ॐ

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ पंचमाष्टके प्रथमोऽध्याय आरभ्यते। षष्ठमंडलस्य षष्ठेऽनुवाके चतुर्दश सूक्तानि। तत्र स्तुषे नरेत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं। अत्रेयमनुक्रमणिका। स्तुष एकादशाश्विनं त्विति। मंडलद्रष्टा बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः। अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप्। अश्विनौ देवता ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रताविदमादिके द्वे सूक्ते। आश्विनशस्त्रे चैते एव। सूत्रितं च। स्तुषे नरेति सूक्ते। आ० ४. १५.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स्तुषे नरा दिवो अस्य प्रसंताश्विना हुवे जरमाणो अर्कैः ।
या सद्य उस्रा व्युषि ज्मो अंतान्युयूषतः पर्युरु वरांसि ॥ १

स्तुषे । नरा । दिवः । अस्य । प्रऽसंता । अश्विना । हुवे ।
जरमाणः । अर्कैः ।
या । सद्यः । उस्रा । विऽउषि । ज्मः । अंतान् । युयूषतः ।
परि । उरु । वरांसि ॥ १

दिवो द्युलोकस्य नरा नेतारावस्य भुवनस्य प्रसंता प्रसंतौ प्रभवंतावीश्वरावश्विनावश्विनावश्वैरन्वितौ स्तुषे। प्रगीतमंत्रसाध्यैः स्तोत्रैः स्तोतृभिरर्चनीयमंत्रसाध्यैः शस्त्रैर्जरमाणः स्तुतिं कुर्वन्हुवे। आह्वयामि। कीदृशावित्यपेक्षायां। या यौ सद्य

एतौ स्तोतॄणां निवारकौ दुषि व्युष्टौ निशायाः समाप्तौ ज्मः पृथिव्या अंतान् पर्यंतानुरूणि वरांसि रूपस्थ्यावरकाणि तमांसि च परि परितो युयूषतः पृथक्कुरुतः । अथवा वरांसि तेजांसि तमोनिवारणात्परियुयूषतः । विस्तारयतः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता यज्ञमा शुचिभिश्चक्रमाणा रथस्य भानुं रुरुचू रजोभिः ।

पुरु वरांस्यमिता मिमानापो धन्वान्यति याथो अज्रान् ॥ २

ता । यज्ञं । आ । शुचिऽभिः । चक्रमाणा । रथस्य । भानुं ।

रुरुचुः । रजःऽभिः ।

पुरु । वरांसि । अमिता । मिमाना । अपः । धन्वानि ।

अति । याथः । अज्रान् ॥ २

किंच ता तौ प्रसिद्धावश्विनौ यज्ञमस्मदीयं यागतावचक्रमाणाभिचक्रमाणौ शुचिभिर्निर्मलै रजोभि स्वीयैस्तेजोभिः । रजो रजतेर्ज्योती रज उच्यते । नि० ४. १९. । इति यास्केनोक्तत्वात् । रथस्य स्वकीयस्य रथस्य भानुं दीप्तं रुरुचुः । रोचयेते । अपि च पुरु बहूनि वरांसि तमोनिवारकाणि तेजांस्यमितापरिमितानि मिमाना निर्मिमाणावप उद्दिश्य धन्वानि मरुप्रदेशानज्रान् स्वकीयानश्वानतियाथः । अतिक्रामयथः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता ह त्यद्वर्तिर्यदरध्रमुग्रेत्था धियं ऊहथुः शश्वदश्वैः ।

मनोजवेभिरिषिरैः शयध्यै परि व्यथिर्दाशुषो मर्त्यस्य ॥ ३

ता । ह । त्यत् । वर्तिः । यत् । अरध्रं । उग्रा । इत्था ।

धियः । ऊहथुः । शश्वत् । अश्वैः ।

मनःऽजवेभिः । इषिरैः । शयध्यै । परि । व्यथिः । दाशुषः ।

मर्त्यस्य ॥ ३

ता ह तौ खलूग्रावश्विनौ युवां यदरथमसच्छं त्यद्वर्तिर्यजमानस्य तद्गृहं समर्धयितुं गच्छथः। किंचेत्येत्थं धियः स्तोतृनिमित्तैरेषणीयैः काम्यैर्मनोजवेभिर्मनो-वेगैरश्वैः स्वीयैरश्वैः शश्वत्सर्वदोहथुः। स्वर्गं प्रापयथः। मर्त्यस्य मनुष्यस्य दाशुषो यजमानस्य व्यथिर्हिंसकः परिशयध्यै परिशयनाय दीर्घनिद्रायै युवाभ्यां क्रियतां॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ता नव्यसो जरमाणस्य मन्मोप भूषतो युयुजानसप्ती।

शुभं पृक्षमिषमूर्जं वहंता होता यक्षत्प्रत्नो अध्रुग्युवाना॥ ४

ता। नव्यसः। जरमाणस्य। मन्म। उप। भूषतः।

युयुजानसप्ती इति युयुजानऽसप्ती।

शुभं। पृक्षं। इषं। ऊर्जं। वहंता। होता। यक्षत्। प्रत्नः।

अध्रुक्। युवाना॥ ४

ता तावश्विनौ युयुजानसप्ती रथे युज्यमानाश्वौ शुभं शोभनं पृक्षमन्नं। पयः पृक्ष इत्यन्ननामसु पाठात्। इषं पुष्टिमूर्जं रसं च वहंता वहंतौ नव्यसो नवतरस्य जरमाणस्य स्तुतिं कुर्वतो मन्म मननीयं स्तोत्रमुपभूषतः। उपगच्छतः। यद्वा स्तोत्रसमीपे भवतः। किंच युवाना नित्यतरुणौ तौ होता देवानामाह्वाताध्रुगद्रोग्धा प्रियः प्रत्नः पुराणोऽग्निर्यक्षत्। यजतु॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता वल्गू दस्रा पुरुशाकतमा प्रत्ना नव्यसा वचसा विवासे।

या शंसते स्तुवते शंभविष्ठा बभूवतुर्गृणते चित्ररातो॥ ५

ता। वल्गू इति। दस्रा। पुरुशाकऽतमा। प्रत्ना। नव्यसा।

वचसा। आ। विवासे।

या । शंसते । स्तुवते । शंऽभविष्ठा । बभूवतुः । गृणते ।

चित्ररांती इति चित्रऽरांती ॥ ५

या यौ शंसते शस्त्रैः स्तुतिं कुर्वते स्तुवते स्तोत्रैः स्तुतिं कुर्वते जनाय शंभविष्टातिशयेन सुखस्य भावयितारावतिशयेन सुखस्वरूपौ वा गृणते स्तोत्रशस्त्रव्यतिरिक्तलौकिकस्तुतिभिः स्तुवते च चित्ररातो विचित्रदानौ बभूवतुः ता तौ वल्गू वलनशीलौ रुचिरौ वा पुरुशाकतमातिशयेन बहुकर्माणौ बहुसहायौ वा पत्ना पत्नौ पुराणौ। प्रत्नं प्रदिव इति पुराणनामसु पाठात्। दस्रा दर्शनीयावश्विनौ नव्यसा नवतरेण वचसा स्तुत्याविवासे। परिचरामि॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ।

ता भुज्युं विभिरद्भ्यः समुद्रात्तुग्रस्य सूनुमूहथू रजोभिः ।

अरेणुभिर्योजनेभिर्भुजंता पतत्रिभिरर्णसो निरुपस्थात् ॥ ६

ता । भुज्युं । विऽभिः । अत्ऽभ्यः । समुद्रात् । तुग्रस्य ।

सूनुं । ऊहथुः । रजःऽभिः ।

अरेणुऽभिः । योजनेभिः । भुजंता । पतत्रिऽभिः । अर्णसः ।

निः । उपऽस्थात् ॥ ६

ता तावश्विनौ युवां तुग्रस्य सूनुं भुज्युं भुज्यु नामकं समुद्रमध्ये मग्नतावं भुजंता रक्षंतावरेणुभी रेणुरहितैरांतरिक्षै रजोभिर्मार्गैर्योजनेभी रथयुक्तैः पतत्रिभिः पतनवद्भिर्विभिरश्वैरर्णसो जलस्योपस्थाद्योनेः समुद्रादद्भ्यो निरूहथुः। निरगमयतं। सप्तम्यादद्भ्य इति प्रयोगो मातृगृहाद्गच्छतीतिवत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि जयुषा रथ्या यातमद्रिं श्रुतं हवं वृषणा वध्रिमत्याः ।

दशस्यंता शयवे पिप्यथुर्गामिति च्यवाना सुमतिं भुरण्यू ॥ ७

वि । जयुषा । रथ्या । यातं । अद्रिं । श्रुतं । हवं । वृषणा ।

वध्रिऽमत्याः ॥

दशस्यंता । शयवे । पिप्यथुः । गां । इति । च्यवाना ।

सुऽमतिं । भुरण्यू इति ॥ ७

रथ्या हे पथारूढावश्विनौ जयुषा जयशीलेन रथेनाद्रिं मार्गे स्थितं पर्वतं वियातं । व्यवाधेथां । यातिरत्र वधकर्मा । तथा च निगमांतरं । विविंदुना नासत्या रथेन वि पर्वताँ अजरयू अयातं । ऋग्वे० १. ११६. २०. । इति । वृषणा कामानां वर्षितारौ वध्रिमत्याः पुत्रार्थिन्या ह्वमाह्वानं श्रुतं । अशृणुतं । दशस्यंता स्तोतृभ्यः कामान्प्रयच्छंतौ शयवे युवां स्तुवते गां निवृत्तप्रसवां पिप्यथुः । क्षीरेणाप्याययतं । तथा च निगमांतरं । शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्यं पिप्यथुर्गां । ऋग्वे० १. ११६. २२. । इति । इतीत्थं सुमतिं सुष्टुतिं च्यवाना गच्छंतौ भुरण्यू सर्वत्र गंतारौ यज्ञस्य भर्तारौ वा भवतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्रोदसी प्रदिवो अस्ति भूमा हेळो देवानामुत मर्त्यत्रा ।

तदादित्या वसवो रुद्रियासो रक्षोयुजे तपुरघं दधात ॥ ८

यत् । रोदसी इति । प्रऽदिवः । अस्ति । भूम । हेळः ।

देवानां । उत । मर्त्यऽत्रा ।

तत् । आदित्याः । वसवः । रुद्रियासः । रक्षःऽयुजे । तपुः ।

अघं । दधात ॥ ८

रोदसी हे द्यावापृथिव्यौ हे आदित्या हे वसवो रुद्रियासो हे रुद्रपुत्रा मरुतो मर्त्यत्रा मर्त्येष्वश्विनोः परिचारकेषु देवानां यद्धेळः क्रोधो भूम महानस्ति तद्धेळस्त-पुस्तापकं रक्षोयुजे रक्षोभियुक्ताय रक्षसां स्वामिने प्रेरकाय वाघमानाय दधात कुरुत । अथवा रक्षोयुजे रक्षोभियुक्ताय यजमानेऽघमानाय कुरुत ॥

॥ अथ नवमी ॥

य ईं राजानावृतुथा विदधद्रजसो मित्रो वरुणश्चिकेतत् ।
गंभीराय रक्षसे हेतिमस्य द्रोघाय चिद्वचस आनवाय ॥ ९

यः । ईं । राजानौ । ऋतुऽथा । विऽदधत् । रजसः । मित्रः ।
वरुणः । चिकेतत् ।
गंभीराय । रक्षसे । हेतिं । अस्य । द्रोघाय । चित् । वचसे ।
आनवाय ॥ ९

यो नरो रजसः समस्तस्य लोकस्य । लोका रजांस्युच्यंत इति यास्केनोक्तत्वात् । राजानावीशितावश्विनावृतुथा काले काले विदधत् परिचरति तं मित्रो वरुणश्च किकेतत् । जानीयात् । मित्रवरुणप्रभृतयो देवा एनं विदुरित्यर्थः । किंचायं परि-चारको गंभीराय महाबलाय रक्षसे राक्षसाय हेतिं घातकमायुधमस्य । अस्यति । क्षिपति ॥ प्रथमपुरुषस्य मध्यमपुरुषेण व्यत्ययः ॥ द्रोघायाभिद्रोहात्मकायानवाय मनुष्यसंबंधिने वचसे चित् वचनायैव हेतिमस्यति । मनुष्याणामभिद्रोहायैनमाक्रंद-तीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

अंतरैश्चक्रैस्तनयाय वर्तिर्द्युमता यातं नृवता रथेन ।
सनुत्येन त्यजसा मर्त्यस्य वनुष्यतामपि शीर्षा ववृक्तं ॥ १०

अंतरैः । चक्रैः ॥ तनयाय । वर्तिः । द्युऽमता । आ । यातं ।
नृऽवता । रथेन ।

अनुत्येन । त्यजसा । मर्त्यस्य । वनुष्यतां । अपि । शीर्षा ।

वटक्तं ॥ १०

हे अश्विनावंतरैरनिकृष्टैश्चक्रैर्युक्तेन द्युमता दीप्तिमता न्टवता नेत्रा सारथिना युक्तेन यद्वाश्वयुक्तेन । पतंगा नर इत्यश्वनामसु पाठात् । रथेन वर्तिरस्माकं गृहं तनयाय तनयं दातुमायातं । अपि च अनुत्येन तिरोहितेन त्यजसा क्रोधेन । हृणिस्त्यज इति क्रोधनामसु पाठात् । मर्त्यस्य मनुष्यस्य वनुष्यतां बाधमानानां । वनुष्यतिर्हंतिकर्मेति यास्केनोक्तत्वात् । शीर्षा शिरांस्यपिवटक्तं । प्रटक्तं ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ परमाभिरुत मध्यमाभिर्नियुद्भिर्यातमवमाभिरर्वाक् ।

दृढस्य चिद्गोमतो वि व्रजस्य दुरो वर्तं गृणते चित्रराती ॥ ११

आ । परमाभिः । उत । मध्यमाभिः । नियुत्ऽभिः । यातं ।

अवमाभिः । अर्वाक् ।

दृढस्य । चित् । गोऽमतः । वि । व्रजस्य । दुरः । वर्तं ।

गृणते । चित्रराती इति चित्रऽराती ॥ ११

हे अश्विनौ परमाभिरुत्कृष्टाभिरुतापि च मध्यमाभिरनुत्कृष्टाभिरवमाभिर्निकृष्टाभिश्च नियुद्भिरश्वैरर्वागस्मदभिमुखमायातं । दृढस्य चिद्दृढस्यापिधानस्यापि गोमतो गोयुक्तस्य व्रजस्य गोष्ठस्य दुरो द्वाराणि विवर्तं । विवृणुतं । किंच गृणते स्तुवते मह्यं चित्रराती विचित्रदानौ भवतं ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥

क त्येत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं । अत्रेयमनुक्रमणिका । क त्यैकपदांतं त्वैष्टुभमिति । आ वां सुम्न इत्येकादश्येकपदा त्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः । आश्विनं त्वित्युक्तत्वादस्यापि सूक्तस्याश्विनौ देवता ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छंदसि विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क्व१ त्या वल्गू पुरुहूताद्य दूतो न स्तोमोऽविदन्नमस्वान् ।
आ यो अर्वाङ्नासत्या ववर्त प्रेष्ठा ह्यसथो अस्य मन्मन् ॥ १

क्व । त्या । वल्गू इति । पुरुऽहूता । अद्य । दूतः । न ।
स्तोमः । अविदत् । नमस्वान् ।
आ । यः । अर्वाक् । नासत्या । ववर्त । प्रेष्ठा । हि । असथः ।
अस्य । मन्मन् ॥ १

क्व कुत्र स्थितौ वल्गू रुचिरौ पुरुहूता बहुभिराहूतौ त्या तावश्विनौ नमस्वान्हविषा युक्तः । नम आयुरित्यन्ननामसु पाठात् । स्तोमः पंचदशादिः स्तोमोऽद्य दूतो न प्रेरितो दूत इवाविदत् । विंदेत् । यः स्तोमोऽर्वागस्मदभिमुखं नासत्यावश्विनावाववर्त आवर्तयत् । हे अश्विनौ युवामस्य स्तोतुर्मन्मन् स्तोत्रे प्रेष्ठा हि प्रियतमौ ह्यसथः । भवथः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अरं मे गंतं हवनायास्मै गृणाना यथा पिबाथो अंधः ।
परि ह त्यद्वर्तिर्याथो रिषो न यत्परो नांतरस्तुतुर्यात् ॥ २

अरं । मे । गंतं । हवनाय । अस्मै । गृणाना । यथा ।
पिबाथः । अंधः ।
परि । ह । त्यत् । वर्तिः । याथः । रिषः । न । यत् । परः ।
न । अंतरः । तुतुर्यात् ॥ २

हे अश्विनौ युवां मे मदीयायास्मै हवनायाह्वानायारं पर्याप्तं गंतं गच्छतं । गृणाना स्तूयमानावंधः सोमं यथा पिबाथः पिबतं । रिषो हिंसकस्य शत्रोस्त्यद्वर्तिर्गृहं परि याथः परितो याथः यद्वर्तिः परो विप्रकृष्टो न तुतुर्यात् न हिंस्यात् ।

ऽन्तरः संनिकृष्टोऽपि न तुतुर्यात्। यद्वा त्यद्वृतिस्तदस्मदीयं गृहं रिपो हिंसकात्परि-याय। त्यद्वृतिं परो विप्रकृष्टोऽन्तरः संनिकृष्टोऽपि न तुतुर्यात्। अयं भावः। यथास्मदीयं गृहं दूरस्थः संनिकृष्टोऽपि न हिंस्यात्तथा रक्षां कुरुथ इति॥

॥ अथ तृतीया॥

अकारि वामंधसो वरीमन्नस्तारि बर्हिः सुप्रायणतमं।

उत्तानहस्तो युवयुर्ववंदा वां नक्षंतो अद्रय आंजन्॥ ३

अकारि। वां। अंधसः। वरीमन्। अस्तारि। बर्हिः।

सुप्रऽअयनतमं।

उत्तानऽहस्तः। युवयुः। ववंद। आ। वां। नक्षंतः।

अद्रयः। आंजन्॥ ३

वां युवयोरर्थेऽन्धसः सोमस्य वरीमन् विस्तृतेऽभिषवादौ यत्कृत्यमस्ति तदकारि। कृतं। सुप्रायणतमं मृदुतमं बर्हिरस्तारि। स्तीर्णं। उत्तानहस्तः कृतांजलिर्युवयुर्वां कामयमानो होता ववंद। स्तौति। वां युवां नक्षंतो व्याप्नुवंतः॥ णच्च एच नच्च गताविति धातुः॥ अद्रयो ग्रावाण आंजन्। सोमरसमा समंताद्व्यक्तीकृतवंत॥

॥ अथ चतुर्थी॥

ऊर्ध्वो वामग्निरध्वरेष्वस्थात्प्र रातिरेति जूर्णिनी घृताची।

प्र होता गूर्तमना उराणोऽयुक्त यो नासत्या हवीमन्॥ ४

ऊर्ध्वः। वां। अग्निः। अध्वरेषु। अस्थात्। प्र। रातिः।

एति। जूर्णिनी। घृताची।

प्र। होता। गूर्तऽमनाः। उराणः। अयुक्त। यः। नासत्या।

हवीमन्॥ ४

अग्निर्वां युवयोर्यज्ञार्थमूर्ध्वोऽस्थात् । उदतिष्ठत् । अध्वरेषु यज्ञेषु प्रैति । स्वसिद्ध आहवनीयं गच्छति च । रातिर्धनं हविर्जूर्णिनो प्रगामिनी । जूर्णिर्जवतेर्वेति यास्केनोक्तत्वात् ॥ घृताची घृतेनाक्ता । उपस्तीर्णाभिघारितेत्यर्थः । किंच होतोराव कुर्वाणः प्रगूर्तमनाः प्रकर्षेणोद्यतमना भवति यो होता नासत्यावश्विनौ हवीमहाह्वाने स्तोत्रे वायुक्त योजयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधि श्रिये दुहिता सूर्यस्य रथं तस्थौ पुरुभुजा शतोतिं ।

प्र मायाभिर्मायिना भूतमत्र नरा नृतू जनिमन्यज्ञियानां ॥ ५

अधि । श्रिये । दुहिता । सूर्यस्य । रथं । तस्थौ । पुरुऽभुजा । शतऽऊतिं ।

प्र । मायाभिः । मायिना । भूतं । अत्र । नरा । नृतू इति । जनिमन् । यज्ञियानां ॥ ५

पुरुभुजा हे पूर्णभुजौ बहूनां रक्षकावश्विनौ युवयोः शतोतिं बहुरक्षकं बहुगमनं वा रथं सूर्यस्य दुहिता सूर्या श्रिये श्रयितुमधितस्थौ । अध्यतिष्ठत् । अपि च यज्ञियानां देवानामत्र जनिमन्नस्मिन् जन्मनि प्रादुर्भावे मायाभिः प्रज्ञानैः ॥ शची मायेति प्रज्ञानामसु पाठात् ॥ मायिनौ प्रज्ञावंतौ नरा नेतारौ नृतू नृत्यंतौ भूतं । भवतं । यद्वा हे मायिनौ प्राज्ञौ नरौ नेतारौ नृतू नृत्यंतावश्विनौ यज्ञियानां देवानामत्र जनिमन् जन्मनि प्रादुर्भावे प्रभूतं प्राज्ञतममग्न्यादिकं देवं मायाभिः प्रज्ञानैः कौशलैर्वा जितवंतौ स्थ इत्यर्थः । अयमर्थः प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे दुहितरं प्रायच्छत्सूर्यां सावित्रीं । ऐ० ब्रा० ४. ७. । इत्यादिना स्पष्टीकृतः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युवं श्रीभिर्दर्शताभिराभिः शुभे पुष्टिमूहथुः सूर्यायाः ।

प्र वां वयो वपुषेऽनु पप्तन्नक्षद्वाणी सुष्टुता धिष्ण्या वां ॥ ६

युवं। श्रीभिः। दर्शताभिः। आभिः। शुभे। पुष्टिं।

ऊहथुः। सूर्यायाः।

प्र। वां। वयः। वपुषे। अनु। पप्तन्। नक्षत्। वाणी।

सुऽस्तुता। धिष्ण्या। वां॥ ६

हे अश्विनौ युवं युवां दर्शताभिर्दर्शनीयाभिराभिः श्रीमतां परिदृश्यमानाभिः श्रीभिर्लक्ष्मीभिः कांतिभिर्वा सूर्याया युवयोः पत्न्याः शुभे शोभनार्थं पुष्टिं पूर्तिमूहथुः। प्रापयथः। किंच वां युवां वयोऽश्वा वपुषे शोभायै प्रानुपप्तन्। प्रकर्षेणान्वपतन्। अपि च हे धिष्ण्या स्तुत्यावश्विनौ वां युवां सुष्टुता वाण्यृषीणां स्तुतिर्नक्षत्। व्याप्नोति॥

॥ अथ सप्तमी॥

आ वां वयोऽश्वासो वहिष्ठा अभि प्रयो नासत्या वहंतु।

प्र वां रथो मनोजवा असर्जीषः पृक्ष इषिधो अनु पूर्वीः॥ ७

आ। वां। वयः। अश्वासः। वहिष्ठाः। अभि। प्रयः।

नासत्या। वहंतु।

प्र। वां। रथः। मनःऽजवाः। असर्जि। इषः। पृक्षः।

इषिधः। अनु। पूर्वीः॥ ७

हे नासत्यौ वां युवां वयो गंतारो वहिष्ठा वोढृतमा अश्वासोऽश्वाः प्रयः सोमरूपमन्नमभ्यावहंतु। प्रापयंतु। वां युवयोर्मनोजवा मनोवेगो रथः पृक्षः संपर्चनीया इषिध एषणीयाः पूर्वीर्बह्वीरिषोऽन्नानि सोमाननूपासर्जि। विसृष्टः॥

॥ अथाष्टमी॥

पुरु हि वां पुरुभुजा देष्णं धेनुं न इषं पिन्वतमसक्राम्।

स्तुतश्च वां माध्वी सुष्टुतिश्च रसाश्च ये वामनु रातिमग्मन्॥ ८

पुरु । हि । वां । पुरुऽभुजा । देष्णं । धेनुं । नः । इषं ।
पिन्वतं । असक्रां ।

स्तुतः । च । वां । माध्वी इति । सुऽस्तुतिः । च । रसाः ।
च । ये । वां । अनु । रातिं । अग्मन् ॥ ८

पुरुभुजा हे पूर्णभुजौ बहुपालकौ वां युवयोर्देष्णं दातव्यं धनं पुरु बहु हि भवति । अतः कारणान्नोऽस्मभ्यं धेनुं प्रीणयित्रीमसक्रां असक्रोऽन्यत्रासंक्रमणीं । असक्रामसंक्रमणीं । नि० ६, २८, । इति यास्केनोक्तत्वात् । इषमन्नं पिन्वतं । प्रयच्छतं । यद्देषणेमणीयां धेनुमित्यन्वयः । किंच वां स्तुतः । स्तुवंतीति स्तुतः स्तोतारः । संति । माध्वी मदयितारावश्विनौ सुष्टुतिः शोभना स्तुतिश्च स्तोतृषु भवति । रसाः सोमरसाश्च संति । ये रसा वां युवयो रातिं दानमनूद्दिश्याग्मन् देवयजनं प्राप्ताः । अयं भावः । सुष्टुतिं श्रुत्वा देवयजनं प्राप्तान् सोमरसान् पीत्वा स्तोतृभ्यः कामान्प्रयच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत मे ऋज्रे पुरयस्य रघ्वी सुमीळ्हे शतं पेरुके च पक्वा ।
शांडो दाद्धिरणिनः स्मद्दिष्टीन्दश वशासो अभिषाच ऋष्वान् ॥ ९

उत । मे । ऋज्रे इति । पुरयस्य । रघ्वी इति । सुऽमीळ्हे ।
शतं । पेरुके । च । पक्वा ।

शांडः । दात् । हिरणिनः । स्मत्ऽदिष्टीन् । दश । वशासः ।
अभिऽसाचः । ऋष्वान् ॥ ९

उतापि च पुरयस्य पुरयनामकस्य सम्बन्धे ऋज्वे ऋजुगमने रघ्वी क्षिप्रगामिन्यौ वडवे मेऽश्विनोः स्तुतिं कुर्वतो समाभूतां । सुमीळ्हे राज्ञि विद्यमाने शतं गावो ममाभूवन् । पेरुके राज्ञि विद्यमाने पक्वा पक्वान्यन्नान्यपि ममासन् । शांडश्च राजा हिरणिनो हिरण्यवतः स्मद्दिष्टीन् प्रशस्तदर्शनान्युवानश्वान्वा दश दशसंख्या-

कान्वयासीऽनुगुणानभिषाव: मत्र् याम्भिभावुकान्दर्शनीयान्पुरुषान्नश्विनोः स्तोतृभ्यो दात् । ददातु ॥

॥ अथ दशमी ॥

सं वां शता नासत्या सहस्राश्वानां पुरुपंथा गिरे दात् ।

भरद्वाजाय वीर नू गिरे दाद्धता रक्षांसि पुरुदंससा स्युः ॥ १०

सं । वां । शता । नासत्या । सहस्रा । अश्वानां । पुरुऽपंथाः ।

गिरे । दात् ।

भरत्ऽवाजाय । वीरा । नु । गिरे । दात् । हता । रक्षांसि ।

पुरुऽदंससा । स्युरिति स्युः ॥ १०

नासत्या हे अश्विनौ वां युवयोर्गिरे । गृणातीति गीः स्तोता । सखा अश्वानां शता शतानि सहस्रा सहस्राणि पुरुपंथाः पुरुपंथा नाम राजा संदात् । संददाति । वीर हे वीरावश्विनौ ॥ द्विवचनस्य लुक् ॥ गिरे युवयोः स्तोत्रे भरद्वाजाय मह्यमपि नु क्षिप्रं दात् । ददातु । किंच हे पुरुदंससा बहुकर्माणावश्विनौ युवयोरनुग्रहाद्र- क्षांसि हता हतानि स्युः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ वां सुम्ने वरिमन्त्सूरिभिः ष्यां ॥ ११

आ । वां । सुम्ने । वरिमन् । सूरिऽभिः । स्यां ॥ ११

हे अश्विनौ वरिमन्विस्तृते सुम्ने वां युवाभ्यां दत्ते सुखावहे धने । धनार्थं सुम्नमिति सुखनामसु पाठात् । सूरिभिर्विद्वद्भिः सह समंतात्स्यां । भवेयं ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥

उदु श्रिय इति षडृचं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमश्विदेवताकं । अनु- क्रम्यते च । उदु श्रिये षड् भरद्वाजस्यां त्रिति ॥ प्रातरनुवाक उषस्ये क्रतौ त्रैष्टुभे छंद- स्याश्विनशस्त्रे चैतदादिके द्वे सूक्ते । सूत्र्यते हि । उदु श्रिय इति सूक्ते । आ० ४, १४, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु श्रिय उषसो रोचमाना अस्थुरपां नोर्मयो रुशंतः ।
कृणोति विश्वा सुपथा सुगान्यभूदु वस्वी दक्षिणा मघोनी ॥ १

उत् । ऊं इति । श्रिये । उषसः । रोचमानाः । अस्थुः ।
अपां । न । ऊर्मयः । रुशंतः ।
कृणोति । विश्वा । सुऽपथा । सुऽगानि । अभूत् । ऊं इति ।
वस्वी । दक्षिणा । मघोनी ॥ १

रोचमाना दीप्यमाना रुशंत शुक्लवर्णाः ॥ रुशदिति वर्णनामेति यास्कः ॥ उषसः श्रिये जगतः शोभायै जगद्व्याप्तुं वापांमूर्मयो न उदकसंबंधिनस्तरंगा इवोदस्थुः । उत्तिष्ठंति । अनंतरमेकवचनिगमः । उषा विश्वा विश्वानि स्थानानि सुपथा सुमार्गाणि सुगानि सुखेन गम्यानि कृणोति । करोति । अपि च मघोनो धनवत्युषा वस्वी प्रशस्ता दक्षिणा समर्धयित्री चाभूत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भद्रा ददृक्ष उर्विया वि भास्युत्ते शोचिर्भानवो द्यामपप्तन् ।
आविर्वक्षः कृणुषे शुंभमानोषो देवि रोचमाना महोभिः ॥ २

भद्रा । ददृक्षे । उर्विया । वि । भासि । उत् । ते । शोचिः ।
भानवः । द्यां । अपप्तन् ।
आविः । वक्षः । कृणुषे । शुंभमाना । उषः । देवि ।
रोचमाना । महःऽभिः ॥ २

हे उषा देवि भद्रा कल्याणी ददृक्षे । दृश्यसे । उर्विया विस्तीर्णा च विभासि । ते तव शोचिः शोचिषः ॥ जसो लुक् ॥ दीप्यमाना भानवो रश्मयो द्यामंतरिक्ष॰

मुदपप्तन्। उत्पतंसि। किंच हे उषो देवि महोभिस्तेजोभिः शुंभमाना शोभमाना रोचमाना दीप्यमाना वक्षस्त्वदीयं रूपमाविष्कृणुषे। प्रकटीकरोषि॥

॥ अथ तृतीया॥

वहंति सीमरुणासो रुशंतो गावः सुभगामुर्विया प्रथानां।

अपेजते शूरो अस्तेव शत्रून्बाधते तमो अजिरो न वोड़्हा॥३

वहंति। सीं। अरुणासः। रुशंतः। गावः। सुऽभगां।

उर्विया। प्रथानां।

अप। ईजते। शूरः। अस्ताऽइव। शत्रून्। बाधते। तमः।

अजिरः। न। वोड़्हा॥३

अरुणासो लोहितवर्णा रुशंतो दीप्यमाना गावो रश्मयः॥ किरणा गाव इति रश्मिनामसु पाठात्॥ सुभगामुर्वियोर्वीं विस्तीर्णां प्रथानां प्रथमानं सीमेनामुषो-देवतां वहंति। सेयमुषोदेवता शूरोऽस्तेव वीरः क्षेप्तेव शत्रून् तमोऽपेजते। अप-गमयति। वोड़्हा सेनाया अजिरो न क्षिप्रगामी शत्रून्यथा बाधते तथा तमांसि बाधते च॥

॥ अथ चतुर्थी॥

सुगोत ते सुपथा पर्वतेष्ववाते अपस्तरसि स्वभानो

सा न आ वह पृथुयामन्नृष्वे रयिं दिवो दुहितरिषयध्यै॥४

सुऽगा। उत। ते। सुऽपथा। पर्वतेषु। अवाते। अपः।

तरसि। स्वभानो इति स्वऽभानो।

सा। नः। आ। वह। पृथुऽयामन्। ऋष्वे। रयिं। दिवः।

दुहितः। इषयध्यै॥४

हे उषो देवि पर्वतेषूत दुर्गेष्वप्यत्रापि गमनसाधनरहिते देशे सुपथा सुपथानि मार्गाणि सुगा सुगानि सुखेन गम्यानि ते तव भवंति। स्वभानो हे स्वप्रकाशेऽपोऽंतरिक्षमाकाशं ॥ आप इत्यंतरिक्षनामसु पाठात् ॥ समुद्रियोरपो वा तरसि। पृथुयामन् पृथुरथ ऋष्वे दर्शनीये दिवो दुहितरंतरिक्षसुते हे उषो देवि सा त्वमिष-यध्या एषणीयं धनं नोऽस्मभ्यमावह ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सा वंह योक्षभिरवातोषो वरं वहंसि जोषमनु ।

त्वं दिवो दुहितर्या ह देवी पूर्वहूंतौ मंहना दर्शता भूः ॥ ५

सा। आ। वह। या। उक्षऽभिः। अवांता। उषः। वरं।

वहंसि। जोषं। अनु।

त्वं। दिवः। दुहितः। या। ह। देवी.। पूर्वऽहूंतौ।

मंहना। दर्शता। भूः ॥ ५

हे उषः सा त्वं वरं धनं मह्यमावह। या त्वमवाताप्रतिगता जोषं प्रीतिमनू-क्षभिरनडुद्भिरश्वैर्वा स्तोतृभ्यो वरं वहसि। किंच हे दिवो दुहितरंतरिक्षसुते या त्वं देवी द्योतमाना पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने प्रातरनुवाके मंहना पूजनीया भवसि सा त्वं दर्शता दर्शनीयाभूरिति योजना। या दर्शता भूरित्यन्वये यद्वृत्तेन सामानाधि-करण्यात् भूरित्यस्य निघातो न स्यात् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत्ते वयश्चिद्वसतेरपप्तन्नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।

अमा सते वहसि भूरि वाममुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥ ६

उत्। ते। वयः। चित्। वसतेः। अपप्तन्। नरः। च। ये।

पितुऽभाजः। विऽउंष्टौ।

अमा। सते। वहसि। भूरि। वामं। उषः। देवि। दाशुषे।

मर्त्याय ॥ ६

हे उषो देवि ते तव व्युष्टौ सत्यां वयश्चित्पक्षिणोऽपि वसतेर्निवासस्थानादुदपप्तन्। उत्पतंति। ये पितुभाजो हविषां संभक्तारोऽन्नस्योपार्जका वा॥ पितुरित्यन्ननामसु पाठात्॥ नरश्च तेऽपि चोत्पतंति। किंच हे उषो देवि त्वमस्मा समीपे सते वर्तमानाय दाशुषे हविषां प्रदात्रे मर्त्याय भूरि प्रभूतं वामं धनं वहसि॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचमो वर्गः॥

एषा स्येति षडृचं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं। अनुक्रम्यते च। एषा स्येति। उषस्यं त्विति पूर्वसूक्त उक्तत्वादिदमप्युषाद्देवताकं॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः॥

॥ तत्र प्रथमा।

एषा स्या नो दुहिता दिवोजाः क्षितीरुच्छंती मानुषीरजीगः।
या भानुना रुशता राम्यास्वज्ञायि तिरस्तमसश्चिदक्तून्॥ १

एषा। स्या। नः। दुहिता। दिवःऽजाः। क्षितीः। उच्छंती।
मानुषीः। अजीगरिति।
या। भानुना। रुशता। राम्यासु। अज्ञायि। तिरः।
तमसः। चित्। अक्तून्॥

एषा स्या सा दिवोजा दिवो जाता अत एव दुहिता दिवः पुत्र्युषा नोऽस्मदर्थमुच्छंती तमांसि वर्जयंती क्षितीः प्रजा मानुषीरजीगः। उद्गिरति॥ जीर्यतिर्गिरतिकर्मा वेति यास्कः॥ प्रकाशयतीति यावत्। या रुशता दीप्यमानेन भानुना युक्ता राम्यासु याम्यासु रात्रिषु॥ रेफयकारयोर्व्यत्ययः॥ अक्तूंश्चतादितेजांसि तमसश्चित् तमांसि च तिरस्तिरस्कुर्वत्यज्ञायि दृश्यते॥

॥ अथ द्वितीया॥

वि तद्ययुररुणयुग्भिरश्वैश्चित्रं भांत्युषसश्चंद्ररथाः।
अग्रं यज्ञस्य बृहतो नयंतीर्वि ता बाधंते तम ऊर्म्यायाः॥ २

वि । तत् । ययुः । अरुणयुक्ऽभिः । अश्वैः । चित्रं । भांति ।
उषसः । चंद्रऽरथाः ।
अग्रं । यज्ञस्य । बृहतः । नयंतीः । वि । ताः । बाधंते ।
तमः । ऊर्म्यायाः ॥ २

चंद्ररथाः कांतिरथाः ॥ चंद्रश्चदतेः कांतिकर्मणः । नि० ११. ५. । इति यास्कः ॥ ता उषसस्तत्तदानीं प्रातःकाले बृहतो बृंहणशीलस्य यज्ञस्याग्रं सुखं नयंतीः संपादयंत्योऽरुणयुग्भिररुणवर्णयुक्तैरश्वैर्वि ययुः । विस्तीर्णं यांति । चित्रं यथा भवति तथा भांति च । ऊर्म्याया रात्रेः ॥ अक्तुरूर्म्येति रात्रिनामसु पाठात् ॥ तमो वि बाधंते । सम्यगपनयंति च ।

॥ अथ तृतीया ॥

श्रवो वाजमिषमूर्जं वहंतीर्नि दाशुषं उषसो मर्त्याय ।
मघोनीर्वीरवत्पत्यमाना अवो धात विधते रत्नमद्य ॥ ३

श्रवः । वाजं । इषं । ऊर्जं । वहंतीः । नि । दाशुषे । उषसः ।
मर्त्याय ।
मघोनीः । वीरऽवत् । पत्यमानाः । अवः । धात । विधते ।
रत्नं । अद्य ॥ ३

हे उषसो दाशुषे हविषां दात्रे मर्त्याय श्रवः कीर्त्तिं वाजं बलमिषमन्नमूर्जं रसं च वहंतीर्वहंत्यो यूयं मघोनीर्धनवत्यः पत्यमाना गच्छंत्योऽद्य विधते परिचरते मह्यं वीरवत्पुत्रपौत्रादिसहितमवोऽन्नं ॥ सिनमन्न इत्यन्ननामसु पाठात् रत्नं धनं च ॥ श्वात्रं रत्नमिति धननामसु पाठात् ॥ निधात । नितरां धत्त ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इदा हि वो विधते रत्नमस्तीदा वीराय दाशुषं उषासः ।
इदा विप्राय जरते यदुक्था नि ष्मा मावते वहथा पुरा चित् ॥४

इदा । हि । वः । विधते । रत्नं । अस्ति । इदा । वीराय ।

दाशुषे । उषसः ।

इदा । विप्राय । जरते । यत् । उक्था । नि ॥ स्म । माऽवते ।

वहथ । पुरा । चित् ॥ ४

हे उषस इदा इदानीमेव वो युष्माकं विधते परिचरते दातुं रत्नं धनमस्ति । इदा इदानीमेव वीराय प्रेरयित्रे हविषां दाशुषे यजमानाय दातुं वो रत्नमस्ति । इदा इदानीमेव विप्राय प्राज्ञाय जरते स्तुवते दातुं वो रत्नमस्ति । यद्यस्मिन्विप्र उक्थोक्थनाभकानि स्तोत्राणि विद्यंते मावते मत्सदृशाय यजमानाय तद्रत्नं वहथो । पुरा चित् पुरापि रत्नं मह्यं दत्तं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इदा हि त उषो अद्रिसानो गोत्रा गवामंगिरसो गृणंति ।
व्य१र्केण बिभिदुर्ब्रह्मणा च सत्या नृणामभवद्देवहूतिः ॥ ५

इदा । हि । ते । उषः । अद्रिसानो इत्यद्रिऽसानो । गोत्रा ।

गवां । अंगिरसः । गृणंति ।

वि । अर्केण । बिभिदुः । ब्रह्मणा । च । सत्या । नृणां ।

अभवत् । देवऽहूतिः ॥ ५

हे उषोऽद्रिसानो आहृतसानो ते तव प्रसादादिदा हि सद्य एव गवां गोत्रा संघानंगिरसो गृणंति । उत्सृजंति । तथा च निगमांतरं । गवां गोत्रमुदसृज यदंगिरः । ऋग्वे० २. २३. १८. । इति । अर्केणार्चनीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण विबिभिदुः । तमांसि विदारयंति च । नृणां नेतॄणां तेषामंगिरसां देवहूतिर्देवविषया स्तुतिः सत्या सत्यफलाभवत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उच्छा दिवो दुहितः प्रत्नवन्नो भरद्वाजवद्विधते मघोनि ।
सुवीरं रयिं गृणते रिरीह्युरुगायमधि धेहि श्रवो नः ॥ ६

उच्छ। दिवः। दुहितरिति। प्रत्नऽवत्। नः। भरद्वाजऽवत्।
विधते। मघोनि।
सुऽवीरं। रयिं। गृणते। रिरीहि। उरुऽगायं। अधि।
धेहि। श्रवः। नः॥ ६

हे दिवो दुहितरुषः प्रत्नवत्पुरातनेभ्य इव नोऽस्मदर्थमुच्छ। तमांसि वर्जय। हे मघोनि भरद्वाजवद्विधते परिचरते। भरद्वाजवदिति वचनादन्योऽप्यस्ति भरद्वाजः। तथा च ब्राह्मणं। प्राणो वै भरद्वाजवदिति। गृणते स्तुतिं कुर्वते मह्यं सुवीरं कल्याणपुत्रपौत्रादियुक्तं रयिं धनं रिरीहि। देहि। किंच नोऽस्मभ्यमुरुगायं बहुभिर्गातव्यं श्रवोऽन्नमधि धेहि। अधिकं प्रयच्छ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षष्ठो वर्गः॥

वपुर्नु तदित्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं मारुतं। तथा चानुक्रम्यते। वपुर्न्वेकादश मारुतमिति॥ व्यूढे दशरात्रे षष्ठेऽहन्याग्निमारुत इदं सूक्तं मारुतनिविद्धानं। सूत्रितं च। हविष्पांतं वपुर्नु तत्। आ० ८. ८.। इति॥ वैश्वदेवे पर्वणि मारुतसप्तकपालस्य प्र चित्रमर्कमिति याज्या। प्र चित्रमर्कं गृणते नवानुयाज्याः। आ० २. १६.। इति॥ एकादशिने मारुते पशौ प्र चित्रमर्कमित्येषैव याज्या। सूत्रितं च। प्र चित्रमर्कं गृणते तुरायारा इवेदचरमा अव। आ० ३. ७.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

वपुर्नु तच्चिकितुषे चिदस्तु समानं नाम धेनु पत्यमानं।
मर्तेष्वन्यद्दोहसे पीपाय सकृच्छुक्रं दुदुहे पृश्निरूधः॥ १

वपुः। नु। तत्। चिकितुषे। चित्। अस्तु। समानं। नाम।
धेनु। पत्यमानं।
मर्तेषु। अन्यत्। दोहसे। पीपाय। सकृत्। शुक्रं। दुदुहे।
पृश्निः। ऊधः॥ १

तत्प्रसिद्धं समानमेकरूपं। मरुतः सर्वदा समानरूपाः। तथा च निगमांतरं अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते। ऋग्वे० ५. ६०. ६.। इति। नाम स्थिराणामपि नामकं धेनु प्रीणयितृ पत्यमानं सर्वदा गच्छद्वपुर्मरुतां रूपं चिकितुषे विदुषे स्तोत्रे नु चित्प्रसक्तु। प्रादुर्भवतु। चिदिति पूरकं। किंच तद्रूपं मर्त्येषु मर्त्यलोकेऽन्यदोषधि-वनस्पत्यादिकं दोहते कामान्दोग्धुं पोषाय। आप्याययति। किंच मरुतामेव निर्दे-शात् त्रिरंतरिक्षं सवत्वं वत्सरस्य वर्षासु शुक्रं शुक्लवर्णमूध उदकं दुदुहे। चरति॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ये अग्नयो न शोशुचन्निधाना द्विर्यत्त्रिर्मरुतो वावृधंत।

अरेणवो हिरण्ययास एषां साकं नृम्णैः पौंस्येभिश्च भूवन्॥ २

ये। अग्नयः। न। शोशुचन्। इधानाः। द्विः। यत् त्रिः।

मरुतः। ववृधंत।

अरेणवः। हिरण्ययासः। एषां। साकं। नृम्णैः। पौंस्येभिः।

च। भूवन्॥ २

ये मरुत इधाना अग्नयो न समिध्यमाना अग्नय इव शोशुचन् दीप्यंते। यद्ये मरुतो द्विर्द्विगुणं त्रिस्त्रिगुणं च ववृधंत इच्छानुरूपं वर्धंते॥ संहितायां दीर्घश्छां-दसः॥ एषां मरुतां रथा अरेणवो रेणुरहिता हिरण्ययासो हिरण्मयालंकाराश्च भवंति। ते मरुतो नृम्णैर्धनैः पौंस्येभिर्बलैश्च साकं साधं भूवन्। प्रादुर्भवंति। तथा च निगमांतरं। ये पृषतीभिर्ऋष्टिभिः। ऋग्वे० १. ३७. २.। इति॥

॥ अथ तृतीया ॥

रुद्रस्य ये मीळ्हुषः संति पुत्रा यांश्चो नु दाधृविर्भरध्यै।

विदे हि माता महो मही षा सेत्पृश्निः सुभ्वे गर्भमाधात्॥ २

रुद्रस्य । ये । मीड़्हुषः । संति । पुत्राः । यान् । चो इति ।

नु । दाधृविः । भरध्यै ।

विदे । हि । माता । महः । मही । सा । सा । इत् ।

पृश्निः । सुऽभ्वे । गर्भं । आ । अधात् ॥ ३

मीड़्हुषः सेक्तू रुद्रस्य पुत्रा ये मरुतः संति दाधृविर्धरित्री पृश्निरंतरिक्षं यास्वां नु यांश्च मरुतो नु भरध्यै भर्तुं क्षमा भवति । विदे हि सर्वज्ञाता हि महो महता-मेषां माता सा पृश्निर्मही महती । किंच सा पृश्निः सुभ्वे नृणां सम्यक् भवनाय गर्भमुदकमाधात् । आदधाति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न य ईषंते जनुषोऽया न्वं१तः संतोऽवद्यानि पुनानाः ।

निर्यद्दुह्रे शुचयोऽनु जोषमनु श्रिया तन्वमुक्षमाणाः ॥ ४

न । ये । ईषंते । जनुषः । अया । नु । अंतरिति । संतः ।

अवद्यानि । पुनानाः ।

निः । यत् । दुह्रे । शुचयः । अनु । जोषं । अनु । श्रिया ।

तन्वं । उक्षमाणाः ॥ ४

ये प्रसिद्धा मरुतो जनुषो जनान् स्तोतॄन्प्रत्ययायेन गमनसाधनेन नेषंते न गच्छंति । किं तेषां रक्षणीयत्वाभावाद्गमनाभावो नेत्याह । अंतः संतः सर्वेषां हृदि वर्तमाना एवावद्यानि पापानि पुनानाः शोधयंतः । तथा च निगमांतरं । प्राणा वै मरुतः स्वापय इति । अतः सर्वप्राणिनां हृदि वर्तमानानां तेषां गमनं नास्तीति । अध्यात्मं प्राणरूपेणावस्थानं दर्शितं भवति शीघ्रगामित्वं तु तेषामधिदैवतरूपेणेति द्रष्टव्यं । यद्यदा शुचयो दीप्यमाना मरुतो जोषमनु स्तोतॄणां काममनु निर्दुह्रे नितरां दुहंत्युदकं । तथा श्रिया दीप्त्यान्वनुगतास्तन्वमात्मीयं शरीरं प्रकाशयंत उक्षमाणा भूमिं सिंचंतो भवंति । यद्वा तन्वं विस्तीर्णं यथा भवति तथोक्षमाणा भूमिं सिंचंतो भवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मक्षू न येषु दोहसे चिदया आ नाम धृष्णु मारुतं दधानाः ।

न ये स्तौना अयासो मह्ना नू चित्सुदानुरव यासदुग्रान् ॥ ५

मक्षु । न । येषु । दोहसे । चित् । अयाः । आ । नाम ।

धृष्णु । मारुतं । दधानाः ।

न । ये । स्तौनाः । अयासः । मह्ना । नु । चित् । सुऽदानुः ।

अव । यासत् । उग्रान् ॥ ५

येषु प्रसिद्धेषु मरुत्सु धृष्णु धर्षकं मारुतं नाम मरुत्संज्ञकं बलमादधाना उच्चारयंतोऽया उपगच्छंतः स्तोतारो मक्षु क्षिप्रं दोहसे कामान्दोग्धुं चन क्षमा भवंति । नेति संप्रत्यर्थे । ये स्तौनाः स्तेनास्तिरोहिता वा स्तोतृधनानामपहर्तारोऽयासो गंतारो भवंति । मह्ना महत्त्वेन युक्ताश्च भवंति उग्रान्तान्क्रुद्धान् सुदानुः शोभनहविर्दानो यजमानोऽवयासत् । अवयजते । अपगतक्रोधान् करोति । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त इदुग्राः शवसा धृष्णुषेणा उभे युजंत रोदसी सुमेके ।

अध स्मैषु रोदसी स्वशोचिरामवत्सु तस्थौ न रोकः ॥ ६

ते । इत् । उग्राः । शवसा । धृष्णुऽसेनाः । उभे इति । युजंत ।

रोदसी इति । सुमेके इति सुऽमेके ।

अध । स्म । एषु । रोदसी । स्वऽशोचिः । आ । अमवत्ऽसु ।

तस्थौ । न । रोकः ॥ ६

ते मरुत उग्रा शवसा बलेन वेगेन युक्ता धृष्णुषेणा धर्षकसेनाः सुमेके सुरूपे उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युजंत । योजयंति । इच्छया पृथिवीं तर्पयंतीत्यभिप्रायः ।

अध स्मापि चैषु येषु मरुत्सु रोदसी रुद्रस्य पत्नी माध्यमिका वाक् स्वशोचिः स्वदीप्तिर्वर्तते ऽसचन्त्य बलवन्तस्य तेषु रोको दीप्तिर्बाधको वा नातस्थौ। न तिष्ठति। न निःसरत्येवेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अनेनो वो मरुतो यामो अस्त्वनश्वश्चिद्यमजत्यरथीः।
अनवसो अनभीशू रजस्तूर्वि रोदसी पथ्या याति साधन् ॥ ७

अनेनः। वः। मरुतः। यामः। अस्तु। अनश्वः। चित्।
यम्। अजति। अरथीः।
अनवसः। अनभीशुः। रजःऽतूः। वि। रोदसी इति।
पथ्याः। याति। साधन् ॥ ७

हे मरुतो वो युष्माकं संबंधी यामो रथोऽनेनः पापरहितं यथा भवति तथास्तु। प्रादुर्भवतु। किंच यं यामभरथीः। रथिः सारथिः। न रथिररथीः। असारथिरपि स्तोताजति प्रेरयति स रथोनश्वश्चिदश्वरहितोऽप्यनवसः पथ्यदनरहितोऽनभीशुः पाशरहितोऽपि रजस्तूरुदकस्य प्रेरकः साधन् स्तोतृणां कामान् साधयन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ पथ्याः पथोऽन्तरिक्षमार्गान् वि याति विविधं गच्छति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नास्य वर्ता न तरुता न्वस्ति मरुतो यमवथ वाजसातौ।
तोके वा गोषु तनये यमप्सु स व्रजं दर्ता पार्ये अध द्योः ॥ ८

न। अस्य। वर्ता। न। तरुता। नु। अस्ति। मरुतः। यम्।
अवथ। वाजऽसातौ।
तोके। वा। गोषु। तनये। यम्। अप्ऽसु। सः। व्रजम्।
दर्ता। पार्ये। अध। द्योः ॥ ८

हे मरुतो वाजसातौ संग्रामे यमवथ रक्षथ अस्य जनस्य वर्ता प्रेरको नास्ति। अस्य तरुता तु हिंसिता च नास्ति। अथापि च तोके पुत्रे तनये पौत्रे धने वा गोषु वाप्सु वा निमित्तभूतेषु यमवथ स पार्ये संग्रामे द्योर्दीप्तस्यापि विजिगीषोर्वा यत्वर्जं गवां संघं दर्ता दारयिता भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र चित्रमर्कं गृंणते तुराय मारुंताय स्वतंवसे भरध्वं।

ये सहांसि सहंसा सहंते रेजंते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः॥ ९

प्र। चित्रं। अर्कं। गृणते। तुरायं। मारुंताय। स्वऽतवसे।

भरध्वं।

ये। सहांसि। सहंसा। सहंते। रेजंते। अग्ने। पृथिवी।

मखेभ्यंः॥ ९

हे अग्ने गृणते शब्दं कुर्वते स्तूयमानाय वा तुराय त्वरिताय स्वतवसे स्वभूतबलाय मारुताय मरुतां गणाय चित्रं दर्शनीयमर्कमन्नं हविः॥ स्वभार्कं इत्यन्ननामसु पाठात्॥ प्रभरध्वं। त्वत्सहायभूता ऋत्विजस्त्वं च सर्वे यूयं प्रभरत॥ यथा लोके बहुष्वेककार्यंकरेषु मुख्यमेकं संबोध्य यूयमेवं कुरुतेति प्रार्थना तद्वदत्रापि मुख्यमग्निमेकमेव संबोध्य प्रभरध्वमिति बहुवचनप्रयोगः॥ ये मरुतः सहांसि शत्रूणां बलानि सहसा बलेन सहंते अभिभवंति मखेभ्यो मंहनीयेभ्यो मरुद्भ्यो भयात्पृथिवी रेजते। कंपते॥ मारुतायेति तद्धितवृत्त्यंतर्भूतानामपि मरुतां बुद्ध्या प्रविभागात् य इति प्रत्यवमर्शः। यथा महाभाष्ये। अथ शब्दानुशासनं। केषां शब्दानामिति। यथा वा लोके। राजपुरुष इत्युक्ते कस्य राज्ञ इति॥

॥ अथ दशमी ॥

त्विषीमंतो अध्वरस्येव दिद्युत्तृंषुच्यवसो जुह्वो३ नाग्नेः।

अर्चत्रयो धुनंयो न वीरा भ्राजंज्जन्मानो मरुतो अधृंष्टाः॥ १०

त्विषिऽमंतः । अध्वरस्यऽइव । दिद्युत् । तृषुऽच्यवसः ।

जुह्वः । न । अग्नेः ।

अर्चत्रयः । धुनयः । न । वीराः । भ्राजत्ऽजन्मानः । मरुतः ।

अधृष्टाः ॥ १०

मरुतोऽध्वरस्येव यज्ञस्येव दिद्युत् द्योतमानास्तृषुच्यवसः क्षिप्रगमना अग्नेर्जुह्वो न रश्मय इव त्विषीमंतो दीप्तिमंतोऽर्चत्रयोऽर्चनीया धुनयो न सपत्नान्कंपयंत इव वीराः शूरा भ्राजज्जन्मानो दीप्तशरीरा अधृष्टाः परैरनभिभूताश्च भवंति ॥

॥ अथैकादशी ॥

तं वृधंतं मारुतं भ्राजदृष्टिं रुद्रस्य सूनुं हवसा विवासे ।

दिवः शर्धाय शुचयो मनीषा गिरयो नाप उग्रा अस्पृध्रन् ॥ ११

तं । वृधंतं । मारुतं । भ्राजत्ऽऋष्टिं । रुद्रस्य । सूनुं ।

हवसा । आ । विवासे ।

दिवः । शर्धाय । शुचयः । मनीषाः । गिरयः । न । आपः ।

उग्राः । अस्पृध्रन् ॥ ११

तं प्रसिद्धं वृधंतं वर्धमानं भ्राजदृष्टिं भ्राजमानर्ष्टिं रुद्रस्य सूनुं पुत्रं मारुतं मरुद्गणं हवसा स्तोत्रेणाविवासे । परिचरामि । किंच दिवः स्तोतुः शुचयो निर्मला मनीषाः स्तुतय उग्रा उद्गूर्णाः शर्धाय मारुताय बलाय ॥ त्वक्षः शर्ध इति बलनामसु पाठात् ॥ आप आप्नुवंतो गिरयो न मेघा इव ॥ गिरिर्व्रज इति मेघनामसु पाठात् ॥ अस्पृध्रन् । स्पर्धंत ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमेऽष्टमो वर्गः ॥

विश्वेषां व इत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं । तथा चानुक्रम्यते । विश्वेषां मैत्रावरुणमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । मैत्रावरुणे पशावा यातं मित्रावरुणेति पशुपुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितं च । आ यातं

मित्रावरुणा सुयस्या नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं । आ० ३. ८. । इति ॥ व्यूढ़े द्वयराले सप्तमेऽहनि प्रउगशस्त्रे प्र यद्वामिति मैत्रावरुणस्तृतीयस्तृचः । सूचितं च । प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पूर्धन्प्रा गोमता नासत्या रथेन । आ० ८. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

विश्वेषां वः सतां ज्येष्ठतमा गीर्भिर्मित्रावरुणा वावृधध्यै ।

सं या रश्मेव यमतुर्यमिष्ठा द्वा जनाँ असमा बाहुभिः स्वैः ॥ १

विश्वेषां । वः । सतां । ज्येष्ठऽतमा । गीःऽभिः ।

मित्रावरुणा । ववृधध्यै ।

सं । या । रश्माऽइव । यमतुः । यमिष्ठा । द्वा । जनान् ।

असमा । बाहुऽभिः । स्वैः ॥ १

विश्वेषां सतां मध्ये ज्येष्ठतमा ज्येष्ठतमौ मित्रावरुणौ वो वां गीर्भिः स्तुतिभिर्ववृधध्यै वर्धयितुं प्रवृत्तोऽस्मि । या यौ द्वा द्वौ असमा विषमौ । त्रिरश्रिं हंति चतुरश्रिरुग्रः । ऋग्वे० १. १५२. २. । इति निगमांतरेणासाम्यं दर्शितं । यमिष्ठा यंतृतमौ स्वैरात्मीयैर्बाहुभी रश्मेव रश्मिनेवाश्वान् जनान् संयमतः संयच्छतः । बाहुभिरिति बहुवचनं पूजार्थं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इयं मद्वां प्र स्तृणीते मनीषोप प्रिया नमसा बर्हिरच्छ ।

यंतं नो मित्रावरुणावधृष्टं छर्दिर्यद्वां वरूथ्यं सुदानू ॥ २

इयं । मत् । वां । प्र । स्तृणीते । मनीषा । उप । प्रिया ।

नमसा । बर्हिः । अच्छ ।

यंतं । नः । मित्रावरुणौ । अधृष्टं । छर्दिः । यत् । वां ।

वरूथ्यं । सुदानू इति सुऽदानू ॥ २

हे मित्रावरुणौ वां युवां मत् यमेयं मनीषा स्तुतिः प्रस्तृणीते । प्रच्छादयति । प्रिया हे प्रियौ युवां नमसान्नेन हविषा सहोपगच्छति च । युवयोर्बर्हिर्यं ज्ञमच्छाभिगच्छति च । हे मित्रावरुणौ नोऽस्मभ्यमघृष्टमनभिभूतं छर्दिर्गृहं यंतं । प्रयच्छतं । हे सुदानू शोभनदानौ वां युवयोः संबंधि युवाभ्यां देयं यद्गृहं वरूथ्यं शीतवातातपानां वारयितृ भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यातं मित्रावरुणा सुशस्त्युप प्रिया नमसा हूयमाना ।

सं यावप्नःस्थो अपसेव जनाञ्छ्रुधीयतश्चिद्यतथो महित्वा ॥ ३

आ । यातं । मित्रावरुणा । सुऽशस्ति । उप । प्रिया ।

नमसा । हूयमाना ।

सं । यौ । अप्नःऽस्थः । अपसाऽइव । जनान् । श्रुधिऽयतः ।

चित् । यतथः । महिऽत्वा ॥ ३

हे मित्रावरुणौ सुशस्ति शोभनशंसनं नमसान्नेन हविषा स्तोत्रेण वा हूयमाना स्तूयमानौ प्रिया विश्वस्य प्रियावुपायातं । उपागच्छतं । यौ महित्वा महत्त्वेन युक्तौ युवां श्रुधीयतः श्रुधिमत्वं यशो वात्मन इच्छतो जनान् अप्नःस्थः कर्मण्यधिकृतः पुरुषः ॥ अप अप्न इति कर्मनामसु पाठात् ॥ अपसेव कर्मणेव संयतथः संयच्छथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अश्वा न या वाजिना पूतबंधू ऋता यद्गर्भमदितिर्भरध्यै ।

प्र या महि महांता जायमाना घोरा मर्ताय रिपवे

नि दीधः ॥ ४

अश्वा । न । या । वाजिना । पूतबंधू इति पूतऽबंधू । ऋता ।

यत् । गर्भं । अदितिः । भरध्यै ।

प्र । या । मही । महिना । जायमाना । घोरा । मर्ताय ।

रिपवे । नि । दीधरिति दीधः ॥ ४

या यावस्मा नाम्नाविव वाजिना वाजिनौ बलिनौ पूतदक्षा पूतस्तोत्रावृता सत्यौ च। यत् यौ गर्भं गर्भभूतावदितिर्देवी भरध्यै बभार। किंच या यौ जायमाना जायमानावेव महि महन्तौ महांता महत्तरौ प्रभूतौ मित्रावरुणौ मर्ताय मर्त्याय रिपवे हिंसकाय घोरा घोरौ घातकौ निदीधः निदधारादितिः खोदरे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विश्वे यद्वां मंहना मंदमानाः क्षत्रं देवासो अदधुः सजोषाः ।

परि यद्भूथो रोदसी चिदुर्वी संति स्पशो अदब्धासो अमूराः ॥ ५

विश्वे । यत् । वां । मंहना । मंदमानाः । क्षत्रं । देवासः ।

अदधुः । सऽजोषाः ।

परि । यत् । भूथः । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति ।

संति । स्पशः । अदब्धासः । अमूराः ॥ ५

विश्वे सर्वे देवासो देवाः सजोषाः परस्परं प्रीतियुक्ता यद्यौ वां युवां मंहना महत्त्वेन मंदमानाः स्तुवंतः क्षत्रं बलमदधुः धत्तवंतः। किंच यद्यौ युवामुर्वी विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यौ परिभूथः परिभवथः तयोर्युवयोरदब्धासोऽहिंसिता अमूरा अमूढाः स्पशो रश्मयश्चरा वा संति ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता हि क्षत्रं धारयेथे अनु द्यून्दृंहेथे सानुमुपमादिव द्योः ।

दृळ्हो नक्षत्र उत विश्वदेवो भूमिमातान्द्यां धासिनायोः ॥ ६

ता । हि । क्षत्रं । धारयेथे इति । अनु । द्यून् । दृंहेथे इति ।
सानुं । उपमात्ऽइव । द्योः ।
दृळ्हः । नक्षत्रः । उत । विश्वऽदेवः । भूमिं । आ । अतान् ।
द्यां । धासिना । आयोः ॥ ६

ता तौ मित्रावरुणौ युवामनु द्यून् दिवसे दिवसे क्षत्रं बलं धारयेथे हि । द्योरंतरिक्षस्य सानुं समुच्छ्रितप्रदेशं मेघं सूर्यं वा दृंहेथे । दृढीकुरुतं । उपमादिव । उपमीयते प्रक्षिप्यत इत्युपमा स्थूणा । सा यथा वंशं धारयति तद्वदित्यर्थः । दृळ्हो युवाभ्यां दृढीकृतस्य मेघो नक्षत्रोऽन्तरिक्षं व्याप्नुवान उतापि च विश्वदेवः सूर्यो भूमिं द्यां दिवं चायोर्मनुष्यस्य ॥ आयव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात् ॥ धासिनान्नेन हविषा ॥ क्षुत् धासिरित्यन्ननामसु पाठात् ॥ आप्यायितः सन् आतान् । आतनोति युवाभ्यां दृढीकृत एव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ता विप्रं धैथे जठरं पृणध्या आ यत्सद्म सभृतयः पृणंति ।
न मृष्यंते युवतयोऽवाता वि यत्पयो विश्वजिन्वा भरंते ॥ ७

ता । विप्रं । धैथे इति । जठरं । पृणध्यै । आ । यत् ।
सद्म । सऽभृतयः । पृणंति ।
न । मृष्यंते । युवतयः । अवाताः । वि । यत् । पयः ।
विश्वऽजिन्वा । भरंते ॥ ७

ता तौ मित्रावरुणौ युवां विप्रं प्राज्ञं यजमानं ॥ विप्रो विप्र इति मेधाविनामसु पाठात् ॥ धैथे धारयथो जठरमुदरं पृणध्यै सोमेन पूरयितुं । यद्यदा सभृतयः सह भ्रियमाणा ऋत्विजः सद्म यज्ञसदनमापृणंति आपूरयंति । विश्वजिन्वा हे विश्वजिन्वानौ यद्यदा पयो जलं भवद्भ्यां प्रहितं तदा युवतयो नद्यो दिशो वा न मृष्यंते । रजसा नाभिभूयंते । अवाता अशुष्काश्च वि भरंते । विभूतिं धारयंति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ता जिह्वया सदमेदं सुमेधा आ यद्वां सत्यो अरतिर्ऋते भूत्।

तद्वां महित्वं घृतान्नावस्तु युवं दाशुषे वि चयिष्टमंहः॥ ८

ता। जिह्वया। सदं। आ। इदं। सुऽमेधाः। आ। यत्।

वां। सत्यः। अरतिः। ऋते। भूत्।

तत्। वां। महिऽत्वं। घृतऽअन्नौ। अस्तु। युवं। दाशुषे।

वि। चयिष्टं। अंहः॥ ८

ता तौ मित्रावरुणौ युवां सुमेधाः प्राज्ञो जिह्वया वाचा सदं सर्वदेवं जलमा याचते। आ इत्युपसर्गदर्शनाद्योग्यक्रियाध्याहाराद्याचत इत्याध्याह्रियते। पूर्वस्या- मृचि जलस्य प्रकृतत्वात् बुद्धौ विपरिवर्तमानं जलमिदंशब्देन परामृश्यते। यद्यदा वां युवयोररतिरभिगंता ऋते यज्ञे सत्यो सत्यो साधारहित आभूत् आभवति हे घृतान्नौ तन्महित्वमपेक्षितप्रदातृत्वलक्षणं वां युवयोरस्तु। किंच युवं युवां दाशुषे दाशुषो यजमानस्य॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी॥ अंहः पापं विचयिष्टं। विनाशयतमित्यर्थः॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पूर्धन्प्रिया धाम युवधिता मिनंति।

न ये देवास ओहसा न मर्ता अयज्ञसाचो अप्यो न पुत्राः॥ ९

प्र। यत्। वां। मित्रावरुणा। स्पूर्धन्। प्रिया। धाम।

युवऽधिता। मिनंति।

न। ये। देवासः। ओहसा। न। मर्ताः। अयज्ञऽसाचः।

अप्यः। न। पुत्राः॥ ९

हे मित्रावरुणौ वां युवयोः प्रिया प्रियाणि धाम धामानि कर्माणि युवाभ्यां विहितानि यद्योऽयजंतो जनाः स्रुधंन् स्रधंमानाः प्रमिनंति हिंसंति । ये च देवासो देवा ओहसा वहनसाधनेन स्तोत्रेण न युज्यंते । मर्ता मनुष्याश्चौहसा न युज्यंते । ये चाप्यः । अपः कर्म । तद्वंतोऽयज्ञसाचो न यज्ञयुक्ताः । वृथाकर्माणि कुर्वंत इत्यर्थः । ये च न पुत्राः । पृणंतीति पुत्राः । न पुत्रा अपृणंत इत्यर्थः । तान् सर्वान्विचयिष्टमित्यनुषज्यते ॥

॥ अथ दशमी ॥

वि यद्वाचं कीस्तासो भरंते शंसंति के चिन्निविदो मनानाः ।
आद्वां ब्रवाम सत्यान्युक्था नकिर्देवेभिर्यतथो महित्वा ॥ १०

वि । यत् । वाचं । कीस्तासः । भरंते । शंसंति । के । चित् ।
निऽविदः । मनानाः ।
आत् । वां । ब्रवाम । सत्यानि । उक्था । नकिः । देवेभिः ।
यतथः । महिऽत्वा ॥ १०

यद्यदा कीस्तासो मेधाविन उद्गातारः ॥ उशिजः कीस्तास इति मेधाविनामसु पाठात् ॥ वाचं स्तुतिं वि भरंते पृथक् उच्चारयंति तदा केचिदृत्वा मनाना अग्न्यादीन् स्तुवंतो निविदः शंसंति । आत्तया सति वां युवाभ्यां सत्यान्युक्थानि स्तोत्राणि वयं ब्रवाम । महित्वा महत्त्वेन देवेभिरन्यैर्देवैः सह नाकियंतथः । न गच्छथः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अवोरित्था वां छर्दिषो अभिष्टौ युवोर्मित्रावरुणावस्कृधोयु ।
अनु यद्गावः स्फुरानृजिप्यं धृष्णुं यद्रणे वृषणं युनजन् ॥ ११

अवोः । इत्था । वां । छर्दिषः । अभिष्टौ । युवोः ।
मित्रावरुणौ । अस्कृधोयु ।

अनु । यत् । गावः । स्फुरान् । ऋजिप्यं । धृष्णुं । यत् ।
रणे । वृषणं । युनजन् ॥ ११

हे मित्रावरुणाववोरवतोर्वां युवयोरभिष्टावभिगमने छर्दिषो गृहाय सुखाय वा ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ युवामभिगतेषु स्तोतृषु युवोर्युवयोः संबंधि युवाभ्यां देयं तद्गृहादिकमस्तृधोऽव्यवच्छिन्नं भवति। तथा च यास्कः। अस्तृधो युरक्षध्वायुः। क्षध्विति ह्रस्वनाम निरुक्तं भवति। नि० ६. ३.। इति। इत्था सत्यमेव। कदा मित्रावरुणयोरभिगमनमित्यत आह। यद्यदा गावः स्तुतयोऽनुस्फुरान् अनुस्फुरेयुः। यदा च ऋजिप्यमृजुगामिनं धृष्णुं शत्रूणां धर्षकं वृषणं कामानां वर्षितारं सोमं रणे रमणे यज्ञे युनजन् यजमाना युंज्युः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥

श्रुष्टी वामित्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रावरुणं। तथा चानुक्रम्यते। श्रुष्टी वामैंद्रावरुणमंत्ये जगत्याविति। प्र सम्राज इंद्रावरुणा सुत-पावित्येते जगत्यौ शिष्टास्त्रिष्टुभः। इंद्रावरुणौ देवता॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने होत्रकशस्त्रेषु स्तोमवृद्धौ मैत्रावरुणस्येदमावापार्थं सूक्तं। सूत्रितं च। श्रुष्टी वां यज्ञो युवां नरा। आ० ७. ८.। इति॥ तृतीयसवन इंद्रावरुणा सुतपाविमं सुतमिति प्रशास्तुः प्रस्थितयाज्या। सूत्रितं च। इंद्रावरुणा सुतपाविमं सुतमिंद्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते। आ० ५. ५.। इति॥ उक्थ्ये तृतीयसवन इंद्रावरुणा मधुमत्तमस्येति मैत्रावरुणस्य शस्त्रयाज्या। सूत्रितं च। इंद्रावरुणा मधुमत्तमस्येति याज्या। आ० ६. १.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

श्रुष्टी वां यज्ञ उद्यतः सजोषा मनुष्वद्वृक्तबर्हिषो यजध्यै।
आ य इंद्रावरुणाविषे अद्य महे सुम्नाय मह आववर्तत् ॥ १

श्रुष्टी । वां । यज्ञः । उत्ऽयतः । सऽजोषाः । मनुष्वत् ।
वृक्तऽबर्हिषः । यजध्यै ।

आ। य। इंद्रावरुणौ। इषे। अद्य। महे। सुम्नाय।

महे। आऽववर्तत् ॥ १

महे मंहनीयौ हे इंद्रावरुणौ वां युवयोरर्थे श्रुष्टी क्षिप्रः। तथा च यास्कः। श्रुष्टीति क्षिप्रनाम श्रु अष्टीति। सुतः सोमः सजोषा ऋत्विग्भिः सहितोऽस्या समंतादुह्यतः प्रवृत्तः। यः सोमो मनुष्वत् मनोरिव वृक्तबर्हिषः स्तीर्णबर्हिषो यजमानस्येषेऽन्नार्थं महे महते सुम्नाय सुखाय च यजध्यै यष्टुं वामाववर्तत् आवर्तयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि श्रेष्ठा देवताता तुजा शूराणां शविष्ठा ता हि भूतं।

मघोनां मंहिष्ठा तुविशुष्म ऋतेन वृत्रतुरा सर्वसेना ॥ २

ता। हि। श्रेष्ठा। देवऽताता। तुजा। शूराणां। शविष्ठा।

ता। हि। भूतं।

मघोनां। मंहिष्ठा। तुविऽशुष्मा। ऋतेन। वृत्रऽतुरा।

सर्वऽसेना ॥ २

हे इंद्रावरुणौ ता तौ प्रसिद्धौ युवां श्रेष्ठा श्रेष्ठौ देवताता देवतातौ यज्ञे ॥ इष्टिर्देवतातेति यज्ञनामसु पाठात् ॥ तुजा धनानां प्रेरकौ हि भूतं। भवतं। किंच ता तौ हि युवां शूराणां मध्ये शविष्ठातिशयेन बलवंतौ भूतं। किंच मघोनां दानवतां मंहिष्ठा दातृतमौ तुविशुष्मा बहुबलाहृतेन सत्येन वृत्रतुरा शत्रूणां हिंसकौ सर्वसेना कृत्स्नसेनौ च भूतमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता गृणीहि नमस्येभिः शूषैः सुम्नेभिरिंद्रावरुणा चकाना।

वज्रेणान्यः शवसा हंति वृत्रं सिषक्त्यन्यो वृजनेषु विप्रः ॥ ३

ता। गृणीहि। नमस्येभिः। शूषैः। सुम्नेभिः। इंद्रावरुणा चकाना।

वज्रेण। अन्यः। शवसा। हंति। वृत्रं। सिषक्ति। अन्यः। वृजनेषु। विप्रः॥ ३

हे भरद्वाज नमस्येभिः स्तुत्यैः शूषैर्बलैः॥ शूषमिति बलनामसु पाठात्॥ सुम्नेभिः सुखैश्च सर्वैः सकाना स्तुतौ॥ कायतिः शब्दकर्मा। तस्य लिटः कानचि रूपमिदं॥ ता ताविंद्रावरुणौ गृणीहि। स्तुहि। अन्यस्तयोरन्य इंद्रो वृत्रं वृत्रनामकमसुरं वज्रेण हंति। अन्यो वरुणो विप्रः प्राज्ञो वृजनेषु स्तोतॄणामुपद्रवेषु रक्षितुं शवसा बलेन सिषक्ति। संगच्छते॥

॥ अथ चतुर्थी॥

ग्नाश्च यन्नरश्च वावृधंत विश्वे देवासो नरां स्वगूर्ताः।

प्रैभ्य इंद्रावरुणा महित्वा द्यौश्च पृथिवि भूतमुर्वी॥ ४

ग्नाः। च। यत्। नरः। च। ववृधंत। विश्वे। देवासः। नरां। स्वऽगूर्ताः।

प्र। एभ्यः। इंद्रावरुणा। महिऽत्वा। द्यौः। च। पृथिवि। भूतं। उर्वी इति॥ ४

नरां नृणां मनुष्याणां मध्ये ग्नाश्च स्त्रियश्च॥ मेना ग्ना इति स्त्रीणामिति यास्कवचनात्॥ नरश्च पुरुषाश्च विश्वे सर्वे देवासो देवाः॥ देवास इत्यत्र पुमान् स्त्रियेत्येकशेषात् देव्यश्च देवाश्च देवास इति निर्देशः पुंवन्निर्देशः॥ स्वगूर्ताः स्वयमुद्यता यद्यदा ववृधंत स्तुतिभिर्वर्धयंते तदा हे इंद्रावरुणौ महित्वा महत्त्व-युक्तावेभ्यः स्तोतृभ्यः प्रभूतं। प्रभवतं। हे द्यौः पृथिवि योषे उर्वी विस्तीर्णे युवामेभ्यः प्रभूतमित्यनुषंग॥

॥ अथ पंचमी ॥

स इत्सुदानुः स्ववाँ ऋतावेंद्रा यो वां वरुणा दाशति त्मन् ।

इषा स द्विषस्तरेद्दास्वान्वंसद्रयिं रयिवतश्च जनान् ॥ ५

सः । इत् । सुऽदानुः । स्वऽवान् । ऋतऽवा । इंद्रा । यः । वां ।

वरुणा । दाशति । त्मन् ।

इषा । सः । द्विषः । तरेत् । दास्वान् । वंसत् । रयिं ।

रयिऽवतः । च । जनान् ॥ ५

हे इंद्रेंद्रौ वरुणा हे वरुणौ ॥ इतरेतरयोगादुभयत्र द्विवचनप्रयोगः वरुणेत्यत्र संहितायां ह्रस्वश्छांदसः ॥ वां युवाभ्यां यो यजमानस्त्मन् आत्मनैव दाशति । हवींषि ददाति । स इत् स एव सुदानुः शोभनदानो भवति । स्ववान् धनवांश्च ऋतावान् यज्ञवांश्च भवति । किंच स दास्वान् दानवान् द्विषो द्वेष्टॄन् रिपोर्जन नयधश्चेन सह तरेत् । प्राप्नुयात् । अपि च रयिं धनं रयिवतो धनवतो जनान् पुत्रांश्च वंसत् । संभजेत् ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यं युवं दाश्वध्वराय देवा रयिं धत्थो वसुमंतं पुरुक्षुं ।

अस्मे स इंद्रावरुणावपि ष्यात्प्र यो भनक्ति वनुषामशस्तीः ॥ ६

यं । युवं । दाशुऽअध्वराय । देवा । रयिं । धत्थः । वसुऽमंतं ।

पुरुऽक्षुं ।

अस्मे इति । सः । इंद्रावरुणौ । अपि । स्यात् । प्र । यः ।

भनक्ति । वनुषां । अशस्तीः ॥ ६

देवा देवौ स्तूयमानौ हे इंद्रावरुणौ युवं युवां दाश्वध्वराय दत्तहविष्काय वसुमंतं धनानुबंधिनं पुरुचुं वहुलं पूर्णयशस्कं वा यं यादृशं रयिं धनं धत्थः प्रयच्छथः । योऽपि च वनुषां हिंसकानामशस्तोरकीर्त्तीः । यत् कृतान्ययशांसीत्यर्थः । प्रभनक्ति प्ररुजति स तादृशो रयिरस्मे अस्मासु स्यात् । भूयात् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत नः सुत्रात्रो देवगोपाः सूरिभ्य इंद्रावरुणा रयिः ष्यात् ।

येषां शुष्मः पृतनासु साह्वान्प्र सद्यो द्युम्ना तिरते ततुरिः ॥ ७

उत । नः । सुऽत्रात्रः । देवऽगोपाः । सूरिऽभ्यः । इंद्रावरुणा ।

रयिः । स्यात् ।

येषां । शुष्मः । पृतनासु । सह्वान् । प्र । सद्यः । द्युम्ना ।

तिरते । ततुरिः ॥ ७

उतापि चेंद्रावरुणा हे इंद्रावरुणौ सूरिभ्यः स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं सुत्रात्रः सुरक्षी देवगोपाः । देवा गोपा गोप्तारो यस्य स तथाविधः । रयिर्धनं स्यात् । भूयात् । किंच येषामस्माकं शुष्मो बलं पृतनासु युद्धेषु साह्वान् शत्रूणामभिभवितृ ततुरिर्हिंसकस्य सन् द्युम्ना यशांसि सद्य एव प्रतिरते सम्यक्तिरस्कुर्यात् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू न इंद्रावरुणा गृणाना पृंक्तं रयिं सौश्रवसाय देवा ।

इत्था गृणंतो महिनस्य शर्धोऽपो न नावा दुरिता तरेम ॥ ८

नु । नः । इंद्रावरुणा । गृणाना । पृंक्तं । रयिं ।

सौश्रवसाय । देवा ।

इत्था । गृणंतः । महिनस्य । शर्धः । अपः । न । नावा ।

दुःऽइता तरेम । ८

हे इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ गृणाना स्तूयमानौ युवां मे ऽस्मद्यं सौश्रवसाय । सुश्रवसो भावः सौश्रवसं । तस्मै सुश्रवस्त्वाय रयिं धनं नु क्षिप्रं पृंक्तं । प्रयच्छतं किंच हे देवा देवौ महिनस्य महतोर्युवयोः शर्धो बलमित्येत्यं गृणंतः स्तुवंतो वयं दुरिता दुरितानि नावापो न उदकानीव तरेम ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र स॒म्राजे॑ बृह॒ते म॑न्म॒ नु प्रि॒यमर्च॑ दे॒वाय॒ वरु॑णाय स॒प्रथः॑ ।

अ॒यं य उ॒र्वी म॑हि॒ना महि॑व्रतः॒ क्रत्वा॑ वि॒भात्य॒जरो॒ न

शो॒चिषा॑ ॥ ९

प्र । स॒म्ऽराजे॑ । बृ॒ह॒ते । मन्म॑ । नु । प्रि॒यं । अर्च॑ । दे॒वाय॑ ।

वरु॑णाय । स॒ऽप्रथः॑ ।

अ॒यं । यः । उ॒र्वी इति॑ । म॒हि॒ना । महि॑ऽव्रतः । क्रत्वा॑ ।

वि॒ऽभाति॑ । अ॒जरः॑ । न । शो॒चिषा॑ ॥ ९

हे स्तोतः सम्राज आत्मना राज्ञां शासकाय बृहते परिवृढाय देवाय द्योतमानाय वरुणाय प्रियं मनोहरं सप्रथः सर्वतः पृथु । तथा च यास्कः । सप्रथाः सर्वतः पृथुरिति । मन्म स्तोत्रं नु अद्य प्रार्च । प्रोच्चारय । अयं यो योऽयं वरुणो महिना महिम्ना युक्तो महिव्रतो महाकर्मा क्रत्वा प्रज्ञया च युक्तः शोचिषा तेजसा युक्तोऽजरो न जरारहितस्त्वोर्वी विस्तीर्णे द्यावापृथिव्यौ विभाति विभासयति ॥

॥ अथ दशमी ॥

इंद्रा॑वरुणा सुतपावि॒मं सु॒तं सोमं॑ पिबतं॒ मद्यं॑ धृतव्रता ।

यु॒वो रथो॑ अध्व॒रं दे॒ववी॑तये॒ प्रति॒ स्वस॑रमुप॑ याति पी॒तये॑ ॥ १०

इंद्रावरुणा । सुतऽपौ । इमं । सुतं । सोमं । पिबतं मद्यं ।

धृतऽव्रता ।

युवोः । रथः । अध्वरं । देवऽवीतये । प्रति । स्वसरं । उपं ।

याति । पीतये ॥ १०

इंद्रावरुणा हे इंद्रावरुणौ सुतपौ सुतस्य सोमस्य पातारौ युवां मद्यं मदकरं सुतमभिषुतमिमं सोमं पिबतं । किंच हे धृतव्रता धृतकर्माणौ युवायुवयोः रथोऽध्वरमुद्दिश्य देववीतये देवानां पानार्थं पीतये युवयोरपि सोमपानार्थं स्वसरं मार्गं प्रत्युपयाति ॥

॥ अथैकादशी ॥

इंद्रावरुणा मधुमत्तमस्य वृष्णः सोमस्य वृषणा वृषेथां ।

इदं वामंधः परिषिक्तमस्मे आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयेथां ॥ ११

इंद्रावरुणा । मधुमत्ऽतमस्य । वृष्णः । सोमस्य । वृषणा ।

आ । वृषेथां ।

इदं । वां । अंधः । परिऽसिक्तं । अस्मे इति । आऽसद्य ।

अस्मिन् । बर्हिषि । मादयेथां ॥ ११

इंद्रावरुणा हे इंद्रावरुणौ वृषणा कामानां वर्षितारौ युवां मधुमत्तमस्यातिशयेन मधुमंतं रसवंतं वृष्णो वर्षितारं सोमस्य सोममावृषेथां । अश्नीतं । तथा च शतपथब्राह्मणं । यथाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमश्नीतेत्येवैतदाह । २. ४. २. २० । इति । वां युवयोरर्थं इदमंधः सोमरूपमन्नमस्मे अस्माभिः परिषिक्तं पात्रेषु । अत आसद्योपविश्यास्मिन्बर्हिषि यज्ञे मादयेथां सोमपान इति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥

सं वां कर्मणेत्यष्टर्चमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्राबैष्णवं । अनुक्रम्यते च । सं वामष्टावैंद्रावैष्णवमिति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवनेऽच्छावाकशस्त्र एतत्सूक्तं ।

स्तूयते हि । सं वां कर्मणेंद्राविष्णू मदपती मदानामिति याज्या । आ० ६. १. । इति ॥ सोमातिरेके प्रातःसवने नैमित्तिके शस्त्रे परिहिते सति गाणगारिमते सं वामिति तस्य शस्त्रयाज्या । सूत्रितं च । ऐंद्रावैष्णव्येति गाणगारिदैवतप्रधानत्वात्सं वां कर्मणा समिषा हिनोमि । आ० ६. ७. । इति ॥ सोमातिरेके माध्यंदिनसवने या विश्वासामित्येषा शस्त्रयाज्या । सूत्रितं च । या विश्वासां जनितारा मतीनामिति याज्या । आ० ६. ७. । इति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवनेऽच्छावाकस्येंद्राविष्णू मदपती इति शस्त्रयाज्या । सूत्रं तूदाहृतं ॥ तृतीयसवनेऽच्छावाकस्येंद्राविष्णू पिबतमिति प्रस्थितयाज्या । सूत्रितं च । इंद्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्येमं सोममर्हते जातवेदसे । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सं वां कर्मणा समिषा हिनोमींद्राविष्णू अपसस्पारे अस्य ।

जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयंता ॥ १

सं । वां । कर्मना सं । इषा । हिनोमि । इंद्राविष्णू इति ।

अपसः । पारे । अस्य ।

जुषेथां । यज्ञं । द्रविणं । च । धत्तं । अरिष्टैः । नः ।

पथिऽभिः । पारयंता ॥ १

हे इंद्राविष्णू वां युवां कर्मणा स्तोत्रेणेषा हविषा च सं हिनोमि । सम्यक् प्रेरयामि । अपसः कर्मणोऽस्योक्थस्य पारे समाप्तौ यज्ञं जुषेथां । सेवेथां । किंचारिष्टैरनुपद्रवैः पथिभिर्मार्गैर्नोऽस्मान्पारयंता पारं नयंतौ युवां द्रविणं धनं धत्तं । अस्मभ्यं दत्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या विश्वासां जनितारा मतीनामिंद्राविष्णू कलशा सोमधाना ।

प्र वां गिरः शस्यमाना अवंतु प्र स्तोमासो गीयमानासो अर्कैः ॥ २

या । विश्वासां । जनितारा । मतीनां । इंद्राविष्णू इति ।

कलशा । सोमऽधाना ।

प्र । वां । गिरः । शस्यमानाः । अवंतु । प्र । स्तोमासः ।

गीयमानासः । अर्कैः ॥ २

या यौ प्रसिद्धाविंद्राविष्णू विश्वासां सर्वासां मतीनां स्तुतीनां जनितारा जनितारौ॥ जन जनन इत्यस्माद्धातोस्तृचीदं रूपं । यद्वा जनी प्रादुर्भाव इत्यस्माद्धातोरेव तृचि जनिता मंत्र इति निपातनाण्णिलोपः ॥ कलशा कलशौ सोमधाना सोमस्य निधानभूतौ च स्थातां । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इंद्राविष्णू वां युवां शस्यमाना उच्चार्यमाणाः शस्त्ररूपा गिरो वाचः प्रावंतु । प्राप्नुवंतु । अर्कैः स्तोतृभिर्गीयमानासो गीयमाना स्तोमासः स्तोमाः स्तोत्राणि च प्रावंतु । प्राप्नुवंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्राविष्णू मदपती मदानामा सोमं यातं द्रविणो दधाना ।

सं वामंजंत्वक्तुभिर्मतीनां संस्तोमासः शस्यमानास उक्थैः ॥ ३

इंद्राविष्णू इति । मदपती इति मदऽपती । मदानां । आ ।

सोमं । यातं । द्रविणो इति । दधाना ।

सं । वां । अंजंतु । अक्तुऽभिः । मतीनां । सं । स्तोमासः ।

शस्यमानासः । उक्थैः ॥ ३

हे इंद्राविष्णू मदानां सोमानां मदपती स्वामिनौ । मदपती इत्यत्र मदशब्दोऽनुवादः । द्रविणो द्रविणानि धनान्यपि ॥ द्रविणा उ इति पदद्वयमेकीभूय द्रविणो इति पदं निष्पन्नं ॥ दधाना ददानौ युवां सोममभ्यायातं । मतीनां स्तोतॄणां स्तोमासः स्तोत्राण्युक्थैः शस्त्रैः सार्धं शस्यमानास उच्चार्यमाणा वां युवामक्तुभिस्तेजोभिः समंजंतु । समर्धयंतु । सं समिति द्विरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वामश्वांसो अभिमातिषाह इंद्राविष्णू सधमादो वहंतु ।
जुषेथां विश्वा हवना मतीनामुप ब्रह्माणि शृणुतं गिरो मे ॥ ४

आ । वां । अश्वांसः । अभिमातिऽसहः । इंद्राविष्णू इति ।
सधऽमादः । वहंतु ।
जुषेथां । विश्वा । हवना । मतीनां । उप । ब्रह्माणि ।
शृणुतं । गिरः । मे ॥ ४

हे इंद्राविष्णू वां युवामभिमातिषाहोऽभिमातीनां हिंसकानामभिभवितारः सधमादः सह माद्यंतोऽश्वासोऽश्वा आवहंतु । मतीनां स्तोतॄणां विश्वा विश्वानि हवना हवनानि स्तोत्राणि जुषेथां । सेवेथां । तदर्थं मे मदीयानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि गिरः शस्त्ररूपा वाचश्चोपशृणुतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्राविष्णू तत्पनयाय्यं वां सोमस्य मद उरु चंक्रमाथे ।
अकृणुतमंतरिक्षं वरीयोऽप्रथतं जीवसे नो रजांसि ॥ ५

इंद्राविष्णू इति । तत् । पनयाय्यं । वां । सोमस्य । मदे ।
उरु । चक्रमाथे इति ।
अकृणुतं । अंतरिक्षं । वरीयः । अप्रथतं । जीवसे । नः ।
रजांसि ॥ ५

हे इंद्राविष्णू वां युवयोस्तत्कर्म पनयाय्यं स्तुत्यं । किं तत्कर्मेत्यत आह । सोमस्य मदे सति यदुरु विस्तीर्णं चक्रमाथे विचक्रमाथे । यद्यपि विष्णोरेव विक्रमस्तथाप्येकार्थत्वादुभयोरित्युच्यते । यच्चांतरिक्षं वरीय उरुतरमकृणुतं अकुरुतं । यदपि

च रजांसि लोकान् सर्वान्। लोका रजांस्युच्यंत इति यास्कः। नोऽस्माकं जीवसे जीवनायाप्रयत् अप्रयथतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्राविष्णू हविषा वावृधानाग्रांद्वाना नमंसा रातहव्या।

घृतांसुती द्रविंणं धत्तमस्मे संमुद्रः स्थः कलशः सोमधानंः ६

इंद्राविष्णू इति। हविषा। ववृधाना। अग्रऽअद्वाना।

नमंसा। रातऽहव्या।

घृतांसुती इति घृतंऽआसुती। द्रविंणं। धत्तं। अस्मे इति।

समुद्रः। स्थः। कलशः। सोमऽधानंः॥ ६

घृतासुती घृताचाविंद्राविष्णू युवां हविषा सोमेन वावृधाना वर्धमानांवग्राद्वाना सोमाग्रस्य भुक्तारावुत्तारौ नमसा नमस्कारेण रातहव्या दत्तहविष्कौ यजमानैरस्मे अस्मभ्यं द्रविणं धनं धत्तं। प्रयच्छतं। किंच युवां समुद्र उदधिरिव स्थः। भवथः। अतः सोमधानः सोमनिधानः कलशो भवथः॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इंद्राविष्णू पिबंतं मध्वो अस्य सोमंस्य दस्रा जठरं पृणेथां।

आ वामंधांसि मदिराण्यंग्मन्नुप ब्रह्माणि शृणुतं हवं मे॥ ७

इंद्राविष्णू इति। पिबंतं। मध्वः। अस्य। सोमंस्य। दस्रा।

जठरं। पृणेथां॥

आ। वां। अंधांसि। मदिराणि। अग्मन्। उपं। ब्रह्माणि।

शृणुतं। हवं। मे॥ ७

दस्रा हे दर्शनीयाविंद्राविष्णू युवां मध्वोऽस्य मदकरं सोमस्य सोमं पिबतं । किंच जठरमुदरं पृणेथां । सोमेन पूरयेथां । हे इंद्राविष्णू वां युवां मदिराणि मदकराण्यंधांसि सोमात्मकान्यन्नान्याग्मन् । अभिगच्छंतु । मे मदीयानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवं मदीयमाह्वानं चोपशृणुतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनोः ।

इंद्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथां ॥ ८

उभा । जिग्यथुः । न । परा । जयेथे इति । न । परा ।

जिग्ये । कतरः । चन । एनोः ।

इंद्रः । च । विष्णो इति । यत् । अपस्पृधेथां । त्रेधा ।

सहस्रं । वि । तत् । ऐरयेथां ॥ ८

हे इंद्राविष्णू उभावुभौ युवां जिग्यथुः । यत्र जैष्टं । न पराजयेथे । न पुनः कदाचन पराजयेथे । एनोरेनयोर्युवयोर्मध्ये कतरश्चनैकतरोऽपि न पराजिग्ये । न पराजैष्ट । हे विष्णो इंद्रश्च त्वं च युवां यद्यद्वस्तु प्रत्यपस्पृधेथां असुरैः सह्यास्पृधेथां त्रेधा लोकवेदवागात्मना त्रिधा स्थितं सहस्रमपरिमितं च वि तदैरयेथां । व्यक्रमेथामित्यर्थः ॥ तथा च ब्राह्मणं । उभा जिग्यथुरित्यच्छावाकस्योभौ हि तौ जिग्यथुर्न पराजयेथे न पराजिग्य इति न हि तयोः कतरश्चन पराजिग्य इंद्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामितींद्रश्च ह वै विष्णुश्चासुरैर्युयुधाते तान्ह स्म जित्वोचतुः कल्पामहा इति ते ह तथेत्यसुरा ऊचुः सोऽब्रवीदिंद्रो यावदेवायं विष्णुस्त्रिर्विक्रमते तावदस्माकमथ युष्माकमितरदिति स इमांल्लोकान्विचक्रमेऽथो वेदानथो वाचं तदाहुः किं तत्सहस्रमितीमे लोका इमे वेदा अथो वागिति ब्रूयादैरयेथामैरयेथां । ऐ० ब्रा० ६. १५. । इति ॥ यद्वा तत्सहस्रं गवां सहस्रं त्रेधा व्यैरयेथामित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥

घृतवती भुवनानामिति षडृचं नवमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं जागतं द्यावापृथिवीदेवताकं। तथा चानुक्रम्यते। घृतवती षट् द्यावापृथिव्योर्यं जागतमिति॥ आभिप्लविके पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आद्यस्तृचो द्यावापृथिव्यनिविद्धानार्थः। सूत्रितं च। घृतवती भुवनानामभिश्रियेंद्र ऋभुभिर्वाजवद्भिरिति तृचौ। आ० ७. ६.। इति॥ छंदस्यतिसर्वेऽपि वैश्वदेवशस्त्रे एष तृचः। सूत्रितं च। आ० ८. ५.॥ आभिप्लविके तृतीयेऽहनि वैश्वदेवशस्त्रे घृतेन द्यावापृथिवी इति तिस्रो द्यावापृथिव्यनिविद्धानार्थाः सूत्रितं च। घृतेन द्यावापृथिवी इति तिस्रोऽनश्वो जातः। आ० ७. ७.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वी मधुदुघे सुपेशसा।
द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कभिते अजरे भूरिरेतसा॥ १

घृतवती इति घृतऽवती भुवनानां। अभिऽश्रिया। उर्वी इति।
पृथ्वी इति। मधुदुघे इति मधुऽदुघे। सुऽपेशसा।
द्यावापृथिवी इति वरुणस्य। धर्मणा। विस्कभिते इति
विऽस्कभिते। अजरे इति। भूरिऽरेतसा॥ १

द्यावापृथिवी हे द्यावापृथिव्यौ घृतवती दीप्तिमत्यावुदकवत्यौ वा॥ वनं घृतमित्युदकनामसु पाठात्॥ भवत इति शेषः। भुवनानां भूतानामभिश्रियाभिश्रयणीये भवत इति पर्वत्रानुसंबंधनीयं। उर्वी विस्तीर्णे पृथ्वी बहुकार्यरूपेण प्रथिते च मधुदुघे मधुन उदकस्य दोग्ध्र्यौ सुपेशसा सुरूपे वरुणस्य सर्वस्य नियामकस्य धर्मणा धारणेन विष्कभिते पृथग्धारिते अजरे नित्ये भूरिरेतसा बहुरेतस्के बहुकार्ये वा भवतः। अत्र साक्षात् द्यावापृथिव्योः स्तुतिप्रसंगाद्वरुणस्येति द्रष्टव्यं॥

॥ अथ द्वितीया ॥

असश्चंती भूरिधारे पयस्वती घृतं दुहाते सुकृते शुचिव्रते।
राजंती अस्य भुवनस्य रोदसी अस्मे रेतः सिंचतं यन्मनुर्हितं॥ २

असश्चंती इति । भूरिधारे इति भूरिऽधारे । पयस्वती इति ।

घृतं । दुहाते इति । सुऽकृते । शुचिंव्रते इति शुचिंऽव्रते ।

राजंती इति । अस्य । भुवनस्य । रोदसी इति । अस्मे इति ।

रेतः । सिंचतं । यत् । मनुःहितं ॥ २

असश्चंती असज्यमाने व्युदसंत्यौ वा भूरिधारे बहुधारे । दिवो वृष्टिधाराः पृथिव्यास्त्वाहुत्यद्भूतरसधाराः । एवमुभयोरपि बहुधारत्वं । पयस्वती उदकवत्यौ । तथा च यास्कः । असज्यमाने इति वा व्युदस्यंत्याविति वा बहुधारे उदकवत्यौ । नि० ५. २. । इति । शुचिव्रते शुचिक्रिये द्यावापृथिव्यौ सुकृते शोभनकारिणे यजमानाय घृतं सस्यादिसमृद्धिहेतूदकं दुहाते । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । रोदसी हे द्यावापृथिव्यावस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजंती ईशाने युवामस्मे अस्मासु रेतः प्रजननसमर्थं वीर्यं सिंचतं । यद्रेतो मनुर्हितं मनुष्येभ्यो हितं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो वामृजवे क्रमणाय रोदसी मर्तो ददाश धिषणे स साधति ।

प्र प्रजाभिर्जायते धर्मणस्परि युवोः सिक्ता विषुरूपाणि सव्रता ॥ ३

यः । वां । ऋजवे । क्रमणाय । रोदसी इति । मर्तः ।

ददाश । धिषणे इति । सः । साधति ।

प्र । प्रऽजाभिः । जायते । धर्मणः । परि । युवोः । सिक्ता ।

विषुंऽरूपाणि । सऽव्रता ॥ ३

धिषणे धृष्टे सर्वस्य भुवनस्य निवासभूते वा हे रोदसी वां युवाभ्यां यो मर्तो मर्त्य ऋजवे क्रमणाय युवयोः सुखगमनाय ददाश हवींषि ददाति स मर्त्यः साधति । कामान् साधयति । किंच प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः प्रजायते । प्रवृद्धो भवति । धर्मणः कर्मणः पर्युपरि युवोर्युवयोः सिक्ता सिक्तानि रेतांसि विषुरूपाणि नानारूपाणि सव्रता समानकर्माणि भूतानि जायंते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

घृतेन द्यावाॅपृथिवी अभिवृ॑ते घृतश्रिया॑ घृतपृचा॑ घृतावृधा॑ ।
उर्वी पृथ्वी होतृवूर्ये॑ पुरोहि॑ते ते इद्विप्रा॑ ईळते सुम्नमिष्टये॑ ॥ ४

घृतेन॑ । द्यावा॑पृथिवी इति॑ । अभिवृ॑ते इत्य॑भिऽवृ॑ते ।
घृतऽश्रिया॑ । घृतऽपृचा॑ । घृतऽवृधा॑ ।
उर्वी इति॑ । पृथ्वी इति॑ । होतृऽवूर्ये॑ । पुरोहि॑ते इति॑
पुरःऽहि॑ते । ते इति॑ । इत् । विप्राः॑ । ईळते । सुम्नं॑ ।
इष्टये॑ ॥ ४

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ घृतेनोदकेनाभिवृते आवृते भवतः। घृतश्रियोदकं अयंत्यौ च घृतपृचा घृतसंपृक्ते च घृतावृधा घृतं वर्धयंत्यौ चोर्वी विस्तीर्णे पृथ्वी प्रथिते च भवतः। होतृवूर्ये यज्ञे पुरोहिते यजमानैः पुरस्कृते च भवतः। विप्राः प्राज्ञाः स्तोतारस्ते इत् द्यावापृथिव्यावीळते यज्ञाये ॥ होत्रेष्टिरिति यज्ञनामसु पाठात् ॥ सुम्नं सुखमीळते। याचंते। सुखे इति हि यागाः प्रवर्तंते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मधु॑ नो द्यावा॑पृथिवी मि॑मिक्षतां मधु॑श्चुता॑ मधुदुघे मधु॑व्रते ।
दधा॑ने यज्ञं द्रवि॑णं च देवता महि श्रवो॑ वाज॑मस्मे सुवीर्यं॑ ॥ ५

मधु॑ । नः । द्यावा॑पृथिवी इति॑ । मिमिक्षतां । मधु॑ऽश्चुता॑ ।
मधुदुघे इति॑ मधु॑ऽदुघे॑ । मधु॑व्रते इति मधु॑ऽव्रते ।
दधा॑ने इति॑ । यज्ञं । द्रवि॑णं । च । देवता॑ । महि॑ । श्रवः॑ ।
वाजं॑ । अस्मे इति॑ । सुऽवीर्यं॑ ॥ ५

मधुश्चुतोदकस्य चारयित्र्यौ मधुदुघे उदकदोग्ध्र्यौ मधुव्रते उदकार्थकर्माणौ देवता देवताभूते अस्मे अस्मासु यज्ञं द्रविणं धनं च गच्छ गच्छतु श्रवो यशो वाजमन्नं सुवीर्यं सुवीरत्वं च दधाने ददत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ नोऽस्मान्मधु मधुना ॥ तृतीयैकवचनस्य लुक् ॥ मिमिक्षतां । सिंचतां ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऊर्जं नो द्यौश्च पृथिवी च पिन्वतां पिता माता विश्वविदा सुदंससा ।
संरराणे रोदसी विश्वशंभुवा सनिं वाजं रयिमस्मे समिन्वतां ॥ ६

ऊर्जं । नः । द्यौ । च । पृथिवी । च । पिन्वतां । पिता । माता । विश्वऽविदा । सुऽदंससा ।
संरराणे इति संऽरराणे । रोदसी इति । विश्वऽशंभुवा । सनिं । वाजं । रयिं । अस्मे इति । सं । इन्वतां ॥ ६

पिता वर्षस्य सेक्तृत्वेन पितृभूता द्यौश्च माता धारकत्वेन मातृभूता पृथिवी चोभे नोऽस्मभ्यमूर्जमन्नं पिन्वतां । यच्छतां । किंच विश्वविदा विश्वं जानंत्यौ विश्वस्य वेदयित्र्यौ वा सुदंससा सुकर्माणौ संरराणे परस्परोपकार्योपकारकभावेन सह रममाणे विश्वशंभुवा सर्वस्य भावयित्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यावस्मे अस्मासु सनिं संभजनीयं पुत्रादिकं वाजं बलं रयिं धनं च समिन्वतां । संप्रेरयतां ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥

उदु ष्य देव इति षडृचं दशमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं सवितृदेवताकं । आद्यास्तिस्रो जगत्यस्तृतीयाद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । उदु ष्य सावित्रं त्रिविष्टवंतमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आद्यस्तृचः सावित्रसूक्तस्थान आवपनीयः । सूत्रितं च । उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययेति तिस्रस्ते हि द्यावापृथिवी । आ० ७, ४, । इति ॥ बृहस्पतिसवेऽपि वैश्वदेवशस्त्रे सावित्रसूक्तस्थान एषस्तृचः । सूत्रितं च । उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययेत्यनूच्य छिंद्यात् आ० ९, ५, । इति ॥ व्यूढे पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र उदु ष्य देवः सविता दमून

इति तृचः सावित्रनिर्विज्ञानार्थः । सूत्रितं च । उदु ष्य देवः सविता दमूना इति तिस्रः । आ० ८. ८. । इति ॥ वैश्वदेवपर्वणि सावित्रद्वादशकपालस्य वाममद्येति याज्या । सूत्रितं च । वाममद्य सवितर्वाममु श्वः पूषन्त यव्रते वयं । आ० २. १६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया बाहू अयंस्त सवनाय सुक्रतुः ।
घृतेन पाणी अभि प्रुष्णुते मखो युवा सुदक्षो रजसो विधर्मणि ॥ १

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । हिरण्यया ।
बाहू इति । अयंस्त । सवनाय । सुऽक्रतुः ।
घृतेन । पाणी इति । अभि । प्रुष्णुते । मखः । युवा ।
सुऽदक्षः । रजसः । विऽधर्मणि ॥ १

देवो द्योतमानः सुक्रतुः सुकर्मा स्य स प्रसिद्धः सविता हिरण्यया हिरण्मया-वात्मीयौ बाहू सवनाय सुवनाय दानाय वोदयंस्त । उद्यच्छति । किंच मखो मंहनीयो युवा नित्यतरुणः सुदक्षः सुप्रज्ञो रजसो लोकस्योदकस्य वा विधर्मणि विधारणे स्थितो घृतेनोदकेन पूर्णौ स्वौ पाणी अभिप्रुष्णुते । अभिप्रेरयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवस्य वयं सवितुः सवीमनि श्रेष्ठे स्याम वसुनश्च दावने ।
यो विश्वस्य द्विपदो यश्चतुष्पदो निवेशने प्रसवे चासि भूमनः ॥ २

देवस्य । वयं । सवितुः । सवीमनि । श्रेष्ठे । स्याम । वसुनः ।
च । दावने ।
यः । विश्वस्य । द्विऽपदः । यः । चतुःऽपदः । निऽवेशने ।
प्रऽसवे । च । असि । भूमनः ॥ २

तस्य देवस्य सवितुः प्रेरकस्य सवीमनि प्रसवेऽनुज्ञाने। तथा च यास्कः। सवीमनि प्रसवे। नि० ६. ७.। इति। श्रेष्ठेऽतिशयेन प्रशस्ते वसुनो धनस्य दावने दाने च स्याम। समर्था भूयास्म। यस्त्वं विश्वस्य सर्वस्य द्विपदो निवेशने स्थितौ प्रसवे च स्वतंत्रोऽसि। यस्त्वं भूमनो भूरेश्चतुष्पदो निवेशने प्रसवे च स्वतंत्रोऽसि॥

॥ अथ तृतीया ॥

अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वं शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयं।
हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत॥ ३

अदब्धेभिः। सवितरिति। पायुऽभिः। त्वं। शिवेभिः।
अद्य। परि। पाहि। नः। गयं।
हिरण्यऽजिह्वः। सुविताय। नव्यसे। रक्ष। माकिः। नः।
अघऽशंसः। ईशत॥ ३

हे सवितरदब्धेभिरहिंसितैः पायुभिस्त्रोभी रक्षणसाधनैर्वा शिवेभिः सुखकारिभिर्नोऽस्माकं गयं गृहं धनं वा॥ गयः क्षदर इति गृहनामसु मीढ्हं गय इति धननामसु पाठात्॥ अद्य परिपाहि। रक्ष। हिरण्यजिह्वो हितरमणीयवाक् त्वं। तथा च यास्कः। हिरण्यं कस्मादित्युपक्रम्य हितरमणं भवतीति वेति। सुविताय सुखाय नव्यसे नवतराय भव। रक्ष। अस्मान्पालय च। नोऽस्माकमघशंसोऽनर्थमाशंसमानः शत्रुर्माकिरीशत। मेशत॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उदु ष्य देवः सविता दमूना हिरण्यपाणिः प्रतिदोषमस्थात्।
अयोहनुर्यजतो मंद्रजिह्व आ दाशुषे सुवति भूरि वामं॥ ४

उत्। ऊं इति। स्यः। देवः। सविता। दमूनाः।
हिरण्यऽपाणिः। प्रतिऽदोषं। अस्थात्।

अयःऽहनुः। यजतः। मंद्रऽजिह्वः। आ। दाशुषे। सुवति।

भूरि। वामं॥ ४

देवो द्योतमानो दमूना दममना दानमना वा। तथा च यास्कः। दमूना दममना वा दानमना वा दांतमना वेति। हिरण्यपाणिर्हिरण्मयपाणिरयोहनुर्हिरण्मयहनुः॥ हक्ममय इति हिरण्यनामसु पाठात्॥ यजतो यष्टव्यो मंद्रजिह्वो मोदमानवाक् स्व स सविता प्रतिदोषं प्रतिरात्रं रात्रेरवसान उदस्थात्। उत्तिष्ठतु। जो दाशुषे यजमानाय महद्भूरि प्रभूतं वामं वननीयं संभजनीयमन्नं वामं वननीयमिति यास्कः आसुवति प्रेरयति॥

॥ अथ पंचमी॥

उदू अयाँ उपवक्तेव बाहू हिरण्यया सविता सुप्रतीका।

दिवो रोहांस्यरुहत्पृथिव्या अरीरमत्पतयत्कच्चिदभ्वं॥ ५

उत्। ऊं इति। अयान्। उपवक्ताऽइव। बाहू इति।

हिरण्यया। सविता। सुऽप्रतीका।

दिवः। रोहांसि। अरुहत्। पृथिव्याः। अरीरमत्।

पतयत्। कत्। चित्। अभ्वं॥ ५

सवितोपवक्तेवाध्वाकमधिवक्तेव हिरण्यया हिरण्मयौ सुप्रतीका शोभनावयवौ बाहू उदयान्। उद्यच्छतु। योऽयं पृथिव्याः पृथिवीपर्यंताद्दिवंतरिक्षस्य रोहांस्युच्छ्रितप्रदेशानरुहत् रोहति। पततु गच्छतु कच्चित् यत्किंचिदभ्वं महत्सर्वं वस्तुजातं तिरोहितमरीरमत् रमयति च॥

॥ अथ षष्ठी॥

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम॥ ६

वामं। अद्य। सवितः। वामं। ऊं इति। श्वः। दिवेऽदिवे।

वामं। अस्मभ्यं। सावीः।

वामस्य। हि। क्षयस्य। देव। भूरेः। अया। धिया।

वामऽभाजः। स्याम॥ ६

हे सवितरस्मभ्यं वामं धनमद्य सावीः। सुव। श्वः वामं धनं प्रसुव। किं बहुना। दिवे दिवे प्रतिदिनं वामं धनं प्रसुव। हे देव हि यस्मात् क्षयस्य निवासभूतस्य भूरेः प्रभूतस्य वामस्य दातासि अतो वयमयानया धिया स्तुत्या वामभाजो धनवंतः स्याम। भूयास्म॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः॥

इंद्रासोमा महीति पंचर्चमेकादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमिंद्रासोमदेवताकं। इंद्रासोमा पंचेंद्रासोममित्यनुक्रांतं॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

इंद्रासोमा महि तद्वां महित्वं युवं महानि प्रथमानि चक्रथुः।

युवं सूर्यं विविदथुर्युवं स्व१र्विश्वा तमांस्यहतं निदश्च॥ १

इंद्रासोमा। महि। तत्। वां। महिऽत्वं। युवं। महानि।

प्रथमानि। चक्रथुः।

युवं। सूर्यं। विविदथुः। युवं। स्वः। विश्वा। तमांसि।

अहतं। निदः। च॥ १

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमौ वां युवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं महि महत्। किं तदित्यत आह। यद्युवां महानि महांति प्रथमानि प्रतमानि मुख्यानि वा भूतानि प्रथम इति मुख्यनाम प्रतमो भवतीति यास्कः। चक्रथुः। अकार्ष्टं। किंच युवं युवां

सूर्यं विविदथुः। अलंभयतं च जनान्। युवं युवां स्वदकं च विविदथुः॥ हेम स्वरित्युदकनामसु पाठात्॥ अपि च विश्वा विश्वानि तमांसि निदस्र निंदितान् सुरांस्ताहतं। अहिंस्तं॥

॥ अथ द्वितीया॥

इंद्रासोमा वासयथ उषासमुत्सूर्यं नयथो ज्योतिषा सह।

उप द्यां स्कंभथुः स्कंभनेनाप्रथतं पृथिवीं मातरं वि॥ २

इंद्रासोमा। वासयथः। उषसं। उत्। सूर्यं। नयथः।

ज्योतिषा। सह।

उप। द्यां। स्कंभथुः। स्कंभनेन। अप्रथतं। पृथिवीं।

मातरं। वि॥ २

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमावुषसं वासयथः। विवासयथः। उषसं व्युच्छंतीं कारयथ इत्यर्थः। किंच सूर्यं ज्योतिषा तेजसा सहोन्नयथः। अपि च द्यां दिवं स्कंभनेन स्तंभनहेतुनांतरिक्षेण मध्ये स्थापितेनोपस्कंभथुः। अस्तंभयतं। मातरं विश्वस्य मातृभूतां पृथिवीं व्यप्रथतं। व्यप्रथयतं॥

॥ अथ तृतीया॥

इंद्रासोमावहिमपः परिष्ठां हथो वृत्रमनु वां द्यौरमन्यत।

प्रार्णांस्यैरयतं नदीनामा समुद्राणि पप्रथुः पुरूणि॥ ३

इंद्रासोमौ। अहिं। अपः। परिऽस्थां। हथः। वृत्रं।

अनु। वां। द्यौः। अमन्यत।

प्र। अर्णांसि। ऐरयतं। नदीनां। आ। समुद्राणि।

पप्रथुः। पुरूणि॥ ३

हे इंद्रासोमावहिं जगत आछंतारमपो मेघस्यान्युदकानि परिष्ठां परिवृत्य स्थितं वृत्रमसुरं हथः। हतं। तदानीं द्यौर्वां युवामन्वमन्यत। किंच नदीनामर्णांस्युदकानि प्रैरयतं। पुरूणि बहूनि॥ तुग्रि पुर्विति बहुनामसु पाठात्॥ समुद्राण्युदकस्थानान्यापप्रथुः। उदकैरापूरयतं च। अथवा समुंदंतीत्युदकान्येव समुद्राणि। तानि रसेनापूरयतमित्यर्थः। तथा च यास्कः। समुद्रः कस्मात्समुद्द्रवंत्यस्मादापः समभिद्रवंत्येनमापः संमोदंतेऽस्मिन्भूतानि समुदको भवति समुनत्तीति वेति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रासोमा पक्वमामास्वंतर्नि गवामिद्दधथुर्वक्षणासु।
जगृभथुरनपिनद्धमासु रुशच्चित्रासु जगतीष्वंतः॥ ४

इंद्रासोमा। पक्वं। आमासु। अंतः। निः। गवां। इत्।
दधथुः। वक्षणासु।
जगृभथुः। अनपिऽनद्धं। आसु। रुशत्। चित्रासु।
जगतीषु। अंतरिति॥ ४

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमावामास्वपक्वासु गवां वक्षणासूधःस्वंतर्मध्ये पक्वं पयो निदधथुः। किंच चित्रासु नानावर्णासु जगतीषु गोषु॥ इड़ा जगतीति गोनामसु पाठात्॥ अंतर्मध्येऽनपिनद्धं केनाप्यबद्धं रुशत् शुक्लवर्णं पयो जगृभथुः। यथा पृथिव्यां स्वयं न क्षरति तथा धारितवंताविस्यर्थः। इदिति पूरकः॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रासोमा युवमंग तरुत्रमपत्यसाचं श्रुत्यं रराथे।
युवं शुष्मं नर्यं चर्षणिभ्यः सं विव्यथुः पृतनाषाहमुग्रा॥ ५

इंद्रासोमा। युवं। अंग। तरुत्रं। अपत्यऽसाचं। श्रुत्यं।
रराथे इति।

युवं । शुष्मं । नर्यं । चर्षणिऽभ्यः । सं । विव्यथुः ।

पृतनाऽसहं । उग्रा ॥ ५

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमौ युवं युवां तरुत्रं तारकमपत्यसाचं संतानयुक्तं श्रुत्यं श्रवणीयं रयिं धनमस्मभ्यं धत्तं रराथे । अस्मभ्यं धत्थः । किंचोग्रा हे उग्राविंद्रासोमौ युवं युवां नर्यं नृभ्यो हितं पृतनासहं शत्रुसैन्याभिभावुकं शुष्मं बलं चर्षणिभ्यो मनुष्येभ्यः ॥ कृष्टयश्चर्षणय इति मनुष्यनामसु पाठात् ॥ संविव्यथुः समतनुतं । परिवेष्टयथो वा ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षोडशो वर्गः ॥

यो अद्रिभिदिति तृचं द्वादशं सूक्तं बार्हस्पत्यं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं । तथा चानुक्रांतं । यो अद्रिभित्तृचं बार्हस्पत्यमिति ॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे स्तोमातिशंसनार्थमिदं सूक्तं । सूत्यते हि । यो अद्रिभित्प्रथमजा ऋतावेति सूक्ते । आ० ७. ९. ॥ वाजपेये बार्हस्पत्ये चरौ बृहस्पतिः समजयद्वसूनीति — — — त्वामीळते अजिरं दूत्याय । आ० ९. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो अद्रिभित्प्रथमजा ऋतावा बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान् ।

द्विबर्हज्मा प्राघर्मसत्पिता न आ रोदसी वृषभो रोरवीति ॥ १

यः । अद्रिऽभित् । प्रथमऽजाः । ऋतऽवा । बृहस्पतिः ।

आंगिरसः । हविष्मान् ।

द्विबर्हऽज्मा प्राघर्मऽसत् । पिता । नः । आ । रोदसी इति ।

वृषभः रोरवीति ॥ १

यो बृहस्पतिरद्रिभित्पर्वतभिदंगिरोभिर्विरचितानां शिलोच्चयानां भेत्ता मेघानां विदारको वा ॥ अद्रिग्रावेति मेघनामसु पाठात् ॥ प्रथमजाः प्रजापतेर्वीर्यात् प्रथमं जात ऋतावा सत्यवानुदकवान्वांगिरसः पश्चाज्जातः । तथा च निगमः । येऽङ्गारा

आसंस्तेऽङ्गिरसोऽभवन्यदंगाराः पुनरवशांता उददीप्यंत तद्बृहस्पतिरभवत् । ऐ० ब्रा० ३. ३४. । इति । हविष्मान् यज्ञभागवान् द्विबर्हज्मा द्वयोर्लोकयोर्दृंहितगमनः प्राघर्मसत् प्रकर्षेण दीप्तस्थाने वर्तमानः नोऽस्माकं पिता पालयिता भवति स बृहस्पतिर्वृषभो वर्षकः सन् रोदसी द्यावापृथिव्यावारोरवीति । अभिगर्जति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

जनाय चिद्य ईवत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहूतौ चकार ।

घ्नन्वृत्राणि वि पुरो दर्दरीति जयञ्छत्रूँरमित्रान्पृत्सु साहन् ॥ २

जनाय । चित् । यः । ईवते । ऊं इति । लोकं । बृहस्पतिः ।

देवऽहूतौ । चकार ।

घ्नन् । वृत्राणि । वि । पुरः । दर्दरीति । जयन् । शत्रून् ।

अमित्रान् । पृत्ऽसु । सहन् ॥ २

अपि च यो बृहस्पतिर्देवहूतौ यज्ञे वर्तमानायैवत उपगच्छते स्तोत्रे जनाय लोकं स्थानं चकार करोति । चिदिति पूरणः । स वृत्राण्यावरकाणि तमांसि प्रतिवारयन् पृत्सु युद्धेषु शत्रून् जयन् अमित्रान् सहन् अभिभवन् पुर आसुरीः पुरोविदर्दरीति । भृशं विदारयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि महो व्रजान् गोमतो देव एषः ।

अपः सिषासन्त्स्व१रप्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः ॥ ३

बृहस्पतिः । सं । अजयत् । वसूनि । महः । व्रजान् ।

गोऽमतः । देवः । एषः ।

अपः । सिषासन् । स्वः । अप्रतिऽइतः । बृहस्पतिः । हंति ।

अमित्रं । अर्कैः ॥ ३

देवो द्योतमान एष प्रसिद्धो बृहस्पतिर्वसूनि पणीनामसुराणां बलस्य वा धनानि महो महतो गोमतो गोसहितान् व्रजांश्च समजयत् । तथा च निगमौ । बृहस्पति-र्गोवपुषो वलस्य निर्मज्जानं न पर्वणो जभार । ऋग्वे० १०. ६८. ९. । इति । दूरमित पणयो वरीय उद्गावो यंतु मिनतीर्ऋतेन । बृहस्पतिर्या अविंदन्निगूढ़ाः सोमो ग्रावाण ऋषयश्च विप्राः । ऋग्वे० १०. १०८. ११. । इति । किंच बृहस्पतिरप्रतीतः केनाप्यप्रतिगतः सिषासन् संभक्तुकामः स्वः स्वर्गं शत्रुमसुरमर्कैरर्चनसाधनैर्मंत्रै-र्हंति । अर्को मंत्रो भवति यदेनेनार्चंति । नि० ५. ४. । इति यास्कः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥

सोमारुद्रेति चतुर्ऋचं त्रयोदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं सोमारुद्रदेवताकं। अनुक्रम्यते च । सोमारुद्रा चतुष्कं सोमारौद्रमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमारुद्रा धारयेथामसुर्यं१ प्र वामिष्टयोऽरमश्नुवंतु ।

दमेदमे सप्त रत्ना दधाना शं नो भूतं द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १

सोमारुद्रा । धारयेथां । असुर्यं । प्र । वां । इष्टयः । अरं ।

अश्नुवंतु ।

दमेऽदमे । सप्त । रत्ना । दधाना । शं । नः । भूतं । द्विऽपदे ।

शं । चतुःऽपदे ॥ १

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रावसुर्यमसुरसंबंधि बलमस्मासु धारयेथां किंच दमे दमे सर्वेष्वस्मद्गृहेष्विष्टयो यज्ञा वां युवामरमलं पर्याप्तं प्राश्नुवंतु । प्रकर्षेण व्याप्नुवंतु । अपि च युवां सप्त रत्ना रत्नानि दधाना धारयंतौ नोऽस्मभ्यं शं सुखकरौ सुखरूपौ वा भूतं । भवतं । द्विपदेऽस्मदीयाय पुत्रादये चतुष्पदे पश्वादये च शं भूतं । भवतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सोमारुद्रा वि वृहतं विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश ।

आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैरस्मे भद्रा सौश्रवसानि संतु ॥ २

सोमा॑रुद्रा । वि । वृ॒हतं॑ । विषू॑चीं । अमी॑वा । या । नः॒ ।

गयं॑ । आ॒ऽवि॒वेश॑ ।

आ॒रे । बा॒धे॒थां॒ । निः॒ऽऋ॑तिं । प॒रा॒चैः॑ । अ॒स्मे इति॑ । भ॒द्रा ।

सौ॒श्र॒व॒सानि॑ । सं॒तु॒ ॥ २

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रौ नोऽस्माकं गयं गृहं गृहगतं प्राणिजातं वा यामीवा यो रोग आविवेश तां विषूचीं विष्वक् सर्वतो गच्छंतीममीवां विवृहतं । वियोजयतं । अपि च निर्ऋतिमलक्ष्मीं पराचैः पराङ्मुखा भवति तथारे दूरे बाधेथां । निवारयतं । अस्मे अस्माकं भद्रा भद्राणि सौश्रवसान्यन्नानि यशांसि च संतु । भवंतु । सुश्रवसो भाव सौश्रवसं । श्रवोऽन्नं यशश्च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सोमा॑रुद्रा यु॒वमे॒तान्य॒स्मे विश्वा॑ त॒नूषु॑ भेष॒जानि॑ धत्तं ।

अव॑ स्यतं मु॒ञ्चतं॒ यन्नो॒ अस्ति॑ त॒नूषु॑ ब॒द्धं कृ॒तमेनो॑ अ॒स्मत् ॥ ३

सोमा॑रुद्रा । यु॒वं । ए॒तानि॑ । अ॒स्मे इति॑ । विश्वा॑ । त॒नूषु॑ ।

भे॒ष॒जानि॑ । ध॒त्तं॒ ।

अव॑ । स्य॒तं॒ । मु॒ञ्चतं॑ । यत् । नः॒ । अस्ति॑ । त॒नूषु॑ । ब॒द्धं ।

कृ॒तं । एनः॑ । अ॒स्मत् ॥ ३

हे सोमारुद्रौ युवं युवामस्मे अस्माकं तनूष्वंगेष्वेतानि प्रसिद्धानि विश्वा सर्वाणि भेषजानि धत्तं । धारयतं । किंच नोऽस्माकं तनूष्वंगेष्वस्माभिः कृतं बद्धं च यदेन पापमस्ति विद्यते तत्पापमवस्यतं । क्षपयतं । स्रथयतं । शिथिलबंधं कुरुतमित्यर्थः । अस्मदस्मत्तो मुंचतं च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ति॒ग्मायु॑धौ ति॒ग्महे॑ती सु॒शेवौ॒ सोमा॑रुद्रावि॒ह सु मृ॑ळतं नः ।

प्र नो॑ मुञ्चतं॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑द्गोपा॒यतं॑ नः सुमन॒स्यमा॑ना ॥ ४

तिग्मऽआयुधौ । तिग्महेती इति । तिग्मऽहेती । सुऽशेवौ ।

सोमारुद्रौ । इह । सु । मृळतं । न ।

प्र । नः । मुंचतं । वरुणस्य । पाशात् । गोपायतं । नः ।

सुऽमनस्यमाना ॥ ४

हे सोमारुद्रा तिग्मायुधौ दीप्तधनुष्कौ तिग्महेती तीक्ष्णशरौ सुशेवौ शोभनसुखप्रदौ सुमनस्यमाना शोभनं मनः स्तोत्रमिच्छंतौ सुमनस्यमानौ स्तूयमानौ सुमनसौ वा संतौ युवामिह लोके नोऽस्मान् सु अत्यंतं मृळतं । सुखयतं । नोऽस्मान्वरुणस्य पाशात्प्रमुंचतं । नोऽस्मान् गोपायतं । आपद्भ्यो रक्षतं च ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमेऽष्टादशो वर्गः ॥

जीमूतस्येत्येकोनविंशत्यृचं चतुर्दशं सूक्तं भरद्वाजस्य पायोरार्षं । अनुक्रम्यते च । जीमूतस्यैकोना पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृकशोऽभितुष्टाव वर्म धनुर्ज्यामार्त्नीं इषुधिं जगत्यर्द्धं सारथिमर्द्धं रश्मीनश्वान् रथं रथगोपान् जगत्यादि लिंगोक्तदेवता द्वाभ्यामिषूः प्रतोदं हस्तघ्नं द्वाभ्यामिषूः पराः पंक्त्यादयो लिंगोक्तदेवताः संग्रामाशिषोंऽत्याऽनुष्टुब्जगत आलाक्तेति च द्वे द्वे इति । रथे तिष्ठन् ब्राह्मणास इति षष्ठीदशम्यौ जगत्यावंत्या यो नः स्व इत्येषानुष्टुब्जगत आ जंघंत्यालाक्तावनुष्टुभौ यो न स्व इति पंचानुष्टुभो यत्र बाणा इति पंक्तिः शिष्टास्त्रिष्टुभः । आद्यया वर्म स्तूयते द्वितीयया धनुस्तृतीयया ज्या चतुर्थ्यार्त्नी पंचम्येषुधिः । अतः पंचानां वर्माद्या देवताः । षष्ठ्याः पूर्वार्द्धेन सारथिः स्तूयते । अतः सोऽर्द्धस्तद्देवताकः । उत्तरार्द्धेन रश्मयः स्तूयंते । सप्तम्याश्वा अष्टम्या रथो नवम्या रथगोपाः । अतस्तास्तद्देवताकाः । ब्राह्मणास इत्यस्यां ब्राह्मणपितृसोम्यद्यावापृथिवीपूषाणो लिंगोक्तदेवताः । एकादशीद्वादश्याविषुस्तुतिरूपत्वादिषुदेवताके । त्रयोदश्याः प्रतोदः । चतुर्दश्या हस्तघ्नः । पंचदशीषोडश्याविषुदेवताके । सप्तदश्या युद्धभूमिब्रह्मणस्पत्यदितिरूपा लिंगोक्तदेवताः । अष्टादश्याः कवचसोमवरुणा देवताः । अंत्याया देवा ब्रह्म च देवताः ॥ युद्धेऽनेन सूक्तेन राजानं संनाहयेत् । तथा चाश्वलायनः । संग्रामे समुपोढ़े राजानं संनाहयेदा त्वाहार्षमंतरभूरिति पश्चाद्रथस्यावस्थाय जीमूतस्येव भवति प्रतीकमिति कवचं प्रयच्छेत् उत्तरया धनुरुत्तरां वाचयेत्तृतीयां चतुर्थीं जपेत्पंचम्येषुधिं

प्रयच्छेदभिप्रवर्तमाने षष्ठीं सप्तम्याश्वानष्टमीं निषूनवेक्षमाणं वाचयत्यहिरिव भोगैः पर्येति बाहुमिति तलं नह्यमानं । ऋ० सू० ३. ११. । इति । तथा चावसृष्टा परा पतेतीषून्विसर्जयेद्यत्र बाणाः संपतन्ति युध्यमानेषु जपेत्तंशिष्याद्वा । ऋ० सू० ३. ११. । इति ॥ अध्यायोपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यहोमे यो नः स्व इत्येषा । ऋ० सू० ३.५. ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मी याति समदामुपस्थे ।

अनाविद्धया तन्वा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥ १

जीमूतस्यऽइव । भवति । प्रतीकं । यत् । वर्मी । याति ।

सऽमदां । उपऽस्थे ।

अनाविद्धया । तन्वा । जय । त्वं । सः । त्वा । वर्मणः ।

महिमा । पिपर्तु ॥ १

समदां संग्रामाणामुपस्थ उपस्थाने सति यद्यदायं राजा वर्मी कवची याति तदा लोहमयेन वर्मणा संनद्धस्य राज्ञः प्रतीकं रूपं जीमूतस्येव मेघस्येव भवति । मेघस्य यादृशं रूपं तादृशमस्य भवतीत्यर्थः । हे राजन् त्वमनाविद्धया शत्रुभिरबाधितया तन्वा शरीरेण शत्रून् जय । वर्मणः स तादृशो महिमा त्वा त्वां पिपर्तु । पालयतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

धन्वना गा धन्वनाजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।

धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥ २

धन्वना । गाः । धन्वना । आजिं । जयेम । धन्वना ।

तीव्राः । सऽमदः । जयेम ।

धनुः । शत्रोः । अपऽकामं । कृणोतु । धन्वना । सर्वाः ।

प्रऽदिशः । जयेम ॥ २

धन्वना चापेन गाः शत्रूणां जयेम। वयं वशीकरवाम। धन्वनाजिं संग्रामं च जयेम। धन्वना तीव्रा उद्धताः समदोऽस्यंतं मदवतीः शत्रुसेनाश्च जयेम। तथा च यास्कः। समदः समदो वात्तेः संमदो वा मदतेः। नि० ६. १७. । इति। धनु शत्रोरपकामं कामस्यापायं कृणोति। करोतु। किंच धन्वना वयं सर्वाः प्रदिशः सर्वासु दिक्षु वर्तमानान् शत्रून् जयेम। प्रदिक्शब्दो लक्षणया तत्स्थेषु पुरुषेषु वर्तते मंचाः क्रोशंतीतिवत्। धन्वन्शब्दस्य जयतेश्चावृत्तिरादरार्था॥

॥ अथ तृतीया॥

वक्ष्यतीवेदा गनीगंति कर्णं प्रियं सखायं परिषस्वजाना।

योषेव शिंक्ते विततावि धन्वन् ज्या इयं समने पारयंती॥ ३

वक्ष्यंतीऽइव। इत्। आ। गनीगंति। कर्णं। प्रियं। सखायं।

परिऽसस्वजाना।

योषाऽइव। शिंक्ते। विऽतता। अधि। धन्वन्। ज्या।

इयं। समने। पारयंती॥ ३

पूर्ववत् ऋग्द्वयेन कवचधनुषो स्तुते। अत्र ज्यास्तुतिः। इयं ज्या समने संग्रामे धन्वन् धन्वनि। अधीति सप्तम्यर्थानुवादः। वितता विस्तृता पारयंती पारं नयंती प्रियं प्रियकरं वाक्यं वक्ष्यंतीव कर्णं धन्विनो राज्ञः कर्णप्रदेशमागनीगंति। आगच्छति। इदिति पूरणः। योषा नारी सखायं पतिमिव परिष्वस्वजानेषुं परिष्वजमाना शिंक्ते। शब्दायते च। तथा च यास्कः। वक्ष्यंतीवागच्छति कर्णं प्रियमिव सखायमिषुं परिष्वजमाना योषेव शिंक्ते शब्दं करोति विततावि धनुषि ज्येयं समने संग्रामे पारयंती पारं नयंती। नि० ६. १८. । इति॥

॥ अथ चतुर्थी॥

ते आचरंती समनेव योषा मातेव पुत्रं बिभृतामुपस्थे।

अप शत्रून्विध्यतां संविदाने आर्त्नी इमे विस्फुरंती

अमित्रान्॥ ४

ते इति॑ । आ॒चर॑न्ती इत्या॑ऽचर॑न्ती । समनाऽइव । योषा॑ ।

मा॒ताऽइ॑व । पु॒त्रं । बि॒भृ॒तां॒ । उ॒पऽस्थे॑ ।

अप॑ । शत्रू॑न् । वि॒ध्य॒तां॒ । सं॒वि॒दा॒ने इति॑ सं॒ऽवि॒दा॒ने ।

आर्त्नी॑ इति॑ । इ॒मे इति॑ । वि॒ष्फु॒रन्ती॒ इति॑ वि॒ऽस्फु॒रन्ती॑ ।

अ॒मित्रा॑न् ॥ ४

अत्र धनुःकोट्योः स्तुतिः । ते धनुःकोट्यौ समनेव समनस्केव योषा पतिसमीपं न त्यजति तद्वदाचरंतो अभितश्चरंत्यावुपस्थ उपस्थाने मातेव पुत्रं यथा माता पुत्रं धारयति तद्वद्बिभृतां । राजानं धारयेतां । किंचेमे धनुःकोट्यौ संविदाने संजानाने विसंवादरहिते आर्त्नी गच्छंत्यौ ॥ ऋ गताविति धातोरुयंगिभ्यां निरिति बाहुलकात् निप्रत्ययो धातोरार्तंभावस्य । ततः कृदिकारादक्तिन इति ङीष् । द्विवचनस्य पूर्वसवर्णः ॥ अस्य राज्ञोऽमित्रान् विस्फुरंती विहिंसंत्यौ शत्रूंश्चापविध्यतां । तथा च यास्कः । ते आचरंती समनसाविव योषे मातेव पुत्रं बिभृतामुपस्थ उपस्थानेऽपविध्यतां शत्रून् संविदाने आर्त्न्याविमे विघ्नत्यावमित्रान् । नि० ९, ३९. । इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ब॒ह्वी॒नां पि॒ता ब॒हुर॑स्य पु॒त्रश्चि॒श्चा कृ॑णोति॒ सम॑नाव॒गत्य॑ ।

इ॒षु॒धिः सङ्काः॒ पृत॑नाश्च॒ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे निन॑द्धो जयति॒ प्रसू॑तः ॥ ५

ब॒ह्वी॒नां । पि॒ता । ब॒हुः । अ॒स्य । पु॒त्रः । चि॒श्चा । कृ॒णो॒ति॒ ।

सम॑ना । अ॒व॒ऽगत्य॑ ।

इ॒षु॒ऽधिः । सङ्काः॑ । पृत॑नाः । च॒ । सर्वाः॑ । पृ॒ष्ठे । निऽन॑द्धः ।

ज॒य॒ति॒ । प्रऽसू॑तः ॥ ५

इषुधिरत्र स्तूयते । इषुधिर्बह्वीनामिषूणां पिता भवति । रक्षकत्वात्पितेत्युच्यते । इषुशब्दस्योभयलिंगत्वाद्बह्वीनामिति प्रयोगः । अस्येषुधेः पुत्र इषुर्बहुर्भवति । बहव

इषवो छोषुधौ निधीयंते। इषूणां निधानत्वादिषुधिः । तथा च यास्कः । इषुधिरिषूणां निधानं । नि० ९. १३. । इति । चिश्चा कृणोति । चिश्चेति शब्दानुकृतिः । इषुषूद्धियमाणेष्विषुधिश्चिश्चाशब्दं करोति । किंचेषुधिः पृष्ठे निनद्धो धन्विनो राज्ञः पृष्ठभागे बद्धः समना युद्धान्यवगत्य प्राप्य प्रसूतः प्रसुवन् ॥ कर्तरि निष्ठा ॥ इषून्प्रेरयन् संकाः । सह कार्यंति शब्दायंत इति संकाः पृतनाः । सर्वाः सेना जयति ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

रथे तिष्ठन्नयति वाजिनं पुरो यत्रंयत्र कामयंते सुषारथिः ।

अभीशूनां महिमानं पनायत मनः पश्चादनु यच्छंति रश्मयः ॥ ६

रथे । तिष्ठन् । नयति वाजिनः । पुरः । यत्रंऽयत्र ।

कामयंते । सुऽसारथिः ।

अभीशूनां । महिमानं । पनायत । मनः । पश्चात् । अनु ।

यच्छंति । रश्मयः ॥ ६

अत्र पूर्वार्द्धे सारथिस्तुतिरुत्तरार्द्धेऽभीशूनां स्तुतिः । सुषारथिः शोभनसारथी रथे तिष्ठन् पुरः पुरस्ताद्वर्तमानान्वाजिनोऽश्वान्यत्र यत्र नेतुं कामयते तत्र तत्र नयति । ये रथे रश्मयोऽश्वग्रीवाभ्यां व्याप्य वर्तमानाः पाशाः पश्चात् रथस्य पृष्ठभागे विद्यमाना अश्वान् मनः सारथेर्मनोऽनुकूलमनुयच्छंति । नियच्छंति । तेषामभीशूनां रश्मीनां महिमानं महत्त्वं पनायत । हे जनाः स्तुत । तथा च यास्कः । रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरस्तात्सतो यत्र यत्र कामयते सुषारथिः कल्याणसारथिरभीशूनां महिमानं पूजयत मनः पश्चात्सतोऽनुयच्छंति रश्मयः । नि० ९. १६. । इति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तीव्रान्घोषान्कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयंतः ।

अवक्रामंतः प्रपदैरमित्रान् क्षिणंति शत्रूँरनपव्ययंतः ॥ ७

तीव्रान् । घोषान् । कृण्वते । वृषऽपाणयः । अश्वाः ।

रथेभिः । सह । वाजयंतः ।

अवऽक्रामंतः । प्रऽपदैः । अमित्रान् । क्षिणंति । शत्रून् ।

अनंपऽव्ययंतः ॥ ७

अत्राश्वस्तुतिः । अश्वा वृषपाणयः पांसूनां वर्षकखुरा रथेभी रथैः सह वाजयंतो वेगमाचरंतस्तीव्रानुच्चतरान्घोषान् शब्दान् कृण्वते । कुर्वते । किंचानपव्ययंतोऽपलायमाना अमित्रान् हिंसकान् शत्रून् प्रपदैः पादाग्रैरवक्रामंतः क्षिणंति । हिंसंति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रथवाहनं हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म ।

तत्रा रथमुप शग्मं सदेम विश्वाहा वयं सुमनस्यमानाः ॥ ८

रथऽवाहनं । हविः । अस्य । नाम । यत्र । आयुधं ।

निऽहितं । अस्य । वर्म ।

तत्र । रथं । उप । शग्मं । सदेम । विश्वाहा । वयं ।

सुऽमनस्यमानाः ॥ ८

अस्य राज्ञो रथवाहनं शत्रून् जित्वा रथेनोह्यमानं धनं हविर्भवति । अग्नेर्हविरिव वर्धकं भवतीत्यर्थः । नामेति संमतिः । यत्र रथेऽस्य राज्ञ आयुधं धनुःशरादिकं वर्म कवचं च निहितं भवति तत्र तं ॥ तत्रेत्यव्ययस्य सर्वविभक्तिकत्वात् ॥ शग्मं सुखकरं विश्वाहा सर्वदा सुमनस्यमानाः सुखमनसो भवंतो वयं पायवो भरद्वाजा उपसदेम । उपगच्छेम ॥

॥ अथ नवमी ॥

स्वादुषंसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवंतो गभीराः ।

चित्रसेना इषुबला अमृध्राः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः ॥ ९

स्वादुऽसंसदः । पितरः । वयःऽधाः । कृच्छ्रेऽश्रितः ।

शक्तिंऽवन्तः । गभीराः ।

चित्रऽसेनाः । इषुंऽबलाः । अमृध्राः । सतःऽवीराः । उरवः ।

व्रातऽसहाः ॥ ९

अत्र रथगोपस्तुतिः। पितरो रथस्य पालयितारः स्वादुषंसदः शत्रूणां स्वादुन्यन्ने संसीदंतः शत्रूणामन्नभक्षणाद्वंतो वा वयोधा अन्नस्य दातारः कृच्छ्रेश्रित आपदि श्रयंतः शक्तीवंतः। शक्तिरायुधविशेषः। तद्वंतः। शक्तीवंतः शक्तीहस्ता इति यावत्। यद्वा शक्तिर्बलं। तद्वंतः। गभीरा अनाधृष्याश्चित्रसेना दर्शनीयसेना इषुबला बाणबला अमृध्रा किंचिदप्यशक्याः सतोवीराः प्राप्तवीर्याः। तथा च यास्कः। तिरः सत इति प्राप्तस्य तिरस्तीर्णं भवति सतः संसृतं भवतीति। उरवो महांतो व्रातसाहाः समूहानामभिभवितारो भवंतीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ब्राह्मणास पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा।

पूषा नं पातु दुरितादृतावृधो रक्षा माकिर्नो अघशंस

ईशत ॥ १०

ब्राह्मणासः । पितरः । सोम्यासः । शिवे इति । नः ।

द्यावापृथिवी इति । अनेहसा।

पूषा । नः । पातु । दुःऽइतात् । ऋतऽवृधः । रक्ष । माकिः ।

नः । अघऽशंसः । ईशत ॥ १०

ब्राह्मणासो हे ब्राह्मणाः पितर ऋतावृध ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा वर्धयितार सोम्याः सोमार्हाः सोमसंपादिनो वा। तथा च यास्कः। सोम्याः सोमसंपादिनः। नि० ११, १८। इति। नोऽस्मान्रक्षत। रक्षेत्युपरितनमेकवचनांतं सत्यपि व्यवधाने

बहुवचनांततया विपरिणतं सदत्र संबध्यतेऽध्याहारस्यातिजघन्यत्वात्। किंचानेह-सापापे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ नोऽस्माकं शिवे सुखकृतौ भवतां। पूषा पोषको देवोऽपि नोऽस्मान्दुरिताद्दुष्कृतात्पापात् रक्षतु। नोऽस्माकमघशंसः पापशंसः शत्रुरपि माकिरीशत। मेष्ट॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे विंशो वर्गः॥

॥ अथैकादशी॥

सुपर्णं वस्ते मृगो अस्या दंतो गोभिः संनद्धा पतति प्रसूता।
यत्रा नरः सं च वि च द्रवंति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यंसन्॥ ११

सुऽपर्णं। वस्ते। मृगः। अस्याः। दंतः। गोभिः। संऽनद्धा।
पतति। प्रऽसूता।
यत्र। नरः। सं। च। वि। च। द्रवंति। तत्र। अस्मभ्यं।
इषवः। शर्म। यंसन्॥ ११

अस्यास्त्वचीषवः स्तूयंते। सुपर्णं शोभनं वाजं वस्ते। इयमिषुर्धारयति। अस्या इषोर्मृगो मृगावयवः शृंगं दंतो भवति। इषवः काश्चिद्दंतमुखा भवंति हि। अथवास्या दंतो मृगः शत्रून्मृगयमाणो भवति। किंच गोभिर्गोविकारैः स्नायुभिः संनद्धा सम्यग्बद्धा। अथवा गौरिति ज्यानाम। तया संबद्धा। अत्र वचनव्यत्ययः। तथा च निगमः। वृक्षे वृक्षे नियता मीमयद्गौः॥ ऋग्वे० १०. २७. २२.। इति। अस्यायमर्थः। वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि गौर्ज्या नियता मीमयत् शब्दं करोतीति। तथा च यास्कः। वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि। वृक्षो व्रश्चनाद्वृत्वा क्षां तिष्ठतीति वा। क्षा क्षियतेर्निवासकर्मणः। नियता मीमयद्गौः शब्दं करोति। मीमयतिः शब्दकर्मा। नि० २. ६.। इति प्रसूता प्रेरिता सती पतति। यत्र युद्धे नरः सं च सह च वि च पृथक्च द्रवंति चरंति तत्रास्मभ्यमिषवः शराः शर्म सुखं यंसन्। प्रयच्छंतु। तथा च यास्कः। सुपर्णं वस्त इति वाजानभिप्रेत्य मृगमयोऽस्या दंतो मृगयतेर्वा गोभिः संनद्धा पतति प्रसूतेति व्याख्यातं। यत्र नराः संद्रवंति च विद्रवंति च तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म शरणं प्रयच्छंतु। नि० ९. १९.। इति॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ऋजीते परि वृंधि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः

सोमो अधि ब्रवीतु नोऽदितिः शर्म यच्छतु ॥ १२

ऋजीते । परि । वृंधि । नः । अश्मा । भवतु । नः । तनूः ।

सोमः । अधि । ब्रवीतु । नः । अदितिः । शर्म । यच्छतु ॥ १२

ऋजीते । ऋजु गच्छतीत्यृजीतिरिषुः । हे इषो नोऽस्मान्परिवृंधि । परितो वर्धय । नोऽस्माकं तनूः शरीरमश्मा भवतु । अश्मवदभेद्या दृढा भवतु । किंच नोऽस्मभ्यं सोमोऽधिब्रवीतु । पक्षपातेन ब्रवीतु । अदितिरपि शर्म सुखं यच्छतु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ जंघंति सान्वेषां जघनाँ उप जिघ्नते ।

अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु चोदय ॥ १३

आ । जंघंति । सानु । एषां । जघनान् । उप । जिघ्नते ।

अश्वऽअजनि । प्रऽचेतसः । अश्वान् । समत्ऽसु । चोदय ॥ १३

अश्वाजन्यश्वानां क्षेपिन कशे यया त्वया प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः सादिनः सारथयो वैषामश्वानां सानु सानूनि सक्थीन्याजंघंति आघ्नंति । जघनान् जवनान्युपजिघ्नते उपजिघ्नति सा त्वं समत्सु संग्रामेष्वश्वान् चोदय । प्रेरय । तथा च यास्कः । आघ्नंति सानून्येषां सरणानि सक्थीनि । सक्थि सचतेरासक्तोऽस्मिन् कायः । जघनानि चोपघ्नंति । जघनं जंघन्यतेः । अश्वाजनि प्रचेतसः प्रवृद्धचेतसोऽश्वान् समत्सु समरणेषु संग्रामेषु चोदय । नि० ९, २०, । इति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः ।

हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसं परि पातु

विश्वतः ॥ १४

अहिःऽइव । भोगैः । परि । एति । बाहुम् । ज्यायाः । हेतिम् ।
परिऽबाधमानः ।
हस्तऽघ्नः । विश्वा । वयुनानि । विद्वान् । पुमान् । पुमांसम् ।
परि । पातु । विश्वतः ॥ १४

अत्र धन्विनः प्रकोष्ठे बंधनीयस्य हस्तघ्नस्य स्तुतिः। हस्तघ्नः। हस्ते हस्तसमीपे वर्तिनि प्रकोष्ठे स्थितः सन् ज्यया हन्यत इति हस्तघ्नः॥ घञर्थे कविधानमिति कः॥ ज्याया हेतिं ज्याहेतुकां हिंसां परिबाधमानो निवारयन् भोगैः शरीरैः। वचनव्यत्ययः। अहिरिव सर्प इव बाहुं प्रकोष्ठं। लक्षणया बाहुशब्दः प्रकोष्ठे वर्तते। पर्येति। परिवेष्टयति। किंच विश्वा विश्वानि वयुनानि ज्ञानानि ज्ञातव्यानि॥ माया वयुनमिति तन्नामसु पाठात्॥ विद्वान् जानन् पुमान्पौरुषोपेतः स्वयं पुमांसं धन्विनं विश्वतः सर्वतः परिपातु। रक्षतु। तथा च यास्कः अहिरिव भोगैः परिवेष्टयति बाहुं ज्याया वधात्परित्रायमाणो हस्तघ्नः सर्वाणि प्रज्ञानानि प्रजानन् पुमान्पुरुषमना भवति पुंसतेर्वा। नि० ९. १५। इति॥

॥ अथ पंचदशी ॥

आलाक्ता या रुरुशीर्ष्ण्यथो यस्या अयो मुखं।
इदं पर्जन्यरेतस इष्वै देव्यै बृहन्नमः॥ १५

आलऽअक्ता । या । रुरुऽशीर्ष्णी । अथो इति । यस्याः ।
अयः । मुखम् ।
इदम् । पर्जन्यऽरेतसे । इष्वै । देव्यै । बृहत् । नमः ॥ १५

येषुरालाक्तालेन विषेणाक्ता रुरुशीर्ष्णी हंतृशिरस्का॥ रुरुतेर्हिंसाकर्मणो रुरुशब्दोत्पत्तिः॥ मृगशीर्ष्णी वा। अथो किंच यस्या इषोर्मुखमयोऽयोमयं भवति पर्जन्यरेतसे। पर्जन्यरेतो यस्याः सा पर्जन्यरेताः। तस्यै पर्जन्यकार्यभूतायै। शरकांडस्य पर्जन्यजन्यत्वात्। इषत् इषत्यै तस्यै देव्या इष्वा इदं नमः क्रियत इति॥

॥ इति पंचमस्य प्रथम एकविंशो वर्गः॥

॥ अथ षोडशी ॥

अवंसृष्टा परां पत शरंव्ये ब्रह्मंसंशिते ।

गच्छामित्राग्प्र पंद्यस्व मामीषां कं चनोच्छिंषः ॥ १६

अवंऽसृष्टा । परां । पत । शरंव्ये ब्रह्मंऽसंशिते ।

गच्छं । अमित्रान् । प्र । पद्यस्व । मा । अमीषां । कं ।

चन । उत् । शिषः ॥ १६

ब्रह्मसंशिते मंत्रेण तीक्ष्णीकृते शरव्ये हिंसाकुशल इषो त्वमवसृष्टा क्षिप्ता परा पत । परागच्छ । इतो देशाद्गच्छ च । अमित्रान्हिंसकान्प्रपद्यस्व । प्राप्नुहि च । अमीषाममित्राणां मध्ये कं चन कंचिदपि मोच्छिषः । अवशिष्टं मा कुरु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यत्रं बाणाः संपतंति कुमारा विंशिखा इंव ।

तत्रां नो ब्रह्मंणस्पतिरदिंतिः शर्मं यच्छतु विश्वाहा शर्मं

यच्छतु ॥ १७

यत्रं । बाणाः । संऽपतंति । कुमाराः । विशिखाःऽइंव ।

तत्रं । नः । ब्रह्मंणः । पतिः । अदिंतिः । शर्मं । यच्छतु ।

विश्वाहां । शर्मं । यच्छतु ॥ १७

यत्र युद्धे कुमारा विशिखा इव मुंडिता इव बाणाः संपतंति तत्र नोऽस्मभ्यं ब्रह्मणस्पतिः शर्मं सुखं विश्वाहा सर्वदा यच्छतु । अदितिश्च शर्मं यच्छतु । द्विरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

मर्माणि ते वर्मणा छादयामि सोमंस्त्वा राजामृतेनानुं वस्तां ।

उरोर्वरीयो वरुंणस्ते कृणोतु जयंतं त्वानुं देवा मंदंतु ॥ १८

मर्माणि। ते। वर्मणा। छादयामि। सोमः। त्वा। राजा।

अमृतेन। अनु। वस्तां।

उरोः। वरीयः। वरुणः। ते। कृणोतु। जयंतं। त्वा।

अनु। देवाः। मदंतु॥ १८

हे राजन् ते त्वदीयानि मर्माणि। येषु स्थानेषु विद्धः सद्यो म्रियते तानि मर्माणि। वर्मणा कवचेन छादयामि। सोमो राजा त्वा त्वामनु मर्मच्छादनानंतरममृतेन वस्तां। आच्छादयतु। किंच वरुणोऽपि ते तुभ्यमुरोर्वरीय उरुतरं सुखं कृणोतु। करोतु। जयंतं त्वा त्वां देवाः सर्वेऽप्यनुमदंतु। अनुहृष्यंतु॥

॥ अथैकोनविंशी॥

यो नः स्वो अरणो यश्च निष्ट्यो जिघांसति।

देवास्तं सर्वे धूर्वंतु ब्रह्म वर्म ममांतरं॥ १९

यः। नः। स्वः। अरणः। यः। च। निष्ट्यः। जिघांसति।

देवाः। तं। सर्वे। धूर्वंतु। ब्रह्म। वर्म। मम। अंतरं॥ १९

यः स्वो ज्ञातिररणोऽरममाणो यश्च निष्ट्यस्तिरोभूतो दूरे स्थितो नोऽस्मान् जिघांसति हंतुमिच्छति तं देवाः सर्वे देवा धूर्वंतु। हिंसंतु। ब्रह्म मंत्रो ममांतरं शराणां निवारकं वर्म विद्यते॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः॥

॥ इति सायणाचार्यविरचिते दाशतय्याः षष्ठे मंडले षष्ठोऽनुवाकः समाप्तं मंडलं च॥

अथ सप्तमं मंडलं ।

—o—

अथ सप्तमं मंडलमारभ्यते। तस्मिन्मंडले षडनुवाकाः। प्रथमेऽनुवाके सप्तदश सूक्तानि। तत्राग्निं नर इति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं। अत्रेयमनुक्रमणिका। अग्निं पंचाधिका विराजोऽष्टादशाद्या इति। सप्तमं मंडलं वसिष्ठोऽपश्यदित्युक्तत्वान्मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः। आदितोऽष्टादश विराजस्त्र्येकादशकाः शिष्टा अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुभः। मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता ॥ विश्वजितीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं। सूत्रितं च। विश्वजितोऽग्निं नर इत्याज्यं। आ० ८. ७.। इति ॥ अत्र चतुर्वीराख्ये चतूरात्रे चतुर्थेऽहनीदमेव सूक्तमाज्यशस्त्रं। सूत्रितं हि। अग्निं नर इति चतुर्थे। आ० १०. २.। इति ॥ व्यूढे दशरात्रे चतुर्थेऽहनीदं सूक्तं जातवेदस्यनिविद्धानं। सूत्रितं च। अग्निं नर इत्याग्निमारुतं। आ० ८. ८.। इति ॥ महाव्रतेऽपीदमाज्यशस्त्रं। तथैव पंचमारण्यके सूत्र्यते। आज्यप्रउगे विश्वजितः। ऐ० आ० ५. १.। इति ॥ प्रातरनुवाके त्वमग्ने वसूनित्यादीनामनुष्टुभां स्थान आद्यस्तृचः प्रक्षेपणीयः। सूत्र्यते हि। दशमेऽहन्यनुष्टुभां स्थानेऽग्निं नरो दीधितिभिररण्योरिति तृचमाग्नेये क्रतौ। आ० ८. १२.। इति ॥ आद्याः षडृचस्तस्मिन्नेवाहन्याग्निमारुते शस्त्रे स्तोत्रियानुरूपार्थाः। सूत्रितं च अग्निं नरो दीधितिभिररण्योरिति स्तोत्रियानुरूपौ। आ० ८. १२.। इति ॥ मंडलादिहोमेऽप्येषा ॥ आधाने तृतीयायामिष्टौ प्रेद्ध इति स्विष्टकृतोऽनुवाक्या ॥ सूत्रितं च। प्रेद्धो अग्न इमो अग्न इति संयाज्ये। आ० २. १.। इति ॥ एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिषु स्विष्टकृतोऽनुवाक्या। प्रायणीयेष्टौ सेदग्निरग्नीनित्यादिके द्वे स्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये सूत्रितं च। सेदग्निरग्नीँरत्यस्त्वन्यानिति द्वे संयाज्ये। आ० ४. ३.। इति ॥ आधाने तृतीयायामिष्टाविमो अग्न इति स्विष्टकृतो याज्या। सूत्रितं च ॥ इमो अग्न इति संयाज्ये। आ० २. १.। इति ॥ एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिष्वेषा सौविष्टकृती याज्या ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे च त्वमग्ने सुहव इत्याद्याः पंचर्चः। सूत्रितं च। त्वमग्ने सुहवो रण्वसंदृक्। आ० ४. १३.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युती जनयंत प्रशस्तं ।

दूरेदृशं गृहपतिमथर्युं ॥ १

अग्निं । नरः । दीधितिऽभिः । अरण्योः । हस्तऽच्युती ।

जनयंत । प्रऽशस्तं ।

दूरेऽदृशं । गृहऽपतिं । अथर्युं ॥ १

नरो नेतार ऋत्विजः प्रशस्तं प्रकर्षेण स्तुतं दूरेदृशं दूरे दृश्यमानं दूरे पश्यंतं वा गृहपतिं गृहाणां पालकमथर्युमागच्छंतमतनवंतं वाग्निमरण्योर्विद्यमानं हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या हस्तगत्या दीधितिभिरंगुलिभिर्जनयंत । दीधितयोऽंगुलयो भवंति धीयंते कर्मसु । अरणी प्रत्यृत एने अग्निः समरणाज्जायत इति वा । हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्याजनयंत प्रशस्तं दूरेदर्शनं गृहपतिमतनवंतं । नि० ५. १०. । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमग्निमस्ते वसवो न्यृण्वन्त्सुप्रतिचक्षमवसे कुतश्चित् ।

दक्षाय्यो यो दम आस नित्यः ॥ २

तं । अग्निं । अस्ते । वसवः । नि । ऋण्वन् । सुऽप्रतिचक्षं ।

अवसे । कुतः । चित् ।

दक्षाय्यः । यः । दमे । आस । नित्यः ॥ २

योऽग्निर्दमे गृहे दक्षाय्यः पूजनीयो हविर्भिः समर्धनीयो वा नित्योऽजस्र आस बभूव तं सुप्रतिचक्षं सुप्रतिदर्शनमग्निं कुतश्चित् सर्वस्मादपि भयहेतोरवसे रक्षणाय वसवो वासका ये वसिष्ठा अस्ते गृहे न्यृण्वन् । न्यदधुः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्म्या यविष्ठ ।

त्वां शश्वंत उप यंति वाजाः ॥ ३

प्रऽइद्धः । अग्ने । दीदिहि । पुरः । नः । अजस्रया । सूर्म्या ।

यविष्ठ ।

त्वां । शश्वंतः । उप । यंति । वाजाः ॥ ३

यविष्ठ युवतम हे अग्ने प्रेद्धः प्रकर्षेण समिद्धस्त्वमजस्रया शरणशीलया सूर्म्या ज्वालया नोऽस्मदर्थं पुरः पुरस्तादाहवनीयायतने दीदिहि । दीप्यस्व । त्वां शश्वंतो बहवो वाजा अन्नानि हवींष्युपयंति । उपगच्छंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र ते अग्नयोऽग्निभ्यो वरं निः सुवीरासः शोशुचंत द्युमंतः ।

यत्रा नरः समासंते सुजाताः ॥ ४

प्र । ते । अग्नयः । अग्निऽभ्यः । वरं । निः । सुऽवीरासः ।

शोशुचंत । द्युऽमंतः ।

यत्र । नरः । संऽआसंते । सुऽजाताः ॥ ४

अग्निभ्यो लौकिकेभ्योऽग्निभ्यो वरमत्यंतं द्युमंतो दीप्तिमंतः सुवीरासः कल्याणपुत्रपौत्रप्रदास्तेऽग्नयो प्र निः शोशुचंत । प्रकर्षेण नितरां दीप्यंते । यत्र येष्वग्निषु सुजाताः सुजन्मानो नरः कर्मणां नेतारो यजमाना ऋत्विजो वा समासते सहासते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दा नो अग्ने धिया रयिं सुवीरं स्वपत्यं सहस्य प्रशस्तं ।

न यं यावा तरति यातुमावान् ॥

दाः । नः । अग्ने । धिया । रयिं । सुऽवीरं । सुऽअपत्यं ।

सहस्य । प्रऽशस्तं ।

न । यं । यावा । तरति । यातुऽमावान् ॥ ५

सहसाभिभवकुशल हे अग्ने सुवीरं शोभनपुत्रपौत्रोपेतं स्वपत्यं शोभनपौत्रोपेतं प्रशस्तं श्रेष्ठं रयिं धनं धिया स्तोत्रेण नोऽस्मभ्यं दाः । देहि । यं रयिं यावाभिगंता शत्रुर्यातुमावान् हिंसाया निर्गतः । नलोपाभावश्छांदसः ॥ यद्वा हिंसायुक्तः ॥ परो वतिर्मत्वर्थीयः पूरकः ॥ न तरति न बाधते ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ।

उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्हविष्मती घृताची ।

उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः ॥ ६

उप । यं । एति । युवतिः । सुऽदक्षं । दोषा । वस्तोः ।

हविष्मती । घृताची ।

उप । स्वा । एनं । अरमतिः । वसुऽयुः ॥ ६

सुदक्षं सुबलं यमग्निं हविष्मती हविषा युक्ता घृताची । घृतमंचतीति घृताची जुहूः । युवतिरग्निना नित्ययुक्ता दोषा वस्तो रात्रावहनि चोपैति उपगच्छति तमेनं स्वा स्वकीयारमतिर्दीप्तिर्वसूयुः स्तोतॄणां धनमिच्छंत्युपैति ॥

। अथ सप्तमी ॥

विश्वा अग्नेऽप दहारातीर्येभिस्तपोभिरदहो जरूथं ।

प्र निस्वरं चातयस्वामीवां ॥ ७

विश्वा॑ । अग्ने॑ । अप॑ । दह॑ । अरा॑तीः । येभिः॑ । तपः॑ऽभिः ।

अद॑हः । जरू॑थं ।

प्र । निऽस्वरं॑ । चातयस्व । अमीवां॑ ॥ ७

हे अग्ने विश्वा विश्वानरातीः शत्रून् तपोभिस्तेजोभिरपदह । येभिर्यैस्तपोभिर्जरूथं परुषशब्दकारिणं राक्षसं ॥ गॄणातेरूथप्रत्यये सति जरूथशब्दनिष्पत्तिः ॥ अदहः दहसि । किंचामीवां रोगं निस्वरं न्यक्कृतोपतापं यथा भवति तथा ॥ स्वृ शब्दोपतापयोरिति धातुः ॥ प्र चातयस्व । प्रकर्षेण नाशय ॥ चततिगंत्यर्थो वेति भट्टभास्करमिश्रः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ यस्ते॑ अग्न इधते॑ अनी॑कं वसि॑ष्ठ शुक्र दीदि॑वः पाव॑क ।

उतो न॑ एभिः॑ स्तवथै॑रिह स्याः ॥ ८

आ । यः । ते । अग्ने । इधते । अनी॑कं । वसि॑ष्ठ । शुक्र॑ ।

दीदि॑ऽवः । पाव॑क ।

उतो इति॑ । नः । एभिः । स्तवथैः॑ । इह । स्याः ॥ ८

वसिष्ठ श्रेष्ठ शुक्र शुभ्र दीदिवो दीप्त पावक शोधक हे अग्ने ते तवानीकं तेजो य एधते समेधयति तस्येव नोऽस्माकमुतो अपि चैभिः स्तवथैः स्तोत्रैरिहास्मिन्यज्ञे स्याः । भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि ये ते॑ अग्ने भेजि॑रे अनी॑कं मर्ता॑ नरः॑ पित्र्या॑सः पुरुत्रा ।

उतो न॑ एभिः॑ सुमना॑ इह स्याः ॥ ९

वि । ये । ते । अग्ने । भेजि॑रे । अनी॑कं । मर्ताः॑ । नरः॑ ।

पित्र्या॑सः । पुरुऽत्रा ।

उतो इति॑ । नः । एभिः । सुऽमनाः॑ । इह । स्याः ॥ ९

हे अग्ने ते तवानीकं तेजः पित्र्यासः पितृभिरता आर्षेया वा यतो मनुष्या नरः कर्मणां नेतारो ये यजमानाः पुरुत्रा बहुषु देशेषु विषेजिरे विभजंते । आदधुरिति यावत् । तेषामिव नोऽस्माकमुतो अप्येभिः स्तुतैः सह स्तोत्रैर्वा सुमना अनुग्राहकमनाः सन् इह यज्ञे स्याः । भव ॥

॥ अथ दशमी ॥

इमे नरो वृत्रहत्येषु शूरा विश्वा अदेवीरभि संतु मायाः ।

ये मे धियं पनयंत प्रशस्तां ॥ १०

इमे । नरः । वृत्रऽहत्येषु । शूराः । विश्वाः । अदेवीः ।

अभि । संतु । मायाः ।

ये । मे । धियं । पनयंत । प्रऽशस्तां ॥ १०

ये मनुष्या मे मदीयां प्रशस्तां प्रकृष्टां धियं कर्म स्तुतिं वा पनयंत स्तुवंति ब्रुवंति वा त इमे मयि स्निग्धा नरो मनुष्या वृत्रहत्येषु संग्रामेषु शूरा अदेवीरासुरीर्विश्वाः सर्वा माया अभिसंतु । अभिभवंतु ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

मा शूने अग्ने नि षदाम नृणां माशेषसोऽवीरता परि त्वा ।

प्रजावतीषु दुर्यासु दुर्य ॥ ११

मा । शूने । अग्ने । नि । सदाम । नृणां । मा । अशेषसः ।

अवीरता । परि । त्वा ।

प्रजाऽवतीषु । दुर्यासु । दुर्य ॥ ११

हे अग्ने स्थून स्थूणे पुत्रादिरहिते गृहे मा निषदाम। न निवसाम। नृणामन्येषां च गृहे मा निषदाम। दुर्यं गृहेभ्यो हित हे अग्ने अशेषसोऽपुत्राः। तोक्म शेष इति पुत्रनामसु पाठात्। अवीरतावीरतया युक्ताश्च संतस्त्वां परिचरंतः प्रजावतीष्वेव दुर्यासु गृहेषु निवसाम॥

॥ अथ द्वादशी॥

यमश्वी नित्यमुपयाति यज्ञं प्रजावंतं स्वपत्यं क्षयं नः।

स्वजन्मना शेषसा वावृधानं॥ १२

यं। अश्वी। नित्यं। उपऽयाति। यज्ञं। प्रजाऽवंतं।

सुऽअपत्यं। क्षयं। नः।

स्वऽजन्मना। शेषसा। ववृधानं॥ १२

यं यज्ञं यज्ञाश्रयमश्वमश्ववानग्निर्नित्यमुपयाति तं प्रजावंतं भृत्यादिसहितं स्वपत्यं शोभनसंतानोपेतं स्वजन्मनोरसेन शेषसा पुत्रेण ववृधानं वर्धमानं क्षयं गृहं नोऽस्मभ्यं हे अग्ने देहीति शेषः॥

॥ अथ त्रयोदशी॥

पाहि नो अग्ने रक्षसो अजुष्टात्पाहि धूर्तेरररुषो अघायोः।

त्वा युजा पृतनायूँरभि ष्यां॥ १३

पाहि। नः। अग्ने। रक्षसः। अजुष्टात्। पाहि। धूर्तेः।

अररुषः। अघऽयोः।

त्वा। युजा। पृतनाऽयून्। अभि। स्यां॥ १३

हे अग्ने नोऽस्मानजुष्टादप्रीतिविषयाद्रक्षसो राक्षसात्पाहि। रक्ष। किंचाररुषोऽदातुरघायोः पापमिच्छतो धूर्तेर्हिंसकात्पाहि। अपि च त्वा त्वया युजा सहायभूतेन पृतनायून् पृतनाकामानभिष्यां। अभिभवेयं॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

सेदग्निरग्नीँरत्यस्त्वन्यान्यत्र वाजी तनयो वीळुपाणिः ।

सहस्रपाथा अक्षरा समेति ॥ १४

सः । इत् । अग्निः । अग्नीन् । अति । अस्तु । अन्यान् ।

यत्र । वाजी । तनयः । वीळुऽपाणिः ।

सहस्रऽपाथाः । अक्षरा । सम्ऽएति ॥ १४

स इत् स एवाग्निराहवनीयादिरस्मदीयोऽन्यानितरानन्यदीयानग्नीनत्यस्तु । अतिभवतु । यत्र यस्मिन्नग्नौ वाज्यन्नवान् बलवान्वा वीळुपाणिर्दृढहस्तः । वीळु च्यौत्नमिति बलनामसु पाठात् । सहस्रपाथा बहुन्नो बहुस्थानो वा बहूदको वा तनयोऽस्मत्पुत्रोऽक्षराक्षरेण क्षयरहितेन स्तोत्रेण समेति सम्यक् परिचरतीति । अस्मत्पुत्रवत एवाग्निरन्यदीयानग्नीनभिभवतीति भावः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सेदग्निर्यो वनुष्यतो निपाति समेद्धारमंहस उरुष्यात् ।

सुजातासः परि चरंति वीराः ॥ १५

सः । इत् । अग्निः । यः । वनुष्यतः । निऽपाति । सम्ऽएद्धारं ।

अंहसः । उरुष्यात् ।

सुऽजातासः । परि । चरंति । वीराः ॥ १५

यः समेद्धारं प्रबोधकं वनुष्यतो हिंसकात् । वनुष्यतिर्हंतिकर्मेति यास्कः । उरुष्यात् अधिकादंहसः पापाच्च निपाति अत्यंतं रक्षति । यं च सुजातासः सुजन्मान एव वीराः स्तोतारः सुता वा परिचरंति स इत् स एवाग्निः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अयं सो अग्निराहुतः पुरुत्रा यमीशानः समिदिन्धे हविष्मान् ।

परि यमेत्यध्वरेषु होता ॥ १६

अयं। सः। अग्निः। आऽहुतः। पुरुऽत्रा। यं। ईशानः।

सं। इत्। इंधे। हविष्मान् ।

परि। यं। एति। अध्वरेषु। होता ॥ १६

यमग्निमीशानः समृद्ध ऐश्वर्यमिच्छन् वा हविष्मान् यजमानः समिंधे सम्यक् दीपयति। यं चाध्वरेषु हिंसारहितेषु यज्ञेषु होता देवानामाह्वाता पर्येति परिगच्छति सोऽयमग्निः पुरुत्रा बहुषु देशेषु बहुषु यज्ञेषु वाहुत आहुतिभिरभिहुतः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वे अग्न आहवनानि भूरीशानास आ जुहुयाम नित्या ।

उभा कृण्वंतो वहतू मियेधे ॥ १७

त्वे इति। अग्ने। आऽहवनानि। भूरि। ईशानासः। आ।

जुहुयाम। नित्या।

उभा। कृण्वंतः। वहतू इति। मियेधे ॥ १७

हे अग्ने त्वे त्वयीशानासो धनानामीश्वराः संतो नित्या नित्यान्यग्निहोत्रादीन्युभौ वहतू वहनहेतू स्तोत्रं शस्त्रं च कृण्वंतः कुर्वंतो मियेधे यज्ञे भूरि बहून्याहवनानि हवींष्याजुहुयाम। आजुहवाम ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इमो अग्ने वीततमानि हव्याजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ।

प्रति न ईं सुरभीणि व्यंतु ॥ १८

दूमो दूतिं । अग्ने । वीतऽतमानि । हव्या । अजस्रः ।

वक्षि । देवऽतातिं । अच्छ ।

प्रति । नः । ईं । सुरभीणि । व्यंतु ॥ १८

हे अग्ने त्वमजस्रोऽनवरतः सन् दूमो दूतानि वीततमान्यतिशयेन कांतानि हव्या हव्यानि देवतातिं देवानां समूहमभि वक्षि । वह । अच्छ गच्छ च । नोऽस्मदीयानि सुरभीणि शोभनानीमेतानि हव्यानि देवाः प्रतिः प्रति व्यंतु । प्रत्येकं कामयंतां ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

मा नो अग्नेऽवीरते परा दा दुर्वाससेऽमतये मा नो अस्यै ।

मा नः क्षुधे मा रक्षस ऋतावो मा नो दमे मा वन आ

जुहूर्थाः ॥ १९

मा । नः । अग्ने । अवीरते । परा । दाः । दुःऽवाससे ।

अमतये । मा । नः । अस्यै ।

मा । नः । क्षुधे । मा । रक्षसे । ऋतऽवः । मा । नः । दमे ।

मा । वने । आ । जुहूर्थाः ॥ १९

हे अग्ने नोऽस्मानवीरतेऽपुत्रतायै मा परादाः । मा देहि । दुर्वाससे दुष्टवस्त्राय च नो मा परादाः । अस्या अमतयेऽभिशान्त्यै नोऽस्मान्मा परादाः । क्षुधेऽशनायायै नोऽस्मान्मा च परादाः । रक्षसे बलिने चास्मान्मा परादाः । हे ऋतावः सत्यवन्नग्ने नोऽस्मान् दमे गृहे मा जुहूर्थाः । मा हिंसीः ॥ हुर्च्छा कौटिल्य इति धातुः ॥ वने चास्मान्मा जुहूर्थाः ॥

॥ अथ विंशी ॥

नू मे ब्रह्माण्यग्न उच्छशाधि त्वं देव मघवद्भ्यः सुषूदः ।

रातौ स्यामोभयास आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २०

नु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वं । देव ।
मघवत्ऽभ्यः । सुसूदः ।
रातौ । स्याम । उभयासः । आ । ते । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ २०

हे अग्ने मे मम मदर्थं ब्रह्माख्यन्नानि नु क्षिप्रमुच्छशाधि । उत्कर्षेण शोधितानि कुरु । किंच हे देव द्योतमानाग्ने मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्योऽस्मभ्यं सुषूदः । अन्नानि प्रेरय । ते त्वदीयायां रातौ दाने उभयासः स्तोतारः शस्त्रिणश्च अथवा स्तुवंतो यजमानाश्च वयमा स्याम । अन्नार्थं भवेम । नोऽस्मान्यूयं त्वं त्वत्परिवाराश्च सर्वे स्वस्तिभिरविनाशिभिर्मंगलैः । तथा च यास्कः । स्वस्तीत्यविनाशनामास्तिरभि॰ पूजितः स्वस्तीति । सदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

त्वम॑ग्ने सु॒हवो॑ र॒ण्वसं॑दृक्सुदी॒ती सू॑नो सहसो दिदीहि ।
मा त्वे सचा॒ तन॑ये॒ नित्य॒ आ ध॒ङ्मा वी॒रो अ॒स्मन्नर्यो॒ वि
दा॑सीत् ॥ २१

त्वं । अग्ने । सुऽहवः । रण्वऽसंदृक् । सुऽदीती । सूनो इति ।
सहसः । दिदीहि ।
मा । त्वे इति । सचा । तनये । नित्ये । आ । धक् । मा ।
वीरः । अस्मत् । नर्यः । वि । दासीत् ॥ २१

सहसः सूनो सहसः सुत हे अग्ने सुहवः स्वाह्वानो रण्वसंदृक् रमणीयसंदर्शनस्त्वं सुदीती शोभनया दीप्त्या दिदीहि । दीप्यस्व । किंच तनये नित्य औरसे पुत्रे त्वे त्वं सचा सहायभूतो माधक् । माभिधाक्षीः । अपि चास्मत् पृथग्भूतोऽस्माकं मा ॥ षष्ठ्यर्थे पंचमी ॥ वीरः पुत्रो नर्यो नरहितो मा विदासीत् । मोपक्षीयत ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

मा नो॑ अग्ने दु॒र्भृ॑तये॒ सचै॒षु दे॒वेद्धे॑ष्व॒ग्निषु॒ प्र वो॑चः ।

मा ते॑ अ॒स्मान्दु॑र्म॒तयो॑ भृ॒माच्चि॑द्दे॒वस्य॑ सूनो सहसो नशंत ॥ २२

मा । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । दुः॒ऽभृ॑तये । सचा॑ । ए॒षु । दे॒वऽइ॑द्धेषु

अ॒ग्निषु॑ । प्र । वो॒चः॒ ।

मा । ते॒ । अ॒स्मान् । दुः॒ऽम॒तयः॑ । भृ॒मात् । चि॒त् । दे॒वस्य॑ ।

सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः॒ । न॒शं॒त ॥ २२

हे अग्ने सचा सहायभूतस्त्वं देवेद्धेष्वृत्विग्भिः समिद्धेष्वेष्वग्निषु दुर्भृतये तच्छ्रुभ-रणाय नोऽस्मान्मा प्रवोचः । न ब्रूहि । त्वत्सहायभूता अग्नयो यथा मामसत्कृत्य बिभृयुस्तथा ब्रूहीत्यर्थः । किंच सहसः सूनो हे बलस्य पुत्राग्ने देवस्य द्योतमानस्य ते तव दुर्मतयो निग्रहबुद्धयो भृमाच्चित् भ्रमादपि ॥ अत्र संप्रसारणं छांदसं ॥ प्रमादादपीत्यर्थः । अस्मान्मा नशंत । मा व्याप्नुवंतु ॥ नशदिति व्याप्तिकर्मसु पाठात् ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

स मर्तो॑ अग्ने स्वनीक रे॒वानम॑र्त्ये॒ य आ॒जुहो॑ति ह॒व्यं ।

स दे॒वता॑ वसु॒वनिं॑ दधाति॒ यं सू॒रिर॒र्थी पृ॒च्छमा॑न एति॑ ॥ २३

सः॒ । मर्तः॑ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽअ॒नी॒क॒ । रे॒वान् । अम॑र्त्ये । यः

आ॒ऽजु॒होति॑ । ह॒व्यं ।

सः॒ । दे॒वता॑ । व॒सु॒ऽवनिं॑ । द॒धा॒ति॒ । यं । सू॒रिः । अ॒र्थी ।

पृ॒च्छमा॑नः । एति॑ ॥ २३

स्वनीक सुतेजस्क हे अग्ने अमर्त्येऽमनुष्ये देवतात्मनि त्वयि हव्यं हविर्यं आजुहोति स मर्तो मनुष्यो रेवान् धनवान्भवति । यं मर्त्यं सूरिः प्राज्ञोऽर्थी धनादिकामः पृच्छमानोऽसावुदारः कास्त इति पृच्छतेति अभिगच्छति स एव मनुष्यो देवता देवताभ्यो वसुवनिं धनपोषं ददाति । धारयति । यद्वा स देवताग्निर्वसुवनि यजमानं दधाति धारयति यमग्निं सूरिः स्तोतार्थी प्रयोजनवान पृच्छमानः कोऽसावग्निरिति पृच्छमान एति ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

महो नो अग्ने सुवितस्यं विद्वानयिं सूरिभ्य आ वंहा बृहंतं ।

येनं वयं संहसावन्मदेमाविंक्षितास आयुंषा सुवीरां ॥ २४

महः । नः । अग्ने । सुवितस्यं । विद्वान् । रयिं । सूरिऽभ्यः ।

आ । वह । बृहंतं ।

येनं । वयं । सहसाऽवन् । मदेम । अविंऽक्षितासः । आयुंषा ।

सुऽवीराः ॥ २४

हे अग्ने नोऽस्मदीयस्य महो महतः सुवितस्य कल्याणस्य कर्मणो विद्वान् । अस्मदीयं कल्याणं कर्म जानन्नित्यर्थः । त्वं सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं बृहंतं महांतं रयिं धनमावह । रयिमेव विशिनष्टि । हे सहसावन् बलवन्नग्ने येन धनेन वयं स्तोतारोऽविक्षितासोऽविक्षीणा आयुषा पूर्णायुषः सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राश्च संतो मदेम हृष्येम ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

नू मे ब्रह्माण्यग्न उच्छंशाधि त्वं देव मघवंद्भ्यः सुषूदः ।

रातौ स्यामोभयांस आ ते यूयं पांत स्वस्तिभिः सदां नः ॥ २५

नु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वं । देव ।
मघवत्ऽभ्यः । सुसूदः ।
रातौ । स्याम । उभयासः । आ । ते । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ २५

इयमृक् प्रागेव व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत्।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं॥

जुषस्व न इत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं। आप्रशब्दोक्तत्वादिदं तनूनपाद्वर्जितं। समिद्धाद्या अग्निविशेषाः प्रत्यृचं देवता उक्ताः। तथा चानुक्रम्यते। जुषस्वैकादशाप्रमिति॥ पशाविष्टाविदमाप्रीसूक्तं। सूत्रितं च। जुषस्व न समिधमिति वसिष्ठानां। आ० ३, २,। इति॥ पत्नीसंयाजे त्वाष्ट्रयागस्य याज्या त्वाष्ट्रे पशावपि पुरोडाशस्यानुवाक्येयमिति पूर्वमुक्तं॥

॥ तत्र प्रथमामृचमाह॥

जुषस्व नः समिधमग्ने अद्य शोचा बृहद्यजतं धूममृण्वन्।
उप स्पृश दिव्यं सानु स्तूपैः सं रश्मिभिस्ततनः सूर्यस्य॥ १

जुषस्व। नः। सम्ऽइधं। अग्ने। अद्य। शोच। बृहत्।
यजतं। धूमं। ऋण्वन्।
उप। स्पृश। दिव्यं। सानु। स्तूपैः। सं। रश्मिऽभिः।
ततनः। सूर्यस्य॥ १

हे अग्ने नोऽस्माकं समिधमद्य जुषस्व। सेवस्व। यजतं यजनीयं प्रशस्तं धूममृण्वन् प्रेरयन् बृहदत्यंतं शोच। दीप्यस्व च। किंच दिव्यमंतरिक्षभवं सानु समुच्छ्रितं स्तूपैस्तव प्रै रश्मिभिरुपस्पृश। अपि च सूर्यस्य रश्मिभिस्तेजोभिः संततनः। संगच्छस्व॥

॥ अथ द्वितीया॥

नराशंसस्य महिमानमेषामुप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः।
ये सुक्रतवः शुचयो धियंधाः स्वदंति देवा उभयानि हव्या॥ २

नराशंसस्य । महिमानं । एषां । उपं । स्तोषाम ।

यजतस्यं । यज्ञैः ।

ये । सुऽक्रतंवः । शुचंयः । धियंऽधाः । स्वदंति । देवाः ।

उभयानि । हव्या ॥ २

ये देवाः सुक्रतवः सुप्रज्ञाः सुकर्माणो वा शुचयो दीप्तिमंतो धियंधाः कर्मणां धारयितार उभयानि सौमिकानि च हविःसंस्थादीनि च हव्या हव्यानि स्वदंति स्वदयंति भक्षयंति तेषामेषां मध्ये यज्ञैर्हविर्भिः स्तोत्रैर्वा यजतस्य यजनीयस्य नराशंसस्य नरैः प्रशंसनीयस्याग्निविशेषस्य महिमानं महत्त्वमुपस्तोषाम । वयमुपस्तुमः । तथा च यास्कः । नरा आसीनाः शंसंति । अग्निरिति शाकपूणिर्नरैः प्रशस्यो भवति । तस्यैषा भवति । नराशंसस्य महिमानमेषामुप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैर्ये सुकर्माणः शुचयो धियं धारयितारः स्वदयंतु देवा उभयानि हवींषि सोमं चेतराणि च । नि० ८. ६. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ईळेन्यं वो असुरं सुदक्षमंतर्दूतं रोदसी सत्यवाचं ।
मनुष्वदग्निं मनुना समिद्धं समध्वराय सदमिन्महेम ॥ ३

ईळेन्यं । वः । असुरं । सुऽदक्षं । अंतः । दूतं ।

रोदसी इति । सत्यऽवाचं ।

मनुष्वत् । अग्निं । मनुना । संऽइद्धं । सं । अध्वरायं ।

सदं । इत् । महेम ॥ ३

हे अध्वर्यवो वो यूयमीळेन्यं स्तुत्यमसुरं बलवंतं सुदक्षं सुप्रज्ञं रोदसी रोदस्योरंतर्मध्ये दूतं देवानां हविर्वहनार्थं चरंतं सत्यवाचं मनुष्वन्मनुष्यवन्मनुना समिद्धं यथेदानीं मनुष्योः समिंधते तथा पूर्वं मनुना प्रजापतिना समिद्धमग्निमध्वराय यज्ञाय सदमित्सदैव संमहेम । संपूजयत ॥ मध्यमपुरुषस्य व्यत्ययेनोत्तमपुरुषत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सपर्यवो भरमाणा अभिज्ञु प्र वृंजते नमसा बर्हिरग्नौ ।

आजुह्वाना घृतपृष्ठं पृषद्वदध्वर्यवो हविषा मर्जयध्वं ॥ ४

सपर्यवः । भरमाणाः । अभिऽज्ञु । प्र । वृंजते । नमसा ।

बर्हिः । अग्नौ ।

आऽजुह्वानाः । घृतऽपृष्ठं । पृषत्ऽवत् । अध्वर्यवः । हविषा ।

मर्जयध्वं ॥ ४

सपर्यवः परिचर्यामिच्छंतोऽभिज्ञु अभिगतजानुकं भरमाणाः पादैर्भरंतो बर्हिर्नमसा हविषा सहाग्नौ प्रवृंजते । प्रभरंति । तदेव विशदयति । हे अध्वर्यवो घृतपृष्ठं घृतसंसिक्तपृष्ठं पृषद्वत् स्थूलबिंदुभिर्युक्तं बर्हिर्हविषा सहाजुह्वाना मर्जयध्वं । अग्निं परिचरत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्वाध्यो३ वि दुरो देवयंतोऽशिश्रयू रथयुर्देवताता ।

पूर्वी शिशुं न मातरा रिहाणे समग्रुवो न समनेष्वंजन् ॥ ५

सुऽआध्यः । वि । दुरः । देवऽयंतः । अशिश्रयुः । रथऽयुः ।

देवऽताता ।

पूर्वी इति । शिशुं । न । मातरा । रिहाणे इति । सं ।

अग्रुवः । न । समनेषु । अंजन् ॥ ५

स्वाध्यः सुकर्माणो देवयंतो देवकामा यजमाना रथयूरथकामाश्च ॥ जसि पूर्वसवर्णो ह्रस्वश्च ॥ देवताता देवतातौ यज्ञे दुरो यज्ञगृहद्वाराणि व्यशिश्रयुः ।

आश्रितवं:। किंच समनेषु यज्ञेषु पूर्वी प्राचीने प्रागग्रे जुहूपभृतौ शिशुं न वत्समिव मातरौ गावौ रिहाणे अग्निं लिहाने आयु वो न यथा नद्यः चेतायुदकेन तद्वत्समंजतृ। अध्वर्यव आज्येन समंजंति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत योषणे दिव्ये मही नं उषासानक्ता सुदुघेव धेनुः ।
बर्हिषदा पुरुहूते मघोनी आ यज्ञिये सुविताय श्रयेतां ॥ ६

उत । योषणे इति । दिव्ये इति । मही इति । नः ।
उषसानक्ता । सुदुघांऽइव । धेनुः ।
बर्हिःऽसदा । पुरुहूते इति पुरुऽहूते । मघोनी इति । आ ।
यज्ञिये इति । सुविताय । श्रयेतां ॥ ६

उतापि च योषणे युवत्यौ स्त्रीरूपे वा दिव्ये दिवि भवे मही महत्यौ बर्हिषदा बर्हिषि सीदंत्यौ पुरुहूते बहुभिः स्तुते मघोनी धनवत्यौ यज्ञिये यज्ञार्हे उषासानक्ता-होरात्रे सुदुघेव धेनुः कामदुग्धेनुरिव नोऽस्मान् सुविताय कल्याणायाश्रयेतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारू मन्ये वां जातवेदसा यजध्यै ।
ऊर्ध्वं नो अध्वरं कृतं हवेषु ता देवेषु वनथो वार्याणि ॥ ७

विप्रा । यज्ञेषु । मानुषेषु । कारू इति । मन्ये । वां ।
जातऽवेदसा । यजध्यै ।
ऊर्ध्वं । नः । अध्वरं । कृतं । हवेषु । ता । देवेषु । वनथः ।
वार्याणि ॥ ७

हे देव्यौ होतारौ विप्रा मेधाविनौ जातवेदसा जातधनौ मानुषेषु मनुष्यैः क्रियमाणेषु यज्ञेषु कारू कर्मणां कर्तारौ वां युवा यजध्यै यष्टुं मन्ये। स्तौमि। किंच हवेषु हवनेषु स्तोत्रेषु सत्सु नोऽस्माकमध्वरमकुटिलं यज्ञमूर्ध्वं देवाभिमुखं कृतं। कुरुतं च। अपि च ता तौ युवां देवेषु विद्यमानानि वार्याणि धनानि वनथः। संभजथः। तान्यस्मभ्यं संप्रयच्छथ इत्यर्थः॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्येभिरग्निः।
सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाक् तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं सदंतु॥ ८

आ। भारती। भारतीभिः। सऽजोषाः। इळा। देवैः।
मनुष्येभिः। अग्निः।
सरस्वती। सारस्वतेभिः। अर्वाक्। तिस्रः। देवीः। बर्हिः।
आ। इदं। सदंतु॥ ८

एतदाद्यृक्चतुष्टयं द्वितीयाष्टकस्याष्टमाध्याये। म० ३. ४. ८.। यद्यपि व्याख्यातं तथापि व्यवधानात्प्रक्षेपतोऽत्रापि व्याख्यायते। भारती भरतस्यादित्यस्य पत्नी भारतीभिः सजोषाः सहितेळा मनुष्येभिर्मनुष्यलोकभवैर्देवैः सार्धमग्निरागच्छतु। सरस्वती सारस्वतेभिः सारस्वतैर्मध्यमस्थानैर्देवैः सार्धमर्वागस्मदभिमुखमागच्छतु। आगत्य तिस्रो देवीर्देवाः॥ प्रथमार्थे द्वितीया॥ बर्हिरिदमासदंतु॥

॥ अथ नवमी ॥

तन्नस्तुरीपमध पोषयित्नु देव त्वष्टर्वि रराणः स्यस्व।
यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः॥ ९

तत्। नः। तुरीपं। अध। पोषयित्नु। देव। त्वष्टः। वि।
रराणः। स्यस्वेति स्यस्व।

यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुऽदक्षः । युक्तऽग्रावा । जायते ।

देवऽकामः ॥ ९

देव द्योतमान हे त्वष्टः ररापो रममाणस्त्वं नोऽस्माकं तुरीपं त्वरितमाप्नु वत्
पोषयित्नु पोषकरं तद्रेतो वि ष्य। विशेषेणावसानं प्रापय। विमोचयेत्यर्थः।
यतो रेतसः कर्मण्यकर्मसु साधुः सुदक्षः सुबलो युक्तग्रावा सोमसुत् देवकामो
वीरः पुत्रो जायते ॥

॥ अथ दशमी ॥

वनस्पतेऽव सृजोप देवानग्निर्हविः शमिता सूदयाति ।

सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥ १०

वनस्पते । अव । सृज । उप । देवान् । अग्निः । हविः ।

शमिता । सूदयाति ।

सः । इत् । ऊं इति । होता । सत्यऽतरः । यजाति । यथा ।

देवानां । जनिमानि । वेद ॥ १०

हे वनस्पते देवानुपावसृज। अथ परोक्षस्तुतिः। अग्निर्वनस्पतिः शमिता
शमितृरूपः सन् हवि सूदयाति। प्रेरयतु। सेत्स एव वनस्पतिर्होता देवानामाह्वाता
सत्यतरोऽपि सन् यजाति। यजतु। देवानां जनिमानि जननानि यथा स्वयं
वेद तथा ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ याह्यग्ने समिधानो अर्वाङिन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

बर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्तां ॥ ११

आ । याहि । अग्ने । सम्ऽइधानः । अर्वाङ् । इन्द्रेण । देवैः ।

सऽरथं । तुरेभिः ।

बर्हिः। नः। आऽस्तां। अदितिः। सुऽपुत्रा। स्वाहा। देवाः। अमृताः। मादयंतां ॥ ११

हे अग्ने संनिधान अर्वाग्गच्छदभिमुखस्त्वमिंद्रेण त्वरैभिस्त्वरितैर्देवैश्च सरथं समानरथं यथा भवति तथायाहि। आगच्छ। नोऽस्माकं बर्हिरध्यास्तामदितिश्च सुपुत्रा कल्याणपुत्रा। स्वाहा देवाश्च सर्वेऽमृताः संतो मादयंतामिति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः ॥

अग्निं वो देवमिति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। अत्रेयमनुक्रमणिका। अग्निं वो दशेति ॥ अग्निं वो देवमित्येतदादीनि दश सूक्तानि तृतीयचतुर्थवर्जितानि प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे च विनियुक्तानि। सूत्रितं च। अग्निं वो देवमिति दशानां तृतीयचतुर्थे उद्धरेत्। आ० ४. १३. । इति ॥ व्युढे दशरात्रेऽष्टमेऽहनीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं। सूत्यते हि। द्वितीयस्याग्निं वो देवमित्याज्यं। आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निं वो देवमग्निभिः सजोषा यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणुध्वं।
यो मर्त्येषु निध्रुविरृतावा तपुर्मूर्धा घृतान्नः पावकः ॥ १

अग्निं। वः। देवं। अग्निऽभिः। सऽजोषाः। यजिष्ठं। दूतं। अध्वरे। कृणुध्वं।

यः। मर्त्येषु। निऽध्रुविः। ऋतऽवा। तपुःऽमूर्धा। घृतऽअन्नः। पावकः ॥ १

हे देवा वो यूयं देवं द्योतमानमग्निभिरन्यैरग्निभिः सजोषाः सजोषसं सहितं ॥ द्वितीयार्थे प्रथमा ॥ यजिष्ठं यष्टृतममग्निमध्वरे कौटिल्यरहिते यज्ञे दूतं कृणुध्वं। कुरुत। योऽग्निर्देवोऽपि सन् मर्त्येषु निध्रुविर्नितरां ध्रुवस्तिष्ठति ऋतावा यज्ञवान् सत्यवान्वा तपुर्मूर्धा तापकतेजा घृतान्नः पावकः शोधकश्च भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रोथदश्वो न यवसेऽविष्यन्यदा महः संवरणाद्व्यस्थात् ।

आदस्य वातो अनु वाति शोचिरध स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥ २

प्रोथत् । अश्वः । न । यवसे । अविष्यन् । यदा । महः ।

संऽवरणात् । वि । अस्थात् ।

आत् । अस्य । वातः । अनु । वाति । शोचिः । अध । स्म ।

ते । व्रजनं । कृष्णं । अस्ति ॥ २

यवसे घासेऽविष्यन् प्रत्ययन् प्रोथत् शब्दं कुर्वन् संचरन्वाश्वो न अश्व इव महो महतः संवरणान्निरोधा । दावरूपोऽग्निर्यदा व्यस्थात् सततेषु वृक्षेषु वितिष्ठते आत्तदास्याग्नेः शोचिरर्चिरनु वातो वाति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । अथानंतरं हे अग्ने ते तव व्रजनं वर्त्म कृष्णमस्ति । भवति । स्मेति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उद्यस्य ते नवजातस्य वृष्णोऽग्ने चरंत्यजरा इधानाः ।

अच्छा द्यामरुषो धूम एति सं दूतो अग्न ईयसे हि देवान् ॥ ३

उत् । यस्य । ते । नवऽजातस्य । वृष्णः । अग्ने । चरंति ।

अजराः । इधानाः ।

अच्छ । द्यां । अरुषः । धूमः । एति । सं । दूतः । अग्ने ।

ईयसे । हि देवान् ॥ ३

हे अग्ने नवजातस्य नवप्रादुर्भावस्य वृष्णो वर्षितुर्यस्य ते तवाजरा जरारहिता ज्वाला इधना उच्चरंति उद्गच्छंति अरुषारुष आरोचमानो धूमो द्यामच्छ दिवमभ्येति । गच्छति हे अग्ने त्वं दूतः सन् देवान् समीयसे हि । संप्राप्नोषि च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि यस्य॑ ते पृथि॒व्यां पाजो॒ अश्रे॑त्तृ॒षु यदन्ना॑ स॒मवृ॑क्त॒ जंभैः॑ ।

सेने॑व सृ॒ष्टा प्रसि॑तिष्ट एति॒ यवं॒ न द॑स्म जु॒ह्वा॑ विवेक्षि ॥ ४

वि । यस्य॑ । ते॒ । पृ॒थि॒व्याम् । पाजः॑ । अश्रे॑त् । तृ॒षु । यत् ।

अन्ना॑ । सं॒ऽअवृ॑क्त । जंभैः॑ ।

सेना॑ऽइव । सृ॒ष्टा । प्रऽसि॑तिः । ते॒ । ए॒ति॒ । यव॑म् । न । द॒स्म॒ ।

जु॒ह्वा॑ । वि॒वे॒क्षि॒ ॥ ४

हे अग्ने यस्य दावरूपस्य ते तव पाजस्तेजः पृथिव्यां भूम्यां तृषु क्षिप्रं व्यश्रेत् विश्रयति यद्यदा चान्नानि काष्ठादीनि जंभैर्दंतैः । ज्वालाभिरित्यर्थः । समवृक्त वर्क्ते खादति । तथा सेनेव सृष्टोद्युक्ता ते तव प्रसितिर्ज्वालैति । गच्छति । दस्म हे दर्शनीयाग्ने त्वं यवं न यवमिव जुह्वा ज्वालया विवेक्षि । काष्ठादीनि भक्षयसि व्याप्नोषि वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमिद्दो॒षा तमु॒षसि॒ यवि॑ष्ठम॒ग्निमत्यं॒ न म॑र्जयंत॒ नरः॑ ।

नि॒शिशा॑ना॒ अति॑थिमस्य॒ योनौ॑ दी॒दाय॑ शो॒चिराहु॑तस्य॒ वृष्णः॑ ॥ ५

तम् । इत् । दो॒षा । तम् । उ॒षसि॑ । यवि॑ष्ठम् । अ॒ग्निम् । अत्य॑म् ।

न । म॒र्ज॒य॒न्त॒ । नरः॑ ।

नि॒ऽशिशा॑नाः । अति॑थिम् । अ॒स्य॒ योनौ॑ । दी॒दाय॑ । शो॒चिः ।

आऽहु॑तस्य । वृष्णः॑ ॥ ५

यविष्ठं युवतममतिथिमतिथिवत्पूज्यं तमित्तमेवाग्निं दोषा दोषायां रात्रावुषसि वासरेऽपि तमेवास्याग्नेर्योनौ स्थान आहवनीयायतने धिष्ण्ये वा निशिशाना दीपयंतो नरो मनुष्या अत्यं न सततगमनयुक्तं वोढारमश्वमिव मर्जयंत । परिचरंति । आहुतस्य च वृष्णः कामानां वर्षितुरग्नेस्तस्य शोचिर्ज्वाला दीदाय । दीप्यते ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुसंदृक्ते स्वनीक प्रतीकं वि यद्रुक्मो न रोचस उपाके ।

दिवो न ते तन्यतुरेति शुष्मश्चित्रो न सूरः प्रति चक्षि भानुं ॥ ६

सुऽसंदृक् । ते । सुऽअनीक । प्रतीकं । वि । यत् । रुक्मः ।

न । रोचसे । उपाके ।

दिवः । न । ते । तन्यतुः । एति । शुष्मः । चित्रः । न ।

सूरः । प्रति । चक्षि । भानुं ॥ ६

स्वनीक हे सुतेजस्काग्ने यद्यदा रुक्मो न सूर्य इव । सुवर्णमिव वा उपाकेऽन्तिके वि रोचसे विशेषेण दीप्यसे तदा ते तव प्रतीकं रूपमंगं वा सुसंदृक् सुसंदर्शनं भवति । किंच ते तव शुष्मो दिवोऽन्तरिक्षात्तन्यतुर्नाशनिरिवैति । निर्गच्छति । चित्रो दर्शनीयः सूरो न सूर्य इव भानुं स्वां दीप्तिं प्रतिचक्षि प्रदर्शयसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यथा वः स्वाहाग्नये दाशेम परीळाभिर्घृतवद्भिश्च हव्यैः ।

तेभिर्नो अग्ने अमितैर्महोभिः शतं पूर्भिरायसीभिर्नि पाहि ॥ ७

यथा । वः । स्वाहा । अग्नये । दाशेम । परि । इळाभिः ।

घृतवत्ऽभिः । च । हव्यैः ।

तेभिः । नः । अग्ने । अमितैः । महःऽभिः । शतं । पूःऽभिः ।

आयसीभिः । नि । पाहि ॥ ७

हे अग्ने अग्नयेऽपस्य नेत्रे वस्तुभ्यं स्वाहा स्वाहुतं हविः । किंच यथा वय-मिळाभिर्गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिर्घृतवद्भिर्घृतसहितैर्हव्यैः पुरोडाशादिभिश्च दाशेम परिचरेम तथात्वमपि तेभिः प्रसिद्धैरमितैरपरिमितैर्महोभिस्तेजोभिः शतमपरिमिताभिरायसीभिर्हिरण्मयीभिः । रुक्ममय इति हिरण्यनामसु पाठात् । पूर्भिर्नगरीभिर्नोऽस्मान् नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या वां ते संति दाशुषे अधृष्टा गिरो वा याभिर्नृवतीरुरुष्याः ।

ताभिर्नः सूनो सहसो नि पाहि स्मत्सूरीञ्जरितॄञ्जातवेदः ॥ ८

याः । वा । ते । संति । दाशुषे । अधृष्टाः । गिरः । वा ।

याभिः । नृऽवतीः । उरुष्याः ।

ताभिः । नः । सूनो इति । सहसः । नि । पाहि । स्मत् ।

सूरीन् । जरितॄन् । जातऽवेदः ॥ ८

सहसः सूनो हे बलस्य पुत्र जातवेदोऽग्ने दाशुषे दास्तुषस्ते तव या वा याश्च ज्वालाः संति । अधृष्टा रक्षोभिरप्रधृषिता गिरो वा गिरश्च संति । याभिर्गीर्भिर्नृवतीः पुत्रवतीः प्रजा उरुष्या रक्षेः ताभिरुभयोभिर्नोऽस्मान् । स्मदिति प्रशस्तवचनः । प्रशस्तान् सूरीन् हविषां प्रेरकान् जरितॄन् स्तोतॄंश्च नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ अथ नवमी ॥

निर्यत्पूतेव स्वधितिः शुचिर्गात्स्वया कृपा तन्वा३ रोचमानः ।

आ यो मात्रोरुशेन्यो जनिष्ट देवयज्याय सुक्रतुः पावकः ॥ ९

निः । यत् । पूताऽइव । स्वऽधितिः । शुचिः । गात् । स्वया ।

कृपा । तन्वा । रोचमानः ।

आ । यः । मात्रोः । उशेन्यः । जनिष्ट । देवऽयज्याय ।

सुऽक्रतुः । पावकः ॥ ९

यद्यदा शुचिरग्निः स्वया स्वकीयया तन्वा ततया कृपा कृपया दीप्त्या रोचमानः पूतेव स्वधितिस्तीक्ष्णीकृता स्वधितिरिव निर्गात् काष्ठान्निर्गच्छति तदानीं देवयज्याय भवति । तदेव विशदयति । योऽग्निरुशेन्यः कमनीयः सुक्रतुः सुकर्मा पावकः शोधकश्च मात्रोररण्योरा जनिष्ट आजायत स देवयज्याय भवतीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

एता नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम ।
विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०

एता । नः । अग्ने । सौभगा । दिदीहि । अपि । क्रतुम् ।
सुऽचेतसम् । वतेम ।
विश्वा । स्तोतृऽभ्यः । गृणते । च । सन्तु । यूयम् । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

हे अग्ने एतैतानि परिदृश्यमानानि सौभगा सौभगानि शोभनानि धनानि नोऽस्मभ्यं दिदीहि । दीपय । देहि वा । अप्यपि च क्रतुं कर्म यज्ञानां कर्तारं वा सुचेतसं शोभनप्रज्ञानयुक्तं सप्रज्ञानं पुत्रं वा वतेम । संभजेमहि ॥ वनतेः संभजनार्थस्य वर्णांतरागमे सति रूपं ॥ विश्वा विश्वानि धनानि स्तोतृभ्य उद्गातृभ्यो गृणते शंसते च संतु । यूयं त्वत्परिवाराश्च सर्वे यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः क्षेमैः सदा सर्वदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥

प्र वः शुक्रायेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । प्र व इत्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशमसूक्तमध्ये द्वितीयत्वेनोक्तः सूक्तविनियोगः । आ० ४, १३, ॥ एकादशिन आग्नेये पशौ प्र वः शुक्रायेत्येषा वपाया याज्या । सूत्रितं च । प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं यथा विप्रस्य मनुषो हविर्भिः । आ० ३, ७, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतं ।
यो दैव्यानि मानुषा जनूंष्यन्तर्विश्वानि विद्मना जिगाति ॥ १

प्र। वः। शुक्राय। भानवे। भरध्वं। हव्यं। मतिं। च।
अग्नये। सुऽपूतं।

यः। दैव्यानि। मानुषा। जनूंषि। अंतः। विश्वानि।
विद्मना। जिगाति॥ १

हे हविषां वोढारो यो यूयं शुक्राय शुभ्राय भानवे दीप्तायाग्नये सुपूतं सुशुद्धं हव्यं मतिं स्तुतिं च प्रभरध्वं। योऽग्निर्दैव्यानि मानुषा मानुषाणि च विश्वा विश्वानि जनूंषि जातान्यंतरंतरा विद्मना प्रज्ञानेन मार्गेण वा जिगाति गच्छति देवान्मनुष्यांश्चांतरा हवींषि नेतुं वर्तत इत्यर्थः॥

॥ अथ द्वितीया॥

स गृत्सो अग्निस्तरुणश्चिदस्तु यतो यविष्ठो अजनिष्ट मातुः।
सं यो वना युवते शुचिदन्भूरि चिदन्ना समिदत्ति सद्यः॥ २

सः। गृत्सः। अग्निः। तरुणः। चित्। अस्तु। यतः।
यविष्ठः। अजनिष्ट। मातुः।

सं। यः। वना। युवते। शुचिऽदन्। भूरि। चित्। अन्ना।
सं। इत्। अत्ति। सद्यः॥ २

स चित्स एव गृत्सो मेधावी। तथा च यास्कः। गृत्स इति मेधाविनाम। अग्निस्तरुणस्तारको भवति। तदा यतो यदा मातुररण्या यविष्ठो युवतमः सन् अजनिष्ट। योऽग्निः शुचिदन् दीप्तदंतो वना वनानि संयुवते आत्मना संयोजयति। किंच भूरि चित् भूरीण्यप्यन्ना स्त्रीयान्यन्नानि सद्य इत्सद्य एव समत्ति सम्यग्भक्षयति॥

॥ अथ तृतीया॥

अस्य देवस्य संसद्यनीके यं मर्तासः श्येतं जगृभ्रे।
नि यो गृभं पौरुषेयीमुवोच दुरोकमग्निरायवे शुशोच॥ ३

अस्य। देवस्य। संऽसदि। अनीके। यं। मर्तासः। श्येतं।

जगृभ्रे।

नि। यः। गृभं। पौरुषेयीं। उवोच। दुःऽओकं। अग्निः।

आयवे। शुशोच॥ ३

अस्य देवस्याग्नेरनीके मुख्ये संसदि स्थाने श्येतं श्वेतं शुभ्रं यमग्निं मर्तासो मनुष्या जगृभ्रे परिगृह्णंति। यश्चाग्निः पौरुषेयीं पुरुषैः क्रियमाणां गृभं गृभीतं न्युवोच॥ अत्र वचिः सेवार्थे वर्तते। निषेवत इत्यर्थः। सोऽग्निरायवे मनुष्यार्थं॥ द्रुह्यव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात्॥ दुरोकं सपत्नैर्दुःसेवं यथा भवति तथा शुशोच। दीप्यते॥

॥ अथ चतुर्थी॥

अयं कविरकविषु प्रचेता मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि।

स मा नो अत्र जुहुरः सहस्वः सदा त्वे सुमनसः स्याम॥ ४

अयं। कविः। अकविषु। प्रऽचेताः। मर्तेषु। अग्निः।

अमृतः। नि। धायि।

सः। मा। नः। अत्र। जुहुरः। सहस्वः। सदा। त्वे इति।

सुऽमनसः। स्याम॥ ४

कविः क्रांतदृक् प्रचेताः प्रकाशकोऽमृतो मरणधर्मरहितोऽयमग्निरकविष्वक्रांतदृक्षु मर्तेषु मरणधर्मकेषु निधायि। निहितः। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। सहस्वो बलवन्नग्ने त्वे यस्मिन् त्वयि सदा वयं सुमनसः सुमतयः स्याम स त्वमत्रास्मिंल्लोके नोऽस्मान्मा जुहुरः। मा हिंसीः॥

॥ अथ पंचमी॥

आ यो योनिं देवकृतं ससाद क्रत्वा ह्यग्निरमृताँ अतारीत्।

तमोषधीश्च वनिनश्च गर्भं भूमिश्च विश्वधायसं बिभर्ति॥ ५

आ। यः। योनिं। देवऽकृतं। ससाद। क्रत्वा। हि।
अग्निः। अमृतान्। अतारीत्।
तं। ओषधीः। च। वनिनः। च। गर्भं। भूमिः। च।
विश्वऽधायसं। बिभर्ति॥ ५

योऽग्निर्देवकृतं देवैः कल्पितं योनिं स्थानमाससाद अध्यास्ते। किमर्थं देवाः स्थानं कल्पयंत्यग्नेरित्यत आह। हि यस्मात्कारणादग्निः क्रत्वा प्रज्ञयामृतान्देवानतारीत्। विश्वधायसं विश्वस्य धारकमोषधीरोषधयो वनिनश्च वृक्षाश्च गर्भं गर्भस्थं तं बिभ्रति। भूमिश्च बिभर्ति॥ श्रुतमेव बिभर्तीति पदं बहुवचनांततया विपरिणतं सदोषधीभिर्वनिभिश्च संबध्यते॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचमो वर्गः॥

॥ अथ षष्ठी।

ईशे ह्यग्निरमृतस्य भूरेरीशे रायः सुवीर्यस्य दातोः।
मा त्वा वयं सहसावन्नवीरा माप्सवः परि षदाम मादुवः॥ ६

ईशे। हि। अग्निः। अमृतस्य। भूरेः। ईशे। रायः।
सुऽवीर्यस्य। दातोः।
मा। त्वा। वयं। सहसाऽवन्। अवीराः। मा। अप्सवः।
परि। सदाम। मा। अदुवः॥ ६

अमृतस्यावस्तुदकं वा॥ द्वितीयार्थे षष्ठी॥ भूरेरधिकं दातोर्दातुमग्निरीशे। ईष्टे हि। सुवीर्यस्य शोभनवीर्ययुक्तं रायो धनं दातुमीशे। ईष्टे। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। सहसावन् हे बलवन्नग्ने वयं वसिष्ठा अवीराः पुत्रादिरहिताः संतो मा परिषदाम। मा पर्युपविशाम। अप्सवो रूपरहिताश्च संतो मा परिषदाम। तथा च यास्कः। अप्स इति रूपनामेति। अदुवः परिचरणहीनाश्च मा परिषदाम॥

॥ अथ सप्तमी ॥

परिषद्यं ह्यरणस्य रेक्णो नित्यस्य रायः पतयः स्याम ।
न शेषो अग्ने अन्यजातमस्त्यचेतानस्य मा पथो वि दुक्षः ॥ ७

परिऽसद्यं । हि । अरणस्यं । रेक्णः । नित्यस्य । रायः ।
पतयः । स्याम ।

न । शेषः । अग्ने । अन्यऽजातं । अस्ति । अचेतनास्य । मा ।
पथः । वि । दुक्षः ॥ ७

अरणस्यानृणस्य रेक्णो धनं परिषद्यं पर्याप्तं भवति हि । अतो नित्यस्यापुनर्देयस्य रायो धनस्य पाथः स्याम । यद्वारणस्य रेक्णो धनं परिषद्यं परिहर्तव्यं भवति । अतो नित्यस्यौरसस्य रायः पुत्राख्यस्य धनस्य पतयः स्याम । हे अग्ने अन्यजातमनौरसं शेषोऽपत्यं नास्ति । न भवति । अचेतानस्याविदुषः पथो मार्गान् पुत्रोत्पादनप्रसुखान्मार्गान् मा विदुक्षः । मा विदुदुषः ॥ दुष वैकृत्य इति धातुः ॥ तथा च यास्कः । परिहर्तव्यं हि नोपसर्तव्यमरणस्य रेक्णोऽरणोऽपार्णो भवति रेक्ण इति धननाम रिच्यते प्रयतः । नित्यस्य रायः पतयः स्याम । न शेषो अग्ने अन्यजातमस्ति । शेष इत्यपत्यनाम शिष्यते प्रयतोऽचेतयमानस्य तत्प्रमत्तस्य भवति मा न पथो विदूदुषः । नि० ३, २, । इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नहि ग्रभायारणः सुशेवोऽन्योदर्यो मनसा मंतवा उं ।
अधा चिदोकः पुनरित्स एत्या नो वाज्यभीषाळेतु नव्यः ॥ ८

नहि । ग्रभाय । अरणः । सुऽशेवः । अन्यऽउदर्यः । मनसा ।
मंतवै । ऊं इति ।

अध । चित् । ओकः । पुनः । इत् । सः । एति । आ । नः ।
वाजी । अभीषाट् । एतु । नव्यः ॥ ८

पूर्वस्मादृच्युक्त एवार्थोऽत्र प्रपंच्यते। अरणोऽरमणाद्योऽन्योदर्यः सुशेवः सुखतमो सन्नु मथाय पुत्रत्वेन ग्रहणाय मनसा संतना उ मनसापि मंतव्यो न भवति हि। अध चिदपि च सोऽन्योदर्यं ओक इत् स्वस्थानमेव पुनरेति। प्राप्नोति। अतो वाज्यन्नवानभीषाट् शत्रूणामभिभविता नव्यो नवजातः पुत्रो नोऽस्मानैतु। आगच्छतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वमग्ने वनुष्यतो नि पाहि त्वमु नः सहसावन्नवद्यात् ।
सं त्वा ध्वस्मन्वदभ्येतु पाथः सं रयिः स्पृहयाय्यः सहस्री ॥ ९

त्वं । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वं । ऊं इति । नः ।
सहसाऽवन् । अवद्यात् ।
सं । त्वा । ध्वस्मन्ऽवत् । अभि । एतु । पाथः । सं । रयिः ।
स्पृहयाय्यः । सहस्री ॥ ९

हे अग्ने त्वं वनुष्यतो हिंसकान्नोऽस्मान्निपाहि। त्वमु त्वमेवावद्यात्पापात् नोऽस्मान्निपाहि। त्वा त्वां ध्वस्मन्वत् ध्वस्तदोषं पाथोऽन्नं हविः समभ्येतु। सम्यक् प्राप्नोतु। अपि त्वां स्पृहयाय्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसंख्याको रयिरभ्येतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

एता नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम ।
विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥१०

एता । नः । अग्ने । सौभगा । दिदीहि । अपि । क्रतुं ।
सुऽचेतसं । वतेम ।
विश्वा । स्तोतृऽभ्यः । गृणते । च । संतु । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

एषा ऋग्व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षष्ठो वर्गः ॥

प्राग्नये तवस इति नवर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकं तथा चानुक्रांतं । प्राग्नये नव वैश्वानरीयं त्विति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्राग्नये तवसे भरध्वं गिरं दिवो अरतये पृथिव्याः ।

यो विश्वेषाममृतानामुपस्थे वैश्वानरो वावृधे जागृवद्भिः ॥ १

प्र । अग्नये । तवसे । भरध्वं । गिरं । दिवः । अरतये ।

पृथिव्याः ।

यः । विश्वेषां । अमृतानां । उपऽस्थे । वैश्वानरः । ववृधे ।

जागृवत्ऽभिः ॥ १

हे स्तोतारस्तवसेप्रवृद्धाय दिवोऽन्तरिक्षस्य पृथिव्याश्चारतये गंत्रेऽग्नये वैश्वानर संज्ञकायाग्नये गिरस्तुतिं प्रभरध्वं । यो वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निर्विश्वेषां सर्वेषा-ममृतानां देवानामुपस्थ उपस्थाने यज्ञे जागृवद्भिः प्रबुद्धैर्देवैः सहितः सन् वावृधे स्तुतिभिर्हविर्भिश्च वर्धते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पृष्टो दिवि धाय्यग्निः पृथिव्यां नेता सिंधूनां वृषभः स्तियानां ।

स मानुषीरभि विशो वि भाति वैश्वानरो वावृधानो वरेण ॥ २

पृष्टः । दिवि । धायि । अग्निः । पृथिव्यां । नेता । सिंधूनां ।

वृषभः । स्तियानां ।

सः । मानुषीः । अभि । विशः । वि । भाति । वैश्वानरः ।

ववृधानः । वरेण ॥ २

सिंधूनां नदीनां नेता स्त्रियानामपां। स्त्रिया आपो भवंति स्त्यायनादिति यास्कवचनात्। नि० ६, १७,। वृषभो वर्षिता वृष्टोऽचिंतस्तेजसा संपृक्तो वा योऽग्नि-र्दिव्यंतरिक्षे पृथिव्यां च धायि न्यधायि स वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निर्वरेण श्रेष्ठेन हविषा तेजसा वा वावृधानो वर्धमानः सन् मानुषीर्विशोऽभि मानुषीः प्रजाः प्रति विभाति॥

॥ अथ तृतीया॥

त्वद्भिया विश आयन्नसिक्नीरसमना जहतीर्भोजनानि।

वैश्वानर पूरवे शोशुचानः पुरो यदग्ने दरयन्नदीदेः॥ ३

त्वत्। भिया। विशः। आयन्। असिक्नीः। असमनाः।

जहतीः। भोजनानि।

वैश्वानर। पूरवे। शोशुचानः। पुरः। यत्। अग्ने।

दरयन्। अदीदेः॥ ३

हे वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वत्तो भिया भीत्यासिक्नीरसितवर्णा राजसः॥ प्रथमार्थे द्वितीया॥ विशः प्रजा असमनाः परस्परमसमेता भोजनानि धनानि जहतीस्त्यजंत्य आयन्। आगच्छन्। कदात्यत आह। यद्यदा पूरवे राज्ञे शोशुचानो दीप्यमानः पुरस्तस्य शत्रूणां पुरो दरयन् दारयन्नदीदेः प्रज्वलः। तथा च निगमः। चंद्रो राजन्वरिवः पूरवे कः। ऋग्वे० १, ६३, ७,। इति॥

॥ अथ चतुर्थी॥

तव त्रिधातु पृथिवी उत द्यौर्वैश्वानर व्रतमग्ने सचंत।

त्वं भासा रोदसी आ ततंथाजस्रेण शोचिषा शोशुचानः॥ ४

तव। त्रिऽधातु। पृथिवी। उत। द्यौः। वैश्वानर। व्रतं।

अग्ने। सचंत।

त्वं। भासा। रोदसी इति। आ। ततंथ। अजस्रेण।

शोचिषा। शोशुचानः॥ ४

हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां नेतरग्ने । तथा च यास्कः । वैश्वानरः कस्माद्विश्वान्नरान्नयति विश्व एनं नरा नयंतीति वेति । तव व्रतं त्वत्प्रीतिकरं कर्म विधात्वंतरिक्षं पृथिवी च उतापि च द्यौरिति त्रयो लोकाः सचंत । सेवंते । त्रैलोक्यवर्तिन्यः प्रजास्त्वदर्थं कर्म कुर्वंतीत्यर्थः । अपि च त्वमजस्रेण शोचिषा प्रकाशेन शोशुचानो दीप्यमानो भासा दीप्त्या रोदसी द्यावापृथिव्यौ चाततंथ । विस्तारयसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वाम॑ग्ने हरि॑तो वावशा॒ना गिरः॑ सचंते॒ धुन॑यो घृता॒चीः ।

पतिं॑ कृष्टी॒नां र॒थ्यं॑ रयी॒णां वै॑श्वान॒रमु॒षसां॑ के॒तुमह्ना॑म् ॥ ५

त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । हरि॑तः । वा॒व॒शा॒नाः । गिरः॑ । स॒चं॒ते॒ ।

धुन॑यः घृ॒ताचीः॑ ।

पति॑म् । कृ॒ष्टी॒नाम् । र॒थ्य॑म् । र॒यी॒णाम् । वै॒श्वा॒न॒रम् । उ॒षसा॑म् ।

के॒तुम् । अह्ना॑म् ॥ ५

हे अग्ने कृष्टीनां प्रजानां । चितयः कृष्टय इति मनुष्यनामसु पाठात् । पतिं स्वामिनं रयीणां धनानां रथ्यं नेतारमुषसामह्नां महांतं केतुं प्रज्ञापकं वैश्वानरं विश्वनरहितं त्वां हरितोऽश्वा वावशानाः कामयमानाः सचंते । सेवंते । तथा गिरो त्वदीयां स्तुतिरूपा वाचो धुनयः पापं धुन्वाना घृताचीर्घृतमंचंत्यः । हविषा सहिता इत्यर्थः । सचंते ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वे अ॑सु॒र्यं१॒॑ वस॑वो॒ न्यृ॑ण्व॒न्क्रतुं॒ हि ते॑ मि॒त्रम॑हो जु॒षंत॑ ।

त्वं दस्यूँ॒रोक॑सो अग्न आज उ॒रु ज्योति॑र्ज॒नय॒न्नार्या॑य ॥ ६

त्वे इति। असुर्यं। वसंव। नि। ऋण्वन्। क्रतुं। हि। ते।

मित्रऽमहः। जुषंत।

त्वं। दस्यून्। ओकंसः। अग्ने। आजः। उरु। ज्योतिः।

जनयंन्। आर्याय॥ ६

हे मित्रमहो मित्राणां पूजयितरग्ने त्वे त्वयि वसवो वासका देवा असुर्यं बलं न्यृण्वन्। न्यगमयन्। ते क्रतुं त्वत्प्रीतिकरं कर्म जुषंत। असेवंत हि। किंच त्वमार्याय कर्मवते जनायोरु ज्योतिरधिकं तेजो जनयन् दस्यून् कर्महीनानोकसः स्थानादाजः। निरगमयः॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स जायमानः परमे व्योमन्वायुर्न पाथः परि पासि सद्यः।

त्वं भुवना जनयन्नभि क्रन्नपत्याय जातवेदो दशस्यन्॥ ७

सः। जायमानः। परमे। विऽओमन्। वायुः। न। पाथः।

परि। पासि। सद्य।

त्वं। भुवना। जनयंन्। अभि। क्रन्। अपत्याय।

जातऽवेदः। दशस्यन्॥ ७

हे वैश्वानर स प्रसिद्धस्त्वं परमे दूरस्थे व्योमन्यंतरिक्षे जायमानः सूर्यरूपेण प्रादुर्भवन् वायुर्न यथा वायुर्हि देवत्यग्रहेषु प्रथमं सोमं पिबति तथा पाथः सोमं सद्यः परिपासि। परिपिबसि। यद्वा वायुरिव पाथो जलं परिपासि। परिपिबसि। शोषयसीत्यर्थः। किंच हे जातवेदो जातधनाग्ने त्वं भुवना भुवनान्युदकानि। भूतं भुवनमित्युदकनामसु पाठात्॥ जनयन्नपत्यायापत्यवत्पालनीयाय यजमानाय दशस्यन् कामान् च यच्छन् अभिक्रन्। वैद्युतात्मनाभिक्रंदसि अभिगर्जसि वा॥

॥ अथाष्टमी ॥

ताम॑ग्ने अस्मे इषमेर॑यस्व वैश्वा॑नर द्युमती॑म् । जातवेदः ।

यया राधः पिन्व॑सि विश्ववार पृथु श्रवो॑ दाशुषे मर्त्या॑य ॥ ८

ताम् । अग्ने । अस्मे इति । इषम् । आ । ईरयस्व । वैश्वानर ।

द्युऽमती॑म् । जातऽवेदः ।

यया॑ । राधः॑ । पिन्व॑सि । विश्वऽवार । पृथु । श्रवः॑ । दाशुषे॑ ।

मर्त्या॑य ॥ ८

हे जातवेदो जातप्रज्ञ वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने ते त्विषसेषणीयां वृष्टिं द्युमतीं दीप्तिमतीमस्मे अस्मभ्यमेरयस्व । प्रेरयस्व । दृष्ट्या तैलाचः द्योतते हि । यद्वा द्युमतीं तामिषमन्नमेरयस्व । तथा च श्रूयते । तस्माद्यस्यैवेह भूयिष्ठमन्नं भवति स एव भूयिष्ठं लोके विराजतीति । अथ वेषरोषणीयां तां द्युमतीं भास्वतीं दीप्तिमेरयस्व । ययेषा रायो धनं पिन्वसि पालयसि । अपि च हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्ने पृथु विस्तीर्णं श्रवो यशो दाशुषे मर्त्याय यजमानाय पिन्वसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

तं नो॑ अग्ने मघव॑द्भ्यः पुरुक्षुं र॒यिं नि वाजं॑ श्रुत्यं॑ युवस्व ।

वैश्वा॑नर महि॑ नः शर्म॑ यच्छ रुद्रेभि॑रग्ने वसु॑भिः सजोषाः॑ ॥ ९

तम् । नः । अग्ने । मघवत्ऽभ्यः । पुरुऽक्षुम् । रयिम् । नि ।

वाज॑म् । श्रुत्य॑म् । युवस्व ।

वैश्वानर । महि॑ । नः । शर्म॑ । यच्छ । रुद्रेभिः॑ । अग्ने ।

वसु॑ऽभिः । सऽजोषाः॑ ॥ ९

हे अग्ने भवद्भ्यो भवद्भ्यः। हविर्भ्य इत्यर्थः। नोऽस्मभ्यं पुरुक्षुं बहुधनं बहुयशस्कं वा तं प्रसिद्धं रयिं स्तुत्यं भजनीयं वाजं बलं च नि युवस्व। नितरां मिश्रयस्व। किंच हे वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वं रुद्रेभी रुद्रैर्वसुभिश्च देवैः सजोषाः सहितस्सन् नोऽस्मभ्यं महि महत् शर्म सुखं यच्छ। प्रयच्छ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टमो वर्गः॥

प्र सम्राज इति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं। अनुक्रम्यते च। प्र सम्राजः सप्त। वैश्वानरीयं त्वित्युक्तत्वादस्यापि वैश्वानरोऽग्निर्देवता॥ विनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

प्र सम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमाद्यस्य।
इंद्रस्येव प्र तवसस्कृतानि वंदे दारुं वंदमानो विवक्मि॥ १

प्र। सम्ऽराजः। असुरस्य। प्रऽशस्तिं। पुंसः। कृष्टीनां।
अनुऽमाद्यस्य।
इंद्रस्यऽइव। प्र। तवसः। कृतानि। वंदे। दारुं। वंदमानः।
विवक्मि॥ १

दारुं पुरां भेत्तारं वंदे। वंदमानः सन् सम्राजः सर्वस्य भुवनस्येश्वरस्यासुरस्य बलवतः पुंसो वीरस्य। पौंस्यमिति वीर्यमुच्यते। तथा च यास्कः। पुमान् पुंसनाद्भवति पुंसतेर्वेति। कृष्टीनां जनानामनुमाद्यस्य स्तुत्यस्य तवसो बलवत इंद्रस्येव तस्य वैश्वानरस्य प्रशस्तिं स्तुतिं कृतानि कर्माणि च प्रविवक्मि। प्रब्रवीमि॥

॥ अथ द्वितीया॥

कविं केतुं धासिं भानुमद्रेर्हिन्वंति शं राज्यं रोदस्योः।
पुरंदरस्य गीर्भिरा विवासेऽग्नेर्व्रतानि पूर्व्या महानि॥ २

कविं। केतुं। धासिं। भानुं। अद्रेः। हिन्वंति। शं।

राज्यं। रोदस्योः।

पुरंऽदरस्य। गीःऽभिः। आ। विवासे। अग्नेः। व्रतानिं।

पूर्व्या। महानिं॥ २

कविं प्राज्ञं केतुं विश्वस्य प्रज्ञापकं धासिमद्रेर्धर्तारमादतुः स्तोतुर्वा भानुं भासकं शं सुखकरं रोदस्योर्द्यावापृथिव्यो राज्यं राजानं वैश्वानरमग्निं हिन्वंति। मदीयाः प्रीणयंति प्रेरयंति वा देवाः। अहं च पुरंदरस्य पुरां दारयितुरग्नेः पूर्व्या पूर्व्याणि पुरातनानि महानि महांति व्रतानि कर्माणि गीर्भिराविवासे। परिचरामि॥

॥ अथ तृतीया॥

न्यक्रतून्ग्रथिनो मृध्रवाचः पणीँरश्रद्धाँ अवृधाँ अयज्ञान्।

प्रप्र तान्दस्यूँरग्निर्विवाय पूर्वश्चकारापराँ अयज्यून्॥ ३

नि। अक्रतून्। ग्रथिनः। मृध्रऽवाचः। पणीन्। अश्रद्धान्।

अवृधान्। अयज्ञान्।

प्रऽप्र। तान्। दस्यून्। अग्निः। विऽवाय। पूर्वः। चकार।

अपरान्। अयज्यून्॥ ३

अक्रतूनयज्ञान् ग्रथिनो जलपकान्मृध्रवाचो हिंसितवचस्कान् पणीन् पणिनामकान्वार्धुषिकानश्रद्धान्यज्ञादिषु श्रद्धारहितानवृधान् स्तुतिभिरग्निमवर्धयतोऽयज्ञान्यज्ञहीनान् तान्दस्यून् तथा कालस्य नेतग्निः प्रप्र अत्यंतं नि विवाय। नितरां गमयेत। तदेवाह। अग्निः पूर्वो मुख्यः सन् अयज्यूनयजमानानपरान् जघन्यान् चकार॥

॥ अथ चतुर्थी॥

यो अपाचीने तमसि मदंतीः प्राचीश्चकार नृतमः शचीभिः।

तमीशानं वस्वो अग्निं गृणीषेऽनानतं दमयंतं पृतन्यून्॥ ४

यः । अपाचीने । तमसि । मदंतीः । प्राचीः । चकार ।

नृऽतमः । शचीभिः ।

तं । ईशानं । वस्वः । अग्निं । गृणीषे । अनानतं । दमयंतं ।

पृतन्यून् ॥ ४

नृतमो नेतृतमो योऽग्निरपाचीनेऽप्रकाशमाने तमसि निमग्नाः प्रजा मदंतीः स्तुवंतीः शचीभिस्ताभ्यो दत्ताभिः प्रज्ञाभिः प्राचीरुद्गामिनीश्चकार । यद्वा नेतृतमो योऽग्निरपाचीने तमसि निशायां मदंतीर्मादयंतीरुषसः शचीभिः प्रज्ञाभिः प्राचीश्चकारेत्यर्थः । तं वस्वो धनस्येशानमनानतमप्रह्वं पृतन्यून् युद्धकामांश्च दमयंतमग्निं गृणीषे । स्तौमि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो देह्यो३ अनमयद्वधस्नैर्यो अर्यपत्नीरुषसश्चकार ।

स निरुध्या नहुषो यह्वो अग्निर्विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः ॥ ५

यः । देह्यः । अनमयत् । वधऽस्नैः । यः । अर्यऽपत्नीः ।

उषसः । चकार ।

सः । निऽरुध्य । नहुषः । यह्वः । अग्निः । विशः । चक्रे ।

बलिऽहृतः । सहःऽभिः ॥ ५.

योऽग्निर्देह्यो देहीरुपचिता आसुरीर्दिग्ध्वा वधस्नैर्वधैरायुधैर्वानमयत् क्षीणा अकरोत् । यश्चार्यपत्नीः । अर्यः सूर्यः पतिर्यासां ता अर्यपत्न्यः । ता उषसश्चकार अकरोत् स यह्वो महानग्निर्विशः । प्रजाः सहोभिर्बलैर्निरुध्य नहुषो राज्ञो बलिहृतः करप्रदाश्चक्रे ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्य शर्मन्नुप विश्वे जनास एवैस्तस्थुः सुमतिं भिक्षमाणाः ।

वैश्वानरो वरमा रोदस्योराग्निः ससाद पित्रोरुपस्थं ॥ ६

यस्य । शर्मन् । उप । विश्वे । जनासः । एवैः । तस्थुः ।
सुऽमतिं । भिक्षमाणाः ।
वैश्वानरः । वरं । आ । रोदस्योः । आ । अग्निः । ससाद ।
पित्रोः । उपस्थं ॥ ६

विश्वे सर्वे जनासो जनाः यस्य शर्मणि सुखनिमित्तं यस्य वैश्वानरस्य सुमतिं भिक्षमाणाः प्रार्थमाना एवैः कर्मभिर्ऋग्भिर्वोपतस्थुः यमेवोपतिष्ठंते स वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निः सूर्यः सन् । पित्रोर्मातापित्रो रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्वरमुत्कृष्टमुपस्थं मध्यमंतरिक्षमाससाद । आगच्छत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ देवो ददे बुध्न्या३ वसूनि वैश्वानर उदिता सूर्यस्य ।
आ समुद्रादवरादा परस्मादाग्निर्ददे दिव आ पृथिव्याः ॥ ७

आ । देवः । ददे । बुध्न्या । वसूनि । वैश्वानरः । उत्ऽइता ।
सूर्यस्य ।
आ । समुद्रात् । अवरात् । आ । परस्मात् । आ । अग्निः ।
ददे । दिवः । आ । पृथिव्याः ॥ ७

वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निर्देवो द्योतमानो बुध्न्या बुध्न्यान्यंतरिक्षाणि । बुध्नमंतरिक्षं । तथा च यास्कः । बुध्नमंतरिक्षं बद्धा अस्मिन्धृता आप इति वा । नि० १०, ४४, । इति । वसून्याच्छादकानि तमांसि ॥ वस आच्छादन इति धातुः । सूर्यस्योदितोदितावुदये सत्याददे । समुद्रादंतरिक्षात् ॥ सगरं समुद्र इत्यंतरिक्षनामसु पाठात् ॥ अवरात्पृथिव्यास्तमांस्याददे । समुद्रात्परस्माद्दिवोऽपि तमांस्याददे । तदेव दर्शयति । अग्निर्दिवस्तमांस्याददे पृथिव्याश्च तमांस्याददे ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥

प्र वो देवमिति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । प्र वो देवमित्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरिदं सूक्तं उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो देवं चित्सहसानमग्निमश्वं न वाजिनं हिषे नमोभिः ।

भवा नो दूतो अध्वरस्य विद्वान्त्मना देवेषु विविदे मितद्रुः ॥ १

प्र । वः । देवं । चित् । सहसानं । अग्निं । अश्वं । न ।

वाजिनं । हिषे । नमःऽभिः ।

भव । नः । दूतः । अध्वरस्य । विद्वान् । त्मना । देवेषु ।

विविदे । मितऽद्रुः ॥ १

हे अग्ने वस्त्वां देवं द्योतमानादिगुणयुक्तं सहसानं राक्षसानभिभवंतं बलमाचरंतं वाग्निमग्रस्य नेतारमश्वं न अश्वमिव वाजिनं वेगवंतं बलवंतं वा नमोभि स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा प्रहिषे। हे अग्ने त्वां चित्प्रहिणोम्येव। किंच हे अग्ने त्वं विद्वान् जानन् नोऽस्माकमध्वरस्य यज्ञस्य दूतो भव। अथ पराक्षस्तुतिः। त्मनात्मना स्वयमेव देवेषु मितद्रुर्दग्धद्रुमोऽग्निरिव विविदे। प्रज्ञायते॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ याह्यग्ने पथ्या३ अनु स्वा मंद्रो देवानां सख्यं जुषाणः ।

आ सानु शुष्मैर्नदयन्पृथिव्या जंभेभिर्विश्वमुशधग्वनानि ॥ २

आ । याहि । अग्ने । पथ्याः । अनु । स्वाः । मंद्रः । देवानां ।

सख्यं । जुषाणः ।

आ । सानु । शुष्मैः । नदयन् । पृथिव्याः । जंभेभिः । विश्वं ।

उशधक् । वनानि ॥ २

हे अग्ने त्वं मंद्रो मदयिता स्तुत्यो वा देवानां सख्यं। देवैः सह सख्यमित्यर्थः। जुषाणः सेवमानः पृथिव्याः सानु समुच्छ्रितं तृणगुल्मादिकं शुष्मैः शोषकैर्दाहकैस्तेजोभिर्नदयन् शब्दायमानः। दह्यमानं हि शब्दायते। जंभेभिर्दंष्ट्राभिः। ज्वाला-

भिरित्यर्थः । विश्वं विश्वानि वनान्यृधक् कामयमानो दहन् स्वाः पथ्या अनु । क्षेमैर्गैरित्यर्थः । आ आयाहि । आकारस्य पुनर्वचनमादरार्थं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्राचीनो यज्ञः सुधितं हि बर्हिः प्रीणीते अग्निरीड़ितो न होता ।

आ मातरा विश्ववारे हुवानो यतो यविष्ठ जज्ञिषे सुशेवः ॥ ३

प्राचीनः । यज्ञः । सुऽधितं । हि । बर्हिः । प्रीणीते । अग्निः । ईड़ितः । न । होता ।

आ । मातरा । विश्ववारे इति विश्वऽवारे । हुवानः । यतः । यविष्ठ । जज्ञिषे । सुऽशेवः ॥ ३

अयं यज्ञ प्राचीनः । सम्यगनुष्ठीयत इत्यर्थः । यद्वा यज्ञे यष्टा होता प्राचीनः । यद्वा यज्ञो हविः प्राचीनः प्राचीनं प्राङ्मुखमासन्नं । बर्हिर्हि बर्हिश्च सुधितं सुनिहितं । ईड़ितः स्तुतोऽग्निः प्रीणीते । तृप्तश्च भवति । होता न होता च । नेति चार्थे । विश्ववारे विश्वैर्वरणीये मातरा द्यावापृथिव्याविडायामाह्वानो भवति । कदेत्यत आह । यतो यदा यविष्ठ हे युवतमाग्ने त्वं सुशेवः सुसुखो जज्ञिषे जायसे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सद्यो अध्वरे रथिरं जनंत मानुषासो विचेतसो य एषां ।

विशामधायि विश्पतिर्दुरोणेऽग्निर्मंद्रो मधुवचा ऋतावा ॥ ४

सद्यः । अध्वरे । रथिरं । जनंत । मानुषासः । विऽचेतसः । यः । एषां ।

विशां । अधायि विश्पतिः दुरोणे । अग्निः । मंद्रः । मधुऽवचाः । ऋतऽवा ॥ ४

विचेतसो विविक्तवन्तो मानुषासो मनुष्या अध्वरे यज्ञे रथिरं रथिनं नेतारमग्निं सद्यो जनंत। जनयंति। य एषां हविर्वहति सोऽयमग्निर्विश्पतिर्विशां पतिर्विश्वस्य पतिर्वा मंद्रो मदयिता मधुवचा मादयितृवचस्क ऋतावा यज्ञवान् विशां मनुष्याणां दुरोणे गृहेऽधायि। व्याहितः॥

॥ अथ पंचमी॥

असादि वृतो वह्निराजगन्वानग्निर्ब्रह्मा नृषदने विधर्ता।
द्यौश्च यं पृथिवी वावृधाते आ यं होता यजति विश्ववारं॥ ५

असादि। वृतः। वह्निः। आऽजगन्वान्। अग्निः। ब्रह्मा।
नृऽसदने। विऽधर्ता।
द्यौः। च। यं। पृथिवी। ववृधाते इति। आ। यं। होता।
यजति। विश्वऽवारं॥ ५

वृतो होतृत्वेन वह्निर्हविषां वोढा ब्रह्मा परिवृढो विधर्ता विश्वस्य धारकोऽग्निराजगन्वान् द्युलोकादागत आगमनशीलो वा नृषदने होतुः स्थानेऽसादि। उपविष्टः। यमग्निं द्यौश्च पृथिवी चोभे ववृधाते वर्धयतः। यं च विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं होता मानुष आयजति॥

॥ अथ षष्ठी॥

एते द्युम्नेभिर्विश्वमातिरंत मंत्रं ये वारं नर्या अतक्षन्।
प्र ये विशस्तिरंत श्रोषमाणा आ ये मे अस्य दीधयनृतस्य॥ ६

एते। द्युम्नेभिः। विश्वं। आ। अतिरंत। मंत्रं। ये। वा।
अरं। नर्याः। अतक्षन्।
प्र। ये। विशः। तिरंत। श्रोषमाणाः। आ। ये। मे।
अस्य। दीधयन्। ऋतस्य॥ ६

एते मदीयाः पुरुषा द्युम्नभिरन्नैर्विश्वं पोष्यवर्गमत्यतिरंत। वर्धयंति। अथवा द्युम्नेभिर्यशोभिर्विश्वं जगदातिरंत। अभ्यगच्छन्नित्यर्थः। क इत्यत आह। ये नर्या मनुष्या मंत्रं स्तोत्रं स्तुत्यं सारं पर्याप्तमतक्षन् समस्कुर्वन्। वेति समुच्चये। ये च विप्रो जनाः श्रोषमाणाः॥ शृणोतेः सन्यङोरिति द्वित्वं इको झलिति सनः किच्वं च सर्वे विधयश्छंदसि विकल्प्यंत इति न भवतः। ज्ञाश्रुस्मृदृशां सन इत्यात्मनेपदं च॥ अतिरंत वर्धयंति। मे मदीया ये वा ऋतस्यास्य सत्यमिममग्निं॥ कर्मणि षष्ठी। मानुषाणामस्मदीयादितिवत्॥ आदीधयन् आदीपयन्॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू त्वाम॑ग्न ईमहे वसि॑ष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसू॑नां ।
इषं स्तोतृभ्यो मघव॑द्भ्य आनड्यूयं पात स्वस्तिभि सदा नः ७॥

नु। त्वां। अग्ने। ईमहे। वसि॑ष्ठाः। ईशानं। सूनो इति।
सहसः। वसू॑नां।
इषं। स्तोतृऽभ्यः। मघवंत्ऽभ्यः। आनट्। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ७

सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने वसिष्ठा वयं वसूनामीशानं त्वामस्मदीयेभ्यः स्तोतृभ्यो मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यस्तेभ्यश्चान्नं नु क्षिप्रमद्य वानट्। प्रापयेः॥ नशेर्व्याप्तिकर्मणोऽतर्णीतण्यर्थाल्लुङि छंदस्यपि दृश्यत इत्यडागमः॥ यूयं त्वत्परिवारास्च सर्वे यूयं नोऽस्मान् सदा स्वस्तिभिः पातेत्येवमीमहे। याचामहे॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥

इधे राजेति सप्तचमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। इंधे राजेत्यनुक्रांतं॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगः॥ आदिष्ट्यायां प्रप्रायमग्निरिति स्विष्टकृतो आज्या। सूचितं च। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्व इति संया॥ज्येष्टा० ४, ५, ।इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंधे राजा समर्यो नमोभिर्यस्य प्रतीकमाहुतं घृतेन।
नरो हव्येभिरीळते सबाध आग्निरग्र उषसामशोचि ॥ १

इंधे। राजा। सं। अर्यः। नमःऽभि। यस्य। प्रतीकं।
आऽहुतं। घृतेन।
नरः। हव्येभिः। ईळते। सऽबाधः। आ। अग्निः। अग्रे।
उषसां। अशोचि ॥ १

राजा दीप्तोऽर्यः स्वामी हविषां प्रेरको वाग्निर्नमोभिः स्तुतिभिः सह समिंधे। समिध्यते। यस्याग्ने प्रतीकं रूपं घृतेनाहुतं भवति। यं च नोऽस्मदीयाः सबाधः संश्लिष्टाः संजातबाधा वा हव्येभिर्हव्यैः साहमीळते स्तुवंति सोऽग्निरुषसामग्र आशोचि। आदीप्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयमु ष्य सुमहाँ अवेदि होता मंद्रो मनुषो यह्वो अग्निः।
वि भा अकः ससृजानः पृथिव्यां कृष्णपविरोषधीभिर्ववक्षे ॥ २

अयं। ऊँ इति। स्यः। सुऽमहान्। अवेदि। होता।
मंद्रः। मनुषः। यह्वः। अग्निः।
वि। भाः। अकरित्यकः। ससृजानः। पृथिव्यां। कृष्णऽपविः।
ओषधीभिः। ववक्षे ॥ २

स्य सोऽयं होता देवानामाह्वाता मंद्रो मदयिता यह्वो महानग्निर्मनुषो मनुष्यस्य सुमहानवेदि। सुमहत्त्वेन प्रज्ञायते। अपि च सोऽयं भा दीप्तीर्व्यकः विकरोत्यंतरिक्षे। किंच सोऽयं कृष्णपविः कृष्णमार्गोऽग्निः पृथिव्यां ससृजानः सृज्यमानः सन्नोषधीभिर्ववक्षे। वर्धते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कया नो अग्ने वि वसः सुवृक्तिं काम्ं स्वधामृणवः शस्यमानः ।

कदा भवेम पतयः सुदत्र रायो वन्तारो दुष्टरस्य साधोः ॥ ३

कया । नः । अग्ने । वि । वसः । सुऽवृक्तिं । कां । ऊं इति ।

स्वधां । ऋणवः । शस्यमानः ।

कदा । भवेम । पतयः । सुऽदत्र । रायः । वन्तारः ।

दुस्तरस्य । साधोः ॥ ३

हे अग्ने त्वं कया स्वधया हविषा नोऽस्माकं सुवृक्तिं स्तुतिं विवसः । व्याप्नुषे आच्छादयसि वा ॥ कामु कां च स्वधां शस्यमानः स्तूयमानस्त्वमृणवः । प्राप्नुयाः । हे सुदत्र शोभनदानाग्ने । तथा च यास्कः । सुदत्रः कल्याणदान इति वयं कदा दुष्टरस्य शत्रुभिर्दुर्हिंसकस्य साधोः समीचीनस्य रायो धनस्य पतयः स्वामिनो भवेम । वंतार संभक्तारश्च कदा भवेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।

अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ द्युतानो दैव्यो अतिथिः शुशोच ॥ ४

प्रऽप्र । अयं । अग्निः । भरतस्य । शृण्वे । वि । यत् । सूर्यः ।

न । रोचते । बृहत् । भाः ।

अभि । यः । पूरुं । पृतनासु । तस्थौ । द्युतानः । दैव्यः ।

अतिथिः । शुशोच ॥ ४

अयं प्रसिद्धोऽग्निर्भरतस्य यजमानस्य मम प्रप्रात्यंतं शृण्वे । प्रथितो भवति । कदेत्यत्राह । यद्यदा सूर्यो न सूर्य इव बृहद्भा बृहद्भासमानो विरोचते प्रकाशते । किंच योऽग्निः पृतनासु संग्रामेषु पूरुं पूरुनामकमसुरमभितस्थौ अभिबभूव सोऽयं द्युतानो दीप्यमानो दैव्योऽतिथिर्देवानामतिथिवत्पूज्यः सन् शुशोच । जज्वाल ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस॑न्नित्त्वे आ॒ह्वना॑नि भूरि॑ भुवो॒ विश्वे॑भिः सु॒मना॒ अनी॑कैः।

स्तु॒तश्चि॑दग्ने शृण्विषे गृणा॒नः स्व॒यं व॑र्धस्व त॒न्वं॑ सुजात ॥ ५

अस॑न्। इत्। त्वे इति॑। आ॒ऽह्वना॑नि। भूरि॑। भु॒वः।

विश्वे॑भिः। सु॒ऽमनाः॑। अनी॑कैः।

स्तु॒तः। चि॒त्। अ॒ग्ने॒। शृ॒ण्वि॒षे॒। गृ॒णा॒नः। स्व॒यं। व॒र्ध॒स्व॒।

त॒न्व॑म्। सु॒ऽजा॒त ॥ ५

हे अग्ने त्वे त्वय्याह्वनानि हवींष्याह्वतयो वा भूरि बहून्यसन्नित्। भवंत्येव। त्वं च विश्वेभिर्विश्वैरनीकैस्तेजोभिस्त्वद्विभूतिभिरग्निभिर्वा सह सुमना भुवः। भव। हे अग्ने स्तुतः स्तोतुः। स्तौतीति स्तुत्। स्तोत्रं शृण्विषे। शृणु। हे सुजात कल्याणप्रादुर्भावाग्ने गृणानः स्तूयमानस्त्वं स्वयं स्वयमेव तन्वं स्वां तनुं मम तनुं वा वर्धस्व। वर्धयस्व॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इ॒दं वचः॑ श॒त॒साः संस॑हस्र॒मुद॒ग्नये॑ जनिषीष्ट द्वि॒बर्हाः॑।

शं यत्स्तो॒तृभ्य॑ आ॒पये॒ भवा॑ति द्यु॒मद॑मीव॒चात॑नं रक्षो॒हा ॥ ६

इ॒दं। वचः॑। श॒त॒ऽसाः। संऽस॑हस्रं। उत्। अ॒ग्नये॑।

ज॒नि॒षी॒ष्ट॒। द्वि॒ऽबर्हाः॑।

शं। यत्। स्तो॒तृभ्यः॑। आ॒पये॑। भवा॑ति। द्यु॒ऽमत्।

अ॒मी॒व॒ऽचात॑नं। र॒क्षः॒ऽहा ॥ ६

शतसा गवां शतस्य संभक्ता संसहस्रं गवां सहस्रेण च संयुतो द्विबर्हा द्वाभ्यां विद्याकर्मभ्यां बृहन् वसिष्ठो द्वयोः स्थानयोर्द्युलोकयोर्महान्वा। तथा च यास्कः। द्विबर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृढ इति। इदं वच इदं स्तोत्रमग्नय उज्जनिषीष्ट।

उदजीजनत् । किं तदित्यत आह । यद्वचो द्युमत् दीप्तिमत् । यशस्कारमित्यर्थः । अमीवचातनं रोगाणां निवारकं रक्षोहा रक्षसां हंतृ च स्तोतृभ्य आपये तद्बंधवे सुखादिकायापि यं सुखदं भवाति भवेत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू त्वामग्न ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसूनां ।

इषं स्तोतृभ्यो मघवद्भ्य आनड्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

नु । त्वां । अग्ने । ईमहे । वसिष्ठाः । ईशानं । सूनो इति ।

सहसः । वसूनां ।

इषं । स्तोतृभ्यः । मघवत्ऽभ्यः । आनट् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

इयमृक् प्रागेव व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये एकादशो वर्गः ॥

अबोधि जार इति षडृचं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । अबोधि षडित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तयस्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अबोधि जार उषसामुपस्थाद्धोता मंद्रः कवितमः पावकः ।

दधाति केतुमुभयस्य जंतोर्हव्या देवेषु द्रविणं सुकृत्सु ॥ १

अबोधि । जारः । उषसां । उपऽस्थात् । होता । मंद्रः ।

कविऽतमः । पावकः ।

दधाति । केतुं । उभयस्य । जंतोः । हव्या । देवेषु । द्रविणं ।

सुकृत्ऽसु ॥ १

जारः सर्वेषां प्राणिनां जरयिता होता देवानामाह्वाता च मंद्रो मदयिता स्तुत्यो वा कवितमः प्राज्ञतमः पावकः शोधकोऽग्निरुषसामुपस्थात् मध्येऽबोधि । अबुध्यत । किंचोभयस्य द्विपदस्य चतुष्पदस्य दैव्यस्य मानुषस्य वा जंतोः प्राणिनः केतुं प्रज्ञानं दधाति । विदधाति । देवेषु च हव्या हव्यानि दधाति । सुक्रतु यजमानेषु च द्रविणं धनं दधाति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स सुक्रतुर्यो वि दुरः पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसं नः ।

होता मंद्रो विशां दमूनास्तिरस्तमो ददृशे राम्याणां ॥ २

सः । सुऽक्रतुः । यः । वि । दुरः । पणीनां । पुनानः । अर्कं ।

पुरुऽभोजसं । नः ।

होता । मंद्रः । विशां । दमूनाः । तिरः । तमः । ददृशे ।

राम्याणां ॥ २

सोऽग्निः सुक्रतुः सुकर्मा सुप्रज्ञो वा भवति । योऽग्निः पणीनामसुराणां दुरो द्वाराणि गवां पिधानानि विवृतवान् । पुरुभोजसं बहुक्षीरमर्कमर्चनीयं गवां संघं नोऽस्मदर्थं पुनानः शोधयन् । हरन्नित्यर्थः । होता देवानामाह्वाता मंद्रो मदयिता स्तुत्यो वा दमूना दांतमना दममना दानमना वा राम्याणां रात्रीणां रमयित्रीणां वा विशां जनानां यजमानानां वा तमोऽधकारं तिरस्कुर्वन् ददृशे दृश्यते च । यद्वा तमस्तिरो ददृशे । नाशयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अमूरः कविरदितिर्विवस्वान्त्सुसंसन्मित्रो अतिथिः शिवो नः ।

चित्रभानुरुषसां भात्यग्रेऽपां गर्भः प्रस्व१ आ विवेश ॥ ३

अमूरः। कविः। अदितिः। विवस्वान्। सुऽसंसत्। मित्रः।

अतिथिः। शिवः। नः।

चित्रऽभानुः। उषसां। भाति। अग्रे। अपां। गर्भः।

प्रऽस्वः। आ। विवेश॥ ३

योऽग्निरमूरोऽमूढः कविः प्राज्ञोऽदितिरदीनो विवस्वान्दीप्तिमान् सुसंसत् शोभनसदनः शोभनसंवेदनो वा मित्रः प्रमीतेस्त्राता सर्वेषामतिथिरतिथिवत्पूज्यः शिवः शिवकरो जगतश्चित्रभानुश्चित्रदीप्तिरुषसामग्रे मुखे भाति सोऽयमपां गर्भः सन् प्रस्वो जायमाना ओषधीराविवेश॥

॥ अथ चतुर्थी॥

ईळेन्यो वो मनुषो युगेषु समनगा अशुचज्जातवेदाः।

सुसंदृशा भानुना यो विभाति प्रति गावः समिधानं बुधंत॥ ४

ईळेन्यः। वः। मनुषः। युगेषु। समनऽगाः। अशुचत्।

जातऽवेदाः।

सुऽसंदृशा। भानुना। यः। विऽभाति। प्रति। गावः।

संऽइधानं। बुधंत॥ ४

हे अग्ने वस्त्वं॥ अत्र विभक्तेर्वचनव्यत्ययः॥ मनुषो मनुष्यस्य युगेषु यागकालेषु सर्वेष्वपि दिवसेषु वेडेन्यः स्तुत्यः। अतः परं परोक्षस्तुतिः। योऽग्निर्जातवेदा जातधनः समनगा युद्धेषु संगंता सन् अशुचत् दीप्यते। सुसंदृशा समसंदर्शनेन भानुना तेजसा विभाति च। तमग्निं समिधानं समिध्यमानं गावः स्तुतयः प्रतिबुधंत। प्रतिबोधयंति॥

वैश्वदेवे पशावग्ने याहीति हविषो याज्या। सूत्रितं च। अग्ने याहि दूत्यं मा रिषण्य ईळेन्यो वो नरा नेमधिता भवंत इति तिस्रः। आ० ३, ७। इति॥

॥ सैषात्र पंचमी ॥

अग्ने याहि दूत्यं१ मा रिषण्यो देवाँ अच्छा ब्रह्मकृता गणेन।
सरस्वतीं मरुतो अश्विनापो यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान् ॥ ५

अग्ने। याहि। दूत्यं। मा। रिषण्यः। देवान्। अच्छ।
ब्रह्मऽकृता। गणेन।
सरस्वतीं। मरुतः। अश्विना। अपः। यक्षि। देवान्।
रत्नऽधेयाय। विश्वान् ॥ ५

हे अग्ने दूत्यं दूतस्य कर्म हविर्वहनादि याहि। देवानच्छाभिगच्छ। गणेन संघेन सह ब्रह्मकृता ब्रह्मकृतोऽस्मानस्मदीयांस्च तव स्तोतृन्मा रिषण्यः। मा हिंसीः॥ सरस्वतीं मरुतोऽश्विनाश्विनावपस्च एतान् देवान् रत्नधेयायास्मभ्यं रत्नदानाय यक्षि च॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामग्ने समिधानो वसिष्ठो जरूथं हन्यक्षि राये पुरंधिं।
पुरुणीथा जातवेदो जरस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

त्वां। अग्ने। संऽइधानः। वसिष्ठः। जरूथं। हन्। यक्षि।
राये। पुरंऽधिं।
पुरुऽनीथा। जातऽवेदः। जरस्व। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः।
सदा। नः ॥ ६

हे अग्ने त्वां वसिष्ठ ऋषिः समिधानो भवति। त्वं च जरूथं परुषभाषिणं जरणीयं वा रक्षोगणं हन्। जहि। राये धनवते यजमानाय पुरंधिं बहुधियं देवगणं। तथा च यास्कः। पुरंधिर्बहुधीरिति। यक्षि। यज। किंच हे जातवेदोऽग्ने पुरुणीथा पुरुनीथेन बहुना स्तोत्रेण जरस्व। देवान् स्तुहि। यद्वा पुरुणीथानेकमार्गाणि रक्षांसि जरयेत्यर्थः॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः॥

उषो न जार इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। तथा चानुक्रांतं। उषो न पंचेति॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

उषो न जारः पृथु पाजो अश्रेद्दविद्युतद्दीद्यच्छोशुचानः।

वृषा हरिः शुचिरा भाति भासा धियो हिन्वान

उशतीरजीगः॥ १

उषः। न। जारः। पृथु। पाजः। अश्रेत्। दविद्युतत्।

दीद्यत्। शोशुचानः।

वृषा। हरिः। शुचिः। आ। भाति। भासा। धियः।

हिन्वानः। उशतीः। अजीगरिति॥ १

अग्निरुषो न जार उषसो जारः सूर्यस्तद्वत् पृथु विस्तीर्णं पाजस्तेजोऽश्रेत्। श्रयति। किंच दविद्युतत् दीद्यत् शोशुचान इति त्रयोऽपि शब्दा यद्यपि दीप्तिकर्माणस्तथापि दीप्तेर्भूयस्त्वज्ञापनाय प्रयुक्ता इति न पुनरुक्तिः। अत्यंतं दीप्यमान इत्यर्थः। वृषा कामानां वर्षिता हरिर्हविषां प्रेरकः शुचिः शुद्धिकृदग्निर्धियः कर्माणि हिन्वानः प्रेरयन् भासा दीप्त्या भाति। प्रकाशते। अपि चोशतीः कामयमाना अजीगः। जागरयति। तमसा तिरोहिताः प्रजा उद्गिरति वा॥

॥ अथ द्वितीया॥

स्व१र्ण वस्तोरुषसामरोचि यज्ञं तन्वाना उशिजो न मन्म।

अग्निर्जन्मानि देव आ वि विद्वान्द्रवद्दूतो देवयावा वनिष्ठः॥ २

स्वः। न। वस्तोः। उषसां। अरोचि। यज्ञं। तन्वानाः।

उशिजः। न। मन्मं।

अग्निः । जन्मानि । देवः । आ । वि । विद्वान् । द्रवत् ।

दूतः । देवऽयावा । वनिष्ठः ॥ २

अग्निर्वस्तोरहनि । वस्तोर्द्युरित्यहर्नामसु पाठात् । उषसामग्रे स्वयं आदित्य इव । तथा च यास्कः स्वरादित्यो भवति सुअरणः सुईरण इति । अरोचि । दीप्यते । उशिजो न ऋत्विज इव यज्ञ तन्वाना विस्तारयंतो जना जन्मानि जननीयानि स्तोत्राणि पठंतीति शेषः । नेति संप्रत्यर्थः । अपि च विद्वान् जानन् दूतो देवानां देवयावा देवान् प्रति गच्छन् वनिष्ठो दातृतमोऽग्निर्व्याद्रवत् । विविधमाद्रवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अच्छा गिरो मतयो देवयंतीरग्निं यंति द्रविणं भिक्षमाणाः ।

सुसंदृशं सुप्रतीकं स्वंचं हव्यवाहमरतिं मानुषाणां ॥ ३

अच्छं । गिरः । मतयः । देवऽयंतीः । अग्निं । यंति ।

द्रविणं । भिक्षमाणाः ।

सुऽसंदृशं । सुऽप्रतीकं । सुऽअंचं । हव्यऽवाहं । अरतिं ।

मानुषाणां ॥ ३

मतयः स्तुतिरूपा देवयंतीर्देवानिच्छंत्यो द्रविणं धनं भिक्षमाणा याचमाना गिरो वाचः सुसंदृशं कल्याणसंदर्शनं सुप्रतीकं सुरूपं शोभनांगं वा स्वंचं सुष्ठु गच्छंतं हव्यवाहं हव्यानां वोढारं मानुषाणामरतिं स्वामिनमग्निमच्छाभि यंति । अभिगच्छंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रं नो अग्ने वसुभिः सजोषा रुद्रं रुद्रेभिरा वहा बृहंतं ।

आदित्येभिरदितिं विश्वजन्यां बृहस्पतिमृक्वभिर्विश्ववारं ॥ ४

इंद्रं । नः । अग्ने । वसुऽभिः । सऽजोषाः । रुद्रं । रुद्रेभिः ।

आ । वह । बृहंतं ।

आदित्येभिः । अदितिं । विश्वऽजन्यां । बृहस्पतिं ।

ऋक्वऽभिः । विश्वऽवारं ॥ ४

हे अग्ने वसुभिर्देवैः सजोषाः संगतस्त्वं नोऽस्मदर्थमिंद्रमावह । रुद्रेभी रुद्रैर्देवैः संगतो बृहंतं महांतं रुद्रं चावह । आदित्येभिरादित्यैर्देवैः संगतो विश्वजन्यां विश्वजनहितामदितिं चावह । ऋक्वभिः स्तुत्यैरंगिरोभिर्देवैः संगतो विश्ववारं विश्वैः संभजनीयं बृहस्पतिं चावह ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मंद्रं होतारमुशिजो यविष्ठमग्निं विश ईळते अध्वरेषु ।

स हि क्षपावाँ अभवद्रयीणामतंद्रो दूतो यजथाय देवान् ॥ ५

मंद्रं । होतारं । उशिजः । यविष्ठं । अग्निं । विशः । ईळते ।

अध्वरेषु ।

सः । हि । क्षपाऽवान् । अभवत् । रयीणां । अतंद्रः । दूतः ।

यजथाय । देवान् ॥ ५

उशिजः कामयमाना विशो मनुष्या मंद्रं स्तुत्यं होतारमाह्वातारं यविष्ठं युवतममग्निमध्वरेषु यागेष्वीळते । स्तुवंति । हि यस्मात्कारणात्सोऽग्निः क्षपावान् रात्रिमान् । रात्रौ खल्वग्नयेऽग्निहोत्रं हूयते । रयीणां धनवंतः रयिमतो हविष्मतां यजमानानां देवान्यजथाय यष्टुमतंद्रस्तंद्रारहितोऽभवत् । तथा च श्रूयते । यस्माद्दूतोऽभवत्तस्माद्विशस्तमध्वर ईळत इति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥

महाँ असीति पंचर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । महामित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महाँ अ॑स्यध्वरस्य॑ प्रकेतो न ऋते त्वदमृता॑ मादयंते ।
आ विश्वे॑भिः सरथं॑ याहि देवैर्न्य॑ग्ने होता॑ प्रथमः सदेह ॥ १

महान् । असि । अध्वरस्य॑ । प्रऽकेतः । न । ऋते । त्वत् ।
अमृता॑: । मादयंते ।
आ । विश्वे॑भिः । सऽरथं॑ । याहि । देवैः । नि । अग्ने ।
होता॑ । प्रथमः । सद । इह ॥ १

हे अग्ने त्वमध्वरस्य प्रकेतः प्रज्ञापनः सन् महानसि । त्वदृते त्वया विनामृता देवा न मादयंते । न माद्यंति । विश्वेभिर्विश्वैर्देवैः सरथं यथा भवत्यायाहि च । इह स्तीर्णे बर्हिषि प्रथमो मुख्यो होताह्वाता सन् निषद । निषीद च ॥

वाजपेये बार्हस्पत्यचरोः स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । सूत्रितं च । त्वामीड़ते अजिरं दूत्यायाग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणंतः । आ० ६. ६. । इति ॥

॥ सैषात्र द्वितीया ॥

त्वामी॑ड़ते अजिरं दूत्या॑य हविष्म॑न्तः सदमिन्मानु॑षासः ।
यस्यं॑ देवैरासदो बर्हिरग्नेऽहा॑न्यस्मै सुदिना॑ भवं॑ति ॥ २

त्वां । ई॒ड़ते । अजिरं । दूत्या॑य । हविष्म॑न्तः । सदं॑ । इत् ।
मानु॑षासः ।
यस्यं॑ । देवैः । आ । असदः । बर्हिः । अग्ने । अहानि ।
अस्मै । सुऽदिना॑ । भवं॑ति ॥ २

हे अग्ने अजिरं प्रगामिनं त्वां मानुषासो मानुषा हविष्मंतो यजमानाः सदमित्सदैव दूत्याय दूतकर्मणे हविर्वहनायेड़ते । याचंते । किमर्थमित्यत आह । यस्य हविष्मतो बर्हिर्देवैः सार्धमासदः त्वमधितिष्ठसि अस्मै हविष्मतेऽहानि सुदिना सुदिनानि शोभनदिनानि भवंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्रिश्चिदक्तोः प्र चिकितुर्वसूनि त्वे अंतर्दाशुषे मर्त्याय ।

मनुष्वदग्न इह यक्षि देवान्भवा नो दूतो अभिशस्तिपावा ॥ ३

त्रिः । चित् । अक्तोः । प्र । चिकितुः । वसूनि । त्वे इति ।

अंतः । दाशुषे । मर्त्याय ।

मनुष्वत् । अग्ने । इह । यक्षि । देवान् । भव । नः । दूतः ।

अभिशस्तिऽपावा ॥ ३

हे अग्ने त्वे त्वय्यंतर्मध्येऽक्तोरह्नः । यद्यप्यक्तुरिति रात्रेर्नाम तथाप्यत्राज्यंते व्यज्यंते रूपादीन्यस्मिन्नित्यक्तो नाम । त्रिस्त्रिवारं त्रिषु सवनेषु वसूनि हवींषि दाशुषे हविषां प्रदात्रे मर्त्याय मनुष्याय । तदर्थमित्यर्थः । प्रचिकितुः । प्रवेदयंत्यृत्विजः । यद्वाक्तोरह्नि त्रिस्त्रोनग्निमश्वमजं च त्वय्यंतर्निहितानि प्रचिकितुः । अविदन्नित्यर्थः । अपि च मनुष्वत् मनोरिवेह ममास्मिन्यज्ञे दूतस्त्वं देवान्यक्षि । यज । नोऽस्माकमभिशस्तिपावाभिशस्तेरभिशंसकात् शात्रवात्पाषा रक्षिता भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निरीशे बृहतो अध्वरस्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य ।

क्रतुं ह्यस्य वसवो जुषंतार्था देवा दधिरे हव्यवाहं ॥ ४

अग्निः । ईशे । बृहतः । अध्वरस्य । अग्निः । विश्वस्य ।

हविषः । कृतस्य ।

क्रतुं । हि । अस्य । वसवः । जुषंत । अथ । देवाः ।

दधिरे । हव्यऽवाहं ॥ ४

बृहतो महतोऽध्वरस्य कौटिल्यरहितस्य यज्ञस्याग्निरीशे । ईष्टे । विश्वस्य सर्वस्य कृतस्य संस्कृतस्य हविषस्याग्निरेवेष्टे । हि यस्मादस्याग्नेः क्रतुं कर्म वसवो देवा जुषंत सेवंते । अथापि च देवा अग्निं हव्यवाहं हव्यानां वोढारं दधिरे चक्रिर इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आग्ने वह हविरद्याय देवानिंद्रज्येष्ठास इह मादयंतां।

इमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

आ। अग्ने। वह। हविःऽअद्याय। देवान्। इंद्रऽज्येष्ठासः।

इह। मादयंता।

इमं। यज्ञं। दिवि। देवेषु। धेहि। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥ ५

हे अग्न हविरद्याय हविषां भक्षणाय देवानावह। किमर्थमित्यत आह। इहास्मिन्यज्ञ इंद्रज्येष्ठास इंद्रप्रमुखा देवा मादयंतां। इमं यज्ञमिदं यष्टव्यं हविर्दिवि स्थितेषु देवेषु धेहि। निधेहि। देवान्वेह नयेदं हविर्वा देवेषु नयेति भावः। अंतिमः पादो व्याख्यातचरः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्दशो वर्गः ॥

अगन्म महेति तृचात्मकं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। तथा चानुक्रांतं। अगन्म तृचमिति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ व्यूढे दशरात्रे नवमेऽहनीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं। सूत्रितं च। तृतीयस्यागन्म महेत्याज्यं। आ० ८. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अगंन्म महा नमसा यविष्ठं यो दीदाय समिद्धः स्वे दुरोणे।

चित्रभानुं रोदसी अंतरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यंचं ॥ १

अगंन्म। महा। नमसा। यविष्ठं। यः। दीदाय। संऽइद्धः।

स्वे। दुरोणे।

चित्रऽभानुं। रोदसी इति। अंतः। उर्वी इति। सुऽआहुतं।

विश्वतः। प्रत्यंचं ॥ १

योऽग्निः स्वे दुरोणे स्वे स्थान आहवनीये समिद्धः काष्ठैः समिद्धः सन् दीदाय दीप्यते तमिमं यविष्ठं युवतममुर्वी विस्तीर्णयो रोदसी रोदस्योर्द्यावापृथिव्योरंतर्मध्येऽन्तरिक्षे चित्रभानुं चित्रज्वालं स्वाहुतं सुष्ठ्वाहुतिभिर्हुतं तं विश्वतः सर्वतः प्रत्यंचं प्रतिगच्छंतमग्निं मह्ना महता नमसा नमस्कारेणागन्म । वयमुपगच्छाम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स मह्ना विश्वा दुरितानि साह्वानग्निः ष्टवे दम आ जातवेदाः ।

स नो रक्षिषद्दुरितादवद्यादस्मान्गृणत उत नो मघोनः ॥ २

स । मह्ना । विश्वा । दुःऽइतानि । सह्वान् । अग्निः । स्तवे ।

दमे । आ । जातऽवेदाः ।

सः । नः । रक्षिषत् । दुःऽइतात् । अवद्यात् । अस्मान् ।

गृणतः । उत । नः । मघोनः ॥ २

योऽग्निर्मह्ना महत्त्वेन विश्वा विश्वानि दुरितानि सह्वानभिभवन् जातवेदा जातधनो जातप्रज्ञो वा दमे यज्ञगृहे स्तवे अस्माभि स्तूयते सोऽग्निरस्माद्दुरितात्पापादवद्यात् निंदिताच्च कर्मणो रक्षिषत् । रक्षतु । अस्मान् गृणतः स्तुवतोऽपि रक्षिषत् । उतापि च सोऽग्निर्नो मघोनो हविष्मतो रक्षिषत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने त्वां वर्धंति मतिभिर्वसिष्ठाः ।

त्वे वसु सुषणनानि संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

त्वं । वरुणः । उत । मित्रः । अग्ने । त्वां । वर्धंति ।

मतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

त्वे इति । वसु सुऽसननानि । संतु । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ३

हे अग्ने त्वं वरुणोऽसि । उतापि च त्वं मित्रोऽसि जगतः प्रमीतेस्त्रातासि । त्वां वसिष्ठा मतिभिः स्तुतिभिर्वर्धंति । वर्धयंति । ते त्वयि विद्यमानानि वसु वसूनि सुषननानि सुसंभजनानि संतितिं । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचदशो वर्गः ॥

प्राग्नय इति त्र्यचं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकं तथा चानुक्रांतं । प्राग्नये वैश्वानरीयमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्राग्नये विश्वशुचे धियंधेऽसुरघ्ने मन्म धीतिं भरध्वं ।

भरे हविर्न बर्हिषि प्रीणानो वैश्वानराय यतये मतीनां ॥ १

प्र । अग्नये । विश्वऽशुचे । धियंऽधे । असुरऽघ्ने । मन्म ।

धीतिं । भरध्वं ।

भरे । हविः । न । बर्हिषि । प्रीणानः । वैश्वानराय ।

यतये । मतीनां ॥ १

हे सखाया विश्वशुचे विश्वं यो दीपयति तस्मै धियंधे धियां कर्मणां यो धाता तस्मा असुरघ्नेऽसुराणां यो हंता तस्मा अग्नये मन्म मननीयं स्तोत्रं धीतिं कर्म च प्रभरध्वं । मतीनामभिमतानां कामानां यतये दात्रे वैश्वानराय विश्वनरहितायाग्नि-विशेषाय बर्हिषि यज्ञे हविर्न हविरिव स्तुतिं प्रीणानः प्रीयमाणोऽहं भरे । भरामि । यद्वा हविः प्रीणानः प्रीणयन्नहं बर्हिषि हविर्भरे । संभरामि । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः ।

त्वं देवाँ अभिशस्तेरमुंचो वैश्वानर जातवेदो महित्वा ॥ २

त्वं । अग्ने । शोचिषा । शोशुचानः । आ । रोदसी इति ।

अपृणाः । जायमानः ।

त्वं । देवान् । अभिऽशस्तेः । अमुंचः । वैश्वानर ।

जातऽवेदः । महिऽत्वा ॥ २

हे अग्ने त्वं शोचिषा दीप्त्या शोशुचानो दीप्यमानो जायमानो जायमान एव रोदसी द्यावापृथिव्यावापृणाः । आपूरयः । अपि च जातवेदो जातप्रज्ञ जातधन वा वैश्वानर विश्वनरहित हे अग्ने त्वं देवान्महित्वा महत्त्वेनाभिशस्तेरभिशंसकाच्छत्रोरमुंचः । अमोचयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशून्न गोपा इर्यः परिज्मा ।
वैश्वानर ब्रह्मणे विंद गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

जातः । यत् । अग्ने । भुवना । वि । अख्यः । पशून् । न ।

गोपाः । इर्यः । परिऽज्मा ।

वैश्वानर । ब्रह्मणे । विंद । गातुं । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः ।

सदा । नः ॥ ३

हे अग्ने जातः सूर्यात्मना जातस्त्वमिर्यः स्वामी प्रेरयन्वा परिज्मा परितो गंता सन् पशून्न गोपाः । यथा गवां पालकः पशून्पश्यति तद्वत् । यद्यदा भुवना भूतानि व्यख्यः रक्षार्थं पश्यसि तदा ब्रह्मणे । ब्रह्म स्तोत्रं । तदर्थं गातुं गतिं फलप्राप्तिं विंद । यद्वा ब्रह्मणे ब्राह्मणार्थं गातुं विंद । येन ब्रह्मणोपद्रवाद्विर्गच्छंति तं गातुं विंदेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ।

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षोडशो वर्गः ॥

समिधा जातवेदस इति त्वचं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमाग्नेयं। आद्या बृहती द्वितीयातृतीये त्रिष्टुभौ। तथा चानुक्रम्यते। समिधा बृहत्यादीति॥ विनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

समिधा जातवेदसे देवाय देवहूतिभिः।
हविर्भिः शुक्रशोचिषे नमस्विनो वयं दाशेमाग्नये।

सम्ऽइधा। जातऽवेदसे। देवाय। देवहूतिऽभिः।
हविःऽभिः। शुक्रऽशोचिषे। नमस्विनः। वयं। दाशेम।
अग्नये॥ १

जातवेदसे जातवेदसं जातप्रज्ञमग्नयेऽग्निं समिधा वयं वसिष्ठा दाशेम। परिचरेम देवाय देवं स्तुत्यमग्निं देवहूतिभिर्देवस्तुतिभिर्दाशेम। शुक्रशोचिषे शुक्रशोचिषं शुभ्रदीप्तिं नमस्विनो हविष्मन्तो वयं हविर्भिर्दाशेम॥ अत्र दाशतियोगात्कर्मणि चतुर्थी। प्रायेण सर्वत्र दाशतियोगे कर्मणि चतुर्थी दृश्यते॥

॥ अथ द्वितीया॥

वयं ते अग्ने समिधा विधेम वयं दाशेम सुष्टुती यजत्र।
वयं घृतेनाध्वरस्य होतर्वयं देव हविषा भद्रशोचे॥ २

वयं। ते। अग्ने। सम्ऽइधा। विधेम। वयं। दाशेम।
सुऽस्तुती। यजत्र।
वयं। घृतेन। अध्वरस्य। होतः। वयं। देव। हविषा।
भद्रऽशोचे॥ २

हे अग्ने ते त्वां वयं वसिष्ठाः समिधा विधेम। परिचरेम। हे यजत्र यष्टव्याग्ने वयं सुष्टुती शोभनया स्तुत्या दाशेम। त्वां परिचरेम। अध्वरस्य यज्ञस्य होतरग्ने

वयं घृतेनाज्येन त्वां दाशेम। हे भद्रशोचे कल्याणज्वाल देव द्योतमानाग्ने त्वां वयं हविषा दाशेम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो देवेभिरुप देवहूतिमग्ने याहि वषट्कृतिं जुषाणः ।
तुभ्यं देवाय दाशतः स्याम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

आ । नः । देवेभिः । उप । देवऽहूतिं । अग्ने । याहि ।
वषट्ऽकृतिं । जुषाणः ।
तुभ्यं । देवाय । दाशतः । स्याम । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः । ३

हे अग्ने नोऽस्माकं देवहूतिं स्तोत्रं यज्ञं वा देवेभिर्देवैः सार्धं वषट्कृतिं हविर्जुषाणः सेवमानस्त्वमुपायाहि। देवाय द्योतमानाय तुभ्यं वयं दाशतः परिचरंतः स्याम। भवेम। सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥

उपसद्यायेति पंचदशर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं गायत्रमाग्नेयं। तथा चानुक्रांतं। उपसद्याय पंचोना गायत्रमिति॥ प्रातरनुवाके आग्नेये क्रतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं। सूत्रितं च। उपसद्याय त्वमग्ने यज्ञानामिति तिस्र उत्तमा उद्धरेत्। आ० ४. १३.। इति॥ उपसदि पौर्वाह्णिक्यासुपसद्यायेत्याद्यास्तिस्र ऋचः सामिधेन्यः। सूत्यते च। उपसद्याय मीळ्हुष इति तिस्र एकैकां त्रिरनवानं। आ० ४. ८.। इति॥ पवित्रेष्ट्यामग्ने रक्षांसीत्येषा प्रथमाज्यभागानुवाक्या। सूत्रितं च। पावकवंतावाज्यभागावग्नी रक्षांसि सेधति। आ० २. १२.। इति॥ अन्वारंभणीयायामग्ने भंगिनो याज्या। सूत्रितं च। आ सवं सवितुर्यथा स नो राधांस्या भर। आ० २. ८.। इति॥ स्वस्त्ययन्यामिष्टावग्ने रक्षा ण इति प्रथमाज्यभागानुवाक्या। सूत्रितं च। स्वस्त्ययन्यां रक्षितवंतावग्ने रक्षा णो अंहसः। आ० २. १०.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उपसद्याय मीढ़्हुषं आस्ये जुहुता हविः।

यो नो नेदिष्ठमाप्यं॥ १

उपऽसद्याय। मीढ़्हुषे। आस्ये। जुहुत। हविः।

यः। नः। नेदिष्ठं। आप्यं॥ १

हे अध्वर्यव उपसद्यायोपसदनीयाय मीढ़्हुषे कामानां वर्षित्रेऽग्नये तत्प्रीत्यर्थं आस्ये तस्यैव मुखे हविर्जुहुत। योऽग्निर्नेदिष्ठमासन्नतममाप्यं भवति। आसन्नतमो बंधुर्भवतीत्यर्थः॥ आप्यमिति स्वार्थिकस्तद्धितः॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः पंच चर्षणीरभि निषसाद दमेदमे।

कविर्गृहपतिर्युवा॥ २

यः। पंच। चर्षणीः। अभि। निऽससाद। दमेऽदमे।

कविः। गृहऽपतिः। युवा॥ २

योऽग्निः कविः प्राज्ञो गृहपतिर्गृहाणां पालयिता युवा नित्यतरुणः सन् पंच चर्षणीः पंच जनान् मनुष्यानभि अभिमुखं दमे दमे गृहे गृहे निषसाद निषीदति। उत्तरया वाक्यपरिसमाप्तिः॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो वेदो अमात्यमग्नी रक्षतु विश्वतः।

उतास्मान्पात्वंहसः॥ ३

सः। नः। वेदः। अमात्यं। अग्निः। रक्षतु। विश्वतः।

उत। अस्मान्। पातु। अंहसः॥ ४

सोऽग्निर्नोऽस्माकं वेदो धनमस्मात्यमंतिके भवं सद्भूतं वा विश्वतः सर्वतो बाधकाद्रक्षतु । उतापिचास्मान्वसिष्ठानंहसः पापात्मात्तु । रक्षतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नवं नु स्तोममग्नये दिवः श्येनाय जीजनं ।

वस्वः कुविद्वनाति नः ॥ ४

नवं । नु । स्तोमं । अग्नये । दिवः श्येनाय । जीजनं ।

वस्वः । कुवित् । वनाति । नः ॥ ४

दिवो द्युलोकस्य श्येनाय श्येनसदृशाय नु क्षिप्रं गंत्रेऽग्नये यस्मै नवं नूतनं स्तोमं जीजनं जनयामि सोऽग्निर्नोऽस्मभ्यं कुविद्बहु वस्वो वसु धनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ वनाति । ददात्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्पार्हा यस्य श्रियो दृशे रयिर्वीरवतो यथा ।

अग्रे यज्ञस्य शोचतः ॥ ५

स्पार्हाः । यस्य । श्रियः दृशे । रयिः । वीरऽवतः । यथा ।

अग्रे । यज्ञस्य । शोचतः ॥ ५

यज्ञस्याग्रे पुरस्ताद्भागे शोचतो दीप्यमानस्य यस्याग्नेः श्रियो दीप्तयो वीरवतः पुत्रवतो रयिर्धनं यथा तद्वत् दृशे द्रष्टुं चक्षुषे वा स्पार्हाः स्पृहणीया भवंति तस्मै नवं स्तोमं जीजनमित्यनुषंगः । उत्तरत्र संबंधो वा ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सेमां वेतु वषट्कृतिमग्निर्जुषत नो गिरः ।

यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥ ६

सः । इमां । वेतु । वषट्ऽकृतिं । अग्निः । जुषत । नः । गिरः ।

यजिष्ठः । हव्यऽवाहनः ॥ ६

यजिष्ठो यजनीयतमो यष्टृतमो वा हव्यवाहनो हव्यानां हविषां वोढा सोऽग्निरिमां वषट्कृतिमस्माभिर्दीयमानामाहुतिं वेतु । कामयतां । भक्षयतु वा नोऽस्माकं गिरः स्तुतीश्च जुषत । सेवतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नि त्वा नक्ष्य विश्पते द्युमन्तं देव धीमहि ।

सुवीरमग्न आहुत ॥ ७

नि । त्वा । नक्ष्य । विश्पते । द्युऽमन्तं । देव । धीमहि ।

सुऽवीरं । अग्ने । आऽहुत ॥ ७

नक्ष्योपगंतव्य । नक्षतिर्व्याप्तिकर्मा । विश्पते विशां पते देव द्योतमानाहुत सर्वैर्यजमानैरभिहुत हे अग्ने द्युमंतं दीप्तिमंतं सुवीरं कल्याणस्तोतृकं त्वा त्वां वयं निधीमहि । निहितवंतः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

क्षपं उस्रश्च दीदिहि स्वग्नयस्त्वया वयं ।

सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥ ८

क्षपः । उस्रः । च । दीदिहि । सुऽअग्नयः । त्वया । वयं ।

सुऽवीरः । त्वं । अस्मऽयुः ॥ ८

हे अग्ने त्वं क्षपो रात्रीरुस्रोऽहानि च । सर्वदेहि यावत् । दीदिहि । दीप्यस्व । दीप्यमानेन त्वया वयं वसिष्ठाः स्वग्नयः शोभनाग्नयो भवाम । अस्मयुरस्मान् कामयमानः ॥ सुप आत्मनः क्यजिति क्यचि कृते क्याच्छंदसीत्युप्रत्ययः । ककारलोपश्छांदसः ॥ तथा च यास्कः । अस्मयुरस्मान् कामयमान इति ॥ त्वं सुवीर सुस्तोतृको भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

उप॑ त्वा सा॒तये॒ नरो॒ विप्रा॑सो यन्ति धी॒तिभि॑: ।

उपाक्ष॑रा सह॒स्रिणी॑ ॥ ९

उप॑ । त्वा॒ । सा॒तये॑ । नर॑: । विप्रा॑सः । य॒न्ति । धी॒तिऽभि॑: ।

उप॑ । अक्ष॑रा । स॒ह॒स्रिणी॑ ॥ ९

हे अग्ने त्वा त्वां नरो नेतारो यजमाना विप्रासो विप्रा मेधाविनो धीतिभिः कर्मभिः सातये धनाय कामानां लाभाय वोपयंति । उपगच्छंति । सहस्रिणी सहस्रसंख्याकाक्षरा क्षयरहिता स्तुतिरूपास्मदीया वाक् त्वामुपयाति च ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒ग्नी रक्षां॑सि सेधति शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः ।

शुचि॑: पाव॒क ईड्य॑: ॥ १०

अ॒ग्निः । रक्षां॑सि । से॒ध॒ति॒ । शु॒क्रऽशो॑चिः । अम॑र्त्यः ।

शुचि॑: । पा॒व॒कः । ईड्य॑: ॥ १०

शुक्रशोचिः शुभ्रज्वालोऽमर्त्यो मरणरहितो देवतात्मा शुचिः स्वयं शुद्धः पावकोऽन्येषामपि शोधक ईड्यः स्तुत्योऽग्नी रक्षांसि राक्षसान् सेधति । बाधतां ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स नो॒ राधां॒स्या भ॒रेशा॑नः सहसो यहो ।

भग॑श्च दातु॒ वार्य॑म् ॥ ११

सः । नः॒ । राधां॑सि । आ । भ॒र॒ । ईशा॑नः । स॒ह॒सः॒ ।

य॒हो॒ इति॑ ।

भग॑: । च॒ । दा॒तु॒ । वार्य॑म् ॥ ११

हे अस्मिन् वहो बलस्य पुत्राग्ने स प्रसिद्धस्त्वमीशानः सर्वस्य जगत ईश्वरः सन् नोऽस्मभ्यं राधांसि धनानि ॥ रायो राध इति धननामसु पाठात् ॥ आभर । आहर । भगश्च भगो देवोऽपि वार्यं धनं दातु । अस्मभ्यं ददातु ॥ अभ्यासलोपश्छांदसः ॥ भगोऽत्र सूक्ते निपातभागिनी देवता ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वम॑ग्ने वीरव॒द्यशो॑ दे॒वश्च॑ सवि॒ता भगः॑ ।

दितिश्च दाति वार्यं॑ ॥ १२

त्वं । अ॒ग्ने॒ । वी॒र॒ऽवत् । यशः॑ । दे॒वः । च॒ । स॒वि॒ता भगः॑ ।

दितिः॑ । च॒ । दा॒ति॒ । वार्यं॑ ॥ १२

हे अग्ने त्वं वीरवत्पुत्रपौत्रोपेतं यशोऽन्नं देहीति शेषः । देवश्च सविता सविता देवोऽपि वार्यं वरणीयं धनं दाति । ददातु भगश्च देवोऽपि ददातु । दितिश्च दितिरपि देवी ददातु । सवित्रादिः सूक्ते निपातभागिनी देवता ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अग्ने॒ रक्षा॑ णो॒ अंह॑सः॒ प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः ।

तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह ॥ १३

अग्ने॑ । रक्ष॑ । नः॒ । अंह॑सः । प्रति॑ । स्म॒ । दे॒व॒ । रिष॑तः ।

तपि॑ष्ठैः । अ॒जरः॑ । द॒ह॒ ॥ १३

हे अग्ने त्वं नोऽस्मानंहसः पापाद्रक्ष । पाहि ॥ संहितायां दीर्घश्छांदसः ॥ अपि च हे देव द्योतमानाग्ने अजरो जरारहितस्त्वं रिषतो हिंसतः शत्रून् तपिष्ठैरतिशयेन तापकैस्तेजोभिर्दह । भस्मीकुरु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अधा॑ म॒ही न॒ आय॒स्यना॑धृष्टो॒ नृपी॑तये ।

पूर्भ॑वा श॒तभु॑जिः ॥ १४

अध॑ । म॒ही । नः॒ । आय॑सी । अना॑धृष्टः । नृऽपी॑तये ।

पूः । भ॒व॒ । श॒तऽभु॑जिः ॥ १४

अथाधुना हे अग्ने अनाधृष्टोऽप्रतिधर्षणीयस्त्वं नोऽस्माकं नृपीतये नृणां रक्षणार्थं मही महत्यायस्यायसा निर्मिता शतभुजिरत्यंतं विस्तृता शतगुणा पूः पुरी। तद्रक्षासाधनभूतप्राकारादिरूपा पूरुच्यते। भव। यथायसा निर्मिता पुरी तद्रक्षासाधनभूतप्राकारादिरूपा शत्रुभ्यो भीतान्रक्षति तद्वद्राक्षसेभ्यो भीतानस्मान् पाहीत्यर्थः॥

॥ अथ पंचदशी ॥

त्वं नः॑ पाह्यं॑ह॑सो॒ दोषा॑वस्तरघाय॒तः ।

दि॒वा नक्त॑मदाभ्य ॥ १५

त्वं । नः॒ । पा॒हि॒ । अंह॑सः । दोषा॑ऽवस्तः । अ॒घ॒ऽय॒तः ।

दिवा॑ । नक्त॑म् । अ॒दा॒भ्य॒ ॥ १५

हे अदाभ्याहिंस्य दोषावस्ता रात्रे राच्छादयितः। तमसो वारयितरित्यर्थः। अग्ने त्वं नोऽस्मानंहसः पापादघायतः पापमिच्छतः शत्रोश्च दिवा नक्तमहनि रात्रौ च सर्वदा पाहि। रक्ष॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥

एना व इति द्वादशर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमग्निदेवताकं। अयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः। तथा चानुक्रांतं। एना वो द्वादश प्रागाथमिति॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं। सूत्रितं च। एना वो अग्निं प्र वो यहं। आ० ४, १३, । इति॥ आग्निमारुतशस्त्रे देवो वो द्रविणोदा इति प्रगाथोऽनुरूपः। सूत्रितं च। देवो वो द्रविणोदा इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ। आ० ५, २०, । इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

एना वो॑ अ॒ग्निं नम॑सो॒र्जो नपा॑त॒मा हु॑वे ।

प्रि॒यं चेति॑ष्ठमर॒तिं स्व॑ध्व॒रं विश्व॑स्य दू॒तम॒मृत॑म् ॥ १

एना । वः । अग्निं । नमसा । ऊर्जः । नपातं । आ । हुवे ।

प्रियं । चेतिष्ठं । अरतिं । सुऽअध्वरं । विश्वस्य । दूतं ।

अमृतं ॥ १

ऊर्जो बलस्य नपातं पुत्रं ॥ सूनुनंपादित्यपत्यनामसु पाठात् ॥ प्रियं प्रियतममस्माकं चेतिष्ठमतिशयेन ज्ञातारं प्रज्ञापकं वारतिं गंतारं स्वामिनं वा स्वध्वरं सुयज्ञं विश्वस्य सर्वस्य यजमानानस्य दूतममृतं नित्यमग्निमेनेनेन नमसा स्तोत्रेण ॥ यद्यप्यन्वादेशो नास्ति तथापि छांदसत्वादिदंशब्दस्यैनादेशः । यद्वैनेनमित्यग्नेर्विशेषणं । समानपर्वत्वात्पूर्वेषु सूक्तेष्वादिष्टत्वाद्वसिष्ठेनान्वादिश्यते ॥ वो युष्मदर्थमाहुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स योजते अरुषा विश्वभोजसा स दुद्रवत्स्वाहुतः ।

सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वसूनां देवं राधो जनानां ॥ २

सः । योजते । अरुषा । विश्वऽभोजसा । सः । दुद्रवत् ।

सुऽआहुतः ।

सुऽब्रह्मा । यज्ञः । सुऽशमी । वसूनां । देवं । राधः ।

जनानां ॥ २

सोऽग्निररुषारोचमानौ विश्वभोजसा विश्वस्य पालयितारावश्वौ योजते। रथे युनक्ति। यद्वा सोऽरुषारोचमानेन तेजसा विश्वभोजसा विश्वस्य रक्षकेण योजते। अयुज्यत। किंच सोऽग्निर्दुद्रवत्। आनेतुं देवान् प्रति भृशं द्रवतु द्रवति वा। स्वाहुतः सुष्ठ्वाहुतः सुब्रह्मा सुस्तुतिः शोभनाचो वा यज्ञो यष्टव्यः सुशमी सुकर्मा च भवति। तमिमं देवं द्योतमानं वसूनां वासकानां जनानां वसिष्ठानां राधो हविरभिगच्छत्विति शेषः। यद्वैवंगुणविशिष्टोऽग्निर्वसूनां धनानां मध्ये देवमत्यंतप्रकाशमानं राधो धनं जनानां यजमानानां धनवत् प्रियतम इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मीड़्हुषः ।

उद्धूमासो अरुषासो दिविस्पृशः समग्निमिंधते नरः ॥ ३

उत् । अस्य । शोचिः । अस्थात् । आऽजुह्वानस्य । मीड़्हुषः ।

उत् । धूमासः । अरुषासः । दिविऽस्पृशः । सं । अग्निं ।

इंधते । नरः ॥ ३

मीड़्हुषः कामानां वर्षितुराजुह्वानस्याभिहूयमानस्याग्नेः शोचिस्तेज उदस्थात्। उत्तिष्ठति । अरुषास आरोचमाना दिविस्पृशोऽन्तरिक्षस्पृशो धूमासो धूमाश्चोदस्थुः। अस्थादित्येकवचनांतं बहुवचनांततया विपरिणतं सदत्रान्वेति । तमिममग्निं नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजः समिंधते । सम्यक् दीपयंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तं त्वा दूतं कृण्महे यशस्तमं देवाँ आ वीतये वह ।

विश्वा सूनो सहसो मर्तभोजना रास्व तद्यत्त्वेमहे ॥ ४

तं । त्वा । दूतं । कृण्महे । यशःऽतमं । देवान् । आ ।

वीतये । वह ।

विश्वा । सूनो इति । सहसः । मर्तऽभोजना । रास्व । तत् ।

यत् । त्वा । ईमहे ॥ ४

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने यशस्तममतिशयेन यशस्विनं तं प्रसिद्धं यं त्वा त्वां दूतं कृण्महे कुर्मः स त्वं देवान्वीतये हविषां भक्षणायावह । किंच यद्यदा त्वा त्वामीमहे याचामहे तदैव विश्वा विश्वानि मर्तभोजनानि मनुष्याणां भोग्यानि कल्याणानि धनानि रास्व । अस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमग्ने गृहपतिस्त्वं होता नो अध्वरे ।

त्वं पोता विश्ववार प्रचेता यक्षि वेषि च वार्यं ॥ ५

त्वं । अग्ने । गृहऽपतिः । त्वं । होता । नः । अध्वरे ।

त्वं । पोता । विश्वऽवार । प्रऽचेताः । यक्षि । वेषि । च ।

वार्यं ॥ ५

हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्ने त्वं नोऽस्माकमध्वरे यागे गृहपतिरसि । यजमानोऽसि । त्वं होता देवानामाह्वाता । त्वं त्वमेव पोतासि । अतः प्रचेताः प्रकृष्टमतिस्त्वं वार्यं वरणीयं हविर्यक्षि । यज । वेषि च । कामयस्व । भक्षय वा ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो त्वं हि रत्नधा असि ।

आ नं ऋते शिशीहि विश्वमृत्विजं सुशंसो यश्च दक्षते ॥ ६

कृधि । रत्नं । यजमानाय । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । त्वं ।

हि । रत्नऽधाः । असि ।

आ । नः । ऋते । शिशीहि । विश्वं । ऋत्विजं । सुऽशंसः ।

यः । च । दक्षते ॥ ६

हे सुक्रतो शोभनकर्मन्नग्ने यजमानाय मह्यं रत्नं धनं ॥ रत्नमिति धननामसु पाठात् ॥ कृधि । कुरु । देहीत्यर्थः । हि यस्मात्त्वं रत्नधा रत्नस्य दातासि । नोऽस्माकमृते यज्ञे विश्वं सर्वमृत्विजमाशिशीहि । तीक्ष्णीकुरु । किंच यः सुशंसः सुस्तुतिरस्मत्संबन्धी दक्षते वर्धते तं वर्धय । यद्वा यः सुशंसो होता वर्धते तं वर्धयेत्यर्थः । होतुः पृथगुपादानमादरार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वे अ॑ग्ने स्वाहुत प्रि॒यासः॑ सन्तु सू॒रयः॑ ।
य॒न्तारो॒ ये म॒घवा॑नो॒ जना॑नामू॒र्वान्दय॑न्त॒ गोना॑म् ॥ ७

त्वे इति॑ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽआ॒हु॒त॒ । प्रि॒यासः॑ । स॒न्तु॒ । सू॒रयः॑ ।
य॒न्तारः॑ । ये । म॒घऽवा॑नः । जना॑नाम् । ऊ॒र्वान् । दय॑न्त ।
गोना॑म् ॥ ७

हे अग्ने स्वाहुत यजमानैः सुष्ठ्वाहुत त्वे तव सूरयः प्रेरकाः स्तोतारो वा प्रियासः प्रियाः संतु । भवंतु । किंच ये मघवानो धनवंतो यंतारः प्रदातारो जनानामस्मदीयानामूर्वान् समूहान् गोनां गवां चोर्वान्दयंत प्रयच्छंति ते च तव प्रियासः संत्विति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

येषा॒मिळा॑ घृ॒तह॑स्ता दुरो॒ण आँ अपि॑ प्रा॒ता नि॒षीद॑ति ।
तांस्त्रा॑यस्व सहस्य द्रु॒हो नि॒दो यच्छा॑ नः॒ शर्म॑ दीर्घ॒श्रुत् ॥ ८

येषा॑म् । इळा॑ । घृ॒तऽह॑स्ता । दु॒रो॒णे । आ । अपि॑ । प्रा॒ता ।
नि॒ऽसीद॑ति ।
तान् । त्रा॒य॒स्व॒ । स॒ह॒स्य॒ । द्रु॒हः । नि॒दः । यच्छ॑ । नः॒ । शर्म॑ ।
दी॒र्घ॒ऽश्रुत् ॥ ८

येषां दुरोणे गृहे घृतहस्ता । घृतयुक्तो हस्तो यस्या असौ घृतहस्ता । घृतेनाभिधारितेत्यर्थः । इळान्नरूपा हविर्लक्षणा देवी ॥ इरेळित्यन्ननामसु पाठात् ॥ प्राता पूर्णा निषीदति आसीदति । अपीति पूरणः । तान्हविष्मतो यजमानान् हे सहस्य सहसे बलाय हिताग्ने द्रुहो द्रोग्धुर्निदो निंदकाच्च शत्रोस्त्रायस्व । नोऽस्मभ्यं दीर्घश्रुत् दीर्घकालं श्रोतव्यं शर्म सुखं गृहं वा यच्छ च । देहि ॥

॥ अथ नवमी ॥

स मंद्रयां च जिह्वया वह्निरासा विदुष्टरः ।

अग्ने रयिं मघवंद्भ्यो न आ वह हव्यदातिं च सूदय ॥ ९

सः। मंद्रयां। च। जिह्वयां। वह्निः। आसा। विदुःऽतरः।

अग्ने। रयिं। मघवंत्ऽभ्यः। नः। आ। वह। हव्यऽदातिं।

च। सूदय ॥ ९

हे अग्ने मंद्रया च मोदयित्र्या देवानामासास्यस्थानीयया जिह्वया ज्वालया वह्निर्हविषां वोढा विदुष्टरो विद्वत्तरः स प्रसिद्धस्त्वं मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो नोऽस्मभ्यं रयिं धनमावह च। हव्यदातिं। हव्यानि ददातीति हव्यदातिर्यजमानः। तं। तथा च वाजसनेयिन आमनंति। यजमानो वै हव्यदातिरिति। सूदय च। कर्मसु प्रेरय च ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये राधांसि ददत्यश्व्या मघा कामेन श्रवसो महः ।

ताँ अंहसः पिपृहि पर्तृभिष्ट्वं शतं पूर्भिर्यविष्ठ्य ॥ १०

ये। राधांसि। ददति। अश्व्यां। मघा। कामेन।

श्रवसः। महः।

तान्। अंहसः। पिपृहि। पर्तृऽभिः। त्वं। शतं। पूःऽभिः।

यविष्ठ्य ॥ १०

ये यविष्ठ्य युवतमाग्ने त्वं ये यजमाना महो महतः श्रवसो यशसः कामेनेच्छया। यशस्कामाः संत इत्यर्थः। राधांसि साधकान्यश्वग्रामात्मकानि मघा मघानि ददति तान्दातॄनंहसः पापात् शत्रोर्वा पर्तृभी रक्षासाधनभूतैः शतमपरिमिताभिः पूर्भिर्नगरीभिश्च पिपृहि। पालय ॥

॥ अथैकादशी ॥

देवो वो द्रविणोदाः पूर्णां विवष्ट्यासिचं ।

उद्वा सिंचध्वमुप वा पृणध्वमादिद्वो देव ओहते ॥ ११

देवः । वः । द्रविणःऽदाः । पूर्णां । विवष्टि । आऽसिचं ।

उत् । वा । सिंचध्वं । उप । वा । पृणध्वं । आत् । इत् ।

वः । देव । ओहते ॥ ११

द्रविणोदा धनानां दाता देवोऽग्निर्वो युष्मदीयां पूर्णां हविषासिचमासिक्तां स्रुचं विवष्टि । कामयते । अत उत्सिंचध्वं वा सोमेन पात्रं । उपपृणध्वं वा सोमं ॥ वाशब्दौ समुच्चयार्थौ ॥ स्रुवग्रहेण होत्रचमसं पूरयत चाग्नये सोमं यच्छत चेत्यर्थः ॥ आदिदनंतरमेव देवोऽग्निर्वो युष्मानोहते । वहति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तं होतारमध्वरस्य प्रचेतसं वह्निं । देवा अकृण्वत ।

दधाति रत्नं विधते सुवीर्यमग्निर्जनाय दाशुषे ॥ १२

तं । होतारं । अध्वरस्य । प्रऽचेतसं । वह्निं । देवाः ।

अकृण्वत ।

दधाति । रत्नं । विधते । सुऽवीर्यं । अग्निः । जनाय ।

दाशुषे ॥ १२

देवाः प्रचेतसं प्रकृष्टमतिमग्निमध्वरस्य यज्ञस्य वह्निं वोढारं होतारं चाकृण्वन् । अकुर्वन् । किमर्थमित्यत आह । स चाग्निर्विधते परिचरते दाशुषे हविषां प्रदात्रे जनाय सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं रत्नं रमणीयं धनं दधाति । ददातीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥

अग्ने भव सुषमिधेति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमग्निदेवताकं। सप्तापि द्विपदास्त्रिष्टुभः। तथैवानुक्रम्यते। अग्ने भव सप्त द्वैपदं त्रैष्टुभमिति॥ अतिरात्रे षष्ठेऽहनि तृतीयसवने मैत्रावरुणशस्त्रेऽग्ने भवेति तृचोऽनुरूपः। सूत्र्यते हि। अग्ने त्वं नोऽंतमोऽग्ने भव सुषमिधा समिद्ध इति स्तोत्रियानुरूपौ। आ० ८. २.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने भवं सुषमिधा समिंद्ध उत बर्हिरुर्विया वि स्तृंणीतां॥ १

अग्नें। भवं। सुऽसमिधां। संऽइंद्धः। उत। बर्हिः।

उर्विया। वि। स्तृणीतां॥ १

हे अग्ने सुषमिधा शोभनया समिधा समिद्धो भव। सम्यक् दीप्तो भव। उतापि च बर्हिरुर्विया विस्तीर्णंमुपस्तृणीतामध्वर्युः॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत द्वार उशतीर्वि श्रयंतामुत देवाँ उशत आ वहेह॥ २

उत। द्वारः। उशतीः। वि। श्रयंतां। उत। देवान्।

उशतः। आ। वह। इह॥ २

उतापि चोशतीर्देवान् कामयमाना द्वारो यज्ञगृहस्य देव्यो वा॥ तथा च यास्कः द्वारो जवतेर्वा द्रवतेर्वा वारयतेर्वा। नि० ८. ९.। इति॥ विश्रयंतां। उतापि चोशतो यज्ञं कामयमानान्देवानिह यज्ञ आवह॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्नें वीहि हविषा यक्षिं देवान्त्स्वध्वरा कृंणुहि जातवेदः॥ ३

अग्नें। वीहि। हविषां। यक्षिं। देवान्। सुऽअध्वरा।

कृणुहि। जातऽवेदः॥ ३

हे जातवेदो जातधनाग्ने वीहि। देवानभिगच्छ। हविषा देवान्यक्षि। यज च। स्वध्वरा स्वध्वरान् शोभनयज्ञांश्च कृणुहि। कुरु॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्वध्वरा करति जातवेदा यक्षद्देवाँ अमृतान्पिप्रयच्च ॥ ४

सुऽअध्वरा । करति । जातऽवेदाः । यक्षत् । देवान् ।

अमृतान् । पिप्रयत् । च ॥ ४

जातवेदा जातधनोऽग्निरमृतान्मरणरहितान्देवान् स्वध्वरा स्वध्वरान् शोभन-अध्वरान् करति । करोतु । यक्षत् । हविषा यजतु च । पिप्रयत् । स्तोत्रैः प्रीणयतु च ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वंस्व विश्वा वार्याणि प्रचेतः सत्या भवंत्वाशिषो नो अद्य ॥ ५

वंस्व । विश्वा । वार्याणि । प्रचेत इति प्रऽचेतः । सत्याः ।

भवंतु । आऽशिषः । नः । अद्य ॥ ५

हे प्रचेतः प्रकृष्टमतिमन्नग्ने विश्वा विश्वानि वार्याणि वरणीयानि धनानि वंस्व । अस्मभ्यं देहि । नोऽस्माकमाशिषोऽद्य सत्या यथार्था भवंतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामु ते दधिरे हव्यवाहं देवासो अग्न ऊर्ज आ नपातं ॥ ६

त्वां । ऊं इति । ते । दधिरे । हव्यऽवाहं । देवासः । अग्ने ।

ऊर्जः । आ । नपातं ॥ ६

हे अग्ने ऊर्जो बलस्य नपातं पुत्रं ॥ न्युनंपादित्यपत्यनामसु पाठात् । त्वामु त्वामेव ते प्रसिद्धा देवासो देवा हव्यवाहं हविषो वोढारमादधिरे । अकुर्वन्नित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ते ते देवाय दाशतः स्याम महो नो रत्ना वि दध इयानः ॥ ७

ते । ते । देवाय । दाशतः । स्याम । महः । नः । रत्ना ।

वि । दध । इयानः ॥ ७

हे अग्ने देवाय द्योतमानाय ते तुभ्यं ते प्रसिद्धा वसिष्ठा वयं दाशतो हवींषि ददतः स्याम। भवेम। अतो महो महांस्त्वमियान उपगम्यमानो याच्यमानो वा नोऽस्मभ्यं रत्ना रत्नानि रमणीयानि धनानि विदधः। विधत्स्व॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये त्रयोविंशो वर्गः॥

॥ इति सप्तमे मंडले प्रथमोऽनुवाकः॥

द्वितीयेऽनुवाके षोडश सूक्तानि। तत्र त्वे ह यत्पितर इति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमिंद्रदेवताकं। द्वाविंशादिभिश्चतसृभिः सुदासनाम्नो राज्ञो दानं स्तूयते। अतस्तास्तद्देवताकाः। अनुक्रम्यते हि। त्वे ह यत्पंचाधिकैंद्रं सुदासः पैजवनस्य चतस्रोऽंत्या दानस्तुतिरिति॥ महाव्रत आदितः पंचदशर्चः शंसनीयाः। तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं त्वे ह यत्पितरश्चिन्न इंद्रेति पंचदश।. ऐ० आ० ५. ८.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

त्वे ह यत्पितरश्चिन्न इंद्र विश्वा वामा जरितारो असन्वन्।

त्वे गावः सुदुघास्त्वे ह्यश्वास्त्वं वसु देवयते वनिष्ठः॥ १

त्वे इति। ह। यत्। पितरः। चित्। नः। इंद्र। विश्वा।

वामा। जरितारः। असन्वन्।

त्वे इति। गावः। सुऽदुघाः। त्वे इति। हि। अश्वाः। त्वं।

वसु। देवऽयते। वनिष्ठः॥ १

हे इंद्र त्वे ह त्वय्येव नोऽस्माकं पितरश्चित् पितरोऽपि जरितारः स्तोतारः संतो यद्यस्मात्कारणाद्विश्वा विश्वानि वामा वामानि वननीयानि धनानि। तथा च यास्कः। वामं वननीयं भवतीति। असन्वन् अलभंत तस्माद्वयमपि धनकामास्त्वां स्तुमः। तदुक्तं। हि यस्मात्कारणात्त्वे त्वयि गावः सुदुघा दोग्धुं सुशकाः संति त्वे त्वय्यश्वाः संति त्वं वसु धनं देवयते देवं त्वामिच्छते यजमानाय वनिष्ठो दातृतमो भवसि॥

॥ अथ द्वितीया ॥

राजेव हि जनिभिः क्षेष्येवाव द्युभिरभि विदुष्कविः सन् ।
पिशा गिरो मघवन्गोभिरश्वैस्त्वायतः शिशीहि राये अस्मान् ॥ २

राजाऽइव । हि । जनिऽभिः । क्षेषि । एव । अव । द्युऽभिः ।
अभि । विदुः । कविः । सन् ।
पिश । गिरः । मघऽवन् । गोभिः । अश्वैः । त्वाऽयतः ।
शिशीहि । राये । अस्मान् ॥ २

हे इंद्र त्वं जनिभिर्जायाभी राजेव द्युभिर्दीप्तिभिः सह क्षेष्येव । निवससेव । क्षीति पूरणः । किंच हे मघवन् धनवन्निंद्र विदुर्विद्वान् कविः क्रांतकर्मा क्रांतप्रज्ञो वा सन् गिरः स्तोतॄनस्मान् पिशा रूपेण हिरण्यादिना वा गोभिरश्वैश्चाभि अभितो रच । त्वायतस्त्वत्कामानस्मान् राये शिशीहि । धनार्थं च संस्कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इमा उ त्वा पस्पृधानासो अत्र मंद्रा गिरो देवयंतीरुप स्थुः ।
अर्वाची ते पथ्या राय एतु स्याम ते सुमताविंद्र शर्मन् ॥ ३

इमाः । ऊं इति । त्वा । पस्पृधानासः । अत्र । मंद्राः ।
गिरः । देवऽयंतीः । उप । स्थुः ।
अर्वाची । ते । पथ्या । रायः । एतु । स्याम । ते । सुऽमतौ ।
इंद्र । शर्मन् ॥ ३

हे इंद्र त्वा त्वाम त्र यज्ञे स्तोतरि वा प्रवर्तमानाः पस्पृधानासः स्पर्धमाना मंद्रा मोदमाना इमा गिरः स्तुतय उपस्थुः । उपतिष्ठंति । अतस्ते तव रायो धनस्य पथ्या सृतिरर्वाच्यस्मदभिमुख्येतु । गच्छतु । हे इंद्र वयं च ते सुमतौ सुष्टुतौ वर्तमानाः शर्मन् शर्मणि सुखे स्याम । भूयास्म ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

धेनुं न त्वां सुयवसे दुदुंक्षन्नुप ब्रह्माणि ससृजे वसिष्ठः।

त्वामिन्मे गोपतिं विश्व आहा न इंद्रः सुमतिं गंत्वच्छं॥ ४

धेनुं। न। त्वा। सुऽयवसे। दुधुंक्षन्। उपं। ब्रह्माणि।

ससृजे। वसिष्ठः।

त्वां। इत्। मे। गोऽपतिं। विश्वः। आह। आ। नः।

इंद्रं। सुऽमतिं। गंतु। अच्छं॥ ४

हे इंद्र सुयवसे सुतृणे गोष्ठे वर्तमानां धेनुं न धेनुमिव सुहविष्को यजमानो यष्टव्ये। दृष्टांतसामर्थ्याद्दार्ष्टांतिकलाभः। वर्तमानं त्वां दुधुक्षन्॥ संहितायां व्यत्ययेन दकारः॥ कामान् दोग्धुमिच्छन्वसिष्ठो ब्रह्माणि वत्सस्थानीयानि स्तोत्राण्युपससृजे। उपसृजते। मे मम विश्वः सर्वो जनस्त्वामित्त्वामेव गोपतिं गवां स्वामिनमाह। ब्रवीति। अथ परोक्षस्तुतिः। नोऽस्माकं सुमतिं सुष्टुतिमच्छाभि इंद्र आगंतु। आगच्छतु॥

॥ अथ पंचमी ॥

अर्णांसि चित्पप्रथाना सुदास इंद्रो गाधान्यकृणोत्सुपारा।

अर्धंतं शिम्युमुचथस्य नव्यः शापं सिंधूनामकृणोदशस्तीः॥ ५

अर्णांसि। चित्। पप्रथाना। सुऽदासे। इंद्रः। गाधानि।

अकृणोत्। सुऽपारा।

शर्धंतं। शिम्युं। उचथस्य। नव्यः। शापं। सिंधूनां।

अकृणोत्। अशस्तीः॥ ५

नव्यः स्तुत्य इंद्रोऽर्णांसि मरुद्भिर्विदारितायाः परुष्ण्या उदकानि पप्रथाना चित् प्रथमानान्यपि सुदासे राज्ञे गाधानि सुपारा सुपाराणि पारयितुं तर्तुं योग्यानि

श्राक्षणोत् । अकरोत् । अपि च शर्धतस्तस्माद्बाधमानं शिम्युं बोधमानं शत्रुं विश्वरूपोऽप्ययमात्मनोऽभिशापमशस्तीरभिशस्तीस्तोचयस्य स्तोतुः सिंधूनां नदीनामक्षणोत् । अकरोत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पुरोड़ा इत्तुर्वशो यक्षुरासीद्राये मत्स्यासो निशिता अपीव ।

श्रुष्टिं चक्रुर्भृगवो द्रुह्यवश्च सखा सखायमतरद्विषूचोः ॥ ६

पुरोड़ाः । इत् । तुर्वशः । यक्षुः । आसीत् । राये ।

मत्स्यासः । निऽशिताः । अपिऽइव ।

श्रुष्टिं । चक्रुः । भृगवः । द्रुह्यवः । च । सखा । सखायं ।

अतरत् । विषूचोः ॥ ६

यक्षुर्यज्ञकुशलः ॥ यजेः सन्प्रत्ययो न तु सनंतः । अतो न द्विर्भावः ॥ पुरोड़ाः पुरोगामी पुरोदाता वा । इदिति पूरणः । तुर्वशो नाम राजासीत् । स तुर्वशो राये धनप्राप्त्यर्थ इंद्रस्य सखायं सुदासं जगाम । मत्स्यास इव जले निशिता मत्स्या इव निशिता निर्यंत्रिता अपि भृगवो द्रुह्यवश्च योधास्य सुदासस्तुर्वशस्य च श्रुष्टिमाशुप्राप्तिं चक्रुः । विषूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सखा सुदासस्येंद्रः सखायं सुदासमतरत् । अतारयत् । तुर्वशं चावधीदित्यर्थः । यद्वा यक्षुर्यज्ञशीलः पुरोड़ाः पुरोदाता तुर्वशो नाम राजासीत् । तेन मत्स्यासो मत्स्यजनपदा निशिता बाधिता आसन् । अपि च भृगवो द्रुह्यवश्च श्रुष्टिं सुखं तुर्वशस्य चक्रुः । विषूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सखा तुर्वशस्य सखेंद्रः सखायं राजानमतरत् । अतारयत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ पक्थासो भलानसो भनंतालिनासो विषाणिनः शिवासः ।

आ योऽनयत्सधमा आर्यस्य गव्या तृत्सुभ्यो अजगन्युधा नॄन् ॥ ७

आ। पक्थासः। भलानसः। भनंत। आ। अलिनासः।

विषाणिनः। शिवासः।

आ। यः। अनयत्। सधऽमाः। आर्यस्य। गव्या। तृत्सुऽभ्यः।

अजगन्। युधा। नृन्॥ ७

पक्थासः पक्था हविषां पाचका भलानसो भद्रमुखाः। भलेति भद्रवाचो। अलिनासोऽलिनाः। तपोभिरप्रवृत्ता इत्यर्थः। विषाणिनः कंडूयनार्थं कृष्णविषाणहस्ताः। दीक्षिता इत्यर्थः। शिवासः शिवा यागादिना सर्वस्य लोकस्य शिवकराः। यागेन हि शिवं भवति लोकस्य। आभनंत। अभिष्टुवंति तमिंद्रं॥ भनति शब्दकर्मा नोति भनतीति शब्दकर्मसु पाठात्॥ य इंद्रः सधमाः। सोमपानेन सह माद्यतीति सधमादः। सधमाद एव सधमाः। आर्यस्य कर्मशीलस्य गव्या गोसंघान् तृत्सुभ्यो हिंसकेभ्य आनयत्। अजगन् अजगत् स्वयं च गोसंघान् लेभे। युधा युद्धेन तान्नॄन् शत्रून् जघान चेति शेषः॥

॥ अथाष्टमी॥

दुराध्यो३ अदितिं स्रेवयंतोऽचेतसो वि जगृभ्रे परुष्णीं।

मह्नाविव्यक्पृथिवीं पत्यमानः पशुष्कविरशयच्चायमानः॥ ८

दुःऽआध्यः। अदितिं। स्रेवयंतः। अचेतसः। वि। जगृभ्रे।

परुष्णीं।

मह्ना। अविव्यक्। पृथिवीं। पत्यमानः। पशुः। कविः।

अशयत्। चायमानः॥ ८

दुराध्यो दुष्टाभिसंधयोऽचेतसो मंदमतयः सुदासः शत्रवोऽदितिमदीनां परुष्णीं नदीं स्रेवयंतो विजगृभ्रे। विग्रहः कूलभेदः। तमकुर्वन्। परुष्ण्याः कूलं बिभिदुरित्यर्थः। स सुदासो मह्नेंद्रप्रसादलब्धेन महिम्ना पृथिवीमविव्यक्। तदेव व्याप्नोत्। न पुनरुदकेनाबाध्यत। ततः सुदासः शत्रुश्चायमानश्चयमानस्य पुत्रः कविः कविनामा पत्यमानः पात्यमानः पशुर्यागे संज्ञप्तः पशुरिवाशयत्। अशेत। सुदासा निहत इत्यर्थः॥

॥ अथ नवमी ॥

ईयुरर्थं न न्यर्थं परुष्णीमाशुश्चनेदभिपित्वं जगाम ।

सुदास इंद्रः सुतुकाँ अमित्रानरंधयन्मानुषे वध्रिवाचः ॥ ९

ईयुः । अर्थं । न । निऽअर्थं । परुष्णीं । आशुः । चन । इत् ।

अभिऽपित्वं । जगाम ।

सुऽदासे । इंद्रः । सुऽतुकान् । अमित्रान् । अरंधयत् ।

मानुषे । वध्रिऽवाचः ॥ ९

अथेंद्रः परुष्ण्या विच्छिन्नानि पर्वाणि संदधे । ततः परुष्ण्या आपो यथापूर्वमर्थं गंतव्यमेव प्रवणदेशं प्रति परुष्णीमीयुः । आययां चक्रुः ॥ इण् गताविति धातोरंतर्भावितण्यर्थात् लिटीयुरिति । अतो द्विकर्मकमाख्यातं ॥ न्यर्थमगंतव्यं परुष्ण्याः पार्श्वयोः स्थितं निम्नं देशं प्रति परुष्णीं नेयुः । आशुश्चन राज्ञः सुदासोऽश्वोऽप्यभिपित्वमभिप्राप्तव्यमेव जगाम । इंद्रश्च सुदासे राज्ञे मानुषे लोके वध्रिवाचो जल्पकानमित्रान् यत्नं नृ सुतुकान् सुतोकान् ॥ तुक् तोकमित्यपत्यनामसु पाठात् ॥ अरंधयत् वशमानयत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

ईयुर्गावो न यवसादगोपा यथाकृतमभि मित्रं चितासः ।

पृश्निगावः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुष्टिं चक्रुर्नियुतो रंतयश्च ॥ १०

ईयुः । गावः । नः । यवसात् । अगोपाः । यथाऽकृतं ।

अभि । मित्रं । चितासः ॥

पृश्निऽगावः । पृश्निऽनिप्रेषितासः । श्रुष्टिं । चक्रुः । निऽयुतः ।

रंतयः । च ॥ १०

यदेंद्रः सुदासो रक्षणार्थमागच्छति तदा पृश्निनिप्रेषिताः पृश्निनिप्रेषिताः पृश्न्या मात्रा नितरां प्रहिताश्चितासः संहता जानंतो वा पृश्निगावः। पृश्निवर्णा गावोऽश्वा येषां ते पृश्निगावो मरुतो यथाक्लतमिंद्रस्य साहाय्यं करवामेति यथा पूर्वं समयः क्लतस्तं समयमनतिक्रम्य मित्रमिंद्रं ययस्रात्॥ निमित्तार्थे पंचमी॥ यवसं निमित्तीकृत्यागोपा गोपालेनारक्षिता गावो न गाव इवाभीयुः। अभिजग्मुः। रंतयो रममाणा नियुतो मरुतामश्वास्य स्तुतिं शीघ्रप्राप्तिं चक्रुः। तस्मिन्युद्धे मरुत इंद्रं साहाय्यार्थमभ्यगच्छन्नित्यर्थः॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचविंशो वर्गः॥

॥ अथैकादशी॥

एकं च यो विंशतिं च श्रवस्या वैकर्णयोर्जनान्राजा न्यस्तः।

दस्मो न सद्मन्नि शिशाति बर्हिः शूरः सर्गमकृणोदिंद्र एषां॥११॥

एकं। च। यः। विंशतिं। च। श्रवस्या। वैकर्णयोः।

जनान्। राजा। नि। अस्तः इत्यस्तः।

दस्मः। न। सद्मन्। नि। शिशाति। बर्हिः। शूरः। सर्गं।

अकृणोत्। इंद्रः। एषां॥११॥

यो सुदासो राजा श्रवस्या यशस इच्छयात्तेच्छया वा परुष्ण्याः पार्श्वस्थयोर्वैकर्णयोर्जनपदयोर्विद्यमानानेकं च विंशतिं च जनान् न्यस्तः आत्मनाहन् स राजा दस्मो न दर्शनीयो युवाध्वर्युरिव सद्मन्यज्ञगृहे बर्हिर्यस्मिन्युद्धे सपत्नान्नि शिशाति नितरां लुनाति तस्मिन्युद्धे शूर इंद्र एषां मरुतां सर्गं प्रसवमकृणोत् सुदासः साहाय्यार्थमकरोत्॥

॥ अथ द्वादशी॥

अध श्रुतं कवषं वृद्धमप्स्वनु द्रुह्युं नि वृणग्वज्रबाहुः।

वृणाना अत्र सख्याय सख्यं त्वायंतो ये अमदन्ननु त्वा॥१२॥

अधं । श्रुतं । कवषं । वृद्धं । अप्ऽसु । अनुं । द्रुह्युं । नि । वृणक् । वज्रंऽबाहुः ।

वृणानाः । अत्रं । सख्यायं । सख्यं । त्वाऽयंतः । ये । अमंदन् । अनुं । त्वा ॥ १२

अथापि च वज्रबाहुरिंद्रः श्रुतं कवषं च वृद्धं च त्रीन् तथा द्रुह्युमनु आनुपूर्व्येणाप्सूदकेषु निवृणक् । न्यमज्जयदित्यर्थः । अत्राभिजयसरे ये त्वायंतस्त्वत्कामास्त्वामन्वमदन् अस्तुवन् ते सखायः सख्याय सख्यार्थं त्वां वृणानाः सख्यं लेभिर इति शेषः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

वि सद्यो विश्वां दृंहितान्येषामिंद्रः पुरः सहंसा सप्त दर्दः ।
व्यानंवस्य तृत्संवे गयं भाग्जेष्म पूरुं विदथे मृध्रवाचं ॥ १३

वि । सद्यः । विश्वां । दृंहितानि । एषां । इंद्रः । पुरः ।
सहंसा । सप्त । दर्दरितिं दर्दः ।
वि । आनंवस्य । तृत्संवे । गयं । भाक् । जेष्म । पूरुं ।
विदथें । मृध्रऽवाचं ॥ १३

एषां कवषादीनां विश्वा विश्वानि दृंहितानि दृढानि दुर्गाणि पुरो नगरीश्च तद्रक्षासाधनभूतान् सप्त प्रकारांश्चेंद्रः सहसा बलेन सद्य एव विदर्दः । विदारयामास । अपि चानवस्यानोः संबंधिनो बलस्यानोः पुत्रस्य वा गयं गृहं धनं वा तृत्सवे तृत्सुनामकाय राज्ञे तृत्सूनां गणाय वा विभाक् । व्यभजत् । अदादित्यर्थः । इत्थमिंद्रं स्तुवंतो वयं विदथे युद्धे मृध्रवाचं बाधवाचं पूरुं मनुष्यं जेष्म । जयेम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नि गव्यवोऽनंवो द्रुह्यवंश्च षष्टिः शता सुंषुपुः षट् सहस्रा ।
षष्टिर्वीरासो अधि षट् दुवोयु विश्वेदिंद्रंस्य वीर्या कृतानि ॥ १४

जि । गव्यवः । अनवः । द्रुह्यवः । च । षष्टिः । शता ।

सुसुपुः । षट् । सहस्रा ।

षष्टिः । वीरासः । अधि । षट् । दुवःऽयु । विश्वा । इत् ।

इंद्रस्य । वीर्या । कृतानि ॥ १४

गव्यवो गोकामा अनवोऽनोः संबंधिनो द्रुह्यवो द्रुह्योः संबंधिनश्च वीरासो वीराः षष्टिः शता शतानि : सहस्राणीत्यर्थः । षट् सहस्रा सहस्राणि च षष्ट्याधि षडधिकाः षट् च दुवोयु दुवोयुवे ॥ चतुर्थ्या लुक् ॥ परिचरणकामाय सुदासे ॥ नम-स्यति दुवस्यतीति परिचरणकर्मसु पाठात् ॥ नि सुसुपुः । नितरां शेरते । निहता इत्यर्थः । तान्येतानि विश्वा विश्वानि कृतानि कार्याणींद्रस्येत् इंद्रस्यैव वीर्या वीर्याणीति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इंद्रेणैते तृत्सवो वेविषाणा आपो न सृष्टा अधवंत नीचीः ।

दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाना जहुर्विश्वानि भोजना सुदासे ॥१५

इंद्रेण । एते । तृत्सवः । वेविषाणाः । आपः । न । सृष्टाः ।

अधवंत । नीचीः ।

दुःऽमित्रासः । प्रकलऽवित् । मिमानाः । जहुः । विश्वानि ।

भोजना । सुऽदासे ॥ १५

कदाचिदिंद्रेण रक्षिता अप्यन्यदा तेनैव बाध्यंते । एते तृत्सवो दुर्मित्रासो दुष्टमित्राः प्रकलविदजानंत इंद्रेण वेविषाणा युद्धार्थं संगताः सृष्टा पलायनार्थमुद्युक्ता नीची नीचीना आपो न आप इवाधवंत । अधावंत । ततो मिमानाः सुदासा बाध्यमानाः विश्वा विश्वानि भोजना भोग्यानि धनानि सुदासे राज्ञे जहुः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अर्हं वीरस्य ऋतपामनिंद्रं परा शर्धंतं नुनुदे अभि त्वां।

इंद्रो मन्युं मन्युम्यो मिमाय भेजे पथो वर्तनिं पत्यमानः॥ १६

अर्हं। वीरस्य। ऋतऽपां। अनिंद्रं। परा। शर्धंतं। नुनुदे।

अभि। त्वां।

इंद्रः। मन्युं। मन्युऽम्यः। मिमाय। भेजे। पथः। वर्तनिं।

पत्यमानः॥ १६

इंद्रऽभि त्वां भूमिमभि। भूम्यामित्यर्थः। वीरस्य वीर्ययुक्तस्य सुदासोऽर्हं हिंसकं। अर्हे हिंसाकर्मणोऽर्हंशब्दस्य निष्पत्तिः॥ अनिंद्रं। यस्य बुद्धाविंद्रो नास्त्यसावनिंद्रः। तं। इंद्रमगणयंतमित्यर्थः। ऋतपां ऋतस्य चौरादेर्विषः पातारं शर्धंतमुत्सहमानं परानुनुदे। किंच मन्युम्यो मन्युकर्तृ मन्युना मिनतो हिंसतो वा शत्रोर्मन्युं क्रोधं मिमाय। बबाधे। अथ सुदासः शत्रुः पथो मार्गान् पत्यमानो गच्छन् वर्तनिं पलायनमार्गं भेजे। प्राप॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आध्रेण चित्तद्वेकं चकार सिंह्यं चित्पेत्वेना जघान।

अव स्रक्तीर्वेश्यावृश्चदिंद्रः प्रायच्छद्विश्वा भोजना सुदासे॥ १७

आध्रेण। चित्। तत्। ऊं इति। एकं। चकार। सिंह्यं।

चित्। पेत्वेन। जघान।

अव। स्रक्तीः। वेश्या। अवृश्चत्। इंद्रः। प्र। अयच्छत्।

विश्वा। भोजना। सुऽदासे॥ १७

इंद्रस्तदाध्रेण चित् दरिद्रेणापि सुदासैकं मुख्यं दानकर्म चकार। कारयांचकार। सिंह्यं चित्। प्रवयाः सिंहः सिंह्यः। तमपि चेत्वेन छागेन जघान। घातयांचकार। वेश्या। वेशी सूची। तया स्रक्तीर्यूपादेरश्रीनवृश्चत्। छिन्नवान्। वेश्यादेः कृत्यं सूच्यैवाकरोदित्यर्थः। तान्येतानि त्रीणि कर्माण्यसंभावितानीति नाशंकनीयानींद्रस्य महिम्नोऽधिकत्वात्। विश्वा विश्वानि भोजना भोजनानि भोग्यानि धनानि सुदासे राज्ञे प्रायच्छत्। अदात्॥

॥ अथाष्टादशी ॥

शश्वंतो हि शत्रवो रारधुष्टे भेदस्य चिच्छर्धतो विंद रंधिं।

मर्तां एनः स्तुवतो यः कृणोति तिग्मं तस्मिन्नि जहि

वज्रमिंद्र॥ १८

शश्वंतः। हि। शत्रवः। ररधुः। ते। भेदस्य। चित्।

शर्धतः। विंद। रंधिं।

मर्तान्। एनः। स्तुवतः। यः। कृणोति। तिग्मं। तस्मिन्।

नि। जहि। वज्रं। इंद्र॥ १८

हे इंद्र ते तव शत्रवोऽरयः शश्वंतो बहवो ररधुः। वशमीयुः। चिदपि च शर्धंत उत्सहमानस्य भेदस्य। भिनत्ति मर्यादा इति भेदो नास्तिकः। तस्य। यद्वा भेदो नाम सुदासः शत्रुः कश्चित्। तस्येत्यर्थः। रंधिं वशीकारं विंद। लभ। यो भेदः स्तुवतस्त्वां स्तुवतो मर्तान्मर्त्यान् प्रत्येनः पापं कृणोति करोति तस्मिन् भेदे तिग्मं निशितं योद्धारमुत्साहयंतं। तथा च यास्कः। तिग्मं तेजतेरुत्साहकर्मणः। [नि० १०. ६.] इति। वज्रं। वजति गच्छत्येव शत्रुं न प्रतिहन्यत इति वज्रः। तं॥ वज्रशब्दो ऋजेन्द्राग्रवज्रविप्रेत्यादिना रन्प्रत्ययांतो निपातितः॥ तं जहि। वज्रेण भेदं प्रहरेत्यर्थः॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आवदिंद्रं यमुना तृत्सवश्च प्रात्र भेदं सर्वताता मुषायत्।

अजासश्च शिग्रवो यक्षवश्च बलिं शीर्षाणि जभ्रुरश्व्यानि॥ १९

आवत् । इंद्र । यमुना । तृत्सवः । च । प्र । अत्र । भेदं ।
सर्वऽताता । मुषायत् ।
अजासः । च । शिग्रवः । यक्षवः । च । बलिं । शीर्षाणि ।
जभ्रुः । अश्व्यानि ॥ १९

अत्रास्मिन् सर्वताता सर्वताते युद्धे य इंद्रो भेदं नास्तिकं भेदनामकं वा सुदासः अर्थं प्रमुषायत् प्रामुष्णात् । अवधीदित्यर्थः । तमिंद्रं यमुनावत् । अतोषयत् । तत्तीरवासी जनः सर्वोऽप्यतोषयदित्यर्थः । तृत्सवस्तृत्सोः पुरुषाश्चावन् आवदित्येकवचनं बहुवचनांततया विपरिणत मदत्र संबध्यते । किंचाजासोऽजा जनपदाः शिग्रवो जनपदा यक्षवश्च जनपदा अश्व्यान्यश्वसंबंधीनि शीर्षाणि शिरांसि । युद्धे हतानामश्वानां शिरांसीत्यर्थः । बलिमुपहारं तस्मा इंद्रायोपजभ्रुः । उपजह्रुः । यद्वाश्व्यानि शीर्षाणि युद्धे गृहीतान्मुख्यानश्वानिंद्रायोपहारं जह्रुरित्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

न त इंद्र सुमतयो न रायः संचक्षे पूर्वा उषसो न नूत्नाः ।
देवकं चिन्मान्यमानं जघंथाव त्मना बृहतः शंबरं भेत् ॥ २०
न । ते । इंद्र । सुऽमतयः । न । रायः । संऽचक्षे । पूर्वाः ।
उषसः । न । नूत्नाः ।
देवकं । चित् । मान्यमानं । जघंथ । अव । त्मना । बृहतः ।
शंबरं । भेत् ॥ २०

हे इंद्र ते तव पूर्वाः पुरातनाः सुमतयः शोभनमतयो रायो धनानि चोषसो न उषस इव न संचक्षे संख्यातुं न शक्याः । न नूत्ना नूतनाश्च सुमतयो रायश्च न संचक्षे । किंच त्वं मान्यमानं मन्यमानस्य पुत्रं देवकं देवनामानं शत्रुं जघंथ । अवधीः । त्मना स्वयमेव बृहतो महतः शैलात् शंबरं चावभेत् । अवाभैत्सीरिति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

प्र ये गृहादममदुस्त्वाया पराशरः शतयातुर्वसिष्ठः ।

न ते भोजस्य सख्यं मृषंताधा सूरिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ २१

प्र । ये । गृहात् । अममदुः । त्वाऽया । पराऽशरः ।

शतऽयातुः । वसिष्ठः ।

न । ते । भोजस्य । सख्यं । मृषंत । अध । सूरिऽभ्यः ।

सुऽदिना । वि । उच्छान् ॥ २१

हे इंद्र पराशरः शतयातुर्बहुरक्षाः । बहूनि रक्षांसि बाधितुं यं कामयंते स शतयातुर्बहूनां रक्षसां शातयिता वा । शक्तिर्वसिष्ठश्चैवमादयो ये ऋषयस्त्वाया त्वदिच्छया गृहाद्गृहं प्राप्य ॥ ल्यब्लोपे द्वितीयार्थे पंचमी । पा० २. ३. २८. १. ॥ यद्वा गृहात् गृहे ॥ सप्तम्यर्थे पंचमी ॥ प्राममदुः त्वां प्रतुष्टुवुः प्रकर्षेण तर्पितवंतो वा ते पराशरप्रभृतयो भोजस्य भोजकस्य पालस्य ते तव सख्यं सख्युः कर्म स्तोत्रं यजनं वा न मृषंति । न विस्मरंति । मृष मर्षे । मर्षो मर्षणं । तन्न कुर्वंतीत्यर्थः यतो न विस्मरंत्यधातो हेतोः सूरिभ्यः सूरीणां स्तोतृणामेषां ॥ अत्र विभक्तिव्यत्ययः सुदिना सुदिनानि व्युच्छान् । व्युच्छंति । निवसंति । उपगच्छंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

द्वे नप्तुर्देववतः शते गोर्द्वा रथा वधूमंता सुदासः ।

अर्हन्नग्ने पैजवनस्य दानं होतेव सद्म पर्येमि रेभन् ॥ २२

द्वे इति । नप्तुः । देवऽवतः । शते इति । गोः । द्वा । रथा ।

वधूऽमंता । सुऽदासः ।

अर्हन् । अग्ने । पैजऽवनस्य । दानं । होताऽइव । सद्म ।

परि । एमि । रेभन् ॥ २२

देववतो राज्ञो नप्तः पौत्रस्य पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासो राज्ञो गोर्गवां द्वे शते वधूमंता वधूसंयुक्तौ द्वा द्वौ रथा रथौ च देयं दानं दानभूतान् रेभन् दूंद्र स्तुवन् अत एवार्हंन्योग्योऽहं वसिष्ठो हे अग्ने सद्म यज्ञगृहं होतेव वषट्कर्तेव पर्येमि। अत्राग्नेः संबोधनं सर्वदेवमुख्यत्वप्रतिपादनार्थं न तु देवतात्वज्ञापनार्थंमतद्देवताकत्वादस्य सूक्तस्य ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

चत्वारो मा पैजवनस्य दानाः स्मद्दिष्टयः कृशनिनो निरेके ।
ऋज्रासो मा पृथिविष्ठाः सुदासंस्तोकं तोकाय श्रवंसे वहंति ॥ २३

चत्वारंः । मा । पैजऽवनस्यं । दानाः । स्मत्ऽदिष्टयः ।
कृशनिनंः । निःऽरेके ।
ऋज्रासंः । मा । पृथिविऽस्थाः । सुऽदासंः । तोकं । तोकायं ।
श्रवंसे । वहंति ॥ २३

पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासो राज्ञः स्मद्दिष्टयः प्रशस्तातिसर्जनश्रद्धादिदानांगयुक्ताः कृशनिनो हिरण्यालंकारवंतो निरेके दुर्गंतौ सत्यामृज्वास ऋजुगामिनः पृथिविष्ठाः पृथिव्यां सुप्रतिष्ठिता दाना देयभूताश्चत्वारोऽश्वास्तोकं पुत्रवत्पालनीयं मां वसिष्ठं रथे स्थितं तोकाय तोकस्य पुत्रस्य ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ श्रवसेऽन्नाय यशसे वा वहंति । पुनर्मंति पूरणः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ।

यस्य श्रवो रोदंसी अंतरुर्वी शीर्ष्णेशीर्ष्णे विबभाजां विभक्ता ।
सप्तेदिंद्र न स्रवतो गृणंति नि युध्यामधिमंशिशादभीके ॥ २४

यस्य । अवः । रोदंसी इति । अंतः । उर्वी इति । शीर्ष्णेऽशीर्ष्णे ।

विऽबभाज । विऽभक्ता ।

सप्त । इत् । इंद्रं । न । स्रवतः । गृणंति । नि । युध्यामधिं ।

अशिशात् । अभीके ॥ २४

यस्य सुदासः श्रवो यश उर्वी विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यावंतः । विस्तीर्णयोर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये वर्तत इत्यर्थः । यश्च सुदा विभक्ता धनस्य प्रदातः शीर्ष्णेशीर्ष्णे श्रेष्ठाय श्रेष्ठाय विबभाज धनं प्रददौ तं सुदासं सप्तेत् सप्तैव लोका इंद्रं न इंद्रमिव गृणंति । स्तुवंति । किंच स्रवतो नद्योऽभीके युद्धे युध्यामधिं युध्यामधिनामकं सपत्नं न्यशिशात् । न्यहन् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

इमं नरो मरुतः सश्चतानु दिवोदासं न पितरं सुदासः ।

अविष्टना पैजवनस्य केतं दूणाशं क्षत्रमजरं दुवोयु ॥ २५

इमं । नरः । मरुतः । सश्चत । अनु । दिवःऽदासं । न ।

पितरं । सुऽदासः ।

अविष्टन । पैजऽवनस्य । केतं । दुःऽनशं । क्षत्रं । अजरं ।

दुवःऽयु ॥ २५

हे नरो नेतारो मरुत इमं सुदासं राजानं सुदासो राज्ञः पितरं दिवोदास न दिवोदासमिव । दिवोदास इति पिजवनस्यैव नामांतरं । अनुसश्चत । अनुसेवध्वं । किंच दुवोयु परिचरणकामस्य ॥ षष्ठ्या लुक् ॥ पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासः केतं संत्वं गृहं वाविष्टन । रक्षत । अपि चास्य सुदासः क्षत्रं बलं दूणाशं दुर्नशमविनाश्यमजरमशिथिलं चास्तु ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

यस्तिग्मशृंग इत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रांतं । यस्तिग्मशृंग एकादशेति ॥ आभिप्लविके पंचमेऽहन्येतत् त्रिविद्यानं । सूत्रितं च । कया शुभा यस्तिग्मशृंग इति माध्यंदिनः । आ० ७. ७. । इति ॥ विषुवति निष्केवल्यशस्त्रेऽप्येतत्सूक्तं । सूत्रितं च । यस्तिग्मशृंगोऽभि त्यं मेषं । आ० ८. ६. । इति ॥ महाव्रते निष्केवल्येऽयस्त्यप्येतत्सूक्तं । सूत्रितं च । यस्तिग्मशृंगो वृषभो न भीम उग्रो जज्ञे वीर्याय स्वधावान् । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ आयुष्कामेष्ट्यां मा ते अस्यामिति द्वे याज्यानुवाक्ये । सूत्रितं च । मा ते अस्यां सहसावन्परिष्टौ पाहि नो अग्ने पायुभिः । आ० २. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्तिग्मशृंगो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्च्यावयति प्र विश्वाः ।
यः शश्वतो अदाशुषो गयस्य प्रयंतासि सुष्वितराय वेदः ॥ १

यः । तिग्मऽशृंगः । वृषभः । न । भीमः । एकः । कृष्टीः ।
च्यवयति । प्र । विश्वाः ।

यः । शश्वतः । अदाशुषः । गयस्य । प्रऽयंता । असि ।
सुस्विंऽतराय । वेदः ॥ १

य इंद्रस्तिग्मशृंगस्तीक्ष्णशृंगो वृषभो न वृषभ इव भीमो भयंकरः सन् एकोऽसहाय एव विश्वाः सर्वान् कृष्टीः शत्रुजनान् स्थानात् प्रच्यावयति । यश्चेंद्रोऽदाशुषोऽयजमानस्य शश्वतो बहोर्गयस्य गृहस्य धनस्य वापहर्ता भवतीति शेषः । हे इंद्र स त्वं सुष्वितरायातिशयेन सोमाभिषवं कुर्वते जनाय वेदो धनं प्रयंता प्रदातासि ॥ दृढंतत्वादत्त षष्ठ्या अभावः । असीत्यस्याख्यातस्यानुदात्तत्वाद्यद्वृत्तयोगाच्चानुदात्तत्वासंभवात् यद्वृत्तयुक्तमाख्यातांतरमध्याहृत्य योजना कृता ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं ह त्यदिंद्र कुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये ।
दासं यच्छुष्णं कुयवं न्यस्मा अरंधय आर्जुनेयाय शिक्षन् ॥ २

त्वं। ह। त्यत्। इंद्र। कुत्सं। आवः। शुश्रूषमाणः।

तन्वा। सऽमर्ये।

दासं। यत्। शुष्णं। कुयवं। नि। अस्मै। अरंधयः।

आर्जुनेयाय। शिक्षन्॥ २

हे इंद्र त्वं ह त्वं खलु त्यत्तदा तन्वा शरीरेण शुश्रूषमाण उपचरन् समर्ये मर्यैर्मनुष्यैर्योद्धृभिः सहिते युद्धे कुत्समावः। अरक्षः कदेत्यत्राह। यद्यदार्जुनेयायार्जुन्याः पुत्रायास्मै कुत्साय शिक्षन् धनं प्रयच्छन् दासं दासनामकमसुरं शुष्णं च कुयवं च न्यरंधयः नितरां वशमानयः॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं धृष्णो धृषता वीतहव्यं प्रावो विश्वाभिरूतिभिः सुदासं।

प्र पौरुकुत्सिं त्रसदस्युमावः क्षेत्रसाता वृत्रहत्येषु पूरुं॥ ३

त्वं धृष्णो इति। धृषता। वीतऽहव्यं। प्र। आवः। विश्वाभिः।

ऊतिऽभिः। सुऽदासं।

प्र। पौरुऽकुत्सिं। त्रसदस्युं। आवः। क्षेत्रऽसाता।

वृत्रऽहत्येषु। पूरुं॥ ३

हे धृष्णो शत्रूणां धर्षकेंद्र धृषता धर्षकेण वज्रेण बलेन वा वीतहव्यं दत्तहविष्कं प्रजनितहविष्कं वा सुदासं राजानं विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभी रक्षाभिः प्रावः। प्रकर्षेणारक्षः। किंच वृत्रहत्येषु युद्धेषु क्षेत्रसाता क्षेत्रसातौ क्षेत्रस्य भूमेर्भजने निमित्ते पौरुकुत्सिं पुरुकुत्सस्यापत्यं त्रसदस्युं पूरुं च प्रावः॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं नृभिर्नृमणो देववीतौ भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि।

त्वं नि दस्युं चुमुरिं धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहंतु॥ ४

त्वं । नृऽभिः । नृऽमनः । देवऽवीतौ । भूरीणि । वृत्रा ।

हरिऽअश्व । हंसि ।

त्वं । नि । दस्युं । चुमुरिं । धुनिं । च । अस्वापयः ।

दभीतये । सुऽहंतु ॥ ४

हे नृमणो नृभिर्यज्ञानां नेतृभिः स्तोतृभिस्तननीय स्तोतव्येंद्र । नृषु मनो यस्येति बहुव्रीहिर्वा । देववीतौ यज्ञे क्रियमाणे सति संग्रामे वा । देवा विजिगीषवो यस्मिन् वियंति गच्छंतीति संग्रामो देववीतिः । नृभिर्मरुद्भिः सह भूरीणि बहूनि वृत्रा वृत्राणि शत्रून् हंसि । मारितवानसि । किंच हे हर्यश्वेंद्र त्वं दभीतये दभीतिनामकाय राजर्षये । तदर्थमित्यर्थः । दस्युं चुमुरिं च धुनिं च सुहंतु सुहंतुना वज्रेण नि नितरामस्वापयः । मारितवानसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव च्यौत्नानि वज्रहस्त तानि नव यत्पुरो नवतिं च सद्यः ।

निवेशने शततमाविवेषीरहन्न् च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५

तव । च्यौत्नानि । वज्रऽहस्त । तानि । नव । यत् । पुरः ।

नवतिं । च । सद्यः ।

निऽवेशने । शतऽतमा । अविवेषीः । अहन् । च । वृत्रं ।

नमुचिं । उत । अहन् ॥ ५

हे वज्रहस्त तव च्यौत्नानि बलानि तानि तादृशानि । यद्यदा त्वं शंबरस्य नव नवतिं च पुरः सद्यो युगपदेव विदारितवानसीति शेषः । तदा निवेशने निवेशनार्थं शततमां शततमीं पुरमविवेषीः । व्याप्नोः । वृत्रं चाहन् । उतापि च नमुचिमहन् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सना ता तं इंद्र भोजंनानि रातहंव्याय दाशुषे सुदासें।

वृष्णें ते हरी वृषंणा युनज्मि व्यंतु ब्रह्मांणि पुरुशाक वाजं॥ ६

सनां। ता। ते। इंद्र। भोजंनानि। रातऽहंव्याय। दाशुषे।

सुऽदासें।

वृष्णें। ते। हरी इति। वृषंणा। युनज्मि। व्यंतु।

ब्रह्मांणि। पुरुऽशाक। वाजं॥ ६

हे इंद्र ते तव रातहव्याय दत्तहव्याय दाशुषे यजमानाय सुदासे ता तानि त्वया दत्तानि भोजनानि भोग्यानि धनानि सना सनानि सनातनानि बभूवुरिति शेषः। हे पुरुशाक बहुकर्मन्निंद्र वृष्णे कामानां वर्षित्रे ते तुभ्यं। त्वागमनेतुमित्यर्थः। वृषणा वृषणौ हरी अश्वौ युनज्मि। रथे योजयामि। ब्रह्माण्यस्मदीयानि स्तोत्राणि वाजं बलिनं त्वां व्यंतु। गच्छंतु॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा ते अस्यां संहसावन्परिंष्टावघायं भूम हरिवः परादै।

त्रायंस्व नोऽवृकेभिर्वरूंथैस्तवं प्रियासंः सूरिषुं स्याम॥ ७

मा। ते। अस्यां। सहसाऽवन्। परिंष्टौ। अघायं। भूम।

हरिऽवः। पराऽदै।

त्रायंस्व। नः। अवृकेभिः। वरूंथैः। तवं। प्रियासंः।

सूरिषुं। स्याम॥ ७

हे सहसावन् बलवन् हरिवो हरिवन्निंद्र ते तवास्यां स्तोतृभिरस्माभिः क्रियमाणायां परिष्टावन्वेषणायां परादै परादानायाघायाहंते वयं मा भूम। किंच नोऽस्मान-

वृकेभिरबाधैर्वरूथैः । वारयंत्युपद्रवेभ्य इति वरूथानि रक्षणानि । तैस्त्रायस्व । पाहि । तव सूरिषु स्तोतृषु मध्ये वयं प्रियासः प्रियाः स्याम । भूयास्म ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रियास इत्ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः ।
नि तुर्वशं नि याद्वं शिशीह्यतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८

प्रियासः । इत् । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः । मदेम ।
शरणे । सखायः ।
नि । तुर्वशं । नि । याद्वं । शिशीहि । अतिथिऽग्वाय ।
शंस्यं । करिष्यन् ॥ ८

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते तवाभिष्टावभ्येषणे नरः स्तोत्राणां नेतारो वयं सखायः समानख्यातयः प्रियास प्रियास्व संतः शरण इत् गृह एव मदेम । मोदेम । किंचातिथिग्वाय । पूजयातिथीन् गच्छतीत्यतिथिग्वः । तस्मै सुदासे दिवोदासाय पाश्रदीयाय राज्ञे शंस्यं शंसनीयं सुखं करिष्यन् कुर्वन् तुर्वशं राजानं निशिशीहि । वशं कुरु । याद्वं च राजानं निशिशीहीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सद्यश्चिन्नु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शंसंत्युकथशास उक्था ।
ये ते हवेभिर्वि पणीँरदाशन्नस्मान्वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥ ९

सद्यः । चित् । नु । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः ।
शंसंति । उकथऽशासः । उकथा ।
ये । ते । हवेभि । वि । पणीन् । अदाशन् । अस्मान् ।
वृणीष्व । युज्याय । तस्मै ॥ ९

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते तव नु अद्याभिष्टावभ्येषणे ये नर उक्थशास उक्थानां शंसितार उक्थोक्थानि शस्त्राणि सद्यश्चित् सद्य एव शंसंति। किंच ते तव हवेभिः स्तोत्रैः पणीनप्रदानशीलान् वणिजोऽपि व्यदायन्। धनानि विशेषेणादापयन्नित्यर्थः। तानस्मान् तस्मै युज्याय सख्याय तत्सख्यमनुवर्तयितुं वृणीष्व। परिगृहाण॥

॥ अथ दशमी॥

एते स्तोमा नरां नृंतम तुभ्यमस्मद्र्यंचो ददंतो मघानिं।
तेषामिंद्र वृत्रहत्ये शिवो भूः सखा च शूरोऽविता चं नृणां॥ १०

एते। स्तोमाः। नरां। नृऽतम। तुभ्यं। अस्मद्र्यंचः। ददंतः।
मघानिं।
तेषां। इंद्र। वृत्रऽहत्ये। शिवः। भूः। सखा। च। शूरः।
अविता। च। नृणां॥ १०

हे नृतम नेतृतमेंद्र तुभ्यं नरां नेतॄणां य एते स्तोमा संघा मघानि मंहनीयानि हवींषि ददतो ददंतोऽस्मद्र्यंचोऽस्मदभिमुखा अभूवन्निति शेषः। तेषां नृणां वृत्रहत्ये संग्रामे शिवः कल्याणकृत् भूः। भव। सखा च भूः। अविता रक्षिता च भूः॥

॥ अथैकादशी॥

नू इंद्र शूर स्तवमान ऊती ब्रह्मंजूतस्तन्वा वावृधस्व।
उपं नो वाजान्मिमीह्युप स्तीन्यूयं पांत स्वस्तिभिः सदा नः॥११

नु। इंद्र। शूर। स्तवमानः। ऊती। ब्रह्मऽजूतः। तन्वा।
ववृधस्व।
उपं। नः। वाजान्। मिमीहि। उपं। स्तीन्। यूयं।
पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ११

हे शूरेंद्र नु अद्य स्तवमानः स्तूयमानो ब्रह्मजूतो ब्रह्मणा स्तोत्रेण प्रेरितस्त्वा शरीरेण वर्धयस्व। अपि च नोऽस्मभ्यं वाजानन्नान्युपमिमीहि। प्रयच्छेत्यर्थः स्तोतृ-गृहांश्चोपमिमीहि। स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

उग्रो जज्ञ इति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं। तथा चानुक्रम्यते। उग्रो दशेति॥ अभिप्लविके चतुर्थेऽहनि निष्केवल्य एतत्सूक्तं निविद्धानं। सूत्रितं च। चतुर्थस्योग्रो जज्ञ इति निष्केवल्यं। आ० ७. ७.। इति॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य एतत्सूक्तं। तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं। उग्रो जज्ञे वीर्याय स्वधावानुद्ध प्रद्वाग्ग्यैरत अवस्था। ऐ० आ० ५. ८.। इति॥ सौत्रिकचातुर्मास्येषु वैश्वदेवस्य स्थाने प्रथमं पृष्ठ्यमहः। तत्रापि निष्केवल्य एतत्सूक्तं निविद्धानं। सूत्रितं च। जनिष्ठा उग्र उग्रो जज्ञ इति वर्ध्यंदिनः। आ० ९. २.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उग्रो जज्ञे वीर्याय स्वधावाञ्चक्रिरपो नर्यो यत्करिष्यन् ।
जग्मिर्युवा नृषदनमवोभिस्त्राता न इंद्र एनसो महश्चित् ॥ १

उग्रः । जज्ञे । वीर्याय । स्वधाऽवान् । चक्रिः । अपः । नर्यः ।
यत् । करिष्यन् ।
जग्मिः । युवा । नृऽसदनं । अवःऽभिः । त्राता । नः । इंद्रः ।
एनसः । महः । चित् ॥ १

स्वभावान् बलवानुग्र ओजस्वुग्रतूर्यो वेंद्रो वीर्याय वीर्यं कर्तुं जज्ञे। वधूय। नयो नरहितः सन् यत्कर्म करिष्यन् भवति तदपः कर्म चक्रिः कर्तैव ॥ चक्रिरिति किन्प्रत्ययस्य लिडूङ्काशाननलोकाव्ययनिष्टाखलर्थतृणामिति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ अपि अन्टपदनं यन्नगटङं युवा नित्यतरुयः सन् अवोभी रक्षणैः सार्धं जग्मिर्गता महः- श्चिन्मस्ततोऽयेनसः पापान्नोऽस्माकं त्राता रक्षिता च भवेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

हंता वृत्रमिंद्रः शूशुवानः प्रावीन्नु वीरो जरितारमूती ।
कर्ता सुदासे अह वा उ लोकं दाता वसु मुहुरा दाशुषे भूत् ॥ २

हंता । वृत्रं । इंद्रः । शूशुवानः । प्र । आवीत् । नु । वीरः । जरितारं । ऊती ।
कर्ता । सुऽदासे । अह । वै । ऊं इति । लोकं । दाता । वसु । मुहुः । आ । दाशुषे । भूत् ॥ २

इंद्रः शूशुवानो वर्धमानः सन् वृत्रमसुरं हंता भवति ॥ तृनंतत्वादत्र षष्ठ्यभावः ॥ वीरो वीरः सन् जरितारं स्तोतारं नु क्षिप्रमूती ऊत्या रक्षया प्रावीत्। प्रारक्षत्। सुदासे राज्ञे लोकं जनपदं कर्ता च। यद्वा सुदासे कल्याणदानाय यजमानाय लोकं कर्ता च भवति ॥ इहाप्युत्तरत्रापि तृनंतत्वात्षष्ठ्यभावः। अह वा उ इति त्रयः पूरणाः ॥ दाशुषे यजमानाय वसु धनं मुहुर्भूयो भूयो दाता च भूत्। अभूत् ॥ आ इति चार्थे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युध्मो अनर्वा खजकृत्समद्वा शूरः सत्राषाड् जनुषेमषाळ्हः ।
व्यास इंद्रः पृतनाः स्वोजा अधा विश्वं शत्रूयंतं जघान ॥ ३

युध्मः । अनर्वा । खजऽकृत् । समत्ऽवा । शूरः । सत्राषाट् । जनुषा । ईं । अषाळ्हः ।

वि। आसे। इंद्रः। पृतनाः। सुऽओजाः। अधं। विश्वं।

शत्रुऽयंतं। जघान ॥ ३

युध्मो योद्धानर्वाभिर्गंतृरहितो युद्धेष्वपराङ्मुखो वा खजकृद्युद्धकृत्। खले खज इति युद्धनामसु पाठात्। समद्वा। समत् कलहः। तद्वान् शूरः शौर्योपेतो जनुषा जन्मना स्वभावत एव सत्राषाट् बहूनामभिभविताषाड् हः स्वयं च केनाप्यनभिभूतः स्वोजा सुबल ईदृशयमिंद्रः पृतनाः शत्रूणां सेना व्यासे। विक्षिपति। अथापि च शत्रूयंतं शात्रवमाचरंतं विश्वं सर्वं जघान। हंति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उभे चिदिंद्र रोदसी महित्वा पप्राथ तविषीभिस्तुविष्मः।

नि वज्रमिंद्रो हरिवान्मिमिक्षन्त्समंधसा मदेषु वा उवोच ॥ ४

उभे इति। चित्। इंद्र। रोदसी इति। महिऽत्वा। आ।

पप्राथ। तविषीभिः। तुविष्मः।

नि। वज्रं। इंद्रः। हरिऽवान्। मिमिक्षन्। सं। अंधसा।

मदेषु। वै। उवोच ॥ ४

हे तुविष्मो बहुधनेंद्र महित्वा महत्त्वेन तविषीभिर्बलैश्चोभे चिदुभे अपि रोदसी द्यावापृथिव्यावापप्राथ। आपूरितवानसि। अथ परोक्षस्तुतिः। हरिवानश्ववानिंद्रो वज्रं निमिमिक्षन् शत्रुषु प्रापयन् मदेषु यज्ञेषु निवितेषु अंधसा सोमेन समुवोच॥ संसेव्यते संगच्छते वा॥ उच समवाय इति धातुः। वा इति पूरणः॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृषा जजान वृषणं रणाय तमु चिन्नारी नर्यं ससूव।

प्र यः सेनानीरध नृभ्यो अस्तीनः सत्वा गवेषणः स धृष्णुः प्र

वृषा । जजान । वृषणम् । रणाय । तम् । ऊँ इति । चित् । नारी । नर्य॑म् । ससूव ।

प्र । यः । सेनाऽनीः । अध॑ । नृऽभ्यः॑ अस्ति॑ । इनः ।

सत्वा॑ । गोऽएष॑णः । सः । धृष्णुः ॥ ५

वृषा सेक्ता पिता कश्यपो वृषणं कामानां वर्षितारमिंद्रं रणाय युद्धार्थं जजान ॥ जन जनन इति धातुः ॥ नर्यं नरहितं तमु तमेवेंद्रं नारी चिददितिरपि ससूव । सुसुवे । अथापि च य इंद्रो नृभ्यो नृणां सेनानीः सेनानां नेता सन् प्रास्ति प्रभवति स इंद्र इनः सर्वस्य जगत ईश्वरो भवति ॥ नियुत्वानिन इतीश्वरनामसु पाठात् ॥ सत्वा शत्रूणां सादकश्च गवेषणो गवामन्वेष्टा च धृष्णुः शत्रूणां धर्षकश्च भवतीति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू चित्स भ्रेषते जनो न रेषन्मनो यो अस्य घोरमाविवासात् ।
यज्ञैर्य इंद्रे दधते दुवांसि क्षयत्स राय ऋतपा ऋतेजाः ॥ ६

नु । चित् । सः । भ्रेषते । जनः॑ । न । रेषत् । मनः॑ । यः ।

अस्य । घोरम् । आऽविवासात् ।

यज्ञैः । यः । इंद्रे॑ । दध॑ते । दुवांसि । क्षयत् । सः । राये ।

ऋतऽपाः । ऋतेऽजाः ॥ ६

यो जनोऽस्येंद्रस्य घोरं शत्रूणां बाधकं मनो यज्ञैराविवासात् परिचरति स जनः । नु इति प्रतिषेधे वर्तते । चिदित्येवकारार्थे । नूचित् नैव भ्रेषते । स्थानात् न भ्रश्यति । न रेषत् । नैव क्षीयेत । अपि च यो जनो दुवांसि परिचरणसाधनानि स्तोत्रयज्ञादीनींद्रे दधते निधत्ते तस्मै जनाय ऋतपा यज्ञपाता ऋतेजा यज्ञे जातश्च स इंद्रो राये धनाय क्षयत् । निवसति । भवेदित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यदिंद्र पूर्वो अपराय शिक्षन्नयज्ज्यायान्कनीयसो देष्णं ।

अमृत इत्पर्यासीत दूरमा चित्र चित्र्यं भरा रयिं नः ॥ ७

यत् । इंद्र । पूर्वः । अपराय । शिक्षन् । अयत् । ज्यायान् ।

कनीयसः । देष्णं ।

अमृतः । इत् । परि । आसीत । दूरं । आ । चित्र ।

चित्र्यं । भर । रयिं । नः ॥ ७

हे चित्र चायनीयेंद्र यद्धनं पूर्वः पिता ज्येष्ठो भ्राता वापराय पुत्राय कनीयसे वा शिक्षन् प्रयच्छन् ॥ शिक्षतिर्दानकर्मा शीक्षति शिक्षतीति दानकर्मसु पाठात् ॥ भवतीति शेषः । यच्च देष्णं देयं धनं ज्यायान् ज्येष्ठः कनीयसोऽयत् प्राप्नुयात् । यच्चापि धनं पितृतो लब्ध्वा पुत्रोऽमृत इत् अमृत एव सन् पितृगृहं विहाय दूरं पर्यासीत आस्ते तत् त्रिविधं चित्र्यं चायनीयं रयिं धनं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्त इंद्र प्रियो जनो ददाशदसन्निरेके अद्रिवः सखा ते ।

वयं ते अस्यां सुमतौ चनिष्ठाः स्याम वरूथे अघ्नतो नृपीतौ ॥ ८

यः । ते । इंद्र । प्रियः । जनः । ददाशत् । असत् । निरेके ।

अद्रिऽवः । सखा । ते ।

वयं । ते । अस्यां । सुऽमतौ । चनिष्ठाः । स्याम । वरूथे ।

अघ्नतः । नृऽपीतौ ॥ ८

हे इंद्र यस्ते तुभ्यं प्रियः सखा जनो ददाशत् हवींषि दद्यात् हे अद्रिवः स सखा ते तव निरेके दानेऽसत् । स्यात् । वयं च वसिष्ठा अघ्नतोऽहिंसतस्ते तवास्यां सुमतौ-

वसुपश्चवसू वर्तमानावसुनिष्ठाः स्तुतिमत्तरा अतिशयेनास्तवंतौ वा । यनोऽस्मं । न्यपीतौ न्यणां रक्षके वरूथे गृहे परणीये वा धने स्याम । वसेम भवेम वा ॥

॥ अथ नवमी ॥

एष स्तोमो अचिक्रदद्वृषा त उत स्तामुर्मघवन्नक्रपिष्ट ।

रायस्कामो जरितारं त आगन्त्वमंग शक्र वस्व आ शको नः ॥ ९

एषः । स्तोमः । अचिक्रदत् । वृषा । ते । उत । स्तामुः ।

मघऽवन् । अक्रपिष्ट ।

रायः । कामः । जरितारं । ते । आ । अगन् । त्वं । अंग ।

शक्र । वस्वः । आ । शकः । नः ॥ ९

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते त्वदर्थं वृषा सेक्तैष स्तोमः सोमः स्तूयमानोऽचिक्रदत् । क्रंदति । उतापि च स्तामुः स्तोताक्रपिष्ट । अस्तौत् । अपि च हे शक्र ते तव जरितारं स्तोतारं मां रायो धनस्य कामोऽभिलाष आगन् । आगतः । अतस्त्वं वस्वो धनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ नोऽस्मभ्यमंग क्षिप्रमाशकः । देहि ॥

॥ अथ दशमी ॥

स नं इंद्र त्वयंताया इषे धास्त्मना च ये मघवानो जुनंति ।

वस्वी षु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०

सः । नः । इंद्र । त्वऽयंतायै । इषे । धाः । त्मना । च । ये ।

मघऽवानः । जुनंति ।

वस्वी । सु । ते । जरित्रे । अस्तु । शक्तिः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

हे इंद्र स त्वं त्वयताया इषे त्वया दत्तमन्नं भोक्तुं नोऽस्मान् धाः। धारय। ये च मघवानो हविष्मंतस्त्वना स्वयमेव जुनंति हवींषि त्वां प्रति प्रेरयंति तानपि त्वयताया इषे धाः। अपि च वस्वीष्वत्यंतं प्रशस्तासु स्तुतिषु ते तव जरित्रे स्तोत्रे मह्यं शक्तिः सामर्थ्यमस्तु। यद्वा जरित्रे मह्यं ते तव वस्वी सु प्रशस्ता शक्तिर्दानमस्तु। स्पष्टमन्यत्॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः॥

असावि देवमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं। तथा चानुक्रांतं। असावीति॥ माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्योचीयमानमिदं सूक्तं। असावि देवमित्योप यातेत्यनुसवनं। आ० ५. ५.। इति॥ इंद्रस्य वृत्रघ्नः पशावभि क्रत्वेति वपाया अनुवाक्या। सूत्रितं च। अभि क्रत्वेंद्र भूरध ज्मन्. त्वं महाँ इंद्र तुभ्यं ह क्षाः। आ० ३. ८.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

असावि देवं गोऋजीकमंधो न्यस्मिन्निंद्रो जनुषेमुवोच।

बोधामसि त्वा हर्यश्व यज्ञैर्बोधा नः स्तोममंधसो मदेषु॥ १

असावि। देवं। गोऽऋजीकं। अंधः नि। अस्मिन्। इंद्रः।

जनुषा। ईं। उवोच।

बोधामसि। त्वा। हरिऽअश्व। यज्ञैः। बोध। नः।

स्तोमं। अंधसः। मदेषु॥ १

देवं दीप्तं गोऋजीकं गोभिः संस्कृतं। गव्येन मिश्रितमित्यर्थः। अंधः सोमरूपमन्नमसावि। अभिषुतं। ईमयमिंद्रोऽस्मिन्नभिषुते सोमरूपेऽधसि जनुषा स्वभावत एव न्युवोच। नितरां संगतो भवति। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। हे हर्यश्व त्वा त्वां यज्ञैः स्तोत्रैर्हविर्भिर्वा बोधामसि। बोधयामः। अंधसः सोमस्य मदेषु नोऽस्माकं स्तोमं स्तोत्रं बोध। बुध्यस्व च॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र यंति यज्ञं विपयंति बर्हिः सोममादो विदथे दुध्रवाचः ।
न्यु भ्रियंते यशसो गृभादा दूरउपब्दो वृषणो नृषाचः ॥ २

प्र । यंति । यज्ञं । विपयंति । बर्हिः । सोमऽमादः । विदथे ।
दुध्रऽवाचः ।
नि । ऊं इति । भ्रियंते । यशसः । गृभात् । आ ।
दूरेऽउपब्दः । वृषणः । नृऽसाचः ॥ २

यज्ञं प्रयंति यष्टारो बर्हिश्च विपयंति । स्तृणंति ॥ विपिः स्तरणकर्मा ॥ विदथे यज्ञे सोममादो ग्रावाणश्च दुध्रवाचो दुर्धरवाचो भवंति । अपि च यशसो यशस्विनो दूरउपब्दः । दूर उपब्दिः शब्दो येषां ते दूरउपब्दः । नृषाचः । नृ चेतृन्ऋत्विजः सचंत इति नृषाचः । वृषणो ग्रावाणो गृभाद्गृहात् । गृहमध्यमग्रावा । तस्मात् । आ इति चार्थे । निभ्रियंते । अभिषववेलायां निगृह्यंते । उ इति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वमिंद्र स्रवितवा अपस्कः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।
त्वद्वावक्रे रथ्यो३ न धेना रेजंते विश्वा कृत्रिमाणि भीषा ॥ ३

त्वं । इंद्र । स्रवितवै । अपः । करिति कः । परिऽस्थिताः ।
अहिना । शूर । पूर्वीः ।
त्वत् । वावक्रे । रथ्यः । न । धेनाः । रेजंते । विश्वा ।
कृत्रिमाणि । भीषा ॥ ३

हे शूरेंद्र त्वमहिना वृत्रेण परिष्ठिता आक्रांताः पूर्वीर्बह्वीरप उदकानि स्रवितवै स्रवितुं कः । अकार्षीः । येना नद्यश्च त्वत्तो हेतो रथ्यो न रथिन इव यावक्रो । निर्गच्छंति ॥ वकि कौटिल्य इति धातुः ॥ विश्वा विश्वानि क्षितिस्थानि भुवनानि च भीषा त्वत्तो भीत्या रेजंते । कंपंते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

भीमो विवेषायुधेभिरेषामपांसि विश्वा नर्याणि विद्वान् ।

इंद्रः पुरो जर्हृषाणो वि दूधोद्वि वज्रहस्तो महिना जघान ॥ ४

भीमः । विवेष । आयुधेभिः । एषां । अपांसि । विश्वा ।

नर्याणि । विद्वान् ।

इंद्रः । पुरः । जर्हृषाणः । वि । दूधोत् । वि । वज्रऽहस्तः ।

महिना । जघान ॥ ४

इंद्रो नर्याणि नरहितानि विश्वा विश्वान्यपांसि कर्माणि विद्वान् जानन् आयुधेभिरायुधैर्भीमो भयंकरः सन् एषां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ एतानसुरान् विवेष । व्याप्तवान् । पुरश्च तेषां विदूधोत् । अकंपयत् । अपि च जर्हृषाणो हृष्यन् महिना महिम्ना युक्तो वज्रहस्तः सन् तान्विजघान ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न यातव इंद्र जूजुवुर्नो न वंदना शविष्ठ वेद्याभिः ।

स शर्धदर्यो विषुणस्य जंतोर्मा शिश्नदेवा अपि गुर्ऋतं नः ॥ ५

न । यातवः । इंद्र । जूजुवुः । नः । न । वंदना । शविष्ठ ।

वेद्याभिः ।

सः । शर्धत । अर्यः । विषुणस्य । जंतोः । मा । शिश्नऽदेवाः ।

अपि । गुः । ऋतं । नः ॥ ५

हे इंद्र यातवो राक्षसा नोऽस्मान्न जूजुवुः । न हिंस्युः । जूजुवुरिति हिंसाक्रियः पृथक्करणक्रियो वा । अपि च हे यविष्ठ बलवत्तमेंद्र वंदना वंदनानि रक्षांसि वेद्याभिर्वैद्याभ्यः प्रजाभ्यो नोऽस्मान्न जूजुवुः । न पृथक्कुर्वंतु । किंचार्यः स्वामी स इंद्रो विषुणस्य विषमस्य जंतोः प्राणिनः शासने शर्धत् । उत्सहेत । अथ च शिश्नदेवाः । शिश्नेन दीव्यंति क्रीडंत इति शिश्नदेवाः । अब्रह्मचर्या इत्यर्थः । नोऽस्माकमृतं यज्ञं सत्यं वा मापिगुः । मापिगमन् । तथा च यास्कः । स उत्सहतां यो विषुणस्य जंतोर्विषमस्य मा शिश्नदेवा अब्रह्मचर्याः । शिश्नं श्नथतेः । अपिगुर्ऋतं नः सत्यं वा यज्ञं वा । नि० ४. १९. । इति ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अभि क्रत्वेंद्र भूरध ज्मन्न ते विव्यङ्महिमानं रजांसि ।

स्वेना हि वृत्रं शवसा जघंथ न शत्रुरंतं विविदद्युधा ते ॥ ६

अभि । क्रत्वा । इंद्र । भूः । अध । ज्मन् । न । ते । विव्यक् ।
महिमानं । रजांसि ।

स्वेन । हि । वृत्रं । शवसा जघंथ । न । शत्रुः । अंतं ।
विविदत् । युधा । ते ॥ ६

हे इंद्र त्वं क्रत्वा कर्मणा ज्मन् पृथिव्यां वर्तमानान् जंतूनभिभूः । अभ्यभूः । अधापि च ते तव महिमानं रजांसि सर्वे लोका न विव्यक् ॥ व्यचिर्व्याप्तिकर्मा ॥ न व्याप्नुवन्नित्यर्थः । स्वेन स्वकीयेन च शवसा बलेन वृत्रं जघंथ । त्वमवधीः । शत्रुश्च युधा युद्धेन ते तवांतं हिंसां न विविदत् । न लब्धवान् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

देवाश्चित्ते असुर्याय पूर्वेऽनु क्षत्राय ममिरे सहांसि ।

इंद्रो मघानि दयते विषह्येंद्रं वाजस्य जोहुवंत सातौ ॥ ७

देवाः। चित्। ते। असुर्याय। पूर्वे। अनु। क्षत्राय।

ममिरे। सहांसि।

इंद्रः। मघानि। दयते। विऽसह्य। इंद्रं। वाजस्य।

जोहुवंत। सातौ॥ ७

पूर्वे देवाश्चिदसुरा असुर्याय बलाय क्षत्राय॥ क्षदिर्हिंसाकर्मा॥ बलं हिंसां चोभे कर्तुमित्यर्थः। हे इंद्र ते तव सहांसि बलान्यनुममिरे। हीने। पा० १. ४. ८६.। इत्यनुः कर्मप्रवचनीयः॥ तव बलेभ्यो हीना ममिर इत्यर्थः। तथा च निगमांतरं। अनु ते द्यौर्बृहती वीर्यं ममे। ऋग्वे० १. ५७. ५.। इति। अथ परोक्षस्तुतिः। इंद्रः शत्रून्विषह्य मघानि मंहनीयानि धनानि दयते। भक्तेभ्यः प्रयच्छति। अपि चेंद्रं वाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं जोहुवंत। स्तुवंति स्तोतर आह्वयंति वा॥

॥ अथाष्टमी ॥

कीरिश्चिद्धि त्वामवसे जुहावेशानमिंद्र सौभगस्य। भूरेः।

अवो बभूथ शतमूते अस्मे अभिक्षत्तुस्त्वावतो वरूता॥ ८

कीरिः। चित्। हि। त्वां। अवसे। जुहाव। ईशानं।

इंद्र। सौभगस्य। भूरेः।

अवः। बभूथ। शतंऽऊते। अस्मे इति। अभिऽक्षत्तुः।

त्वाऽवतः। वरूता॥ ८

हे इंद्र ईशानं त्वां कीरिः स्तोता॥ कारुः कीरिरिति स्तोतृनामसु पाठात्॥ वसिष्ठोऽवसे रक्षणाय जुहाव हि। स्तौति हि ह्वयति वा। चिदिति पूरणः॥ अपि च हे शतमूते बहुरक्षेंद्र अस्मे अस्माकं भूरेः प्रभूतस्य सौभगस्य धनस्यावो रक्षा बभूथ। बभूविथ। अभिक्षत्तुरभिहिंसकस्य त्वावतस्त्वत्सदृशस्य वरूता वारयिता च भव॥

॥ अथ नवमी ॥

सखायस्त इंद्र विश्वहं स्याम नमोवृधासो महिना तरुत्र ।
वन्वंतु स्मा तेऽवसा समीकेऽभीतिमर्यो वनुषां शवांसि ॥ ८

सखायः । ते । इंद्र । विश्वहं । स्याम । नमःऽवृधासः ।
महिना । तरुत्र ।
वन्वंतु । स्म । ते । अवसा । संऽइके । अभिऽइतिं । अर्यः ।
वनुषां । शवांसि ॥ ८

हे इंद्र ते तव नमोवृधासो नमसा स्तुत्या हविषा वा वर्धयितारो वयं विश्वह सर्वदा सखायः स्याम। भवेम। महिना महिम्ना तरुत्र अत्यंतं तारकेंद्र ते तव। अवसा रक्षणेन समीके संग्रामेऽर्योऽभीतिमभिगमनं वनुषां हिंसकानां शवांसि बलानि च वन्वंतु। स्तोतारो हिंसंतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

स नं इंद्र त्वयंताया इषे धास्त्मना च ये मघवानो जुनंति ।
वस्वी षु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०

सः । नः । इंद्र । त्वऽयंतायै । इषे । धाः । त्मना । च । ये ।
मघऽवानः । जुनंति ।
वस्वी । सु । ते । जरित्रे । अस्तु । शक्तिः । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

इयमृक् व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥

पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वेति नवर्चं पंचमं सूक्तं। अनुक्रम्यते च। पिब नव वैराजन्त्वेऽत्यामिति। वसिष्ठ ऋषिः। आदितोऽष्टौ विराजो नवमी त्रिष्टुप्। इंद्रो देवता॥ दशरात्रे चतुर्थेऽहनि निष्केवल्यशस्त्रे पिबा सोममिंद्रेति षट् स्तोत्रियानुरूपौ। सूत्रितं च। वैराजं चेत्पृष्ठं पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वेति षट् स्तोत्रियानुरूपौ। आ० ७. ८.। इति॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य आद्याः षडृचः। सूत्रितं च। पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वेति षट्। ऐ० आ० ५. १२.। इति॥ आद्या निष्केवल्यशस्त्रयाज्या। सूत्रितं च। पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वेति याज्या। आ० ५. १५। इति॥ चतुर्थेऽहनि माध्यंदिनसवने होत्रकशस्त्रेषु सप्त विराजस्तोत्रियांस्तृचान् कृत्वैकैकस्तृचः शंसनीयः। तत्र न ते गिर इत्याद्यस्तस्य ऋचः। सूत्रितं च। न ते गिरो अपि मृष्ये तुरस्य प्र वो महे महिवृधे भरध्वं। आ० ७. ११.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पिबा सोममिंद्र मंदतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वाद्रिः।
सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वा॥ १

पिब। सोमं। इंद्र। मंदतु। त्वा। यं। ते। सुसाव।
हरिऽअश्व। अद्रिः।
सोतुः। बाहुऽभ्यां। सुऽयतः। न। अर्वा॥ १

हे इंद्र सोमं पिब। स सोमस्त्वा त्वां मंदतु। मादयतु। हे हर्यश्व ते त्वदर्थं सोतुरभिषवकर्तुर्बाहुभ्यामर्वा न रश्मिभ्यामश्व इव सुयतः सुष्ठु परिगृहीतोऽद्रिर्ग्रावा यं सोमं सुषाव॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्ते मदो युज्यश्चारुरस्ति येन वृत्राणि हर्यश्व हंसि।
स त्वामिंद्र प्रभूवसो ममत्तु॥ २

यः । ते । मदः । युज्यः । चारुः । अस्ति । येन । वृत्राणि ।

हरि॒ऽअश्व । हंसि ।

सः । त्वां । इंद्र । प्रभुवसो इति प्रभुऽवसो । ममत्तु ॥ २

हे हर्यश्व ते तव यो युज्योऽनुगुणश्चारुः समीचीनो मदो मदकरः सोमोऽस्ति विद्यते । येन च पीतेन सोमेन वृत्राणि हंसि हे प्रभूवसो प्रभूतधनेंद्र त्वां स सोमो ममत्तु । मादयतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

बोधा सु मे मघवन्वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिं ।

इमा ब्रह्म सधमादे जुषस्व ॥ ३

बोध । सु मे मघऽवन् । वाचं । आ । इमां । यां ते ।

वसिष्ठः । अर्चति । प्रऽशस्तिं ।

इमा । ब्रह्म सधऽमादे । जुषस्व ॥ ३

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते तव प्रशस्तिं स्तुतिरूपां यां वाचं वसिष्ठोऽर्चति वदति तामिमां मे वसिष्ठस्य संबंधिनीं वाचं स्वाबोध । सुष्ठु विबुध्यस्व । किंचेमानि ब्रह्म ब्रह्माणि सधमादे यज्ञे जुषस्व । सेवस्व ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

श्रुधी हवं विपिपानस्याद्रेर्बोधा विप्रस्यार्चतो मनीषां ।

कृष्वा दुवांस्यंतमा सचेमा ॥ ४

श्रुधि । हवं । विऽपिपानस्य । अद्रेः । बोध । विप्रस्य ।

अर्चतः । मनीषां ।

कृष्व । दुवांसि । अंतमा । सचा । इमा ॥ ४

हे इंद्र विपिपानस्य विपीतवतो विपिवतो वा ममाद्रिचोव्णो इवमाह्वानं सुधि। शृणु। तथा च निगमांतरं। ग्रावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः। ऋग्वे० १०. ९४. १.। इति। विप्रस्य प्राज्ञस्य वसिष्ठस्यार्चतः स्तुवतो मनीषां स्तुतिं बोध। बुध्यस्व च। इमेमानि क्रियमाणानि दुवांसि परिचरणान्यंतमांतिकतमानि वृद्धिस्थानि सचा सह सहायभूतः सन्वा कृष्व। कुरु च॥

॥ अथ पंचमी॥

न ते गिरो अपि मृष्ये तुरस्य न सुष्टुतिमसुर्यस्य विद्वान्।

सदा ते नाम स्वयशो विवक्मि॥ ५

न। ते। गिरः। अपि। मृष्ये। तुरस्य। न। सुऽस्तुतिं।

असुर्यस्य। विद्वान्।

सदा। ते। नाम। स्वऽयशः। विवक्मि॥ ५

हे इंद्र तुरस्य शत्रूणां हिंसकस्य ते तव गिरः स्तुतीरसुर्यस्य॥ द्वितीयार्थे षष्ठी॥ त्वदीयमसुर्यं बलं विद्वान् जानन्नहं नापिमृष्ये॥ मृषिर्मार्जनकर्मा॥ न मार्जयामि। न परित्यजामीत्यर्थः। सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं च नापिमृष्ये। मृषेर्मार्जनकर्मत्वमन्यत्रापि दृश्यते। तद्यथा। मा नो अग्ने सख्या पित्र्याणि प्र मर्षिष्ठाः। ऋग्वे० १. ७१. १०.। इति। किंतु स्वयशोऽसाधारणयशस्के तव नाम स्तोत्रं सदैव विवक्मि। ब्रवीमि॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचमो वर्गः॥

॥ अथ षष्ठी॥

भूरि हि ते सवना मानुषेषु भूरि मनीषी हवते त्वामित्।

मारे अस्मन्मघवञ्ज्योक्कः॥ ६

भूरिं । हि । ते । सवना । मानुषेषु । भूरिं । मनीषी ।

हवते । त्वां । इत् ।

मा । आरे । अस्मत् । मघऽवन् । ज्योक् । करिति कः ॥

हे मघवन् ते तव सवना सवनानि सोमाभिषवणानि भूरि भूरीणि मानुषेष्वस्मासु वर्तंत इति शेषः। मनीषी स्तोता त्वामित्त्वामेव भूरि हवते। नितरां ह्वयति। स्तौति। अतोऽस्मदस्मत्त आरे दूरे ज्योक् चिरकालं मा कः। आत्मानं मा कार्षीः। क्षिप्रमात्मानमस्मदासत्तं कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तुभ्येदिमा सवना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि ।

त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥ ७

तुभ्यं । इत् । इमा । सवना । शूर । विश्वा । तुभ्यं ।

ब्रह्माणि । वर्धना । कृणोमि ।

त्वं । नृऽभिः । हव्यः विश्वधा । असि ॥ ७

हे शूर तुभ्येत्तुभ्यमेवेमेमानि विश्वा विश्वानि सवना सोमाभिषवणानि मया क्रियंत इति शेषः। तुभ्यं त्वदर्थमेव वर्धना वर्धनानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि कृणोमि। करोमि। त्वमेव नृभिर्यज्ञानां नेतृभिर्विश्वधा सर्वप्रकारैर्हव्यो ह्वातव्य स्तुत्यो वासि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू चिन्नु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवंति महिमानमुग्र ।

न वीर्यमिंद्र ते न राधः ॥ ८

नु । चित् । नु । ते । मन्यमानस्य । दस्म । उत् । अश्नुवंति ।

महिमानं । उग्र ।

न । वीर्यं । इंद्र । ते । न । राधः ॥ ८

हे दस्म दर्शनीय मन्यमानस्य स्तूयमानस्य ते तव महिमानं। नू चिदिति प्रतिषेधार्थः । नु क्षिप्रं नूचिदुदश्नुवंति । केचन न प्राप्नुवंति । हे उग्रोद्गूर्ण ते तव राधो धनं न दश्नुवंति ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये च पूर्व ऋषयो ये च नूत्ना इंद्र ब्रह्माणि जनयंत विप्राः ।

अस्मे ते संतु सख्या शिवानि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९

ये । च । पूर्वे । ऋषयः । ये । च । नूत्नाः । इंद्र । ब्रह्माणि ।

जनयंत । विप्राः ।

अस्मे इति । ते । संतु । सख्या । शिवानि । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ९

ये च पूर्वे प्राक्तना ऋषयो ये च नूत्ना नूतना विप्रा मेधाविन ऋषयो ब्रह्माणि स्तोत्राणि जनयंत अजनयंत तेष्विवास्मे अस्मास्वपि हे इंद्र ते तव सख्या सख्यानि शिवानि भद्राणि संतु । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षष्ठो वर्गः ॥

उदु ब्रह्माणीति षड्टचं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । अनुक्रम्यते च । उदु षडिति ।। अग्निष्टोमे माध्यंदिने सवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्र एतत्सूक्तं। सूत्रितं च। उदु ब्रह्माण्यृजीषी वज्री वृषभस्तुराषाड़िति याज्या । आ० ५. १६. । इति।। चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्र एतदहरहःशस्यसंज्ञकं सूक्तं। सूत्रितं च। उदु ब्रह्माण्यभि तष्टेवतीतराववहरहःशस्ये। आ० ७. ४. । इति ॥

अष्टर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःस्वेतदेव सूक्तं ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूचितं च । उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्या ते मह इंद्रोत्युग्रेति पंच सूक्तानि । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ब्रह्मा॑ण्यैरत श्रव॒स्येंद्रं॑ सम॒र्ये म॑हया वसिष्ठ ।

आ यो विश्वा॑नि॒ शव॑सा त॒तानो॑पश्रो॒ता म॒ ईव॑तो॒ वचां॑सि ॥ १

उत् । ऊं॒ इति॑ । ब्रह्मा॑णि । ऐ॒र॒त॒ । श्र॒व॒स्या । इंद्रं॑ ।

स॒ऽम॒र्ये॑ । म॒ह॒य॒ । व॒सि॒ष्ठ॒ ।

आ । यः । विश्वा॑नि । शव॑सा । त॒तान॑ । उ॒प॒ऽश्रो॒ता ॥ मे॒ ।

ईव॑तः । वचां॑सि ॥ १

अवस्याचेच्छया ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवींषि चेंद्रार्थमुदैरत स्व ऋषय इति शेषः । उ इति पूरणः । हे वसिष्ठ त्वमपि समर्ये यज्ञ इंद्रं महय । स्तोत्रेण हविषा च पूजय । अपि च य इंद्रो विश्वानि भुवनानि शवसा बलेनाततान स ईवत उपगमनवतो मे मम वचांसि स्तुतिरूपाणि वाक्यान्युपश्रोता भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयां॑मि॒ घोष॑ इंद्र दे॒वजा॑मिरिर॒ज्यंत॒ यच्छु॒रुधो॒ विवा॑चि ।

न॒हि स्वमायु॑श्चिकि॒ते जने॑षु॒ तानीदंहां॒स्यति॑ प॒र्ष्य॒स्मान् ॥ २

अयां॑मि । घोषः॑ । इं॒द्र॒ । दे॒व॒ऽजा॑मिः । इ॒र॒ज्यंत॑ ।

यत् । शु॒रुधः॑ । वि॒ऽवा॑चि ।

न॒हि । स्वं । आयुः॑ । चि॒कि॒ते । जने॑षु । तानि॑ । इत् ।

अंहां॑सि । अति॑ । प॒र्षि॒ । अ॒स्मान् ॥ २

यद्यदा शुरुधः । शुचं शंरुंधंतीति शुरुध ओषध्यः । इरज्यंत वर्धंते तदा हे इंद्र त्वदर्थं विश्वाचि स्तोतरि देवजामिर्देवानां बंधुर्घोषः । स्तुतिरूपः शब्दो घोषः । अयामि । अकारि । अपि च जनेषु मध्ये केनापि स्वमायुः स्वजीवितं नहि चिकिते । न ज्ञायते । यैरायुः क्षीयते तानीत्तानि सर्वाण्येवांहांसि पापान्यस्मानतिपर्षि । अतिपारय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युजे रथं गवेषणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः ।

वि बाधिष्ट स्य रोदसी महित्वेंद्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् ॥ ३

युजे । रथं । गोऽएषणं । हरिऽभ्यां । उप । ब्रह्माणि ।

जुजुषाणं । अस्थुः ।

वि । बाधिष्ट । स्यः । रोदसी इति । महिऽत्वा । इंद्रः ।

वृत्राणि । अप्रति । जघन्वान् ॥ ३

गवेषणं गवां प्रापकमिंद्रस्य रथं हरिभ्यामिंद्रवाहाभ्यां युजे । स्तोत्रैरहं युनज्मि । ब्रह्माणि स्तोत्राणि जुजुषाणं परिचारैः सेव्यमानमिंद्रमुपस्थुः । उपातिष्ठंत । स्य सोऽयमिंद्रो महित्वा महत्त्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ विबाधिष्ट । व्यबाधिष्ट च । अपि चेंद्रो वृत्राणि शत्रूनप्रति द्वंद्वानि जघन्वान् हतवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आपश्चित्पिप्युः स्तर्यो३ न गावो नक्षन्नृतं जरितारस्त इंद्र ।

याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥

आपः । चित् । पिप्युः । स्तर्यः । न । गावः । नक्षन् ।

ऋतं । जरितारः । ते । इंद्र ।

याहि । वायुः । न । निऽयुतः । नः । अच्छ । त्वं । हि ।

धीभिः । दयसे । वि । वाजान् ॥ ४

हे इंद्र त्वत्प्रसादादापश्चित् आपः स्वर्यो न गावः स्वर्यो यथा गाव इव पिप्युः । वर्धंतां । अप्रसूता गावो मांसला भवंति हि । ते तव जरितारः स्तोतारश्च ऋतमुदकं नक्षन् । व्याप्नुवन् । अपि च त्वं नोऽस्मान्नियुतो वायुर्न वायुरिवाच्छ याहि । अभियाहि । त्वं हि धीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा वाजानन्नानि विदयसे । स्तोतृभ्यः प्रयच्छसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ते त्वा मदा इंद्र मादयंतु शुष्मिणं तुविराधसं जरित्रे ।

एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिञ्छूर सवने मादयस्व ॥ ५

ते । त्वा । मदाः । इंद्र । मादयंतु । शुष्मिणं । तुविऽराधसं ।

जरित्रे ।

एकः । देवऽत्रा । दयसे । हि । मर्तान् । अस्मिन् । शूर ।

सवने । मादयस्व ॥ ५

हे इंद्र त्वा त्वां त एते मदा मदकराः सोमा मादयंतु । अपि च जरित्रे स्तोत्रे शुष्मिणं बलवंतं तुविराधसं बहुधनं पुत्रं प्रयच्छतीति शेषः । हे शूर त्वं देवत्रा देवेष्वेक एव मर्तान्मनुष्यान् दयसे हि । दयतिरनुकंपार्थः । अस्मिन् सवने यज्ञे मादयस्व ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवेदिंद्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चंत्यर्कैः ।

स नः स्तुतो वीरवत्पातु गोमद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

एव । इत् । इंद्रं । वृषणं । वज्रऽबाहुं । वसिष्ठासः । अभि ।

अर्चंति । अर्कैः ।

सः । नः । स्तुतः । वीरऽवत् । पातु । गोऽमत् । यूयं ।

पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

वसिष्ठासो वसिष्ठा वज्रबाहुं वज्रकल्पबाहुं वृषणं कामानां वर्षितारमिंद्रमेभिः केदुक्तेन प्रकारेणैवार्कैरर्चनीयैः स्तोत्रैरभ्यर्चंति । अभिपूजयंति । स्तुतः स इंद्रो नोऽस्मभ्यं वीरवत्पुत्रादियुक्तं गोमद्गोयुक्तं च धनं धातु । ददातु । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥

योनिष्ट इंद्र सदने अकारीति षळृचं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । अनुक्रम्यते च । योनिरिति ॥ महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूत्रितं च । योनिष्ट इंद्र सदने अकारीत्येतस्य चतस्रः पच्छोत्तमासुपसंतत्योपोत्तमया परिदधाति ॥ ऐ० आ० ५. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

योनिष्ट इंद्र सदने अकारि तमा नृभिः पुरुहूत प्र याहि ।

असो यथा नोऽविता वृधे च ददो वसूनि ममदश्च सोमैः ॥ १

योनिः । ते । इंद्र । सदने । अकारि । तं । आ । नृऽभिः ।

पुरुऽहूत । प्र । याहि ।

असः । यथा । नः । अविता । वृधे । च । ददः । वसूनि ।

ममदः । च । सोमैः ॥ १

हे इंद्र ते तव सदने सदनार्थं योनिः स्थानमकारि । हे पुरुहूत नृभिर्नृभिः सार्धं तं योनिमाप्रयाहि । नोऽस्माकं यथाविता रक्षितासः असि । नोऽस्माकं वृधे वर्धनाय चासः । तथा च वसूनि ददः । अस्मभ्यं देहि । सोमैरस्मदीयैर्मदः । मादयस्व च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

गृभीतं ते मन इंद्र द्विबर्हाः सुतः सोमः परिषिक्ता मधूनि ।

विसृष्टधेना भरते सुवृक्तिरियमिंद्रं जोहुवती मनीषा ॥ २

गृभीतं । ते । मनः । इंद्र । द्विऽबर्हाः । सुतः । सोमः ।

परिऽसिक्ता । मधूनि ।

विसृष्टऽधेना । भरते । सुऽवृक्तिः । इयं । इंद्र । जोहुवती ।

मनीषा ॥ २

हे इंद्र द्विबर्हाः । षष्ठ्यर्थे प्रथमा । द्विबर्हसो द्वयोः स्थानयोः परिवृढस्य ते तव मनो गृभीतमस्माभिः परिगृहीतं । सोमश्च सुतोऽभिषुतः । मधूनि च परिषिक्ता पात्रेषु परिषिक्तानि । विसृष्टधेना विसृष्टजिह्वा मध्यमस्थानाक्षरात्मावाणा सुवृक्तिः सुसमाप्तिरियं मनीषा स्तुतिरिंद्रं जोहुवती भृशमाह्वयंती भरते । ह्रियते च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन्निदं बर्हिः सोमपेयाय याहि ।

वहंतु त्वा हरयो मद्र्यंचमांगूषमच्छा तवसं मदाय ॥ ३

आ । नः । दिवः । आ । पृथिव्याः । ऋजीषिन् । इदं ।

बर्हिः । सोमऽपेयाय याहि ।

वहंतु । त्वा । हरयः । मद्र्यंचं । आंगूषं । अच्छ । तवसं ।

मदाय ॥ ३

हे ऋजीषिचिंद्र नोऽस्माकमिदं बर्हिरिमं यज्ञं सोमपेयाय दिवः स्वर्गादायाहि । आगच्छ । पृथिव्या अंतरिक्षाच्च । आपः पृथिवीत्यंतरिक्षनामसु पाठात् । आयाहि । अपि च तवसं प्रवृद्धं बलवंतं वा मद्र्यंचं मदभिमुखं त्वा त्वामांगूषं स्तोत्रमच्छाभि मदाय मदार्थं हरयोऽश्वा वहंतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषा ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि ।

वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्रास्मे दधद्वृषणं शुष्ममिंद्र ॥ ४

आ। नः। विश्वाभिः। ऊतिऽभिः। सऽजोषाः। ब्रह्म।

जुषाणः। हरिऽअश्व। याहि।

वरीऽवृजत्। स्थविरेभिः। सुऽशिप्र। अस्मे इति। दधत्।

वृषणं। शुष्मं। इंद्र॥ ४

हे हर्यश्व हरिनामकाश्व सुशिप्र शोभनहनो इंद्र विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभी रक्षाभिः सजोषाः संगतः स्थविरेभिर्वृद्धैर्मरुद्भिः सह वरीवृजत् शत्रून् भृशं हिंसन् अस्मै अस्मभ्यं वृषणं कामानां वर्षितारं शुष्मं बलवंतं पुत्रं दधत् प्रयच्छन् ब्रह्म स्तोत्रं जुषाणः सेवमानो नोऽस्मानायाहि॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष स्तोमो मह उग्राय वाहे धुरीवात्यो न वाजयन्नधायि।

इंद्र त्वायमर्क ईट्टे वसूनां दिवीव द्यामधि नः श्रोमतं धाः॥ ५

एषः। स्तोमः। महे। उग्राय। वाहे। धुरिऽइव। अत्यः।

न। वाजयन्। अधायि।

इंद्र। त्वा। अयं। अर्कः। ईट्टे। वसूनां। दिविऽइव।

द्यां। अधि। नः। श्रोमतं। धाः॥ ५

महे महत उग्रायोद्गूर्णायोजस्विने वा वाहे विश्वस्य वोढ्रे इंद्राय धुरीव रथस्यात्यो न अश्व इव वाजयन् बलं कुर्वन् एष स्तोमोऽधायि। व्यधायि। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। हे इंद्र यं त्वामयमर्कः स्तोता वसूनां वसूनि धनानीट्टे याचते स त्वं नोऽस्मासु द्यां दिवीव श्रोमतं श्रवणीयमन्नं पुत्रं वाधिधाः। अधिधेहि॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवा न इंद्र वार्यस्य पूर्धि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम।

इषं पिन्व मघवद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ६

एव । नः । इंद्र । वार्यस्य । पूर्धि । प्र । ते । महीं ।

सुऽमतिं । वेविदाम ।

इषं । पिन्व । मघवत्ऽभ्यः । सुऽवीरां । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

हे इंद्र नोऽस्मानेवैवं वार्यस्य ॥ तृतीयार्थे षष्ठी ॥ वरणीयेन धनेन पूर्धि । पूरय । [ते तव महीं महतीं सुमतिमनुग्रहबुद्धिं वेविदाम । स्वयं लभेतहि । मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्योऽस्मभ्यं सुवीरां शोभनपुत्रादियुतामिषमन्नं पिन्व । प्रयच्छेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टमो वर्गः ॥

आ ते मह इंद्रेति षड्चमष्टमं सूक्तं वासिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । आ त इत्यनुक्रांतं ॥ महाव्रते निष्केवल्य इदमादीनि पंच सूक्तानि । सूत्रितं च । आ ते मह इंद्रोत्युपेति पंच सूक्तानि । ऐ० आ० ५, ८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ ते मह इंद्रोत्युग्र समन्यवो यत्समरंत सेनाः ।

पताति दिद्युन्नर्यस्य बाह्वोर्मा ते मनो विष्वद्र्य१ग्वि चारीत् ॥ १

आ । ते । महः । इंद्र । ऊती । उग्र । सऽमन्यवः । यत् ।

संऽअरंत । सेनाः ।

पताति । दिद्युत् । नर्यस्य । बाह्वोः । मा । ते । मनः ।

विष्वद्र्यक् । वि । चारीत् ॥ १

हे उग्रोद्गूर्णोजस्विन्निंद्र यद्यदा समन्यवः समो मन्युरभिमानो यासां ताः समन्यवः । सेनाः समरंत युध्यंते संगच्छंते वा तदा नर्यस्य नरहितस्य महो महतस्ते तव बाह्वोः स्थिता दिद्युदायुधं ॥ दिद्युत्तेतिरिति वज्रनामसु पाठात् ॥

ऋती जया अस्मद्रक्षाया आपतति । आपततु । तव विद्युद्रक् विश्वमंत मनश्च मा निवारीत् । अस्मास्वेव स्थिरं भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नि दुर्ग इंद्र श्नथिह्यमित्रांनभि ये नो मर्तासो अमंति ।

आरे तं शंसं कृणुहि निनित्सोरा नो भर संभरणं वसूनां ॥ २

नि । दुःऽगे । इंद्र । श्नथिहि । अमित्रान् । अभि । ये । नः ।

मर्तासः । अमंति ।

आरे । तं । शंसं । कृणुहि । निनित्सोः । आ । नः । भर ।

संऽभरणं । वसूनां ॥ २

हे इंद्र दुर्गे युद्धे ये मर्तासो मर्ता अभ्यभिमुखाः संतो नोऽस्मानमंति अभिभवंति तानमित्रान् शत्रून् निश्नथिहि । निजहि । अपि च निनित्सोरस्मान्निंदितुमिच्छतो नरस्य तं शंसमाशंसनमारे दूरे कृणुहि । कुरु । अपि च नोऽस्मभ्यं वसूनां धनानां संभरणं समूहमाभर । आहर ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतं ते शिप्रिन्नूतयः सुदासे सहस्रं शंसा उत रातिरस्तु ।

जहि वधर्वनुषो मर्त्यस्यास्मे द्युम्नमधि रत्नं च धेहि ॥ ३

शतं । ते । शिप्रिन् । ऊतयः । सुऽदासे । सहस्रं । शंसाः ।

उत । रातिः । अस्तु ।

जहि । वधः । वनुषः । मर्त्यस्य । अस्मे इति । द्युम्नं । अधि ।

रत्नं । च । धेहि ॥ ३

हे शिप्रिन् उष्णीषिन्निंद्र ते त्वदीयाः शतं बह्व्य ऊतयो रक्षाः सुदासे शोभनदानाय मह्यं संतु । सहस्रं शंसाः शंसनीयाः कामाश्च संतु । उतापि च रातिर्धन-

मस्तु। वनुषो हिंसकस्य मर्त्यस्य वधो हिंसासाधनमायुधं च जहि। अपि चास्मे अध्यस्मासु द्युम्नं दीप्तिमदन्नं यशो वा रत्नं च धेहि। तथा च यास्कः। द्युम्नं द्योततेर्यशो वान्नं वा। अस्मे द्युम्नमधि रत्नं च धेहि। अस्मासु द्युम्नं च रत्नं च धेहि। नि० ५, ५,। इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वावतो हीन्द्र क्रत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ ।

विश्वेदहानि तविषीव उग्रँ ओकः कृणुष्व हरिवो न मर्धीः ॥४

त्वाऽवतः । हि । इंद्र । क्रत्वे । अस्मि । त्वाऽवतः । अवितुः ।

शूर । रातौ ।

विश्वा । इत् । अहानि । तविषीऽवः । उग्रः । ओकः ।

कृणुष्व । हरिऽवः । नः । मर्धीः ॥ ४

हे इंद्र त्वावतस्त्वत्सदृशस्य क्रत्वे कर्मणेऽस्मि । भवामि हि । हे शूर अवितुर्विश्वस्य रक्षितुस्त्वावतस्त्वत्सदृशस्य रातौ दाने चास्मीति शेषः। हे तविषीवो बलवन् उग्रौजस्विन्निंद्र विश्वेत् विश्वान्येवाहान्योकोऽस्माकं स्थानं कृणुष्व। कुरु। हे हरिवो हरिवन् न मर्धीः। अस्माच्च हिंस्याः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

कुत्सा एते हर्यश्वाय शूषमिन्द्रे सहो देवजूतमियानाः ।

सत्रा कृधि सुहना शूर वृत्रा वयं तरुत्राः सनुयाम वाजं ॥ ५

कुत्साः । एते । हरिऽअश्वाय । शूषं । इंद्रे । सहः ।

देवऽजूतं । इयानाः ।

सत्रा । कृधि । सुऽहना । शूर । वृत्रा । वयं । तरुत्राः ।

सनुयाम । वाजं ॥ ५

एते वयं वसिष्ठा इदंस्वाय हरिनामकाश्वायेंद्राय स्तूपं सुखकरं स्तोत्रं कृत्वाः कृण्वाणाः ॥ करोतेः कृत्वमर्थः निष्पत्तिः ॥ इंद्रे देवजूतं देवैः प्रेरितं सद्यो वलमियाना याचमानास्तरुत्वा दुर्गाणि तीर्णाः संतो वाजं वलं सनुयाम । लभेमहि । अपि च हे स्पूर रुत्वा रुत्वाणि मनूनु सुहना हंतुं सुशकानि सत्वा सर्वदा कृधि । कुरु ॥

॥ अथो षष्ठी ॥

एवा न इंद्र वार्यस्य पूर्धि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम ।
इषं पिन्व मघवंद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

एव । नः । इंद्र । वार्यस्य । पूर्धि । प्र । ते । महीं ।
सुऽमतिं । वेविदाम ।
इषं । पिन्व । मघवत्ऽभ्यः । सुऽवीरां । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

इयं व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥

न सोम इंद्रमिति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रम्यते ॥ न सोमः पंचेति ॥ महाव्रत उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

न सोम इंद्रमसुतो ममाद नाब्रह्माणो मघवानं सुतासः ।
तस्मा उक्थं जनये यज्जुजोषन्नृवन्नवीयः शृणवद्यथा नः ॥ १

न । सोमः । इंद्रं । असुतः । ममाद । न । अब्रह्माणः ।
मघऽवानं । सुतासः ।
तस्मै । उक्थं । जनये । यत् । जुजोषत् । नृऽवत् । नवीयः ।
शृणवत् । यथा । नः ॥ १

मघवानं धनवंतमिंद्रमसुतो नाभिषुतः सोमो न ममाद । न तर्पयति । सुतासोऽभिषुता अपि सोमा अब्रह्माणः स्तोत्रहीना न ममदुः । ममादेत्येतदाख्यातं बहुवचनांततया विपरिणतं सदत्र संबध्यते । अत एव त्रिष्वपि सवनेषु पावमानैः स्तोत्रैः स्तुता एव सोमा हूयंते । अपि च नोऽस्मदीयं यदुक्थमिंद्रो जुजोषत् सेवेत । यथा च न्टपवत् राजेवादरेण शृणवत् शृणुयात् तथा नवीयो नवतरमुक्थं यस्मै तस्मा इंद्राय जनये । पठामीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उक्थउंक्थे सोम इंद्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।

यदीं सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अवसे हवंते ॥ २

उक्थेऽउंक्थे । सोमः । इंद्रं । ममाद । नीथेऽनीथे ।

मघऽवानं । सुतासः ।

यत् । ईं । सऽबाधः । पितरं । नः । पुत्राः । समानऽदक्षाः ।

अवसे । हवंते ॥ २

यद्यस्मादुक्थ उक्थे शस्त्रे शस्त्रे क्रियमाणे सोमो मघवानमिंद्रं ममाद मादयति । नीथे नीथे स्तोत्रे स्तोत्रे क्रियमाणे सुतासोऽभिषुताः सोमा मादयंति तस्मादीमेनमिंद्रं सबाधः परस्परं मिलिताः समानदक्षाः समानोत्साहा ऋत्विजः पुत्राः पितरं न पितरमिवास्मै तर्पणाय रक्षणाय वा हवंते । शस्त्रैः स्तोत्रैश्च स्तुवंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चकार ता कृणवन्नूनमन्या यानि ब्रुवंति वेधसः सुतेषु ।

जनीरिव पतिरेकः समानो नि मामृजे पुर इंद्रः सु सर्वाः ॥ ३

चकारं । ता । कृणवत् । नूनं । अन्या । यानि । ब्रुवंति ।

वेधसः । सुतेषु ।

जनीःऽइव । पतिः । एकः । समानः । नि । ममृजे ।

पुरः । इंद्रः । सु । सर्वाः ॥ ३

वेधसः स्तोतॄणां विधातारः सुतेषु सोमेष्वभिषुतेषु यानि कर्माणि ब्रुवंति तानि वृत्रवधादीनि कर्माणींद्र पूर्वस्मिन्काले चकार। नूनं संप्रत्यत्यन्यान्यपि कर्माणि कृणवत्। कुर्यात्। अपि च स इंद्रः सर्वाः पुरः शत्रुनगरीः स्मानः समदृत्तिरेकोऽसहायः पतिर्जनीरिव जाया इव सु निमार्ष्टजे। सम्यक् शोधयेत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एवा तमाहुरुत शृण्व इंद्र एको विभक्ता तरणिर्मघानां।

मिथस्तुर ऊतयो यस्य पूर्वीरस्मे भद्राणि सश्चत प्रियाणि ॥ ४

एव। तं। आहुः। उत। शृण्वे। इंद्रः। एकः। विऽभक्ता।

तरणिः। मघानां।

मिथःऽतुरः। ऊतयः। यस्य। पूर्वीः। अस्मे इति। भद्राणि।

सश्चत। प्रियाणि ॥ ४

यस्येंद्रस्य मिथः परस्परं तुरो बाधमानाः संश्लिष्टा वा पूर्वीः पूर्व्यो बह्व्य ऊतयो रक्षाः संति। तमेवैवमुक्तगुणमाहुः पूर्वं ऋषयः। उतापि चाद्यापि स इंद्रो मघानां मंहनीयानां धनानां विभक्ता दातेति तरणिरापदस्तारयितेति शृण्वे। श्रूयते। तस्य च प्रसादादस्मे अस्मान् प्रियाणि भद्राणि कल्याणानि सश्चत। सेवंतां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एवा वसिष्ठ इंद्रमूतये नॄन्कृष्टीनां वृषभं सुते गृणाति।

सहस्रिण उप नो माहि वाजान्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

एव। वसिष्ठः। इंद्रं। ऊतये। नॄन्। कृष्टीनां। वृषभं।

सुते। गृणाति।

सहस्रिणः। उप। नः। माहि। वाजान्। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥ ५

वसिष्ठो नृनृ न्तर्णां ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ ऊतये रचायै कृष्टीनां प्रजानां वृषभं कामानां वर्षितारमिंद्रमेवैवं पूर्वोक्तप्रकारेण गृणाति । स्तौति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इंद्र नोऽस्मभ्यं सहस्रिणः सहस्रसंख्याकान्वाजानन्नान्युपमाहि । प्रयच्छेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥

इंद्रं नर इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । इंद्रं नर इत्यनुक्रांतं ॥ महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तमुक्तं तृतीयत्वेन ॥ इंद्रे पशौ वपापुरोडाशहविषामाद्यास्तिस्रः क्रमेणानुवाक्याः । सूत्रितं च । इंद्रं नरो नेमधिता हवंत इत्युक्ते लोकमनु नेषि विद्वानिति । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रं नरो नेमधिता हवंते यत्पार्या युनजते धियस्ताः ।
शूरो नृषाता शवसश्चकान आ गोमति व्रजे भजा त्वं नः ॥ १

इंद्रं । नरः । नेमऽधिता । हवंते । यत् । पार्याः । युनजते । धियः । ताः ।
शूरः । नृऽसाता । शवसः । चकानः । आ । गोऽमति । व्रजे । भज । त्वं । नः ॥ १

यद्यदा पार्या युद्धभरणनिमित्तास्ताः प्रसिद्धा धियः कर्माणि युनजते प्रयुज्यंते तदा नरो नेतारो यमिंद्रं नेमधिता नेमधितौ संग्रामे हवंते ह्वयंति स त्वं शूरो नृषाता नृणां संभक्ता च शवसो बलस्य बलं चकानः कामयमानश्च सन् गोमति व्रजे गोष्ठे गोसमूहे नोऽस्मानाभज । प्रापय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

य इंद्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः ।
त्वं हि दृळ्हा मघवन्विचेता अपा वृधि परिवृतं न राधः ॥ २

यः । इंद्र । शुष्मः । मघऽवन् । ते । अस्ति । शिक्ष ।

सखिऽभ्यः । पुरुऽहूत । नृऽभ्यः ।

त्वं । हि । दृळ्हा । मघऽवन् । विऽचेताः । अप । वृधि ।

परिऽवृतं । न । राधः ॥ २

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र ते तव यः शुष्मो बलमस्ति तं शुष्मं सखिभ्यः स्तोतृभ्यो नृभ्यः शिक्ष । देहि । अपि च हे मघवन् हि यस्माद्दृळ्हा दृढानि पुरां द्वाराणि बिभेदिथेति शेषः । तस्मात्त्वं विचेता विविक्तप्रज्ञः सन् परिवृतं तिरोहितं राधो धनमपवृधि । अस्मभ्यमपवृणु । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति ।

ततो ददाति दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक् ॥ ३

इंद्रः । राजा । जगतः । चर्षणीनां । अधि । क्षमि ।

विषुऽरूपं । यत् । अस्ति ।

ततः । ददाति । दाशुषे । वसूनि । चोदत् । राधः ।

उपऽस्तुतः । चित् । अर्वाक् ॥ ३

स इंद्रो जगतो जंगमस्य पश्वादेर्यतो राजेश्वरो भवति । चर्षणीनां मनुष्याणां च राजा भवति । अधि क्षमि क्षमायां विषुरूपं नानारूपं यद्धनमस्ति तस्यापि राजा भवति ततो दाशुषे यजमानाय वसूनि धनानि ददाति । स इंद्रोऽस्माभिरुपस्तुत एव सन् राधो धनमर्वागस्मदभिमुखं चोदतु । प्रेरयतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नू चिन्न इंद्रो मघवा सहूती दानो वाजं नि यमते न ऊती ।

अनूना यस्य दक्षिणा पीपाय वामं नृभ्यो अभिवीता सखिभ्यः ॥ ४

नु । चित् । नः । इंद्रः । मघऽवा । सऽहूती । दानः ।

वाजं । नि । यमते । नः । ऊती ।

अनूना । यस्य । दक्षिणा । पीपाय । वामं । नृऽभ्यः ।

अभिऽवीता । सखिऽभ्यः ॥ ४

मघवा धनवान् दानो ददानः स इंद्रो नोऽस्माकं सहूती सहूत्या मरुद्भिः सहाह्वानेन वाजमन्नं नोऽस्मभ्यमूती ऊत्यै रक्षायै नू चित् क्षिप्रमेव नियमते। प्रयच्छतु। यस्येंद्रस्यानूना संपूर्णाभिवीताभिप्राप्ता दक्षिणा दानं सखिभ्यः स्तोतृभ्यो नृभ्यो वामं वननीयं धनं पीपाय दोग्धि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू इंद्र राये वरिवस्कृधी न आ ते मनो ववृत्याम मघाय ।
गोमदश्वावद्रथवद्व्यंतो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

नु । इंद्र । राये । वरिवः । कृधि । नः । आ । ते । मनः ।

ववृत्याम । मघाय ।

गोऽमत् । अश्वऽवत् । रथऽवत् । व्यंतः । यं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

हे इंद्र नोऽस्मभ्यं राये धनप्राप्तये नु क्षिप्रं वरिवो धनं। वेदो वरिव इति धननामसु पाठात्। त्वं कृधि। देहि। वयं ते तव मनो मघाय मंहनीयायै स्तुत्या आववृत्याम। आवर्तयाम। स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकादशो वर्गः ॥

वृष्णा ण इंद्रेति पंचर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं। वृष्णा ण इत्यनुक्रांतं ॥ महाव्रते निष्केवल्ये पंचमत्वेनास्य सूक्तस्य विनियोग उक्तः। अष्टमेऽहनि प्रउगशस्त्र आद्यस्तृच ऐंद्रः। आ० ८, ११, ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ब्रह्मा॑ ण इंद्रोप॑ याहि विद्वान॒र्वांच॑स्ते हर॑यो संतु युक्ताः ।
विश्वे॑ चिद्धि त्वा॑ विह॒वं॑त मर्ता॑ अस्माक॒मिच्छृ॑णुहि
विश्वमिन्व ॥ १

ब्रह्म॑ । नः । इंद्र । उप॑ । याहि । विद्वान् । अ॒र्वांचः॑ । ते ।
हर॑यः । संतु । युक्ताः ।
विश्वे॑ । चित् । हि । त्वा ! विऽहवं॑त । मर्ताः॑ । अस्माकं॑ ।
इत् । शृणुहि । विश्वंऽइन्व ॥ १

हे इंद्र त्वं विद्वान् जानन् नोऽस्माकं ब्रह्म स्तोत्रमुपयाहि। ते तव हरयोऽश्वा-श्चार्वांचोऽस्मदभिमुखा युक्ताः संतु। हे विश्वमिन्व विश्वप्रीणयितरिंद्र त्वा त्वां विश्वे सर्वे मर्ता मनुष्याश्चिद्धि यद्यपि विहवंत पृथक् ह्वयंते तथाप्यस्माकमिदस्माकमेव हवं शृणुहि। शृणु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एवं त इंद्र महिमा व्या॑नड्ब्रह्म यत्पासि॑ शवसिन्नृषीणां ।
आ यद्वज्रं॑ दधिषे हस्तं॑ उग्र घोरः सन्क्रत्वा॑ जनिष्ठा
अषाड्हः ॥ २

एवं । ते । इंद्र । महिमा । वि । आनट् । ब्रह्म॑ । यत् ।
पासि॑ । शवसिन् । ऋषीणां ।
आ । यत् । वज्रं॑ । दधिषे । हस्ते॑ । उग्र । घोरः॑ । सन् ।
क्रत्वा॑ । जनिष्ठाः । अषाड्हः ॥ २

हे शवसिन् बलवन्निंद्र यद्यदा ऋषीणां ब्रह्म स्तोत्रं पासि रक्षसि। स्तोत्रस्य रक्षणं नाम फलप्रदानं। तदा ते तव महिमा हवं। हवः स्तोता। तं व्यानट्। व्याप्नोतु । हे उग्रौजस्विन्निंद्र यद्यदा हस्ते पाणौ वज्रमादधिषे धारयसि तदा क्रत्वा मन्युवधादिना कर्मणा घोरः सन् अषाड्हः मन्युभिरनभिभूतो जनिष्ठाः। अजनिष्ठाः। अभवः।

॥ अथ तृतीया ॥

तव प्रणीतींद्र जोहुवानान्सं यन्नॄन्न रोदसी निनेथं ।
महे क्षत्राय शवसे हि जज्ञेऽतूतुजिं चित्तूतुजिरशिश्नत् ॥ ३

तवं । प्रऽनीती । इंद्र । जोहुवानान् । सं । यत् । नॄन् ।
न । रोदसी इति । निनेथं ।
महे । क्षत्रायं । शवसे । हि । जज्ञे । अतूतुजिं । चित् ।
तूतुजिः । अशिश्नत् ॥ ३

हे इंद्र यद्यस्त्वं तव प्रणीती प्रणीत्या प्रणयनेन जोहुवानान् भृशं स्तुवतो नॄन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ संनिनेथ संगमयसि। दिवि पृथिव्यां च स्तोतॄन् प्रतिष्ठापयसीत्यर्थः। स त्वं महे महते क्षत्राय धनाय॥ रयिः क्षत्रमिति धननामसु पाठात्॥ शवसे बलाय च। यजमानेभ्यो महद्धनं बलं च दातुमित्यर्थः। जज्ञे। जज्ञिषे। हीति हेत्वर्थे। यत एवमतः कारणादतूतुजिमदातारमयजमानं तूतुजिर्दाता यजमानोऽशिश्नत्॥ श्नथतिर्हिंसाकर्मा। तस्माल्लडर्थे लुङ्॥ हिनस्ति। चिदित्येवकारार्थे॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एभिर्न इंद्राहभिर्दशस्य दुर्मित्रासो हि क्षितयः पवंते ।
प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अव द्विता वरुणो मायी

नः सात् ॥ ४

एभिः । नः । इंद्र । अहःऽभिः । दशस्य । दुःऽमित्रासः ।

हि । क्षितयः । पवंते ।

प्रति । यत् । चष्टे । अनृतं । अनेनाः । अव । द्विता ।

वरुणः । मायी । नः । सात् ॥ ४

हे इंद्र दुर्मित्रासो दुष्टमित्रभूता बाधकाः क्षितयो जनाः पवंते । अभिगच्छंति ॥ पवतिर्गतिकर्मा ॥ तेभ्यो धनमाच्छिद्य नोऽस्मभ्यमेभिः सात्विकैरहभिरहोभिर्दशस्य । देहि । किंचानेना एनसां निहंता मायी प्रज्ञावान् वरुणो यदनृतं नोऽस्माकं प्रतिचष्टे अभिपश्यति तदनृतं हे इंद्र त्वत्प्रसादात् द्विता द्विधावसात् । अवस्यतु । विमोचयतु । तथा च यास्कः । स्यतिरुपसृष्टो विमोचन इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद्ददन्नः ।

यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

वोचेम । इत् । इंद्रं । मघऽवानं । एनं । महः । रायः ।

राधसः । यत् । ददत् । नः ।

यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृतिं । अविष्ठः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

यत् य इंद्रो महो महतो राधसः संराधकस्य रायो धनस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ संराधकं महद्धनं नोऽस्मभ्यं ददत् प्रायच्छत् । यश्चेंद्रोऽर्चतः स्तुवतो ब्रह्मकृतिं क्रियमाणं ब्रह्म स्तोत्रमविष्ठोऽतिशयेन रक्षिता गंता भवति तमेनं मघवानं धनवंतमिंद्रं वोचेमेत् । स्तुवेमैव । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥

अयं सोम इंद्रेति पंचर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । अयं सोम इत्यनुक्रांतं ॥ व्यूढे दशरात्रे नवमेऽहन्ययं सोम इंद्रेति प्रउगशस्त्र ऐंद्रतृचः ।

सूत्रितं च । अयं सोम इंद्र तुभ्यं सुन्व आ तु ब्रह्मा यः । आ० ८. ११. । इति ॥ षोडशियज्ञे ब्रह्मन्वीर इत्येषा त्रिष्टुप् । सूत्रितं च । ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाण इति त्रिष्टुप् । आ० ६. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अयं सोम इंद्र तुभ्यं सुन्व आ तु प्र याहि हरिवस्तदोकाः ।

पिबा त्वस्य सुषुतस्य चारोर्ददो मघानि मघवन्नियानः ॥ १

अयं । सोमः । इंद्र । तुभ्यं । सुन्वे । आ । तु । प्र । याहि ।

हरिऽवः । तत्ऽओकाः ।

पिब । तु । अस्य । सुऽसुतस्य । चारोः । ददः । मघानि ।

मघऽवन् । इयानः ॥ १

हे इंद्र तुभ्यं त्वदर्थमयमेष सोमः सुन्वे । अभिषुतोऽभवत् । हे हरिवो हरिवन्निंद्र तदोकाः । सवनीयो यस्यासौ तदोकाः । तु क्षिप्रमाप्रयाहि । सुषुतस्य सम्यगभिषुतस्य चारोः शोभनस्यास्य सोमस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ सम्यगभिषुतं शोभनमित्यर्थः । तु क्षिप्रं पिब च । अपि च हे मघवन् इयान उपगम्यमानो याच्यमानो वा त्वं मघानि धनानि ददः । अस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाणोऽर्वाचीनो हरिभिर्याहि तूयं ।

अस्मिन्नू षु सवने मादयस्वोप ब्रह्माणि शृणव इमा नः ॥ २

ब्रह्मन् । वीर । ब्रह्मऽकृतिं । जुषाणः । अर्वाचीनः ।

हरिऽभिः । याहि । तूयं ।

अस्मिन् । ऊं इति । सु । सवने । मादयस्व । उप ।

ब्रह्माणि । शृणवः । इमा । नः ॥ २

हे ब्रह्मन् परिवृढ वीरेंद्र ब्रह्मकृतिं क्रियमाणं स्तोत्रं जुषाणः सेवमानोऽर्वाचीनोऽस्मदभिमुखः सन् हरिभिरश्वैस्तूयं क्षिप्रं याहि। अस्मिन्नु अस्मिन्नेव सवने यज्ञं सु सुष्ठु मादयस्व च। नोऽस्मदीयानीमेमानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि चोपशृणवः। उपशृणु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

का ते अस्त्यरंकृतिः सूक्तैः कदा नूनं ते मघवन्दाशेम।

विश्वा मतीरा ततने त्वायाधा म इंद्र शृणवो हवेमा ॥ ३

का। ते। अस्ति। अरंऽकृतिः। सुऽउक्तैः। कदा। नूनं।

ते। मघऽवन्। दाशेम।

विश्वाः। मतीः। आ। ततने। त्वाऽयाः। अध। मे। इंद्र।

शृणवः। हवा। इमा ॥ ३

हे इंद्र ते तव सूक्तैरस्माभिः क्रियमाणैः स्तोत्रैररंकृतिरलंकृतिः कास्ति। कीदृशी भवति। हे मघवन् ते तव कदा नूनं कदा खलु दाशेम। प्रीतिमुत्पादयेम। त्वाया त्वत्कामनयैव विश्वा मतीः सर्वाः स्तुतीराततने। करोमि। अधातः कारणात् हे इंद्र मे मदीयानीमेमानि हवा हवानि स्तोत्राणि शृणवः। शृणु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उतो घा ते पुरुष्या इदासन्येषां पूर्वेषामशृणोर्ऋषीणां।

अधाहं त्वा मघवञ्जोहवीमि त्वं न इंद्रासि प्रमतिः पितेव ॥ ४

उतो इति। घ। ते। पुरुष्याः। इत्। आसन्। येषां।

पूर्वेषां। अशृणोः। ऋषीणां।

अध। अहं। त्वा। मघऽवन्। जोहवीमि। त्वं। नः।

इंद्र। असि। प्रऽमतिः। पिताऽइव ॥ ४

उतापि च। वेति पूरणः। हे मघवन् येषां पूर्वेषामृषीणां स्तुतीरशृणोः ते पूर्वे ऋषयः पुरुभ्या इव पुरुषेभ्यो हिता एवासन्। अथातोऽहं त्वा त्वां जोहवीमि। भृशं स्तौमि। अपि च हे इंद्र त्वं नोऽस्माकं पितेव जनक इव प्रमतिर्बुद्धिरसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद्ददन्नः ।

यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

वोचेम । इत् । इंद्रं । मघऽवानं । एनं । महः । रायः ।

राधसः । यत् । ददत् । नः ।

यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृतिं । अविष्ठः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

इयं व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥

आ नो देवेति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं आ नो देवेत्यनुक्रांतं ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र आ न इत्ययमैंद्रस्तृचः। सूत्र्यते हि। आ नो देव शवसा याहि शुष्मिन् प्र वो यज्ञेषु देवयंतो अर्चन्। आ० ८. ६.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ नो देव शवसा याहि शुष्मिन्भवा वृध इंद्र रायो अस्य ।

महे नृम्णाय नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौंस्याय शूर ॥ १

आ । नः । देव । शवसा । याहि । शुष्मिन् । भव । वृधः ।

इंद्र । रायः । अस्य ।

महे । नृम्णाय । नृऽपते । सुऽवज्र । महि । क्षत्राय ।

पौंस्याय । शूर ॥ १

हे देव द्योतमान शुष्मिन् बलवन्निंद्र नोऽस्मान् शवसा बलेन सार्धमायाहि। अस्माअस्म्यं देयस्य रायो धनस्य वृधो वर्धयिता च भव। हे नृपते सुवज्र महे महते नृम्णाय बलाय च भव॥ बाधो नृम्णमिति बलनामसु पाठात्॥ हे शूर महे महते चत्राय शत्रूणां हिंसकाय। चदिर्हिंसाकर्मा। पौंस्याय वीर्याय च भव॥

॥ अथ द्वितीया॥

हवंत उ त्वा हव्यं विवाचि तनूषु शूराः सूर्यस्य सातौ।

त्वं विश्वेषु सेन्यो जनेषु त्वं वृत्राणि रंधया सुहंतु॥ २

हवंते। ऊं इति। त्वा। हव्यं। विऽवाचि। तनूषु। शूराः।

सूर्यस्य। सातौ।

त्वं। विश्वेषु। सेन्यः। जनेषु। त्वं। वृत्राणि। रंधय। सुऽहंतु॥२

हे इंद्र हव्यं ह्वातव्यं त्वा त्वां विवाचि विविधा वाचो यस्मिन् प्रादुर्भवंति तस्मिन्युद्धे शूराः पुरुषास्तनूष्वंगेषु रक्षणीयासु सूर्यस्य सातौ संभजने। सरति गच्छतीत्यायुरत्र सूर्यो विवक्षितः। तस्य चिरकालं प्राप्त्यर्थं हवंते। ह्वयंति विश्वेषु सर्वेषु जनेषु त्वमेव सेन्यः सेनार्होऽसि। अपि च त्वं वृत्राणि शत्रून् सुहंतु सुहंतुनाम्ना वज्रेण रंधय। अस्मभ्यं वशीकुरु॥

॥ अथ तृतीया॥

अहा यदिंद्र सुदिना व्युच्छान्दधो यत्केतुमुपमं समत्सु।

न्य१ग्निः सीददसुरो न होता हुवानो अत्र सुभगाय देवान्॥ ३

अहा। यत्। इंद्र। सुऽदिना। विऽउच्छान्। दधः। यत्।

केतुं। उपऽमं। समत्ऽसु।

नि। अग्निः। सीदत्। असुरः। न। होता। हुवानः।

अत्र। सुऽभगाय। देवान्॥ ३

हे इंद्र यद्यदाहानि सुदिना सुदिनानि व्युच्छान् व्युच्छेयुः। यद्यदा च समत्सु संग्रामेषु केतुं ज्ञानमुपमं अंतिकं दधः धारयेः सदासुरो बलवान् होता देवानामाह्वा-

तानिः सुभगायास्माकं सौभगायास्माकं सौभनधनप्राप्तये देवान् कुर्वाणो त्वयन् अत्राग्निन्वहे निषीदतु। न्यसीदत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयं ते तं इंद्र ये चं देव स्तवंत शूर दद॑तो मघानि॑ ।
यच्छां सूरिभ्य॑ उपमं वरू॑थं स्वाभुवो॑ जरणाम॑श्नवंत ॥ ४

वयं । ते । ते । इंद्र । ये । च । देव । स्तवं॑ते । शूर । दद॑तः
मघानि॑ ।
यच्छं । सुरिऽभ्यः॑ । उपऽमं । वरू॑थं । सुऽआभुवः॑ । जरणां ।
अश्नवंत ॥ ४

हे देव शूरेंद्र ते तव वयं वसिष्ठाः स्वभूताः । ये जना मदीयपुत्रपौत्रादयो मघानि मंहनीयानि हवींषि ददतः प्रयच्छंतः स्तवंत स्तुवंति तेऽपि तव स्वभूताः । तेभ्य उभयेभ्यः सूरिभ्यः स्तोतृभ्य उपमं श्रेष्ठं वरूथं गृहं यच्छ । प्रयच्छ । अपि च त उभे स्वाभुवः सुसमृद्धाः संतो जरणा जरामश्नवंत । प्राप्नुवंतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं॑ मघवा॑नमेनं महो रायो राधसो यद्दद॑न्नः ।
यो अर्चतो ब्रह्मकृ॑तिमविष्ठो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा॑ नः ॥ ५

वोचेम॑ । इत् । इंद्रं॑ । मघऽवा॑नं । एनं । महः । रायः ।
राधसः । यत् । दद॑त् । नः ।
यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृ॑तिं । अविष्ठः । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा॑ । नः ॥ ५

एषा विदा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्दशो वर्गः ॥

प्र व इंद्रायेति द्वादशर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । दशम्याद्यास्तिस्रो विराजः शिष्टा गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । प्र वो द्वादश गायत्रं त्रिविराडंतमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ प्रथमे रात्रिपर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे प्र व इंद्रायेत्याद्यस्तृचः स्तोत्रियः । सूत्रितं च । प्र व इंद्राय मादनं प्र कृतान्यृजीषिणः । आ० ६. ४. । इति ॥ अतिरात्रे प्रथमे पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयमिंद्र त्वायवोऽभीत्यनुरूपस्तृचः । तथा च सूत्रितं । वयमिंद्र त्वायवोऽभि प्रार्वतेत्यायेत्युक्तमाहरेत् । आ० ६. ४. । इति ॥ चतुर्थेऽहनि माध्यंदिनसवने होतृकशस्त्र आरंभणीयाभ्य ऊर्ध्वं वैराज एकस्तृच आवपनीयः । तदर्थाः प्र वो महे महिवृधे भरध्वमित्याद्यास्तिस्रः । सूत्रितं च । प्र वो महे महिवृधे भरध्वमिति चतस्रस्तिस्रश्च विराजः । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र व इंद्राय मादनं हर्यश्वाय गायत ।

सखायः सोमपाव्ने ॥ १

प्र । वः । इंद्राय । मादनं । हरिऽअश्वाय । गायत ।

सखायः । सोमऽपाव्ने ॥ १

हे सखायो वो यूयं हर्यश्वाय सोमपाव्ने सोमानां पात्र इंद्राय मादनं मदकरं स्तोत्रं प्रगायत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शंसेदुक्थं सुदानव उत द्युक्षं यथा नरः ।

चकृमा सत्यराधसे ॥ २

शंस । इत् । उक्थं । सुऽदानवे । उत । द्युक्षं । यथा । नरः ॥

चकृम । सत्यऽराधसे ॥ २

उतापि च हे स्तोतः सुदानवे शोभनदानाय सत्यराधसे सत्यधनायेंद्रायोक्थं स्तोमं यथा नरोऽन्ये स्तोतारो द्युक्षं दीप्तेः साधनभूतं स्तोत्रं शंसंति तद्वत्त्वमपि शंस । उच्चारय । इदिति पूरणः । वयं च चक्रम । स्तोत्रं करवाम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं नं इंद्र वाजयुस्त्वं गव्युः शतक्रतो ।

त्वं हिरण्ययुर्वसो ॥ ३

त्वं । नः । इंद्र । वाजऽयुः । त्वं । गव्युः ।

शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

त्वं । हिरण्यऽयुः । वसो इति ॥ ३

हे इंद्र त्वं नोऽस्माकं वाजयुरन्नकामो भव । हे शतक्रतो त्वं नोऽस्माकं गव्युर्गोकामो भव । हे वसो वासयितरिंद्र त्वं हिरण्ययुर्हिरण्यकामोऽपि भव ॥ छंदसि परेच्छायामपि दृश्यते क्यजिति क्यच् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयमिंद्र त्वायवोऽभि प्र णोनुमो वृषन् ।

विद्धि त्व१ स्य नो वसो ॥ ४

वयं । इंद्र । त्वाऽयवः । अभि । प्र । नोनुमः । वृषन् ।

विद्धि । तु । अस्य । नः । वसो इति ।

हे वृषन् कामानां वर्षितरिंद्र त्वायवस्त्वत्कामा वयं वसिष्ठास्त्वामभिप्रणोनुमः । प्रकर्षेण स्तुमः । हे वसो वासयितरिंद्र अस्येदमस्मदीयं स्तोत्रं तु क्षिप्रं विद्धि । अवधारय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रंधीरराव्णे ।

त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५

मा । नः । निदे । च । वक्तवे । अर्यः । रंधीः । अराव्णे ।

त्वे । इति । अपि । क्रतुः । मम ॥ ५

हे इंद्र अर्यः स्वामी त्वं वक्तवे परुषवाक्यानां वक्त्रे निदे निंदित्रेऽराव्णेऽदात्रे नोऽस्मान् मा रंधीः । वशं मा कार्षीः । अप्यपि च त्वे त्वयि मम क्रतुः दीयं स्तोत्र- लक्षणं कर्म गच्छत्विति शेषः । अस्मदीयं स्तोत्रं भवच्चित्ते प्रविशत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं वर्मासि सप्रथः पुरोयोधश्च वृत्रहन् ।

त्वया प्रति ब्रुवे युजा ॥ ६

त्वं । वर्म । असि । सऽप्रथः । पुरःऽयोधः । च । वृत्रऽहन् ।

त्वया । ब्रुवे । प्रति । युजा ॥ ६

हे वृत्रहन् शत्रूणां हिंसकेंद्र त्वं कर्मास्मत्कं कवचमसि । कवचवद्रक्षकोऽसीत्यर्थः । सप्रथः सर्वतः पृथुश्चासि । पुरोयोधश्च पुरो योद्धा चासि । त्वया युजा त्वया सहायेन प्रतिब्रुवे । शत्रून् प्रतिब्रवीमि । प्रति हन्मीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

महाँ उतासि यस्य तेऽनु स्वधावरी सहः ।

मम्नाते इंद्र रोदसी ॥ ७

महान् । उत । असि । यस्य । ते । अनु ।

स्वधावरी इति स्वधाऽवरी । सहः ।

मम्नाते इति । इंद्र । रोदसी इति ॥ ७

उतापि च हे इंद्र त्वं महानसि । सर्वाधिकोऽसि । हे इंद्र यस्य ते तव सहो बलं स्वधावरी अन्नवत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यावनुमम्नाते अनुमन्येते । त्वदीयं सहः सर्वाधिकमित्यतोभावपि लोकौ विसंवादं न कुरुत इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तं त्वा मरुत्वती परि भुवद्वाणी सयावरी ।

नक्षमाणा सह द्युभिः ॥ ८

तं । त्वा । मरुत्वती । परि । भुवत् । वाणी । सऽयावरी ।

नक्षमाणा । सह । द्युऽभिः ॥ ८

हे इंद्र तमुक्तगुणविशिष्टं त्वा त्वां सयावरी त्वया सह गंत्री । यत्र यत्र त्वं यासि तत्र तत्र यांतीत्यर्थः । द्युभिस्तेजोभिर्नक्षमाणा व्याप्नुवंती मरुत्वती । मरुतः स्तोतारः । तद्वती वाणी स्तुतिः परिभुवत् । परिभवतु । परिभवतिरत्र परिग्रहार्थीयः । परिगृह्णात्वित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऊर्ध्वासस्त्वान्विंदवो भुवन्दस्ममुप द्यवि ।

सं ते नमंत कृष्टयः ॥ ९

ऊर्ध्वासः । त्वा । अनु । इंदवः । भुवन् । दस्मं । उप । द्यवि ।

सं । ते । नमंत । कृष्टयः ॥ ९

हे इंद्र उप दिवि द्युलोकसमीपे स्थितं दक्षं दर्शनीयं त्वा त्वामनूद्दिश्योद्दिश्य जुह्वा इंद्रवोऽस्मदीयाः सोमा सुवन् । भवंति । कृष्टयः प्रजाश्च ते तुभ्यं संनमंत ॥ सुवि सोमास्त्वदर्थमेव जायंते प्रजाश्च त्वामेव प्रणमंतीतींद्रस्तुतिः ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमतिं कृणुध्वं ।

विशः पूर्वीः प्र चरा चर्षणिप्राः ॥ १०

प्र । वः । महे । महिऽवृधे । भरध्वं । प्रऽचेतसे । प्र ।

सुऽमतिं । कृणुध्वं ।

विशः । पूर्वीः । प्र । चर । चर्षणिऽप्राः ॥ १०

हे मदीयाः पुरुषा वो यूयं महिवृधे महतां धनानां वर्धयित्रे महे महत इंद्राख्य अभरध्वं । सोमान्प्रणयत । प्रचेतसे प्रकृष्टमतय इंद्राय सुमतिं सुष्टुतिं च प्रकृणुध्वं । प्रकुरुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इंद्र चर्षणिप्राः कामैः प्रजानां पूरयिता त्वं पूर्वीर्बहुविषां पूरयित्रीर्विशः प्रजाः प्रचर । अभिगच्छ ॥

॥ अथैकादशी ॥

उरुव्यचसे महिने सुवृक्तिमिंद्राय ब्रह्म जनयंत विप्राः ।

तस्य व्रतानि न मिनंति धीराः ॥ ११

उरुऽव्यचसे । महिने । सुऽवृक्तिं । इंद्राय । ब्रह्म । जनयंत ।

विप्राः ।

तस्य । व्रतानि । न । मिनंति । धीराः ॥ ११

उरुव्यचसे पृथुव्याप्तये महिने महते यथा इंद्राय सुवृक्तिं स्तुतिं ब्रह्मान्नं हविश्च विप्राः प्राज्ञा जनयंत जनयंति तस्येंद्रस्य व्रतानि रक्षणादीनि कर्माणि धीराः प्राज्ञा देवा अपि न मिनंति । न हिंसंति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्रं वाणीरनुत्तमन्युमेव सत्रा राजानं दधिरे सहध्यै ।

हर्यश्वाय बर्हया समापीन् ॥ १२

इंद्रं । वाणीः । अनुत्ऽमन्युं । एव । सत्रा । राजानं ।

दधिरे । सहध्यै ।

हरिऽअश्वाय । बर्हय । सं । आपीन् ॥ १२

सत्रा राजानं सर्वतो जगत ईश्वरमनुत्तमन्युं । केनाप्यनुत्तोऽबाधितो मन्युः क्रोधो यस्य सः । तमेवेंद्रं वाणीः स्तुतयः सहध्यै स्तोत्राणि शत्रूणामभिभवितुं दधिरे । अतो हेतोर्हे स्तोतस्त्वमपि हर्यश्वायेंद्राय हर्यश्वमिंद्रं । स्तोतुमित्यर्थः । आपीन् बंधून् संबर्णय । उत्साहय ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षोडशो वर्गः ॥

मो षु त्वेति सप्तविंशत्यृचं पंचदशं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । मो षु सप्ताधिका प्रागाथं तृतीया द्विपदा सौदासैरग्नौ प्रक्षिप्यमाणः शक्तिरंत्यं प्रगाथमालेभे सोऽर्धर्चं उक्तेऽदह्यत । तं पुत्रोक्तं वसिष्ठः समापयतेति शाट्यायनकं वसिष्ठस्यैव हतपुत्रस्यार्षमिति तांडकमिति ॥ मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः । इंद्र क्रतुं न इति प्रगाथस्यार्धर्चस्य च वसिष्ठपुत्रः शक्तिर्वसिष्ठो वा । इंद्रो देवता । अयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः । तृतीया तु द्विपदा विराट् ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हतचाथीतावेतत्सूक्तं । तत्र द्विपदामभि त्वा शूरेत्येतं राथंतरं प्रगाथं नकिः सुदास इति प्रगाथं च वर्जयेत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं । मो षु त्वा वाघतश्चनेत्येतस्य द्विपदां चोद्धरति राथंतरं च प्रगाथमथ हास्य नकिः सुदासो रथमित्येतं प्रत्यवदधाति । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ चतुर्विंशिकेऽहनि पंचमेऽहनि च निष्केवल्ये मो षु त्वा वाघत इति प्रगाथः सद्विपदः । सूत्रितं च । मो षु त्वा वाघतश्चनेति सद्विपद उपसमस्येद्द्विपदां । आ० ७. ३. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि मरुत्वतीये मरुतां मारुत्वतीयात्प्रगायादनंतरं नकिः सुदास इति प्रगाथं शंसेत् ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोस्तृतीये षष्ठेऽहनि चायं प्रगाथः । तथैव सूत्रितं । नकिः सुदासो रथमिति मरुत्वतीया उक्थं निह्यादिति ॥

एवं स्थितान् प्रगाथान्पृष्ठ्याभिप्लवयोरन्वहं पुनः पुनरावर्तयेयुः । आ० ७. ३. । इति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्र उदिद्वस्य रिच्यत इति प्रगाथः । तथा च सूत्रितं । उदिद्वस्य रिच्यते भूय इत् । आ० ५. १६. । इति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे कस्तमिंद्रेति प्रगाथः । सूत्रितं च । कस्तमिंद्र त्वावसुं सद्यो ह जातः । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रस्यायं प्रगाथः । अहर्गणेष्वपि द्वितीयादिष्वहःसु । सूत्रितं च । कस्तमिंद्र त्वावसुं कन्नव्यो अतसीनां । आ० ७. १३. । इति ॥ आरंभणीयाः पर्यासान् कद्वतोऽहरहःशस्यानीति होत्रकाः । आ० ७. १. । इति ॥ पृष्ठ्यषडहस्य तृतीयेऽहनि निष्केवल्ये वैरूपसामपक्षे यदिंद्र यावत इत्यनुरूपस्तृचः । सूत्रितं च । यदिंद्र यावतस्त्वमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ७. १० । इति ॥ अग्निष्टोमे चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे तरणिरित्सिषासतीति वैकल्पिकस्तृचः । सूत्रितं च । तरोभिर्वो विदद्वसुं तरणिरित्सिषासतीति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ७. ४. । इति ॥ अग्निष्टोमे निष्केवल्यशस्त्रे रथंतरसामपक्षेऽभि त्वा शूरेति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूत्रितं च । अभि त्वा शूर नोनुमोऽभि त्वा पूर्वपीतय इति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. १५. । इति ॥ आश्विनशस्त्रेऽप्ययं प्रगाथः । तथैव सूत्रितं च । अभि त्वा शूर नोनुमो वह्वः सूरचक्षस इति प्रगाथाः । आ० ६. ५. । इति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये दक्षिणपक्षेऽयं प्रगाथः । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं । अभि त्वा शूर नोनुमोऽभि त्वा पूर्वपीतय इति रथंतरस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ ॥ ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ आश्विनशस्त्र इंद्र क्रतुं न इति प्रगाथः । सूत्रितं च । इंद्र क्रतुं न आ भराभि त्वा शूर नोनुमः । आ० ६. ५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽयं वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः । सूत्रितं च । इंद्र क्रतुं न आ भरेंद्र ज्येष्ठं न आ भर । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मो षु त्वा वाघतश्चनारे अस्मन्नि रीरमन् ।

आरात्ताच्चित्सधमादं न आ गहीह वा सन्नुप श्रुधि ॥ १

मो इति । सु । त्वा । वाघतः । चन । आरे । अस्मत् ।

नि । रीरमन् ।

आरात्तात् । चित् । सधऽमादं । नः । आ ।

गहि । इह । वा । सन् । उपं । श्रुधि ॥ १

हे इंद्र त्वा त्वया बाधतश्चन यजमाना अप्येतेऽस्मदस्मत्त आरे दूरे मा नि रीरमन् । न नितरां रमयंतु । अतस्त्वमारात्ताच्चित् दूरेऽपि वर्तमानोऽस्मदीयं सधमादं यज्ञमागहि । आगच्छ । इह वात्रापि वा सन् विद्यमान उपश्रुधि । अस्मदीयं स्तोत्रमुपशृणु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमे हि ते ब्रह्मकृतः सुते सचा मधौ न मक्ष आसते ।

इंद्रे कामं जरितारो वसूयवो रथे न पादमा दधुः ।

इमे । हि । ते । ब्रह्मऽकृतः । सुते । सचा । मधौ । न ।

मक्षः । आसते ।

इंद्रे । कामं । जरितारः । वसुऽयवः । रथे । न । पादं ।

आ । दधुः ॥ २

हे इंद्र ते त्वदर्थं सुतेऽभिषुते सोमे ब्रह्मकृतः स्तोत्रकृतो मधौ न मधुनीव मक्षो मक्षिकाः सचा सहासते । उपविशंति । अथ परोक्षस्तुतिः वसूयवो धनकामा जरितारः स्तोतारः काममिष्टमिंद्रे रथे न पादं रथे पादमिवादधुः । समर्पयंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

रायस्कामो वज्रहस्तं सुदक्षिणं पुत्रो न पितरं हुवे । ३

रायःऽकामः । वज्रऽहस्तं । सुऽदक्षिणं । पुत्रः । न ।

पितरं । हुवे ॥ ३

रायस्कामो धनकामोऽहं सुदक्षिणं शोभनदानं वज्रहस्तमिंद्रं पुत्रो न पुत्र इव पितरं हुवे । ह्वयामि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इम इंद्राय सुन्विरे सोमासो दध्याशिरः ।
ताँ आ मदाय वज्रहस्त पीतये हरिभ्यां याह्योक आ ॥ ४

इमे । इंद्राय । सुन्विरे । सोमासः । दधिऽआशिरः ।
तान् । आ । मदाय । वज्रऽहस्त । पीतये । हरिऽभ्यां ।
याहि । ओकः । आ ॥ ४

हे वज्रहस्त दध्याशिरो दधिमिश्रणा इमे सोमासः सोमा इंद्राय तुभ्यं सुन्विरे। सुता बभूवुः । तान् सोमान्मदाय मदार्थं पीतये पानायौको यज्ञसदनमा अभि हरिभ्यामश्वाभ्यामायाहि । आगच्छ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

श्रवच्छ्रुत्कर्ण ईयते वसूनां नू चिन्नो मर्धिषद्गिरः ।
सद्यः चिद्यः सहस्राणि शता ददन्नकिर्दित्संतमा मिनत् ॥ ५

श्रवत् । श्रुत्ऽकर्णः । ईयते । वसूनां । नु । चित् । नः ।
मर्धिषत् । गिरः ।
सद्यः । चित् । यः । सहस्राणि । शता । ददत् । नकिः ।
दित्संतं । आ । मिनत् ॥ ५

श्रुत्कर्णो याच्ञाश्रवणरूपकर्ण इंद्रो वसूनां वेसूनीयते । याच्यते । नोऽस्मदीया गिरो याच्ञावाक्यानि श्रवत् । शृणोतु । नू चित् नैव मर्धिषत् । हिनस्तु । अश्रवणेन याच्ञावाक्यानि निष्फलानि न करोत्वित्यर्थः । अपि चेंद्रः सद्यश्चित् सद्य एव याच्ञानंतरमेव सहस्राणि शतानि च ददत् । प्रयच्छेत् । दित्संतं दातुमिच्छंतमिंद्रं नकिराभिनत् । न हिंस्यात् । कश्चिदपि न वारयेदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स वीरो अप्रतिष्कुत इंद्रेण शूशुवे नृभिः ।

यस्ते गभीरा सवनानि वृत्रहन्त्सुनोत्या च धावति ॥ ६

सः । वीरः । अप्रतिऽस्कुतः । इंद्रेण । शूशुवे । नृऽभिः ।

यः । ते । गभीरा । सवनानि । वृत्रऽहन् । सुनोति । आ ।

च । धावति ॥ ६

हे वृत्रहन् ते त्वदर्थं यः पुमान् गभीरा गभीराणि सवनानि सोमान् सुनोति ॥ आधावति च त्वां स्तुतिभिरुपधावति च स वीर इंद्रेण हेतुनाप्रतिष्कुतः केनाप्यप्रतिगतोऽप्रतिशब्दितो वा भवेत् । नृभिः परिचारकैः शूशुवे । उपगम्यते च ॥ श्वयतिर्गतिकर्मा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

भवा वरूथं मघवन्मघोनां यत्समजासि शर्धतः ।

वि त्वाहतस्य वेदनं भजेमह्या दूणाशो भरा गयं ॥ ७

भव । वरूथं । मघऽवन् । मघोनां । यत् । संऽअजासि ।

शर्धतः ।

वि । त्वाऽहतस्य । वेदनं । भजेमहि । आ । दुःऽनशः । भर ।

गयं ॥ ७

हे मघवन् धनवन्निंद्र मघोनां हविष्मतां वरूथमुपद्रवाणां वारकं वर्म भव । यद्यस्त्वं शर्धत उत्सहमानान् शत्रून् समजासि संप्रेरयेः । अपि च त्वाहतस्य त्वया हतस्य शत्रोर्वेदनं धनं विभजेमहि । विशेषेण लभेमहि । किंच दुर्णशो नाशयितुमशक्यस्त्वं गयं गृहं धनं वाभर । अस्मभ्यमाहर ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सुनोता सोमपाव्ने सोममिंद्राय वज्रिणे ।

पचंता पक्तीरवसे कृणुध्वमित्पृणन्नित्पृणते मयः ॥ ८

सुनोत । सोमऽपाव्ने । सोमं । इंद्राय । वज्रिणे ।

पचंत । पक्तीः । अवसे । कृणुध्वं । इत् । पृणन् । इत् ।

पृणते । मयः ॥ ८

हे मदीयाः पुरुषा वज्रिणे सोमपाव्ने सोमस्य पात्र इंद्राय सोमं सुनोत अभिषुणुत । अवसे इंद्रं तर्पयितुं पक्तीः पक्तव्यान् पुरोडाशादीन् पचत च । कृणुध्वमित् । इंद्रप्रियकराणि कर्माणि च कुरुतैव । इंद्रो हि मयः सुखं पृणन्नित् यजमानाय प्रयच्छन्नेव पृणते प्रीणातीति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

मा स्रेधत सोमिनो दक्षता महे कृणुध्वं राय आतुजे ।

तरणिरिज्जयति क्षेति पुष्यति न देवासः कवत्नवे ॥ ९

मा । स्रेधत । सोमिनः । दक्षत । महे । कृणुध्वं । राये ।

आऽतुजे ।

तरणिः । इत् । जयति । क्षेति । पुष्यति । न । देवासः ।

कवत्नवे ॥ ९

हे मदीया जनाः सोमिनः सोमवतो यागान्मा स्रेधत । मा हिंसिष्ट । दक्षत । यागादिकं कर्मोत्सहध्वं च । महे महत आतुजे ॥ तुजिर्हिंसाकर्मा दानकर्मा वा ॥ शत्रूणामभिहिंसकाय धनानां प्रदात्रे वेंद्राय राये धनलाभार्थं कृणुध्वं । कर्माणि कुरुत च । तरणिस्त्वरितः कर्मसु त्वरित एव जयति शत्रून् । क्षेति । इष्टे निवसति च ।

शुष्यति । प्रजया पशुभिश्च पुष्टो भवति । कामत्नवे कुत्सितक्रियायै ॥ कवोपस्तुष्टस्यात्मेः वातन्यगमनकर्म यो रूपं कवत्नुरिति । देवासो देवा न भवंतीति शेषः । सुखप्राप्तये भवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

नकिः सुदासो रथं पर्यास न रीरमत् ।

इंद्रो यस्याविता यस्य मरुतो गमत्स गोमति व्रजे ॥ १०

नकिः । सुऽदासः । रथं । परि । आस । न । रीरमत् ।

इंद्रः । यस्य । अविता । यस्य । मरुतः । गमत् । सः ।

गोऽमति । व्रजे ॥ १०

सुदासः शोभनदानस्य यजमानस्य रथं नकिः पर्यास । कश्चिन्न परिक्षिपति । न रीरमत् । न रमयति च । आत्मार्थं न कश्चिदेनं गृह्णातीत्यर्थः । अपि च यस्येंद्रोऽविता रक्षिता यस्य च मरुतोऽवितारः स गोमति गोयुक्ते व्रजे गोष्ठे गमत् । गच्छेत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

गमद्वाजं वाजयन्निंद्र मर्त्यो यस्य त्वमविता भुवः ।

अस्माकं बोध्यविता रथानामस्माकं शूर नृणां ॥ ११

गमत् । वाजं ॥ वाजयन् । इंद्र । मर्त्यः । यस्य । त्वं ।

अविता ॥ भुवः ।

अस्माकं । बोधि । अविता । रथानां । अस्माकं । शूर ।

नृणां ॥ ११

हे इंद्र त्वं यस्य मर्त्यस्याविता रक्षिता सुवः भवेः स मर्त्यो वाजयन् स्तोत्रेण त्वां बलिनं कुर्वन् वाजमन्नं गमत्। गच्छेत्। अपि च हे शूर अस्माकं वासिष्ठानां रथानामविता रक्षिता बोधि। भव॥ भवतेर्लोटि रूपं। भकारस्य बकारश्छांदसः अस्माकं नृणां पुत्रादीनां चाविता भव॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उदिन्न्व॑स्य रिच्यते॒ऽंशो धनं॒ न जि॒ग्युषः॑।

य इंद्रो॒ हरि॑वान्न द॑भंति तं रिपो॒ दक्षं॑ दधाति सो॒मिनि॑॥ १२

उत्। इत्। नु। अस्य। रिच्यते। अंशः। धनं। न।

जिग्युषः।

यः। इंद्रः। हरिऽवान्। न। दभंति। तं। रिपः। दक्षं।

दधाति। सोमिनि। १२

अस्येंद्रस्यांशो यज्ञे सोमस्य भागोऽतिरिच्यतेऽन्येभ्योऽपि देवेभ्यः। इंद्रस्य त्रिष्वपि सवनेषु सोमपानमस्ति। माध्यंदिनं हि सवनमैंद्रमिति। जिग्युषो जितवतो धनं न धनमिव। उदिन्न्विति त्रयः पूरणाः। अपि च यो हरिवानिंद्रः सोमिनि यजमाने दक्षं बलं दधाति संदधाति तं रिपो रिपवो न दभंति। न हिंसंति॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मंत्र॒मख॑र्वं॒ सुधि॑तं सु॒पेश॑सं॒ दधा॑त य॒ज्ञियेष्वा।

पू॒र्वीश्च॒न प्रसि॑तयस्तरंति॒ तं य इंद्रे॒ कर्म॑णा॒ भुव॑त्॥ १३

मंत्रं। अखर्वं। सुऽधितं। सुऽपेशसं। दधात। यज्ञियेषु। आ।

पूर्वीः। चन। प्रऽसितयः। तरंति। तं। यः। इंद्रे।

कर्मणा। भुवत्। १३

हे जना अखर्वमनल्पं सुधितं सुनिहितं सुपेशसं शोभनरूपं गर्वं स्तोत्रं यज्ञियेषु यजनीयेषु देवेषु मध्य इंद्राय दधात। विधत्त। यो जनः कर्मणा स्तुत्यादिरूपेणेंद्र इंद्रस्य चित्ते सुभृत् भवेत् तं जनं दूरेविंहुतः प्रसितयः पाशादीनि बंधनानि। चनेति समुदायो नेत्यर्थे वर्तते। न तरंति। न व्याप्नुवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

कस्तमिंद्र त्वावसुमा मर्त्यो दधर्षति ।

श्रद्धा इत्ते मघवन्पार्ये दिवि वाजी वाजं सिषासति ॥ १४

कः। तं। इंद्र। त्वाऽवसुं। आ। मर्त्यः। दधर्षति।

श्रद्धा। इत्। ते। मघऽवन्। पार्ये। दिवि। वाजी।

वाजं। सिसासति ॥ १४

हे इंद्र तव चित्ते यो भवेत् त्वावसुं। त्वं वसुर्व्यापको यस्येति बहुव्रीहिः। तं जनं को मर्त्यं आदधर्षति। आधर्षेत्। हे मघवन् ते त्वदर्थं यः श्रद्धा श्रद्धया युक्तः सन् वाजी हविष्मान् भवेत् पार्ये दिवि पौत्येऽहनि स वाजमन्नं बलं वा सिषासति। सेवते ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मघोनः स्म वृत्रहत्येषु चोदय ये ददति प्रिया वसु ।

तव प्रणीती हर्यश्व सूरिभिर्विश्वा तरेम दुरिता ॥ १५

मघोनः। स्म। वृत्रऽहत्येषु। चोदय। ये। ददति। प्रिया।

वसु।

तव। प्रऽनीती। हरिऽअश्व। सूरिऽभिः। विश्वा। तरेम।

दुःऽइता ॥ १५

हे इंद्र मघोनो धनवतस्ते। त्वदर्थमित्यर्थः। प्रिया प्रियाणि वसु वसूनि धनानि ये जना ददति प्रयच्छंति ताञ्जनान्वृत्रहत्येषु संग्रामेषु चोदय। प्रेरय। हे हर्यश्व तव

प्रणीती प्रणीत्या प्रणयनेन सूरिभिः स्तोतृभिः पुत्रादिभिः साधं विश्वा विश्वानि दुरिता दुरितानि तरेम ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोड़शी ॥

तवेदिंद्रावमं वसु त्वं पुष्यसि मध्यमं ।

सत्रा विश्वस्य परमस्य राजसि नकिष्ट्वा गोषु वृण्वते ॥ १६

तव । इत् । इंद्र । अवमं । वसु । त्वं । पुष्यसि । मध्यमं ।

सत्रा । विश्वस्य । परमस्य । राजसि । नकिः । त्वा । गोषु ।

वृण्वते ॥ १६

हे इंद्र अवममधमं त्रपुसीसादिकं वसु धनं । यद्वा भौमं वस्ववमं । तवेत् तवैव । त्वं त्वमेव मध्यमं वसु रजतहिरण्यादिकमांतरिक्षं वा पुष्यसि । विश्वस्य सर्वस्य परमस्योत्तमस्यापि रत्नादेर्दिव्यस्य वा वसुनो राजसि । ईशिषे । सत्रा सत्यमेव । अपि च त्वा त्वां गोषु निमित्तेषु नकिर्वृण्वते । कोऽपि न वारयंति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वं विश्वस्य धनदा असि श्रुतो य ईं भवंत्याजयः ।

तवायं विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिक्षते ॥ १७

त्वं । विश्वस्य । धनऽदाः । असि श्रुतः । ये । ईं । भवंति । आजयः ।

तव । अयं । विश्वः । पुरुऽहूत । पार्थिवः । अवस्युः ।

नाम । भिक्षते ॥ १७

हे इंद्र त्वं विश्वस्य सर्वस्य स्तोतुर्यजमानस्य वा धनदा धनस्य दाता सन् स्तुतः प्रसिद्धोऽसि । यद्ई य एत आजयो युद्धानि भवंति तेष्वपि धनदाः स्तुतोऽसि । हे पुरुहूत विश्वः सर्वोऽप्ययं पार्थिवो जनस्तव । त्वत्त इत्यर्थः । अवस्यू रक्षामिच्छन् नामाक्षमुदकं वा ॥ बर्हितामित्युदकनामसु पाठात् ॥ भिक्षते । याचते । त्वामेवेति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

यदिंद्र यावतस्त्वमेतावदहमीशीय ।
स्तोतारमिद्दिधिषेय रदावसो न पापत्वाय रासीय ॥ १८

यत् । इंद्र । यावतः । त्वं । एतावत् । अहं । ईशीय ।
स्तोतारं । इत् । दिधिषेय । रदवसो इति रदऽवसो । न ।
पापऽत्वाय । रासीय ॥ १८

हे इंद्र यद्यतो यावतो धनस्येशिषे एतावत् ॥ षष्ठ्या लुक् ॥ एतावतो धनस्याहमीशीय ईश्वरो भवेयं हे रदवसो । रदति ददाति वसूनीति रदवसुः । ततोऽहमस्मदीयं स्तोतारमिद्दिधिषेय । धनप्रदानेन धारयेयमेव । पापत्वाय न रासीय । न दद्यां ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

शिक्षेयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे ।
नहि त्वदन्यन्मघवन्न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥ १९

शिक्षेयं । इत् । महऽयते । दिवेऽदिवे । रायः । आ ।
कुहचित्ऽविदे ।
नहि । त्वत् । अन्यत् । मघऽवन् । नः । आप्यं । वस्यः ।
अस्ति । पिता । चन ॥ १९

कुहचिद्विदे । कुत्रचिद्विद्यमानः कुहचिद्वित् । तस्मै । यत्र क्वापि विद्यमानायेत्यर्थः । यजते पूजयते जनाय दिवे दिवे प्रतिदिनं रायो धनानि धिक्षेयमित् । दद्यामेव । आकारः पूरणः । एवमिंद्रस्य वाक्यं स्तुत्वा संतुष्ट ऋषिर्वदति । हे मघवन् त्वत्तोऽन्य-दृश्वाकमाप्यं ज्ञातेयं न ह्यस्ति । वस्यः प्रशस्यः पिता चन पालयिता च त्वदन्यो नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

नरं॑ इ॒ति॑ सिषासति॒ वाजं॒ पुरं॑ध्या यु॒जा ।

आ व॒ इन्द्रं॑ पुरुहू॒तं न॑मे गि॒रा ने॒मिं तष्टे॑व सु॒द्र्वं॑ । २०

नरं॑ । इ॒त् । सि॒षा॒स॒ति॒ । वाजं॑ । पुरं॑ऽध्या । यु॒जा ।

आ । वः॒ । इन्द्रं॑ । पु॒रु॒ऽहू॒तं । न॒मे॒ । गि॒रा । ने॒मिं ।

त्वष्टा॑ऽइव । सु॒ऽद्र्वं॑ ॥ २०

नरंविरित् स्तुत्यादौ कर्मणि त्वरित एव पुमान् पुरंध्या महत्या धिया युजा सहायभूतया वाजमन्नं सिषासति । संभजते । पुरुहूतं बहुभिराहूतमिंद्रं वस्त्वां गिरा स्तुत्याहमानमे नेमिं चक्रस्य वलयं सुद्र्वं शोभनदारुं त्वष्टेव । यथा वर्धकिर्दारुनेमिमानमयति तद्वदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

न दु॒ष्टु॒ती मर्त्यो॑ विंदते॒ वसु॒ न स्रेध॑न्तं र॒यिर्न॑शत् ।

सु॒शक्ति॒रिन्म॑घव॒न्तुभ्यं॒ माव॑ते दे॒ष्णं यत्पार्ये॑ दि॒वि ॥ २१

नः । दुः॒ऽस्तु॒ती । मर्त्यः॑ । वि॒न्द॒ते॒ । वसु॑ । न । स्रेध॑न्तं ।

र॒यिः । न॒श॒त् ।

सु॒ऽश॒क्तिः । इत् । म॒घ॒ऽव॒न् । तुभ्य॑ । माऽव॑ते । दे॒ष्णं । यत् ।

पार्ये॑ । दि॒वि ॥ २१

मर्त्यो मनुष्यो दुष्टुतौ दुष्टुत्या वसु धनं न विंदते । इंद्रं स्तुवन्नेव वसु लभत इत्यर्थः । स्रेधंतं हिंसंतं । इंद्रविषयस्तुत्यादिकर्माण्यकुर्वंतमित्यर्थः । रयिर्धनं न नशत् । न व्याप्नोति । हे मघवन् त्वया पार्ये दिवि सौत्ये दिवसे मावते मत्सदृशाय देष्णं दातव्यं यद्धनमस्ति तत्तुभ्यं त्वत्तः सुषक्तिरित् सुकर्मैव । विंदत इति व्यवहितमप्यनुषज्यतेऽध्याहारस्यांतिकत्वात् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः ।
ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिंद्र तस्थुषः ॥ २२

अभि । त्वा । शूर । नोनुमः । अदुग्धाःऽइव । धेनवः ।
ईशानं । अस्य । जगतः । स्वःऽदृशं । ईशानं । इंद्र ।
तस्थुषः ॥ २२

हे शूरेंद्र अस्य जगतो जंगमस्येशानमीश्वरं तस्थुषः स्थावरस्य चेशानं । ईशानमिति पदस्यावृत्तिरादरार्था । स्वर्दृशं सर्वदृशं त्वा त्वामदुग्धा इव धेनवो यथादुग्धा धेनवः क्षीरपूर्णोधस्त्वेन वर्तंते तद्वत्सोमपूर्णचमसत्वेन वर्तमाना वयमभिनोनुमः । अत्यमभिष्टुमः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

न त्वावाँ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।
अश्वायंतो मघवन्निंद्र वाजिनो गव्यंतस्त्वा हवामहे ॥ २३

न । त्वाऽवान् । अन्यः । दिव्यः । न । पार्थिवः । न । जातः ।
न । जनिष्यते ।
अश्वऽयंतः । मघऽवन् । इंद्र । वाजिनः । गव्यंतः । त्वा ।
हवामहे ॥ २३

हे मघवन्निंद्र दिव्यो दिवि भवस्त्वावान् त्वत्सदृशोऽन्यो न जायते। पार्थिवः पृथिव्यां भवोऽपि त्वावानन्यो न जायते। दिव्यः पार्थिवो वा त्वावानन्यो न जातः। न च जनिष्यते। पृथिव्यां दिवि च त्रिष्वपि लोकेषु त्वत्सदृशः कश्चिन्नास्तीत्यर्थः। अश्वायंतोऽश्वानिच्छंतो वाजिनो वाजमिच्छंतः॥ इच्छायामिनिप्रत्ययः॥ हविष्मंतो वा गव्यंतो गा इच्छंतश्च वयं त्वा त्वां हवामहे। ह्वयामः॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अभी षतस्तदा भरेंद्र ज्यायः कनीयसः।

पुरूवसुर्हि मघवन्त्सनादसि भरेभरे च हव्यः॥ २४

अभि। सतः। तत्। आ। भर। इंद्र। ज्यायः। कनीयसः।

पुरुऽवसुः। हि। मघऽवन्। सनात्। असि। भरेऽभरे। च।

हव्यः॥ २४

हे ज्यायो ज्यायश्चिंद्र॥ आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदितींद्रपदस्याविद्यमानवद्भावात् ज्याय इत्यस्य सर्वानुदात्तत्वभावः। नकारस्य रुत्वं व्यत्ययान्नमभावो वा॥ कनीयसः सतो मम तत्प्रसिद्धं धनमभ्याभर। हे मघवन् त्वं सनाच्चिरादेवारभ्य पुरूवसुर्हि बहुधनो ह्यसि। भरेभरे संग्रामे यज्ञे वा हव्यो ह्वातव्यश्चासि॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

परा णुदस्व मघवन्नमित्रान्त्सुवेदा नो वसू कृधि।

अस्माकं बोध्यविता महाधने भवा वृधः सखीनां॥ २५

परा। नुदस्व। मघऽवन्। अमित्रान्। सुऽवेदा। नः।

वसु। कृधि।

अस्माकं। बोधि। अविता। महाऽधने। भव। वृधः।

सखीनां॥ २५

हे मघवन् परा पराचीनानमित्रान् प्रनुदस्व । प्रेरय । नोऽस्मभ्यं वसु वसूनि सुवेदा सुलभानि कृधि । कुरु । मह्राधने संग्रामे ॥ वाजसातौ महाधन इति संग्रामनामसु पाठात् ॥ सखीनां स्तोतृणामस्माकं वसिष्ठानामविता रक्षितः बोधि । भव । वृधो वर्धयिता च भव ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

इंद्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।

शिक्षा णो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥२६

इंद्र । क्रतुं । नः । आ । भर । पिता । पुत्रेभ्यः । यथा ।

शिक्ष । नः । अस्मिन् । पुरुऽहूत । यामनि । जीवाः ।

ज्योतिः । अशीमहि ॥ २६

हे इंद्र नोऽस्मभ्यं क्रतुं कर्म प्रज्ञानं वाभर । आहर । अपि च यथा पिता पुत्रेभ्यो धनं प्रयच्छति तथा नोऽस्मभ्यं शिक्ष । धनं देहि । हे पुरुहूत बहुभिराहूत यामनि यज्ञे जीवा वयं ज्योतिः सूर्यमशीमहि । प्रतिदिनं प्राप्नुयाम ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

मा नो अज्ञाता वृजना दुराध्यो३ माशिवासो अव क्रमुः ।

त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरपोऽति शूर तरामसि ॥ २७

मा । नः । अज्ञाताः । वृजनाः । दुःऽआध्यः । मा ।

अशिवासः । अव । क्रमुः ।

त्वया । वयं । प्रऽवतः । शश्वतीः । अपः । अति । शूर ।

तरामसि ॥ २७

हे इंद्र अज्ञाता अज्ञातगमना हजना हिंसका दुराध्यो नोऽस्मान्मावक्रमुः । मावचक्रमुः । हे शूर त्वया पथं वसिष्ठाः प्रवतः प्रवणकाः संतः मत्र्वतीर्बह्वीरपोऽतितरामसि । अतितराम ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकविंशो वर्गः ॥

श्वित्यंच इति चतुर्दशर्चं षोडशं सूक्तं । अत्वेयमनुक्रमणिका । श्वित्यंचः षड्ना संस्तवो वसिष्ठस्य सपुत्रस्येंद्रेण वा संवाद इति ॥ आदितो नवानां वसिष्ठ ऋषिः । वसिष्ठपुत्राणां स्तूयमानत्वात्त एव देवता । विद्युतो ज्योतिरित्यादिभिर्दशस्यादिभिः सपुत्रैर्वसिष्टः स्तूयते । अतो वसिष्ठो देवता । त एव ऋषयः । या तेनोच्यते इति न्यायात् । अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

श्वित्यंचो मा दक्षिणतस्कंपर्दा धियंजिन्वासो अभि हि प्रमंदुः
उत्तिष्ठन्वोचे परि बर्हिषो नृन्न मे दूरादवितवे वसिष्ठाः ॥ १

श्वित्यंचः । मा । दक्षिणतःऽकपर्दाः । धियंऽजिन्वासः ।
अभि । हि । प्रऽमंदुः ।
उत्ऽतिष्ठन् । वोचे । परि । बर्हिषः । नृन् । न । मे ।
दूरात् । अवितवे । वसिष्ठाः ॥ १

श्वित्यंचः । श्वित्यं श्वेतवर्णमंचंतीति श्वित्यंचः । श्वेतवर्णा इत्यर्थः । धियंजिन्वासः कर्मणां पूरयितारो दक्षिणतस्कपर्दाः । दक्षिणे शिरसो भागे कपर्दाश्चूडा येषां ते दक्षिणतस्कपर्दाः । चूडाकर्मणि दक्षिणतो वसिष्ठानामिति स्मर्यते । मा मामभिप्रमंदुः । विद्याबललेनाभिप्राहर्षयन् । यतो मामभिप्रमंदुरतो बर्हिषो यज्ञात । परीति पंचम्यर्थानुवादः । उत्तिष्ठन्नहं नृन्यज्ञस्य नेतृन्वोचे । ब्रवीमि । मे मत्तो दूराद्वसिष्टा वसिष्ठस्य मम पुत्रा अवितवे गंतुं नार्हंतीति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दूरादिंद्रमनयन्ना सुतेन तिरो वैशंतमति पांतमुग्रं ।

पाशद्युम्नस्य वायतस्य सोमात्सुतादिंद्रोऽवृणीता वसिष्ठान् ॥ २

दूरात् । इंद्रं । अनयन् । आ । सुतेन । तिरः । वैशंतं ।

अति । पांतं । उग्रं ।

पाशद्युम्नस्य । वायतस्य । सोमात् । सुतात् । इंद्रः ।

अवृणीत । वसिष्ठान् ॥ २

यदा वसिष्ठस्य पुत्राः सुदासं राजानमयाजयन् तदैव पाशद्युम्नाख्योऽपि राजा सोमान्यष्टुमुद्यमं चकार। तदा ते वसिष्ठपुत्राः पाशद्युम्नं तिरस्कृत्य तदीये यागे सोमं पिबंतमिंद्रं मंत्रबलेन तस्मादाच्छिद्य सुदासो यज्ञे स्थापयामासुः । तदेतद्वृत्तांतं कीर्तयेन् वसिष्टः स्वसुताननेन मंत्रेण स्तौति ॥ वैशंतं । वेशंतः पल्वलं । अत्र वेशंतशब्देन सोमाधारश्चमसो लक्ष्यते। तत्स्थं सोमं पांतं पिबंतमुग्रमुद्गूर्णमिंद्रं सुतेन सुदासो यज्ञेऽभिषुतेन सोमेन हेतुना तिर पाशद्युम्नं तिरस्कृत्य दूरादानयन्। वसिष्टा मंत्रबलेनानीतवंतः। इंद्रोऽपि वायतस्य वयतः पुत्रस्य पाशद्युम्नस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ वायतं पाशद्युम्नमत्यतिहाय सुदासो यज्ञेऽभिषुतात्सोमाद्धेतोर्वसिष्टान्वसिष्ठस्य पुत्रानवृणीत। पाशद्युम्नस्य सोमयागे चमसस्थं सोमं पिबन्नपींद्रस्तं पाशद्युम्नं तिरस्कृत्य मंत्रसामर्थ्यबलेन सुदासो यज्ञ आह्वनकाले वसिष्ठानाजगामेत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एवेन्नु कं सिंधुमेभिस्ततारेवेन्नु कं भेदमेभिर्जघान ।

एवेन्न कं दाशराज्ञे सुदासं प्रावदिंद्रो ब्रह्मणा वो वसिष्ठाः ॥ ३

एव । इत् । नु । कं । सिंधुं । एभिः । ततार । एव । इत् ।

नु । कं । भेदं । एभिः । जघान ।

एव । इत् । नु । कं । दाशऽराज्ञे । सुऽदासं । प्र । आवत् ।

इंद्रः । ब्रह्मणा । वः । वसिष्ठाः ॥ ३

एवेत् यथा पाशद्युम्नस्य सवाख्ये सोमयागे चमसस्थं सोमं पिबंतमपींद्रं वसिष्ठैः सुदाः प्राप्नवान् एवमेव सिंधुं नदीमेभिर्वसिष्ठैः कं सुखेन ततार तीर्ण आसीत् । नु इति पूरणः । तथा च निगमांतरं । अर्णांसि चित्पप्रथाना सुदासे । ऋग्वे० ७. १८. ५. । इति । एवेदेवमेव भेदं भेदनामकं शत्रुमप्येभिर्वसिष्ठैरेव जघान । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । एवेदेवमेव हे वसिष्ठा वो युष्मदीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण दाशराज्ञे दशभी राजभिः सह युद्धे प्रवृत्ते सति सुदासं राजानमिंद्रः प्रावत् । प्रारक्षत् । तथा च निगमांतरं । दश राजानः समिता अयज्यवः सुदासमिंद्रावरुणा न युयुधुः । ऋग्वे० ७. ८३. ७. । इति । दाशराज्ञे परियत्ताय विश्वतः । ऋग्वे० ७. ८३. ८. । इति च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणामक्षमव्ययं न किला रिषाथ ।

यच्छक्वरीषु बृहता रवेणेंद्रे शुष्ममदधाता वसिष्ठाः ॥ ४

जुष्टी । नरः । ब्रह्मणा । वः । पितॄणां । अक्षं । अव्ययं ।

न । किल । रिषाथ ।

यत् । शक्वरीषु । बृहता । रवेण । इंद्रे । शुष्मं । अदधात ।

वसिष्ठाः ॥ ४

हे नरो वो युष्मदीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण पितॄणां जुष्टी प्रीतिर्भवति । पितॄणा-मित्यनेन पारोक्ष्येण वसिष्ठस्यैव कीर्तनं । अहं प्रीतो भवामीत्यर्थः । अथेदानीं स्वमाश्रमं गंतुमुद्यतोऽहमक्षं रथस्याक्षमव्ययं । व्ययामि ॥ लडर्थे लङ् ॥ चालया-मीत्यर्थः । यूयं न किल रिषाथ न च क्षीणा भवथ हे वसिष्ठा यद्यस्माच्छक्वरीष्वृक्षु बृहता प्रवृद्धेन रवेण साम्नेंद्रे शुष्मं बलमदधात अधारयत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उद्द्यामिवेत्तृष्णजो नाथितासोऽदीधयुर्दाशराज्ञे वृतासः ।
वसिष्ठस्य स्तुवत इंद्रो अश्रोदुरुं तृत्सुभ्यो अकृणोदु लोकं ॥ ५

उत् । द्यांऽइव । इत् । तृष्णऽजः । नाथितासः । अदीधयुः ।
दाशऽराज्ञे । वृतासः ।
वसिष्ठस्य । स्तुवतः । इंद्रः । अश्रोत् । उरुं । तृत्सुऽभ्यः ।
अकृणोत् । ऊं इति । लोकं ॥ ५

तृष्णजो जाततृष्णा वृतासस्तृत्सुभी राजभिर्वृता नाथितासो वृष्टिं याचमाना वसिष्ठा द्यामिवादित्यमिवेंद्रं दाशराज्ञे दशानां राज्ञां संग्राम उददीधयुः । उददीधयन् । स्तुवतो वसिष्ठस्य स्तोत्रमिंद्रोऽश्रोत् । अशृणोच्च । उरुं विस्तीर्णं लोकं तृत्सुभ्यो राजभ्योऽकृणोत् । अकरोच्च । अददाच्चेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

दंडा इवेद्गोअजनास आसन्परिच्छिन्ना भरता अर्भकासः ।
अभवच्च पुरएता वसिष्ठ आदित्तृत्सूनां विशो अप्रथंत ॥ ६

दंडाःऽइव । इत् । गोऽअजनासः । आसन् । परिऽछिन्नाः ।
भरताः । अर्भकासः ।
अभवत् । च । पुरःऽएता । वसिष्ठः । आत् । इत् ।
तृत्सूनां । विशः । अप्रथंत ॥ ६

गोअजनासो गवां प्रेरका दंडा इव यथा दंडाः परिच्छिन्नपत्रोपशाखा भवंति तद्वद्भरताः तत्सूना।मेव राज्ञां भरता इति नामांतरेणोपादानं। यद्वाभिः परिच्छिन्ना एवासन्। अर्भकासोऽर्भका अल्पाश्चासन्। आदित्यरिच्छिन्नत्वादनंतरमेव तेषां तृत्सूनां वसिष्ठः पुरएता पुरोहितोऽभवच्च। तत्पौरोहित्यसामर्थ्यात्तृत्सूनां विशः प्रजा अप्रथंत। अवर्धंत ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्रयः॑ कृण्वन्ति॒ भुव॑नेषु॒ रेत॑स्ति॒स्रः प्र॒जा आर्या॒ ज्योति॑रग्राः ।

त्रयो॑ घ॒र्मास॑ उ॒षसं॑ सचन्ते॒ सर्वाँ॒ इत्ताँ अनु॑ विदु॒र्वसि॑ष्ठाः ॥ ७

त्रयः॑ । कृ॒ण्व॒न्ति॒ । भुव॑नेषु । रेतः॑ । ति॒स्रः । प्र॒ऽजाः ।

आर्याः॑ । ज्योतिः॑ऽअग्राः ।

त्रयः॑ । घ॒र्मासः॑ । उ॒षस॑म् । स॒च॒न्ते॒ । सर्वा॑न् । इत् । तान् ।

अनु॑ । वि॒दुः॒ । वसि॑ष्ठाः ॥ ७

भुवनेषु पृथिव्यंतरिक्षद्युषु त्रयोऽग्निवायुसूर्या यथाक्रमेण रेतो विश्वस्य धारकमुदकं कृण्वंति। कुर्वंति। तेषां त्रयाणां ज्योतिरग्रा आदित्यप्रमुखा आर्याः श्रेष्ठास्तिस्रः प्रजा भवंति। ते च त्रयोऽग्निवायुसूर्या घर्मासो दीप्यमाना उषसं सचंते। समवयंति। दुर्ज्ञानात्मकानित्थंभूतानेव तान्वसिष्ठा अनुविदुः। अभिजानंति। तेषां रहस्यविज्ञानादिकमपि वसिष्ठानामेव स्तुतिः। तथा च याज्ञ्यायनकं। त्रयः कृण्वंति भुवनेषु रेत इत्यग्निः पृथिव्यां रेतः कृणोति वायुरंतरिक्ष आदित्यो दिवि तिस्रः प्रजा आर्या ज्योतिरग्रा इति वसवो रुद्रा आदित्यास्तासां ज्योतिर्यदसावादित्यस्त्रयो घर्मास उषसं सचंत इत्यग्निरुषसं सचते आदित्य उषसं सचत इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सूर्य॑स्येव व॒क्षथो॒ ज्योति॑रेषां समु॒द्रस्ये॑व महि॒मा ग॑भी॒रः ।

वात॑स्येव प्रज॒वो नान्येन॒ स्तोमो॑ वसिष्ठा॒ अन्वे॑तवे वः ॥ ८

सूर्यस्यऽइव । वक्षथः । ज्योतिः । एषां । समुद्रस्यऽइव ।

महिमा । गभीरः ।

वातस्यऽइव । प्रऽजवः । न । अन्येन । स्तोमः । वसिष्ठाः ।

अनुऽएतवे । वः ॥ ८

हे वसिष्ठा एषां वो युष्माकं स्तोमो महिमापि वा सूर्यस्य ज्योतिरिव वक्षथः प्रकाशोऽस्ति । हे वसिष्ठा वो युष्माकं महिमा स्तोमोऽपि वा समुद्रस्येव गभीरो गंभीरोऽस्ति । तथा हे वसिष्ठा एषां वो युष्माकं स्तोम ऋक्समूहो महिमापि वा वातस्येव प्रजवो यथा वातस्य प्रवेगोऽन्येनान्वेतुं न शक्यस्तद्वदन्येनान्वेतवेऽन्वेतुं न शक्यः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त इन्निण्यं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रवल्शमभि सं चरंति ।

यमेन ततं परिधिं वयंतोऽप्सरस उप सेदुर्वसिष्ठाः ॥ ९

ते । इत् । निण्यं । हृदयस्य । प्रऽकेतैः । सहस्रंऽवल्शं ।

अभि । सं । चरंति ।

यमेन । ततं । परिऽधिं । वयंतः । अप्सरसः । उप । सेदुः ।

वसिष्ठाः ॥ ९

त इत् त एव वसिष्ठा निण्यं निरोहितं दुर्ज्ञानं । निण्यं सस्वरित्यंतर्हितनामसु पाठात् । सहस्रवल्शं सहस्रशाखं संसारं हृदयस्य प्रकेतैः प्रज्ञानैरभिसंचरंति । एवं सार्वज्ञ्येनाभिसंचरंतस्ते वसिष्ठा यमेन कारणात्मना सर्वनियंत्रा ततं विस्तृतं परिधिं वस्त्रं । परिधिरित्यनेन जन्मादिप्रवाहो विवक्षितः । तं वयंतोऽप्सरसो जननीस्थेनोपसेदुः । अत्र वसिष्ठा इति बहुवचनं पूजायां । वसिष्ठः पूर्वं प्रजापतेरुत्पन्नं देहमुत्सृज्याप्सरःसु जायेयेति बुद्धिमकरोदिति भावः ॥

॥ अथ दशमी ॥

विद्युतो ज्योतिः परि संजिहानं मित्रावरुणा यदपश्यतां त्वा।
तत्ते जन्मोतैकं वसिष्ठागस्त्यो यत्त्वा विश आजभार ॥ १०

विऽद्युतः। ज्योतिः। परि। संऽजिहानं। मित्रावरुणा।
यत्। अपश्यतां। त्वा।
तत्। ते। जन्म। उत। एकं। वसिष्ठ। अगस्त्यः। यत्।
त्वा। विशः। आऽजभार ॥ १०

एतासृचु वसिष्ठस्यैव देहपरिग्रहः प्रतिपाद्यते। एतावेंद्रस्य वाक्यमित्येके वर्णयंत्यपरे वसिष्ठपुत्राणामिति। हे वसिष्ठ यद्यदा विद्युतो विद्युत इव स्वीयं ज्योतिर्देहांतरपरिग्रहार्थं परिसंजिहानं परित्यजंतं त्वा त्वां ॥ छांदसमात्मनेपदं ॥ यद्वा जिहृक्षितदेहार्थं स्वीयं ज्योतिः परिसंजिहानं परिजिहृक्षंतमित्यर्थः ॥ अस्मिन्पक्षे जहातेर्गत्यर्थत्वादात्मनेपदं छांदसं न भवति। मित्रावरुणा मित्रावरुणावपश्यतां। आवाभ्यामयं जायेतेति समकल्पतामित्यर्थः। तत्तदा ते तवैकं जन्म। उतापि च यद्यदागस्त्यो विशो निवेशनान्मित्रावरुणाभ्यां जनयिष्याव इत्येतस्मात्पूर्वावस्थानात्त्वामाजभार आजहार ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उतासि मैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोऽधि जातः।
द्रप्सं स्कन्नं ब्रह्मणा दैव्येन विश्वे देवाः पुष्करे त्वाददंत ॥ ११

उत। असि। मैत्रावरुणः। वसिष्ठ। उर्वश्याः। ब्रह्मन्।
मनसः। अधि। जातः।

द्रप्सं । स्कन्नं । ब्रह्मणा । दैव्येन । विश्वे । देवाः । पुष्करे ।

त्वा । अददंत ॥ ११

उतापि च हे वसिष्ठ मैत्रावरुणो मित्रावरुणयोः पुत्रोऽसि । हे ब्रह्मन् वसिष्ठ उर्वश्या अप्सरसो मनसो मदायं पुत्रः स्यादितीदृशात्संकल्पात् द्रप्सं रेतो मित्रावरुणयोरुर्वशीदर्शनात्स्कन्नमासीत् । तस्मादधि जातोऽसि । तथा च वक्ष्यते । सत्रे ह जाताविषिता नमोभि रिति । एवं जातं त्वा त्वां दैव्येन देवसंबंधिना ब्रह्मणा वेदराशिनाहंसुवा युक्तं पुष्करे विश्वे देवा अददंत । अधारयंत ॥ तथा चादितेर्मित्रावरुणौ जज्ञाते इति प्रकृत्य पठ्यते । तयोरादित्ययोः सत्रे दृष्ट्वाप्सरसमुर्वशीं । रेतश्चस्कंद तत्कुंभे न्यपतद्वासतीवरे ॥ तेनैव तु मुहूर्तेन वीर्यवंतौ तपस्विनौ । अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च तत्रर्षी संबभूवतुः ॥ बहुधा पतितं रेतः कलशे च जले स्थले । स्थले वसिष्ठस्तु मुनिः संभूत ऋषिसत्तमः ॥ कुंभे त्वगस्त्यः संभूतो जले मत्स्यो महाद्युतिः । उदियाय ततोऽगस्त्यः शम्यामात्रो महातपाः ॥ मानेन संमितो यस्मात्तस्मान्मान्य इहोच्यते । यद्वा कुंभादृषिर्जातः कुंभेनापि हि मीयते ॥ कुंभ इत्यभिधानं च परिमाणस्य लक्ष्यते । ततोऽप्सु गृह्यमाणासु वसिष्ठः पुष्करे स्थितः ॥ सर्वतः पुष्करे तं हि विश्वे देवा अधारयन्निति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स प्रकेत उभयस्य प्रविद्वान्त्सहस्रदान उत वा सदानः ।

यमेन ततं परिधिं वयिष्यन्नप्सरसः परि जज्ञे वसिष्ठः ॥ १२

सः । प्रऽकेतः । उभयस्य । प्रऽविद्वान् । सहस्रऽदानः ।

उत । वा । सऽदानः ।

यमेन । ततं । परिऽधिं । वयिष्यन् । अप्सरसः । परि । जज्ञे ।

वसिष्ठः ॥ १२

स वसिष्ठः प्रकेतः प्रकृष्टज्ञान उभयस्योभयं दिवं च पृथिवीं च प्रविद्वान् प्रकर्षेण जानन् सहस्रदानोऽभवत् । किमनेन सहस्रदान इति विशेषणेन उत वापि वा सदानः

सर्वदानसहित एवाभवत् । किंच वसिष्ठो यमेन कारणात्मना सर्वनियंत्रा ततं विस्तृतं परिधिं वस्त्रं । परिधिरित्येन संसारप्रवाहो विवक्षितः तं वयिष्यन्नप्सरस उपसेदुः । परीति पंचम्यर्थानुवादः । जज्ञे । जातः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

सत्रे ह जाताविषिता नमोभिः कुंभे रेतः सिषिचतुः समानं ।
ततो ह मान उदियाय मध्यात्ततो जातमृषिमाहुर्वसिष्ठं ॥ १३

सत्रे । ह । जातौ । इषिता । नमःऽभि । कुंभे । रेतः ।
सिसिचतुः । समानं ।
ततः । ह । मानः । उत् । इयाय । मध्यात् । ततः ।
जातं । ऋषिं । आहुः । वसिष्ठं ॥ १३

सत्रे यज्ञकर्तृके यागे । हेति पूरणः । जातौ दीक्षितौ मित्रावरुणाविषिताविषितौ क्षयमन्यैर्जनैर्नमोभिः स्तुतिभिः कुंभे वासतीवरे कलशे समानमेकदैव रेत सिषिचतुः । असिंचतां । ततो वासतीवरात्कुंभात् मध्यादगस्त्यो मानः शमीप्रमाण उदियाय । प्रादुर्बभूव । तत एव कुंभाद्वसिष्ठमप्यृषिं जातमाहुः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उक्थभृतं सामभृतं बिभर्ति ग्रावाणं बिभ्रत्प्र वदात्यग्रे ।
उपैनमाध्वं सुमनस्यमाना आ वो गच्छाति प्रतृदो वसिष्ठः॥१४

उक्थऽभृतं । सामऽभृतं । बिभर्ति । ग्रावाणं । बिभ्रत् ।
प्र । वदाति । अग्रे ।
उप । एनं । आध्वं । सुऽमनस्यमानाः । आ । वः ।
गच्छाति प्रऽतृदः । वसिष्ठः ॥ १४

हे प्रतृदः । प्रतृद इति तृत्सव एवाभिधीयंते नामांतरेण । वो युष्मान्वसिष्ठ आगच्छाति । आगच्छति । एनं वसिष्ठं सुमनस्यमानाः सुमनसः संत उपाध्वं । उपतिष्ठत । आगतश्चासौ वसिष्ठो यज्ञेऽस्ये पुरोहितो ब्रह्मा सन् स्वयमस्तं ग्रस्तावां स्तंभस्तारं विभर्ति । सामस्तस्तद्भारारं विभर्ति । वाचारामभिषवणं विभ्रत् विभ्रत मध्वर्युं च विभर्ति । प्रवदाति । यज्ञे यत्प्रवदितव्यं शंसादिनिमित्ते कर्तव्यमस्ति तदपि वदतीति तृत्सून् प्रतींद्रो ब्रवीति ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

तृतीयेऽनुवाके द्वाविंशति सूक्तानि । तत्र प्र शुक्रेति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । प्र शुक्रा पंचाधिका वैश्वदेवं त्वाद्या एकविंशतिर्द्विपदा अन्त्या-मह्वेरधर्चं उत्तरोऽह्विर्बुध्न्यायेति । वसिष्ठ ऋषिः । आद्या एकविंशतिर्द्विपदा विंशत्यक्षरा विराजो द्वाविंशाद्यास्तस्त्रस्त्रिष्टुभः । विश्वे देवा देवता ॥ व्यूढे दशराते चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं सूक्तं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितं च । प्र शुक्रैत्विति वैश्वदेवं । आ० ८. ८. । इति ॥ षोडशिन्या धूर्षदा इति द्विपदा । आ० ६. २. । इति ॥ महाव्रतेऽप्येषा द्विपदा । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं । आ धूर्षस्मा इत्येका सूददोहा । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र शुक्रैतु देवी मनीषा अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी ॥ १

प्र । शुक्रा । एतु । देवी । मनीषा अस्मत् । सुऽतष्टः ।

रथः । न । वाजी ॥ १

शुक्रा दीप्ता देवी सर्वेषां कामानां प्रदात्री मनीषा स्तुतिरस्मदस्मत्तोऽस्मिन् सूक्ते स्तोष्यमाणान्देवान् वाजी वेगवान् सुतष्टः सुसंस्कृती रथो न रथ इव प्रैतु । प्रगच्छतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विदुः पृथिव्या दिवो जनित्रं शृण्वंत्यापो अध क्षरंतीः ॥ २

विदुः । पृथिव्याः । दिवः । जनित्रं । शृण्वंति । आपः । अधं । क्षरंतीः ॥ २

अस्यास्त्वापः स्तूयंते । क्षरंतीः क्षरंत्य आपो दिवः पृथिव्याश्च । उभयोरपि लोकयोरित्यर्थः । जनित्रमुत्पत्तिं विदुः । जानंति । अथापि च शृण्वंति स्तोत्राणीति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आपश्चिदस्मै पिन्वंत पृथ्वीर्वृत्रेषु शूरा मंसंत उग्राः ॥ ३

आपः । चित् । अस्मै । पिन्वंत । पृथ्वीः । वृत्रेषु । शूराः । मंसंते । उग्राः ॥ ३

इंद्रोऽस्मिन् तृचे स्तूयते । पृथ्वीः पृथ्व्यः प्रथमाना आपश्चिदापोऽप्यस्मा इंद्राय पिन्वंत । प्यायंते । वृत्रेषूपद्रवेषु सत्सूग्रा उद्गूर्णास्तेजस्विनो वा शूरा योद्धारोऽपि मंसंते । इममेवेंद्रं स्तुवंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ धूर्ष्वस्मै दधाताश्वानिंद्रो न वज्री हिरण्यबाहुः ॥ ४

आ । धूःऽसु । अस्मै । दधात । अश्वान् । इंद्रः । न । वज्री । हिरण्यऽबाहुः ॥ ४

अस्मै । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । अस्येंद्रस्यागमनायाश्वान् धूर्षु रथस्यादधात । इंद्रो न । नेति चार्थे । इंद्रो वज्री वज्रवान् हिरण्यबाहुर्हिरण्यहस्तश्च भवति ॥ योऽयमिनि यस्यमानत्वादस्या ऐंद्रत्वं गम्यते । आ धूर्ष्वस्मा इत्यत्रास्मा इत्यस्य पदस्यानुदात्तत्वं पूर्वस्यामिंद्रस्य प्रकृतत्वात् अत एव पूर्वाप्येंद्रीति विज्ञायते । पूर्वं स्यामप्यस्मा इत्यत्रानुदात्तत्वमस्मीयोऽर्थंतरमनुदात्तमिति । तथा च यास्कः। असेति चोदात्तं

प्रथमादेशेऽनुदात्तमन्वादेशे तीव्रार्थतरमुदात्तमल्पीयोऽर्थतरमनुदात्तं। नि० ४. २५. । इति। अल्पीयस्त्वं चेदं प्रवृत्तिनिमित्तस्य संनिधानस्य दूरस्थत्वेनेत्यवगंतव्यं॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि प्र स्थाताहेव यज्ञं यातेव पत्मन्त्मना हिनोत ॥ ५

अभि। प्र। स्थात। अहंऽइव। यज्ञं। याताऽइव। पत्मन्। त्मना। हिनोत ॥ ५

यज्ञस्तुतिरियं। हे जना यज्ञमभिप्रस्थात। अभिक्रमत। अहेवेति पूरणौ। अपि च पत्मन् पत्मनि यज्ञमार्गे त्मना स्वयमेव यातेव गंतेव हिनोत। गच्छत। हि गताविति धातुः॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्मना समत्सु हिनोत यज्ञं दधात केतुं जनाय वीरं ॥ ६

त्मना। समत्ऽसु। हिनोत। यज्ञं। दधात। केतुं। जनाय। वीरं ॥ ६

उक्तस्यैव विवरणमत्र। हे मदीया जनाः समत्सु संग्रामेषु त्मना स्वयमेव हिनोत। गच्छत अपि च केतुं प्रज्ञापकं वीरं पापानां वारयितारं। नायकमित्यर्थः। यज्ञं जनाय लोकाय। तद्रक्षार्थमित्यर्थः। दधात। विधत्त॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति भारं पृथिवी न भूम ॥ ७

उत्। अस्य। शुष्मात्। भानुः। न। आर्त। बिभर्ति। भारं। पृथिवी। न। भूम ॥ ७

अस्य यज्ञस्य शुष्माद्बलाद्भानुः सूर्यं उदार्त। उद्गच्छति। भूम भूतानि पृथिवीव भारं लोकस्यार्थं यज्ञो बिभर्ति च॥

॥ अथाष्टमी ॥

ह्वयामि देवाँ अयातुरग्ने साधन्नृतेन धियं दधामि ॥ ८

ह्वयामि । देवान् । अयातुः । अग्ने । साधन् । ऋतेन ।

धियं । दधामि ॥ ८

अस्मिंस्तृचे देवाः स्तूयंते। हे अग्ने अयातुरहिंसादिनियमयुक्तेन ऋतेन यज्ञेन साधन् कामान् साधयन् देवान् ह्वयामि। अपि च धियं देवानां परिचरणात्मकं कर्म दधामि। करोमीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अभि वो देवीं धियं दधिध्वं प्र वो देवत्रा वाचं कृणुध्वं ॥ ९

अभि । वः । देवीं । धियं । दधिध्वं । प्र । वः । देवऽत्रा ।

वाचं । कृणुध्वं ॥ ९

हे जना वो यूयमभि देवानुद्दिश्य देवीं दीप्तां धियं कर्म दधिध्वं। विधत्त। अपि च वो यूयं देवत्रा देवेषु वाचं स्तुतिरूपां प्र कृणुध्वं। प्रकर्षेण कुरुध्वं॥

॥ अथ दशमी ॥

आ चष्ट आसां पाथो नदीनां वरुण उग्रः सहस्रचक्षाः ॥ १०

आ । चष्टे । आसां । पाथः । नदीनां । वरुणः । उग्रः ।

सहस्रऽचक्षाः ॥ १०

सहस्रचक्षा बहुचक्षुर्वरुण आसां नदीनां पाथो जलमाचष्टे। अभिपश्यति। कीदृशो वरुणः। उग्र उद्गूर्ण ओजस्वी वा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

राजा राष्ट्रानां पेशो नदीनामनुत्तमस्मै क्षत्रं विश्वायु ॥ ११

राजा । राष्ट्रानां । पेशः । नदीनां । अनुत्तं । अस्मै । क्षत्रं ।

विश्वऽआयु ॥ ११

राष्ट्रानां राष्ट्राणां ॥ णत्वाभावश्छांदसः ॥ ईश्वराणामपि वरुणो राजेश्वरो भवति । नदीनां पेशो रूपं रूपकृदपि भवतीत्यर्थः । अस्मै । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । अस्य वरुणस्य क्षत्रं बलमनुत्तमन्यैरबाधितं विश्वायु सर्वतो गंतृ भवतीति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अविष्टो अस्मान्विश्वासु विक्ष्वद्युं कृणोत शंसं निनित्सोः ॥ १२

अविष्टो इति । अस्मान् । विश्वासु । विक्षु । अद्युं ।

कृणोत । शंसं । निनित्सोः ॥ १२

अयं दूतो देवः । हे देवा नोऽस्मान् विश्वासु सर्वासु विक्षु प्रजासु । अविष्ट उ इति समुदितमविष्टो इति । अविष्ट । रक्षत । शंसं निनित्सोर्निंदितुमिच्छतः शत्रोरद्युमदीप्तिं कृणोत । कुरुत च ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

व्येतु दिद्युद्द्विषामशेवा युयोत विष्वग्रपस्तनूनां ॥ १३

वि । एतु । दिद्युत् । द्विषां । अशेवा । युयोत । विष्वक् ।

रपः । तनूनां ॥ १३

द्विषां शत्रूणां दिद्युदायुधमशेवासुखकरी विष्वक् सर्वतो व्येतु । अपगच्छतु । तनूनामस्मदंगानां रपः पापं देवा युयोत । अस्मत्तः पृथक् कुरुत ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अवीन्नो अग्निर्हव्यान्नमोभिः प्रेष्ठो अस्मा अधायि स्तोमः ॥ १४

अवीत्। नः। अग्निः। हव्यऽअत्। नमःऽभिः। प्रेष्ठः।
अस्मै। अधायि। स्तोमः ॥ १४

हव्याद्धव्यानामत्ताग्निर्नमोभिरस्मदीयैर्नमस्कारैः प्रेष्ठः प्रियतमः सन् नोऽस्मान-वीत्। रक्षतु। अस्मा अग्नये स्तोत्रमधायि। अस्माभिर्व्यधायि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सजूर्देवेभिरपां नपातं सखायं कृध्वं शिवो नो अस्तु ॥ १५

सऽजूः। देवेभिः। अपां। नपातं। सखायं। कृध्वं। शिवः।
नः। अस्तु ॥ १५

हे स्तोतारपामुदकानां नपातं पुत्रमग्निं। सूनुर्नपादित्यपत्यनामसु पाठात्। देवेभिर्देवैः सजूः सह सखायं मित्रं स्तुतिभिः कृध्वं। कुरुध्वं। स चापां नपाद्नोऽस्माकं शिवः सुखकरोऽस्तु। भवतु ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अब्जामुक्थैरहिं गृणीषे बुध्ने नदीनां रजःसु षीदन् ॥ १६

अप्ऽजां। उक्थैः। अहिं। गृणीषे। बुध्ने। नदीनां।
रजःऽसु। सीदन् ॥ १६

अहिं मेघानामाहंतारं नदीनामुदकानां बुध्ने स्थाने। बुध्नमंतरिक्षं बद्धा अस्मिन्धृता आप इति व्युत्पत्तेः। तस्मिन्रजःसूदकेषु सीदन् सीदंतमब्जामप्सु जात-मिममग्निमुक्थैः स्तोत्रैर्गृणीषे। बुध्ने नदीनां रजःसूदकेषु सीदन् बुध्नमंतरिक्षं बद्धा अस्मिन्धृता आप इति। नि० १०, ४४। इति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

मा नोऽहिर्बुध्न्यो रिषे धान्मा यज्ञो अस्य स्रिधदृतायोः ॥ १७

मा । नः । अहिः । बुध्न्यः । रिषे । धात् । मा । यज्ञः ।

अस्य । स्रिधत् । ऋतऽयोः ॥ १७

अहिर्बुध्न्यः । बुध्न्योऽन्तरिक्षे भवो बुध्न्यः । अहिश्चासौ बुध्न्यश्चेत्यहिर्बुध्न्योऽग्निः । नोऽस्मान्रिषे हिंसकाय मा धात् । मा ददातु । अस्य ऋतायोर्यज्ञकामस्य यजमानस्य यज्ञो मा च स्रिधत् । न क्षीयेत । यद्वास्याहिर्बुध्न्यस्याहिर्बुध्न्यमुद्दिश्य ऋतायोर्यज्ञकामस्य यो यज्ञः स न क्षीयेतेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

उत न एषु नृषु श्रवो धुः प्र राये यन्तु शर्धन्तो अर्यः ॥ १८

उत । नः । एषु । नृषु । श्रवः । धुः । प्र । राये । यन्तु ।

शर्धन्तः । अर्यः ॥ १८

अयं तृचो दैवो मारुतो वा । उतापि च नोऽस्मदीयेष्वेषु नृषु पुरुषेषु श्रवोऽन्नं धुः । देवा मरुतो वा धारयन्तु । राये धनार्थं शर्धन्त उत्सहमानाः प्रियमाणा वा अर्योऽरयः प्रयन्तु । प्रगच्छन्तु । म्रियन्तामित्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

तपन्ति शत्रुं स्वर्ण भूमा महासेनासो अमेभिरेषाम् ॥ १९

तपन्ति । शत्रुम् । स्वः । न । भूम । महाऽसेनासः । अमेभिः ।

एषाम् ॥ १९

महासेनासो महासेना राजान एषां मरुतां देवानां वामेभिर्बलैर्भूमा भुवनानि स्वर्णं आदित्य इव शत्रुं स्वकीयं तपन्ति । बाधन्ते । महान्तोऽपि राजानोऽमैर्बलैः शत्रून्बाधन्ते । तानि बलानि देवानामेवेत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

आ यन्नः पत्नीर्गमंत्यच्छा त्वष्टा सुपाणिर्दधातु वीरान् ॥ २०

आ। यत्। नः। पत्नीः॥ गमंति। अच्छं। त्वष्टा।

सुऽपाणिः। दधातु। वीरान् ॥ २०

अस्यां देवपत्न्यस्त्वष्टा च देवता। यद्यदा पत्नीर्देवानां पत्न्यो नोऽस्मानच्छाभ्या गमंति आगच्छंति तदा सुपाणिः शोभनहस्तस्त्वष्टा देवो वीरान् पुत्रान् दधातु। अस्मभ्यं ददातु॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षड्विंशो वर्गः॥

॥ अथैकविंशी ॥

प्रति नः स्तोमं त्वष्टा जुषेत स्यादस्मे अरमंतिर्वसूयुः ॥ २१

प्रति। नः। स्तोमं। त्वष्टा। जुषेत। स्यात्। अस्मे इति।

अरमंतिः। वसुऽयुः॥ २१

नोऽस्माकं स्तोमं स्तोत्रं त्वष्टा प्रतिजुषेत। प्रतिसेवेत। अपि चारमतिः पर्याप्तबुद्धिः सर्वविषयव्यापिबुद्धिर्वा त्वष्टास्मे अस्मदर्थं वसूयुर्धनकामः स्यात्। भूयात्॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

ता नो रासन्रातिषाचो वसून्या रोदसी वरुणानी शृणोतु।

वरूत्रीभिः सुशरणो नो अस्तु त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु रायः ॥२२

ता। नः। रासन्। रातिऽसाचः। वसूनि। आ।

रोदसी इति। वरुणानी। शृणोतु।

वरूत्रीभिः। सुऽशरणः। नः। अस्तु। त्वष्टा। सुऽदत्रः॥

वि। दधातु। रायः॥ २२

ता यान्यस्माकमभीष्टानि तानि वसूनि धनानि रातिषाचो दानसमवेता देवपत्न्यो नोऽस्मभ्यं रासन्। प्रयच्छंतु। अपि च वरुणानी वरुणस्य पत्न्याशृणोतु। अस्मदीयं स्तोत्रमभिशृणोतु। रोदसी द्यावापृथिव्यौ चाभिशृणुतां। सुदत्रः कल्याणदानस्त्वष्टा च वरूत्रीभिरुपद्रवाणां वारयित्रीभिर्देवपत्नीभिः सह नोऽस्मभ्यं सुशरणः सुशरणप्रदोऽस्तु। रायो धनानि च विदधातु॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

तन्नो रायः पर्वतास्तन्न आपस्तद्रातिषाच ओषधीरुत द्यौः।

वनस्पतिभिः पृथिवी सजोषा उभे रोदसी परि पासतो नः॥२३

तत्। नः। रायः। पर्वताः। तत्। न। आपः। तत्।

रातिऽसाचः। ओषधीः। उत। द्यौः।

वनस्पतिऽभिः। पृथिवी। सऽजोषाः। उभे इति।

रोदसी इति। परि। पासतः। नः॥ २३

नोऽस्माकं। तदित्यव्ययः। ता रायो धनानि पर्वताः परिपांतु। नोऽस्माकं तन्ना राय आपश्च परिपांतु। तद्रातिषाचो दानसहिता देवपत्न्यश्च परिपांतु। ओषधीरोषधयश्च तत्परिपांतु। उतापि च द्यौस्तत्परिपातु। वनस्पतिभिः सजोषाः सहिता पृथिव्यंतरिक्षं च तत्परिपातु। आपः पृथिवीत्यंतरिक्षनामसु पाठात् नोऽस्माकं तदुभे रोदसी द्याव्यापृथिव्यावपि परिपासतः। परिरक्षतां॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अनु तदुर्वी रोदसी जिहातामनु द्युक्षो वरुण इंद्रसखा।

अनु विश्वे मरुतो ये सहासो रायः स्याम धरुणं धियध्यै॥ २४

अनु। तत्। उर्वी इति। रोदसी इति। जिहातां। अनु।

द्युक्षः। वरुणः। इंद्रऽसखा।

अनु॑। विश्वे॑। मरुतः॑। ये। सहासः॑। रायः॑। स्याम।

धरुणं॑। धियध्यै॑॥ २४

तदृद्ध्यमानमुर्वी विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यावनुजिहातां। अनुगच्छतां। अनुमन्येतामित्यर्थः। वाचो दीप्तेर्निवासभूत इंद्रसखेंद्रसखः॥ इंद्रः सखा यस्येति षष्ठीसमासः॥ वरुणश्च तदनुजिहीतां। द्विवचनांतस्यैकवचनांततया विपरिणामः। ये सहासः शत्रूणामभिभवितारस्ते मरुतोऽपि तदनुजिहतां। अत्र बहुवचनांततया विपरिणामः। यदनुमंतव्यं तदाह। धियध्यै धरणीयं धारयितुं रायो धनस्य धरुणं धाम स्थानं वयं स्याम। भवेमेति॥

॥ अथ पंचविंशी॥

तन्न॒ इंद्रो॒ वरु॑णो मि॒त्रो अ॒ग्निराप॒ ओष॑धीर्व॒निनो॑ जुषंत।

शर्म॑न्त्स्याम म॒रुता॑मु॒पस्थे॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥ २५

तत्। नः॒। इंद्रः॑। वरु॑णः। मि॒त्र। अ॒ग्निः। आपः॑।

ओष॑धीः। व॒निनः॑। जु॒षं॒त।

शर्म॑न्। स्याम। म॒रुता॑म्। उ॒पऽस्थे॑। यू॒यं। पा॒त।

स्व॒स्तिऽभिः॑। सदा॑। नः॒॥ २५

नोऽस्मभ्यं तदिदं स्तोत्रमिंद्रो वरुणश्च मित्रश्चाग्निश्चापश्चौषधीरोषधयश्च वनिनो वृक्षाश्च जुषंत। जुषंतां। सेवंतां। वयं च मरुतामुपस्थ उपस्थाने वर्तमानाः शर्मन् शर्मणि सुखे गृहे वा स्याम। भवेम। सिद्धमन्यत्॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तविंशो वर्गः॥

शं न इंद्राग्नी इति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं। अत्रेयमनुक्रमणिका। शं नः पंचोना शांतिरिति। वसिष्ठ ऋषिः। त्रिष्टुप् छंदः। वैश्वदेवं हेत्युक्तत्वादिदमपि वैश्वदेवं॥ महानाम्नीव्रत एतत्सूक्तं जप्यं। तथा च सूत्रितं। भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः शं न इंद्राग्नी भवतामवोभिः। आ० ८. १४.। इति। एव — — सु॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

शं नं इंद्राग्नी भवतामवोभिः शं न इंद्रावरुणा रातहव्या।

शमिंद्रासोमा सुविताय शं योः शं न इंद्रापूषणा वाजसातौ ॥१

शं। नः। इंद्राग्नी इति। भवतां। अवःऽभिः। शं। नः।

इंद्रावरुणा। रातऽहव्या।

शं। इंद्रासोमा। सुविताय। शं। योः। शं। नः।

इंद्रापूषणा। वाजऽसातौ॥ १

[नोऽस्माकमस्मभ्यं इंद्राग्नी अवोभी रक्षणैः शं शांत्यै भवतां। रातहव्या रातहव्यौ यजमानैर्दत्तहविष्काविंद्रावरुणाविंद्रावरुणावपि नोऽस्मभ्यं शं शांत्यै भवतां। इंद्रासोमेंद्रासोमावपि नः शं शांत्यै सुविताय कल्याणाय च भवतां। शं शांत्यै सुखाय च। पुनरुक्तिरादरार्था। अथवा शं शमनहेतुकं सुखं योर्विषययोगनिमित्तं सुखमित्यपुनरुक्तिः। इंद्रापूषणेंद्रापूषणावपि वाजसातौ युद्धेऽन्नलाभे निमित्ते वा नः शं शांत्यै भवतामित्यर्थः॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शं नो भगः शमु नः शंसो अस्तु शं नः पुरंधिः शमु संतु रायः।

शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥२

शं। नः। भगः। शं। ऊं इति। नः। शंसः। अस्तु।

शं। नः। पुरंऽधिः। शं। ऊं इति। संतु। रायः।

शं। नः। सत्यस्य। सुऽयमस्य। शंसः। शं। नः।

अर्यमा। पुरुऽजातः। अस्तु॥ २

नोऽस्माकं शं शांत्यै भगो देवोऽस्तु। भवतु। नोऽस्माकं शस्तु शांत्या एव शंसो नराशंसोऽस्तु। भवतु। नोऽस्माकं शं शांत्यै पुरंधिर्बहुधीरप्यस्तु। रायो धनान्यपि शस्तु शांत्या एव संतु। नोऽस्माकं सुयमस्य शोभनयमयुक्तस्य सत्यस्य शंसो वचनमपि शमस्तु। नोऽस्माकं शं शांत्यै पुरुजातो बहुप्रादुर्भावोऽर्यमा देवोऽप्यस्तु॥

॥ अथ तृतीया ॥

शं नो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शं न उरूची भवतु स्वधाभिः।
शं रोदसी बृहती शं नो अद्रिः शं नो देवानां सुहवानि
सन्तु ॥ ३

शं। नः। धाता। शं। ऊं इति। धर्ता। नः। अस्तु। शं।
नः। उरूची। भवतु। स्वधाभिः।
शं। रोदसी इति। बृहती इति। शं। नः। अद्रिः। शं।
नः। देवानां। सुऽहवानि। संतु ॥ ३

नोऽस्माकं शं शांत्यै धाता देवोऽस्तु। नोऽस्माकं शमु शांत्या एव विधर्ता पुण्यपापानां विधारयिता वरुणो देवोऽप्यस्तु। नोऽस्माकं शं शांत्या उरूची विस्तीर्णगमना पृथिव्यपि स्वधाभिरन्नैः सङ्गास्तु। बृहती महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यावपि शं भवतां। अद्रिः पर्वतोऽपि नऽस्माकं शं शांत्यै भवतु। शं शांत्यै नोऽस्माकं देवानां सुहवानि सुष्टुतयो संतु। भवंतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शं नो अग्निर्ज्योतिरनीको अस्तु शं नो
मित्रावरुणावश्विना शं।
शं नः सुकृतां सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥ ४

शं। नः। अग्निः। ज्योतिःऽअनीकः। अस्तु। शं। नः।
मित्रावरुणौ। अश्विना। शं।
शं। नः। सुऽकृतां। सुऽकृतानि। संतु। शं। नः। इषिरः।
अभि। वातु। वातः ॥ ४

ज्योतिरनीको ज्योतिर्मुखोऽग्निर्नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु । भवतु । मित्रावरुणा मित्रावरुणावपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवतां । अश्विनाश्विनावपि शं । भवतां सुकृतां पुण्यकर्मणां पुरुषाणां सुकृतानि पुण्यकर्माण्यपि नोऽस्माकं शं शांत्यै संतु । भवंतु । इषिरो गमनशीलोऽपि वातो वायुरपि नोऽस्माकं शं शांत्या अभिवातु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ शमंतरिक्षं दृशये नो अस्तु ।
शं न ओषधीर्वनिनो भवंतु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५

शं । नः । द्यावापृथिवी इति । पूर्वऽहूतौ । शं । अंतरिक्षं ।
दृशये । नः । अस्तु ।
शं । नः । ओषधीः । वनिनः । भवंतु । शं । नः । रजसः ।
पतिः । अस्तु । जिष्णुः ॥ ५

नोऽस्माकं शं शांत्यै द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने भवतां । अंतरिक्षमपि नोऽस्माकं दृशये दर्शनाय शमस्तु । नोऽस्माकं शं शांत्या ओषधीरोषधयोऽपि भवंतु । वनिनो वृक्षाश्च शं भवंतु । जिष्णुर्जयशीलो रजसो लोकस्य पतिरिंद्रोऽपि नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

शं न इंद्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः ।
शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलाषः शं नस्त्वष्टा ग्नाभिरिह शृणोतु ॥ ६

शं । नः । इंद्रः । वसुऽभिः । देवः । अस्तु । शं ।
आदित्येभिः । वरुणः । सुऽशंसः ।
शं । नः । रुद्रः । रुद्रेभिः । जलाषः । शं । नः । त्वष्टा ।
ग्नाभिः । इह । शृणोतु ॥ ६

देवो द्योतनादिगुणयुक्त इंद्रो वसुभिर्देवैः सार्धं नोऽस्माकं शं शांत्यै भवतु। सुशंसः शोभनस्तुतिर्वरुणो देव आदित्येभिरादित्यैर्देवैः सार्धं शं शांत्या अस्तु। भवतु। जलाषो रुद्रो दुःखद्रावको देवो रुद्रेभी रुद्रैः सार्धं शं शांत्यै नोऽस्माकं भवतु। इह यज्ञे त्वष्टा देवो ग्नाभिर्देवपत्नीभिः सार्धं नः शं शांत्यै भवतु। इह यज्ञे नः स्तोत्रं शृणोतु च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

शं नः सोमो भवंतु ब्रह्म शं नः शं नो ग्रावाणः शमु संतु
यज्ञाः ।
शं नः स्वरूणां मितयो भवंतु शं नः प्रस्व१ः शम्वस्तु वेदिः ॥७
शं । नः । सोमः । भवतु । ब्रह्म । शं । नः । शं । नः ।
ग्रावाणः । शं । ऊं इति । संतु । यज्ञाः ।
शं । नः । स्वरूणां । मितयः । भवंतु । शं । नः । प्रऽस्वः ।
शं । ऊं इति । अस्तु । वेदिः ॥ ७

नोऽस्माकं शं शांत्यै सोमो भवतु। ब्रह्म स्तोत्रमपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवतु। ग्रावाणोऽभिषवसाधनभूताः पाषाणा अपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवंतु। यज्ञाश्च नः शमु शांत्या एव संतु। स्वरूणां यूपानां मितय उच्छ्रायणान्यपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवंतु। प्रस्व ओषधयोऽपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवंतु। वेदिरपि नः शमु शांत्यै एवास्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शं नः सूर्य उरुचक्षा उदेतु शं नश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ।
शं नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शमु सन्त्वापः ॥ ८

शं । नः । सूर्यः । उरुऽचक्षाः । उत् । एतु । शं । नः ।
चतस्रः । प्रऽदिशः । भवन्तु ।
शं । नः । पर्वताः । ध्रुवयः । भवन्तु । शं । नः । सिन्धवः ।
शं । ऊं इति । सन्तु । आपः ॥ ८

नोऽस्माकं शं शान्त्यै सूर्यः उरुचक्षा विस्तीर्णतेजाः सन् उदेतु । उदयं प्राप्नोतु । चतस्रः प्रदिशो महादिशोऽपि नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु । नोऽस्माकं शं शान्त्यै पर्वता ध्रुवयो ध्रुवा भवन्तु । नोऽस्माकं शं शान्त्यै सिन्धवो नद्योऽपि भवन्तु । आपश्च नः शमु शान्त्या एव सन्तु ॥

॥ अथ नवमी ॥

शं नो अदितिर्भवतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।
शं नो विष्णुः शमु पूषा नो अस्तु शं नो भवित्रं शम्वस्तु
वायुः ॥ ९

शं । नः । अदितिः । भवतु । व्रतेभिः । शं । नः । भवन्तु ।
मरुतः । सुऽअर्काः ।
शं । नः । विष्णुः । शं । ऊं इति । पूषा । नः । अस्तु ।
शं । नः । भवित्रं । शं । ऊं इति । अस्तु । वायुः ॥ ९

अदितिर्देवी व्रतेभिर्व्रतैः कर्मभिः सार्धं नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवतु । स्वर्काः शोभनस्तुतयो मरुतोऽपि नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु । विष्णुर्व्यापको नोऽस्माकं शं शान्त्या

अस्तु पूषा देवोऽपि नोऽस्माकं शमु शांत्या एवास्तु। अंतरिक्षं भुवनमंतरिक्षमुदकं वा नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु। वायुरपि नः शमु शांत्या एवास्तु॥

॥ अथ दशमी॥

शं नो देवः सविता त्रायमाणः शं नो भवंतूषसो विभातीः।
शं नो पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शंभुः॥

शं। नः। देवः। सविता। त्रायमाणः। शं। नः।
भवंतु। उषसः। विऽभातीः।
शं। नः। पर्जन्यः। भवतु। प्रऽजाभ्यः। शं। नः।
क्षेत्रस्य। पतिः। अस्तु। शंऽभुः॥ १०

देवः क्रीडनादिगुणयुक्तः सविता त्रायमाणो रक्षन् नोऽस्माकं शं शांत्यै भवतु। विभातीर्व्युच्छंत्य उषसोऽपि नोऽस्माकं शं शांत्यै भवंतु। नोऽस्माकं प्रजाभ्यः पर्जन्योऽपि शं भवतु। शंभुः सुखस्य भावयिता क्षेत्रस्य पतिर्नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकोनत्रिंशो वर्गः॥

॥ अथैकादशी॥

शं नो देवा विश्वदेवा भवंतु शं सरस्वती सह धीभिरस्तु।
शमभिषाचः शमु रातिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः॥ ११

शं। नः। देवाः। विश्वऽदेवाः। भवंतु। शं। सरस्वती।
सह। धीभिः। अस्तु।
शं। अभिऽसाचः। शं। ऊं इति। रातिऽसाचः। शं।
नः। दिव्याः। पार्थिवाः। शं। नः। अप्याः॥ ११

विश्वेदेवा बहुस्तोत्रकाः देवा नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु। सरस्वती च धीभिः स्तुतिभिः कर्मभिर्वा सह नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु। अभिषाचो यज्ञभजितः सेवमानाश्च नः शं शान्त्यै भवन्तु। रातिषाचो दानं सेवमाना अपि सह शान्त्या एव भवन्तु। दिव्या दिवि भवाश्च नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु। पार्थिवाः पृथिव्यां संभूताश्च नः शं भवन्तु। अप्या अन्तरिक्षे भवाश्च। आकाशमाप इत्यन्तरिक्षनामसु पाठात्। नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु॥

॥ अथ द्वादशी ॥

शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शमु सन्तु गावः।
शं न ऋभवः सुकृतः सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु॥ १२

शं। नः। सत्यस्य। पतयः। भवन्तु। शं। नः। अर्वन्तः।
शं। ऊं इति। सन्तु। गावः।
शं। नः। ऋभवः। सुऽकृतः। सुऽहस्ताः। शं। नः।
भवन्तु। पितरः। हवेषु॥ १२

सत्यस्य पतयः पालकाः सत्यशीला देवा नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु। अर्वन्तोऽश्वाश्च नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु। गावोऽपि नः शं शान्त्यै भवन्तु। सुकृतः सुकर्माणः सुहस्ताः शोभनहस्ता ऋभवोऽपि नोऽस्माकं शं शान्त्यै सन्तु। हवेषु स्तोत्रेषु सर्वेषु पितरोऽपि नोऽस्माकं शं शान्त्यै भवन्तु॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

शं नो अज एकपाद्देवो अस्तु शं नोऽहिर्बुध्न्यः शं समुद्रः।
शं नो अपां नपात्पेरुरस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपा॥ १३

शं। नः। अजः। एकऽपात्। देवः। अस्तु। शं। नः।
अहिः। बुध्न्यः। शं। समुद्रः।

शं । नः । अपां । नपात् । पेरुः । अस्तु । शं । नः ।

पृश्निः । भवतु । देवऽगोपा: ॥ १३

अज एकपादज एकपान्नामधेयो देवो नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु । अहिर्बुध्न्यश्च नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु । समुद्रोऽपि नः शं शांत्या अस्तु । पेरुरपद्रवेभ्यः पारयितापां नपादपांनपान्नामधेयोऽपि देवो नोऽस्माकं शं शांत्या अस्तु । देवगोपाः । देवा गोपयितारो यस्यां सा । पृश्निर्नक्तं माता नोऽस्माकं शं शांत्यै भवतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आदित्या रुद्रा वसवो जुषंतेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।

शृण्वंतु नो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उत ये यज्ञियासः ॥१४

आदित्याः । रुद्राः । वसवः । जुषंत । इदं । ब्रह्म । क्रियमाणं ।

नवीयः ।

शृण्वंतु । नः । दिव्याः । पार्थिवासः । गोऽजाताः ।

उत । ये । यज्ञियासः ॥ १४

नवीयो नवतरमस्माभिः क्रियमाणमिदं ब्रह्म स्तोत्रमादित्या दिव्याः । अदितिर्द्यौरिति श्रुतेः । रुद्रा आंतरिक्षा वसवः पार्थिवाश्च जुषंत । जुषंतां । सेवंतां । अन्ये दिव्या दिवि भवाः पार्थिवासः पार्थिवा गोजाता गोः पृश्नेर्जाताः । नाको गौरिति साधारणनामसु पाठात् । उतापि च ये यज्ञियासो यज्ञार्हाः ते सर्वेऽपि नोऽस्माकं स्तवं शृण्वंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनोर्यजत्रा अमृता ऋतज्ञाः ।

ते नो रासंतामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५

ये । देवानां । यज्ञियाः । यज्ञियानां । मनोः । यजत्राः ।

अमृताः । ऋतऽज्ञाः ।

ते । नः । रासंतां । उरुऽगायं । अद्य । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १५

यज्ञियानां यजनीयानां देवानामपि यज्ञिया यजनीया मनोः प्रजापतेश्च यजत्रा यजनीया अमृता मरणरहिता ऋतज्ञाः सत्यज्ञा ये देवाः संति ते सर्वे उरुगायं बहुकीर्त्तिं पुत्रमद्य नोऽस्मभ्यं रासंतां । प्रयच्छंतु । सिद्ध एवोत्तमः पादः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्याय आरभ्यते । तत्र षडनुवाकात्मकस्य वासिष्ठस्य सप्तमस्य मंडलस्य तृतीयेऽनुवाके द्वाविंशति सूक्तानि । तत्र प्र ब्रह्मेति नवर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं पूर्ववद्वैश्वदेवं । अनुक्रांतं च । प्र ब्रह्म नवेति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र ब्रह्मै॑तु॒ सद॑ना॒दृ॒तस्य॒ वि र॒श्मिभि॑: ससृजे॒ सूर्यो॒ गाः ।
वि सानु॑ना पृथि॒वी स॑स्र उ॒र्वी पृ॒थु प्रती॑क॒मध्येधे॑ अ॒ग्निः ॥ १

प्र । ब्रह्म॑ । ए॒तु॒ । सद॑नात् । ऋ॒तस्य॑ । वि । र॒श्मिऽभि॑: ।
स॒सृ॒जे॒ । सूर्य॑: । गाः ।
वि । सानु॑ना । पृ॒थि॒वी । स॒स्रे॒ । उ॒र्वी । पृ॒थु । प्रती॑कं ।
अधि॑ । आ । ई॒धे॒ । अ॒ग्निः ॥ १

ऋतस्य यज्ञस्य सदनात् स्थानाद्देवयजनाद्देवाद् ब्रह्म स्तोत्रं स्तुत्यान् देवान् प्रैतु । प्रकर्षेण गच्छतु । किं तद् ब्रह्मेति तदाह । सूर्यः सर्वस्य प्रेरकः शोभनवीर्यो वा देवो रश्मिभिरात्मीयैः किरणैर्गा अपो वृष्ट्युदकानि विससृजे । विसृजति । विसृजति । प्रवर्षति । श्रूयते हि । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षतीति । स्मृतिश्च भवति । आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति । अत ईदृशं माहात्म्यं सूर्यस्यैव विद्यते नान्यस्य चिदित्यनेन पादेन सूर्यः स्तूयते । अपि च पृथिवी प्रथिता भूमिः सानुना समुच्छ्रितेन पर्वतादिनोर्वी विस्तीर्णा सती विसस्रे । विसरति । व्याप्नोति । तथाग्निः पृथु विस्तीर्णं प्रतीकं पृथिव्या अवयवं देवयजनलक्षणं स्थानमधि ॥ अधिपरी अनर्थकाविति कर्मप्रवचनीयसंज्ञायां कर्मप्रवचनीययुक्ते इति सप्तम्यर्थे द्वितीया ॥ ईदृशे स्थान ऐधे । आदीप्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमां वां मित्रावरुणा सुवृक्तिमिषं न कृण्वे असुरा नवीयः।
इनो वामन्यः पदवीरदब्धो जनं च मित्रो यतति ब्रुवाणः॥ २

इमां। वां। मित्रावरुणा। सुऽवृक्तिं। इषं। न। कृण्वे।
असुरा। नवीयः।

इनः। वां। अन्यः। पदऽवीः। अदब्धः। जनं। च। मित्रः।
यतति। ब्रुवाणः॥ २

हे असुरासुरौ बलवंतौ हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां युवाभ्यामिषं न हवीरूपमन्नमिव नवीयो नवीयसीमिमामस्मदीयां पुरोवर्तिनीं सुवृक्तिं स्तुतिं कृण्वे। अहं स्तोता करोमि। वां युवयोरन्योऽन्यतर इनः प्रभुरदब्धः शत्रुभिरहिंसितो वरुणः पदवीः पदस्य स्थानस्य प्रजनयिता। वरुणो हि धर्माधर्मयोर्धारयितेति पदवीरित्युच्यते॥ ब्रुवाणोऽस्माभिः स्तूयमानो मित्रस्य जनं सर्वं प्राणिजातं यतति। यातयति। प्रवर्तयति। तथा च श्रूयते। मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणः। ऋग्वे० ३. ५८. १.। इति॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वातस्य ध्रजतो रंत इत्या अपीपयंत धेनवो न सूदाः।
महो दिवः सदने जायमानोऽचिक्रदद्वृषभः सस्मिन्नूधन्॥ ३

आ। वातस्य। ध्रजतः। रंते। इत्याः। अपीपयंत। धेनवः।
न। सूदाः।

महः। दिवः। सदने। जायमानः। अचिक्रदत्। वृषभः।
सस्मिन्। ऊधन्॥ ३

अजतो गच्छतो वातस्य वायोरित्या गतय आ रंते। क्रीडितो रमंते। तथा सूदाः॥ सूद प्रेरण इति धातुः॥ चौरस्य प्रेरयित्र्यो धेनवो न। नेति चार्थे। गावश्चापीपयंत। प्यायंते। एधंते। अपि च मह्नो महतो दिवो द्योतमानस्यादित्यस्य सदने स्थानेऽंतरिक्षे जायमान उत्पद्यमानो वृषभो वर्षणशीलः पर्जन्यः सस्मिन्नूधन् तस्मिन्नंतरिक्षेऽचिक्रदत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

गिरा य एता युनजद्धरी त इंद्र प्रिया सुरथा शूर धायू।

प्र यो मन्युं रिरिक्षतो मिनात्या सुक्रतुमर्यमणं ववृत्यां ॥ ४

गिरा। यः। एता। युनजत्। हरी इति। ते। इंद्र।

प्रिया। सुऽरथा। शूर। धायू इति।

प्र। यः। मन्युं। रिरिक्षतः। मिनाति। आ। सुऽक्रतुं।

अर्यमणं। ववृत्यां ॥ ४

अस्याः पूर्वार्धर्चं इंद्रस्तुतिरपरोऽर्यम्णः स्तुतिः। हे शूर विक्रांतेंद्र ते तव प्रिया प्रियौ सुरथा सुष्ठुरंहणौ धायू भारकावेतौ हरी त्वदीयावश्वौ यो जनो गिरा स्तुतिरूपया वाचा युनजत् रथे युंज्यात् हे इंद्र त्वमस्य यागमायाहीति शेषः। योऽर्यमा रिरिक्षतो हिंसितुमिच्छतः शत्रोः संबंधिनं मन्युं कोपं प्र मिनाति प्रकर्षेण हिनस्ति सुक्रतुं शोभनकर्माणमर्यमणमाववृत्यां। स्तुत्यावर्तयामि॥

॥ अथ पंचमी ॥

यजंते अस्य सख्यं वयश्च नमस्विनः स्व ऋतस्य धामन्।

वि पृक्षो बाबधे नृभिः स्तवान इदं नमो रुद्राय प्रेष्ठं ॥ ५

यजंते। अस्य। सख्यं। वयः। च। नमस्विनः। स्वे।

ऋतस्य। धामन्।

वि । पृष्ठः । वावधे । नृऽभिः । स्तवानः । इदं । नमः ।

रुद्राय । प्रेष्ठं ॥ ५

अनया रुद्रः स्तूयते । मखस्विनो हविष्मंतः पाश्वंतः एवे स्वकीय धाम्नः यज्ञस्य धामन् धामनि स्थाने । स्वकीये यज्ञगृहे स्थिता इत्यर्थः । वयश्च गंतारः कामोपि क्षुधोषा यजमाना अस्य रुद्रस्य सख्यं सखित्वमुद्दिश्य यजंते । पूजयंतु । नृभिर्नेतृभिः स्तवानः स्तूयमानो रुद्रः पृष्ठोऽस्मं स्तोत्रेषु विवावधे । विभक्ति । ददातीत्यर्थः । प्रेष्ठ रुद्रस्य प्रियतममिदं नैमस्कस्मै रुद्राय मया क्रियते ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ यत्साकं यशसो वावशानाः सरस्वती सप्तथी सिंधुमाता ।

याः सुष्वयंत सुदुघाः सुधारा अभि स्वेन पयसा पीप्यानाः ॥ ६

आ । यत् । साकं । यशसः । वावशानाः । सरस्वती ।

सप्तथी । सिंधुऽमाता ।

याः । सुस्वयंत । सुऽदुघाः । सुऽधाराः । अभि । स्वेन ।

पयसा । पीप्यानाः ॥ ६

यत् यासां गंगादीनां नदीनां मध्ये सिंधुमातापां मातृभूता सरस्वत्येतदाख्या नदी सप्तथी सप्तमी भवति सुदुघाः कामान्दोग्धुं सुयक्याः सुधाराः शोभनधारोपेताश्च नद्यः सुष्वयंत सुयंते । गतिकर्मैतत् । प्रवहंति । स्वेन स्वकीयेन पयसोदकेनाभि-पीप्याना यास्वाभिवर्धयंत्यो यशसोऽन्नवत्यो वावशानाः कामयमाना नद्यः साकं युगपदेव आ गच्छंतु । आ इत्युपसर्गस्य योग्यक्रियाध्याहारः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत त्ये नो मरुतो मंदसाना धियं तोकं च वाजिनोऽवंतु ।

आ नः परि ष्यदक्षरा चरंत्यवीवृधन्युज्यं ते रयिं नः ॥ ७

उत। त्ये। नः। मरुतः। मंदसानाः। धियं। तोकं। च।

वाजिनः। अवंतु।

मा। नः। परि। ख्यत्। अक्षरा। चरंती। अवीवृधन्।

युज्यं। ते। रयिं। नः॥ ७

उतापि च मंदसाना मोदमाना वाजिनो वेगवंतस्त्ये ते मरुतो नोऽस्मदीयं धियं यज्ञाख्यं कर्म तोकं चास्मदीयं पुत्रं चावंतु। रक्षंतु। अक्षरा व्याप्ता चरंती वाग्देवता च नोऽस्मान् परि त्यक्त्वाऽस्मद्व्यतिरिक्तानन्यान्मा ख्यत्। मा द्राक्षीत्। ते पूर्वोक्ता मरुतो वाक्च युज्यं युक्तमपि नोऽस्मदीयं रयिं धनमवीवृधन् वर्धयंतु॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र वो महीमरमतिं कृणुध्वं प्र पूषणं विदथ्यं१ न वीरं।

भगं धियोऽवितारं नो अस्याः सातौ वाजं रातिषाचं पुरंधिं॥८

प्र। वः। महीं। अरमतिं। कृणुध्वं। प्र। पूषणं। विदथ्यं।

न। वीरं।

भगं। धियः। अवितारं। नः। अस्याः। सातौ। वाजं।

रातिऽसाचं। पुरंऽधिं॥ ८

हे स्तोतारो वो यूयमरमतिमुपरतिरहितां महीं महतीं भूमिं प्रकृणुध्वं। आह्वयत। तथा विदथ्यं यज्ञार्हं वीरं न सर्वेषां प्रेरकं च पूषणमेतन्नामकं देवं प्रकृणुध्वं। तथास्या धियो नोऽस्मदीयस्यास्य कर्मणोऽवितारं रक्षितारं भगं देवं चाह्वयत। अपि च सातावस्मदीये यज्ञे युद्धे वा वाजमृभूणामन्यतमं देवमाह्वयत। कीदृशं वाजं। रातिषाचं दानसेवकं पुरंधिं पुराणं धारयितारं॥

यज्ञपुच्छेऽच्छायं व इति चतस्रिनः स्तं खं चमसमभिस्तुयेयुः। सूत्रितं च। अच्छायं वो मरुतः श्लोक एत्वित्येतयाभिस्तुयंति। आ० ६, १२,। इति॥

॥ तत्रैषा नवमी ॥

अच्छायं वो मरुतः श्लोक एत्वच्छा विष्णुं निषिक्तपामवोभिः ।
उत प्रजायै गृणते वयो धुर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९

अच्छं । अयं । वः । मरुतः । श्लोकः । एतु । अच्छं । विष्णुं ।
निसिक्तऽपां । अवःऽभिः ।
उत । प्रऽजायै । गृणते । वयः । धुः । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ९

हे मरुतो वो युष्मानयं श्लोकोऽस्मदीयमिदं स्तोत्रमच्छैतु । अभिगच्छतु । निषिक्तपां निषिक्तस्य गर्भस्य रक्षितारं । यद्वा चमसे निषिक्तानां सोमानां पातारमवोभिरस्मद्विषयरक्षणैर्युक्तं विष्णुं चास्मदीयं स्तोत्रमच्छैतु । उतापि च मरुतो विष्णुश्च गृणते स्तुवते मह्यं प्रजायै पुत्ररूपां प्रजां वयोऽन्नं च धुः । अधुः । दधतु । हे मरुतो हे विष्णो यूयं स्वस्तिभिरविनाशैर्नोऽस्मान् सदा सर्वदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥

आ वो वाहिष्ठ इत्यष्टर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । अनुक्रम्यते च आ नोऽष्टाविति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ वो वाहिष्ठो वहतु स्तवध्यै रथो वाजा ऋभुक्षणो अमृक्तः ।
अभि त्रिपृष्ठैः सवनेषु सोमैर्मदे सुशिप्रा महभिः पृणध्वं ॥ १

आ । वः । वाहिष्ठः । वहतु । स्तवध्यै । रथः । वाजाः ।
ऋभुक्षणः । अमृक्तः ।
अभि । त्रिऽपृष्ठैः । सवनेषु । सोमैः । मदे । सुऽशिप्राः ।
महःऽभिः । पृणध्वं ॥ १

अनेन तृचेन ऋभवः स्तूयंते । ऋभुक्षणो विस्तीर्णस्य तेजसो निवासभूता हे वाजा ऋभवो वाजिष्ठो वोढृतमः स्तवध्यै स्तोतुमर्होऽश्नक्तः केनाप्यहिंसितो युष्मदीयो रथो वो युष्माना वहतु । आ समंतादस्मदीयं यज्ञं प्रापयतु । हे सुशिप्राः शोभनहनवो युयं तेन रथेनागत्य सवनेष्वस्मदीययज्ञेषु मदे मदनिमित्ते तिष्टैः क्षीरदधिसक्तुमिश्रैः-कंकुभिर्मंकर्ज्ञिः सोमैरभिष्टणध्वं युष्मदोयं जठरमभिपूरयत । स रथो युष्मानावहत्विति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यूयं ह रत्नं मघवंत्सु धत्थ स्वर्दृशं ऋभुक्षणो अमृक्तं ।

सं यज्ञेषु स्वधावंतः पिबध्वं वि नो राधांसि मतिभिर्दयध्वं ॥२

यूयं । ह । रत्नं । मघवत्ऽसु । धत्थ । स्वःऽदृशः ।

ऋभुक्षणः । अमृक्तं ।

सं । यज्ञेषु । स्वधाऽवंतः । पिबध्वं । वि । नः । राधांसि ।

मतिऽभिः । दयध्वं ॥ २

हे ऋभुक्षणो हे ऋभवः स्वर्दृशः स्वर्गं पश्यंतो यूयं ह यूयमेव मघवत्सु हविर्लक्षणान्नवत्सु यजमानेषु निमित्तेष्वमृक्तमहिंसितं । चोरादिभिरनपहृतमित्यर्थः । रत्नं रमणीयं धत्थ । धारयथ । तदनतरं स्वधावंतो बलवंतस्ते यूयं यज्ञेष्वस्मदीययज्ञेषु सं पिबध्वं । सम्यक् सोमं पिबत । अपि च यूयं मतिभिर्धनहेतुभिर्नोऽस्मभ्यं राधांसि धनानि वि दयध्वं । विशेषेण दत्त ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उवोचिथ हि मघवन्देष्णं महो अर्भस्य वसुनो विभागे ।

उभा ते पूर्णा वसुना गभस्ती न सूनृता नि यंमते वसव्या ॥ ३

उवोचिथ । हि । मघऽवन् । देष्णं । महः । अर्भस्य । वसुनः ।

विऽभागे ।

उभा । ते । पूर्णा । वसुना । गभस्ती इति । न । सूनृता ।

नि । यमते । वसव्या ॥ ३

उवोचिथेत्याद्याः पंचर्चः इंद्रदेवताकाः । हे मघवन् धनवन्निंद्र त्वं महो महतोऽर्भस्याल्पस्य च वसुनो धनस्य विभागे परिचरणानुकूले दाननिमित्ते देष्णं धनमुवोचिथ हि । सेवसे खलु । उचतिः सेवाकर्मा ॥ तथा ते त्वदीयावुभौ गभस्ती बाहू वसुना धनेन पूर्णा । संपूर्णौ भवतः । ते त्वदीया सूनृता वाक् वसव्या वसूनि धनानि न नियमते न । नियच्छति । यद्वा वसव्या वसुषु धनेषु साधुः सूनृता वाक् धनेन संपूर्णौ त्वदीयौ बाहू न नियच्छतः । नाल्पं प्रदापयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वमिंद्र स्वयंशा ऋभुक्षा वाजो न साधुरस्तमेष्यृक्वा ।

वयं नु ते दाश्वांसः स्याम ब्रह्म कृण्वंतो हरिवो वसिष्ठाः ॥ ४

त्वं । इंद्र । स्वऽयंशाः । ऋभुक्षाः । वाजः । न । साधुः ।

अस्तं । एषि । ऋक्वा ।

वयं । नु । ते । दाश्वांसः । स्याम । ब्रह्म । कृण्वंतः ।

हरिऽवः । वसिष्ठाः ॥ ४

हे इंद्र स्वयशा असाधारणकीर्तिः ऋभुक्षा ऋभुनिवासक ऋभूणामीश्वरो वा त्वं साधुः साधको वाजो न अश्वमिव ऋक्वा ऋक्वणः स्तोतृमंतमस्तं गृहमेषि । प्राप्नुहि । नु अद्य वसिष्ठा एतत्संज्ञका ऋषयो वयं हे हरिवः अश्वाभ्यामुपेतेंद्र ते त्वदर्थं दाश्वांसो हविर्दत्तवंतो ब्रह्म स्तोत्रं कृण्वंतः कुर्वंतः संतः स्याम । भवेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सनितासि प्रवतो दाशुषे चिद्याभिर्विवेषो हर्यश्व धीभिः ।
ववन्मा नु ते युज्याभिरूती कदा न इंद्र राय आ दशस्येः ॥ ५

सनिता । असि । प्रऽवतः दाशुषे । चित् । याभिः । विवेषः ।
हरिऽअश्व । धीभिः ।
ववन्म । नु । ते । युज्याभिः । ऊती । कदा । नः । इंद्र ।
रायः । आ । दशस्येः ॥ ५

हे हर्यश्व हरिनामकाश्वेंद्र त्वं याभिर्धीभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिर्विवेषः व्याप्नोषि स त्वं दाशुषे चित् हविर्दत्तवते यजमानायापि प्रवतः प्रवणस्य धनस्य सनितासि ॥ दाता भवसि । अपि च हे इंद्र त्वं नोऽस्मभ्यं कदा कस्मिन् काले रायो धनान्यादशस्येः ॥ प्रयच्छेः । नु अद्य ते तव युज्याभिर्योग्याभिरूती ऊतयो रक्षाभिर्ववन्म । त्वां संभजेम ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वासयसीव वेधसस्त्वं नः कदा न इंद्र वचसो बुबोधः ।
अस्तं तात्या धिया रयिं सुवीरं पृक्षो नो अर्वा न्युहीत
वाजी ॥ ६

वासयसिऽइव । वेधसः । त्वं । नः । कदा । नः । इंद्र ।
वचसः । बुबोधः ।
अस्तं । तात्या । धिया । रयिं । सुऽवीरं । पृक्षः । नः ।
अर्वा । नि । उहीत । वाजी ॥ ६

हे इंद्र त्वं कदा कस्मिन्काले नोऽस्मदीयं वचसो वचरूपं स्तोत्रं बुबोधः ॥ अवगच्छेः । तथा च त्वं वेधसः स्तोतॄनस्मान्वासयसीव । इवेदानीमर्थे । इदानीं स्वकीये स्थानेऽवस्थापयसि । किंच वाजी बलवानश्वो वेगवान् त्वदीयोऽश्वस्ताभ्या ॥ तनोतेरिदं रूपं ॥ संततया धियास्मत्प्रेरितया स्तुत्या हेतुभूतया सुवीरं शोभन-पुत्रोपेतं रयिं त्वदीयं धनं इच्छोऽसं च नोऽस्मदीयमस्तं गृहं न्युहीत । निवहेत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अभि यं देवी निर्ऋतिश्चिदीशे नक्षंत इंद्रं शरदः सुपृक्षः ।
उप त्रिबंधुर्जरदष्टिमेत्यस्ववेशं यं कृणवंत मर्ताः ॥ ७

अभि । यं । देवी । निःऽऋतिः । चित् । ईशे । नक्षंते ।
इंद्रं । शरदः । सुऽपृक्षः ।
उप । त्रिऽबंधुः । जरत्ऽअष्टिं । एति । अस्वऽवेशं । यं ।
कृणवंत । मर्ताः ॥ ७

देवी द्योतमाना निर्ऋतिश्चित् भूमिरपीशे ॥ लत्यार्थे कोऽप्रत्ययः ॥ ईश्वितव्या-स्वभूता सती यमिंद्रमभिनक्षते व्याप्नोति । सुपृक्षः शोभनान्नैरुपेताः शरदः संवत्स-रा च यमिंद्रं नक्षंते व्याप्नुवंति । मर्ता मरणधर्माणः स्तोतारो वयं यमिंद्रमस्ववेशं स्वकीये स्थानेष्वुपविशंतं कृणवंत कुर्वंति त्रिबंधुस्त्रयाणां लोकानां बंधको विधारकः स इंद्रो जरदष्टिं जरज्जीर्णमष्टिरशनं यस्य बलस्य हेतुभूतं तद्बलमुपैति । उपगच्छति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ नो राधांसि सवितः स्तवध्या आ रायो यंतु पर्वतस्य रातौ ।
सदा नो दिव्यः पायुः सिषक्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८

आ । नः । राधांसि । सवितरिति । स्तवध्यै । आ । रायः ।
यंतु । पर्वतस्य । रातौ ।

सदा। नः। दिव्यः। पायुः। सिसक्तु। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ८

हे सवितः सर्वस्य प्रेरक देव त्वत्प्रकाशात्त्वदधीनं स्तोतुं योग्यानि राधांसि धनानि नोऽस्मानायंतु। आगच्छंतु। पर्वतस्य। पर्वत इति कश्चिदिंद्रस्य सखा। एतन्नामकस्य देवस्य रातौ दाने सति रायो धनान्यस्मानायंतु। पायुः सर्वस्य पालको दिव्यो दिविभवः स इंद्रः सदा सर्वदा नोऽस्मान् सिषक्तु। रक्षकत्वेन सेवतां। अस्मिन्सूक्ते ये प्रतिपादिता देवास्ते सर्वे यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः सदा पात। पालयत॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः॥

उदु ष्य देव इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं सवितृदेवताकं। सप्तम्य-ष्टम्यौ वाजिदेवताके। भगसूक्तेऽस्य इत्यर्धर्चो भगदेवत्यः सावित्रो वा। तथा चानुक्रमणिका। उदु ष्य सावित्रमंत्ये वाजिन्यो भगमिति भागो वार्धर्च इति॥ गतः सूक्तविनियोगः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

उदु ष्य देवः सविता ययाम हिरण्ययीममतिं यामशिश्रेत्।

नूनं भगो हव्यो मानुषेभिर्वि यो रत्ना पुरुवसुर्दधाति॥ १

उत्। ऊं इति। स्यः। देवः। सविता। ययाम। हिरण्ययीं।

अमतिं। यां। अशिश्रेत्।

नूनं। भगः। हव्यः। मानुषेभिः। वि। यः। रत्ना।

पुरुऽवसुः। दधाति॥ १

सविता सर्वस्य प्रेरकः स्यः स देवो हिरण्ययीं सुवर्णमयीं याममतिं। रूपना-मैतत्। रूपं। प्रभामित्यर्थः। अशिश्रेत् आश्रयति तामभतिमुद्ययाम। उद्यच्छति। उद्गमयति। उ इति पादपूरणः। नूनमद्य भगो भजनीयो यः सविता मानुषे-भिर्मनुष्यैः स्तोतृभिर्हव्यो ह्वनीयः स्तोतव्यो भवति। पुरुवसुर्बहुधनो यो देवः स्तोतृभ्यो रत्ना रत्नानि रमणीयानि धनानि विदधाति करोति स सविता देवस्तामभति-मुद्ययामेति पूर्वेण संबंधः॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदु॑ तिष्ठ सवितः श्रुध्य१॒स्य हिर॑ण्यपाणे॒ प्रभृ॑तावृ॒तस्य॑ ।

व्यु१॒र्वीं॑ पृ॒थ्वीम॒मतिं॑ सृजा॒न आ नृभ्यो॑ मर्त॒भोज॑नं सुवा॒नः ॥ २

उत् । ऊं॒ इति॑ । ति॒ष्ठ । स॒वि॒त॒रिति॑ । श्रु॒धि । अ॒स्य ।

हिर॑ण्यऽपाणे । प्रऽभृ॑तौ । ऋ॒तस्य॑ ।

वि । उ॒र्वीं॑ । पृ॒थ्वी । अ॒मतिं॑ । सृ॒जा॒नः । आ । नृ॒ऽभ्यः॑ ।

म॒र्त॒ऽभोज॑नं । सु॒वा॒नः ॥ २

हे सवितः सर्वस्य प्रेरयितर्देव त्वमुत्तिष्ठ । ऊर्ध्वं गच्छ । ततो हे हिरण्यपाणे हे सुवर्णहस्त त्वमस्मदभीप्सितप्रदानाय ऋतस्य यज्ञस्य प्रभृतौ प्रणयनेऽस्यास्मदीयमिदं स्तोत्रं श्रुधि । शृणु । उ इति पूरणः । कीदृशस्त्वं । उर्वीं विस्तीर्णां पृथ्वी प्रथितामम॑तिं रूपं प्रभां विसृजानो विसृजन् नृभ्यो नेतृभ्यः स्तोतृभ्यो मर्तभोजनं मनुष्याणां भोगयोग्यं धनमासुवानः प्रेरयन् । एवंभूतस्त्वमिदं स्तोत्रं शृण्विति संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अपि॑ ष्टु॒तः स॑वि॒ता दे॒वो अ॑स्तु॒ यमा चि॒द्विश्वे॒ वस॑वो गृ॒णन्ति॑ ।

स नः॒ स्तोमा॑न्नम॒स्य१॒श्चनो॑ धा॒द्विश्वे॑भिः पातु पा॒युभि॒र्नि

सू॒रीन् ॥ ३

अपि॑ । स्तु॒तः । स॒वि॒ता । दे॒वः । अ॒स्तु॒ । यं । आ । चि॒त् ।

विश्वे॑ । वस॑वः । गृ॒णन्ति॑ ।

सः । नः॒ । स्तोमा॑न् । न॒म॒स्यः॑ । चनः॑ । धा॒त् । विश्वे॑भिः ।

पा॒तु॒ । पा॒युऽभिः॑ । नि । सू॒रीन् ॥ ३

अपि च सविता देवोऽस्माभिः स्तुतोऽस्तु । अस्मदीया स्तुतीः शृणोत्वित्यर्थः । विश्वे वसवश्चित् सर्वे देवा अपि यं सवितारमाशृणंति अभिष्टुवंति नमस्यः सर्वैर्नमस्करणीयः स देवः स्तोमान्नोऽस्मदीयानि स्तोत्राणि चनोऽन्नं धात् । दधातु । अन्नफलानि करोतु । विश्वेभिर्विश्वैः सर्वैः पायुभिः पालनैः सूरीन् स्तोतॄनस्मांश्च पातु । नितरां पालयतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभि यं देव्यदितिर्गृणाति सवं देवस्य सवितुर्जुषाणा ।

अभि सम्राजो वरुणो गृणंत्यभि मित्रासो अर्यमा सजोषाः ॥ ४

अभि । यं । देवी । अदितिः । गृणाति । सवं । देवस्य ।

सवितुः । जुषाणा ।

अभि । संऽराजः । वरुणः । गृणंति । अभि । मित्रासः ।

अर्यमा । सऽजोषाः ।

देवी द्योतमानादितिरदीना देवमाता यं सवितारमभिगृणाति अभिष्टौति । कीदृशी । सवितुर्देवस्यैव सवं प्रसवमनुज्ञां जुषाणा सेवमाना । सम्राजः सम्यग्राजमाना वरुणः । उपलक्षणमेतत् । वरुणादयो देवा यं सवितारमभिगृणंति अभिष्टुवंति । मित्रासो मित्रादयश्च सजोषाः समानप्रीतिरर्यमैतत्संज्ञको देवश्च यमभिगृणंति स नः स्तोमांश्चनो धादिति पूर्वयर्चा संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि ये मिथो वनुषः सपंते रातिं दिवो रातिषाचः पृथिव्याः ।

अहिर्बुध्न्य उत नः शृणोतु वरूत्र्येकधेनुभिर्नि पातु ॥ ५

अभि । ये । मिथः । वनुषः । सपंते । रातिं । दिवः ।

रातिऽसाचः । पृथिव्याः ।

अहिः । बुध्न्यः । उत । नः । शृणोतु । वरूत्री ।
एकधेनुऽभिः । नि । पातु ॥ ५

रातिषाचो दानसेविनो वसुषः संभक्त रो ये यजमाना मिथः परस्परं संहता भूत्वा सवितारमभिलक्ष्य सपंते परिचरंति । कीदृशं । दिवो द्युलोकस्य पृथिव्या भूमेश्च रातिं मित्रभूतं । उतापि चाहिर्बुध्न्यः । बुध्नेऽन्तरिक्षे भवो बुध्न्यः । एतीत्यहिः । एतत्पदद्वयाभिधो मध्यमस्थानेऽग्निरहिर्बुध्न्य इत्युच्यते । सवितुर्मित्रभूतः सोऽपि नोऽस्माकं सवितृविषयं स्तोत्रं शृणोतु । तथा वरूत्री वाग्देवी च सवितृसहिता सत्येकधेनुभिर्मुख्याभिर्गोभिर्नः पातु । नितरामस्मान्पालयतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अनु तन्नो जास्पतिर्मंसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः ।
भगमुग्रोऽवसे जोहवीति भगमनुग्रो अध याति रत्नं ॥ ६

अनु । तत् । नः । जाःपतिः । मंसीष्ट । रत्नं । देवस्य ।
सवितुः । इयानः ।
भगं । उग्रः । अवसे । जोहवीति । भगं । अनुग्रः । अध ।
याति । रत्नं ॥ ६

इयानोऽस्माभिर्याच्यमानो जास्पतिः प्रजानां पालकः सविता देवः सवितुर्देवस्य संबंधि रत्नं रमणीयं तत्प्रसिद्धं धनं नोऽस्माकमनुमंसीष्ट । अनुमन्यतां । उग्र ओजस्वी स्तोता भगं भजनीयं सवितारं भगसंज्ञकं देवं वावसे नोऽस्माकं रक्षणाय जोहवीति । भृशं ह्वयति । अधापि चानुग्रोऽसमर्थः स्तोता भगमेतत्संज्ञकं सवितारं रत्नं रमणीयं तत्प्रसिद्धं धनं याति । याचते ॥

वैश्वदेवे पर्वणि वाजिनस्य हविषः शं नो भवंत्वित्यादिके द्वे याज्यानुवाक्ये । सूचितं च । शं नो भवंतु वाजिनो हवेषु वाजे वाजेऽवत वाजिनो न इत्युक्ते पुरस्तात् आश्वा । आ० २, १६ । इति ॥

॥ तत्रैषा सप्तमी ॥

शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
जंभयंतोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥ ७

शं । नः । भवंतु । वाजिनः । हवेषु । देवऽताता ।
मितऽद्रवः । सुऽअर्काः ।
जंभयंतः । अहिं । वृकं । रक्षांसि । सनेमि । अस्मत् ।
युयवन् । अमीवाः ॥ ७

देवताता देवताती यज्ञे हवेष्वस्मदीयेषु स्तोत्रेषु मितद्रवो मितद्रवणा मितगामिनः स्वर्काः शोभनान्ना वाजिन एतदभिधायका देवा नोऽस्माकं शं सुखाय भवंतु । अपि चाहिमागत्य हंतारं वृकं वस्तूनामादातारं । चोरमिति शेषः । रक्षांसि च जंभयंतो हिंसंतो वाजिनो देवाः सनेमि ॥ पुराणनामैतत् ॥ पुरातना अमीवा रोगानस्मदस्मत्तो युयवन् । पृथक्कुर्वंतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः ।
अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥ ८

वाजेऽवाजे । अवत । वाजिनः । नः । धनेषु । विप्राः ।
अमृताः । ऋतऽज्ञाः ।
अस्य । मध्वः । पिबत । मादयध्वं । तृप्ताः । यात ।
पथिऽभिः । देवऽयानैः ॥ ८

हे वाजिन एतन्नामका देवा विप्रा मेधाविनोऽमृता अमरणधर्माण ऋतज्ञाः सत्यं जानंत एवंभूताः संतो यूयं वाजे वाजे सर्वेषु युद्धेषु नोऽस्मान्धनेषु धननिमित्तेष्ववत ।

पालयत । ततो यूयमस्य मध्वो मधुरोपेतमिमं सोमं पिबत । सोमपानानंतरं मादयध्वं । यूयं तृप्ता भवत । ततस्तृप्ता यूयं देवयानैर्देवगमनसाधनैः पथिभिर्मार्गैर्यात । गच्छत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः ॥

ऊर्ध्वो अग्निरिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । ऊर्ध्वः सप्त वैश्वदेवं त्वित्यनुक्रमणिका ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्र ऊर्ध्वो अग्निरिति वैश्वदेवस्तृचः । सूत्रितं च । ऊर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्रेदुत स्या नः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऊर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्रेत्प्रतीची जूर्णिर्देवतातिमेति ।
भेजाते अद्री रथ्येव पंथामृतं होता न इषितो यजाति । १

ऊर्ध्वः । अग्निः । सुऽमतिं । वस्वः । अश्रेत् । प्रतीची ।
जूर्णिः । देवऽतातिं । एति ।
भेजाते इति । अद्री इति । रथ्याऽइव । पंथां । ऋतं । होता ।
नः । इषितः । यजाति ॥ १

अग्निरंगनादिगुणविशिष्ट ऊर्ध्व उद्गतः सन् वस्वो वासकस्य स्तोतुः सुमतिमस्मदीयां शोभनां स्तुतिमश्रेत् । श्रयतु । सेवतां । प्रतीच्यभिमुखी जूर्णिः सर्वासां प्रजानां जरयित्र्युषोदेवता देवतातिं यज्ञमेति । गच्छति । अद्री आद्रियंतौ श्रद्धावंतौ पत्नीयजमानौ पंथां पंथानं यज्ञमार्गं रथ्येव रथिनाविव भेजाते । सेवाते । तथेषितः संप्रेषितो नोऽस्मदीयो होता ऋतं यज्ञं यजाति । यजतु । करोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र वावृजे सुप्रया बर्हिरेषामा विश्पतीव बीरिट इयाते ।
विशामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ॥ २

प्र। वृञ्जे। सुऽप्रयाः। बर्हिः। एषां। आ।

विश्पती इवेति विश्पती ऽइव। बीरिटे। इयाते इति।

विशां। अक्तोः। उषसः। पूर्वऽहूतौ। वायुः। पूषा।

स्वस्तये। नियुत्वान्॥ २

एषां यजमानानां संबंधि सुप्रयाः शोभनान्नेन युक्तं बर्हिः कुशमयं प्रवृञ्जे। प्रवृज्यते। आसाद्यत इत्यर्थः। विश्पतीव। इवेतीदानीमर्थे। इदानीमस्मदीयानां प्रजानां पालकौ नियुत्वान्। नियुच्छब्देन वडवा उच्यंते। तद्वान्वायु पूषा च विशां प्रजानां स्वस्तये क्षेमायाक्तो रात्रेः संबंधिन्या उषसः सकाशात्पूर्वहूतौ पूर्वस्मिन्नाह्वाने सति बीरिटेऽन्तरिक्ष इयाते। आगच्छतां। यद्वा विश्पतीवेत्युपमा। विशां मनुष्याणां बीरिटे गणे विश्पतीव राजानौ यथागच्छतां तद्वत्। अस्मिन्पक्षे विशामित्युभयत्र संबध्यते॥

॥ अथ तृतीया॥

ज्मया अत्र वसवो रंत देवा उरावंतरिक्षे मर्जयंत शुभ्राः।

अर्वाक्पथ उरुज्रयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य॥ ३

ज्मयाः। अत्र। वसवः। रंत। देवाः। उरौ। अंतरिक्षे।

मर्जयंत। शुभ्राः।

अर्वाक्। पथः। उरुऽज्रयः। कृणुध्वं। श्रोत। दूतस्य।

जग्मुषः। नः। अस्य॥ ३

वसवो वसुसंज्ञका देवा अस्मिन्यज्ञे ज्मयाः पृथिव्यां रंत। रमंतां। उरौ विस्तीर्णेऽन्तरिक्षे स्थिताः शुभ्रा दीप्यमाना मरुतश्च मर्जयंत। परिचर्यंते। हे उरुज्रयः प्रभूतगमना वसवो मरुतश्च यूयं पथो युष्मदीयान्मार्गानर्वागस्मदभिमुखं यथा भवति तथा कृणुध्वं। कुरुत। अपि च यूयं जग्मुषो युष्मान्प्रति गच्छतो नोऽस्मदीयस्यास्य दूतस्याग्नेराह्वानं श्रोत। शृणुत। अग्निर्हि यजमानानां दूतः सन् देवानाह्वयतीत्यर्थः॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमाः सधस्थं विश्वे अभि संति देवाः ।

ताँ अध्वर उशतो यक्ष्यग्ने श्रुष्टी भगं नासत्या पुरंधिं ॥ ४

ते । हि । यज्ञेषु । यज्ञियासः । ऊमाः । सधऽस्थं । विश्वे ।

अभि । संति । देवाः ।

तान् । अध्वरे । उशतः । यक्षि । अग्ने । श्रुष्टी । भगं ।

नासत्या पुरंऽधिं ॥ ४

यज्ञेषु यागेषु ते हि ते खलु प्रसिद्धा यज्ञियासो यज्ञार्हा ऊमा रक्षका विश्वे सर्वे देवाः सधस्थं सहस्थानमभिसंति । अभिभवंति । आक्रामंति । हे अग्ने अध्वरेऽस्मदीये यज्ञ उशतः कामयमानांस्तान्देवान्यक्षि । यज । तथा श्रुष्टी ॥ क्षिप्रनामैतत् ॥ क्षिप्रं भगमेतत्संज्ञकं देवं नासत्या नासत्यावश्विनौ च पुरंधिं पुरूणां ध्यातारमिंद्रं च यज ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आग्ने गिरो दिव आ पृथिव्या मित्रं वह वरुणमिंद्रमग्निं ।

आर्यमणमदितिं विष्णुमेषां सरस्वती मरुतो मादयंतां ॥ ५

आ । अग्ने । गिरः । दिवः । आ । पृथिव्याः । मित्रं । वह ।

वरुणं । इंद्रं । अग्निं ।

आ । अर्यमणं । अदितिं । विष्णुं । एषां । सरस्वती ।

मरुतः । मादयंतां ॥ ५

हे अग्ने त्वं दिवो द्युलोकात्स्वकाद्यान्गिरो गिरीयान् स्तुत्यान्देवानस्मदीयं यज्ञं प्रत्यावह । आह्वानं कुरु । पृथिव्या अंतरिक्षाच्चावह । कान्देवानिति तदुच्यते । मित्रमेतत्संज्ञकं वरुणं चेंद्रं च देवेषु देवतास्वरूपेणावस्थितं चाग्निमर्यमणमेतत्संज्ञकमदितिमदीनां पृथिवीं च विष्णुं च । एवंभूतान्देवादेवानस्माकं यजमानानामयीयावह । सरस्वती वाग्देवता च मरुतश्च मादयंतां । अस्मदीयैः स्तोत्रैर्हविर्भिश्च मादयंतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इरे हव्यं मतिभिर्यज्ञियानां नक्षत्कामं मर्त्यानामसिन्वन् ।

धाता रयिमविदस्यं सदासां सक्षीमहि युज्येभिर्नु देवैः ॥ ६

इरे । हव्यं । मतिऽभिः । यज्ञियानां । नक्षत् । कामं ।

मर्त्यानां । असिन्वन् ।

धात । रयिं । अविऽदस्यं । सदाऽसां । सक्षीमहि । युज्येभिः ।

नु । देवैः ॥ ६

यज्ञियानां ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ यज्ञार्हेभ्यो देवेभ्यो मतिभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः सह हव्यं हवी इरे । अस्माभिर्दीयते । मर्त्यानां मनुष्याणामस्माकं काममभिलाषमसिन्वन्नप्रतिबध्नन्नग्निर्नक्षत् । अस्मदीयं यज्ञं व्याप्नोतु । हे देवा यूयमविदस्यमनुपक्षपणीयं सदासां सर्वदा संभजनीयं रयिं धनं धात । अस्मभ्यं दत्त । नु अद्य वयं युज्येभिः सहायभूतैरिह यज्ञे समागतैर्देवैः सचीमहि । यद्वा नु इत्युपमार्थे । युज्येभिर्नु बंधुभिरिव देवैः सचीमहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू रोदसी अभिष्टुते वसिष्ठैर्ऋतावानो वरुणो मित्रो अग्निः ।

यच्छंतु चंद्रा उपमं नो अर्कं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

नु । रोदसी इति । अभिस्तुते इत्यभिऽस्तुते । वसिष्ठैः ।

ऋतऽवानः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ।

यच्छंतु । चंद्राः । उपऽमं । नः । अर्कं । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

तु अद्य रोदसी द्यावापृथिव्यौ वसिष्ठैरस्माभिः। पूजायां बहुवचनं। अभिष्टुते अभितः सर्वतः स्तुते अभूतां। तथा स्तूयमानोऽस्माभिः क्रियमाणैर्यज्ञैः संतर्पिता वरुणो मित्रोऽग्निश्चैवंभूता देवा अस्माभिरभिष्टुता आसन्। चंद्रा आह्लादका देवा नोऽस्मभ्यमर्कमर्चनीयमन्नमुपमं सर्वोत्कृष्टं यच्छंतु। ददतु। सूक्तं। प्रतिपादिता ये देवास्ते सर्वे यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिरविनाशैः सदा सर्वदा पात। पालयत॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षष्ठो वर्गः॥

ओ श्रुष्टिरिति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं। ओ श्रुष्टिरित्यनुक्रांतं॥ विनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

ओ श्रुष्टिर्विदथ्या३ समेतु प्रति स्तोमं दधीमहि तुराणाँ।

यदद्य देवः सविता सुवाति स्यामास्य रत्निनो विभागे॥ १

ओ इति। श्रुष्टिः। विदथ्या। सं। एतु। प्रति। स्तोमं।

दधीमहि। तुराणां।

यत्। अद्य। देवः। सविता। सुवाति। स्याम। अस्य।

रत्निनः। विऽभागे॥ १

हे देवा विदथ्या विदथेन त्वदीयेन वित्तेन संपाद्या श्रुष्टिः सुखमस्मान् ओ आ समेतु। आगच्छतु। अथवा श्रुष्टिर्वेगवती विदथ्या विदथे यज्ञे क्रियमाणास्मदीया स्तुतिर्युष्मानागच्छतु। वयं तुराणां वेगवतां देवानां स्तोमं स्तोत्रं प्रतिदधीमहि। कुर्वीमहि। अद्येदानीं सविता देवो यद्धनं सुवाति अस्मभ्यं प्रेरयेत् रत्निनो रमणीयधनवतोऽस्य सवितुस्तस्य धनस्य विभागे दाने स्याम। वयं भवेम॥

॥ अथ द्वितीया॥

मित्रस्तन्नो वरुणो रोदसी च द्युभक्तमिंद्रो अर्यमा ददातु।

दिदेष्टु देव्यदिती रेक्णो वायुश्च यन्नियुवैते भगश्च॥ २

मित्रः। तत्। नः। वरुणः। रोदसी इति। च। द्युऽभक्तं।

इंद्रः। अर्यमा। ददातु।

दिदेष्टु। देवी। अदितिः। रेक्णः। वायुः। च। यत्।

नियुवैते इति निऽयुवैते। भगः। च॥ २

मित्रो देवो नोऽस्मभ्यं तत्प्रसिद्धं धनं ददातु। प्रयच्छतु। तथा वरुणो ददातु। रोदसी च द्यावापृथिव्यौ च दत्तां। तथेंद्रो द्युभक्तं द्युभिर्द्योतमानैः स्तोतृभिः सेवितं तद्धनं ददातु। अर्यमा च ददातु। तथादितिर्देवी रेक्णो धनं दिदेष्टु। तद्धनमस्मभ्यं दिशतु। वायुश्च भगश्चोभौ देवौ यद्धनं नियुवैते अस्माभितरां योजयेतां तद्धनमिति पूर्वेण संबंधः॥

॥ अथ तृतीया॥

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवाथ।

उतेमग्निः सरस्वती जुनंति न तस्य रायः पर्येतास्ति॥ ३

सः। इत्। उग्रः। अस्तु। मरुतः। सः। शुष्मी। यं।

मर्त्यं। पृषत्ऽअश्वाः। अवाथ।

उत। ईं। अग्निः सरस्वती। जुनंति। न। तस्य। रायः।

परिऽएता। अस्ति॥ ३

हे पृषदश्वाः पृषच्छब्देन केचिन्मृगविशेषा उच्यंते। त एवाश्वा वाहा येषां ते। एवंभूता हे मरुतो वसुयुक्ता देवा यूयं मर्त्यं मरणधर्माणं यं यजमानमवाथ पालयेत स इत् स एव यजमान उग्रोऽस्तु। ओजस्वी भवतु। तथा स शुष्मी बलवान् भवतु। तथा तमपि अग्निरंगनादिगुणयुक्तो देवः सरस्वती वाग्देवता चेत्याद्याः सर्वे देवा ईमेनं यजमानं जुनंति। प्रवर्तयंति। तस्य यजमानस्य संबंधिनो रायो धनस्य कश्चिदपि पर्येता परिगंता नास्ति। नाशको न भवतीत्यर्थः॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं हि नेता वरु॑ण ऋतस्य॑ मित्रो राजा॑नो अर्य॒मापो धुः ॥
सुहवा॑ देव्यदि॑तिरनर्वा ते नो अंहो अति॑ पर्ष॒न्नरि॑ष्टान् ॥ ४

अयं॑ । हि । नेता । वरु॑णः । ऋतस्य॑ । मित्रः । राजा॑नः ।
अर्य॒मा । अपः॑ । धुरिति धुः ।
सु॒ऽहवा॑ । देवी । अदि॑तिः । अनर्वा । ते । नः । अंहः॑ ।
अति॑ । पर्ष॒न् । अरि॑ष्टान् ॥ ४

ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा नेता प्रापयितायं हि अयं खलु वरुणश्च मित्रश्चार्यमा चैते राजानः समर्था देवा अपोऽस्मदीयं यज्ञादिलक्षणं कर्म धुः । अधुः । दधति । अनर्वा केनाप्यप्रतिगता देवी द्योतमानादितिरदीना देवमाता सुहवा शोभनाह्वाना भवति । ते वरुणादयो देवा अरिष्टानबाधितान् सतो नोऽस्मानंहो दुरितमतिपर्षन् । अतिपारयं॑तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्य देवस्य॑ मीळ्हुषो॑ वया विष्णो॑रेषस्य॑ प्रभृथे हविर्भिः॑ ।
विदे हि रुद्रो रुद्रियं॑ महित्वं या॑सिष्टं वर्तिर॑श्विना॒विरा॑वत् ॥ ५

अस्य । देवस्य॑ । मीळ्हुषः॑ । वयाः । विष्णोः॑ । एषस्य॑ ।
प्र॒ऽभृथे । हविः॒ऽभिः॑ ।
विदे । हि । रुद्रः । रुद्रियं॑ । म॒हि॒ऽत्वं । यासिष्टं॑ । वर्तिः॑ ।
अश्विनौ । इरा॒ऽवत् ॥ ५

प्रभृथे हविर्भिर्हवीरूपैरन्नैरेषस्य प्रापणीयस्य मीळ्हुषः कामानां सेक्तुर्विष्णोः सर्वदेवात्मकस्यास्य देवस्य । विष्णुः सर्वा देवता इति श्रुतेः । अन्ये देवा वयाः शाखा इव भवंति । रुद्रो देवो रुद्रियं रुद्रसंबंधि सुखं महित्वं महत्त्वं च विदे हि

अस्मान्प्रापयति खलु। अपि च हे अश्विनौ देवौ युवामिरावत् हविर्लक्षणान्नयुक्तं वर्तिरस्मदीयं गृहं यासिष्टं। अयासिष्टं। आगच्छतं॥

॥ अथ षष्ठी ॥

मा तत्पूषन्नाघृण इरस्यो वरूत्री यद्रातिषाचश्च रासन्।

मयोभुवो नो अर्वंतो नि पांतु वृष्टिं परिज्मा वातो ददातु॥६

मा। अत्र। पूषन्। आऽघृणे। इरस्यः। वरूत्री। यत्।

रातिऽसाचः। च। रासन्।

मयःऽभुवः। नः। अर्वंतः। नि। पांतु। वृष्टिं। परिऽज्मा।

वातः। ददातु॥६

हे आघृणे प्राप्तदीप्ते एवंभूत हे पूषन् देव अत्रास्मिन्दाने इरस्यः। विघातं मा कृथाः। वरूत्री सर्वैर्वरणीया सरस्वती रातिषाचश्च। रातिर्दानं। तस्य संभक्त्र्यो देवपत्न्यश्च यद्धनं रासन् अस्मभ्यं प्रयच्छेयुः। अत्र मा कृथा इति पूर्वेण संबंधः। किंच मयोभुवः सुखस्य भावका अर्वंतो गच्छंतो देवा नोऽस्मांश्च पांतु। नितरां पालयंतु। परिज्मा परितो गंता वातो वायुर्वृष्टिं वृष्टिलक्षणमुदकं ददातु। प्रयच्छत्वस्मभ्यं॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू रोदसी अभिष्टुते वसिष्ठैर्ऋतावानो वरुणो मित्रो अग्निः।

यच्छंतु चंद्रा उपमं नो अर्कं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥७

नु। रोदसी इति। अभिस्तुते इत्यभिऽस्तुते। वसिष्ठैः।

ऋतऽवानः। वरुणः। मित्रः। अग्निः।

यच्छंतु। चंद्राः। उपऽमं। नः। अर्कं। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥७

पूर्वं व्याख्यातम् । अमराः स्थ । द्यावापृथिव्यौ वरुणादयो देवाश्च यज्ञियैर्भागैरभिष्टुता भवन्ति । एवंभूता आह्लादका देवाः सर्वोक्तमेतदस्मभ्यं ददतु । अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयं कल्याणैरात्मवर्दा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥

प्रातरग्निमिति सप्तर्चमष्टमं सूक्तम् । अत्रानुक्रमणिका । प्रातर्भगं जगत्याद्या लिंगोक्तदेवतांत्योषस्येति । वसिष्ठ ऋषिः । आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः आद्याग्नीन्द्रादिदेवत्या द्वितीयाद्याः पंच भगदेवत्याः सप्तम्युषोदेवत्या । अत्र शौनकः । निवेष्टुकामो रोगार्तो जगत्सूक्तं जपेत्सदा । निवेशं विन्दति क्षिप्रं रोगैश्च परिमुच्यते । ऋग्वि० २, २५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रातरग्निं प्रातरिंद्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना ।
प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम ॥ १

प्रातः । अग्निं । प्रातः । इंद्रं । हवामहे । प्रातः ।
मित्रावरुणा । प्रातः । अश्विना ।
प्रातः । भगं । पूषणं । ब्रह्मणः । पतिं । प्रातरिति । सोमं ।
उत । रुद्रं । हुवेम ॥ १

प्रातरुषःकालेऽग्निं देवं हवामहे । वयं स्तोतार आह्वयामः । तथा प्रातःकाल इंद्रं हवामहे । तथा मित्रावरुणा मित्रावरुणावहोरात्राभिमानिनौ देवौ प्रातर्वयं हवामहे । तथाश्विनौ देवानां भिषजौ प्रातर्वयं हवामहे । तथा प्रातर्भगं देवं पूषणं देवं ब्रह्मणस्पतिं मंत्राभिमानिनमेतन्नामकं चाह्वयामः । तथा प्रातः सोममेतन्नामकं देवमुतापि च रुद्रं देवं च हुवेम । आह्वयामः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता ।
आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह ॥ २

प्रातःऽजितं। भगं। उग्रं। हुवेम। वयं। पुत्रं। अदितेः।
यः। विऽधर्ता।
आध्रः। चित्। यं। मन्यमानः। तुरः। चित्। राजा।
चित्। यं। भगं। भक्षि। इति। आह॥ २

यो भगो देवो विधर्ता विश्वस्य जगतो धारको जितं जयशीलमुग्रमुद्गूर्णमदितेः पुत्रं भगं देवं प्रातःकाल एव वयं हुवेम। आह्वयामः। आध्रश्चिता दरिद्रोऽपि स्तोता यं भगं देवं मन्यमानः स्तुवन् भगं भजनीयं धनं भक्षि भज विभज मह्यं देहीत्याह ब्रवीति। तुरश्चित्। तुरतिर्गतिकर्मा। प्राप्तधनोऽपि राजा चित् समर्थोऽपि जनो यं भगं देवं भजनीयं धनं मह्यं भक्षि देहीत्याह। तं भगं प्रातरेव वयं हुवेमेति संबंधः॥

॥ अथ तृतीया॥

भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा ददन्नः।
भग प्र णो जनय गोभिरश्वैर्भग प्र नृभिर्नृवंतः स्याम॥ ३
भगं। प्रनेतरिति प्रऽनेतः। भगं। सत्यऽराधः। भगं। इमां।
धियं। उत्। अव। ददत्। नः।
भगं। प्र। नः। जनय। गोभिः। अश्वैः। भगं। प्र।
नृऽभिः। नृऽवंतः। स्याम॥ ३

हे भग देव त्वं प्रणेता प्रकर्षेण नेतासि। तादृश प्रणेतर्हे भग त्वं सत्यराधः सत्यधनोऽसि। तादृश सत्यराधो हे भग त्वं नोऽस्मभ्यं ददत् कामान्प्रयच्छन्निमामस्मदीयां धियं स्तुतिमुदव। उद्गच्छ। सफलयुक्तां कुरु। हे भग त्वं गोभिरश्वैश्च नोऽस्मान् प्रजनय। प्रोद्भूतान् कुरु। हे भग त्वत्प्रसादाद्वयं नृभिर्नेतृभिः पुत्रादिभिर्नृवंतो मनुष्यवंतः प्र स्याम। प्रभवेम॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उतेदानीं भगवंत स्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अह्नां ।

उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥ ४

उत । इदानीं । भगऽवंतः । स्याम । उत । प्रऽपित्वे । उत ।
मध्ये । अह्नां ।

उत । उतऽइता । मघऽवन् । सूर्यस्य । वयं । देवानां ।
सुऽमतौ । स्याम ॥ ४

उतापि चेदानीं वयं भगवंतः स्याम । हे भग भगेन त्वया स्वामिना युक्ता भवेम । यद्वा भगवंतो धनवंतः स्याम । उतापि च प्रपित्वेऽह्नां प्राप्ते पूर्वाह्णे भगवंतः स्याम । उतापि चाह्नां दिवसानां मध्ये मध्याह्ने भगवंतः स्याम । उतापि च हे मघवन् धनवन् भग देव सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्य देवस्योदितोदितावुदये सति वयं त्वदनुग्रहाद्देवानामिंद्रादीनां सुमतावनुग्रहबुद्धौ स्याम । भवेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

भग एव भगवाँ अस्तु देवास्तेन वयं भगवंतः स्याम ।

तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीति स नो भग पुरएता भवेह ॥ ५

भगः । एव भगऽवान् । अस्तु । देवाः । तेन । वयं ।
भगऽवंतः । स्याम ।

तं । त्वा । भग । सर्वः । इत् । जोहवीति । सः । नः ।
भग । पुरःऽएता । भव । इह ॥ ५

हे देवा भगो देव एव भगवान् धनवानस्तु । तेन भगेन देवेन धनेन वा वयं भगवंतः स्याम । धनवंतो भवेम । हे भग तं प्रसिद्धं त्वा त्वां सर्वं इत्सर्व एव जनो जोहवीति । भृशं पुनः पुनराह्वयति । हे भग देव स त्वमिहास्मिन्यज्ञे नोऽस्माकं पुरएता पुरोगंता भव ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

समंध्वरायोषसो नमंत दधिक्रावेव शुचये पदाय ।

अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहंतु ॥ ६

सं । अध्वराय । उषसः । नमंत । दधिक्रावाऽइव । शुचये ।

पदाय ।

अर्वाचीनं । वसुऽविदं । भगं । नः । रथंऽइव । अश्वाः ।

वाजिनः । आ । वहंतु ॥ ६

शुचये शुद्धाय गमनयोग्याय पदाय स्थानाय दधिक्रावेवाश्वो यथा तथोषस उषोदेवता अध्वरायास्मदीयाय यागाय संनमंत । संगच्छंतु । वाजिनो वेगवंतोऽश्वा रथमिव रथं यथा तथोषसोऽर्वाचीनमस्मदभिमुखं वसुविदं धनस्य प्रापकं भगं देवं नोऽस्मान्प्रत्यावहंतु । आनयंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छंतु भद्राः ।

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

अश्वऽवतीः । गोऽमतीः । नः । उषसः । वीरऽवतीः । सदं ।

उच्छंतु । भद्राः ।

घृतं दुहानाः । विश्वतः । प्रऽपीताः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

भद्रा भजनीया उषस उषादेवता अश्वावतीरश्ववत्योऽश्वसहिताः सत्यो गोमतीर्गोमत्यश्च वीरवतीर्वीरवत्यः पुत्रादिजनोपेताश्च भवंत्यो नोऽस्मभ्यं सदं सर्वदोच्छंतु । व्युच्छंतु । नैशं तमो विवासयंतु । कीदृश्यः । घृतमुदकं दुहानाः सिंचंत्यो विश्वतः सर्वैर्गुणैः प्रपीताः प्रवृद्धाः । एवंभूता उषसस्तम उच्छंतु । अस्मिन् सूक्ते प्रतिपादिता हे सर्वे देवा यूयं नोऽस्मान् सदा सर्वदा स्वस्तिभिः कल्याणैः पात । पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थोऽष्टमो वर्गः ॥

प्र ब्रह्माण इति षड़ृचं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । अत्रानुक्रांतं । प्र ब्रह्माणः षड्वैश्वदेवं त्विति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र ब्रह्माण इति वैश्वदेवस्तृचः । सूत्रितं च । प्र ब्रह्माणो अंगिरसो नक्षंत सरस्वती देवयंतो हवंते । आ० ८, ११, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र ब्रह्माणो अंगिरसो नक्षंत प्र क्रंदनुर्नभन्यस्य वेतु ।

प्र धेनव उदप्रुतो नवंत युज्यातामद्री अध्वरस्य पेशः ॥ १

प्र । ब्रह्माणः । अंगिरसः । नक्षंत । प्र । क्रंदनुः । नभन्यस्य । वेतु ।

प्र । धेनवः । उदऽप्रुतः । नवंत । युज्यातां । अद्री इति । अध्वरस्य । पेशः ॥ १

ब्रह्माणोऽगिरस एतन्नामका ऋषयः प्र नक्षंत । सर्वत्र व्याप्नुवंतु । क्रंदनुः पर्जन्यो नभन्यस्य स्तोतव्यस्यास्मदीयं स्तोत्रं प्र वेतु । प्रकर्षेण व्याप्नोतु । धेनवः प्रीणयित्र्यो नद्य उदप्रुत उदकानि सिंचंत्यः प्रनवंत । सर्पंतु । अद्री आद्रियंतौ पत्नीयजमाना-वध्वरस्य यज्ञस्य पेशो रूपं युज्यातां । योजयेतां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सुगस्ते अग्ने सनवित्तो अध्वा युंक्ष्वा सुते हरितो रोहितश्च ।

ये वा सद्मन्नरुषा वीरवाहो हुवे देवानां जनिमानि सत्तः ॥ २

सुऽगः । ते । अग्ने । सनऽवित्तः । अध्वा । युंक्ष्व । सुते । हरितः । रोहितः । च ।

ये । वा । सद्मन् । अरुषाः । वीरऽवाहः । हुवे । देवानां । जनिमानि । सत्तः ॥ २

हे अग्ने सनवित्तः सनाच्चिरकालादारभ्य लब्धस्ते त्वदीयोऽध्वा मार्गः सुगः सुष्ठु गंतव्यो भवतु । किंच हरितः श्यामवर्णा रोहितश्च लोहितवर्णाश्चेत्युभयविधा ये वा ये च ते त्वदीया अश्वाः सद्मन् सद्मनि यज्ञगृहे वीरवाहो वीरं शूरं त्वां वहंतोऽरुषा आरोचमाना भवंति तांश्च त्वं सु युंक्ष्व । त्वदीये रथे सुष्ठु संयोजय । निषत्तो यज्ञगृहे निषण्णोऽहं होता सन् देवानामिंद्रादीनां जनिमा (नि) जनान् संवाहुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

समु वो यज्ञं महयन्नमोभिः प्र होता मंद्रो रिरिच उपाके ।

यजस्व सु पुर्वणीक देवाना यज्ञियामरमतिं ववृत्याः ॥ ३

सं । ऊं इति । वः । यज्ञं । महयन् । नमःऽभिः । प्र । होता ।

मंद्रः । रिरिचे । उपाके ।

यजस्व । सु । पुरुऽअनीक । देवान् । आ । यज्ञियां ।

अरमतिं । ववृत्याः ॥ ३

हे देवा वो युष्माकं यज्ञं नमोभिर्नमस्कारयुक्ता इमे स्तोतारो वा यजमाना वा सं महयन् । सम्यक् पूजयंति । उ इति पूरकः । मंद्र स्तुतिशील उपाकेऽस्माकं समीपे स्थितोऽस्मदीयो होता प्ररिरिचे । अन्येभ्यो होतृभ्योऽतिरिच्यते । हे यजमान त्वं देवान् सु सुष्ठु यजस्व । हे पुर्वणीक बहुतेजस्विन्नग्ने त्वं यज्ञियां यज्ञार्हामरमतिं भूमिमाववृत्याः । आवर्तय । तथा च निगमांतरे । आ नो महीमरमतिं सजोषाः । ऋग्वे० ५, ४३, ६. । इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यदा वीरस्य रेवतो दुरोणे स्योनशीरतिथिराचिकेतत् ।

सुप्रीतो अग्निः सुधितो दम आ स विशे दाति वार्यमियत्यै ॥ ४

यदा । वीरस्य॑ । रेवतः॑ । दुरोणे । स्योनऽशीः । अति॑थिः ।

आऽचिकेतत् ।

सुऽप्री॑तः । अग्निः । सुऽधि॑तः । दमे॑ । आ । सः । विशे॑ ।

दाति॑ । वार्य॑॑ । इयं॑त्यै ॥ ४

अतिथिः सर्वेषामतिथिभूतोऽग्निर्यदा वीरस्य वीरकस्य स्तोतॄणां प्रेरयितुः धनवतो हविष्मतो यजमानस्य दुरोणे गृहे स्योनशीः सुखेन शयनीय आचिकेतत् प्रज्ञायते । अग्निर्दमे यज्ञगृहे सुधितः आकारस्त्वार्थे । सुनिहितश्च सुष्टु निहितः सन् यदा सुप्रीतो भवति तदा सोऽग्निरियत्या उपगच्छन्त्यै विशे प्रजायै वार्यं वरणीयं धनं दाति । ददाति । प्रयच्छति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमं नो॑ अग्ने अध्वरं जुषस्व मरुत्स्विंद्रे॑ यशसं॑ कृधी नः ।

आ नक्ता॑ बर्हिः स॑दतामुषासोशं॑ता मित्रावरु॑णा यजेह ॥ ४

इमं । नः । अग्ने । अध्वरं । जुषस्व । मरुत्ऽसु॑ । इंद्रे॑ ।

यशसं॑ । कृधि । नः ।

आ । नक्ता॑ । बर्हिः । सदतां । उषसा॑ । उशंता॑ ।

मित्रावरु॑णा । यज । इह ॥ ५

हे अग्ने त्वं नोऽस्मदीयमिममध्वरं यज्ञं जुषस्व । सेवस्व । किंच मरुत्स्विंद्रस्य सखिभूतेषु देवेष्विंद्रे च यशसं यशोयुक्तं हविर्लक्षणान्नवं नोऽस्मदीयं यज्ञं हे अग्ने त्वं कृधि । कुरु । स्थापयेत्यर्थः । तथा नक्ता रात्रिश्चोषसा दिवसश्च । अहर्निशे इत्यर्थः । बर्हिर्बर्हिषि कुशमय आसदतां । उपविशतां । अपि च हे अग्ने उशंतोशंतौ यज्ञमिच्छंतौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवाविहास्मिन्यज्ञे यज । पूजय ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवाग्निं सहस्यं१ वसिष्ठो रायस्कामो विश्वप्स्न्यस्य स्तौत् ।
इषं रयिं पप्रथद्वाजमस्मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

एव । अग्निं । सहस्यं । वसिष्ठः । रायःऽकामः ।
विश्वऽप्स्न्यस्य । स्तौत् ।
इषं । रयिं । पप्रथत् । वाजं । अस्मे इति । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

वसिष्ठ एतदाख्य ऋषी रायस्कामः पश्वादिधनानीच्छन् एवैवमुक्तप्रकारेण सहस्यं । सहो बलं । तस्य पुत्रं । तद्वंतमिति वा । अग्निं देवं विश्वप्स्न्यस्य पुरुरूपस्य धनस्य लाभाय स्तौत् । एवंभूतोऽग्निरस्मे अस्मभ्यमिषमन्नं रयिं धनं वाजं बलं च पप्रथत् । प्रथयतु । विस्तारयतु । ददातित्यर्थः । अग्निमुक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयमस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥

प्र वो यज्ञेष्विति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । प्र वः पंचेत्यनुक्रांतं ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र वो यज्ञेष्विति वैश्वदेवस्तृचः । सूत्रितं च । प्र वो यज्ञेषु देवयंतो अर्चन् प्र क्षोदसा धायसा सस्र एषेति प्रउगं । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो यज्ञेषु देवयंतो अर्चन्द्यावा नमोभिः पृथिवी इषध्यै ।
येषां ब्रह्माण्यसमानि विप्रा विष्वग्वियंति वनिनो न शाखाः ॥ १

प्र । वः । यज्ञेषु । देवऽयंतः । अर्चन् । द्यावा । नमःऽभिः ।

पृथिवी इति । इषध्यै ।

येषां । ब्रह्माणि । असमानि । विप्रा । विष्वक् । विऽयंति ।

वनिनः । न । शाखाः ॥ १

देवयंतो देवान्कामयमाना विप्रा यज्ञेषु नमोभिः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा वो युष्मानिषध्या अभिप्राप्तुं प्रार्चन् । प्रार्चयंति । प्रकर्षेण स्तुवंति । द्यावा दिवं च पृथिवी भूमिं च प्रस्तुवंति । येषां विप्राणां मेधाविनां ब्रह्माणि स्तोत्राणि वनिनो न शाखा वृक्षस्य शाखा इव विष्वक् विश्वतो वियंति विशेषेण गच्छंति ते विप्राः प्रार्चन्निति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र यज्ञ एतु हेत्वो न सप्तिरुद्यच्छध्वं समनसो घृताचीः ।

स्तृणीत बर्हिरध्वराय साधूर्ध्वा शोचींषि देवयून्यस्थुः ॥ २

प्र । यज्ञः । एतु । हेत्वः । न । सप्तिः । उत् । यच्छध्वं ।

सऽमनसः । घृताचीः ।

स्तृणीत । बर्हिः । अध्वराय । साधु । ऊर्ध्वा । शोचींषि ।

देवऽयूनि । अस्थुः ॥ २

अयमस्मदीयो यज्ञः प्रैतु । देवान्प्रति गच्छतु । तत्र दृष्टांतः । हेत्वो न सप्तिः शीघ्रगाम्यश्वो यथा तद्वत् । हे ऋत्विजः सर्वे यूयं समनसः सदृशमनस्काः संतो घृताचीः स्रुच उद्यच्छध्वं । हस्त उद्यम्य धारयत । तथाध्वराय यागं कर्तुं साधु साधकं बर्हिः कुशमयं स्तृणीत । वेद्यां छादयत । हे अग्ने देवयूनि देवान्कामयमानानि त्वदीयानि शोचींष्यर्चींष्यूर्ध्वानि मुखान्यस्थुः । तिष्ठंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ पुत्रासो न मातरं विभृत्राः सानौ देवासो बर्हिषः सदन्तु।

आ विश्वाची विदथ्यामनक्त्वग्ने मा नो देवताता मृधस्कः ॥ ३

आ। पुत्रासः। न। मातरं। विऽभृत्राः। सानौ। देवासः।

बर्हिषः। सदन्तु।

आ। विश्वाची। विदथ्यां। अनक्तु। अग्ने। मा। नः।

देवऽताता। मृधः। करिति कः ॥ ३

मातरं जननीं विभृत्रा विशेषेण भर्तव्याः पुत्रासो न पुत्रा इव तद्वदस्माकं भरणीया देवासो देवा बर्हिषः कुशमयस्य वेद्यामास्तीर्णस्य सानावुन्नते देश आसदन्तु। उपविशन्तु। हे अग्ने विदथ्यां यज्ञयोग्यां त्वदीयां ज्वालां विश्वाची विश्वं सर्वं हविरंचति गच्छतीति विश्वाची जुहूः। आनक्तु। आ समंतात्सिंचतु। देवताता देवतातौ युद्धे नोऽस्माकं मृधो हिंसकान् हे अग्ने त्वं मा कः। मा कार्षीः। यज्ञवाचको देवतातिशब्दोऽत्र संग्रामे वर्तते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते सीषपंत जोषमा यजत्रा ऋतस्य धाराः सुदुघा दुहानाः।

ज्येष्ठं वो अद्य मह आ वसूनामा गंतन समनसो यति ष्ठ ॥ ४

ते। सीषपंत। जोषं। आ। यजत्राः। ऋतस्य। धाराः।

सुऽदुघाः। दुहानाः।

ज्येष्ठं। वः। अद्य। महः। आ। वसूनां। आ। गंतन।

सऽमनसः। यति। स्थ ॥ ४

यजत्रा यजनीयास्त इंद्रादयो देवा ऋतस्योदकस्य सुदुघाः सुखेन दोग्धुं शक्या धारा दुहाना वर्षंतो जोषं पर्याप्तं यथा भवति तथासीषपंत। सपतिः परिचरणार्थः

स्तुतिभिरा सर्वतात्पर्येणोचरन्। अस्मात्परिचरणं कुर्वंतु। स्वीकुर्वंत्विति यावत्। अद्यास्मिन्दिने हे देवा वसूनां धनानां मध्ये ज्येष्ठं श्रेष्ठं वो युष्मदीयं भक्तो संभजनीयं धनमागच्छतु। यूयमपि समनसस्तुल्यमतय संत आगंतन। आगच्छत। हे देवा यूयं - - - आगंतनेति संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एवा नो अग्ने विक्ष्वा दशस्य त्वया वयं सहसावन्नास्क्राः ।

राया युजा सधमादो अरिष्टा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥५

एव । नः । अग्ने । विक्षु । आ । दशस्य । त्वया । वयं ।

सहसाऽवन् । आस्क्राः ।

राया । युजा । सधऽमादः । अरिष्टाः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

हे अग्ने एवैवं स्तुतस्त्वं विक्षु प्रजासु मध्ये नोऽस्मभ्यमादशस्य। धनमभिप्रयच्छ। हे सहसावन् बलवन्नग्ने त्वयास्क्रा आसक्ता वयं युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन सधमादः सह माद्यंतोऽरिष्टा अहिंसिता भवेम। अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयं नोऽस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥

दधिक्रां व इति पंचर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं दधिक्राख्यदेवताकं। आद्या जगती सा तु दधिक्रादिलिंगोक्तदेवताका। शिष्टास्तस्त्रिष्टुभः। अनुक्रम्यते हि। दधिक्रां दाधिक्र जगत्याद्या लिंगोक्तदेवतेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दधिक्रां वः प्रथममश्विनोषसमग्निं समिद्धं भगमूतये हुवे ।

इंद्रं विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिमादित्यान्द्यावापृथिवी

अपः । स्वः ॥ १

दधिऽक्रां। वः। प्रथमं। अश्विनां। उषसं। अग्निं संऽइंद्धं।

भगं। ऊतयें। हुवे।

इंद्रं। विष्णुं। पूषणं। ब्रह्मणः। पतिं। आदित्यान्।

द्यावापृथिवी इतिं। अपः। स्व१रितिं। स्वः॥ १

हे स्तोतारो यो युष्माकमूतये रक्षणाय प्रथमं दधिक्रामश्वाभिमानिनीं देवतां हुवे। आह्वयामि। ततोऽश्विनाश्विदेवावुषसमुषोदेवतां च समिद्धं सम्यग्दीप्तमग्निं च भगमेतदाख्यं देवं चाह्वयामि। इंद्रं विष्णुं पूषणं च ब्रह्मणस्पतिमादित्यान् द्यावापृथिवी अप उदकदेवताः स्व सूर्यमित्येतान्देवानाह्वयामि॥

॥ अथ द्वितीया॥

दधिक्रामु नमसा बोधयंत उदीराणा यज्ञमुपप्रयंतः।

इळां देवीं बर्हिषि सादयंतोऽश्विना विप्रा सुहवा हुवेम॥ २

दधिऽक्रां। ऊं इतिं। नमसा। बोधयंतः। उत्ऽईराणाः।

यज्ञं। उपऽप्रयंतः।

इळां। देवीं। बर्हिषि। सादयंतः। अश्विनां। विप्रां।

सुऽहवां। हुवेम॥ २

दधिक्रामेतन्नामकमश्वविशेषं देवं नमसा स्तोत्रेण बोधयंतः प्रज्ञापयंत उदीराणाः प्रेरयंतो यज्ञं यागमुपप्रयंत उपक्रममाणा वयं बर्हिषीळां हवीरूपां देवीं सादयंत आस्थापयंतः सुहवा शोभनाह्वानौ विप्रा विप्रौ मेधाविनावश्विनाश्विनौ देवौ हुवेम। आह्वयाम। उ इति पूरणः॥

॥ अथ तृतीया॥

दधिक्रावाणं बुबुधानो अग्निमुप। ब्रुव उषसं सूर्यं गां।

ब्रध्नं मांश्चतोर्वरुणस्य बभ्रुं ते विश्वास्मद्दुरिता यावयंतु॥ ३

दधिऽक्रावाणं । बुबुधानः । अग्निं । उप । ब्रुवे । उषसं ।

सूर्यं । गां ।

ब्रध्नं । मंश्चतोः । वरुणस्य । बभ्रुं । ते । विश्वा । अस्मत् ।

दुःऽइता । यवयंतु ॥ ३

दधिक्रावाणमश्वविशेषं बुबुधानो स्तोत्रेण बोधयन्नहमग्निं देवमुपब्रुवे । उपस्तौमि तथा चोषसमुषोदेवतां सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं देवं गां भूमिं वाग्देवतां वा । एवंभूतान्देवानहमुपस्तौमि । मंश्चतोः गन्यमानान् स्तुवतो जनान् चेतयते जानातीति यद्वाभिमन्यमानांश्चातयते नाशयतीति मंश्चतुः । तस्य वरुणस्य ब्रध्नं महांतं बभ्रुं पिंगलवर्णमश्वं तस्मानयनार्थमहमुपब्रुवे । ते देवा अस्मदस्मत्तो विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि पापानि यवयंतु । पृथक्कुर्वंतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दधिक्रावा प्रथमो वाज्यर्वाग्रे रथानां भवति प्रजानन् ।

संविदान उषसा सूर्येणादित्येभिर्वसुभिरंगिरोभिः ॥ ४

दधिऽक्रावा । प्रथमः । वाजी । अर्वा । अग्रे । रथानां ।

भवति । प्रऽजानन् ।

संऽविदानः । उषसा । सूर्येण । आदित्येभिः । वसुऽभिः ।

अंगिरःऽभिः ॥ ४

प्रथमः सर्वेषामश्वानां मुख्यो वाजी शीघ्रगाम्यर्वा गमनशीलो दधिक्रावाश्वरूपो देवः प्रजानन् रथसंयोजनीयांस्तांस्थानश्वानधिष्ठाय ज्ञातव्यानि सम्यक् जानन् रथानामग्रे प्रमुखो भवति । कीदृशोऽश्वः । उषसोषोदेवतया सूर्येण सर्वस्य प्रेरकेण देवेनादित्येभिरादित्यैश्च वसुभिरंगिरोभिर्देवैः सह स्तोतव्यैरेतैः त्रिभिश्च संविदानः सम्यक् जानन् । ऐकमत्यं प्राप्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो दधिक्राः पथ्यामनक्तृतस्य पंथामन्वेतवा उ ।

शृणोतु नो दैव्यं शर्धो अग्निः शृण्वंतु विश्वे महिषा

अमूराः ॥ ५

आ । नः । दधिऽक्राः । पथ्यां । अनक्तु । ऋतस्य । पंथां ।

अनुऽएतवै । ऊं इति ।

शृणोतु । नः । दैव्यं । शर्धः । अग्निः । शृण्वंतु । विश्वे ।

महिषाः । अमूराः ॥ ५

दधिक्रा अश्वरूपो देव ऋतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गमन्वेतवा अनुगंतुं प्रवृत्तान्नो नोऽस्माकं पथ्यां पदवीमानक्तु । उदकेनाभिसिंचतु । उ इति पूरणः । दैव्यं शर्धो देवसंबंधि बलमीदृशरूपोऽग्निर्नोऽस्मदीयं स्तवं शृणोतु । अमूरा अमूढा महिषा महांतो विश्वे सर्वे देवा अस्मदीयं स्तवं शृण्वंतु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः ॥

आ देवो यात्विति चतुर्ऋचं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं सवितृदेवताकं त्रैष्टुभं । आ देवश्चतुष्कं सावित्रमित्यनुक्रांतं ॥ व्यूढे दशरात्रे चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं सावित्रनिविद्धानं । सूत्र्यते हि । चतुर्थेऽहन्या देवो यातु — — — । आ० ८. ८. ॥ — — इत्येषा वपानुवाक्या । सूत्रितं च । आ देवो यातु सविता सुरत्नः स घा नो देवः सविता सहावा । आ० ३. ७. ॥ अश्वमेधेऽनुसवनं तिस्रः सावित्र्य इष्टयः । तत्र द्वितीयस्यामिष्टौ याज्येयं । सूत्रितं च । य इमा विश्वा जातान्या देवो यातु । आ० १०. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ देवो यातु सविता सुरत्नोऽन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः ।

हस्ते दधानो नर्या पुरूणि निवेशयंच्च प्रसुवंच्च भूम ॥ १

आ । देवः । यातु । सविता । सुऽरत्नः । अंतरिक्षऽप्राः ।

वहमानः । अश्वैः ।

हस्ते । दधानः । नर्या । पुरूणि । निऽवेशयन् । च ।

प्रऽसुवन् । च । भूम ॥ १

सुरत्नः शोभनरत्नोपेतोऽन्तरिक्षप्राः स्वकीयेन तेजसांतरिक्षस्य पूरयिताश्वैः स्वकीयैरश्वैर्वहमान उह्यमानः सविता सर्वस्य प्रेरको देव आयातु । आगच्छतु । कीदृशः । नर्या नर्याणि मनुष्यहितानि पुरूणि बहूनि धनानि हस्ते पाणौ दधानो दातुं धारयन् भूम भूतानि निवेशयन् च रात्रिषु स्वे स्थाने स्थापयंश्च प्रसुवन् चाहःसु प्रेरयंश्च । एवंभूतः सविता देव आयातु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदस्य बाहू शिथिरा बृहंता हिरण्यया दिवो अंतां अनष्टां ।

नूनं सो अस्य महिमा पनिष्ट सूरश्चिदस्मा अनु दादपस्यां ॥ २

उत् । अस्य । बाहू इति । शिथिरा । बृहंता । हिरण्यया ।

दिवः । अंतान् । अनष्टां ।

नूनं । सः । अस्य । महिमा । पनिष्ट । सूरः । चित् । अस्मै ।

अनु । दात् । अपस्यां ॥ २

शिथिरा शिथिलौ दानार्थं प्रसारितौ बृहंता बृहंतौ महांतौ हिरण्यया हिरण्ययौ सुवर्णमयावस्य सवितुः संबंधिनौ बाहू हस्तौ दिवोऽन्तरिक्षस्यांतान् पर्यंतानुदनष्टां । उद्गतौ संतौ व्याप्नुतां । नूनमद्यास्येदृग्भूतस्य सवितुः स तादृशो महिमा [महत्त्वं] पनिष्ट । अस्माभिः स्तूयते । सूरश्चित्सूर्योऽप्यस्मै सवित्रेऽपस्यां कर्मेच्छामनुदात् । अनुददात ॥

सावित्रे पशौ पुरोडाशस्य हविषोः स घा न इति द्वे अनुवाक्ये। सूत्रं पूर्वमुदाहृतं॥ आश्वमेधिकेषु सावित्रेष्टिषु तृतीयस्यामिष्टाविमे एव याज्यानुवाक्ये। सूत्रितं च। स घा नो देवः सविता सहावेति द्वे। आ० १०. ६. ॥ इति॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया॥

स घा नो देवः सविता सहावा साविषद्वसुपतिर्वसूनि।

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीं मर्तभोजनमध रासते नः॥ ३

सः। घ। नः। देवः। सविता। सहऽवा। आ। साविषत्।

वसुऽपतिः। वसूनि।

विऽश्रयमाणः। अमतिं। उरूचीं। मर्तऽभोजनं। अध।

रासते। नः॥ ३

सहावा। तेजोऽन्तराण्यभिभावुक तेजो यस्य सः। वसुपतिर्धनानां पालकः स सविता देवो नोऽस्मभ्यं वसूनि धनान्याविषत्। आ समंतात्प्रेरयति। षेति पूरणः। स सविता देव उरूची विस्तीर्णगमनाममतिं रूपं। दीप्तिमित्यर्थः। विश्रयमाणो निषेवमाणः सन् अधाधुना नोऽस्मभ्यं मर्त भोजनं मनुष्याणां भोगयोग्यं धनं रासते। ददातु॥

॥ अथ चतुर्थी॥

इमा गिरः सवितारं सुजिह्वं पूर्णगभस्तिमीळते सुपाणिं।

चित्रं वयो बृहदस्मे दधातु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ४

इमाः। गिरः। सवितारं। सुऽजिह्वं। पूर्णऽगभस्तिं।

ईळते। सुऽपाणिं।

चित्रं। वयः। बृहत्। अस्मे इति। दधातु। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ४

इमा ईदृक्स्वरूपा गिरः ऋणंति स्तुवंतीति गिरः स्तोतारः प्रजाः । यद्वेमाः स्तुतिरूपा वाचः सुजिह्वं शोभनजिह्वं । शोभनवाचमित्यर्थः । पूर्णगभस्तिं संपूर्णधनहस्तं सवितारं देवमाह्वये । स्तुवंति । स च सविता वित्तं चायनीयं वसुधनमस्मद्वद्योऽनमस्मे अस्मासु दधातु । स्थापयतु अस्मभ्यं प्रयच्छतु । हे सवितृप्रमुखा देवा यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः सदा सर्वदा पात । पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वादशो वर्गः ॥

इमा रुद्रायेति चतुर्ऋचं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं रुद्रदेवताकं । अंत्या त्रिष्टुप् शिष्टा जगत्यः । तथा चानुक्रमणिका । इमा रौद्रं त्रिष्टुबंतमिति ॥ शूलगवादिषु रौद्रयज्ञेष्वनेन सूक्तेनोदीची दिगुपस्थेया । सूत्यते हि । इमा रुद्राय स्थिरधन्वन इति सर्वरुद्रयज्ञेषु दिशामुपस्थानं । ऋ० सू० ४. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाव्ने ।
अषाळ्हाय सहमानाय वेधसे तिग्मायुधाय भरता शृणोतु नः ॥ १

इमाः । रुद्राय । स्थिरऽधन्वने । गिरः । क्षिप्रऽइषवे । देवाय । स्वधाऽव्ने ।
अषाळ्हाय । सहमानाय । वेधसे । तिग्मऽआयुधाय । भरत । शृणोतु । नः ॥ १

हे अस्मदीया स्तोतारो यूयमिमा गिरः स्तुती रुद्रायैतन्नामकाय देवाय भरत । धारयत । कीदृशाय । स्थिरधन्वने दृढधनुष्काय क्षिप्रेषवे शीघ्रगामिबाणाय स्वधाव्नेऽन्नवतेऽषाळ्हाय केनाप्यनभिभूताय सहमानाय शत्रूणामभिभवित्रे वेधसे विधात्रे तिग्मायुधाय तीक्ष्णास्त्राय । एवंभूताय रुद्राय स्तुतीर्भरत । स च रुद्रो नोऽस्मदीयाः स्तुतीः शृणोतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स हि क्षयेण क्षम्यस्य जन्मनः साम्राज्येन दिव्यस्य चेतति।

अवन्नवंतीरुप नो दुरश्चरानमीवो रुद्र जासु नो भव ॥ २

सः। हि। क्षयेण। क्षम्यस्य। जन्मनः। साम्ऽराज्येन।
दिव्यस्य। चेतति।

अवन्। अवंतीः। उप। नः। दुरः। चर। अनमीवः।

रुद्र। जासु। नः। भव ॥ २

स हि स खलु रुद्रो देव क्षम्यस्य। क्षमायां पृथिव्यां भवः। तस्य जन्मनो जनस्य क्षयेणैश्वर्येण चेतति। प्रज्ञायते। दिव्यस्य जनस्य च साम्राज्येनैश्वर्येण प्रज्ञायते। शेष प्रत्यतच्चक्षयः। हे रुद्र देव त्वं चावंतीस्त्वां स्तोत्रैस्तर्पयंतीर्नोऽस्मदीयाः प्रजा अवन् पालयन् दुरो दुर्याण्यस्मदीयानि गृहाण्युपचर। उपगच्छ। किंच त्वं नोऽस्मदीयासु प्रजास्वनमीवः। अमीवा रोगः। तामकुर्वन् भव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि क्ष्मया चरति परि सा
वृणक्तु नः।

सहस्रं ते स्वपिवात भेषजा मा नस्तोकेषु तनयेषु रीरिषः ॥ ३

या। ते। दिद्युत्। अवऽसृष्टा। दिवः। परि। क्ष्मया।
चरति। परि। सा। वृणक्तु। नः।

सहस्रं। ते। सुऽअपिवात। भेषजा। मा। नः। तोकेषु।
तनयेषु। रिरिषः ॥ ३

हे रुद्र ते वैद्युतात्मनस्तव संबंधिनो दिवस्परि अंतरिक्षलोकादवसृष्टा विसृष्टा या

विद्युदशनिरूपा हेतिः त्वया त्विषा त्विता वा चरति वर्तते सा दिद्युत् नोऽस्मा-न्परिवृणक्तु । परित्यजतु । अपि च हे स्वपिवात ते तव सहस्रं बहूनि भेषजा भेषजानि यान्यौषधानि संति तान्यस्मभ्यं प्रयच्छेति शेषः । नोऽस्माकं तोकेषु पुत्रेषु तनयेषु च मा रिरिषः । हिंसां मा कृथाः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा नो वधी रुद्र मा परा दा मा ते भूम प्रसितौ हीळितस्य ।

मा नो भज बर्हिषि जीवशंसे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४

मा । नः । वधीः । रुद्र । मा । परा । दाः । मा । ते ।

भूम । प्रऽसितौ । हीळितस्य ।

मा । नः । भज । बर्हिषि । जीवऽशंसे । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ४

हे रुद्र त्वं नोऽस्मान्मा वधीः । मा हिंसीः । तथा मा परादाः । मा च त्याक्षीः । अपि च हीळितस्य क्रुद्धस्य ते तव प्रसितौ प्रकर्षेण बंधने वयं च मा भूम । किंच जीवशंसे जीवैराशंसनीये बर्हिषि यज्ञे नोऽस्मानाभज । भागिनः कुरु । हे रुद्रप्रमुखा देवा यूयं नोऽस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रयोदशो वर्गः ॥

आपो यं व इति चतुर्ऋचं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमब्देवताकं । आपो यमापमित्यनुक्रांतं च ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आपो यं वः प्रथमं देवयंत इंद्रपानमूर्मिमकृण्वतेळः ।

तं वो वयं शुचिमरिप्रमद्य घृतप्रुषं मधुमंतं वनेम ॥ १

आपः । यं । वः । प्रथमं । देवऽयंतः । इंद्रऽपानं । ऊर्मिं । अकृण्वत । इळः ।

तं । वः । वयं । शुचिं । अरिप्रं । अद्य । घृतऽप्रुषं । मधुऽमंतं । वनेम ॥ १

देवयंतो देवानिच्छंतोऽध्वर्यवो हे आपो हे अब्देवता वो युष्माकं कार्यभूतमिंद्रपानमिंद्रेण पातव्यमिळः इळाया भूम्याः संभूतं यमूर्मिं सोमाख्यं यं रसं प्रथमं पुराकृण्वन् अभिषवणग्रहणादिभिः समस्कुर्वंत अद्येदानीं वयमपि वो युष्मदीयं तमूर्मिं वनेम। संभजेमहि। कीदृशं। शुचिं शुद्धमरिप्रं पापरहितं घृतप्रुषं वृष्टिलक्षणमुदकं सिंचंतं मधुमंतं मधुररसोपेतं। एवंभूतं तं वनेमेति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमूर्मिमापो मधुमत्तमं वोऽपां नपादवत्वाशुहेमा ।
यस्मिन्निंद्रो वसुभिर्मादयाते तमश्याम देवयंतो वो अद्य ॥ २

तं । ऊर्मिं । आपः । मधुमत्ऽतमं । वः । अपां । नपात् । अवतु । आशुऽहेमा ।
यस्मिन् । इंद्रः । वसुऽभिः । मादयाते । तं । अश्याम । देवऽयंतः । वः । अद्य ॥ २

हे आप एतत्संज्ञका देवा वो युष्मदीयं मधुमत्तमं रसवत्तमं तमूर्मिं प्रसिद्धं सोमाख्यं रसमाशुहेमा शीघ्रगतिरपां नपादेतदाख्यो देवोऽवतु। पालयतु। इंद्रो यस्मिन्नूर्मौ वसुभिर्वासकैर्देवैः सह मादयाते माद्येत् अद्यास्मिन्दिने देवयंतो देवकामा वयं वो युष्मदीयं तमूर्मिमश्याम। प्राप्नुयाम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतपवित्राः स्वधया मदंतीर्देवीर्देवानामपि यंति पाथः ।
ता इंद्रस्य न मिनंति व्रतानि सिंधुभ्यो हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ ३

शतऽपवित्राः । स्वधया । मदंतीः । देवीः । देवानां । अपि ।

यंति । पाथः ।

ताः । इंद्रस्य । न । मिनंति । व्रतानि । सिंधुऽभ्यः ॥ हव्यं ।

घृतऽवत् । जुहोत ॥ ३

शतपवित्राः शतं बहूनि पवित्राणि पावनानि रूपाणि यासां ताः स्वधया अन्नकार्यभूतेनान्नेन मदंतीर्जनान्मादयंत्यो देवीर्देव्यो द्योतमाना आपो देवानामिंद्रादीनां पाथः स्थानमपियंति । प्रविशंति । तास्तादृश्य आप इंद्रस्य प्रीणनानि व्रतानि यज्ञादीनि कर्माणि न मिनंति । न हिंसंति । उत्पादयंतीत्यर्थः । हे अध्वर्यवो यूयं सिंधुभ्यस्ताभ्योऽद्भ्यो घृतवदुपस्तरणाभिघारणलक्षणाज्ययुक्तं हव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोत । जुहुत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

याः सूर्यो रश्मिभिराततान याभ्य इंद्रो अरदद्गातुमूर्मिं ।

ते सिंधवो वरिवो धातना नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥४

याः । सूर्यः । रश्मिऽभिः । आऽततान । याभ्यः । इंद्रः ।

अरदत् । गातुं । ऊर्मिं ।

ते । सिंधवः । वरिवः । धातन । नः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ४

सूर्यो देवो या अपो रश्मिभिः स्वकीयैः किरणैराततान विस्तारयति । सूर्यो हि रश्मिभिरुदकसारमादाय वर्षतीत्यर्थः । याभ्योऽद्भ्य ऊर्मिं । अर्तेरिदं रूपं । गमनयोग्यं गातुं मेघेभ्यो निर्गमनसाधनं मार्गमिंद्रोऽरदत् वज्रेण मेघान्ताडयन् प्रयच्छति हे सिंधव आपस्ते यूयं नोऽस्मभ्यं वरिवो धनं धातन । धत्त । प्रयच्छत ॥ ते इति सिंधुशब्देन समानाधिकरणत्वात्पुंलिंगत्वं ॥ हे अब्देवता यूयं सर्वदा नोऽस्मान्कल्याणैः पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्दशो वर्गः ॥

ऋभुक्षण इति चतुर्ऋचं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं ऋभुदेवताकं। अंत्याया विकल्पेन विश्वे देवा देवता। तथा चानुक्रांतं। ऋभुक्षण आर्भवमंत्या वैश्वदेवी वेति॥ दशमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आर्भवनिविद्धानं। सूत्यते हि। ऋभुक्षण इत्यार्भवं। आ० ८. १२. । इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

ऋभुक्षणो वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य।
आ वोऽर्वाचः क्रतवो न यातां विभ्वो रथं नर्यं वर्तयंतु॥ १

ऋभुक्षणः। वाजाः। मादयध्वं। अस्मे इति। नरः।
मघऽवानः। सुतस्य।
आ। वः। अर्वाचः। क्रतवः। न। यातां। विऽभ्वः। रथं।
नर्यं। वर्तयंतु॥ १

ऋभुश्चेत्यृभूणां ज्येष्ठस्याख्या वाज इति तु कनिष्ठस्य। अत्र ऋभुक्षणो वाजा इति बहुवचनेन ऋभवस्त्रयो गृह्यंते। हे ऋभुक्षणो वाजा नरो नेतारो मघवानो धनवंत एवंभूता हे ऋभवो यूयमस्मे अस्मासु स्थितेन सुतस्याभिषुतेन सोमेन मादयध्वं। तृप्ता भवत। नेति संप्रत्यर्थे। इदानीं यातां गच्छतां वो युष्मदीयाः क्रतवः कर्मणां कर्तारो विभ्वो विभवः समर्था अश्वा अर्वाचोऽर्वाचोऽस्मदभिमुखा नर्यं मनुष्यहितं रथं युष्मदीयमावर्तयंतु॥

॥ अथ द्वितीया॥

ऋभुर्ऋभुभिरभि वः स्याम विभ्वो विभुभिः शवसा शवांसि।
वाजो अस्माँ अवतु वाजसाताविंद्रेण युजा तरुषेम वृत्रं॥ २

ऋभुः। ऋभुऽभिः। अभि। वः। स्याम। विऽभ्वः। विभुऽभिः।
शवसा। शवांसि।

वाजः । अस्मान् । अवतु । वाजऽसातौ । इंद्रेण । युजा ।

तरुषेम । वृत्रं ॥ २

हे ऋभव ऋभुभिर्युष्माभिर्वयमृभवः । ऋभुमंतोऽभवः । संतो मिथुभिर्युष्माभिर्विभ्वो विभवश्च संतः शवांसि शत्रूणां बलानि शवसा युष्मदीयेन बलेनाभिष्याम । अभिभवेम । तथा वाजसातौ संग्रामे वाज एतत्संज्ञक ऋभुरस्मानवतु । पालयतु । अपि च युजा सहायभूतेनेंद्रेण वृत्रं शत्रुं वयं तरुषेम । हनाम । प्रायेण ऋभवोऽपींद्रेण सह स्तूयंत इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते चिद्धि पूर्वीरभि संति शासा विश्वाँ अर्य उपरताति वन्वन् ।

इंद्रो विभ्वाँ ऋभुक्षा वाजो अर्यः शत्रोर्मिथत्या कृणवन्वि

नृम्णं ॥ ३

ते । चित् । हि । पूर्वीः । अभि । संति । शासा । विश्वान् ।

अर्यः । उपरऽताति । वन्वन् ।

इंद्रः । विऽभ्वा । ऋभुक्षाः । वाजः । अर्यः । शत्रोः ।

मिथत्या । कृणवन् । वि । नृम्णं ॥ ३

ते तादृशा इंद्र ऋभवश्च पूर्वीर्बह्वीरस्मच्छत्रुसेनाः शासा शासनेन स्वकीययाज्ञया । यद्वा शिष्यते हिंस्यतेऽनेनेति शासशब्द आयुधवाची । तेनाभिसंति । अभिभवंति । चिद्धीतौ पूरणौ । किंचोपरताति ॥ सप्तम्या लुक् ॥ उपरैरुपलैः पाषाणसदृशै-रायुधैस्तायते विस्तार्यत इत्युपरताति युद्धं । तस्मिन्विश्वान् समस्तानर्योऽरीन् शत्रून्वन्वन् । हिंसंति । विभ्वा ऋभुक्षा वाज एतत्संज्ञका ऋभवश्चेंद्रश्चार्यः शत्रूणामभिगंतारः संतः शत्रोः संबंधि नृम्णं बलं मिथत्या । मेथतेरिदं रूपं । मिथतिर्हिंसा । तया विकृणवत् । विकुर्वंतु । विनाशयंत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नू देवासो वरिवः कर्तना नो भूत नो विश्वेऽवसे सजोषाः ।

समस्मे इषं वसवो ददीरन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४

नु । देवासः । वरिवः । कर्तन । नः । भूत । नः । विश्वे ।

अवसे । सऽजोषाः ।

सं । अस्मे इति । इषं । वसवः । ददीरन् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ४

हे देवासो देवा द्योतमाना ऋभवो यूयं नु अद्य नोऽस्मभ्यं वरिवो धनं कर्तन । कुरुत । प्रयच्छत । तथा विश्वे सर्वे ऋभवो यूयं सजोषाः सह प्रीयमाणाः संतो नोऽस्माकमवसे रक्षणाय भूत । भवत । अपि च वसवः प्रशस्या ऋभव इषमन्नमस्मे अस्मभ्यं संददीरन् । संप्रयच्छेयुः । हे ऋभवो यूयमस्मान् सर्वदा कल्याणै रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचदशो वर्गः ॥

समुद्रज्येष्ठा इति चतुर्ऋचं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमब्देवताकं । तथा चानुक्रांतं । समुद्रज्येष्ठा आपमिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात्पुनाना यंत्यनिविशमानाः ।

इंद्रो या वज्री वृषभो रराद ता आपो देवीरिह मामवंतु ॥ १

समुद्रऽज्येष्ठाः । सलिलस्य । मध्यात् । पुनानाः । यंति ।

अनिऽविशमानाः ।

इंद्रः । याः । वज्री । वृषभः । रराद । ताः । आपः ।

देवीः । इह । मां । अवंतु ॥ १

समुद्रज्येष्ठाः । समुद्रोऽर्णवो ज्येष्ठः प्रशस्यतमो यासामपां ताः । सलिलस्य । अंतरिक्षनामैतत् । अंतरिक्षस्य मध्यात् माध्यमिकात्स्थानाद्यंति । गच्छंति । कीदृश्यः । पुनाना विश्वं शोधयंत्योऽनिविशमानाः सर्वदा गच्छंत्यः वज्री वज्रभृद्वृषभः कामानां वर्षितेंद्रो या निरुक्ता अपो ररादलिखति देवीर्देव्यस्ता आप इहास्मिन् प्रदेशे स्थितं मामवंतु । रक्षंतु । अभिगच्छंतु वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या आपो दिव्या उत वा स्रवंति खनित्रिमा उत वा याः

स्वयंजाः ।

समुद्रार्था याः शुचयः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवंतु ॥२

याः । आपः । दिव्याः । उत । वा । स्रवंति । खनित्रिमाः ।

उत । वा । याः । स्वयंऽजाः ।

समुद्रऽअर्थाः । याः । शुचयः । पावकाः । ताः आपः ।

देवीः । इह । मां । अवंतु ॥ २

या आपो दिव्या अंतरिक्षभवाः संति । उत वापि च या आपो नद्यादिगताः सत्यः स्रवंति गच्छंति । याश्च खनित्रिमाः खननेन निर्वृत्ताः । उत वापि च याः स्वयंजाः स्वयमेव प्रादुर्भवंत्यः समुद्रार्थाः । समुद्र एवार्थो गंतव्यो यासां ताः समुद्रार्थाः । शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधयित्र्यश्च भवंति ता आपो मामवंत्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यन् जनानां ।

मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवंतु ॥ ३

यासां । राजा । वरुणः । याति । मध्ये । सत्यानृते इति ।

अवऽपश्यन् । जनानां ।

मधुऽश्चुतः । शुचयः । याः । पावकाः । ताः । आपः । देवीः ।

इह । मां । अवंतु ॥ ३

वरुणो यासामपां राजा स्वामी मध्ये मध्यमलोके याति गच्छति । किं कुर्वन् । जनानां प्रजानां सत्यानृते सत्यं चानृतं चावपश्यन् । जानन्नित्यर्थः । या आपो मधुश्चुतो रसं क्षरंत्यः शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधयित्र्यः ता आपो देव्यो मां रक्षंत्विति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यासु राजा वरुणो यासु सोमो विश्वे देवा यासूर्जं मदंति ।

वैश्वानरो यास्वग्निः प्रविष्टस्ता आपो देवीरिह मामवंतु ॥ ४

यासु । राजा । वरुणः । यासु । सोमः । विश्वे । देवाः ।

यासु । ऊर्जं । मदंति ।

वैश्वानरः । यासु । अग्निः । प्रऽविष्टः । ताः । आपः ।

देवीः । इह । मां । अवंतु ॥ ४

अपां राजा वरुणो यास्वप्सु वर्तते । सोमो यास्वप्सु वर्तते । यास्वप्सु स्थिता विश्वे सर्वे देवा ऊर्जमन्नं मदंति । वैश्वानरोऽग्निर्यासु प्रविष्टः ता आपो देव्य इह स्थितं मामवंतु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षोडशो वर्गः ॥

आ मां मित्रावरुणेति चतुर्ऋचं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं । चतुर्थ्यतिजगती व्यूहेन शक्वरी वाद्यास्तिस्रो जगत्यः । प्रथमा मैत्रावरुणी द्वितीयाग्नेयी तृतीया वैश्वानरी चतुर्थी गंगादिनदीदेवताका । तथा चानुक्रमणिका । आ मां मैत्रावरुण्याग्नेयी वैश्वदेवी नदीस्तुतिर्जागतमंत्यातिजगती शक्वरी वेति । अस्य सूक्तस्य मत्स्यकृतं विषादिहरणे विनियोगो लिंगादवगंतव्यः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ मां मित्रावरुणेह रक्षतं कुलाययद्विश्वयन्मा न आ गन् ।
अजकावं दुर्दृशीकं तिरो दधे मा मां पद्येन रपसा
विदत्त्सरुः ॥ १

आ । मां । मित्रावरुणा । इह । रक्षतं । कुलाययत् ।
विऽश्वयत् । मा । नः । आ । गन् ।
अजकाऽवं । दुःऽदृशीकं । तिरः । दधे । मा । मां । पद्येन ।
रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ १

हे मित्रावरुणा हे मित्रावरुणौ युवामिहास्मिल्लोके मामा रक्षतं । आभिमुख्येन पालयतं । कुलाययत् । कुलायं स्थानं । तत्कुर्वद्विश्वयद्विशेषेण वर्धमानं विषं नोऽस्माना आभिमुख्येन मा गन् । मा गमत् । मा गच्छतु । तथाजकावं । अजका नाम रोगविशेषः । तद्वत् दुर्दृशीकं दुर्दर्शनं विषं तिरो दधे । तिरो धत्तां । नश्यत्वित्यर्थः । तथा त्सरुश्छद्मगामी । जिह्मगः सर्प इत्यर्थः । मां पद्येन पादभवेन रपसा । रपः शब्दकर्मा । शब्देनमा विदत् । न जानातु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्विजामन्परुषि वंदनं भुवदष्ठीवंतौ परि कुल्फौ च देहत् ।
अग्निष्टच्छोचन्नप बाधतामितो मा मां पद्येन रपसा
विदत्त्सरुः ॥ २

यत् । विऽजामन् । परुषि । वंदनं । भुवत् । अष्ठीवंतौ ।
परि । कुल्फौ । च । देहत् ।
अग्निः । तत् । शोचन् । अप । बाधतां । इतः । मा । मां ।
पद्येन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ २

चंदनमेतत्संज्ञकं यद्विषं विनाशयन् विविधजन्मनि पद्धपि वृक्षादीनां पर्वणि सुवत् उद्भवेत्। यच्च विषमष्ठीवंतौ जानुनो कुल्फौ गुल्फौ च परिदेहत्। दिह उपचये। उपचितं कुर्यात् अग्निर्देवः शोचन् दीप्यमानः सन् इतोऽस्मात्स्थानात्तद्विषमपबाधतां। अपहंतु। शिष्टं व्याख्यातं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यत्कंकलौ भवंति यन्नदीषु यदोषधीभ्यः परि जायते विषं।

विश्वे देवा निरितस्तत्सुवंतु मा मां पद्येन रपसा

विदत्त्सरुः ॥ ३

यत्। ग्रलमलौ। भवंति। यत्। नदीषु। यत्। ओषधीभ्यः।

परि। जायते। विषं।

विश्वे। देवाः। निः। इतः। तत्॥ सुवंतु। मा। मां।

पद्येन। रपसा। विदत्। त्सरुः॥ ३

यद्विषं ग्रल्मलावेतत्संज्ञके वृक्षे भवति। यद्विषं नदीषु तत्रस्थास्वप्सु प्रादुर्भवति। परीति पंचम्यर्थानुवादी। ओषधीभ्यः सकाशाद्यद्विषं जायते उत्पद्यते विश्वे सर्वे देवास्तद्विषमितोऽस्मात्स्थानाद्देशाद्वा निः सुवंतु। निःशेषेण प्रेरयंतु। मा मामिति शिष्टं व्याख्यातं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

या प्रवतो निवत उद्वत उदन्वतीरनुदकाश्च याः।

ता अस्मभ्यं पयसा पिन्वमानाः शिवा देवीरशिपदा भवंतु

सर्वा नद्यो अशिमिदा भवंतु ॥ ४

याः। प्रऽवतः। निऽवतः। उत्ऽवतः। उदन्ऽवतीः।

अनुदकाः। च। याः।

ताः । अस्मभ्य॑म् । पय॑सा । पिन्व॑मानाः । शिवाः । दे॒वीः ।

अ॒शि॒प॒दाः । भ॒व॒न्तु॒ । सर्वाः॑ । न॒द्यः॑ । अ॒शि॒मि॒दाः ।

भ॒व॒न्तु॒ ॥ ४

या नद्यः प्रवतः प्रवणदेशे गच्छंत्यः । या निवतो निम्नदेशे गच्छंत्यः । या उद्वत उन्नतदेशे गच्छंत्यः । या उद्न्वतीरुदन्वत्य उदकयुक्ताः । अनुदकाश्चोदकरहिताश्च या नद्यो यांति पयसोदकेन पिन्वमाना विश्वमाप्याययंत्यो देवीर्देव्यो द्योतमानास्ताभ्यो नद्योऽस्मभ्यमशिपदाः । शिपदं नाम रोगविशेषः । तदकुर्वंत्यः सत्यः शिवाः कल्याण्यो भवंतु । अपि च सर्वास्ता नद्य अशिमिदाः । शिमिर्वधकर्मा । अहिंसाप्रदा भवंतु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥

आदित्यानामिति द्वचष्टादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमादित्यदेवताकं । अनुक्रम्यते च । आदित्यानां द्वचमादित्यं त्विति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ आदित्यदेवताके पशावादित्यानामवसेति वपाया अनुवाक्या । सूत्रितं च । आदित्यानामवसा नूतनेनेमा गिर आदित्येभ्यः । आ० ३. ८. । इति ॥ आदित्यग्रहस्येयानुवाक्या । सूत्रितं च (आदित्यानामवसा नूतनेन क्षेत्रा यस्तदादित्यान् । आ० ५. १७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा॒ नूत॑नेन सक्षी॒महि॒ शर्म॑णा॒ शंत॑मेन ।

अ॒ना॒गा॒स्त्वे अ॑दिति॒त्वे तु॒रास॑ इ॒मं य॒ज्ञं द॑धतु॒ श्रोष॑माणाः ॥ १

आ॒दि॒त्याना॑म् । अव॑सा । नूत॑नेन । स॒क्षी॒महि॑ । शर्म॑णा ।

शम्ऽत॑मेन ।

अ॒ना॒गाः॒ऽत्वे । अ॒दि॒ति॒ऽत्वे । तु॒रासः॑ । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । द॒ध॒तु॒ ।

श्रोष॑माणाः ॥ १

आदित्यानामदितेः पुत्राणामेतत्संज्ञकानां देवानामवसा रक्षणेन । तद्धेतुभूतेनेत्यर्थः । नूतनेनाद्यतनेन शंतमेन । शं सुखं । अतिशयेन तत्करणेन शर्मणा । शर्मेति गृहनामैतत् । गृहेण सक्षीमहि । वयं संगच्छेमहि । तुरासस्तुरास्त्वरिता

आदित्याः घोषमाणा अस्मदीयानि स्तोत्राणि शृण्वंतो यज्ञं यष्टारमिमं अनवमा-गास्त्वेऽनपराधत्वे चादितित्वेऽदीनत्वे च दधतु। स्थापयंतु॥

आदित्यासो अदितिरित्यादित्यग्रहस्य याज्या। सूत्रितं च। आदित्यासो अदि-तिर्मादयंतामिति नैतं ग्रहमीक्षेत ह्रियमाणं। आ० ५. १७.। इति॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया॥

आदित्यासो अदितिर्मादयंतां मित्रो अर्यमा वरुणो रजिष्ठाः।

अस्माकं संतु भुवनस्य गोपाः पिबंतु सोममवसे नो अद्य॥ २

आदित्यासः। अदितिः। मादयंतां। मित्रः। अर्यमा।

वरुणः। रजिष्ठाः।

अस्माकं। संतु। भुवनस्य। गोपाः। पिबंतु। सोमं।

अवसे। नः। अद्य॥

आदित्यास आदित्या देवा अदितिस्तेषां माता च। यद्वादितिरिति देवविशेषणं। अदितिरदितयोऽदीना रजिष्ठा अतिशयेन ऋजवो मित्रोऽर्यमा वरुणश्चैतत्संज्ञका मादयंतां। तृप्ताः संतु। भुवनस्य सर्वस्य जगतो गोपा रक्षका एवंभूता देवा अस्माकं संतु। अस्माकमेव रक्षका भवंत्वित्यर्थः। अद्यास्मिन्दिने नोऽस्माकमवसे रक्षणाय सोममस्माभिरभिषुतं पिबंतु॥

॥ अथ तृतीया॥

आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्व ऋभवश्च विश्वे।

इंद्रो अग्निरश्विना तुष्टुवाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ३

आदित्याः। विश्वे। मरुतः। च। विश्वे। देवाः। च।

विश्वे। ऋभवः। च। विश्वे।

इंद्रः। अग्निः। अश्विना। तुस्तुवानाः। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ३

आदित्या अदितेः पुत्रा विश्वे सर्वे द्वादशसंख्याका अर्का विश्वे मरुतश्च सर्वे एकोनपंचाशत्संख्योपेताश्च विश्वे देवाश्च विश्व ऋभवश्चेंद्रोऽग्निरश्विनाश्विनावेतत्संज्ञका एवंभूता ये देवास्तुष्टुवाना अस्माभिः स्तुता बभूवुः सर्वे ते देवा यूयं सदा सर्वदा नोऽस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

आदित्यासो अदितय इति ऋचात्मकमेकोनविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमादित्यदेवताकं । आदित्यास्य इत्यनुक्रमणिका ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आदित्यासो अदितयः स्याम पूर्देवत्रा वसवो मर्त्यत्रा ।

सनेम मित्रावरुणा सनंतो भवेम द्यावापृथिवी भवंतः ॥ १

आदित्यासः । अदितयः । स्याम पूः । देवऽत्रा । वसवः ।
मर्त्यऽत्रा ।

सनेम । मित्रावरुणा । सनंतः । भवेम । द्यावापृथिवी इति ।
भवंतः ॥ १

हे आदित्यास आदित्या देवाः ॥ व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वाभावः ॥ यद्वादित्यानामिमे आदित्याः ॥ तस्येदमित्यर्थे प्राग्दीव्यतीयो ण्यप्रत्ययः ॥ आदित्यानां शेषभूता वयमदितयोऽखंडनीयाः स्याम । भवेम । देवत्रा देवेषु वसवो वासका देवा युष्मदीयं पूः पालनं मर्त्यत्रा मनुष्येष्वस्मासु भवतु । हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ सनंतो युवां संभजंतो वयं सनेम । युवाभ्यां दत्तं धनं संभजेमहि । हे द्यावापृथिवी द्यावाभूमिव्यौ युवयोः प्रसादाद्वयं भवंतो भवेम । भूतिमंतः स्याम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मित्रस्तन्नो वरुणो मामहंत शर्म तोकाय तनयाय गोपाः ।

मा वो भुजेमान्यजातमेनो मा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे ॥ २

मित्रः । तत् । नः । वरुणः । मामहंत । शर्म । तोकाय ।

तनयाय । गोपाः ।

मा । वः । भुजेम । अन्यऽजातं । एनः । मा । तत् ।

कर्म । वसवः । यत् । चयध्वे ॥ २

मित्रो वरुणोऽहर्निशाभिमानिनौ देवावेतदाद्याः सर्वे आदित्या नोऽस्मभ्यं तत्प्रसिद्धं शर्म सुखं मामहंत । मंहतिर्दानकर्मा । ददतु । गोपा विश्वस्य रक्षकास्ते देवास्तोकायास्मदीयाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च शर्म प्रयच्छंतु । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे देवा वो युष्मदीया वयमन्यजातमन्येनोत्पादितमेनः पापं मा भुजेम । मा भुक्तवंतः स्याम । हे वसवो वासका देवा यद्येन युष्मदप्रियेण कर्मणा चयध्वे यूयमस्मान्नाशयत तत्तादृशं कर्म वयं मा कार्ष्म । मा कार्ष्म ॥ लुङि करोतेरुत्तमस्य बहुवचनं । मंत्रे घसह्वरेत्यादिना च्लेर्लोपः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तुरण्यवोऽङ्गिरसो नक्षंत रत्नं देवस्य सवितुरियानाः ।

पिता च तन्नो महान्यजत्रो विश्वे देवाः समनसो जुषंत ॥ ३

तुरण्यवः । अंगिरसः । नक्षंत । रत्नं । देवस्य । सवितुः ।

इयानाः ।

पिता । च । तत् । नः । महान् । यजत्रः । विश्वे । देवाः ।

सऽमनसः । जुषंत ॥ ३

तुरण्यवो यज्ञादिकर्मसु त्वरिता अंगिरस एतन्नामका ऋषय इयानाः सवितारं याचमानाः संतः सवितुः प्रेरकस्य देवस्य संबंधि रत्नं रमणीयं यद्धनं नक्षंत आप्नुवंत । उत्तरार्धगततच्छब्दापेक्षया यच्छब्दोऽध्याह्रियते । यजत्रो यजनशीलो महान् प्रभूतः पिता च वसिष्ठस्य पितृभूतो वरुणः । यद्वा सर्वेषां पिता प्रजापतिर्विश्वे

सर्वे देवाः सुमनसः समानमनस्काः सन्तः इदं रत्नं नोऽस्मासु कुर्वन्त । सेवयन्तु । यद्वा नोऽस्मभ्यं ददतु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

प्र द्यावा यज्ञैरिति दृचात्मकं विंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं द्यावापृथिव्यं । अनुक्रम्यते च । प्र द्यावा द्यावापृथिव्यमिति ॥ चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं द्यावापृथिव्यनिविद्धानं । सूत्रितं च । आ देवो यातु प्र द्यावेति वासिष्ठं । आ० ८. ८. । इति ॥ द्यावापृथिव्ये पशौ वपापुरोडाशयोः प्र द्यावेति द्वे ऋचौ याज्ये । सूत्रितं च । प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिरिति द्वे । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ अथ प्रथमा ॥

प्र द्यावा॑ य॒ज्ञैः पृ॑थि॒वी नमो॑भिः स॒बाध॑ ई॒ळे बृ॑ह॒ती यज॑त्रे ।
ते चि॒द्धि पूर्वे॑ क॒वयो॑ गृ॒णन्तः॑ पु॒रो म॒ही द॑धि॒रे दे॒वपु॑त्रे ॥ १

प्र । द्यावा॑ । य॒ज्ञैः । पृ॒थि॒वी इति॑ । नमः॑ऽभिः । स॒ऽबाधः॑ ।
ई॒ळे । बृ॒ह॒ती इति॑ । यज॑त्रे इति॑ ।
ते इति॑ । चि॒त् । हि । पूर्वे॑ । क॒वयः॑ । गृ॒णन्तः॑ । पु॒रः ।
म॒ही इति॑ । द॒धि॒रे । दे॒वपु॑त्रे इति॑ दे॒वऽपु॑त्रे ॥ १

यजत्रे यजनीये बृहती बृहत्यौ महत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथ्व्यौ यज्ञैर्यागैर्नमोभिः स्तोत्रैश्चाहं स्तोता सबाधो बाधासहितः । ऋत्विजां संबाधयुक्त इत्यर्थः । प्र ईळे । प्रकर्षेण स्तौमि । मही महत्यौ देवपुत्रे । देवः पुत्रा ययोस्ते । ते चिद्धि ताहश्यौ खल्वपि द्यावापृथिव्यौ पूर्वे पुरातनाः कवयो गृणन्तः स्तुवन्तः पुरो दधिरे । पुरस्तात्स्थापयामासुः ॥

आग्रयणे द्यावापृथिव्यैककपालस्य प्र पूर्वजे इति याज्या । सूत्रितं च । मही द्यौः पृथिवी च नः प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिः । आ० २. ९. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया ॥

प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदने ऋतस्य ।

आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि वां वरूथं ॥ २

प्र । पूर्वजे इति पूर्वऽजे । पितरा । नव्यसीभिः । गीःऽभिः ।

कृणुध्वं । सदने इति । ऋतस्य ।

आ । नः । द्यावापृथिवी इति । दैव्येन । जनेन । यातं ।

महि । वां । वरूथं ॥ २

हे अस्मदीयाः स्तोतारो यूयं नव्यसीभिर्नवतराभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भि-र्ऋतस्य यज्ञस्य सदने स्थानभूते पूर्वजे पूर्वं प्रजाते पितरा पितरौ विश्वस्य माता-पितृभूते द्यावापृथिव्यौ प्रकृणुध्वं। पुरस्कुरुत। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवां दैव्येन देवसंबंधिना जनेन सह नोऽस्मानभ्यायातं। आगच्छतं। किमर्थमायातमित्युच्यते। वां युवयोर्वरूथमस्माभिर्वरणीयं महि महत्। धन-मस्तीति शेषः। तद्धनमस्मभ्यं दीयतामित्यर्थः॥

॥ अथ तृतीया ॥

उतो हि वां रत्नधेयानि संति पुरूणि द्यावापृथिवी सुदासे ।

अस्मे धत्तं यदसदस्कृधोयु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

उतो इति । हि । वां । रत्नऽधेयानि । संति । पुरूणि ।

द्यावापृथिवी इति । सुऽदासे ।

अस्मे इति । धत्तं । यत् । असत् । अस्कृधोयु । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ३

उतो अपि च खलु हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः सुदासे पैजवन॰ हविर्दानाय यजमानाय देयानि पुरूणि बहूनि रत्नधेयानि रमणीयानि धनानि संति। भवंति। तेषां मध्ये यद्धनमस्तृधोयु। अधुको ह्रस्वः। अह्रस्वमनल्पमसत् भवेत् तद्धनमस्मे अस्मभ्यं धत्तं। प्रयच्छतं। हे द्यावापृथिव्यौ यूयं युवां नोऽस्मान् सर्वदा कल्याणैः पात। पालयतं॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विंशो वर्गः॥

वास्तोष्पत इति त्र्यृचात्मकमेकविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वास्तोष्पत्यं। तथा चानुक्रम्यते। वास्तोष्पते वास्तोष्पत्यमिति। आर्ते गृह्यनिर्माणे वास्तोष्पत इति चतसृभिः प्रत्यृचं जुहुयात्। सूत्रितं च। वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मानिति चतसृभिः प्रत्यृचं हुत्वा। गृ० सू० २. ९.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

वास्तोष्पते प्रति॑ जानीह्य॒स्मान्त्स्वा॑वे॒शो अ॑नमी॒वो भ॑वा नः।

यत्त्वेम॑हे॒ प्रति॒ तन्नो॑ जुषस्व॒ शं नो॑ भव द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे॥ १

वास्तोः। पते। प्रति॑। जानी॒हि। अ॒स्मान्। सुऽआ॒वे॒शः।

अ॒न॒मी॒वः। भ॒व॒। नः॒।

यत्। त्वा॒। ईम॑हे। प्रति॑। तत्। नः॒। जु॒ष॒स्व॒। शम्। नः॒।

भ॒व॒। द्वि॒ऽपदे॑। शम्। चतुः॑ऽपदे॥ १

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालयितर्देव त्वमस्मान् त्वदीयान् स्तोतॄनिति प्रतिजानीहि। प्रबुध्यस्व। तदनंतरं नोऽस्माकं स्वावेशः शोभननिवेशोऽनमीवोऽरोगकृच्च भव। किंच वयं त्वा त्वां यद्धनमीमहे याचामहे त्वमपि तद्धनं नोऽस्मभ्यं प्रतिजुषस्व। प्रयच्छ। अपि च नोऽस्माकं द्विपदे पुत्रपौत्रादिजनाय शं सुखकरो भव। चतुष्पदेऽस्मदीयाय गवाश्वादिवर्गाय च शं सुखकरो भव॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिंदो ।

अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥ २

वास्तोः । पते । प्रऽतरणः । नः । एधि । गयऽस्फानः ।

गोभिः । अश्वेभिः । इंदो इति ।

अजरासः । ते । सख्ये । स्याम । पिताऽइव । पुत्रान् ।

प्रति । नः । जुषस्व ॥ २

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालयितस्त्वं नोऽस्माकं प्रतरणः प्रवर्धको गयस्फानो गयस्याऽऽस्पदीभूतस्य धनस्य स्फायिता प्रवर्धक एधि । भव । हे इंदो सोमवदाह्लादक ते त्वया सह सख्ये सति वयं गोभिः पशुभिरश्वेभिरश्वैश्च सहिता अजरासो जरारहिताः स्याम । भवेम विनाशरहिता इत्यर्थः । पितेव पुत्रान् । यथा पिता पुत्राननुकम्पकत्वेन सेवते तथा त्वमपि नोऽस्मान्प्रतिजुषस्व । सेवस्व

॥ अथ तृतीया ॥

वास्तोष्पते शग्मया संसदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या ।

पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

वास्तोः । पते । शग्मया । संऽसदा । ते । सक्षीमहि ।

रण्वया । गातुऽमत्या ।

पाहि । क्षेमे । उत । योगे । वरं । नः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ३

हे वास्तोष्पते देव शग्मया सुखकर्या रण्वया रमणीयया गातुमत्या धनवत्या ते त्वया देयया संसदा स्थानेन सचीमहि। वयं संगच्छेमहि। त्वमपि क्षेमे प्राप्तस्य रक्षणे उतापि च योगेऽप्राप्तस्य प्रापणे वरं वरणीयं नोऽस्मदीयं धनं पाहि। रक्ष॥ हे वास्तोष्पते यूयं त्वं नोऽस्मान् सर्वदा कल्याणैः पात। पाहि॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः॥

अमीवहेत्यष्टर्चं द्वाविंशं सूक्तं। आद्या गायत्री पंचम्याद्यास्तिस्रोऽनुष्टुभो द्वितीयाद्यास्तिस्र उपरिष्टाद्बृहत्यः। त्र्यष्टका चतुर्द्वादशकी बृहतीति तल्लक्षणयोगात्। आद्या वास्तोष्पतिदेवताका शिष्टा ऐंद्र्यः। तथा चानुक्रांतं अमीवहाष्टौ वास्तोष्पत्याद्या गायत्री शेषास्तूपरिष्टाद्बृहत्यादयोऽनुष्टुभः प्रस्वापिन्य उपनिषदिति॥ गतो विनियोगः॥ बृहद्देवतायां यदुक्तं तदिह लिख्यते॥ वरुणस्य गृहान्रात्रौ वसिष्ठः स्वप्नमाचरन्। प्रविवेशाथ तं तत्र श्वा नदन्नभ्यवर्तत॥ क्रंदंतं सारमेयं स धावंतं दष्टुमुद्यतं। यदर्जुनेति च द्वाभ्यां सांतयित्वा व्यस्वपुपत्॥ एवं प्रस्वापयामास जनवर्ग्यं च वारुणमिति॥ अत्र केचित्पुनरेवमाहुः॥ आसां प्रस्वापिनित्वं तु कथया परिकल्प्यते। वसिष्ठस्तृषितोऽन्नार्थी त्रिरात्रानश्नभोजनः। चतुर्थरात्रौ चौर्यार्थं प्रविवेश वारुणं गृहमेत्यतु॥ कोष्ठागारे प्रवेशाय पालकश्वादिसुप्तये। यदर्जुनेति सूक्तं ददर्श च जजाप चेति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन्।

सखा सुशेव एधि नः॥ १

अमीवऽहा। वास्तोः। पते। विश्वा। रूपाणि। आऽविशन्॥

सखा। सुऽशेवः। एधि। नः॥ १

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालकैतन्नामक देव अमीवहामीवानां रोगाणां नाशकस्त्वं विश्वा विश्वानि बहूनि रूपाण्याविशन् प्रविशन्। यद्यद्रूपं कामयते तत्तद्देवता भवति। नि० १०. १७.। इति यास्कः। नोऽस्माकं सखा मित्रभूतः सुशेवः सुष्ठु सुखकर एधि। भव॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदर्जुन सारमेय दतः पिशंग यच्छसे ।

वीव भ्राजंत ऋष्टय उप स्रक्वेषु बप्सतो नि षु स्वप ॥ २

यत् । अर्जुन । सारमेय । दतः । पिशंग । यच्छसे ।

विऽइव । भ्राजंत । ऋष्टयः । उप । स्रक्वेषु । बप्सतः । नि ।

सु । स्वप ॥ २

हे अर्जुन श्वेत हे सारमेय । सरमा नाम देवशुनी । तस्याः कुलोद्भव हे पिशंग केषु चिदंगेषु पिंगलवर्ण एवंभूत हे शुनक त्वं दतो दंतान्यद्यदा यच्छसे विवृणोषि । अस्मान्दष्टुमित्यर्थः । तदानीं वीव भ्राजंत ऋष्टयः । यथायुधानि विशेषेण भासंते तथोपाल्समीपे बप्सतो भक्षयतस्तव दंताः स्रक्वेषु स्रक्वासु भासंते । स्रक्वाशब्द ओष्ठदेशविशेषवाचीत्यर्थः । तथाभूतस्त्वमिदानीं सु सुष्ठु नि स्वप । नितरां निद्रां कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुनःसर ।

स्तोतॄनिंद्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि षु स्वप ॥ ३

स्तेनं । राय । सारमेय । तस्करं । वा । पुनःऽसर ।

स्तोतॄन् । इंद्रस्य । रायसि । किं । अस्मान् । दुच्छुनऽयसे ।

नि । सु । स्वप ॥ ३

हे पुनःसर । गतमेव देशं पुनः सरतीति पुनःसरः तादृग्भूत हे सारमेय त्वं स्तेनं । प्रच्छन्नधनापहारी स्तेनः । तं । तस्करं । प्रत्यक्षधनापहारी तस्करः । तं वा राय । गच्छ । इंद्रस्य स्तोतॄनस्मान् किं रायसि । गच्छसि । अस्मान्दुच्छुनायसे । किं बाधसे । नि षु स्वप । अत्यंतं निद्रां कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं सूकरस्य दर्दृहि तव दर्दर्तु सूकरः ।

स्तोतॄनिंद्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि षु स्वप ॥ ४

त्वं । सूकरस्य । दर्दृहि । तव । दर्दर्तु । सूकरः ।

स्तोतॄन् । इंद्रस्य । रायसि । किं । अस्मान् । दुच्छुनऽयसे ।

नि । सु । स्वप ॥ ४

हे सारमेय त्वं सूकरस्य वराहस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ दर्दृहि । विदारय । सूकरोऽपि तव दर्दर्तु । विदारयतु । युवयोर्नित्यवैरित्वात् । अन्यापा दर्शेऽर्थः ॥ स्तोतॄनित्यर्धर्चः पूर्वस्यास्त्वेव व्याख्यातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सस्तु माता सस्तु पिता सस्तु श्वा सस्तु विश्पतिः ।

ससंतु सर्वे ज्ञातयः सस्त्वयमभितो जनः ॥ ५

सस्तु । माता । सस्तु । पिता । सस्तु । श्वा । सस्तु । विश्पतिः ।

ससंतु । सर्वे । ज्ञातयः । सस्तु । अयं । अभितः । जनः । ५

हे सारमेय माता त्वदीया जननी सस्तु । स्वपतु । पिता च सस्तु । श्वा सारमेयो भवान् सस्तु । विश्पतिर्जामाता यद्वा विशां जनानां पालको म्रष्टी सस्तु । सर्वे ज्ञातयो बंधवोऽपि ससंतु । स्वपंतु । अभितः परितः स्थितोऽयमपि सर्वो जनः सस्तु । स्वपतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

य आस्ते यश्च चरति यश्च पश्यति नो जनः ।

तेषां सं हन्मो अक्षाणि यथेदं हर्म्यं तथा ॥ ६

यः । आस्ते । यः । च । चरति । यः । च । पश्यति । नः ।
जनः ।
तेषां । सं । हन्मः । अक्षाणि । यथा । इदं । हर्म्यं । तथा ॥ ६

यो जन आस्तेऽस्मिन्प्रदेशे तिष्ठति । यश्च चरति गच्छति । यश्च जनो नोऽस्मा-न्पश्यति एवंभूतानां तेषां जनानामक्षाणीन्द्रियाणि संहन्मः । संहनाम । संहति-र्निमीलनं । निमीलयामेत्यर्थः । इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हर्म्यं प्रासादादिस्थावरात्मकं वस्तुजातं यथा निश्चलं वर्तति तथेमे सर्वे जना निश्चला वर्तन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सहस्रशृंगो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् ।
तेना सहस्येना वयं नि जनान्स्वापयामसि ॥ ७
सहस्रऽशृंगः । वृषभः । यः । समुद्रात् । उत्ऽआचरत् ।
तेन । सहस्येन । वयं । नि । जनान् । स्वापयामसि ॥ ७

सहस्रशृंगः सहस्रकिरणो वृषभो कामानां वर्षिता यः सूर्यः समुद्रादंबुधेः अवकाशादुदाचरत् उदागच्छति सहस्येनाभिभवित्रा तेन सूर्येण वयं स्तोतारो जनान् सर्वोन्निस्वापयामसि । नितरां स्वापयामः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रोष्ठेशया वह्येशया नारीर्यास्तल्पशीवरीः ।
स्त्रियो याः पुण्यगंधास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ८
प्रोष्ठेऽशयाः । वह्येऽशयाः । नारीः । याः । तल्पऽशीवरीः ।
स्त्रियः । याः । पुण्यऽगंधाः । ताः । सर्वाः स्वापयामसि ॥ ८

यायादृश्यो नारीनोदः स्त्रियः प्रोष्ठेशयाः प्रांकणे शयानाः । या वह्येशयाः । वह्यं वाहनं । तस्मिन् शयानाः । यास्तल्पशीवरीस्तल्पशयाः । याः स्त्रियः पुण्यगंधा मंगल्यगंधाः तास्तादृशीः सर्वाः स्त्रोः स्वापयामसि । वयं निद्रां कारयामः ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

अथ चतुर्थेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र क ईं व्यक्ता इति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं मरुद्देवताकं । आद्या एकादश द्विपदा विंशत्यक्षरा विराजः शिष्टाश्चतुर्दश त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । क ईं पंचाधिका मारुतं ह्याद्या एकादश द्विपदा इति ॥ दशरात्रे चतुर्थेऽहन्याग्निमारुते शस्त्र इदं मारुतनिविद्धानं सूत्यते हि । वैश्वानरस्य सुमतौ क ईं व्यक्ता नरः । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क ईं व्यक्ता नरः सनीळा रुद्रस्य मर्या अधा स्वश्वाः ॥ १

के । ईं । विऽअंक्ताः । नरः । सऽनीळाः । रुद्रस्य । मर्याः । अध । सुऽअश्वाः ॥ १

व्यक्ताः कांतियुक्ता नरो नेतारः सनीळाः समानौकसो रुद्रस्य महादेवस्य पुत्रा मर्या मर्येभ्यो नृभ्यो हिता अधापि च स्वश्वाः शोभनाश्वा ईमिम एवंभूताः के भवंतीति कृपात्तिशयादृषिराश्चर्येणाह ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नकिर्ह्येषां जनूंषि वेद ते अंग विद्रे मिथो जनित्रं ॥ २

नकिः । हि । एषां । जनूंषि । वेद । ते । अंग । विद्रे । मिथः । जनित्रं ॥ २

एषां मरुतां जनूंषि जन्मानि नकिर्हि वेद । कश्चिदपि न खलु जानाति ते तादृशा मरुतो मिथः परस्परं जनित्रं रुद्रपृश्निभ्यां सकाशात्प्रादुर्भूतं स्वकीयं जन्मांग विद्रे । स्वयमेव विदंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभि स्वपूभिर्मिथो वपंत वातस्वनसः श्येना अस्पृधन् ॥ ३

अभि । स्वऽपूभिः । मिथः । वपंत । वातऽस्वनसः । श्येनाः ।

अस्पृधन् ॥ ३

मरुतः स्वपूभिः स्वकीयैः पवनैः संचरणैः स्वयमेव संचरंतो मिथः परस्परमभिवपंत । संगच्छंते । अपि च वातस्वनसो वायुवत्स्वनंतः शब्दायमानाः श्येनाः । श्यैङ् गताविति धातो रूपं । गमनशीलाः । यद्वा श्येना इति लुप्तोपममेतत् । श्येनाः पक्षिणः । तद्वद्गच्छंतोऽस्पृधन् । परस्परं रूपसौंदर्यादिभिः स्पर्धंते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एतानि धीरो निण्या चिकेत पृश्निर्यदूधो मही जभार ॥ ४

एतानि । धीरः । निण्या । चिकेत । पृश्निः । यत् । ऊधः ।

मही । जभार ॥ ४

धीरो धीमान् प्राज्ञो जनो निण्या निण्यानि अंतर्हितान्येतानि मरुदात्मकानि भूतानि चिकेत । जानीयात् । किंतु न सर्वे जना जानंतीत्यर्थः मही महती पृश्निर्मरुतां जननी यत् यानि मरुदात्मकानि भूतान्यूध ऊधन्यंतरिक्षे स्वकीये जठरे वा जभार बभार एतानि चिकेतेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सा विट् सुवीरा मरुद्भिरस्तु सनात्सहंती पुष्यंती नृम्णं ॥ ५

सा । विट् । सुऽवीरा । मरुत्ऽभिः । अस्तु । सनात् ।

सहंती । पुष्यंती । नृम्णं ॥ ५

सा विट् सा प्रजा मरुतः परिचरति । सा प्रजा मरुद्भिर्देवैः सनात् चिरात् सहंती शत्रूनभिभवंती नृम्णं धनं बलं वा पुष्यंती लभंती सुवीरा शोभनपुत्रयुक्तास्तु । भवतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यामं येष्ठाः शुभा शोभिष्ठाः श्रिया संमिश्ला ओजोभिरुग्राः ॥ ६

यामं । येष्ठाः । शुभा । शोभिष्ठाः । श्रिया । संऽमिश्लाः ।

ओजःऽभि । उग्राः ॥ ६

मरुतो यामं यातव्यं गंतव्यं प्रदेशं येष्ठा यातृतमा अतिशयेन गंतारः शुभालंकारेण शोभिष्ठा अतिशयेन शोभायुक्ताः श्रिया कांत्या संमिश्लाः संगच्छमाना ओजोभिर्बलैरुग्रा उद्गूर्णाः । एवंभूता भवंतीति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उग्रं व ओजः स्थिरा शवांस्यधा मरुद्भिर्गणस्तुविष्मान् ॥ ७

उग्रं । वः । ओजः । स्थिरा । शवांसि । अध । मरुत्ऽभिः ।

गणः । तुविष्मान् ॥ ७

हे मरुतो वो युष्माकमोजस्तेज उग्रमुद्गूर्णं भवतु । शवांसि युष्मदीयानि बलानि स्थिरा स्थिराणि केनचिदनपहर्तव्यानि भवंतु । अधापि च मरुद्भिर्गणो मरुतां संघस्तुविष्मान् वृद्धिमान्भवतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शुभ्रो वः शुष्मः क्रुध्मी मनांसि धुनिर्मुनिरिव शर्धस्य धृष्णोः ॥ ८

शुभ्रः । वः । शुष्मः । क्रुध्मी । मनांसि । धुनिः मुनिःऽइव ।

शर्धस्य । धृष्णोः ॥ ८

हे मरुतो वो युष्माकं शुष्मो बलं शुभ्रः सर्वतः शोभमानं । किंच वो मनांसि क्रुध्मी संग्रामेषु शत्रुहननार्थं क्रोधनशीलानि । धृष्णोर्धर्षणशीलस्य शर्धस्य बलवतो युष्मदीयस्य गणस्य धुनिर्वृक्षादीनां कंपयितृवेगो मुनिरिव । मननान्मुनिः स्तोता । स यथा बहुविधं शब्दमुत्पादयति एवं बहुविधशब्दस्योत्पादक इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सनेम्यस्मद्युयोत दिद्युं मा वो दुर्मतिरिह प्रणंङ् ॥ ९

सनेमि। अस्मत्। युयोत। दिद्युं। मा। वः। दुःऽमतिः।

इह। प्रणंक्। नः॥ ९

[हे मरुतः सनेमि पुराणं दिद्युमायुधमस्मदस्मत्तो युयोत। पृथक् कुरुत। वो युष्मदीया दुर्मतिः क्रूरमतिरिहास्मिन्कर्मणि नोऽस्मान्मा प्रणक्। मा व्याप्नोतु॥]

॥ अथ दशमी ॥

प्रिया वो नाम हुवे तुराणामा यत्तृपन्मरुतो वावशानाः ॥ १०

प्रिया। वः। नाम। हुवे। तुराणां। आ। यत्। तृपत्।

मरुतः। वावशानाः॥ १०

[हे मरुतः तुराणां त्वरणां हिंसकानां त्वरावतां वा वो युष्माकं प्रिया प्रियेण नाम नाम्नाहुवे। आह्वयामि। यद्येनानेन वावशानाः कामयमानाः संतस्तृपत् तृप्तिं गच्छंति॥]

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रयोविंशो वर्गः॥

॥ अथैकादशी ॥

स्वायुधास इष्मिणः सुनिष्का उत स्वयं तन्वः१ शुंभमाना ॥ ११

सुऽआयुधासः। इष्मिणः। सुऽनिष्काः। उत। स्वयं। तन्वः।

शुंभमानाः॥ ११

स्वायुधासः स्वायुधाः शोभनायुधा इष्मिणो गंतारः सुनिष्काः शोभनालंकारा उतापि च तन्वः स्वकीयानि शरीराणि शुंभमानाः स्वयमेव शोभयंतो मरुत एवंभूता भवंतीत्यर्थः॥

मारुते पशौ शुची वो हव्येति वपाया अनुवाक्या। सूत्रितं च। शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां नू ष्टिरं मरुतः। आ० ३, ७। इति॥

॥ तत्रैषा द्वादशी ॥

शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।

ऋतेन सत्यमृतसाप आयञ्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः ॥ १२

शुची । वः । हव्या । मरुतः । शुचीनां । शुचिं । हिनोमि ।

अध्वरं । शुचिऽभ्यः ।

ऋतेन । सत्यं । ऋतऽसापः । आयन् । शुचिऽजन्मानः ।

शुचयः । पावकाः ॥ १२

हे मरुतः शुचीनां शुद्धानां वो युष्माकं शुची शुचीनि हव्या हव्यानि हवींषि भवंतु । शुचिभ्यः प्रकाशमानेभ्यो युष्मभ्यं शुचिं शुद्धमध्वरं यागं हिनोमि । अहं प्रेरयामि । ऋतसाप ऋतमुदकं स्पृशंतो मरुत ऋतेन सत्येनैव सत्यमायन् । गच्छंति । कीदृशाः । शुचिजन्मानः शोभनजननाः शुचयो दीप्यमानाः पावकाः शोधका एवंभूता गच्छंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अंसेष्वा मरुतः खादयो वो वक्षःसु रुक्मा उपशिश्रियाणाः ।

वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचाना अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः ॥ १३

अंसेषु । आ । मरुतः । खादयः । वः । वक्षःऽसु । रुक्माः ।

उपऽशिश्रियाणाः ।

वि । विऽद्युतः । न । वृष्टिऽभिः । रुचानाः । अनु । स्वधां ।

आयुधैः । यच्छमानाः ॥ १३

हे मरुतोंऽसेषु युष्मदीयेषु स्कंधप्रदेशेषु खादयोऽलंकारविशेषाः । आसक्ता भवंतीति शेषः । सुरुक्माः सुष्ठु रोचमाना हारा वो युष्मदीये वक्ष उरःप्रदेशेषूपशिश्रियाणा आश्रिता भवंति । किंच हे मरुतो वृष्टिभिर्वर्षैः सार्धं विद्युतो न तडितो यथा रुचाना रोचमानास्तादृग्भूता यूयमायुधैर्मरुताडनैः स्वधामुदकमनुयच्छमानाः प्रयच्छंतो विचरथेति शेषः ॥

गृहमेधीये प्र बुध्न्या व इति प्रधानस्य याज्या। सूत्रितं च। प्र बुध्न्या व ईरते महांसीति पुष्टिमंतौ विराजौ संयाज्ये। आ० २. १८.। इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

प्र बुध्न्या व ईरते महांसि प्र नामानि प्रयज्यवस्तिरध्वं।
सहस्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वं ॥ १४

प्र। बुध्न्या। वः। ईरते। महांसि। प्र। नामानि।
प्रऽयज्यवः। तिरध्वं।
सहस्रियं। दम्यं। भागं। एतं। गृहऽमेधीयं। मरुतः।
जुषध्वं ॥ १४

हे मरुतो वो युष्मदीयानि बुध्न्या बुध्न्यान्यंतरिक्षे भवानि महांसि तेजांसि प्रेरते। प्रकर्षेण गच्छंति। किंच हे प्रयज्यवः प्रकर्षेण यष्टव्या मरुतो यूयं नामानि। पांसून्नमयंतीति नामान्युदकानि। तिरध्वं। वर्धयत। हे मरुतो यूयं सहस्रियं सहस्रसंख्याकं दम्यं दमे गृहे भवं गृहमेधीयं गृहमेधिगुणेभ्यो युष्मभ्यं देयमेतमेतादृशं भागं जुषध्वं। सेवध्वं। एकं भागं सहस्रियमिति कथमाह। तथा च श्रूयते। यावदेका देवता कामयते यावदेका तावदाहुतिः प्रथते न हि तदस्ति यत्तावदेव स्याद्यावज्जुहोतीति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यदि स्तुतस्य मरुतो अधीथेत्था विप्रस्य वाजिनो हवीमन्।
मक्षू रायः सुवीर्यस्य दात नू चिद्यमन्य आदभदरावा ॥ १५

यदि। स्तुतस्य। मरुतः। अधिऽइथ। इत्था। विप्रस्य।
वाजिनः। हवीमन्।
मक्षु। रायः। सुऽवीर्यस्य। दात। नु। चित्। यं। अन्यः।
आऽदभत्। अरावा ॥ १५

वाजिनो हविर्लक्षणान्नवतो विप्रस्य मेधाविनो मम संबंधिनि हवीमन् हविष्मति हविषा युक्ते स्तोत्रे क्रियमाणे सति हे मरुतो यूयं यदि यस्मात्कारणात् स्तुतस्य स्तुतं मदीयं स्तोत्रमित्येत्यमनेन प्रकारेणाधीथ अवगच्छथ तस्मात्कारणात् हे मरुतो यूयं सुवीर्यस्य शोभनपुत्रोपेतस्य रायो रायं धनं॥ द्वितीयार्थे षष्ठी॥ मक्षु शीघ्रं दात। दत्त। अराबारातिः शत्रुभूतोऽन्यो जनो यं रायं नू चिदादभत् नैवाभिहन्यात् तद्धनमस्मभ्यं दत्तेति संबंधः॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्विंशो वर्गः॥

मरुद्भ्यः क्रीड़िभ्यः सप्तकपालमित्यस्यात्यास इति याज्या। सूत्रितं च। अत्यासो न ये मरुतः स्वंचो ज्ञुष्टो दमूनाः। आ० २, १८, । इति॥

॥ सैषा सूक्ते षोड़शी॥

अत्यासो न ये मरुतः स्वंचो यक्षदृशो न शुभयंत मर्याः।

ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीड़िनः पयोधाः॥१६

अत्यासः। न। ये। मरुतः। सुऽअंचः। यक्षऽदृशः। न।

शुभयंत। मर्याः।

ते। हर्म्येऽस्थाः। शिशवः। न। शुभ्राः। वत्सासः। न।

प्रऽक्रीड़िनः। पयःऽधाः॥१६

अत्यासो न अत्याः सततगामिनोऽश्वा इव स्वंचः सुष्ठु गच्छंतो ये मरुतो यक्षदृशो न मर्या यज्ञस्योत्सवस्य द्रष्टारो मनुष्या इव शुभयंत शोभंते हर्म्येष्ठा हर्म्ये स्थिताः शिशवो न कुमारा इव शुभ्राः शोभमाना वत्सासो न वत्सा इव प्रक्रीड़िनः प्रकर्षेण क्रीड़मानास्ते मरुतः पयोधाः पयस उदकस्य धारयितारो दातारो वा भवंति॥

॥ अथ सप्तदशी॥

दशस्यंतो नो मरुतो मृड़ंतु वरिवस्यंतो रोदसी सुमेके।

आरे गोहा नृहा वधो वो अस्तु सुम्नेभिरस्मे वसवो नमध्वं॥१७

इयक्षंतः। नः। मरुतः। मृळत। वरिवस्यंतः। रोदसी इति।

सुमेके इति सुऽमेके।

आरे। गोऽहा। नृऽहा। वधः। वः। अस्तु। सुम्नेभिः।

अस्मे इति। वसवः। नमध्वं ॥ १७

मरुतो नोऽस्मभ्यं इयक्षंतो धनानि प्रयच्छंतः सुमेके सुरूपे रोदसी द्यावापृथिव्यौ परिवस्यंतः स्वमहिम्ना पूरयंतो मृळंत। मृळयंत। अस्मान्सुखयुक्तान् कुर्वंत। अपि च हे वसवो वासका मरुतो गोहा गवां मेघस्थानामुदकानां भेदको नृहा नृणां शत्रूणां हंता यो युष्मदीयं वध आयुधमारेऽस्तु। अस्मत्तो दूरे भवतु। यूयमपि सुम्नेभिः सुम्नैः सुखैः सहास्मे अस्मासु नमध्वं। स्वयमेवाभिमुखा भवत॥

मारुते पशावा वो होतेत्येषानुवाक्या। सूत्रितं च। आ वो होता जोहवीति सत्तः प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय। आ० ३. ७.। इति॥

॥ सैषाष्टादशी

आ वो होता जोहवीति सत्तः सत्राचीं रातिं मरुतो गृणानः।

य ईवतो वृषणो अस्ति गोपाः सो अद्वयावी हवते व उक्थैः॥१८

आ। वः। होता। जोहवीति। सत्तः। सत्राचीं। रातिं।

मरुतः। गृणानः।

यः। ईवतः। वृषणः। अस्ति। गोपाः। सः। अद्वयावी।

हवते। वः। उक्थैः॥ १८

हे मरुतः सत्तो होतृषदने निषण्णोऽस्मदीयो होता सत्राचीं सर्वतो गमनशीलां रातिं त्वदीयं दानं गृणानः स्तुवन् वो युष्मान्जोहवीति। भृशमाह्वयति। हे वृषणः कामानां वर्षितारो मरुतो यो होतेवतो गच्छतो व्यापारवतो यजमानस्य गोपा अस्ति युष्मदाह्वाननिमित्तेन रक्षको भवति स होताद्वयावी मायारहितः सन् वो युष्मानुक्थैः स्तोत्रैर्हवते। स्तौति॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमे तुरं मरुतो रामयंतीमे सहः सहस आ नमंति ।

इमे शंसं वनुष्यतो नि पांति गुरु द्वेषो अररुषे दधंति ॥ १९

इमे । तुरं । मरुतः । रमयंति । इमे । सहः । सहसः ।
आ । नमंति ।

इमे । शंसं । वनुष्यतः । नि । पांति । गुरु । द्वेषः । अररुषे ।
दधंति ॥ १९

इम इंद्रशो मरुतस्तुरं कर्मसु क्षिप्रवंतं यजमानं रमयंति । क्रीडयंति । इमे मरुतः सहः सहसा बलेन सहसो बलवतो जनानानमंति । इमे मरुतो वनुष्यतो हिंसकात्पुरुषाच्छंसं शंसकं स्तोतारं नि पांति । नितरां पालयंति । अररुषे हविरप्रयच्छते जनाय गुरु महद्द्वेषोऽप्रियं दधंति । कुर्वंति ॥

॥ अथ विंशी ॥

इमे रध्रं चिन्मरुतो जुनंति भृमिं चिद्यथा वसवो जुषंत ।

अप बाधध्वं वृषणस्तमांसि धत्त विश्वं तनयं तोकमस्मे ॥ २०

इमे । रध्रं । चित् । मरुतः । जुनंति । भृमिं । चित् । यथा ।
वसवः । जुषंत ।

अप । बाधध्वं । वृषणः । तमांसि । धत्त । विश्वं । तनयं ।
तोकं । अस्मे इति ॥ २०

इमे मरुतो रध्रं चित् समृद्धमपि जनं जुनंति । प्रेरयंति । भृमिं चित् भ्रमणशीलमपि दरिद्रं जुनंति । प्रेरयंति । वसवो वासका हे । यूयं यथा जुषंत कामयेरन् हे वृषणः कामानां वर्षितारस्ते यूयं तमांस्यपबाधध्वं । नाशयत । अपि चास्मे अस्मभ्यं विश्वं बहुलं तोकं पुत्रं तनयं पौत्रं च धत्त । प्रयच्छत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मा वो दात्रान्मरुतो निरराम मा पश्चाद्दघ्म रथ्यो विभागे ।
आ नः स्पार्हे भजतना वसव्ये३ यदीं सुजातं वृषणो वो अस्ति ॥ २१

मा । वः । दात्रात् । मरुतः । निः । अराम । मा । पश्चात् । दघ्म । रथ्यः विऽभागे ।
आ । नः । स्पार्हे । भजतन । वसव्ये । यत् । ईं । सुऽजातं । वृषणः । वः । अस्ति ॥ २१

हे मरुतो वो युष्माकं दात्राद्दानान्मा निरराम । वयं मा निर्गमाम । यूयमस्मानप-रित्यज्यान्येभ्यो धनं मा दत्तेत्यर्थः । हे रथ्यो रथवंतो मरुतो विभागे युष्मदीयस्य धनस्य दाने पश्चान्मा दघ्म । दघ्नतिर्गतिकर्मा । वयं पश्चाद्भागिनो मा भूम । यूयं प्रथममस्मभ्यमेव दत्तेति यावत् । स्पार्हे स्पृहणीये वसव्ये धनसमूहे यूयं नोऽस्मानाभ-जतन । भागिनः कुरुत । हे वृषणो वर्षितारो मरुतो वो युष्माकं सुजातं शोभनजन्म यद्वसव्यमस्ति तस्मिन्भागिनः कुरुतेति संबंधः । ईमिति पूरणः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

सं यद्धनंत मन्युभिर्जनासः शूरा यह्वीष्वोषधीषु विक्षु ।
अध स्मा नो मरुतो रुद्रियासस्त्रातारो भूत पृतनास्वर्यः ॥ २२

सं । यत् । हनंत । मन्युऽभिः । जनासः । शूराः । यह्वीषु । ओषधीषु । विक्षु ।
अध । स्म । नः । मरुतः । रुद्रियासः । त्रातारः । भूत । पृतनासु । अर्यः ॥ २२

यद्यदा शूरा विक्रान्ता जनासो जना यज्ञेषु महतीष्वोषधीषु विक्षु प्रजासु च जेतव्यासु मन्युभिः क्रोधैरभिमानैर्वा संह्वयन्त संगच्छन्ते अथ तदानीं हे रुद्रियासो रुद्रपुत्रा हे मरुतो यूयं पृतनासु युद्धेष्वर्योऽरेः शत्रोः सकाशात् त्रातारो भूत। रक्षका भवत॥

॥ अथ त्रयोविंशी॥

भूरि चक्र मरुतः पित्र्याण्युक्थानि या वः शस्यन्ते पुरा चित्।

मरुद्भिरुग्रः पृतनासु साळ्हा मरुद्भिरित्सनिता वाजमर्वा ॥ २३

भूरि। चक्र। मरुतः। पित्र्याणि। उक्थानि। या। वः।

शस्यन्ते। पुरा। चित्।

मरुत्ऽभिः। उग्रः। पृतनासु। साळ्हा। मरुत्ऽभिः। इत्।

सनिता। वाजम्। अर्वा॥ २३

हे मरुतो यूयं भूरि भूरीणि बहूनि पित्र्याणि पितृसंबन्धीनि धनदानादीनि कर्माणि चक्र। कृतवन्तो भवत। पुरा चित् पूर्वकालेऽपि वो युष्माकमुक्थानि प्रशस्यानि यानि कर्माणि शस्यन्ते प्रख्यायन्ते तानि चक्रेति संबन्धः। उग्र ओजस्वी पृतनासु युद्धेषु मरुद्भिर्युष्माभिर्दत्तैः साळ्हा शत्रूणामभिभविता भवति। मरुद्भिरित् मरुद्भिर्युष्माभिरेव दत्तैरर्वा अश्वैरभिगन्ता वाजमन्नं सनिता संभक्ता भवति। यद्वाऽर्वा वाजं युद्धं सनिता भवति॥

॥ अथ चतुर्विंशी॥

अस्मे वीरो मरुतः शुष्म्यस्तु जनानां यो असुरो विधर्ता।

अपो येन सुक्षितये तरेमाध स्वमोको अभि वः स्याम ॥ ॥२४

अस्मे इति। वीरः। मरुतः। शुष्मी। अस्तु। जनानाम्। यः।

असुरः। विऽधर्ता।

अपः। येन। सुऽक्षितये। तरेम। अध। स्वम्। ओकः।

अभि। वः। स्याम॥ २४

हे मरुतोऽस्मे अस्माकं वीरः पुत्रः शुष्मस्तु। बलवानस्तु। असुरः प्रज्ञावान्यो जनानां चर्षणीनां विधाता विधारकः। येन पुत्रेण वयं सुक्षितये सुष्टु निवासायाप आप्नवाम तनूर्बलेन छिंदम स पुत्रो बलवानस्त्विति पूर्वेणान्वयः। अथापि च वो युष्मदीया वयं ओक आत्मीयं स्थानमभिस्याम। आतिष्ठेम ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

तन्न इंद्रो वरुणो मित्रो अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषंत।
शर्मन्त्स्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ २५

तत्। नः। इंद्रः। वरुणः। मित्रः। अग्निः। आपः।
ओषधीः। वनिनः। जुषंत।
शर्मन्। स्याम। मरुतां। उपऽस्थे। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः।
सदा। नः॥ २५

पूर्वं व्याख्यातैवं। अयमर्थस्तु। इंद्रादयो देवा अस्मदीयं स्तोत्रं सेवंतां। मरुतामुपस्थाने वर्तमाना वयं सुखे स्याम। हे मरुतो यूयं सर्वदास्मानविनाशैः पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥

मध्वो व इति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं मरुद्देवताकं। मध्वः सप्तेत्यनुक्रांतं॥ दशरात्रे षष्ठेऽहन्याग्निमारुत इदं मारुतनिविद्धानं। सूत्रितं च। मध्वो वो नाम स प्रत्नथेत्याग्निमारुतं। आ० ८. ८.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मध्वो वो नाम मारुतं यजत्राः प्र यज्ञेषु शवसा मदंति।
ये रेजयंति रोदसी चिदुर्वी पिन्वंत्युत्सं यदयासुरुग्राः॥ १

मध्वः। वः। नाम। मारुतं। यजत्राः। प्र। यज्ञेषु।
शवसा। मदंति।
ये। रेजयंति। रोदसी इति। चित्। उर्वी इति। पिन्वंति।
उत्सं। यत्। अयासुः। उग्राः॥ १

हे यजत्रा यजनीया मरुतो वो युष्मदीयं मारुतं मरुत्संबंधि नाम नामधेयं मध्वो मधुनो मादयितारः स्तोतारो यज्ञेषु यागेषु शवसा बलेन प्र मदंति। प्रकर्षेण स्तुवंति। उच्चैः स्तुवंतीत्यर्थः। ये मरुत उर्वी विस्तीर्णे रोदसी चिद्द्यावापृथिव्यावपि रेजयंति कंपयंति। किंचोत्सं मेघं पिन्वंति वर्षयंति च यदा। उग्रा यद् ये मरुतोऽयासुः यांति सर्वत्र गच्छंति तेषां मरुतां युष्माकं नाम प्र मदंतीति पूर्वेणान्वयः॥

॥ अथ द्वितीया॥

निचेतारो हि मरुतो गृणंतं प्रणेतारो यजमानस्य मन्म।
अस्माकमद्य विदथेषु बर्हिरा वीतये सदत पिप्रियाणाः॥ २

निऽचेतारः। हि। मरुतः। गृणंतं। प्रऽनेतारः।
यजमानस्य। मन्म।
अस्माकं। अद्य। विदथेषु। बर्हिः। आ। वीतये। सदत।
पिप्रियाणाः॥ २

ये मरुतो गृणंतं स्तुवंतं जनं निचेतारो हि ज्ञगयमाणा भवंति खलु। अपि च यजमानस्य मन्माभिमतं कामं प्रणेतारश्च भवंति। अपरोऽर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः। हे मरुतो यूयं पिप्रियाणाः प्रीयमाणाः संतोऽद्यास्मिन्दिवसेऽस्माकं विदथेषु यज्ञेषु वीतये सोमस्य भक्षणाय बर्हिर्बर्हिषि कुशमय आसदत। आसीदत। उपविशत॥

॥ अथ तृतीया॥

नैतावदन्ये मरुतो यथेमे भ्राजंते रुक्मैरायुधैस्तनूभिः।
आ रोदसी विश्वपिशः पिशानाः समानमंज्यंजते शुभे कं॥ ३

न । एतावंत् । अन्ये । मरुतः । यथा । इमे । भ्राजंते ।

रुक्मैः । आयुधैः तनूभिः ।

आ । रोदसी इति । विश्वऽपिशः । पिशानाः । समानं ।

अंजि । अंजते । शुभे । कं ॥ ३

इम ईदृशा मरुतो यथा यत्परिमाणं धनादिकं ददति अन्ये मरुद्व्यतिरिक्ता देवा एतावद्धनादिकं न दद्युरित्यर्थः । ते च रुक्मै रोचमानैराभरणैरायुधैः स्वकीयास्त्रै-स्तनूभिरात्मीयैः केवलैरंगैश्च भ्राजंते । सर्वदा भासंते । कश्चिदेकवाक्यतास्तु । यथेमे मरुतो रुक्मादिभिर्भ्राजंते नैतावदेतद्व्यतिरिक्ता भ्राजंत इति । अपि च रोदसी द्यावापृथिव्यौ पिशानाः प्रकाशयंतो विश्वपिशो व्याप्तदीप्तय एवंभूता मरुतः शुभे शोभायै समानं सदृशरूपमंज्याभरणमांजते । स्वकीयावयवेष्वभिव्यक्तीकुर्वंति । कमिति पूरणः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋधक्सा वो मरुतो दिद्युदंस्तु यद्व आगः पुरुषता करांम ।

मा वस्तस्यामपि भूमा यजत्रा अस्मे वो अस्तु सुमतिश्चनिष्ठा ॥ ४

ऋधंक् । सा । वः । मरुतः । दिद्युत् । अस्तु । यत् । वः ।

आगः । पुरुषता । करांम ।

मा । वः । तस्यां । अपि । भूम । यजत्राः । अस्मे इति ।

वः । अस्तु । सुऽमतिः । चनिष्ठा ॥ ४

हे मरुतो वो युष्मदीया सा प्रसिद्धा दिद्युद्धेतिरृधगस्तु । अस्मत्तः पृथग्भवतु । यद् यद्यपि वयं वो युष्माकमागोऽपराधं पुरुषता पुरुषतया मनुष्यत्वेन कराम करवाम । मनुष्याणां हि प्रमादः सुलभ इत्यर्थः । हे यजत्रा यजनीया मरुतो वो युष्मदीयायां तस्यां दिद्युत्यपीषदपि मा भूम । चनिष्ठाचवत्तमा । अतिशयेनान्न-प्रदेत्यर्थः । वो युष्मदीया सुमतिरनुग्रहबुद्धिरस्मे अस्मास्वस्तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ऋते चिदत्र मरुतो रणंतानवद्यासः। शुचयः पावकाः।

प्र णोऽवत सुमतिभिर्यजत्राः प्र वाजेभिस्तिरत पुष्यसे नः॥ ५

ऋते। चित्। अत्र। मरुतः। रणंत। अनवद्यासः॥ शुचयः।

पावकाः।

प्र। नः। अवत। सुमतिऽभिः। यजत्राः। प्र। वाजेभिः।

तिरत। पुष्यसे नः॥ ५

अत्रास्मिन्नृते चिदस्मदीये यज्ञकर्मण्येव मरुतो रणंत। रमंतां। कीदृशा मरुतः। अनवद्यासोऽनिंदिताः शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधका एवंभूता इति। किंच हे मरुतो यजत्रा यजनीया यूयं नोऽस्मान् सुमतिभिरनुग्रहबुद्धिभिः स्तुतिभि-र्वाभिर्वा प्रावत। प्रकर्षेण पालयत। तथा नोऽस्मान्वाजेभिर्वाजैरन्नैः पुष्यसे पोषणार्थं प्रतिरत। प्रवर्धयत॥

॥ अथ षष्ठी॥

उत स्तुतासो मरुतो व्यंतु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवींषि।

ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सूनृता मघानि॥ ६

उत। स्तुतासः। मरुतः। व्यंतु। विश्वेभिः। नामऽभिः।

नरः। हवींषि।

ददात। नः। अमृतस्य। प्रऽजायै। जिगृत। रायः।

सूनृता। मघानि। ६

उतापि च स्तुतास एवमाभिः स्तुता मरुतो हवींषि व्यंतु। भक्षयंतु। कीदृशाः। विश्वेभिर्विश्वैर्नामभिरुदकैः सहिता नरो नेतारः। शेषः प्रत्यक्षकृतः। हे मरुतो नोऽस्मदीयायै प्रजायै संततयेऽमृतस्यामृतमुदकं ददात। दत्त। तथा

हविषो दातुर्यजमानस्य सूनृता सूनृतानि सुष्ठु नृत्यंति शोभनयोग्यानि मघानि धनानि जिन्वत। उद्गिरत। प्रयच्छतेत्यर्थः॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ स्तुतासो मरुतो विश्व ऊती अच्छा सूरीन्त्सर्वताता जिगात।
ये नस्त्मना शतिनो वर्धयंति यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ७

आ। स्तुतासः। मरुतः। विश्वे। ऊती। अच्छ। सूरीन्। सर्वऽताता। जिगात।
ये। नः। त्मना। शतिनः। वर्धयंति। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ७

हे मरुतः स्तुतास एवमस्माभिः स्तुता विश्वे सर्वे यूयमूती ऊत्या रक्षया सहिताः सूरीन् स्तोतॄनच्छाभिलक्ष्य सर्वताता सर्वतातौ यज्ञे आजिगात। आगच्छत। ये मरुतस्त्मनात्मनैव नोऽस्मान् शतिनः शतसंख्याकान्वर्धयंति। यथा वयं पुत्रपौत्रादिभिः शतिनो भवेम तथा वर्धयंतीत्यर्थः। ते यूयमाजिगातेति पूर्वेण संबंधः। एवंभूता मरुतो यूयं सर्वदास्मान्पालयत॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तविंशो वर्गः॥

प्र साकमुक्ष इति षडृचं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं मरुद्देवताकं। अनुक्रांतं च। प्र साकमुक्षे षड्विति॥ गतो विनियोगः॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र साकमुक्षे अर्चता गणाय यो दैव्यस्य धाम्नस्तुविष्मान्।
उत क्षोदंति रोदसी महित्वा नक्षंते नाकं निर्ऋतेरवंशात्॥ १

प्र । साकंऽउक्षे । अर्चत । गणाय । यः । दैव्यस्य । धाम्नः ।

तुविष्मान् ।

उत । क्षोदंति । रोदसी इति । महिऽत्वा । नक्षंते । नाकं ।

निःऽऋतेः । अवंशात् ॥ १

हे स्तोतारो यूयं साकमुक्षे संततं वर्षित्रे गणाय मरुत्समूहाय प्रार्चत । स्तोत्रं मोच्चारयत । यो मरुद्गणो दैव्यस्य देवसंबंधिनो धाम्नः स्वर्गाख्यस्य स्थानस्य तुविष्मात् तुविष्मान्भवति । सर्वेभ्यो सर्वेभ्यः प्रवृद्ध इत्यर्थः । तस्मै गणायेति पूर्वेण संबंधः । उतापि च मरुतो महित्वा स्वकीयेन महत्वेन सहिता रोदसी द्यावापृथिव्यौ क्षोदंति । भंजंति । तथा निर्ऋतेर्भूमेरवंशादंतरिक्षाच्च नाकं स्वर्गं नक्षंते । व्याप्नुवंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

जनूश्चिद्वो मरुतस्त्वेष्येण भीमासस्तुविमन्यवोऽयासः ।

प्र ये महोभिरोजसोत संति विश्वो वो यामन्भयते स्वर्दृक् ॥ २

जनूः । चित् । वः । मरुतः । त्वेष्येण । भीमासः ।

तुविऽमन्यवः । अयासः ।

प्र । ये । महःऽभिः । ओजसा । उत । संति । विश्वः । वः ।

यामन् । भयते । स्वःऽदृक् ॥ २

हे भीमासो भीमास्तुविमन्यवः प्रवृद्धमतयोऽयासो गंतार इति त्रीणि संबोधनानि । एवंभूता हे मरुतो वो युष्माकं जनूर्जन्म त्वेष्येण दीप्तेन रूद्रेण बभूवेति शेषः । उतापि च ये मरुतो महोभिस्तेजोभिरोजसा बलेन च प्रसंति प्रभवंति तेषां वो युष्माकं यामन् यामनि गमने विश्वः स्वर्दृक् सूर्यस्य द्रष्टा सर्वो जीवसमूहः । यद्वा स्वरंतरिक्षं तत्पश्यतीति दृक्षः स्वर्दृक् । समंदोत्तिष्ठत्वित्यर्थः । भयते । बिभेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वृहद्वयो मघवद्भ्यो दधात जुजोषन्निन्मरुतः सुष्टुतिं नः।

गतो नाध्वा वि तिराति जंतुं प्र णः स्पार्हाभिरूतिभिस्तिरेत॥३

वृहत्। वयः। मघवत्ऽभ्यः। दधात। जुजोषन्। इत्।

मरुतः। सुऽस्तुतिं। नः।

गतः। न। अध्वा। वि। तिराति। जंतुं। प्र। नः।

स्पार्हाभिः। ऊतिऽभिः। तिरेत॥३

हे मरुतो यूयं मघवद्भ्यो हविर्लक्षणधनवद्भ्योऽस्मभ्यं वृहन्महद्वयोऽन्नं दधात। प्रयच्छत। नोऽस्मदीयां सुष्टुतिं शोभनं स्तोत्रं जुजोषन्नित्। सेवंतामेव। गतो मरुद्भिः प्राप्तोऽध्वा मार्गो जंतुं प्राणिनं न वितिराति। नाशयति। उदकेनाप्यायत्येव। यद्वा वितिरतिर्वर्धनार्थः। नेति चार्थे। मरुद्भिर्गतो मार्गश्च जंतुं वर्धयति। तथा नोऽस्मान् स्पार्हाभि स्पृहणीयाभिरूतिभी रक्षाभिः प्रतिरेत। प्रवर्धयत॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युष्मोतो विप्रो मरुतः शतस्वी युष्मोतो अर्वा सहुरिः सहस्री।

युष्मोतः सम्राळुत हंति वृत्रं प्र तद्वो अस्तु धूतयो देष्णं॥४

युष्माऽऊतः। विप्रः। मरुतः। शतस्वी। युष्माऽऊतः।

अर्वा। सहुरिः। सहस्री।

युष्माऽऊतः। संऽराट्। उत। हंति। वृत्रं। प्र। तत्। वः।

अस्तु। धूतयः। देष्णं॥४

हे मरुतो युष्मोतो युष्माभी रक्षितो विप्रः स्तोता शतस्वी शतसंख्योपेतधनवान्भवति। युष्मोतो युष्माभी रक्षितोऽर्वाभिगंता सहुरिः शत्रूणामभिभविता स्तोता सहस्री सहस्रधनवान्भवति। युष्मोतो युष्माभी रक्षितः सम्राट् साम्राज्ययुक्तो

भवति। उतापि च हतं मर्त्यं हंति। युष्मत्कृतको हिनस्ति। हे धुतयः कंपयितारो मरुतो वो युष्माभिर्दत्तं तत्प्रशस्तं देष्णं धनं प्रास्तु। प्रभूतं भवतु॥

॥ अथ पंचमी ॥

ताँ आ रुद्रस्य मीळ्हुषो विवासे कुविन्नंसंते मरुतः पुनर्नः ।

यत्सस्वर्ता जिहीळिरे यदाविरव तदेन ईमहे तुराणां ॥ ५

तान् । आ । रुद्रस्य । मीळ्हुषः । विवासे । कुवित् । नंसंते ।

मरुतः । पुनः । नः ।

यत् । सस्वर्ता । जिहीळिरे । यत् । आविः । अव । तत् ।

एनः । ईमहे ॥ तुराणां ॥ ५

मीळ्हुषः कामानां वर्षितू रुद्रस्येश्वरस्य पुत्रान् तान्मरुत आविवासे। अहं होता परिचरामि। ते मरुतो नोऽस्मभ्यं कुविद्बहुकृत्वः पुनः भूयो नंसंते। नमंतां। अभिमुखीभवंतु। कुविच्छब्देनैव पुनःशब्दार्थस्य लब्धत्वात्पुनःशब्दग्रहणं किमर्थं। आदरार्थं। सस्वर्तान्तर्हितेनाप्रकाशेन यत् येनैनसा जिहीळिरे मरुतः क्रुध्येयुः आविः प्रकाशेन यद् येनैनसा च जिहीळिरे तुराणां क्षिप्राणां मरुतां संबंधि तदवमवेनोऽपराधमवेमहे। सोऽस्य क्षपनकामः॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र सा वाचि सुष्टुतिर्मघोनामिदं सूक्तं मरुतो जुषंत ।

आराच्चिद्द्वेषो वृषणो युयोत यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

प्र । सा । वाचि । सुऽस्तुतिः । मघोनां । इदं । सुऽउक्तं ।

मरुतः । जुषंत ।

आरात् । चित् । द्वेषः । वृषणः । युयोत । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

मघोनां धनवतां मरुतां संबंधिनी सुष्टुतिर्या शोभना स्तुतिरस्मिन्सूक्ते कृता सा स्तुतिरस्माभिः प्रयामि । प्रोक्तासीत् । मरुत इदमीदृग्भूतं सूक्तं जुषंत । सेवंतां । हे वृषणः कामानां वर्षितारो यूयं द्वेषो द्वेषांसि शत्रूनाराच्चित् दूरादेव युयोत । अस्मत्तः पृथक्कुरुत । यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः सर्वदा रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

यं त्रायध्व इति द्वादशर्चं चतुर्थं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । यं त्रायध्वे द्वादश त्रिप्रगाथादि नवम्याद्यास्तिस्रो गायत्र्योऽत्यानुष्टुब्रौद्री मृत्युविमोचिनीति आद्यास्तृतीयापंचम्यौ बृहत्यौ द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यः सतोबृहत्यः सप्तम्यष्टम्यावनुक्तत्वात्त्रिष्टुभौ नवमीदशम्येकादश्यो गायत्र्यः । द्वादश्यनुष्टुप् सा च रुद्रदेवताका । शिष्टा मारुत्यः ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यं त्रायध्व इदमिदं देवासो यं च नयथ ।

तस्मा अग्ने वरुण मित्रार्यमन्मरुतः शर्म यच्छत ॥ १

यं । त्रायध्वे । इदंऽइदं । देवासः । यं । च । नयथ ।

तस्मै । अग्ने । वरुण । मित्र । अर्यमन् । मरुतः । शर्म ।

यच्छत ॥ १

हे देवासो देवा इदमिदमितो भयहेतोर्यं स्तोतारं त्रायध्वे पालयध्वे । यं च स्तोतारं नयथ सन्मार्गं प्रापयथ हे अग्ने वरुण मित्र अर्यमन् हे मरुत एवंभूता हे हे देवाः तस्मै स्तोत्रे शर्म सुखं यच्छत । दत्त ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युष्माकं देवा अवसाहनि प्रिय ईजानस्तरति द्विषः ।

प्र स क्षयं तिरते वि महीरिषो यो वो वराय दाशति ॥ २

युष्माकं । देवाः । अवसा । अहंनि । प्रिये । ईजानः ।

तरति । द्विषः ।

प्र । सः । क्षयं । तिरते । वि । महीः । इषः । यः । वः ।

वराय । दाशति ॥ २

हे देवा युष्माकं युष्मदीयेनावसा रक्षणेन प्रियेऽहनि सर्वेषां देवानां प्रियभूते यज्ञाभिधाने दिवस ईजान इष्टवाञ्जनो द्विषः शत्रून् तरति । आक्रामति । स यजमानः क्षयं स्वकीयं निवासं प्रतिरते । प्रवर्धयति । यो यजमानो वो युष्मभ्यं महीर्महतीरिषो हवींषि अन्नानि वराय निवारणाय यूयं नान्यत्र गच्छतास्मदीयान्येव हवींषि स्वीकुरुतेति निरोधनं कर्तुं वि दाशति विशेषेण ददाति । अत एव स्वकीयं निवासं वर्धयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नहि वंश्चरमं चन वसिष्ठः परिमंसते ।

अस्माकमद्य मरुतः सुते सचा विश्वे पिबत कामिनः ॥ ३

नहि । वः । चरमं । चन । वसिष्ठः । परिऽमंसते ।

अस्माकं । अद्य । मरुतः । सुते । सचा । विश्वे । पिबत ।

कामिनः ॥ ३

वसिष्ठ ऋषिर्वो युष्माकं मध्ये चरमं चनावरमपि नहि परिमंसते । वर्जयित्वा न स्तौति । किंतु सर्वानेव युष्मान् स्तौतीत्यर्थः । अद्यास्मिन्दिनेऽस्माकमस्मदीये सुते सोमेऽभिषुते सति हे मरुतः कामिनः सोमं कामयमाना विश्वे यूयं सचा संगत्य पिबत । पानं कुरुत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नहि वं ऊतिः पृतनासु मर्धति यस्मा अराध्वं नरः ।

अभि व आवर्त्सुमतिर्नवीयसी तूयं यात पिपीषवः ॥ ४

नहि। वः। ऊतिः। पृतनासु। मर्धति। यस्मै।

अराध्वं। नरः।

अभि। वः। आ। अवर्त्। सुऽमतिः। नवीयसी। तूयं।

यात। पिपीषवः॥४

हे मरुतो वो युष्मदीयोती रक्षा पृतनासु युद्धेषु नहि मर्धति। न खलु हिनस्ति। शत्रुभिः कृतां हिंसां सहत इत्यर्थः। हे नरो नेतारो यूयं यस्मै अनायाराध्वं कामानदध्वं तं जनं न हिनस्तीति संबंधः। नवीयसी नवतरा वो युष्मदीया सुमतिरनुग्रहबुद्धिरभ्यावर्त्। अस्मानभ्यावर्तताम्। तथा हे पिपीषवः सोमपानकामा यूयमपि तूयं क्षिप्रं यात आगच्छत॥

॥ अथ पंचमी॥

ओ षु घृ'ष्विराधसो यातनांधांसि पीतये।

इमा वो हव्या मरुतो ररे हि कं मो ष्व१न्यत्र गंतन॥५

ओ इति। सु। घृष्विऽराधसः। यातन। अंधांसि। पीतये।

इमा। वः। हव्या। मरुतः। ररे। हि। कं। मो इति।

सु। अन्यत्र गंतन॥५

हे घृष्विराधसः। परस्परघृष्टानि सुसंहतानि राधांसि येषां ते। हे मरुतो यूयमंधांसि सोमलक्षणानि हवींषि पीतये भक्षणार्थं सु सुष्ठु यातन। आयात। हि यस्मात्कारणात् हे मरुतो वो युष्मभ्यमिमानि हव्या हव्यानि हवींषि ररे अहं ददामि अतः कारणाद्यूयमन्यत्र मो षु गंतन। मा गच्छत॥

॥ अथ षष्ठी॥

आ च नो बर्हिः सदताविता च नः स्पार्हाणि दातवे वसु।

अस्रेधंतो मरुतः सोम्ये मधौ स्वाहेह मादयाध्वै॥६

आ । च । नः । बर्हिः । सदत । अवित । च । नः ।

स्पार्हाणि । दातवे । वसु ।

अस्रेधन्तः । मरुतः । सोम्ये । मधौ । स्वाहा । इह ।

मादयाध्वै ॥ ६

हे मरुतो यूयं नोऽस्मदीये बर्हिः कुशमये बर्हिष्यासदत च । उपविशत । स्पार्हाणि स्पृहणीयानि वसु वसूनि धनानि दातवेऽस्मभ्यं दातुं नोऽस्मानवित च । आगच्छत च । हे मरुतोऽस्रेधन्तोऽहिंसन्तो यूयमिहास्मिन्यज्ञे मधौ मदकरे सोम्ये सोमात्मके हविषि स्वाहा स्वाहाकारेण मादयाध्वै । मादयध्वं । माद्यत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सस्वश्चिद्धि तन्वः शुंभमाना आ हंसासो नीलपृष्ठा अपप्तन् ।

विश्वं शर्धो अभितो मा नि षेद नरो न रण्वाः सवने मदंतः ॥ ७

सस्वरिति । चित् । हि । तन्वः । शुंभमानाः । आ ।

हंसासः । नीलऽपृष्ठाः । अपप्तन् ।

विश्वं । शर्धः । अभितः । मा । नि । सेद । नरः । न ।

रण्वाः । सवने । मदंत ॥ ७

सस्वरंतर्हिता मरुतस्तन्वः स्वकीयान्यंगानि शुंभमाना अलंकरणैः शोभयंतो मरुतो नीलपृष्ठा असितवर्णा हंसासो हंसा इवापप्तन् । आपतंतु । आगच्छंतु । विश्वं शर्धो व्याप्तो मरुद्गणो मा मामभितः सर्वतान्निषेद । निषीदतु । तत्र दृष्टांतः । सवनेऽस्मदीये यज्ञे मदंतो हृष्यंतो रण्वा रमणीया नरो न मनुष्या इव तद्वत् ॥

शाकमेधेषु मरुद्भ्यः सांतपनेभ्य इत्यस्य यो नो मरुत इति पूर्वानुवाक्या सांतपना इदमिति याज्या । तथा च सूत्रितं । सांतपना इदं हविर्यो नो मरुतो अभि दुर्हृणायुः । आ० २, १८ । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

यो नो मरुतो अभि दुर्हृणायुस्तिरश्चित्तानि वसवो जिघांसति।
द्रुहः पाशान्प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन हन्मना हंतना तं ॥ ८

यः । नः । मरुतः । अभि । दुःऽहृणायुः । तिरः । चित्तानि ।
वसवः । जिघांसति ।
द्रुहः । पाशान् । प्रति । सः । मुचीष्ट । तपिष्ठेन । हन्मना ।
हंतन । तं ॥ ८

हे वसवः प्रशस्ता हे मरुतो नोऽस्मदीयानि चित्तानि दुर्हृणायुरशोभनं क्रुध्यन् तिरः सर्वैस्तिरस्कृतो यो जनोऽभिजिघांसति आभिमुख्येन हंतुमिच्छति । स जनो द्रुहः पापायां द्रोग्धुर्वरुणस्य पाशानस्मासु प्रति स मुचीष्ट बध्नीयात् यूयं तं जनं तपिष्ठेन तप्ततमेन हन्मना हननसाधनेनायुधेन हंतन । हत । हिंस्त ॥

॥ अथ नवमी ॥

सांतपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुजुष्टन ।
युष्माकोती रिशादसः ॥ ९

सांऽतपनाः । इदं । हविः । मरुतः । तत् । जजुष्टन ।
युष्माक । ऊती । रिशादसः ॥ ९

सांतपनाः शत्रूणां संतापका हे मरुत इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हविर्युष्मभ्यं कल्पितमिति शेषः । हे रिशादसो रिशतां हिंसतामसितारो रिशानामत्तारो वा वयं युष्माक युष्माकभूती ऊत्या रक्षया तत्ताहशं हविर्जुजुष्टन । सेवध्वं ॥

ऋष्टिमेधास इति ऋष्टिमेधोयस्य ऋषिमेधोऽनुपाक्या । सूचितं च । ऋष्टिमेधास आ गत प्र झुग्रा च ईरते मह्यानि । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

ऋष्टिमेधास आ गंत मरुतो मार्प भूतन ।

युष्माकोती सुदानवः ॥ १०

ऋष्टिऽमेधासः । आ । गत । मरुतः । मा । अप । भूतन ।

युष्माकं । ऊती । सुऽदानवः ॥ १०

ऋष्टिमेधासो ऋष्टे क्रियमाणो यज्ञो येषां ते सुदानवः शोभनदाना हे मरुतो यूयं युष्माक युष्माकमूती ऊत्या रक्षया युक्ता आगत । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छत । हे मरुतो मापभूतन । अपगता मा भवत । भू प्राप्ताविति धातुः ॥

वैश्वदेवे पर्वणि मारुतस्यानुवाक्येह व इत्येषा । सूचितं च । इहेह वः स्वतवसः प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय । आ० २. १६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते एकादशी ॥

इहेह वः स्वतवसः कवयः सूर्यत्वचः ।

यज्ञं मरुत आ वृणे ॥ ११

इहऽइह । वः । स्वऽतवसः । कवयः । सूर्यऽत्वचः ।

यज्ञं । मरुतः । आ । वृणे ॥ ११

हे स्वतवसः स्वायत्तबलाः स्वयं प्रवृद्धा वा हे कवयः क्रांतदर्शिनः सूर्यत्वचः सूर्यवर्णा एवंभूता हे मरुतो यूयमिहेह हे वोऽस्मदीयं यज्ञमावृणे । आभजामि । करवाणि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ।
उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १२

त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ।
उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १२

अत्र शौनकः । त्रिरात्रं नियतोऽपोष्य श्रपयेत्पायसं चरुं । तेनाहुतिशतं पूर्णं जुहुयाच्छंसितव्रतः ॥ तदन्ते च यजेद्देवं त्र्यंबकं त्र्यंबकेत्यृचा । एतत्सर्वमतं कृत्वा जीवेद्वर्षशतं सुखी । ऋग्वि० २, २७. । [त्रयाणां ब्रह्मविष्णुरुद्राणामंबकं पितरं यजामहे इति विश्वसाक्षितो वसिष्ठो ब्रवीति । किंविशिष्टमित्यत आह । सुगंधिं प्रसारितपुण्यकीर्तिं । पुनः किंविशिष्टं । पुष्टिवर्धनं जगद्बीजं । उत्पत्तिनिमित्तं उपासकस्य वर्धनं । अणिमादिशक्तिवर्धनं । अतस्तत्प्रसादादेव सर्वोत्कर्षात्संसाराद्वा मुक्षीय । मोचय । यथा बंधनाद्वृंताद्वद्धं कर्कटीफलं मुच्यते तद्वत्संसाराद्वा मोचय । किं मर्यादीकृत्य । आमृतात् । सायुज्यमोक्षपर्यंतमित्यर्थः । अथ तैत्तिरीयभाष्ये शोभनः शरीरगंधः पुण्यगंधो वा यस्यासौ सुगंधिः । यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य दूराद्गंधो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गंधो वातीति श्रुतेः । पुष्टिं शरीरधनादिविषयां वर्धयतीति पुष्टिवर्धनः । तादृशं त्र्यंबकं यजामहे । पूजयामः । लोके यथोर्वारुकफलानि बंधनाद्वृंतात्स्वयमेव मुच्यंते तद्वदहं त्र्यंबकप्रसादेन मृत्योर्मुक्षीय । मोचनयुक्तो भूयासं । अमृतात्स्वर्गजीवितात्स्वर्गादेर्वा मा मुक्षीय । चतुर्थपादार्थं मंत्रस्य तात्पर्यनिश्चयं दर्शयति । त्र्यंबकं यजामह इत्याह मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति वा नैतदाहेति ॥]

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥
व्याख्याय निगमाभिज्ञः पंचमस्य चतुर्थकं ।
अध्यायं सायणाचार्यः पंचमं व्याकरोत्यथ ॥

तत्र यदद्य सूर्येति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । यदद्य द्वादश तु वै सौर्याद्येति । मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः । अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् छंदः । तु वा इत्युक्तत्वादेतदादीनि सप्त सूक्तानि मित्रावरुणदेवत्यानि । आद्या सूर्यदेवत्या ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदद्य सूर्य ब्रवोऽनागा उद्यन्मित्राय वरुणाय सत्यं ।
वयं देवत्रादिते स्याम तव प्रियासो अर्यमन्गृणंतः ॥ १

यत् । अद्य । सूर्य । ब्रवः । अनागाः । उत्ऽयन् । मित्राय ।
वरुणाय । सत्यं ।
वयं । देवऽत्रा । अदिते । स्याम । तव । प्रियासः । अर्यमन् ।
गृणंतः ॥ १

हे सूर्य सर्वस्य प्रेरक एतन्नामक देव उद्यन् उदयंस्त्वं यदद्यद्याग्निचनुष्ठान-कालेऽस्मान्ब्रवः ब्रूयाः । किमिति । अनागा अनागस इति । एतेऽपापा इति यदि देवेषु मध्ये ब्रूयाः तर्हि वयं हे अदिते अदीनदेव देवत्रा देवेषु देवानां मध्ये मित्राय वरुणाय च सत्यमविनयं स्याम । अनागसो भवेम । किंच हे अर्यमन् दातस्त्वां गृणंतः स्तुवंतस्तव प्रियासः प्रियाः स्याम । त्वत्प्रेमविषया भवेम । यद्वोत्तरार्धं एकं वाक्यं । हे अदिते हे अर्यमन् उक्तलक्षण देव वयं देवेषु मध्ये त्वां गृणंतस्तवैव प्रियाः स्याम । यदि मां देवेष्वपापं ब्रूयास्तर्हि तैरयमनपराधीत्यनु-गृहीतस्त्वां स्तुत्वा तव प्रियो भवेयमित्यर्थः ॥

अथ द्वितीया ॥

एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उभे उदेति सूर्यो अभि ज्मन् ।
विश्वस्य स्थातुर्जगतश्च गोपा ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥ २

एषः । स्यः । मित्रावरुणा । नृऽचक्षाः । उभे इति । उत् ।
एति । सूर्यः । अभि । ज्मन् ।
विश्वस्य । स्थातुः । जगतः । च । गोपाः । ऋजु । मर्तेषु ।
वृजिना । च । पश्यन् ॥ २

हे मित्रावरुणा एष पुरतो दृश्यमानः स्य स सर्वैः स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धो नृचक्षा नृणां मनुष्याणां द्रष्टा सूर्य उभे द्यावापृथिव्यावभि अभिलक्ष्योदेति ज्मन्नंतरिक्षे गच्छन् । स विशेष्यते । विश्वस्य सर्वस्य स्थातुः स्थावरस्य जगतो जंगमस्य च गोपा गोपायिता । किं कुर्वन् । मर्तेषु मनुष्येषु स्थितान्यृजूनि सुकृतानि वृजिनानि पापानि च पश्यन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयुक्त सप्त हरितः सधस्थाद्या ईं वहंति सूर्यं घृताचीः ।
धामानि मित्रावरुणा युवाकुः सं यो यूथेव जनिमानि चष्टे ॥ ३

अयुक्त । सप्त । हरितः । सधऽस्थात् । याः । ईं । वहंति ।
सूर्यं । घृताचीः ।
धामानि । मित्रावरुणा । युवाकुः । सं । यः । यूथाऽइव ।
जनिमानि । चष्टे ॥ ३

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवयोरागमनाय सधस्थात्सहस्थानादंतरिक्षादंतरिक्षे सप्त सर्पणस्वभावान् तत्संख्याकान्वा हरितो हरिद्वर्णानश्वानयुक्त । युक्तवान् । हरित आदित्यस्येति हि निरुक्तं । या हरित ईमेनं सूर्यं देवं घृताचीर्घृतांचना

उदकवत्यः। उदकप्रदा इत्यर्थः। ता नद्यः सप्तो वहंति ता अयुक्त। अथोदितः सन् धामानि स्थानानि लोकान् जनिमानि जन्मानि। जन्मभाजः प्राणिन इत्यर्थः। तांश्च युवाकुर्युवां चावयानो यो देवः संचष्टे सम्यक् पश्यति यूथेव गोयूथानीव गोपाः। स यथा सर्वं यूथं तदन्तर्गतव्यक्तिं च सम्यक् पश्यति तद्वल्लोकान्प्राणिनश्च पश्यति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उद्वां पृक्षासो मधुमंतो अस्थुरा सूर्यो अरुहच्छुक्रमर्णः ।

यस्मा आदित्या अध्वनो रदंति मित्रो अर्यमा वरुणः

सजोषाः ॥ ४

उत् । वां । पृक्षासः । मधुऽमंतः । अस्थुः । आ । सूर्यः ।

अरुहत् । शुक्रं । अर्णः ।

यस्मै । आदित्याः । अध्वनः । रदंति । मित्रः । अर्यमा ।

वरुणः । सऽजोषाः ॥ ४

हे मित्रावरुणौ वां युवयोरर्थाय पृक्षासोऽन्नानि चरुपुरोडाशादीनि मधुमंति माधुर्योपेतानि तथा धानौषध्यादीनि उदस्थुः। संपादितान्यासन्। सूर्यश्च शुक्रं दीप्तमर्णोऽन्तरिक्षमारुहत्। आरोहति। यस्मै सूर्याय तत्कामनायैवादित्या अदितेः पुत्रा देवा अध्वनो मार्गान्रदंति विलिखंति साधयंति। के ते। मित्रोऽर्यमा वरुणश्चैते त्रयोऽपि देवाः सजोषसः समानप्रीतयः संतः स एव आरुहदिति॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमे चेतारो अनृतस्य भूरेर्मित्रो अर्यमा वरुणो हि संति ।

इम ऋतस्य वावृधुर्दुरोणे शग्मासः पुत्रा अदितेरदब्धाः ॥ ५

इमे । चेतारः । अनृतस्य । भूरेः । मित्रः । अर्यमा ।

वरुणः । हि । संति ।

इमे । ऋतस्य । ववृधुः । दुरोणे । शग्मासः । पुत्राः । अदितेः ।

अदब्धाः ॥ ५

इमे मित्रोऽर्यमा वरुणश्च त्रयोऽप्यनृतस्य पापस्य भूरेः प्रभूतस्य चेतारो हंतारः संति । भवंति हि । इमे मित्रादय ऋतस्य यज्ञस्य दुरोणे गृहे ववृधुः । वर्धंते हविषा स्तुत्या च । कीदृशास्ते । शग्मासः सुखकरा अदितेः पुत्रा अदब्धा अहिंसिताः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इमे मित्रो वरुणो दूळभासोऽचेतसं चिच्चितयंति दक्षैः ।

अपि क्रतुं सुचेतसं वतंतस्तिरश्चिदंहः सुपथा नयंति ॥ ६

इमे । मित्रः । वरुणः । दुःऽदभासः । अचेतसं । चित् ।

चितयंति । दक्षैः ।

अपि । क्रतुं । सुऽचेतसं । वतंतः । तिरः । चित् । अंहः ।

सुऽपथा । नयंति ॥ ६

इम आदित्या मित्रो वरुणश्च । एतद्द्वयग्रहणमन्येषामप्युपलक्षणं । त इमे दूळभासो दुर्दभा अनभिभाव्या अचेतसं चित् अप्रज्ञानमनुष्ठानविषयज्ञानरहितमपि दक्षैः सामर्थ्यैश्चितयंति । अपि सुचेतसं प्रकृष्टज्ञानवंतं पुरुषं क्रतुं कर्तारं कर्मानुष्ठानवंतं वतंतो गच्छंतोऽंहो दुःकृतं तिरश्चित् तिरो नयंतोऽस्मान्सुपथा शोभनेन मार्गेण नयंति । प्रापयंत्यभिमतं यज्ञं स्वर्गादिकं वा ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे प्रथमो वर्गः

॥ अथ सप्तमी ॥

इमे दिवो अनिमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसो अचेतसं नयंति ।

प्रव्राजे चिन्नद्यो गाधमस्ति पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन् ॥ ७

इमे । दिवः । अनिऽमिषा । पृथिव्याः । चिकित्वांसः ।

अचेतसं । नयंति ।

प्रऽव्राजे । चित् । नद्यः । गाधं । अस्ति । पारं । नः ।

अस्य । विष्पितस्य । पर्षन् ॥ ७

इमे मित्रादयो दिवो द्युलोकस्य पृथिव्याश्च संबंधिनोऽनिमिषानिमेषेण सर्वदा चिकित्वांसो जानंतः । कं । अचेतसमज्ञानं । नयंति प्रापयंति कर्माणि प्रव्राजे चित् प्रवणेऽप्यत्यंतनिम्नेऽपि देशे नद्यो नद्या गाधमस्ति । भवति युष्मत्प्रसादात् । ते महांतो नोऽस्माकमस्य विष्पितस्य व्याप्तितस्य कर्मणः पारं पर्षन् । पारयंतु । नयंतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्गोपावददितिः शर्म भद्रं मित्रो यच्छंति वरुणः सुदासे ।

तस्मिन्ना तोकं तनयं दधाना मा कर्म देवहेळनं तुरासः ॥ ८

यत् । गोपाऽवत् । अदितिः । शर्म । भद्रं । मित्रः । यच्छंति ।

वरुणः । सुऽदासे ।

तस्मिन् । आ । तोकं । तनयं । दधानाः । मा । कर्म ।

देवऽहेळनं । तुरासः ॥ ८

यच्छर्म सुखं गृहं वा गोपावद्रक्षणोपेतं भद्रं स्तुत्यमदितिरदीनोऽखंडितो वादितिर्वा मित्रो वरुणश्चैते त्रयो देवाः सुदासे सुदानाय मह्यं यच्छंति प्रयच्छंति तस्मिञ्छर्मणि तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रादिकं । अथवा तनयशब्दोऽपत्यसामान्यवचनः । तोकं बलवंतं पुत्रमा सर्वतो दधाना धारयंतो वयं हे तुरासो गमनाय त्वरमाणा देवहेळनं देवानां मित्रादीनां कोपनं मा कर्म । मा कार्ष्म ॥

॥ अथ नवमी ॥

अव वेदिं होत्राभिर्यजेत रिपः काश्चिद्वरुणध्रुतः सः ।

परि द्वेषोभिरर्यमा वृणक्तूरुं सुदासे वृषणा उ लोकं ॥ ९

अव । वेदिं । होत्राभिः । यजेत । रिपः । काः । चित् ।

वरुणऽध्रुतः । सः ।

परि । द्वेषःऽभिः । अर्यमा । वृणक्तु । उरुं । सुऽदासे ।

वृषणौ । ऊं इति । लोकं ॥ ९

हे मित्रादयः सोऽस्मद्द्वेषी वेदिं यागसाधनं होत्राभिः । वाङ्नामैतत् । वाग्रूपाभिः स्तुतिभिः सार्धमवयजेत । वेद्यां कर्माणि कुर्वन् देवान् स्तुयादित्यर्थः । अवपूर्वो यजतिस्त्यागार्थः । स किं प्राप्नुयादिति तत्राह । वरुणध्रुतो वरुणेन त्वया हिंसितः स काश्चिद्रिपो हिंसाः प्राप्नुयादिति शेषः । अस्मांस्त्वर्यमा देवो द्वेषोभिर्द्वेष्टृभी रक्षःप्रभृतिभिः परिवृणक्तु । वर्जयतु । उरुं विस्तीर्णं लोकं स्थानं सुदासे शोभनदानाय मह्यं प्रयच्छतं हे वृषणा वर्षकौ कामानां मित्रावरुणौ ॥

॥ अथ दशमी ॥

सस्वश्चिद्धि समृतिस्त्वेष्येषामपीच्येन सहसा सहन्ते ।

युष्मद्भिया वृषणो रेजमाना दक्षस्य चिन्महिना मृळता नः ॥ १०

सस्वरिति । चित् । हि । संऽऋतिः । त्वेषी । एषां ।

अपीच्येन । सहसा । सहन्ते ।

युष्मत् । भिया । वृषणः । रेजमानाः । दक्षस्य । चित् ।

महिना । मृळत । नः ॥ १०

एषां मित्रादीनां संमृतिः संगतिः संहतिर्वा सस्वरंतर्हिता निगूढा त्वेषी दीप्ता च भवति । तादृशा एतेऽपीच्येन । एतदप्यंतर्हितनाम । निगूढेन सहसा बलेन

सहंते । अभिभवंत्यस्मद्द्वेष्टॄन् । किंच हे वृषणोऽभिमतवर्षका मित्रादयो युष्मद्युष्मत्तो भिया भीत्या रेजमानाः कंपमाना भवंति विरोधिनः । यस्मादेवं तस्माद्दक्षस्य युष्माकं बलस्य महिना महिम्ना महत्त्वेन नोऽस्मभ्यं मृळत । सुखयत ॥

॥ अथैकादशी ॥

यो ब्रह्मणे सुमतिमायजाते वाजस्य सातौ परमस्य रायः ।

सीक्षंत मन्युं मघवानो अर्य उरु क्षयाय चक्रिरे सुधातु ॥ ११

यः ॥ ब्रह्मणे । सुऽमतिं । आऽयजाते । वाजस्य । सातौ ।

परमस्य । रायः ।

सीक्षंत । मन्युं । मघऽवानः । अर्यः । उरु । क्षयाय ।

चक्रिरे । सुऽधातु ॥ ११

यो यजमानो ब्रह्मणे परिवृढस्वकर्मणे युष्मत्स्तोत्ररूपाय सुमतिं शोभनां बुद्धिमायजाते आयजते । यजतिरत्र दाने । ददाति करोति । किमर्थं । वाजस्यान्नस्य सातौ दाने निमित्ते परमस्योत्कृष्टस्य रायो धनस्य च सातौ तस्यार्यः । ईरयति स्तुतीः प्रेरयतीत्यरिः स्तोता । मन्युं स्तोत्रं मघवानो दानवंतोऽर्यमादयः सीक्षंत । सचते । सेवित्वा च तस्मोरुक्षयाय विस्तीर्णनिवासाय सुधातु सुधाम शोभनस्थानं चक्रिरे । कुर्वते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।

विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२

इयं । देवा । पुरःऽहितिः । युवऽभ्यां । यज्ञेषु । मित्रावरुणौ ।

अकारि ।

विश्वानि । दुःऽगा । पिपृतं । तिरः । नः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १२

अनया स्तुतिमुपसंहरति। हे देवा देवौ मित्रावरुणौ युवभ्यां युवाभ्यां यज्ञेष्वियं पुरोहितिः पुरस्क्रिया पूजा स्तुतिलक्षणाकारि। कृताभूत्। तां सेवित्वा विश्वानि सर्वाणि दुर्गा दुःखेन गंतव्यान्यापदस्तिरस्तिरस्कुरुतं। तथा कृत्वा नोऽस्मान्पिपृतं। पारयतं। षष्ठो गतः॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः॥

उद्वां चक्षुरिति सप्तर्चं षष्टं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं। उद्वां सप्तेत्यनुक्रमणिका॥ विनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उद्वां चक्षुर्वरुणा सुप्रतीकं देवयोरेति सूर्यस्ततन्वान्।

अभि यो विश्वा भुवनानि चष्टे स मन्युं मर्त्येष्वा चिकेत॥ १

उत्। वां। चक्षुः। वरुणा। सुऽप्रतीकं। देवयोः। एति।

सूर्यः। ततन्वान्।

अभि। यः। विश्वा। भुवनानि। चष्टे। सः। मन्युं।

मर्त्येषु। आ। चिकेत॥ १

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवयोर्द्योतमानयोर्वां युवयोश्चक्षुः प्रकाशकं तेजः सुप्रतीकं शोभनरूपमेवंरूपः सूर्यस्ततन्वान् तेजो विस्तारयन्नुदेति। उदञ्चति। अथोदितो यो देवो विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्यभिचष्टे अभिपश्यति स देवो मर्त्येषु प्रवृत्तं मन्युं स्तोत्रं कर्म वा चिकेत। आजानाति॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र वां स मित्रावरुणावृतावा विप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियर्ति।

यस्य ब्रह्माणि सुक्रतू अवाथ आ यत्क्रत्वा न शरदः पृणैथे॥ २

प्र। वां। सः। मित्रावरुणौ। ऋतऽवा। विप्रः। मन्मानि।
दीर्घऽश्रुत्। इयर्ति।
यस्य। ब्रह्माणि। सुक्रतू इति सुऽक्रतू। अवाथः। आ। यत्।
क्रत्वा। न। शरदः। पृणैथे इति॥ २

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि स प्रसिद्धो विप्रो मेधाव्यृतावा यज्ञवान् दीर्घश्रुत् चिरकालं श्रोता एवमुक्तलक्षणो वसिष्ठ ऋषिः प्रेरयति। यस्य ऋषेर्ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि हे सुक्रतू शोभनकर्माणावयवाणी रक्षथः। यत्क्रतुं शरदो बह्वीः संवत्सरानापृणैथे आपूरयेथे स उदियर्ति॥

॥ अथ तृतीया॥

प्रोरोर्मित्रावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋष्वाद्बृहतः सुदानू।
स्पशो दधाथे ओषधीषु विक्ष्वृधग्यतो अनिमिषं रक्षमाणा॥ ३

प्र। उरोः। मित्रावरुणा। पृथिव्याः। प्र। दिवः। ऋष्वात्।
बृहतः। सुदानू इति सुऽदानू।
स्पशः। दधाथे इति। ओषधीषु। विक्षु। ऋधक्। यतः।
अनिंऽमिषं। रक्षमाणा॥ ३

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवामुरोर्विस्तीर्णायाः पृथिव्या अपि प्र। प्ररिरिचाथे। अत्रेदेव प्ररिरिचे। ऋग्वे० १. ६१. ९.। इत्यादिषु प्रशब्दस्य रिरिच इत्यनेन सह संबंधदर्शनादत्राप्युचितक्रियाध्याहारेण रिरिच इति योज्यं। तथा ऋष्वान्महतो बृहतः स्वरूपतोऽतिमहतो दिवो द्युलोकादपि प्ररिरिचाथे हे सुदानू शोभनदानौ। किंचौषधीषु विक्षु प्रजासु निमित्तभूतासु प्रजासु चेति वा स्पशो रूपं दधाथे। धारयेथे। किं कुर्वंतौ। ऋधक् यत ऋधक् सत्येन यतो विवेकाद्वा सत्येन गच्छंतो जनाननिमिषमव्यवधानेन सर्वदा रक्षमाणा पालयंतौ॥

॥ अथ चतुर्थी

शंसा मित्रस्य वरुणस्य धाम शुष्मो रोदसी बद्बधे महित्वा।
अयन्मासा अयज्वनामवीराः प्र यज्ञमन्मा वृजनं तिराते॥ ४

शंस। मित्रस्य। वरुणस्य। धाम। शुष्मः। रोदसी दृति।
बद्बधे। महिऽत्वा।
अयन्। मासाः। अयज्वनां। अवीराः। प्र। यज्ञऽमन्मा।
वृजनं। तिराते॥ ४

हे ऋषे मित्रस्य वरुणस्य च धाम तेजःस्थानं शंस। स्तुहि। ययोर्देवयोः शुष्मो बलं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सह वर्तमाने महित्वा स्वमहत्त्वेन बद्बधे बध्नाति पृथक्-स्थापयति इयं पृथिवीयं द्यौरिति पृथक्करोति। द्यावापृथिवी मह्यास्तामिति श्रुतेः। अयज्वनामननुष्ठातॄणां मासाः कालावयवा अवीरा अपुत्रा एवायन्। यंतु। गच्छंतु। तद्विपरीतो यज्ञमन्मा यज्ञार्थं मतिमान्यज्वा वृजनं बलं प्रतिराते। प्रवर्धयतु। प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः॥

॥ अथ पंचमी ॥

अमूरा विश्वा वृषणाविमा वां न यासु चित्रं ददृशे न यक्षं।
द्रुहः सचंते अनृता जनानां न वां निण्यान्यचिते अभूवन्॥ ५

अमूरा। विश्वा। वृषणौ। इमाः। वां। न। यासु। चित्रं।
ददृशे। न। यक्षं।
द्रुहः। सचंते। अनृता। जनानां। न। वां। निण्यानि।
अचिते। अभूवन्॥ ५

हे असूरा असूरौ हे विश्वा व्याप्तौ हे वृषणौ वर्षितारौ वां युवाभ्यामिमानि स्तुतिवचांसि क्रियंते। यासु स्तुतिषु चित्राणि न ददृशे न दृश्यते न यक्षं न पूजा दृश्यते। युवाभ्यां महिम्नोऽपि महत्त्वात् प्रयत्नेन क्रियमाणमपि स्तोत्रं न चमत्करोतीत्यर्थः। जनानामन्तता स्तुत्यविषयाणि स्तोत्राणि द्रुहो द्रोग्धारः सचंते। सेवंते। न महांतः वां युवाभ्यां क्रियमाणानि निण्यान्यंतर्हितानि रहस्यान्यपि स्तोत्राण्यचितेऽज्ञानाय नाभूवन्। न भवंति॥

॥ अथ षष्ठी ॥

समु वां यज्ञं महयं नमोभिर्हुवे वां मित्रावरुणा सबाधः।

प्र वां मन्मान्यृचसे नवानि कृतानि ब्रह्म जुजुषन्निमानि॥ ६

सं। ऊं इति। वां। यज्ञं। महयं। नमःऽभिः। हुवे। वां।
मित्रावरुणा॥ सऽबाधः।

प्र। वां। मन्मानि। ऋचसे। नवानि। कृतानि। ब्रह्म।
जुजुषन्। इमानि॥ ६

हे मित्रावरुणौ वां युवयोर्यज्ञं नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिः समु महयं। संपूजयाम्यहं। तदर्थं हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां सबाधो बाधायुक्तोऽहं हुवे। आह्वयामि बाधापरिहाराय। वां युवाभ्यामृचसे स्तुत्यै नवानि नूतनानि स्तुत्यानि वा मन्मानि स्तोत्राणि प्रभवंत्वित्यध्याहारः। कृतानि यया समूहीकृतानीमानीदानीं क्रियमाणानि ब्रह्म परिवृढानि स्तोत्राणि युवां जुजुषन्। प्रीणयंतु॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि।

विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः
सदा नः॥ ७

इयं । देवा । पुरःऽहिंतिः । युवऽभ्यां । यज्ञेषुं । मित्रावरुणौ । अकारि ।

विश्वानि । दुःऽगा । पिपृतं ॥ तिरः । नः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदां । नः ॥ ७

इयं देवेति सप्तमी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

उत्सूर्यं इति षड्‌चं सप्तमं सूक्तं। अत्रानुक्रमणिका। उत्सूर्यः षड्ाद्यास्तिस्रः सौर्यं इति। वसिष्ठ ऋषिः। त्रिष्टुप् छंदः। आद्यास्तिस्रः सूर्यदेवत्याः शिष्टा मित्रावरुणदेवत्या॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उत्सूर्यो बृहदर्चींष्यश्रेत्पुरु विश्वा जनिंम मानुंषाणां ।
समो दिवा ददृशे रोचंमानः क्रत्वां कृतः सुकृंतः कर्तृभिंर्भूत् ॥ १

उत् । सूर्यः । बृहत् । अर्चींषि । अश्रेत् । पुरु । विश्वां । जनिंम । मानुंषाणां ।

समः । दिवा । ददृशे । रोचंमानः । क्रत्वां । कृतः । सुऽकृंतः । कर्तृऽभिंः । भूत् ॥ १

सूर्यः सर्वस्य प्रेरको देवो बृहदत्यधिकं पुरु पुरूणि बहून्यर्चींषि तेजांस्युदश्रेत्। ऊर्ध्वं श्रयति। किं प्रति। मानुषाणां मनुष्याणां विश्वा सर्वाणि जनिम जनिमानि जनान्। जनशब्दः संघवचनः। तान्प्रत्युदश्रेत्। स देवो दिवाहनि रोचमानः सन् समो ददृशे एकरूपः प्रतिनियतः सन् दृश्यते। तस्मात्पुरुषं पुरुषं प्रत्यादित्यो भवतीति हि श्रुतिः। स देवः क्रत्वा सर्वस्य कर्त्रा कृतः संपादितः प्रजापतिना कर्तृभिः स्तुतिकर्तृभिः सुकृतः स्तुत्या तीक्ष्णीकृतो भूत् भवति॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स सूर्य प्रति पुरो न उद्गा एभिः स्तोमेभिरेतशेभिरेवैः ।

प्र नो मित्राय वरुणाय वोचोऽनागसो अर्यम्णे अग्नये च ॥ २

सः । सूर्य । प्रति । पुरः । नः । उत् । गाः । एभिः ।

स्तोमेभिः । एतशेभिः । एवैः ।

प्र । नः । मित्राय । वरुणाय । वोचः । अनागसः । अर्यम्णे ।

अग्नये । च ॥ २

हे सूर्य स प्रसिद्धस्त्वं नोऽस्मान्प्रति पुरः पुरस्तादुद्गाः । उद्गच्छ । कैः साधनैः । एभिः स्तोमेभिः स्तोमैः स्तुत्यैरेतशेभिरेतशैः ॥ स्वार्थिकः शकारो यथा जरंता युवशा ता । ऋग्वे० १. १६१. ७. । पुरुषः कृष्णशवास्युत्तरतः । ऐ० ब्रा० ५. १४. । इत्यादिवत् ॥ तादृशैरेवैर्गमनशीलैरश्वैरुद्गाः । अथ तथा कृत्वास्माभिः स्तुतः सन् नोऽस्माननागसोऽपापान्प्रवोचः । केभ्यः । मित्राय वरुणायार्यम्णेऽग्नये च । अत्र सौर्यं इतरेषां मित्रादीनां संकीर्तनं तेषामपि निपातभाक्त्वादविरुद्धं । एवं पूर्वत्रोत्तरत्र च मैत्रावरुणेऽर्यमादीनां संकीर्तनमपि न विरुध्यते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि नः सहस्रं शुरुधो रदंत्वृतावानो वरुणो मित्रो अग्निः ।

यच्छंतु चंद्रा उपमं नो अर्कमा नः कामं पूपुरंतु स्तवानाः ॥ ३

वि । नः । सहस्रं । शुरुधः । रदंतु । ऋतऽवानः । वरुणः ।

मित्रः । अग्निः ।

यच्छंतु । चंद्राः । उपऽमं । नः । अर्कं । आ । नः । कामं ।

पूपुरंतु । स्तवानाः ॥ ३

नोऽस्मभ्यं गुरुधः शुचेर्दुःखस्य प्रतिरोद्धार कृतावानः सत्यवंतो वरुणादयः सहस्रं सहस्रसंख्याकं धन यिरदंतु। वितरंतु। अथवा गुरुत्र उक्तलक्षणाः सहस्र-संख्याका ओषधी रदंतु। किंच ते चंद्रा आह्लादकारिणोऽस्मभ्यसुपमं स्तुत्यमर्क-मर्चनीयं यच्छंतु। किंच स्तवाना अस्माभिः स्तूयमाना नोऽस्माकं काममपेक्षितं पूपुरंतु। पूरयंतु। हे सूर्यं त्वयानुज्ञाता इति सूर्यस्य स्तुतिः॥

॥ अथ चतुर्थी॥

द्यावाभूमी अदिते त्रासीथां नो ये वां जज्ञुः सुजनिमान ऋष्वे।

मा हेळे भूम वरुणस्य वायोर्मा मित्रस्य प्रियतमस्य नृणां॥ ४

द्यावाभूमी इति। अदिते। त्रासीथां। नः। ये। वां। जज्ञुः।

सुऽजनिमानः। ऋष्वे इति।

मा। हेळे। भूम। वरुणस्य। वायोः। मा। मित्रस्य।

प्रियऽतमस्य। नृणां॥

हे द्यावाभूमी द्यावापृथिव्यौ हे अदिते अखंडनीये। एतद्द्यावाभूम्योरेवैकवचनेन संबोधनं। हे ऋष्वे। महन्नामैतत्। हे महत्यौ नोऽस्मान् त्रासीथां। रक्षतं। ये वयं सुजनिमानः शोभनजन्मानो वां युवां जज्ञुः ज्ञातवंत स्म। किंच वयं वरुणस्य हेळे क्रोधे मा भूम। तथा वायोर्मा भूम। तथा नृणां स्तुतिनेतॄणां मनुष्याणां प्रियतमस्य मित्रस्य हेळे मा भूम॥

प्र बाहवेति पंचमी मैत्रावरुणे पशौ पशुपुरोडाशस्य याज्या। सूत्रितं च। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नो यद्वंसिष्ठं नातिविधे सुदानू। आ० ३, ८,। इति॥ तत्पाठस्तु॥

॥ अथ पंचमी॥

प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन।

आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा।

प्र । बाहवा । सिसृतं । जीवसे । नः । आ । नः । गव्यूतिं ।
उक्षतं । घृतेन ।
आ । नः । जने । श्रवयतं । युवाना । श्रुतं । मे ।
मित्रावरुणा । हवा । इमा ॥ ५

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवौ बाहवा युवाभ्यां बाहू प्रसिसृतं। प्रसारयतं हविःस्वीकाराय धनप्रदानाय वा। किमर्थमिति। नो जीवसेऽस्माकं जीवनाय। किंच नाऽस्माकं गव्यूतिं। गावो यंति गच्छंत्यत्रेति गव्यूतिर्गोमार्गभूमिः। तां तृणादिप्ररोहाय घृतेनोदकेना समंतादुक्षतं। सिंचतं। किंच नोऽस्माञ्जनेऽस्मतमाने मनुष्यसमूहे वा नोऽस्माञ्छ्रवयतं। विश्रुतं कुरुतं। हे युवाना नित्ययौवनौ सर्वत्र व्याप्तौ वा युवां मे ममेमेमानि हवाह्वानानि श्रुतं। शृणुतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू मित्रो वरु॑णो अर्यमा नस्त्मने॑ तोकाय वरि॑वो दधंतु ।
सुगा नो विश्वा॑ सुपथा॑नि संतु यूयं पा॑त स्वस्तिभिः सदा॑ नः॥६

नु । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्मने । तोकाय ।
वरिवः । दधंतु ।
सुऽगा । नः । विश्वा । सुऽपथानि । संतु । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा ॥ नः ॥ ६

मित्रो वरुणोऽर्यमा चैते त्रयो देवा नु अद्य नोऽस्माकं त्मन आत्मन आत्महिताय तोकाय पुत्राय च वरिवो धनं दधंतु। प्रयच्छंतु। नोऽस्माकं विश्वा सर्वाणि गंतव्यानि सुगा सुगमनानि सुपथानि च संतु। भवंतु। शिष्टं गतं।

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

उद्वेतीति षडृचमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं। आद्याश्चतस्रः पंचम्याः पूर्वार्धश्च सूर्यदेवत्या अवशिष्टास्त्वर्धर्चा मित्रावरुणदेवत्याः। तथा चानुक्रांतं। उद्वेतीति षाड्वं पंचमा इति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उद्वेति सुभगो विश्वचक्षाः साधारणः सूर्यो मानुषाणां।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्य देवश्चर्मेव यः समविव्यक्तमांसि॥ १

उत्। ऊं इति। एति। सुऽभगः। विश्वऽचक्षाः। साधारणः।
सूर्यः। मानुषाणां।
चक्षुः। मित्रस्य। वरुणस्य। देवः। चर्मऽइव। यः।
सम्ऽअविव्यक्। तमांसि॥ १

उद्वेति उद्गच्छत्ययं सूर्यः सुभग शोभनभाग्यः सुष्ठु भजनीयो वा विश्वचक्षाः सर्वस्य द्रष्टा मानुषाणां सर्वेषां मनुष्याणां साधारणः। साधारणत्वप्रतिपादकश्रुतिः पूर्वमुदाहृता। मित्रस्य वरुणस्य च चक्षुः प्रकाशको देवो द्योतमानः। यो देवश्चर्मेव चर्माणीव तमांसि समविव्यक् सम्यक् विचति संवेष्टयति स महानुभावो देव उद्वेति॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उद्वेति प्रसविता जनानां महान्केतुरर्णवः सूर्यस्य।
समानं चक्रं पर्याविवृत्सन्यदेतशो वहति धूर्षु युक्तः॥ २

उत्। ऊं इति। एति। प्रऽसविता। जनानां। महान्।
केतुः। अर्णवः। सूर्यस्य।
समानं। चक्रं। परिऽआविवृत्सन्। यत्। एतशः। वहति।
धूःऽसु। युक्तः॥ २

अयं सूर्यस्य सूर्यः। विभक्तिव्यत्ययः। उद्वेति। उद्गच्छति। कीदृशोऽयं। जनानां सर्वेषां प्रसविता सर्वेषु कर्मस्वनुज्ञाता महान् पूज्यः केतुः सर्वस्य प्रज्ञापकोऽर्णव उदकप्रदः। किं कुर्वन्नुदेतीत्युच्यते। समानं सर्वेषामेकरूपमेकमेव चक्रं रथांगं चरणशीलं रथं वा पर्यावर्त्सन् पर्यावर्त्तयितुमिच्छन्। यद्यच्चक्रं धूर्षु रथस्य युक्त एतश एतशवर्णौ हरि- तवर्णोऽश्वो वहति। एको अश्वो वहति सप्तनामा। ऋग्० १, १६४, २. इत्युक्तं॥

॥ अथ तृतीया ॥

विभ्राजमान उषसामुपस्थाद्रेभैरुदेत्यनुमद्यमानः ।
एष मे देवः सविता चच्छन्द यः समानं न प्रमिनाति धाम ॥ ३

विऽभ्राजमान । उषसाम् । उपऽस्थात् । रेभैः । उत् । एति ।
अनुऽमद्यमानः ।
एषः । मे । देवः । सविता । चच्छन्द । यः । समानम् । न ।
प्रऽमिनाति । धाम ॥ ३

अयं सूर्यो विभ्राजमानो विशेषेण दीप्यमान उषसामुपस्थादुपस्थे मध्ये रेभैः स्तोतृभिरनुमद्यमानः सन्नुदेति । किंचैष देवो द्योतमानः सविता मे मह्यं चच्छन्द । उपच्छन्दयति कामान् । एष इत्युक्तं क इति । यो देवः समानं सर्वेषां प्राणिनामेकरूपं धाम स्वीयं तेजःस्थानं न प्रमिनाति न हिनस्ति न संकोचयति स देव उदेतीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति दूरेअर्थस्तरणिर्भ्राजमानः ।
नूनं जनाः सूर्येण प्रसूता अयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि ॥ ४

दिवः । रुक्मः । उरुऽचक्षाः । उत् । एति । दूरेऽअर्थः । तरणिः ।
भ्राजमानः ।
नूनम् । जनाः । सूर्येण । प्रऽसूताः । अयन् । अर्थानि ।
कृणवन् । अपांसि ॥ ४

अयं सूर्यो रुक्मो रोचमान उरुचक्षाः प्रभूततेजाश्च सन् दिवोऽन्तरिक्षादुदेति । यद्वा दिवोऽन्तरिक्षस्य रुक्म आभरणस्थानीयः । कीदृशोऽयं । दूरेअर्थो दूरेगंता अर्योऽर्तेः । दूरे प्रार्थ्यमानो वा तरणिस्तारको भ्राजमानो दीप्यमानः सन्नुदेति । नूनं निश्चयं जनाः सर्वे प्राणिनः सूर्येण प्रेरकेण देवेन प्रसूता अनुज्ञाताः प्रेरिता अर्थानि गंतव्यान्यस्थानान्ययन् गच्छन्ति । अपांसि कर्माणि कृणवन् । कुर्वन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यत्रा चक्रुरमृता गातुमस्मै श्येनो न दीयन्नन्वेति पाथः ।
प्रति वां सूर उदिते विधेम नमोभिर्मित्रावरुणोत हव्यैः ॥ ५

यत्रं । चक्रुः । अमृताः । गातुं । अस्मै । श्येनः । न ।
दीयन् । अनुं । एति । पाथः ।
प्रतिं । वां । सूरे । उत्ऽइंते । विधेम । नमःऽभिः ।
मित्रावरुणा । उत । हव्यैः ॥ ५

यत्र यस्मिन्नंतरिक्षेऽमृता अमरणधर्माणः पूर्वे देवा अस्मै सूर्याय गातुं मार्गं चक्रुः चक्रुर्वन् तत्पाथोऽन्तरिक्षमन्वेति । अनुगच्छति । क इव । दीयन् गच्छन् श्येनो न शंसनीयगमनो श्येन इव । अयमर्द्धर्चः सौर्यं इत्युक्तं । हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वां युवां सूरे सूर्ये उदिते सति प्रातःसवने नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिरुतापि च हव्यैर्हविर्भिश्च प्रतिविधेम । परिचरेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू मित्रो वरुणो अर्यमा नस्त्मने तोकाय वरिवो दधंतु ।
सुगा नो विश्वा सुपथानि संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

नु । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्मनें । तोकायं ।
वरिवः । दधंतु ।
सुऽगा । नः । विश्वा । सुऽपथानि । संतु । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

नू मित्र इति षष्ठी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

दिवि क्षयंतेति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं मैत्रावरुणं। दिवि पंचेत्यनुक्रमणिका॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्र आद्यस्तृचो मैत्रावरुणस्य। सूत्रितं च। दिवि क्षयंता रजसः पृथिव्यामा विश्ववाराश्विना गतं नः। आ० ८. ११.। इति॥

॥ अथ प्रथमा ॥

दिवि क्षयंता रजसः पृथिव्यां प्र वां घृतस्य निर्णिजो ददीरन्।
हव्यं नो मित्रो अर्यमा सुजातो राजा सुक्षत्रो वरुणो जुषंत॥१

दिवि। क्षयंता। रजसः। पृथिव्यां। प्र। वां। घृतस्य।
निःऽनिजः। ददीरन्।
हव्यं। नः। मित्रः। अर्यमा। सुऽजातः। राजा। सुऽक्षत्रः।
वरुणः। जषंत॥ १

दिवि द्युलोकेऽन्तरिक्षे पृथिव्यां च वर्तमानस्य रजस उदकस्य क्षयंता। क्षयतिरैश्वर्यकर्मा। स्वामिनौ भवथः। हे मित्रावरुणौ वां युवाभ्यां प्रेरिता मेघा घृतस्य निर्णिज उदकस्य रूपाणि ददीरन्। ददते। प्रयच्छंति। अथवा वां युवाभ्यां घृतस्य निर्णिजो रूपाणि। घृतानीत्यर्थः। तानि ददीरन्। दीयंते। नोऽस्माकं संबंधि हव्यं मित्रः सुजातः सुष्ठु प्रादुर्भूतोऽर्यमा राजा सर्वस्य स्वामी सुक्षत्रः शोभनबलो वरुणश्चैते जुषंत। सेवंतां

॥ अथ द्वितीया ॥

आ राजाना मह ऋतस्य गोपा सिंधुपती क्षत्रिया यातमर्वाक्।
इळां नो मित्रावरुणोत वृष्टिमव दिव इन्वतं जीरदानू॥ २

आ। राजाना। महः। ऋतस्य। गोपा।
सिंधुपती इति सिंधुऽपती। क्षत्रिया। यातं। अर्वाक्।
इळां। नः। मित्रावरुणा। उत। वृष्टिं। अव। दिवः।
इन्वतं। जीरदानू इति जीरऽदानू॥ २

हे राजाना सर्वस्य स्वामिनौ हे महो महत ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य गोपा गोपायितारौ॥ सुपामंत्रिते पराङ्गवत्स्वर इति पराङ्गवद्भावात् षष्ठ्यामंत्रितसमुदायस्य निघातत्वं॥ हे सिंधुपती नद्याः पालयितारौ हे क्षत्रिया बलवंतौ युवामर्वाग्वस्मद्भिमुखमायातं। आगच्छतं। किंच हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ हे जीरदानू क्षिप्रदानौ युवां नोऽस्मभ्यमिळामन्नमपि च वृष्टिं तत्साधकां वृष्टिं च दिवोऽन्तरिक्षादवापस्तादिन्वतं। प्रेरयतं॥

॥ अथ तृतीया॥

मित्रस्तन्नो वरुणो देवो अर्यः प्र साधिष्ठेभिः पथिभिर्नयंतु।

ब्रवद्यथा न आदरिः सुदास इषा मदेम सह देवगोपाः॥ ३

मित्रः। तत्। नः। वरुणः। देवः। अर्यः। प्र। साधिष्ठेभिः।

पथिऽभिः। नयंतु।

ब्रवत्। यथा। नः। आत्। अरिः। सुऽदासे। इषा।

मदेम। सह। देवऽगोपाः॥ ३

मित्रो वरुणो देवोऽर्योऽर्यमा चैते त्रयोऽपि नोऽस्मान् तत्तदा यदास्माकमुचितं तदा साधिष्ठेभिः साधकतमैः पथिभिर्मार्गैर्नयंतु। प्रापयंतु। किंच नोऽस्मान् सुदासे शोभनदानाय जनायारिरर्यमा यथा ब्रवत् अस्मानुकंप्य इति ब्रूयात् तथा कुर्वंतु। अर्यम्णः पुनरभिधानमादरार्थं। देवगोपा देवा यूयं गोपायितारो येषामस्माकं ते वयमिषा युष्माभिर्दत्तेनान्नेन सह पुत्रादिसहिता मदेम। हृष्येम॥

॥ अथ चतुर्थी॥

यो वो गर्तं मनसा तक्षदेतमूर्ध्वां धीतिं कृणवद्धारयच्च।

उक्षेथां मित्रावरुणा घृतेन ता राजाना सुक्षितीस्तर्पयेथां॥ ४

यः । वां । गर्तं । मनसा । तक्षत् । एतं । ऊर्ध्वां । धीतिं । कृणवत् । धारयत् । च ।

उक्षेथां । मित्रावरुणा । घृतेन । ता । राजाना । सुऽक्षिती: । तर्पयेथां ॥ ४

हे मित्रावरुणौ यो वां युवयोरेतं गर्तं रथं मनसा तक्षत् स्तोमेन संकल्पयेत् । तथा कृत्वोर्ध्वं मुन्नतां धीतिं कर्म स्तुतिरूपं कृणवत् कुर्यात् उच्चैः स्तुयात् । एवं कृत्वा धारयच्च यागे धारयेत् हे राजाना स्वामिनौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ ता तौ युवां जनं घृतेनोदकेनोक्षेथां । सिंचतं । तस्मै सुक्षितीः शोभननिवासाः प्रजाः तर्पयेथां । यथा सुक्षितयो भवंति तथा तर्पयेथामिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५

एषः । स्तोमः । वरुण । मित्र । तुभ्यं । सोमः । शुक्रः । न । वायवे । अयामि ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

अनया स्तुतिमुपसंहरति । हे वरुण हे मित्र तुभ्यं युवयोर्वायवे । वायुर्गत्यादित्यः स एवायं वा । तस्मै चैष स्तोमः स्तवोऽयामि । अकारि । किमिव । शुक्रो दीप्तः सोमो न युष्मभ्यं प्रीतिकरः सोमो यथा दीयते तद्वत् । धियः कर्माण्यस्मदीयान्यविष्टं पुरंधीः स्तुतीर्जिगृतं । प्रबुध्यतं । अन्यद्गतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥

प्रति वां सूर इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं मैत्रावरुणं । प्रति वामित्यनुक्रांतं ॥ द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्रेऽप्येष तृचः । सूत्रितं च । प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्येन्तु मरुस्य । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्मित्रं हुवे वरुणं पूतदक्षं ।
ययोरसुर्य१मक्षितं ज्येष्ठं विश्वस्य यामन्नाचिता जिगत्नु ॥ १

प्रति । वां । सूरे । उत्ऽइते । सुऽउक्तैः । मित्रं । हुवे ।
वरुणं । पूतऽदक्षं ।
ययोः । असुर्यं । अक्षितं । ज्येष्ठं । विश्वस्य । यामन् ।
आऽचिता । जिगत्नु ॥ १

सूरे सूर्ये उदिते प्रातःसवने मित्रं पूतदक्षं शुद्धबलं वरुणं वां सूक्तैर्हुवे आह्वये । ययोर्मित्रावरुणयोरक्षितमक्षीणमत एव ज्येष्ठमसुर्यं बलमाचिताचित उपचिते शूरसंघैरुपेते यामन् यामनि संग्रामे विश्वस्य शत्रुसंघस्य जिगत्नु जेतृ भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि देवानामसुरा तावर्या ता नः क्षितीः करतमूर्जयन्तीः ।
अश्याम मित्रावरुणा वयं वां द्यावा च यत्र पीपयन्नहा च ॥ २

ता । हि । देवानां । असुरा । तौ । अर्या । ता । नः ।
क्षितीः । करतं । ऊर्जयन्तीः ।
अश्याम । मित्रावरुणा । वयं । वां । द्यावा । च । यत्र ।
पीपयन् । अहा । च ॥ २

ता हि तौ खलु देवौ देवानां मध्येऽसुरा बलवन्तौ। अर्यौ तौ सर्वस्येश्वरौ। ता तौ नोऽस्माकं क्षितीः पुत्रादिरूपा प्रजा जनयन्तीः प्रवृद्धाः करतं। कुरुतं। हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वयं वां युवामश्याम। व्याप्नुयाम। यत्र यस्मां युवयोर्व्याप्तौ द्यावा द्यावापृथिव्यौ। सर्वदा तयोः सद्भावादक्षयत्वं लभ्यते। अहा च। एतद्रात्रेरुपलक्षणं। अहोरात्राणि च पीपयन् अस्मान् प्याययेयुः॥

॥ अथ तृतीया॥

ता भूरिपाशावनृतस्य सेतू दुरत्येतू रिपवे मर्त्याय।

ऋतस्य मित्रावरुणा पथा वामपो न नावा दुरिता तरेम॥ ३

ता। भूरिऽपाशौ। अनृतस्य। सेतू इति।

दुरत्येतू इति। दुःऽअत्येतू। रिपवे। मर्त्याय।

ऋतस्य। मित्रावरुणा। पथा। वां। अपः। न। नावा।

दुःऽइता। तरेम। ३

ता तौ मित्रावरुणौ भूरिपाशौ प्रभूतबंधनसाधनपाशोपेतावनृतस्य यागरहितस्य सेतू सेतुवद्बंधकौ रिपवे मर्त्याय वैरिजनाय दुरत्येतू दुरतिक्रमौ भवतः। हे मित्रावरुणा तादृशौ मित्रावरुणौ वां युवयोरृतस्य यज्ञस्य युवयोरर्थमनुष्ठीयमानस्य यागस्य पथा मार्गेण दुरिता दुःखानि तरेम नावाऽपो न प्रभूतान्युदकानीव॥

मैत्रावरुणे पशावा नो मित्रावरुणेत्येषा वपायाः पुरोऽनुवाक्या। सूत्रितं च। आ नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। आ० ३. ८.। इति॥

॥ अथ चतुर्थी॥

आ नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिळाभिः।

प्रति वामत्र वरमा जनाय पृणीतमुद्नो दिव्यस्य चारोः॥ ४

आ। नः। मित्रावरुणा। हव्यऽजुष्टिं। घृतैः। गव्यूतिं।

उक्षतं। इळाभिः।

प्रति। वां। अत्र। वरं। आ। जनाय। पृणीतं। उद्नः।

दिव्यस्य। चारोः॥ ४

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ नोऽस्माकं हव्यजुष्टिं हविःसेवनवंतं यज्ञमागच्छत-मिति शेषः। आगम्य चेळाभिरन्नैः सह घृतैरुदकैर्गव्यूतिमस्मदीयां भूमिमुक्षतं। सिंचतं। वां युवां प्रत्यत्रास्मिन् लोके वरमुत्कृष्टं धनिः स्तोतुं वा क आयच्छ दिति शेषः। अतः कोषवं रूपयैव दिव्यस्य दिवि भवस्य चारोश्चरणीयस्योद्न उदकस्य॥ कर्मणि षष्ठी॥ उक्तलक्षणमुदकं पृणीतं। प्रयच्छतं॥

॥ अथ पंचमी॥

एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

एषः। स्तोमः। वरुण। मित्र। तुभ्यं। सोमः। शुक्रः। न।

वायवे। अयामि।

अविष्टं। धियः। जिगृतं। पुरंऽधीः। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ५

एष स्तोम इति पंचमी गता॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तमो वर्गः॥

प्र मित्रयोरित्येकोनविंशत्यृचमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं। अत्रेयमनुक्रमणिका। प्र मित्रयोरेकोना गायत्रं दशस्याद्याद्यास्तयः प्रगाथाः पुरउष्णिक् चतस्त्रोऽष्टा दशा-दित्यास्तस्तः सौर्यं इति। दशमी बृहत्येकादशी सतोबृहती द्वादशी बृहती त्रयोदशी सतोबृहती चतुर्दशी बृहती पंचदशी सतोबृहती षष्ठी पुरउष्णिक् शिष्टा गायत्र्यः॥

चतुर्थ्याद्यास्त्रयोदश्यंता आदित्यदेवताश्चतुर्दश्याद्यास्तिस्रः सूर्य देवत्याः । आद्यंत्यौ त्रचौ पूर्ववन्मैत्रावरुणौ ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्र आदितो नवर्चः शस्याः । प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति नव । आ० ५. १०. । इति सूत्रितत्वात् ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः स्तोमवृद्धिनिमित्तकावापार्था आद्याः षडृचः । सूत्रितं च । प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति षट् । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र मित्रयोर्वरुणयोः स्तोमो न एतु शूष्यः ।

नमस्वान्तुविजातयोः ॥ १

प्र । मित्रयोः । वरुणयोः । स्तोमः । नः । एतु । शूष्यः ।

नमस्वान् । तुविऽजातयोः ॥ १

मित्रयोर्वरुणयोः । मित्रावरुणयोरित्यर्थः । उभयत्र प्रतियोगापेक्षया द्विवचनत्वं । तुविजातयोर्बहुप्रादुर्भावयोर्देवयोर्नोऽस्मदीयः शूष्यः सुखकरो नमस्वानन्नवानृत्विग्भिर्युक्तः स्तोमः स्तोत्रं प्रैतु । गच्छतु । अहोरात्रं वै मित्रावरुणाविति श्रुतिः । अनयोरहोरात्रापेक्षत्वात्तयोः पुनः पुनरागमनादनयोस्तुविजातत्वं । अथवा बहूनामुपकारायानयोः प्रादुर्भावात्तुविजातत्वं ॥

अथ द्वितीया ॥

या धारयंत देवाः सुदक्षा दक्षपितरा ।

असुर्याय प्रमहसा ॥ २

या । धारयंत । देवाः । सुऽदक्षा । दक्षऽपितरा ।

असुर्याय । प्रऽमहसा ॥ २

या यौ युवां धारयंत । के । देवा आदिकर्तारोऽसुर्याय बलकरणाय । कीदृशौ युवां । सुदक्षा शोभनबलौ दक्षपितरा बलस्य पालकौ स्वामिनौ वा । बलप्रदावित्यर्थः । प्रमहसा प्रकृष्टतेजस्कौ तौ साधयतमित्युपरितनान्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता नः स्तिपा तनूपा वरुण जरितॄणां ।

मित्र साधयतं धियः ॥ ३

ता । नः । स्तिऽपा । तनूऽपा । वरुण । जरितॄणां ।

मित्र । साधयतं । धियः ॥ ३

ता तौ स्तिपा । स्त्यायंत इति स्तयो गृहाः । तान्पात इति स्तिपौ । तनूपा तन्वः पातारौ हे वरुण हे मित्र उक्तलक्षणौ युवां जरितॄणां नोऽस्माकं धियः कर्माणि स्तुतिरूपाणि साधयतं । सफलयंति कुरुतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यदद्य सूर उदितेऽनागा मित्रो अर्यमा ।

सुवाति सविता भगः ॥ ४

यत् । अद्य । सूर्रे । उत्ऽइते । अनागाः । मित्रः । अर्यमा ।

सुवाति । सविता । भगः ॥ ४

यद्धनमस्माकमपेक्षितं तदद्यास्मिन्काले सूर उदिते सति प्रातःसवनेऽनागाः पापरहिता मित्रोऽर्यमा सविता भगश्चैते प्रत्येकं सुवाति । प्रेरयेत् । अथ नागा मित्रोऽर्यमा दाता भवतु । तदीप्सितं धनं भगो भजनीयः सविता सुवाति प्रेरयतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सुप्रावीरस्तु स क्षयः प्र नु यामन्त्सुदानवः ।

ये नो अंहोऽतिपिप्रति ॥ ५

सुप्रऽअवीः । अस्तु । सः । सुर्थः । प्र । सु । यामन् ।

सुऽदानवः ।

ये । नः । अंहः । अतिऽपिप्रति ॥ ५

स यज्ञः स निषादः सुप्रावीरस्तु । सुष्टु प्रकर्षेण रक्षितास्तु । प्रशब्द आदरार्थः । प्रकर्षेण तु क्षिप्रं अयस्विति शेषः । कदेत्युच्यते । हे सुदानवः सुदाना युष्माकं यामन् यामनि गमने सति । कीदृशानां गमने । ये युष्मानागत्य नोऽस्माकमंहः पापमतिपिप्रति अतिपारयथ तेषां गमन इति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत स्वराजो अदितिरदब्धस्य व्रतस्य ये ।

महो राजान ईशते ॥ ६

उत । स्वऽराजः । अदितिः । अदब्धस्य । व्रतस्य । ये ।

महः । राजानः । ईशते ॥ ६

उतापि च ये मित्रादयस्त्रयः स्वराजः सर्वस्य स्वामिनोऽदितिस्तेषां माता च संति अदब्धस्याहिंसितस्य महो महतो व्रतस्य कर्मणो राजानः स्वामिनः त ईशते । समर्था भवंति । अभिमतं दातुमिति शेषः । अथवैवं योज्यं । ते मित्रादयोऽदितिश्चादब्धस्य व्रतस्य स्वराज ईश्वराः ते महो महतोऽस्मदभिमतधनस्य राजानः स्वामिनः संत ईशतेऽस्मभ्यं तद्दातुं ॥

प्रति वामित्येष तृचस्य तुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने मैत्रावरुणस्य पर्यासार्थः । सूत्रितं च । प्रति वां सूर उदिते अंतरिक्षमतिरत् । आ० ७.२. । इति ॥

॥ तत्र तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

प्रति वां सूर उदिते मित्रं गृणीषे वरुणं ।

अर्यमणं रिशादसं ॥ ७

प्रति । वाम् । सूरे । उत्ऽइते । मित्रम् । गृणीषे । वरुणम् ।

अर्यमणम् । रिशादसम् ॥ ७

हे मित्रावरुणौ मित्रं त्वां वरुणं च युवां रिशादसं शत्रूणामत्तारमर्यमणं च प्रति प्रत्येकं गृणोषे । स्तुवे । कर्देत्युच्यते । सूरे सूर्ये देव उदिते सति । प्रातरित्यर्थः ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

राया हिरण्यया मतिरियमवृकाय शवसे ।

इयं विप्रा मेधसातये ॥ ८

राया । हिरण्ऽया । मतिः । इयम् । अवृकाय । शवसे ।

इयम् । विप्रा । मेधऽसातये ॥ ८

हिरण्यया हितरमणीयेन राया धनेन सहितायावृकायाहिंसाय शवसेऽस्माकं बलायेयमिदानीं क्रियमाणा मतिः स्तुतिर्भवत्विति शेषः ॥ हिरण्ययेत्यत्र सुपां सुलुगिति तृतीयैकवचनस्य याजादेशः ॥ किंच हे विप्रा प्राज्ञा इयं मे च स्तुतिर्मेधसातये यज्ञलाभाय च भवतु ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी ।

ते स्याम देव वरुण ते मित्र सूरिभिः सह ।

इषं स्वश्च धीमहि ॥ ९

ते । स्याम । देव । वरुण । ते । मित्र । सूरिऽभिः । सह ।

इषम् । स्वऽरिति स्वः । च । धीमहि ॥ ९

हे देव वरुण ते वयं तव स्तोतारः स्याम । सम्यक्वा भवेम । न केवलं वयमेव यजमानाः किंतु सूरिभिः स्तोतृभिर्ऋत्विग्भिः सह । तथा हे मित्र देव ते वयं सूरिभि सह स्याम । भवेम । किंचेषमन्नं स्वरुदकं च धीमहि । धारयामहे ॥

आश्विनशस्त्रे बह्वः सूरचक्षस इति प्रगाथः । सूक्तितं च । बह्वः सूरचक्षस इति प्रगाथः । ६. ५. । इति ॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रेऽप्ययं प्रगाथः । सूक्तितं च । बह्वः सूरचक्षस इमा उ वां दिविष्टयः । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

बह्वः सूरचक्षसोऽग्निजिह्वा ऋतावृधः ।

त्रीणि ये येमुर्विदथानि धीतिभिर्विश्वानि परिभूतिभिः ॥ १०

बह्वः । सूरऽचक्षसः । अग्निऽजिह्वाः । ऋतऽवृधः ।

त्रीणि । ये । येमुः । विदथानि । धीतिऽभिः । विश्वानि ।

परिभूतिऽभिः ॥ १०

बह्वो महांतः सूरचक्षसः सूर्यसदृशप्रकाशाः । सूरः प्रकाशको येषामिति वा । अग्निजिह्वाः । अग्निरेव जिह्वादनसाधनो येषां तादृशा । ऋतावृधो यज्ञस्य वर्धयितारो मित्रादयः । किंच ये त्रीणि विश्वानि व्याप्तानि विदथानि क्षित्यादिस्थानानि क्षित्यादीनि परिभूतिभिः परिभावुकैर्धीतिभिः कर्मभिर्येमुः प्रयच्छंति ते अवमायतेत्युत्तरत्र संबंधनीयं । अथवात्रैव ये त्रीणि स्थानानि प्रयच्छंति ते बहुत्वादिगुणोपेता आगच्छंत्वित्यध्याहार्यं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वि ये दधुः शरदं मासमादहर्यज्ञमक्तुं चादृचं ।

अनाप्यं वरुणो मित्रो अर्यमा क्षत्रं राजान आशत ॥ ११

वि । ये । दधुः । शरदं । मासं । आत् । अहः । यज्ञं ।

अक्तुं । च । आत् । ऋचं ॥

अनाप्यं । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । क्षत्रं । राजानः ।

आशत ॥ ११

ये मित्रादयः परदं संवत्सरं विदधुः अकुर्वन् । आदनंतरमेव मासमनंतरमहर-नंतरमहःसाध्यं यज्ञं । आदनंतरमक्तुं रात्रिं च ऋचं मंत्रांश्च । यद्वा सर्वं त्वादित्या-यत्तपीत्यर्थे वर्तते । तथा सति क्रमोऽविवक्षितः । ते वरुणो मित्रोऽर्यमा च त्रयोऽनाथ्य-मन्यैरप्राप्तं क्षत्रं बलं राजानो राजमाना आयत । व्याप्नुवंतः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तद्वो अद्य मनामहे सूक्तैः सूर उदिते ।

यदोहते वरुणो मित्रो अर्यमा यूयमृतस्य रथ्यः ॥ १२

तत् । वः । अद्य । मनामहे । सुऽउक्तैः । सूरे । उत्ऽइते ।

यत् । ओहते । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । यूयं । ऋतस्य ।

रथ्यः ॥ १२

तत्तस्मिन्नद्यास्मिन्यागकाले वो युष्मान्मनामहे । याचामहे । कैः साधनैः । सूक्तैः । कस्मिन्काले । सूर उदिते । प्रातःकाल इत्यर्थः । यद्धनं हे ऋतस्योदकस्य रथ्यो नेतारो यूयं वरुणादय ओहते । यूयमित्यनेन सामानाधिकरण्यादोहत इत्यत्र पुरुषव्यत्ययः । ओहथ्व इत्यर्थः । तद्धनं मनामह इति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ऋतावान ऋतजाता ऋतावृधो घोरासो अनृतद्विषः ।

तेषां वः सुम्ने सुच्छर्दिष्टमे नरः स्याम ये च सूरयः ॥ १३

ऋतऽवानः । ऋतऽजाताः । ऋतऽवृधः । घोरासः ।

अनृतऽद्विषः

तेषां । वः । सुम्ने । सुच्छर्दिःऽतमे । नरः । स्याम । ये ।

च । सूरयः ॥ १३

ये यूयमृतावान ऋतवंतो यज्ञवंत उदकवंतो वा ऋतजाताः । उक्त ऋतशब्दार्थः । तदर्थमुत्पन्नाः । अथवा ऋतात्प्रजापतेः सकाशादुत्पन्ना ऋतावृध उन्नायंस्य ऋतस्य वर्धयितारो घोरासो घोरा अन्तद्विषोऽयष्टृद्वेष्टारः तेषां वो युष्माकं सुच्छर्दिष्टमे सुखतमे सुम्ने धनेऽत्यंतरक्षणीयगृहयुक्ते सुखे वा ये वयं ये चान्ये सूरयः स्तोतारः ते सर्वे स्याम । भवेम ॥

सोमातिरेके माध्यंदिनसवने नैमित्तिके शस्त्र उदु त्यदित्ययं प्रगाथोऽनुरूपः । सूत्रितं च । वयमु त्वा प्रस्य सूर्योदु त्यद्दर्शतं वपुरिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ६. ७. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽयमेव वैकल्पिकः स्तोत्रियतृचः । सूत्रितं च । उदु त्यद्दर्शतं वपुरुदु त्ये मधुमत्तमाः । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

उदु त्यद्दर्शतं वपुर्दिव एति प्रतिह्वरे ।

यदीमाशुर्वहति देव एतशो विश्वस्मै चक्षसे अरं ॥ १४

उत् । ऊं इति । त्यत् । दर्शतं । वपुः । दिवः । एति ।
प्रतिऽह्वरे ।

यत् । ईं । आशुः । वहति । देवः । एतशः । विश्वस्मै ।
चक्षसे । अरं ॥ १४

त्यत्तद्दर्शतं दर्शनीयं वपुर्मंडलं दिवोऽतरिक्षस्य प्रतिह्वरे समीप उदु एति । उदेति । उ इति पूरणः । यदीं यदेतन्मंडलमाशुः शीघ्रगाम्येतश एतवर्णोऽश्वो वहति धारयति । किमर्थं । विश्वस्मै सर्वस्मा अरं चक्षसे सम्यक् सर्वलोकदर्शनाय ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते पंचदशी ॥

शीर्ष्णःशीर्ष्णो जगतस्तस्थुषस्पतिं समया विश्वमा रजः ।

सप्त स्वसारः सुविताय सूर्यं वहंति हरितो रथे ॥ १५

शीर्ष्णःऽशीर्ष्णः । जगतः । तस्थुषः । पतिं । समया । विश्वं ।

आ । रजः ।

सप्त । स्वसारः । सुविताय । सूर्यं । वहंति । हरितः ।

रथे ॥ १५

शीर्ष्णः शीर्ष्णः सर्वस्यापि शिरसः ॥ तृतीयार्थे पंचमी ॥ सर्वशिरस्त्वर्थः । सूर्यं वहंतीत्यनेन संबध्यते । अथवा शिरःशब्देन तद्वाग्यदर्थो लक्ष्यते । वीप्सया तस्य कात्स्न्यं उच्यते । सर्वस्य श्रेष्ठमित्यर्थः । जगतो जंगमस्य तस्थुषः स्थावरस्य पतिं स्वामिनं रथे वर्तमानं सूर्यं सुविताय कल्याणाय विश्वं रजः समया सर्व-लोकस्य समीपे ॥ अभितः परितः समयेत्यादिना । पा० २. ३. २. १. । समया-शब्दयोगात् द्वितीया ॥ सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसारोऽन्यनिरपेक्षेण स्वयमेव सरंत्यो हरितो हरितवर्णा अश्वा वहंति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

॥ तत्र षोडशी ॥

तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुच्चरत् ।

पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं ॥ १६

तत् । चक्षुः । देवऽहितं । शुक्रं । उत्ऽचरत् ।

पश्येम । शरदः । शतं । जीवेम । शरदः । शतं ॥ १६

तत्प्रसिद्धं चक्षुः सर्वस्य प्रकाशकं देवहितं देवानां हितं । तेषां हविःस्वीकार स्यैतदधीनत्वात् । अथवा देवेन हितं शुक्रं निर्मलं सूर्यमंडलमुच्चरत् । उदेति । तच्छरदः शतं शतसंवत्सरं पश्येम । जीवेम शरदः शतं । पुनःश्रुतिरादरार्था ॥

पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः स्तोमनिमित्त आवापे काव्येभिरदाभ्येति तृचः । काव्ये-भिरदाभ्येति तिस्रः । आ० ७. ५. । इति हि सूत्रितं ॥

॥ अथ तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तदशी

काव्येभिरदाभ्या यातं वरुणा द्युमत् ।

मित्रश्च सोमपीतये ॥ १७

काव्येभिः । अदाभ्या । आ । यातं । वरुणा । द्युऽमत् ।

मित्रः । च । सोमऽपीतये ॥ १७

हे अदाभ्या अदंभनीयौ हे वरुण त्वं मित्रश्च द्युमत् द्युतिमंतौ युवां काव्येभि-रस्मत्कृतैः स्तोत्रैरायातं । किमर्थं । सोमपीतये । सोमपानाय ॥

॥ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टादशी ॥

दिवो धामभिर्वरुण मित्रश्चा यातमद्रुहा ।

पिबतं सोममातुजी ॥ १८

दिवः । धामऽभिः । वरुण । मित्रः । च । आ । यातं । अद्रुहा ।

पिबतं । सोमं । आतुजी इत्याऽतुजी ॥ १८

हे वरुण त्वं मित्रश्चाद्रुहावद्रोग्धारौ युवां दिवो द्युलोकसंबंधिभ्यो धामभिर्धा-मभ्यः स्थानेभ्यः ॥ पंचम्यर्थे तृतीया ॥ अथवा धामभिस्तेजोभिर्विभूतिभिः सार्ध-मायातं । अस्मद्यज्ञमागच्छतं । आगत्य चातुजी यष्टॄणां सर्वतो हिंसकावादातारौ वा धनानां । एवंरूपौ संतौ सोमं पिबतं ॥ तुजि पिजि हिंसाबलादाननिके-तनेष्वत्र हिंसायामादाने वा वर्तते ॥

॥ तृचे तृतीया सूक्त एकोनविंशी ॥

आ यातं मित्रावरुणा जुषाणावाहुतिं नरा ।

पातं सोममृतावृधा ॥ १९

आ। यातं। मित्रावरुणा। जुषाणौ। आऽहुतिं। नरा।

पातं। सोमं। ऋतऽवृधा॥ १९

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ हे नरा आगनेतारावाहुतिं सोमलक्षणां जुषाणौ प्रियमाणौ संताबायातं। आगच्छतं यज्ञं। आगत्य च हे ऋतावृधा यज्ञस्य वर्धकौ युवां सोमं पातं। पिबतं॥

॥ इति पंचमस्य ८ंचम एकादशो वर्गः॥

प्रति वां रथमिति दशर्चं द्वादशं सूक्तं। प्रति वां दशाश्विनं तु त्वदित्यनुक्रमणिका। ऋषिरत्रिः। छंदस्त्रिष्टुप्। तुह्यादिपरिभाषयैतदादीन्यष्ट सूक्तान्यश्विदेवत्यानि॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्येतदादिसूक्तसप्तकं द्वितीयवर्जं शंस्यं। तथा च सूत्रं। प्रति वां रथमिति सप्तानां द्वितीयमुद्धरेत्। आ० ४. १५.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

प्रति वां रथं नृपती जरध्यै हविष्मता मनसा यज्ञियेन।

यो वां दूतो न धिष्ण्यावजीगरच्छा सूनुर्न पितरा विवक्मि॥ १

प्रति। वां। रथं। नृपती इति नृऽपती। जरध्यै। हविष्मता।

मनसा। यज्ञियेन।

यः। वां। दूतः। न। धिष्ण्यौ। अजीगः। अच्छ। सूनुः।

न। पितरा। विवक्मि॥ १

हे नृपती नृणामृत्विग्यजमानानां स्वामिनावश्विनौ वां युवयो रथं जरध्यै। जरा स्तुतिः। स्तोतुं प्रतिगच्छामीति शेषः। केन साधनेनेति तदुच्यते। हविष्मता हवियुक्तेन यज्ञियेन यज्ञार्हेण मनसा स्तोत्रेण। यो रथो वां हे धिष्ण्यौ धिषणार्हौ। धिषणा स्तुतिः। वां युवां दूतो न दूत इवाजीगजागरयति प्रबोधयति अस्मत्प्रति गंतुं तं रथमच्छा विवक्मि। आवच्मि। प्रबोधने दृष्टांतः। सूनुर्न पितरा

पुत्रौ मातापितराविव। अथवात्र यो रथो युवामजीगः तेन रथेन गंतुं बुध्यमानौ युवामच्छा विवक्तीति वा योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अबोध्यग्निः समिधानो अस्मे उपो अदृश्रन्तमसश्चिदन्ताः।

अचेति केतुरुषसः पुरस्ताच्छ्रिये दिवो दुहितुर्जायमानः ॥ २

अबोधि। अग्निः। सम्ऽइधानः। अस्मे इति। उपो इति।

अदृश्रन्। तमसः। चित्। अन्ताः।

अचेति। केतुः। उषसः। पुरस्तात्। श्रिये। दिवः। दुहितुः।

जायमानः ॥ २

अस्मे अस्माभिः समिधानः समिध्यमानः सन् अग्निरबोधि। दीप्यते। तमसश्चित् तमसोऽप्यन्ताः पर्यन्ताः प्रदेशा उपो अदृश्रन्। उपदृश्यन्ते सर्वैः। केतुः सर्वस्य प्रज्ञापकः सूर्यो दिवो दुहितुरुषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि श्रिये शोभायै जायमानः सन् अचेति। ज्ञायते। यस्मादेवं तस्माद्युवयोरागमनसमयः। अत आगच्छत-मिति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभि वां नूनमश्विना सुहोता स्तोमैः सिषक्ति नासत्या विवक्वान्।

पूर्वीभिर्यातं पथ्याभिरर्वाक्स्वर्विदा वसुमता रथेन ॥ ३

अभि। वां। नूनं। अश्विना। सुऽहोता। स्तोमैः। सिसक्ति।

नासत्या। विवक्वान्।

पूर्वीभिः। यातं। पथ्याभिः। अर्वाक्। स्वःऽविदा।

वसुऽमता। रथेन ॥ ३

हे अश्विना वां युवां सुहोता सुष्ठो देवानां स्तोता विपश्चान् स्तुतीनां वक्ताहं हे नासत्या सत्यभूतौ। इदमश्विनावित्यत्र योज्यं। स्तोमैः सिषक्ति। सेवते। अतोऽर्वागस्मदभिमुखं पूर्वीभिः पथ्याभिः पूर्वं चुमैर्मार्गैः स्वविदा स्वर्गमुदकं वा जानता स्वरणवता वा वसुमता धनवता वा रथेन यातं। गच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अवोर्वां नूनमश्विना युवाकुर्हुवे यद्वां सुते माध्वी वसूयुः ।
आ वां वहंतु स्थविरासो अश्वाः पिबाथो अस्मे सुषुता

मधूनि ॥ ४

अवोः । वां । नूनं । अश्विना । युवाकुः । हुवे । यत् । वां ।

सुते । माध्वी इति । वसुऽयुः ॥

आ । वां । वहंतु । स्थविरासः । अश्वाः । पिबाथः ।

अस्मे इति । सुऽसुता । मधूनि ॥ ४

हे अश्विनाश्विनौ वो रक्षित्रोर्युवाभ्यां युवाकुर्युवां कामयमानोऽहं नूनमद्य स्वभूतो भवामीति शेषः। यद्यस्मात् हे माध्वी मधुरस्य सोमस्यार्हौ मधुविद्यासंबंधिनौ वा वां युवां सुतेऽभिषुते सोमे वसूयुर्वसुकामो हुवे स्तौमि अतो वां स्वभूतः। वां युवामावहंतु। के। स्थविरासः स्थूलाः प्रवृद्धा अश्वाः। एतयोरतिप्रवृद्धत्वात् शीघ्रगतेरपेक्षितत्वाच्च स्थविरैरेव भाव्यं। आगमनानंतरमस्मे अस्माभिः सुषुता सुष्ठ्वभिषुतानि मधूनि मधुररसान् पिबाथः। पिबतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्राचीमु देवाश्विना धियं मेऽमृध्रां सातये कृतं वसूयुं ।
विश्वा अविष्टं वाज आ पुरंधीस्ता नः शक्तं शचीपती

शचीभिः ॥ ५

प्राचीं । ऊं इति । देवा । अश्विना । धियं । मे । अमृध्रां ।

सातये । कृतं । वसुऽयुं ।

विश्वाः । अविष्टं । वाजे । आ । पुरंऽधीः । ता । नः ।

शक्तं । शचीपती इति शचीऽपती । शचीभिः ॥ ५

हे अश्विनाश्विनौ देवा देवौ युवां प्राचीमृज्वीममृध्रामहिंसितां वसूयुं धनमिच्छंतीं मे मम धियं वृत्तिं स्तुतिं कर्म वा सातये लाभायोचितां कृतं । कुरुतं । किंच वाजे आ संग्रामेऽपि विश्वाः पुरंधीरस्मदीया बुद्धीरविष्टं । रक्षतं । हे शचीपती । शचीति कर्मनाम । कर्मणां पालकौ ता तौ युवां शचीभिरस्मदीयैः स्तुत्यादिरूपैः कर्मभिर्नोऽस्माञ्छक्तं । प्रयच्छतं धनमिति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अविष्टं धीष्वश्विना न आसु प्रजावद्रेतो अह्रयं नो अस्तु ।

आ वां तोके तनये तूतुजानाः सुरत्नासो देववीतिं गमेम ॥ ६

अविष्टं । धीषु । अश्विना । नः । आसु । प्रजाऽवत् । रेतः ।

अह्रयं । नः । अस्तु ।

आ । वां । तोके । तनये । तूतुजानाः । सुऽरत्नासः ।

देवऽवीतिं । गमेम ॥ ६

हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्माकमासु धीष्वेषु कर्मस्वविष्टं । रक्षतं । नोऽस्मभ्यमह्रयमलज्जनीयं प्रजावत्पुत्राद्युपेतं पुत्रोत्पादनसमर्थं रेतोऽस्तु । वां युवयोरनुग्रहात् लब्धे तोके पुत्रे तनये तत्पुत्रादौ च तूतुजाना अभिमतं धनं प्रयच्छंतः सुरत्नासः शोभनधनाश्च संतो देववीतिं देवानां वीतिः प्राप्तिर्यस्मिन् तादृशं यज्ञमागमेम । आगच्छेम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एष स्य वां पूर्वगत्वेव सख्ये निधिर्हितो माध्वी रातो अस्मे ।

अहेळता मनसा यातमर्वागश्नंता हव्यं मानुषीषु विक्षु ॥ ७

एषः । स्यः । वां । पूर्वगत्वाऽइव । सख्ये । निऽधिः । हितः ।

माध्वी इति । रातः । अस्मे इति ।

अहेळता । मनसा । आ । यातं । अर्वाक् । अश्नंता । हव्यं ।

मानुषीषु । विक्षु ॥ ७

एष पुरतो दीयमानः स्य स युवयोः प्रियत्वेन प्रसिद्धः सोमो हे माध्वी मधुप्रिया-वश्विनौ वां युवयोः पुरतो निधिर्निधिस्थानीयो हितः स्थापितोऽस्मे अस्माभी रातो दत्तः संकल्पितः संनिहितः । किमिव । सख्ये सख्यार्थं पूर्वगत्वेव पुरतो गंता दूत इव । स यथा प्रियं जनयन् स्वामिनः पुरतो वर्तते तद्वदित्यर्थः । यस्मादेवं तस्माद-हेळताक्रुध्यता मनसानुग्रहयुक्तेन चेतसार्वागस्मदभिमुखमायातं । आगच्छतं । अश्नंता हव्यं हविः सोमादिकमश्नंतावव्यवहरंतौ । कुत्र । मानुषीषु विक्षु मनुष्य-रूपासु प्रजासु वर्तमानं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एकस्मिन्योगे भुरणा समाने परि वां सप्त स्रवतो रथो गात् ।

न वायंति सुभ्वो देवयुक्ता ये वां धूर्षु तरणयो वहंति ॥ ८

एकस्मिन् । योगे । भुरणा । समाने । परि । वां । सप्त ।

स्रवतः । रथः । गात् ।

न । वायंति । सुऽभ्वः । देवऽयुक्ताः । ये । वां । धूःऽसु ।

तरणयः । वहंति ॥ ८

हे अश्विना सर्वस्य भर्तारौ युवयोरेकस्मिन् समाने उभयसाधारणे योगेऽस्मद्विषये सति वां युवयो रथः सप्त स्रवतः सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्याका वा गंगाद्याः परिगात् । परिगच्छति । शीघ्रमागच्छतीत्यर्थः । तद्रथास्थाः सुभ्वः सुभवना देवयुक्ता देवाभ्यां युवाभ्यां युक्ता अश्वा शीघ्रगमने न बाधंति । न युष्यंति । न श्राम्यंते । येऽश्वा वां धूर्षु रथस्य तरणयस्तारकाः शीघ्रगंतारो वर्तंते युवां ते न बाधंतीति ॥

॥ अथ नवमी ॥

असश्चता मघवंद्भ्यो हि भूतं ये राया मघदेयं जुनंति ।
प्र ये बंधुं सूनृताभिस्तिरंते गव्या पृंचंतो अश्व्या मघानि ॥ ९

असश्चता । मघवंत्ऽभ्यः । हि । भूतं । ये । राया ।
मघऽदेयं । जुनंति ।
प्र । ये । बंधुं । सूनृताभिः । तिरंते । गव्या । पृंचंतः ।
अश्व्या । मघानि ॥ ९

असश्चता क्वाप्यसज्यमानौ युवां मघवद्भ्यो धनवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो यजमानेभ्यस्तेषामर्थाय भूतं हि । भवतं । तेभ्य एवानुरक्तौ भवतं । अनुग्राह्या एव विशेष्यंते । ये राया धनेन निमित्तेन राया युक्ता वा मघदेयं दातव्यं मघं धनं हविर्लक्षणं वा जुनंति प्रेरयंति गच्छंति । ये च बंधुं । स्नेहेन बध्नातीति बंधुः । तं असंबंधिनं । अथवा फलेन बध्नातीति बंधुरध्वर्व्वादिः । तं सूनृताभिः प्रियसत्यात्मिकाभिर्वाग्भिः प्रतिरंते प्रवर्धयंति । प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः । किं कुर्वंतः । गव्या गोरूपाण्यश्व्याश्वरूपाणि च मघानि धनानि पृंचंतोऽर्थिभ्यः प्रयच्छंतः तेभ्यो मघवद्भ्यो भूतमिति ॥

॥ अथ दशमी ॥

नू मे हवमा शृणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत् ।
धत्तं रत्नानि जरतं च सूरीन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०

नु । मे । हवं । आ । शृणुतं । युवाना । यासिष्टं । वर्तिः ।

अश्विनौ । इरावत् ।

धत्तं । रत्नानि । जरतं । च । सूरीन् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

हे युवाना नित्ययौवनौ नु क्षिप्रं युवां मे हवमस्मदीयां स्तुतिमाशृणुतं । श्रुत्वा च हे अश्विनाविरावत् हविर्युक्तं वर्तिर्गृहं यासिष्टं । आगच्छतं । आगत्य च रत्नानि रमणीयानि धनानि धत्तं । दत्तं । सूरीन् स्तोतॄञ्जरतं । वर्धयतं ॥ धातूनामनेकार्थत्वात् ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

आ शुभ्रा यातमिति नवर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमाश्विनं । आदितः सप्त विराजोऽष्टमीनवम्यौ त्रिष्टुभौ । अनुक्रम्यते च । आशुभ्रा नव सप्ताद्या विराज इति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ शुभ्रा यातमश्विना स्वश्वा गिरो दस्रा जुजुषाणा युवाकोः ।

हव्यानि च प्रतिभृता वीतं नः ॥ १

आ । शुभ्रा । यातं । अश्विना । सुऽअश्वा । गिरः । दस्रा ।

जुजुषाणा । युवाकोः ।

हव्यानि । च । प्रतिऽभृता । वीतं । नः ॥ १

हे शुभ्रा दीप्तौ स्वश्वा शोभनाश्वौ हे अश्विनावश्विनावायातं । अस्मद्यज्ञमागच्छतं । दस्रावशत्रूणां क्षपयितारौ युवां युवाकोर्युवां कामयमानस्य मम गिरः स्तुतीर्जुजुषाणा सेवमानौ भवतमिति शेषः ॥ न केवलं स्तुतिं किंतु नोऽस्मदीयानि प्रतिभृता संभृतानि हव्यानि हवींषि च वीतं । भक्षयतं ॥

प्र वामंधांसीत्येषाश्विनग्रहस्य याज्या। सूत्रितं च। प्र वामंधांसि मद्यान्यस्थुरुभा पिबतमश्विना। आ० ६, ५। इति॥

॥ सैषा द्वितीया॥

प्र वामंधांसि मद्यान्यस्थुररं गंतं हविषो वीतये मे।
तिरो अर्यो हवनानि श्रुतं नः॥ २

प्र। वां। अंधांसि। मद्यानि। अस्थुः। अरं। गंतं।
हविषः। वीतये। मे।
तिरः। अर्यः। हवनानि। श्रुतं। नः॥ २

हे अश्विनौ वां युवाभ्यां मद्यानि मदजनकान्यंधांसि सोमलक्षणान्यन्नानि प्रास्थुः। प्रास्थिषत। स्तीर्णान्यासन्नित्यर्थः। अतो युवां मे मम हविषो वीतये पानायारमत्यर्थं शीघ्रं गंतं। आगच्छतं। अर्यो ऽरेरस्मद्विरोधिनो हवनानि तिरस्तिरस्कृत्य नोऽस्मदाह्वानमित्यर्थः। तच्छ्रुतं। शृणुतं॥ श्रुतमित्यत्र वाक्यादित्वादनिघातः॥

॥ अथ तृतीया॥

प्र वां रथो मनोजवा इयर्ति तिरो रजांस्यश्विना शतोतिः।
अस्मभ्यं सूर्यावसू इयानः॥ ३

प्र। वां। रथः। मनःऽजवाः। इयर्ति। तिरः। रजांसि।
अश्विना। शतऽऊतिः।
अस्मभ्यं। सूर्यावसू इति। इयानः॥ ३

हे सूर्यावसू सूर्याया: सह रथे वसंतौ वां युवयो रथोऽस्मभ्यमस्मदर्थं मियानो याच्यमानः सन् इयर्ति। आगच्छत्यस्मदग्रं। अथवा वां प्रेरयति गमनाय। कीदृशो रथः। मनोजवा मनोवेगः शतोतिरपरिमितास्मद्विषयरक्षणः। किं कुर्वन्। रजांसि लोकान् तिरस्तिरस्कृत्यातिक्रम्येयर्तीति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं ह यद्वां देवया उ अद्रिरूर्ध्वो विवक्ति सोमसुद्युवभ्यां।

आ वल्गू विप्रो ववृतीत हव्यैः ॥ ४

अयं। ह। यत्। वां। देवऽयाः। ऊं इति। अद्रिः। ऊर्ध्वः।

विवक्ति। सोमऽसुत्। युवऽभ्यां।

आ। वल्गू इति विप्रः। ववृतीत। हव्यैः ॥ ४

यद्यदा वां युवां प्रति देवया देवौ युवां कामयमानः। उ इति पूरणः। अयमद्रिरभिषवग्रावा सोमसुत् सोममभिषुण्वन् युवाभ्यां। युवाभ्यामर्थायाभिषुण्वन्निति संबंधः एवं कुर्वन् ऊर्ध्व उन्नतः सन् विवक्ति शब्दैः शब्दयति तदानीं वल्गू सुंदरौ युवां विप्रो मेधावी यजमानो हव्यैर्हविर्भिरावर्वृतीत। आवर्तयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चित्रं ह यद्वां भोजनं न्वस्ति न्यत्रये महिष्वंतं युयोतं।

यो वामोमानं दधते प्रियः सन् ॥ ५

चित्रं। ह। यत्। वां। भोजनं। नु। अस्ति। नि। अत्रये।

महिष्वंतं। युयोतं।

यः। वां। ओमानं। दधते। प्रियः। सन् ॥ ५

हे अश्विनौ वां युवयोश्चित्रं चायनीयं भोजनं धनमस्ति ह अस्ति खलु। न्विति पूरणः। तदस्मभ्यं दत्तमित्यर्थः। अथ तयोः स्तुतिः। अत्रय एतन्नामकाय ऋषये॥ पंचम्यर्थे चतुर्थी॥ तस्मादत्रेर्महिष्वंतं महत्त्वोपेतं नियुयोतं। पृथक् कुरुतं। योऽत्रिः प्रियः सन् स्तोत्रवाद्युवाभ्यां प्रियभूतः सन् युवाभ्यामेव कृतमोमानं रक्षणं सुखं दधते धारयति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत त्यद्वां जुरते अश्विना भूच्च्यवानाय प्रतीत्यं हविर्दे।

अधि यद्वर्प इतऊति धत्थः॥ ६

उत। त्यत्। वां। जुरते। अश्विना। भूत्। च्यवानाय।

प्रतीत्यं। हविःऽदे।

अधि। यत्। वर्पः। इतःऽऊति। धत्थः॥ ६

उतापि च हे व्यापिनावश्विनौ वां युवयोः कर्म कुर्वते जुरते जूर्णाय हविर्दे हविर्दात्रे च्यवानायैतन्नामकाय मनुष्याय त्यत्प्रतीत्यं प्रतिगमनं तस्य रूपं सम्यग्भूत्। अभूत्। किं तदिति। यद्वर्पो रूपमितऊतीतोगमनाख्यं मृत्योः सकाशादितःप्राप्तिरूपमधिधत्थः अधिधत्तं। युवं च्यवानमश्विना जरन्तं पुनर्युवानं चक्रथुः शचीभिः। ऋग्वे० १. ११७. १३.। इत्यादिषु च्यवानस्य युवयोर्नवीकरणं प्रसिद्धं॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत त्यं भुज्युमश्विना सखायो मध्ये जहुर्दुरेवासः समुद्रे।

निरीं पर्षदरावा यो युवाकुः॥ ७

उत। त्यं। भुज्युं। अश्विना। सखायः। मध्ये। जहुः।

दुःऽएवासः। समुद्रे।

निः। ईं। पर्षत्। अरावा। यः। युवाकुः॥ ७

उतापि च त्यं तं भुज्युमेतन्नामानं समुद्रे मध्ये समुद्रोदकस्य मध्ये सखायो मुक्युक्तिभूता दुरेवासो दुष्टगमना जहुः। त्यक्तवन्तः। ईमेनं समुद्रमध्ये क्षिप्तं निःपर्षत्। निःपारयतु। यो युवाकुर्युवां कामयितारावाराणयान्यियन्ता च तमेनं निःपारयतां। अत्राश्विनेषु सूक्तेषु कथाः श्रूयन्ते। तासिं भुज्य्वादीनामग्निजलादिभ्यो रूपकरूपकाः सर्वा नष्टा प्रपंचेनाश्विनोसत्याभ्यां वर्णितेति। ऋग्वे० १. ११६. १. ८ इत्यत्र प्रपंचिताः तास्तत्र द्रष्टव्याः॥

॥ अथाष्टमी ॥

वृकाय चिज्जसमानाय शक्तमुत श्रुतं शयवे हूयमाना।
यावघ्न्यामपिन्वतमपो न स्तर्यं चिच्छक्त्यश्विना शचीभिः॥ ८

वृकाय। चित्। जसमानाय। शक्तं। उत। श्रुतं। शयवे।
हूयमाना।
यौ। अघ्न्यां। अपिन्वतं। अपः। न। स्तर्यं। चित्। शक्ती।
अश्विना। शचीभिः॥ ८

वृकाय धनादात्रे अभिलषत इत्यर्थः। चिदिति पूरणः। अथवा परेभ्यो धनानि प्रयच्छते। यद्वा वृकाय वृकवद्धिंसकायैतन्नामकाय जसमानाय कर्मभिरुपक्षीयमाणाय ऋषये शक्तं। अभिमतं धनमदत्तं॥ शकेर्दानार्थस्य लुङ्येतद्रूपं। अडभावश्छांदसः॥ उतापि च शयव एतन्नामकाय ऋषये हूयमानाह्वयमानौ युवां श्रुतं। अशृणुतं। यौ युवामघ्न्यां गामपिन्वतं अपूरयतं क्षीरेण। अपो न अद्भिरिव नदीं। तां यथोदकेन पूरयतस्तद्वत्। कीदृशीमघ्न्यां। स्तर्यं चित् स्तरीमपि निवृत्तप्रसवां वृद्धामपि शक्ती शक्त्या सामर्थ्येन दोहनलक्षणेन युक्तां कृत्वा शचीभिर्युष्मदीयैः कर्मभिर्हे अश्विनाविति शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्यं पिप्यथुर्गां। ऋग्वे० १. ११६. २२. इत्यादि ह्युक्तं॥

॥ अथ नवमी ॥

एष स्य कारुर्जरते सूक्तैरग्रे बुधान उषसां सुमन्मा।
इषा तं वर्धदघ्न्या पयोभिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ९

एषः। स्यः। कारुः। जरते। सुऽउक्तैः। अग्रे। बुधानः।
उषसां। सुऽमन्मा।
इषा। तं। वर्धत्। अघ्न्या। पयःऽभिः। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः। ९

एष स्तोता स्व स प्रसिद्धो वसिष्ठ करु स्तोतॄणामग्र्यः प्रातःसवने सुधानो सुष्वा- णानः सुमखा शोभनगतिः सुष्टुतिर्वा सूक्तैररते। स्तौति। तन्निमित्तेन वर्धतु। वर्धयतं॥ वचनव्यत्ययः॥ अध्याहर्तव्या। वोत्र वर्धतु। वर्धयतु। अथवैककर्मकं वाक्यं। अघ्न्या गौर्वसिष्ठस्य प्रतिनियताग्निहोत्रार्था गौरिषात्तेन। घृतादिनेत्यर्थः। पयोभिश्च तं वसिष्ठं वर्धतु। वर्धयतु। एवमात्मानं परोक्षेण निर्दिदेश। शिष्टं स्पष्टं॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचदशो वर्गः॥

आ वां रथ इत्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं। अनुक्रम्यते च॥ आ वां रथ इत्याश्विनं॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोग उक्तः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

आ वां रथो रोदसी बद्बधानो हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः।
घृतवर्तनिः पविभी रुचान इषां वोळ्हा नृपतिर्वाजिनीवान्॥१

आ। वां। रथः। रोदसी इति। बद्बधानः। हिरण्ययः।
वृषऽभिः। यातु। अश्वैः।
घृतऽवर्तनिः। पविऽभिः। रुचानः। इषां। वोळ्हा।
नृऽपतिः। वाजिनीऽवान्॥१

हे अश्विनौ वां रथो वृषभिर्युवभिरश्वैर्युक्तः सन्नायातु यज्ञमस्मदीयं। कीदृशो रथः। रथो विशेष्यते। रोदसी द्यावापृथिव्यौ बद्बधानो बाधमानो हिरण्ययो हिरण्मयो घृतवर्तनिर्घृतमुदकं वर्तन्यां यस्य तादृशः पविभी रथनेमिभिर्धुराभिर्वा रुचानो दीप्यमान इषां वोळ्हा यजमानैर्दत्तानां हविषां वाहको दातव्यानां वाजानां वोळ्हा नृपतिर्नृणां यजमानानां स्वामी वाजिनीवानन्नवान्॥

॥ अथ द्वितीया॥

स पप्रथानो अभि पंच भूमा त्रिवंधुरो मनसा यातु युक्तः।
विशो येन गच्छथो देवयंतीः कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना॥२

सः । प्रऽयानः । अभि । पंच । भूमं । त्रिऽवंधुरः । मनसा ।

आ । यातु । युक्तः ।

विशः । येन । गच्छथः । देवऽयंतीः । कुत्र । चित् । यामं ।

अश्विना । दधाना ॥ २

स रथः पंच भूम भूतानि सर्वप्राणिनः प्रप्रयानः प्रयमानस्त्रिवंधुरः । वंधुरमुच्चावचं सारथ्यवस्थानं काष्ठमयं । तादृशैस्त्रिभिर्युक्तो मनसामनस्तुल्या युक्तोऽस्म्यायातु येन रथेन देवयंतीर्विशो यजमानान्प्रति गच्छथः । हे अश्विनाश्विनौ कुत्र चित् यत्र क्वापि यामं गमनं दधाना धारयंतौ येन विशो गच्छथः स यात्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्वश्वा यशसा यातमर्वाग्दस्रा निधिं मधुमंतं पिबाथः ।

वि वां रथो वध्वा३ यादमानोंऽतान्दिवो बाधते वर्तनिभ्यां ॥३

सुऽअश्वा । यशसा । आ । यातं । अर्वाक् । दस्रा । निऽधिं ।

मधुऽमंतं । पिबाथः ।

वि । वां । रथः । वध्वा । यादमानः । अंतान् । दिवः ।

बाधते । वर्तनिऽभ्यां ॥ ३

हे देवौ स्वश्वा शोभनाश्वेन यशसा चार्वागस्मदभिमुखं यातं । आगच्छतं । हे दस्रा शत्रूणामुपक्षपयितारौ मधुमंतं मधुररसोपेतं निधिं निधिवन्निहितं सोमं पिबाथः । पिबतं । वां युवयो रथो वध्वा सूर्यया सह यादमानो गंतव्यान्प्रति गच्छन् । गमयन्नित्यर्थः । एवं कुर्वन् वर्तनिभ्यां स्वचक्राभ्यां दिवोऽतान् पर्यंतप्रदेशान् बाधते । शीघ्रगमनेन पीडयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवोः श्रियं परि योषावृणीत सूरो दुहिता परितक्म्यायां ।
यद्देवयंतमवथः शचीभिः परि घ्रंसमोमना वां वयो गात् ॥ ४

युवोः । श्रियं । परि । योषा । अवृणीत । सूरः । दुहिता ।
परिऽतक्म्यायां ।
यत् । देवऽयंतं । अवथः । शचीभिः । परि । घ्रंसं । ओमना ।
वां । वयः । गात् ॥ ४

युवोर्युवयोः श्रियं श्रयत इति श्री रथः । तं सेवामेव वा योषा सर्वदा मिश्रयंती योषित् सूरः सूर्यस्य दुहिता पर्यवृणीत । कदा । परितक्म्यायां रात्रौ परितस्तक-नवति संग्रामे यज्ञे वा गंतव्ये । किंच । यद्यदा देवयंतं देवकामं यजमानं यज्ञ वा शचीभिर्युवयोर्गमनादिलक्षणैः कर्मभिरवथः रक्षथः तदानीं घ्रंसं दीप्तं वयोऽन्नं सोमादिलक्षणमोमनायनेन रक्षणेन निमित्तेन वां परिगात् । पर्यगात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो ह स्य वां रथिरा वस्त उस्रा रथो युजानः परियाति वर्तिः ।
तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन् ॥ ५

यः । ह । स्यः । वां । रथिरा । वस्ते । उस्राः । रथः ।
युजानः । परिऽयाति । वर्तिः ।
तेन । नः । शं । योः । उषसः । विऽउष्टौ । नि । अश्विना ।
वहतं । यज्ञे । अस्मिन् ॥ ५

यो रथः । हेति पूरणः । स्य स प्रसिद्धो रथो हे रथिरा रथिनौ ॥ मत्वर्थीयो रः प्र उस्रास्तेजांसि वस्ते आच्छादयति । यश्च रथो युजानोऽश्वैर्युक्तः सन् वर्तिमार्गं

उत्कलानगच्छं वा परियाति परिगच्छति तेन रथेन हे अश्विनावश्विनौ नोऽस्माकमस्मिन्यज्ञ उषसो व्युष्टौ प्रातःकाले शं शमनाय पापानां योः मिश्रणाय च सुखानां नि यच्छतं । नितरां प्राप्नुतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नरा गौरेव विद्युतं तृषाणास्माकमद्य सवनोप यातं ।

पुरुत्रा हि वां मतिभिर्हवंते मा वामन्ये नि यमन्देवयंतः ॥ ६

नरा । गौराऽइव । विऽद्युतं । तृषाणा । अस्माकं । अद्य ।

सवना । उप । यातं ।

पुरुऽत्रा । हि । वां । मतिभिः । हवंते । मा । वां । अन्ये ।

नि । यमन् । देवऽयंतः ॥ ६

हे नरा नेतारावश्विनौ गौरेव गौरा मृगीव विद्युतं विशेषेण दीप्यमानं सोमं प्रति तृषाणा तृष्णायुक्तावद्यास्माकं सवना सवनान्युपयातं । उपागच्छतं । पुरुत्रा बहुषु यज्ञेषु वां युवां यजमाना मतिभिः स्तुतिभिर्हवंते हि । स्तुवंति । अतो वां युवामन्ये यष्टारो देवयंतो देवौ कामयमाना वां युवां मा नियमन् । मा नियच्छंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

युवं भुज्युमवविद्धं समुद्र उदूहथुरर्णसो अस्रिधानैः ।

पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिर्दंसनाभिरश्विना पारयंता ॥ ७

युवं । भुज्युं । अवऽविद्धं । समुद्रे । उत् । ऊहथुः । अर्णसः ।

अस्रिधानैः ।

पतत्रिऽभिः । अश्रमैः । अव्यथिऽभिः । दंसनाभिः । अश्विना ।

पारयंता ॥ ७

हे अश्विनावश्विनौ युवं भुज्युमेतन्नामकमेनं निहितं विशिष्टं सखिभिः समुद्रे तन्मध्ये निमग्नमपश्य उदकादुदूहथुः। किं कुर्वंताविति तदुच्यते। अस्निधाभिरश्वैरिव पतंतिभिः पततस्तृणं पक्षवद्भी रथे नियुक्तैरश्वैर्दंसनाभिः शारीरैः कर्मभिश्च पारयंता पारयंतौ समुद्रस्य उदूहथुरिति। नासत्या भुज्युमूहथुः पतंगैः। ऋ० १. ११६. ४.। इति श्रुतं॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू मे हवमा शृणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत्।

धत्तं रत्नानि जरतं च सूरीन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ८

नु। मे। हवं। आ। शृणुतं। युवाना। यासिष्टं। वर्तिः।

अश्विनौ। इराऽवत्।

धत्तं। रत्नानि। जरतं। च। सूरीन्। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ८

नू मे हवमित्यष्टमी शिष्टा॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षोडशो वर्गः॥

आ विश्ववारेति सप्तर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं। अनुक्रम्यते च। आ विश्ववारा सप्तेति॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रे च विनियोग उक्तः॥ आद्यस्तृचस्तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे विनियुक्तः। आ विश्ववाराश्विना गतं नोऽयं सोम इंद्र। आ० ८. ११.। इति सूत्रितत्वात्॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ विश्ववाराश्विना गतं नः प्र तत्स्थानमवाचि वां पृथिव्यां।

अश्वो न वाजी शुनपृष्ठो अस्थादा यत्सेदथुर्ध्रुवसे न योनिं॥ १

आ। विश्वऽवारा। अश्विना। गतं। नः। प्र। तत्।

स्थानं। अवाचि। वां। पृथिव्यां।

अश्वः। न। वाजी। शुनऽपृष्ठः। अस्थात्। आ। यत्।

सेदथुः। ध्रुवसे। न। योनिं॥ १

हे विश्ववारा सर्वैर्वरणीयावश्विनाश्विनौ नोऽस्माकं यज्ञमागतमागच्छतं वां युवयोस्तत्स्थानं पृथिव्यां वेद्यां प्रावाचि। प्रोच्यते। तदर्थं शुनपृष्ठः सुखकरपृष्ठभागः। अत्यंतविपुलपादादूढानां सुखकरपृष्ठभाग इत्यर्थः। वाजी वेगवानश्वोऽस्थात्। तिष्ठतु युवयोः समीपे। यत्। यस्मिन्नश्वे। युवामासेदथुः आसीदथः सोऽश्वः। यद्वा यत्स्थानमासीदथः तत्स्थानमश्व आश्रयितो गमनाय। स्थितो दृष्टांतः। ध्रुवसे ध्रुवाय निवासाय योनिं न योनिं स्थानमिव॥

अथ द्वितीया॥

सिषक्ति सा वां सुमतिश्चनिष्ठातापि घर्मो मनुषो दुरोणे।
यो वां समुद्रान्सरितः पिपर्त्येतग्वा चिन्न सुयुजा युजानः॥ २

सिषक्ति। सा। वां। सुऽमतिः। चनिष्ठा। अतापि। घर्मः।
मनुषः। दुरोणे।
यः। वां। समुद्रान्। सरितः। पिपर्ति। एतऽग्वा। चित्।
न। सुऽयुजा। युजानः॥ २

सा सुमतिरस्माभिः क्रियमाणा शोभना स्तुतिश्चनिष्ठा कमनीयतमातिशयेनान्नवती वा वां युवां सिषक्ति। सेवते। किंच घर्मः प्रवर्ग्यश्च मनुषो मनुष्यस्य यजमानस्य दुरोणे यागगृहेऽतापि। तप्तोऽभूत्। यद्वात्यन्ततप्तत्वं घर्मत्वमिति स्तुतिः। यद्वा शिरःस्थानीयत्वादस्य। यो घर्मो वां युवां। प्राप्नोतीति शेषः। समुद्रान् सरितश्च पिपर्ति पूरयति वृष्टिद्वारा। एतग्वा चित्। चिदिति पूरणः। कल्माषित

यथा सुयुजा सुष्ठु युक्तौ रथौ भवतस्तथेत्यर्थः । नेत्युपमार्थे तद्वद्यत्रौ यज्ञे युञ्जानौ सोमयन्यज्ञः । स एवं करोति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यानि स्थानान्यश्विना दधाथे दिवो यह्वीष्वोषधीषु विक्षु ।

नि पर्वतस्य मूर्धनि सदन्तेषं जनाय दाशुषे वहन्ता ॥ ३

यानि । स्थानानि । अश्विना । दधाथे इति । दिवः । यह्वीषु । ओषधीषु । विक्षु ।

नि । पर्वतस्य । मूर्धनि । सदन्ता । इषं । जनाय । दाशुषे । वहन्ता ॥ ३

हे अश्विना युवां दिवो द्युलोकादागत्य यानि स्थानानि दधाथे कुरुथः । कुत्रेत्युच्यते । यह्वीषु महतीष्वोषधीषु विक्षु यजमानेषु च । तौ युवां पर्वतस्य मेघस्यांतरिक्षस्य वा मूर्धनि स्थाने सदन्ता निषीदन्ताविषमन्नं दाशुषे हविर्दात्रे जनाय यजमानाय वहन्ता प्रापयन्तौ भवतमिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

चनिष्टं देवा ओषधीष्वप्सु यद्योग्या अश्नवैथे ऋषीणां ।

पुरूणि रत्ना दधतौ न्य१स्मे अनु पूर्वाणि चख्यथुर्युगानि ॥ ४

चनिष्टं । देवौ । ओषधीषु । अप्ऽसु । यत् । योग्याः । अश्नवैथे इति । ऋषीणां ।

पुरूणि । रत्ना । दधतौ । नि । अस्मे इति । अनु । पूर्वाणि । चख्यथुः । युगानि ॥ ४

हे देवा देवौ युवामोषधीष्वोषधिविकारेषु पुरोडाशादिकान्नेषु सोमरसान् चनिष्टं । अत्यंतकमनीयतमं कामयेथामित्यर्थः । यद्यदाद्योग्या युवयोरुचितम्

चौदचीरएस कृषीणां संबंधिनीरस्मदीये व्याप्नुयः तस्मादस्मदीया अपि कामयेयामित्यर्थः। यद्वा ऋषीणामस्माकमिति पूजार्थं बहुवचनं। यद्वास्मादीषधीष्वप्सु च चनिष्ठे योग्याः स्तुतीयास्मदीये तस्मादस्मे अस्मासु पुरूणि बहूनि रत्ना रमणीयानि धनानि निदधतौ पूर्व्याणि युगानि मिथुनानि जापतीरूपाण्यनुचरथ्यथुः। स्थातवंतौ। अनुकृष्टवंतावनुप्रस्थार्थं॥

॥ अथ पंचमी ॥

युयुवांसा चिदश्विना पुरूण्यभि ब्रह्माणि चक्षाथे ऋषीणां।

प्रति प्र यातं वरमा जनायास्मे वामस्तु सुमतिश्चनिष्ठा॥ ५

युयुऽवांसा। चित्। अश्विना। पुरूणि। अभि। ब्रह्माणि।

चक्षाथे इति। ऋषीणां।

प्रति। प्र। यातं। वरं। आ। जनाय। अस्मे इति। वां।

अस्तु। सुऽमतिः। चनिष्ठा॥ ५

हे अश्विनाश्विनौ। चिदिति पूरणः। युवां युयुवांसा स्तुतवंतौ संतौ पुरूणि बहूनि ब्रह्माणि परिदृढानि कर्माणि स्तुतिलक्षणान्यृषीणामस्माकं संबंधीन्यभिचक्षाथे अभिपश्यथो युवां। अतो जनाय जनस्य यजमानस्य मम वरं यज्ञं प्रति प्रयातं। वां युवयोश्चनिष्ठोऽन्नवता सुमतिरनुग्रहमतिरस्मे अस्मास्वस्तु। भवतु॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो वां यज्ञो नासत्या हविष्मान्कृतब्रह्मा समर्यो३ भवाति।

उप प्र यातं वरमा वसिष्ठमिमा ब्रह्माण्यृच्यंते युवभ्यां॥ ६

यः। वां। यज्ञः। नासत्या। हविष्मान्। कृतऽब्रह्मा।

सऽमर्यः। भवाति।

उप । प्र । यातं । वरं । आ । वसिष्ठं । इमा । ब्रह्माणि ।

ऋच्यंते । युवऽभ्यां ॥ ६

हे नासत्याश्विनौ वां युवयोर्यो यज्ञो यजमानः समर्यं ऋत्विग्रूपैर्मर्त्यैः सहितः सन् हविष्मान् हविषा युक्तः कृतब्रह्मा कृतस्तोत्ररूकर्मा भवाति भवति तं वरं वरणीयं वसिष्ठमाप प्र यातं । प्रकर्षेणोपागच्छतं । इमेमानि ब्रह्माणि मंत्रजातानि युवभ्यां युवाभ्यागमायागतनाय ऋच्यंते । स्तूयंते । क्रियंत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तम्या स्तुतिमुपसंहरति ॥

इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथां ।

इमा ब्रह्माणि युवयून्यग्मन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

इयं । मनीषा । इयं । अश्विना । गीः । इमां । सुऽवृक्तिं ।

वृषणा । जुषेथां ।

इमा । ब्रह्माणि । युवऽयूनि । अग्मन् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

हे अश्विनाश्विनावियं मनीषा स्तुतिर्युवयोः कृतेति शेषः । तदेवादरार्थं पुनरुच्यते । इयं गीः स्तुतिः कृता । हे वृषणा कामानां वर्षकाविमामस्मत्कृतां सुवृक्तिं शोभनां स्तुतिं जुषेथां । सेवेथां । इमेमानि ब्रह्माणि कर्माणि स्तुतिरूपाणि युवयूनि युवां कामयमानानि संत्यग्मन् । गच्छंतु युवां । यूयं पातेति सिद्धं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाक एकविंशति सूक्तानि । तत्राप स्वसुरिति षडृचं प्रथमं सूक्तं त्रैष्टुभमाश्विनं । अनुक्रम्यते च । अप स्वसुः षडिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अप स्वसुरुषसो नग्जिहीते रिणक्ति कृष्णीररुषाय पंथां ।

अश्वामघा गोमघा वां हुवेम दिवा नक्तं शरुमस्मद्युयोतं ॥ १

अप । स्वसुः । उषसः । नक् । जिहीते । रिणक्ति । कृष्णीः ।

अरुषाय । पंथां ।

अश्वऽमघा । गोऽमघा । वां । हुवेम । दिवा । नक्तं । शरुं ।

अस्मत् । युयोतं ॥ १

स्वसुः स्वसृस्थानीयाया उषसः सकाशात् नक् नक्तं रात्रिरपजिहीते। अपगच्छति। तस्या अवकाशं दत्वा स्वयमपगतेत्यर्थः। स्वसा स्वस्रे ज्यायस्यै योनिमारैक्। ऋग्वे० १, १२४, ८०। इत्युक्तं। कृष्णीः कृष्णवर्णा रात्रिररुषाय रोचमानाय सूर्याय वा पंथां पंथानं मार्गं रिणक्ति। रेचयति। यस्मादेवं तस्माद्युवयोरागमनसमयत्वात् हे अश्वमघावश्वधनौ हे गोमघा गोधनौ। उभयोः प्रदातारावित्यर्थः। ईदृशौ वां युवां हुवेम। स्तुमः : आह्वयामः। दिवा नक्तं सर्वदा शरुं हिंसकमस्मदस्मत्तो युयोतं। पृथक्कुरुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उपायातं दाशुषे मर्त्याय रथेन वाममश्विना वहंता ।

युयुतमस्मदनिराममीवां दिवा नक्तं माध्वी त्रासीथां नः ॥ २

उपऽआयातं । दाशुषे । मर्त्याय । रथेन । वामं । अश्विना ।

वहंता ।

युयुतं । अस्मत् । अनिरां । अमीवां । दिवा । नक्तं ।

माध्वी इति । त्रासीथां । नः ॥ २

हे अश्विनौ युवामुपातं। उपागच्छतमस्मदाह्वानं प्रति। किमर्थं। दाशुषे हवींषि दात्रे यजमानाय तदर्थं रथेन वामं वननीयं धनं वहंता वहंतौ। अस्मदस्माकं युयुतं। पृथक्कुरुतं। किं। अनिरां। दरात्नं। तदन्नदारिद्र्यमित्यर्थः। अमीवां रोगं च। हे माध्वी मधुमंतौ युवां नोऽस्मान् दिवा नक्तं सर्वदा त्रासीथां॥ रक्षतं॥

॥ अथ तृतीया॥

आ वां रथमवमस्यां व्युष्टौ सुम्नायवो वृषणो वर्तयंतु।

स्यूमगभस्तिमृतयुग्भिरश्वैराश्विना वसुमंतं वहेथां॥ ३

आ। वां। रथं। अवमस्यां। विऽउष्टौ। सुम्नऽयवः।

वृषणः। वर्तयंतु।

स्यूमऽगभस्तिं। ऋतयुक्ऽभिः। अश्वैः। आ। अश्विना।

वसुऽमंतं। वहेथां॥ ३

अवमस्यामासन्नायां व्युष्टौ व्युच्छन उषसि वां युवयो रथं सुम्नायवः सुखेन योजयंतोऽश्ववृषणो वर्षका अश्वा आवर्तयंतु। स्यूमगभस्तिं सुखरश्मिं स्यूतरश्मिं वसुमंतं प्रदेयधनं युक्तं रथं हे अश्विनावश्विनावृतयुग्भिरुदकाय युक्तैरश्वैरुदकप्रदैरश्वैरावहेथां॥

॥ अथ चतुर्थी॥

यो वां रथो नृपती अस्ति वोळ्हा त्रिवंधुरो वसुमाँ उस्रयामा।

आ न एना नासत्योप यातमभि यद्वां विश्वप्स्न्यो जिगाति॥ ४

यः। वां। रथः। नृपती इति नृऽपती। अस्ति। वोळ्हा।

त्रिऽवंधुरः। वसुऽमान्। उस्रऽयामा।

आ। नः। एना। नासत्या। उप। यातं। अभि। यत्।

वां। विश्वऽप्स्न्यः। जिगाति॥ ४

हे नृपती नृणां भजमानानां पालकावश्विनौ वां युवयोर्यो रथो वोळ्हा युवयोर्वाहकोऽस्ति सर्वदा संनिहितो वर्तते। कीदृशोऽसौ। त्रिवंधुरः सारथ्यधिष्ठानस्थानत्रयोपेतो वसुमान् धनवानुस्रयामोस्रं दिवसं प्रति गंता एनैतेन रथेन हे नासत्याश्विनौ नोऽस्मानुपायातं। यद्रथो यश्च रथो वां विश्वप्स्न्यो व्याप्तरूपोऽभिजिगाति अभिगच्छति। अथवा। यद्यस्माद्विश्वप्स्न्यो वसिष्ठो वां जिगाति स्तौति अत उपायातं॥

॥ अथ पंचमी ॥

युवं च्यवानं जरसोऽमुमुक्तं नि पेदव ऊहथुराशुमश्वं।

निरंहसस्तमसः स्पर्तमत्रिं नि जाहुषं शिथिरे धातमंतः॥ ५

युवं। च्यवानं। जरसः। अमुमुक्तं। नि। पेदवे। ऊहथुः। आशुं। अश्वं।

निः। अंहसः। तमसः। स्पर्तं। अत्रिं। नि। जाहुषं। शिथिरे। धातं। अंतरिति॥ ५

हे अश्विना युवं युवां च्यवानं जरसो जीर्णाद्रूपादमुमुक्तं। अमुंचतं। युवं च्यवानमश्विना जरंतं पुनर्युवानं। ऋग्वे० १. ११७. १३.। इति ह्युक्तम्। तथा पेदवे एतन्नामकाय राज्ञे आशुं शीघ्रगामिनमश्वं न्यूहथुः। न्यवहतं युवे। युवं श्वेतं पेदवे॥ ऋग्वे० १. ११८. ९.। इति निगमः। तथात्रिं सप्तवध्रिमंहस ऋबीसादग्नेः सकाशात्तमसस्तमसोऽन्धकाराच्च सकाशान्निरस्पर्तं। अपारयतं। युवमृबीसमुत तप्तमत्रय ओमन्वंतं चक्रथुः। ऋग्वे० १०. ३९. ९.। इति निगमः। तथा जाहुषं शिथिरे शिथिले भ्रष्टे राष्ट्रेऽन्तर्मध्ये पुनर्निधातं। न्यधातं। परिविष्टं जाहुषं विश्वतः सीं। ऋग्वे० १. ११६. २०.। इति ह्युक्तं॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथां।

इमा ब्रह्माणि युवयून्यग्मन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ६

इयं । मनीषा । इयं । अश्विना । गीः । इमां । सुऽवृक्तिं ।
वृषणा । जुषेथां ।
इमा । ब्रह्मांणि । युवऽयूनि । अग्मन् । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

इयं मनीषेति षष्ठी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमेऽष्टादशो वर्गः ॥

आ गोमतेति पंचर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं ॥ अनुक्रम्यते च । आ गोमता पंचेति ॥ विनियोगः प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तः ॥ आश्विने पशावाद्यास्तस्रो याज्यानुवाक्याः । सूत्रितं च । आ गोमता नासत्या रथेनेति तिस्रः । आ० ३, ८, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ गोमंता नासत्या रथेनाश्वावता पुरुश्चंद्रेणं यातं ।
अभि वां विश्वा नियुतः सचंते स्पार्हया श्रिया तन्वा शुभाना ॥१

आ । गोऽमंता । नासत्या । रथेन । अश्वंऽवता ।
पुरुऽचंद्रेण । यातं ।
अभि । वां । विश्वाः । निऽयुतः । सचंते । स्पार्हया । श्रिया ।
तन्वा । शुभाना ॥ १

हे नासत्याश्विनौ गोमता गोयुक्तेनाश्वावताश्वयुक्तेन । अश्वैर्वृषभैर्वोढेनेत्यर्थः । यद्वा गोमता गोप्रदेन पुरुश्चंद्रेण बहुधनेन धनप्रदेनेत्यर्थः । तादृशेन रथेनायातं । आगच्छतं । वां विश्वा बह्व्यो नियुतः स्तुतयः सचंते सेवंतेऽस्मत्प्रेरिताः । हे स्पार्हया स्पृहणीयया श्रिया शोभया तन्वा शरीरेण च शुभाना दीप्यमानौ युवां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नो देवेभिरुप यातमर्वाक्सजोषसा नासत्या रथेन ।
युवोर्हि नः सख्या पित्र्याणि समानो बंधुरुत तस्य वित्तं ॥ १

आ । नः । देवेभिः । उप । यातं । अर्वाक् । सऽजोषसा ।
नासत्या । रथेन ।
युवोः । हि । नः । सख्या । पित्र्याणि । समानः । बंधुः ।
उत । तस्य । वित्तं ॥ २

हे नासत्याश्विनौ युवां देवेभिरितरैर्देवैः सह सजोषसा समानप्रीतौ परस्परं संगतौ नोऽस्मानर्वागभिमुखं रथेनायातं । आगच्छतं । आगमने बंधुत्वातिशयमाह । युवोर्युवयोर्नोऽस्माकं च सख्या सख्यानि पित्र्याणि पितृतः प्राप्तानि । नेदानीं स्तुत्याद्युपाधिना प्राप्तानि भवंतीत्यर्थः । तदेवाह । उतापि च युवयोर्मम च बंधुर्बंधकः पितामहः समान एक एव । तस्य वित्तं ॥ तस्येति कर्मणि षष्ठी ॥ तं बंधुं तद्बंधुत्वं वा वित्तं । जानीतं ॥ विवस्वान्वरुणश्चोभावपि कश्यपाददितेर्जातौ विवस्वानश्विनो-र्जनको वरुणो वसिष्ठस्येत्येवं समानबंधुत्वं । तथा च बृहद्देवतायामुक्तं । अभ-वन्मिथुनं त्वष्टुः सरण्यूस्त्रिशिराः सह । स वै सरण्यूं प्रायच्छत्स्वयमेव विवस्वते ॥ ततः सरण्व्यां जाते ते यमयम्यौ विवस्वतः । तावप्युभौ यमावेव ह्यास्तां यम्या च वै यमः ॥ सृष्ट्वा भर्तुः परोक्षं तु सरण्यूः सदृशीं स्त्रियं । निक्षिप्य मिथुनं तस्यामश्वा भूत्वा प्रचक्रमे ॥ अविज्ञानाद्विवस्वांस्तु तस्यामजनयन्मनुं । राजर्षिरासीत्स मनुर्वि-वस्वानिव तेजसा ॥ स विज्ञाय त्वपक्रांतां सरण्यूमात्मरूपिणीं । त्वाष्ट्रीं प्रतिजगा-माशु वाजी भूत्वा सलक्षणः ॥ सरण्यूस्तु विवस्वंतं विज्ञाय हयरूपिणं । मैथुनायो-पचक्राम तां च तत्रारुरोह सः ॥ ततस्तयोस्तु वेगेन शुक्रं तदपतद्भुवि । उपाजिघ्रच्च सा त्वश्वा तच्छुक्रं गर्भकाम्यया ॥ आघ्राणमात्राच्छुक्रं तत्कुमारौ संबभूवतुः ॥ नासत्यश्चैव दस्रश्च यौ स्तुतावश्विनावपीति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदु स्तोमासो अश्विनोरबुध्रन् जामि ब्रह्माण्युषसश्च देवीः ।
आविवासन्रोदसी धिष्ण्येमे अच्छा विप्रो नासत्या विवक्ति ॥ ३

उत् । ऊं इति । स्तोमासः । अश्विनोः । अबुध्रन् । जामि ।
ब्रह्माणि । उषसः । च । देवीः ।
आऽविवासन् । रोदसी इति । धिष्ण्ये इति । इमे इति ।
अच्छ । विप्रः । नासत्या । विवक्ति ॥ ३

स्तोमासः स्तोमाः स्तवा अश्विनाश्विनावुद् अबुध्रन् । उत्कृष्टं बोधयंति । उ इति पूरणः । जामि । बंधुनामैतत् । बंधुस्थानीयानि ब्रह्माणि परिवृढानि कर्माणि देवीर्द्योतमाना उषसः । चकाराद्ग्नी च । अबुध्रन् । विप्रो मेधावी वसिष्ठ इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ धिष्ण्ये धिषणार्हे स्तुत्ये आविवासन् परिचरन् नासत्याश्विनावच्छाभिमुखं विवक्ति । स्तौति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि चेदुच्छन्त्यश्विना उषासः प्र वां ब्रह्माणि कारवो भरन्ते ।
ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेद्बृहदग्नयः समिधा जरन्ते ॥ ४

वि । च । इत् । उच्छंति । अश्विना । उषसः । प्र । वां ।
ब्रह्माणि । कारवः । भरंते ।
ऊर्ध्वं । भानुं । सविता । देवः । अश्रेत् । बृहत् । अग्नयः ।
संऽइधा । जरंते ॥ ४

हे अश्विनावुषास उषसो व्युच्छंति चेत् तमांसि विवासयंति । चेदिति पूरणार्थं वा । इच च यद्यर्थाद्यपेचकः । चेद्योगादनिघातः ॥ कारो युवयोः स्तुति-

समर्थत्वाद्ब्रह्माणि स्तोत्राणि कारवः स्तोतारः प्र भरंते। प्रकर्षेण संपादयंति। ऊर्ध्वं-मश्रेत् आश्रयति भानुं तेज सविता देवः। अग्नयोऽपि समिधा समिंधनेन बृहदति-महत् जरंते। स्तूयंते॥

आ पश्चातादिति पंचम्याश्विने पशौ वपाया अनुवाक्या। सूत्रितं च। आ पश्चातान्नासत्या पुरस्तादा गोमता नासत्या रथेन। आ० ३. ८.। इति॥ तत्पाठस्तु॥

॥ अथ पंचमी॥

आ पश्चातान्नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात्।
आ विश्वतः पांचजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

आ। पश्चातात्। नासत्या। आ। पुरस्तात। आ।
अश्विना। यातं। अधरात्। उदक्तात्।
आ। विश्वतः। पांचऽजन्येन। राया। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ५

हे नासत्याश्विनौ पश्चात्प्रत्यग्देशाद यातं। तथा पुरस्तात्पूर्वस्माद्देशात् तथा-धरादधस्तनाद्देशाद्दक्षिणत उदक्तादुदग्देशात्। सर्वत्रायातमिति संबंधः। किं बहुना विश्वतः सर्वस्माद्देशात्पांचजन्येन पंचजनहितेन राया धनेन सहायातं। निषाद-पंचमाश्चत्वारो वर्णाः पंचजनाः॥

॥ इति पंचमस्य पंचम एकोनत्रिंशो वर्गः॥

अतारिष्मेति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं। अतारिष्मेत्यनु-क्रमणिका॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः॥

॥ तत्र प्रथमा॥

अतारिष्म तमसस्पारमस्य प्रति स्तोमं देवयंतो दधानाः।
पुरुदंसा पुरुतमा पुराजामर्त्या हवते अश्विना गीः॥ १

अतारिष्म । तमसः । पारं । अस्य । प्रति । स्तोमं । देवऽयंतः ।

दधानाः ।

पुरुऽदंसा । पुरुऽतमा । पुराऽजा । अमर्त्या । हवते ।

अश्विना । गीः ॥ १

अस्य तमसोऽज्ञानस्य तत्कार्यस्य जननमरणप्रवाहतः संसारदुःखस्य । अथवा प्रकृतत्वात् प्रयोगविषयाज्ञानस्य पारमतारिष्म । तीर्णाः स्मः । किं कुर्वंतः देवयंतो देवकामाः स्तोमं स्तुतिं प्रतिदधाना देवेषु कुर्वाणाः । पुरुदंसा बहुकर्माणौ पुरुतमा प्रभूततमौ पुराजा पूर्वं जातावत एवामर्त्यावमरणधर्माणावश्विनाश्विनौ गीर्गरिता स्तोता वसिष्ठो हवते । स्तौति । आह्वयति वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न्यु प्रियो मनुषः सादि होता नासत्या यो यजते वंदते च ।

अश्नीतं मध्वो अश्विना उपाक आ वां वोचे विदथेषु प्रयस्वान् ॥ २

नि । ऊं इति । प्रियः । मनुषः । सादि । होता । नासत्या ।

यः । यजते । वंदते । च ।

अश्नीतं । मध्वः । अश्विनौ । उपाके । आ । वां । वोचे ।

विदथेषु । प्रयस्वान् ॥ २

प्रियो युवयोः प्रियभूतो मनुषो मानुषो मनुषः सकाशाज्जातो वा होता देवानामाह्वाता स्तोतायं निषादि । न्यसादि । निषण्णो भवति । युवयोः कर्मणि वर्तत इत्यर्थः । हे नासत्याश्विनौ यो यजते यागं करोति वंदते स्तौति च तस्य संबंधिनं मध्वो मधुरं सोमरसं हे अश्विनाश्विनावुपाकेऽंतिक एव समीपे स्थित्वैवाश्नीतं । पिबतमित्यर्थः । विदथेषु यज्ञेषु वां युवां प्रयस्वानन्नवान् सन् आवोचे । आह्वये ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहेम यज्ञं पथामुराणा इमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथां ।
श्रुष्टीवेव प्रेषितो वामबोधि प्रति स्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥ ३

अहेम । यज्ञं । पथां । उराणाः । इमां । सुऽवृक्तिं वृषणा । जुषेथां ।
श्रुष्टीवाऽइव । प्रऽइषितः । वां । अबोधि । प्रति । स्तोमैः । जरमाणः । वसिष्ठः ॥ ३

उराणा उरु स्तोत्रं कुर्वाणाः स्तोतारो वयं पथां पततामागच्छतां देवानामर्थाय यज्ञं यागं तत्साधनं हविर्वाहेम । वर्धयेमहे । वृषणा वर्षकौ कामानामिमां सुवृक्तिं शोभनस्तुतिं जुषेथां । सेवेथां । वां युवां श्रुष्टीवेव । श्रुष्टीति क्षिप्रनाम । क्षिप्रगंता दूत इव प्रेषितोऽहमबोधि । बोधयति शीघ्रं गंतव्यमिति । किं कुर्वन् । स्तोमैः स्तोत्रैः प्रतिजरमाणः प्रतिस्तुवन् । कः । वसिष्ठोऽहमबोधीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उप त्या वह्नी गमतो विशं नो रक्षोहणा संभृता वीड़ुपाणी ।
समंधांस्यग्मत मत्सराणि मा नो मर्धिष्टमा गतं शिवेन ॥ ४

उप । त्या । वह्नी इति । गमतः । विशं । नः । रक्षःऽहना ।
संऽभृता । वीडुपाणी इति वीड़ुऽपाणी ।
सं । अंधांसि । अग्मत । मत्सराणि । मा । नः । मर्धिष्टं ।
आ । गतं । शिवेन ॥ ४

त्या त्यौ तौ वह्नी हविषां वोढारौ नोऽस्माकं विशं प्रजाः [illegible]मुपगमतः । उपगच्छतां । कीदृशौ तौ । रक्षोहणा रक्षसां हंतारौ संभृता सम्यग्भृतौ पुष्टांगौ

वीड्पाणी दृढपाणी। यद्वायमर्धर्चोऽश्वपरतया व्याख्येयः। तथा सति तौ रथस्य वोढारौ दृढपादावश्विनोरश्वावुपगच्छतामिति तस्यार्थः। अंधांस्यन्नानि मत्सराणि मदकराणि सोमाः समज्मन। समगच्छंत युवां। नोऽस्मान् मा मर्धिष्टं। मा हिंस्तं। किंतु शिवेन मंगलेन धनेन सार्धमागतं। आगच्छतं॥

॥ अथ पंचमी॥

आ पश्चातान्नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात्।
आ विश्वतः पांचजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥५

आ। पश्चातात्। नासत्या। आ। पुरस्तात्। आ।
अश्विना। यातं। अधरात्। उदक्तात्॥
आ। विश्वतः। पांचऽजन्येन। राया। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥५

आ पश्चातादिति पंचम्या विनियोगो व्याख्या च गता॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे त्रिंशो वर्गः॥

इमा उ वामिति षडृचं षष्ठं सूक्तमाश्विनं वसिष्ठस्यार्षं। आद्यास्तृतीयापंचम्यो बृहत्यः शिष्टाः सतोबृहत्यः। तथा चानुक्रांतं। इमा उ वां षट् प्रगाथमिति॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे च सूक्तं। सूत्रितं च। इमा उ वामयं वां। आ० ४. १५.। इति॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्र इमा उ वामित्ययमाश्विनस्तृचः। सूत्रितं च। इमा उ वां दिविष्टयः पिबा सुतस्य रसिनः। आ० ७. १२.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

इमा उ वां दिविष्टय उस्रा हवंते अश्विना।
अयं वामह्वेऽवसे शचीवसू विशंविशं हि गच्छथः॥१

इमाः । ऊं इति । वां । दिविष्टयः । उस्रा । हवंते ।

अश्विना ।

अयं । वां । अह्वे । अवसे । शचीवसू इति शचीऽवसू ।

विशंऽविशं । हि । गच्छथः ॥ १

इमा दिविष्टयो दिवमिच्छंत्यः प्रजा ऋत्विजोऽपि । उ इति चार्थे । हे अश्विना उस्रा वासकौ वां हवंते ॥ आह्वयंति । अयं वसिष्ठोऽपि हे शचीवसू कर्मधनौ वां युवामवसे रक्षणाय युवयोस्तर्पणाय वह्वे । आह्वयामि । किमर्थमेवं प्रजा अभ्युदम-मीत्यादरोक्तिरिति तत्राह । हि यस्मात्कारणाद्युवां विशं विशं प्रजां प्रतिगच्छथः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवं चित्रं ददथुर्भोजनं नरा चोदेथां सूनृतावते ।
अर्वाग्रथं समनसा नि यच्छतं पिबतं सोम्यं मधु ॥ २

युवं । चित्रं । ददथुः । भोजनं । नरा । चोदेथां ।

सूनृताऽवते ।

अर्वाक् । रथं । सऽमनसा । नि । यच्छतं । पिबतं । सोम्यं ।

मधु ॥ २

हे अश्विनौ युवं युवां चित्रं चायनीयं भोजनं धनं ददथुः । धारयेथे । तद्धनं सूनृतावते स्तुतिवते स्तोत्रे चोदेथां । प्रेरयतं । तदर्थं समनसा समानमनस्कौ संतौ रथं युवयोः संबंधिनमर्वागस्मदभिमुखं । नियच्छतं नियमतं । तथा कृत्वा सोम्यं सोमसंबंधिनं मधु मधुररसं पिबतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यातमुप भूषतं मध्वः पिबतमश्विना ।
दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो मर्धिष्टमा गतं ॥ ३

आ । यातं । उप । भूषतं । मध्वः । पिबतं । अश्विना ।

दुग्धं । पयः । वृषणा । जेन्यावसू इति । मा । नः । मर्धिष्टं ।

आ । गतं ॥ ३

हे अश्विना युवामायातं । आगच्छतं । आगत्य चोप समीपे भूषतं । भवतं मध्वो मधुरं सोमरसं पिबतं । पीत्वा च हे वृषणा वर्षकौ हे जेन्यावसू जेतव्यधनौ । जितधनावित्यर्थः । युवां पयो दुग्धमुदकसंतारिचाहुग्ध । नोऽस्मान् मा मर्धिष्टं मा हिंस्तं । ईडयप्रार्थनाकरणमेव हिंसा । आगतं । आगच्छतं शीघ्रं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अश्वासो ये वामुप दाशुषो गृहं युवां दीयंति बिभ्रतः ।

मक्षूयुभिर्नरा हयेभिरश्विना देवा यातमस्मयू ॥ ४

अश्वासः । ये । वां । उप । दाशुषः । गृहं । युवां । दीयंति ।

बिभ्रतः ।

मक्षुयुऽभिः । नरा । हयेभिः । अश्विना । आ । देवा ।

यातं । अस्मयू इत्यस्मऽयू ॥ ४

येऽश्वासोऽश्वा वां युवयोः स्वभूता दाशुषो हविर्दातुर्गृहं युवां बिभ्रतो धारयंती । दीयंति । गमयंतीत्यर्थः । मक्षूयुभिः शीघ्रगंतृभिर्ह्येभिर्हयैरश्वैर्हे नरा नेताराविश्विनाश्विनौ देवा देवावस्मयू अस्मान्कामयमानावायातं । अस्मद्यज्ञमागच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधा ह यंतो अश्विना पृक्षः सचंत सूरयः ।

ता यंसतो मघवद्भ्यो ध्रुवं यशश्छर्दिरस्मभ्यं नासत्या ॥ ५

अधं। ह। यंतः। अश्विना। पृक्षः। सचंत। सूरयः।

ता। यंसतः। मघवंत्ऽभ्यः। ध्रुवं। यशः। छर्दिः। अस्मभ्यं।

नासत्या ॥ ५

अधा ह्यपि चाश्विनाश्विनौ यंतः स्तुतिभिर्गच्छंतो यजमानाः सूरयो मेधाविनः स्तोतारः पृक्षोऽन्नं प्रभूतं सचंत। सेवंते। संयंति वा। ता तौ युवां मघवद्भ्योऽन्नवद्भ्योऽस्मभ्यं ध्रुवमविचलितं यशोऽन्नं यश एव वा छर्दिर्गृहं यंसतः। प्रयच्छतं। हे नासत्याश्विनौ ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र ये ययुरवृकासो रथा इव नृपातारो जनानां।

उत स्वेन शवसा शूशुवुर्नर उत क्षियंति सुक्षितिं ॥ ६

प्र। ये। ययुः। अवृकासः। रथाःऽइव। नृऽपातारः। जनानां।

उत। स्वेन। शवसा। शूशुवुः। नरः। उत। क्षियंति।

सुऽक्षितिं ॥ ६

ये यजमाना अवृकासः परकीयधनस्यानादातारो जनानां मनुष्याणां मध्ये नृपातार ऋत्विग्रूपाणां नृणां रक्षितारः संतो ययुः युवां प्राप्नुवंति हविर्भिः। प्राप्तौ दृष्टांतः। रथा इव व्रीह्यादिपूर्णा रथा यथा प्राप्नुवंति स्वामिगृहं। उतेत्ययमुत्तरवाक्यापेक्षः। अपि च ते नरो यजमानाः स्वेन शवसा स्वीयेन बलेन शूशुवुः। वर्धंते। उतापि च सुक्षितिं सुनिवासं क्षियंति। गच्छंति। प्राप्नुवंति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

व्युषा आव इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं। अत्रानुक्रमणिका। व्युषा अष्टानुष्टुभं तु वा इति। तु वा इत्युक्तत्वात्तुह्यादिपरिभाषयेदमादीनि सप्त सूक्तान्यश्विदेवत्यानि॥ प्रातरनुवाक उपस्थे क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदमादीनि षट् सूक्तानि। तथा च सूत्यते। व्युषा आवो दिविजा इति पंचिति त्रैष्टुभं। आ० ४, १५। इति॥ ऋग्विधान आख्यातो विनियोगोऽत्र लिख्यते॥ रात्र्या अपरकाले

य उत्थाय प्रयतः शुचिः । व्युषा इत्युपतिष्ठेत षड्भिः सूक्तैः कृतांजलिः ॥ प्राप्नुयात्स हिरण्यानि नानारूपं धनं बहु । गा अश्वान्पुरुषानन्यान् स्त्रियो वासांस्यजाविकं ॥ ऋग्वि० २, २८ । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व्यु१षा आवो दिविजा ऋतेनाविष्कृण्वाना महिमानमागात् ।
अप द्रुहस्तम आवरजुष्टमंगिरस्तमा पथ्या अजीगः ।

वि । उषाः । आवः । दिविऽजाः । ऋतेन । आविःऽकृण्वाना ।
महिमानं । आ । अगात् ।
अप । द्रुहः । तमः । आवः । अजुष्टं । अंगिरःऽतमा ।
पथ्याः । अजीगरिति ॥ १

इयमुषा दिविजा दिव्यंतरिक्षे प्रादुर्भूता सती व्यावः । व्यौच्छत् । विभातं तमवतीत्यर्थः ॥ वसिर्निवासवाच्यत्र विपूर्वो व्युच्छने भवेत् । छंदस्यपि दृश्यत इत्याट् । इमिग्रहणस्य विध्यंतरोपसंग्रहणार्थत्वादनजादेरप्याडागमः । हल्ङ्याब्भ्य इति लोपः ॥ सैवोषा ऋतेन तेजसा महिमानं आत्मनो महत्त्वमाविष्कृण्वानागात् । आगतवती । आगत्य च द्रुहोऽभिद्रोग्धॄनजुष्टं सर्वेषामप्रियं तमश्चापावः । अपवृणोति । किंचांगिरस्तमा । अंगेर्गत्यर्थादंगिराः । गंतृतमा पथ्याः पदवीरजीगः । उद्गिरति । प्राणिनां व्यवहाराय प्रकाशयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

महे नो अद्य सुविताय बोध्युषो महे सौभगाय प्र यंधि ।
चित्रं रयिं यशसं धेह्यस्मे देवि मर्तेषु मानुषि श्रवस्युं ॥ २

महे । नः । अद्य । सुविताय । बोधि । उषः । महे ।
सौभगाय । प्र । यंधि ।

चित्रं। रयिं। यशसं। धेहि। अस्मे इति। देवि। मर्तेषु।

मानुषि। श्रवस्युं ॥ २

अद्य नोऽस्माकं महे महते सुविताय सुखप्राप्तये सुखगमनाय वा बोधि। भव। किंच हे उषो महे महते सौभगाय सौभाग्याय प्रयंधि। प्रयच्छास्मान्। किंच चित्रं चायनीयं यशसं यशोयुक्तं रयिं धनं धेहि धारयास्मे अस्मासु। हे मानुषि मनुष्यहिते देवि मर्त्येष्वस्मासु श्रवस्युमन्नवंतं पुत्रं धेहीत्यनुषंगः॥

॥ अथ तृतीया ॥

एते त्ये भानवो दर्शतायाश्चित्रा उषसो अमृतास आगुः।

जनयंतो दैव्यानि व्रतान्यापृणंतो अंतरिक्षा व्यस्थुः ॥ ३

एते। त्ये। भानवः। दर्शतायाः। चित्राः। उषसः।

अमृतासः। आ। अगुः।

जनयंतः। दैव्यानि। व्रतानि। आऽपृणंतः। अंतरिक्षा।

वि। अस्थुः ॥ ३

दर्शताया दर्शनीयायाः प्रकाशयुक्ताया उषस एते पुरो दृश्यमानास्त्ये ते प्रसिद्धाश्चित्राः पूज्या आश्चर्यभूता वा अमृतासोऽमरणा अनश्वरा भानवो रश्मय आगुः। आगच्छंति। किं कुर्वंतः। दैव्यानि देवानां संबंधीनि व्रतानि कर्माणि जनयंत उत्पादयंतः। तदनुकूलप्रकाशप्रदानात्तदुत्पादकत्वमेषां। अंतरिक्षांतरिक्षाण्यापृणंत आपूरयंतः। एकस्यैवांतरिक्षस्य वायुमेघपक्षिणामालंबनोपाधिना त्रिविधत्वं। अतो बहुवचनमुपपन्नं। एवं कुर्वंतो भानवो व्यस्थुः। विविधं तिष्ठंति। चरंति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एषा स्या युंजाना पराकात्पंच क्षितीः परि सद्यो जिगाति।

अभिपश्यंती वयुना जनानां दिवो दुहिता भुवनस्य पत्नी ॥ ४

एषा । स्या । युजाना । पराकात् । पंच । क्षितीः । परि ।

सद्यः । जिगाति ।

अभिऽपश्यंती । वयुना । जनानां । दिवः । दुहिता ।

भुवनस्य । पत्नी ॥ ४

एषा स्या सोषाः पराकात् दूरदेशात् दूरे स्थितापि युजानोद्योगं कुर्वाणा प्रकाशाय पंच क्षितीर्निषादपंचमांश्चतुरो वर्णान् सद्यः परिजिगाति । किं कुर्वंती । जनानां प्राणिनां वयुना प्रज्ञानान्यभिपश्यंती सा क्षितिनावलोकयंती । कीदृशी सा । दिवो दुहिता दुहितृस्थानीया भुवनस्य भूतजातस्य पत्नी पालयित्री परिजिगातीत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वाजिनीवती सूर्यस्य योषा चित्रामघा राय ईशे वसूनां ।

ऋषिष्टुता जरयंती मघोन्युषा उच्छति वह्निभिर्गृणाना ॥ ५

वाजिनीऽवती । सूर्यस्य । योषा । चित्रऽमघा । रायः । ईशे ।

वसूनां ।

ऋषिऽस्तुता । जरयंती । मघोनी । उषाः । उच्छति ।

वह्निऽभिः । गृणाना ॥ ५

वाजिनीवती बहुन्ना । यद्यप्युषोनामैतत् तथापि चित्रामघेत्यस्याप्युषोनामकस्य पृथग्विद्यमानत्वादत्रैको यौगरूढोऽवगंतव्यः । सूर्यस्य योषा योषित् चित्रामघा विचित्रधना विचित्ररूपाख्यधना वा रायो धनस्याबिधिष्टस्य तस्य वसूनां देवमनुष्यादिसर्वाश्रयाणां धनानां चेशे । ईष्टे । अथवा वसवो वासका रश्मयः । तेषामपीष्टे । ऋषिष्टुता ऋषिभिः स्तुताः जरयंती प्राणिजातानि । उषा खलु पुनः पुनरावर्तमाना प्राणिनामायुः क्षपयति । मघोनी धनवत्युषा वह्निभिः कर्मवोढृभिर्यजमानैर्गृणाना स्तूयमानोच्छति । विभानं करोति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रति द्युतानामरुषासो अश्वाश्चित्रा अदृश्रन्नुषसं वहन्तः ।

याति शुभ्रा विश्वपिशा रथेन दधाति रत्नं विधते जनाय ॥ ६

प्रति । द्युतानां । अरुषासः । अश्वाः । चित्राः । अदृश्रन् ।

उषसं । वहन्तः ।

याति । शुभ्रा । विश्वऽपिशा । रथेन । दधाति । रत्नं ।

विधते । जनाय ॥ ६

द्युतानां द्योतमानामुषसं वहन्तो धारयन्तोऽरुषास आरोचमानाश्चित्राश्चायनीया अश्वाः प्रत्यदृश्रन् । प्रतिदृश्यन्ते । सा चोषाः शुभ्रा दीप्यमाना विश्वपिशा बहुरूपेण रथेन याति । सर्वत्र गच्छति । विधते परिचरते जनाय रत्नं रमणीयं धनं दधाति । ददाति च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सत्या सत्येभिर्महती महद्भिर्देवी देवेभिर्यजता यजत्रैः ।

रुजद्दृळ्हानि दददुस्रियाणां प्रति गाव उषसं वावशन्त ॥ ७

सत्या । सत्येभिः । महती । महत्ऽभिः । देवी । देवेभिः ।

यजता । यजत्रैः ।

रुजत् । दृळ्हानि । ददत् । उस्रियाणां । प्रति । गावः ।

उषसं । वावशन्त ॥ ७

सत्यान्यैरबाध्या महती पूजनीया महत्त्वा वा गुणैर्देवी द्योतमाना यजता यजनीयोषाः सत्येभिः सत्यैर्महद्भिर्देवैर्यजत्रैरुक्तलक्षणैः किरणैर्निपातनाभिरन्यैर्देवैर्वा सहिता सती दृळ्हान्यत्यन्तं स्थिराणि तमांसि रुजत् । भिनत्ति । उस्रियाणां । गोनामैतत् । उत्स्राविण्य आसां भोगा इति तद्व्युत्पत्तिः । तासां संचाराय ददत् ।

ददाति । सामर्थ्यात्प्रकाशयित्वर्थः । अथवोषस्त्रिया गा ददत् । ददाति स्तोतृभ्यः । किंच गावः । उदक्तप्रमेतत् । सर्वेऽपि तमोऽवरुद्धाः प्राणिन उस्रं वावयंत । उशंति । कामयंते । विशेषेण गवां प्रभाते संचारार्थमुषसोऽपेक्षितत्वात्तासां प्राधान्येनोक्तिः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू नो गोमद्वीरवद्धेहि रत्नमुषो अश्वावत्पुरुभोजो अस्मे ।

मा नो बर्हिः पुरुषता निदे कर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८

नु । नः । गोऽमत् । वीरऽवत् । धेहि । रत्नं । उषः ।

अश्वऽवत् । पुरुऽभोजः । अस्मे इति ।

मा नः । बर्हिः । पुरुषता । निदे । कः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८

हे उषो नु नोऽस्मभ्यं गोमद्बहुभिर्गोभिर्युक्तं वीरवद्वीरैः पुत्रैरुपेतं रत्नं रमणीयं धनं पुरुभोजो बहुत्वं चास्मे अश्वास्तु धेहि । देहि । पाददैदादस्मे इति पुनरभिधानं । नोऽस्माकं बर्हिर्यज्ञः पुरुषता पुरुषतायां पुरुषसमूहेष्वन्तर्भृष्टेष्विव्यथः । निदे निंदायै मा कः । मा कार्षीः । यथा ते निंदंति तथा मा कुर्वित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

उदु ज्योतिरिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वैष्टुभमुषस्यं । तथाचानुक्रांतं । उदु सप्तेति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत् ।

क्रत्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकर्भुवनं विश्वमुषाः ॥ १

उत्। ऊं इति। ज्योतिः। अमृतं। विश्वऽजन्यं।

विश्वानरः। सविता। देवः। अश्रेत्।

क्रत्वा। देवानां। अजनिष्ट। चक्षुः। आविः। अकः।

भुवनं। विश्वं। उषाः॥ १

अमृतममृतत्वसाधकमविनाशि वा विश्वजन्यं विश्वेषां जनानां हितकरं ज्योतिर्विश्वानरः सर्वेषां नेता सविता देव उदश्रेत्। ऊर्ध्वं श्रयति। देवानां व्यवहर्तॄणां स्तोतॄणां वा यजमानानां क्रत्वा कर्मणा निमित्तेन। यागानुष्ठानार्थमित्यर्थः। तदर्थं यद्वा देवानां चक्षुश्चक्षुःस्थानीयमौषसं तेजः क्रत्वा कर्मणा निमित्तेनाजनिष्ट। प्रादुरभूत् अनन्तरं चोषा विश्वं सर्वं भुवनं भूतजातमाविरकः। प्रादुरकः। अकरोत्। समस्तं जगदाविष्कृतवती॥

॥ अथ द्वितीया॥

प्र मे पंथा देवयाना अदृश्रन्नमर्धंतो वसुभिरिष्कृतासः।

अभूदु केतुरुषसः पुरस्तात्प्रतीच्यागादधि हर्म्येभ्यः॥ २

प्र। मे। पंथाः। देवऽयानाः। अदृश्रन्। अमर्धंतः।

वसुऽभिः। इष्कृतासः।

अभूत्। ऊं इति। केतुः। उषसः। पुरस्तात्। प्रतीची।

आ। अगात्। अधि। हर्म्येभ्यः॥ २

मे मया देवयाना देवप्रापकाः पंथा पंथानः प्रादृश्रन्। प्रदृश्यंते। कीदृशाः पंथानः। अमर्धंतोऽहिंसंतो वसुभिस्तेजोभिरिष्कृतासः संस्कृताः। पुरस्तात् पूर्वस्यां दिश्युषसः केतुः प्रज्ञापकं तेजोऽभूत्। अचेति। ज्ञायते। सोषाश्च प्रतीची प्रत्यगंचनाऽस्मदभिमुखी हर्म्येभ्योऽधि उच्छ्रितेभ्यः प्रदेशेभ्यः॥ हर्म्यशब्द उन्नतप्रदेशोपलक्षकः॥ आगात्। आगच्छति॥

॥ अथ तृतीया ॥

तानीदहानि बहुलान्यासन्या प्राचीनमुदिता सूर्यस्य।
यतः परि जार इवाचरंत्युषो ददृक्षे न पुनर्यतीव ॥ ३

तानि। इत्। अहानि। बहुलानि। आसन्। या।
प्राचीनं। उत्ऽइता। सूर्यस्य।
यतः। परि। जारःऽइव। आऽचरंती। उषः। ददृक्षे। न।
पुनः। यतीऽइव ॥ ३

हे उषस्तानीत् तान्येव तव तेजांसि बहुलान्यहान्यासन्। उषःप्रकाशयुक्तस्यैव कालस्याहःशब्दव्यवहारात्। तानीत्युक्तं कानीत्याह। या यानि सूर्यस्योदितोदितादुदये सति प्राचीनं तस्य प्राग्देशं प्रत्युदयंति। यद्वा सूर्यस्य प्राचीने देशे या यान्युदितोदितानि तानीत्यर्थः। हे उषो यतो यैस्तेजोभिः परिदृश्यसे त्वं। जार इव पत्याविवाचरंती समीपे संचरंती साध्वी नारीव जारे रात्रेर्जरयितरि सूर्ये संचरंती त्वं दृश्यसे। यथा लोके दुष्टं भ्रमणशीलमपि पतिमत्यक्त्वैव साध्वी संचरति तद्वत् तमविसृजती त्वमित्यर्थः। न पुनर्यतीव यती पतिं परित्यज्येतस्ततः संचरंती व्यभिचारिणीव सूर्यमपरित्यजंती त्वं। पुनरित्ययं वैलक्षण्यद्योतनार्थः। एवं यैस्तेजोभिर्युक्ता परिदृश्यसे तान्येवाहान्यासन्निति संबंधः॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त इद्देवानां सधमाद आसन्नृतावानः कवयः पूर्व्यासः।
गूढ्हं ज्योतिः पितरो अन्वविंदन्त्सत्यमंत्रा अजनयन्नुषासं ॥ ४

ते। इत्। देवानां। सधऽमादः। आसन्। ऋतऽवानः।
कवयः। पूर्व्यासः।
गूढ्हं। ज्योतिः। पितरः। अनु। अविंदन्। सत्यऽमंत्राः।
अजनयन्। उषसं ॥ ४

स इत्थंगिरस एव ऋषीणां मध्ये देवानां सधमादः सह माद्यंत आसन्। अभवन्। स इत्युक्तं क इत्याह। य एतावानः सत्यवंत ऋषयोऽनूचानाः। ये वा अनूचानास्ते ऋषयः। ऐ० ब्रा० २. ३८.। इति श्रुतेः। पूर्व्यासः पूर्वकालीना पितरः पालयितारः सर्वेप्यांगिरसो गूळ्हं तमसावृतं ज्योतिः सौर्यं तेजोऽन्वविंदन् लब्धवंतो मंत्रसामर्थ्यात् ते सत्यमंत्राः सत्यस्तुतयः संत उषासमुपसमजनयन् प्रादुरकुर्वन्। तुरीयेण ब्रह्मणाविंददत्रिः। ऋग्वे० ५. ४०. ६.। अत्रयस्तमन्वविंदन्। ऋग्वे० ५. ४०. ९.। इति निगमौ। अत्रांगिरसां स्तुत्योषस एव स्तुतिर्ज्ञातव्या ॥

॥ अथ पंचमी ॥

समान ऊर्वे अधि संगतासः सं जानते न यतंते मिथस्ते ।
ते देवानां न मिनंति व्रतान्यमर्धंतो वसुभिर्यादमानाः ॥ ५

समाने । ऊर्वे । अधि । सम्ऽगतासः । सं जानते । न । यतंते ।
मिथः । ते ।
ते । देवानां । न । मिनंति । व्रतानि । अमर्धंतः । वसुऽभिः ।
यादमानाः ॥ ५

समाने सर्वेषां साधारण ऊर्वे गोसमूहे पणिभिरपहृते पुनर्लब्धे सति। अधीत्यनर्थकः। संगतासो मिलिताः संतस्ते संजानते। एकबुद्धयो भवंति। न मिथः परस्परं यतंते। सहैव साधनमनुतिष्ठंतीत्यर्थः। तेऽगिरसो देवानां व्रतानि कर्माणि यागलक्षणानि न मिनंति। न हिंसंति। किंतु परिपालयंतीत्यर्थः। किं कुर्वंतः अमर्धंतोऽहिंसंतो वसुभिर्वासकैरुषसां तेजोभिर्यादमाना गच्छंत ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रति त्वा स्तोमैरीळते वसिष्ठा उषर्बुधः सुभगे तुष्टुवांसः ।
गवां नेत्री वाजपत्नी न उच्छोषः सुजाते प्रथमा जरस्व ॥ ६

प्रति । त्वा । स्तोमैः । ईळते । वसिष्ठाः । उषःऽबुधः । सुऽभगे । तुस्तुऽवांसः ।

गवाम् । नेत्री । वाजऽपत्नी । नः । उच्छ । उषः । सुऽजाते । प्रथमा । जरस्व ॥ ६

हे सुभगे देव्युषस्त्वा त्वामुषर्बुध उषसि बुध्यंतस्तुष्टुवांसः स्तुवंतो वसिष्ठाः स्तोमेभिः स्तोत्रैरीळते । स्तुवंति । गवां नेत्री प्रापयित्री वाजपत्न्यन्नस्य पालयित्री । अन्नदात्रीत्यर्थः । ईदृशी त्वं नोऽस्मदर्थमुच्छ । विभाहि । हे उषः सुजाते सुप्रादुर्भावे प्रथमेतरदेवेभ्यो मुख्यभूता जरस्व ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एषा नेत्री राधसः सूनृतानामुषा उच्छंती रिभ्यते वसिष्ठैः ।
दीर्घश्रुतं रयिमस्मे दधाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

एषा । नेत्री । राधसः । सूनृतानाम् । उषाः । उच्छंती । रिभ्यते । वसिष्ठैः ।

दीर्घऽश्रुतम् । रयिम् । अस्मे इति । दधाना । यूयम् । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

एषोषा राधसः स्तोतुः सूनृतानां स्तुतीनां नेत्री सत्युच्छंती तमो विवासयंती वसिष्ठैर्वसिष्ठगोत्रोत्पन्नै रिभ्यते । स्तूयते । दीर्घश्रुतं दीर्घं श्रूयमाणं सर्वत्र प्रसिद्धं रयिं धनमस्मे अस्मासु दधाना धारयंती ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

उपो रुरुच इति षड्चं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमुषस्यं । तथा चानुक्रांतं उपो रुरुचे षळिति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उपो रुरुचे युवतिर्न योषा विश्वं जीवं प्रसुवंती चरायै ।

अभूदग्निः समिधे मानुषाणामकर्ज्योतिर्बाधमाना तमांसि ॥ १

उपो इति । रुरुचे । युवतिः । न । योषा । विश्वं । जीवं ।

प्रऽसुवंती । चरायै ।

अभूत् । अग्निः । संऽइधे । मानुषाणां । अकः । ज्योतिः ।

बाधमाना । तमांसि ॥ १

इयमुषा उपो समीप एव सूर्यस्य रुरुचे । दीप्यते । युवतिर्यौवनोपेता योषा न योषिदिव । सा यथा वस्त्राभरणादिना पत्युः समीपे प्रदीप्यते तद्वत् । किं कुर्वंती । विश्वं सर्वं जीवं जीवसंघं चरायै संचाराय प्रसुवंती प्रेरयंती । किंचाग्निर्मानुषाणां मनुष्याणामर्थाय समिधेऽभूत् । समिंधनीयोऽभवत् ॥ कृत्यार्थे केन् ॥ समिद्धः सन् तमांस्यंधकारान्बाधमाना बाधमानं बाधकं ज्योतिस्तेजःसंघमकः । अकार्षीत् ॥ अथवोषस ज्योतिस्तमांसि बाधमाना बाध्यमानान्यकः । अकरोत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विश्वं प्रतीची सप्रथा उदस्थाद्रुशद्वासो बिभ्रती शुक्रमश्वैत् ।

हिरण्यवर्णा सुदृशीकसंदृग्गवां माता नेत्र्यह्नामरोचि ॥ २

विश्वं । प्रतीची । सऽप्रथाः । उत् । अस्थात् । रुशत् । वासः ।

बिभ्रती । शुक्रं । अश्वैत् ।

हिरण्यऽवर्णा । सुदृशीकऽसंदृक् । गवां । माता । नेत्री ।

अह्नां । अरोचि ॥ २

विश्वं कृत्स्नं जगत्प्रति प्रतीच्यभिमुखी सप्रथाः सर्वतः पृथुतरोदस्थात् । उदगच्छत् । उदिता च रुशद्दीप्तं शुक्रं तेजोमयं वासो वसनीयं तेजःसमूहं बिभ्रती

धारयंत्यश्वैत्। वर्धते ॥ हिरण्यवर्णा हितरमणीयवर्णोपेता सुदृशीकसंदृक्। संदर्श-यतीति संदृक् तेजः। सुष्ठु दर्शनीयं संदृक् तेजो यस्याः सा तादृशी। गोनां वाचां गवामेव वा माता निर्मात्री। उषःकाले हि पक्षिमनुष्यादीनां वाचो निर्गच्छंति। गवामपि तस्मिन्काले संचारात्तन्निर्मातृत्वं। अथवा रश्मीनां निर्मात्र्यरोचि रोच-तेऽह्नां नेत्री दिवसानां प्रापयित्री ॥

॥ अथ तृतीया ॥

देवानां चक्षुः सुभगा वहंती श्वेतं नयंती सुदृशीकमश्वं ।
उषा अदर्शि रश्मिभिर्व्यक्ता चित्रामघा विश्वमनु प्रभूता ॥ ३

देवानां। चक्षुः। सुऽभगा। वहंती। श्वेतं। नयंती।
सुऽदृशीकं। अश्वं।
उषाः। अदर्शि। रश्मिऽभिः। विऽअक्ता। चित्रऽमघा।
विश्वं। अनु। प्रऽभूता ॥ ३

देवानां चक्षुश्चक्षुःस्थानीयं तेजो वहंती धारयंती सुभगा शोभनधना सुदृशीकं सुदर्शनमश्वं सर्वदा गंतारमादित्यं नयंती प्रापयंती। किं। श्वेतं श्वेतवर्णोपेतं सूर्यं। प्रकाशयुक्तं कुर्वतीत्यर्थः। कीदृश्युषाः। रश्मिभिः स्वकीयैर्व्यक्तादर्शि। दृश्यते च। चित्रामघा विचित्रधना विश्वमनु सर्वं जगदनुलक्ष्य प्रभूता प्रवृद्धा। सर्वंजगद्व्यवहारायेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अंतिवामा दूरे अमित्रमुच्छोर्वीं गव्यूतिमभयं कृधी नः।
यावय द्वेष आ भरा वसूनि चोदय राधो गृणते मघोनि ॥ ४

अंतिऽवामा। दूरे। अमित्रं। उच्छ। उर्वीं। गव्यूतिं।
अभयं। कृधि। नः।

अवयं । द्वेषः । आ । भर । वसूनि । चोदयं । राधः ।

गृणते । मघोनि ॥ ४

हे उषोऽतिवाभा । अंत्यसदंतिके वामं वननीयं धनं यस्याः सांतिवामा । त्वममित्रमस्मच्छत्रुं दूरेऽमुस्मो विप्रकृष्टदेशे वर्तमानं कृत्वा व्युच्छ । विभाहि । यथामित्रो दूरे भवति तथा व्युच्छेत्यर्थः । सप्रोर्वी गव्यूतिं भूमिमभयं नोऽस्माकं कृधि । कुरु । किंच द्वेषोऽस्मद् द्वेष्टृन्द्यावय । अस्मत्तः पृथक्कुरु । वसूनि शत्रूणां धनान्याभर । आहर । राधो धनं चोदय प्रेरय गृणते स्तुवते मह्यं हे मघोनि धनवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्मे श्रेष्ठेभिर्भानुभिर्वि भाह्युषो देवि प्रतिरंती न आयुः ।

इषं च नो दधती विश्ववारे गोमदश्वावद्रथवच्च राधः ॥ ५

अस्मे इति । श्रेष्ठेभिः । भानुऽभिः । वि । भाहि । उषः ।

देवि । प्रऽतिरंती । नः । आयुः ।

इषं । च । नः । दधती । विश्वऽवारे । गोऽमत् । अश्वऽवत् ।

रथऽवत् । च । राधः ॥ ५

हे उषो देवि अस्मे अस्मभ्यं श्रेष्ठेभिः प्रशस्यैर्भानुभी रश्मिभिः प्रकाशैर्विभाहि । प्रकाशय । किं कुर्वंती । नोऽस्माकमायुरायुष्यं प्रतिरंती वर्धयंती । हे विश्ववारे विश्वैः संभजनीये देवि नोऽस्मभ्यमिषं च गोमद्गोभिर्बहुभिरुपेतमश्वावदश्वैश्चोपेतं रथवद्रथैरुपेतं राधो धनं च दधती विभाहीति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यां त्वा दिवो दुहितर्वर्धयंत्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः ।

सास्मासु धा रयिमृष्वं बृहंतं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

यां । त्वा । दिवः । दुहितः । वर्धयंति । उषः । सुऽजाते ।

मतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

सा । अस्मासु । धाः । रयिं । ऋष्वं । बृहंतं । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

हे दिवो दुहितरुषः सुजाते शोभनजनने यां त्वा त्वां मतिभिः स्तोत्रैर्वसिष्ठा वर्धयंति सा त्वमस्मासु वसिष्ठेष्वृष्वं प्रदीप्तं बृहंतं महांतं रयिं धनं धाः । धेहि ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

प्रति केतव इति पंचर्चमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमुषस्यं । प्रति पंचेत्यनुक्रमणिका ॥ उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति केतवः प्रथमा अदृश्रन्नूर्ध्वा अस्या अंजयो वि श्रयंते ।
उषो अर्वाचा बृहता रथेन ज्योतिष्मता वाममस्मभ्यं वक्षि ॥ १

प्रति । केतवः । प्रथमाः । अदृश्रन् । ऊर्ध्वाः । अस्याः ।

अंजयः । वि । श्रयंते ।

उषः । अर्वाचा । बृहता । रथेन । ज्योतिष्मता । वामं ।

अस्मभ्यं । वक्षि ॥ १

अस्याः प्रथमाः प्रथमोत्पन्नाः केतवः प्रज्ञापका रश्मयः प्रत्यदृश्रन् । प्रतिदृश्यंते । अस्या अंजयो व्यंजका रश्मय ऊर्ध्वा ऊर्ध्वमुखा वि श्रयंते । विविधं सर्वत्र श्रयंति । हे उषो देवि अर्वाचास्मदभिमुखेनागच्छता बृहता महता ज्योतिष्मता तेजोवता रथेनास्मभ्यं वामं वननीयं धनं वक्षि । वहसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रति षीमग्निर्जरते समिद्धः प्रति विप्रासो मतिभिर्गृणन्तः।
उषा याति ज्योतिषा बाधमाना विश्वा तमांसि दुरिताप देवी ॥ २

प्रति। सीं। अग्निः। जरते। संऽइद्धः। प्रति। विप्रासः।
मतिऽभिः। गृणन्तः।
उषाः। याति। ज्योतिषा। बाधमाना। विश्वा। तमांसि।
दुःऽइता। अप। देवी ॥ २

अग्निः समिद्धः सन् सीं सर्वतः प्रतिजरते। अभिवर्धते। विप्रासो विप्रा मेधाविन ऋत्विजश्च मतिभिः स्तुतिभिरुषसं गृणन्तः स्तुवन्तो जरन्ते। उषाश्च देवी ज्योतिषा विश्वा सर्वाणि तमांसि दुरिताश्च दुरितान्यपबाधमाना याति ऊर्ध्वं गच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एता उ त्याः प्रत्यदृश्रन्पुरस्ताज्ज्योतिर्यच्छन्तीरुषसो विभातीः।
अजीजनन्त्सूर्यं यज्ञमग्निमपाचीनं तमो अगादजुष्टं ॥ ३

एताः। ऊं इति। त्याः। प्रति। अदृश्रन्। पुरस्तात्।
ज्योतिः। यच्छन्तीः। उषसः। विऽभातीः।
अजीजनन्। सूर्यं। यज्ञं। अग्निं। अपाचीनं। तमः।
अगात्। अजुष्टं ॥ ३

एता च। उ इति पूरणः। त्यास्ताः प्रसिद्धा एता विभातीर्विभात्यो विभानं कुर्वत्यो ज्योतिस्तेजो यच्छन्तीः प्रयच्छन्त्य उषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि प्रत्यदृश्रन्।

प्रतिदृश्यंते। ता उषसः सूर्यं यज्ञमग्निं चाजीजनन्। प्रादुरकुर्वन्। उषसां उदयानंतरं तेषां संभवात्तज्जनकत्वमुपचर्यते। किंचापाचीनं नीचीनमजुष्टमप्रियं। सर्वेषां दृष्टिनिरोधकत्वादप्रियत्वं। तादृशं तमोऽगात्। अपगतमभूत्॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अचेति दिवो दुहिता मघोनी विश्वे पश्यंत्युषसं विभातीं।

आस्थाद्रथं स्वधया युज्यमानमा यमश्वासः सुयुजो वहंति॥ ४

अचेति। दिवः। दुहिता। मघोनी। विश्वे। पश्यंति।

उषसं। विऽभातीं।

आ। अस्थात्। रथं। स्वधया। युज्यमानं। आ। यं।

अश्वासः। सुऽयुजः। वहंति॥ ४

दिवो दुहिता मघोनी धनवत्युषा अचेति। सर्वैर्ज्ञायते। विश्वे सर्वेऽपि प्राणिनो विभातीमुच्छंतीमुषसं पश्यंति। तादृशी देवी स्वधयान्नेन युज्यमानं रथमास्थात्। आतिष्ठत्। आरोहति। यं रथं सुयुजो शोभनयोजना अश्वासोऽश्वा आवहंति अभिमतदेशं प्रापयंति तं रथमास्थादिति॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रति त्वाद्य सुमनसो बुधंतास्माकासो मघवानो वयं च।

तिल्विलायध्वमुषसो विभातीर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

प्रति। त्वा। अद्य। सुऽमनसः। बुधंत। अस्माकासः।

मघऽवानः। वयं। च।

तिल्विलायध्वं। उषसः। विऽभातीः। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ५

हे उषस्त्वा त्वामद्यास्मिन्काले सुमनसः शोभनस्तुतिका मघवानो हविर्लक्षणधन-वंतोऽस्माकासोऽस्माका अस्मदीयाः पुरुषा ऋत्विजः । यद्वा मघवान इत्येतद्वयमित्येतस्य विशेषणं । हविष्मंतो वयं प्रतिबुधंत । प्रत्यबोधयन् स्तुतिभिः । हे उषसो यूयं च विभातीर्व्युच्छंत्यः सत्यस्मिन्विभातायध्वं । जगत् स्निग्धभूमिकं कुरुत ॥ तिल स्नेहन इत्यस्मात्तिलुः । तिलुरित्ता भूमिर्यस्य तत्तिलित्वलं । तत्कुरुत । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

व्युषा आव इति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमुषस्यं त्रैष्टुभं । व्युषा इत्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व्यु१षा आवः पथ्या३ जनानां पंच क्षितीर्मानुषीर्बोधयंती ॥
सुसंदृग्भिरुक्षभिर्भानुमश्रेद्वि सूर्यो रोदसी चक्षसावः ॥ १

वि । उषः । आवः । पथ्या । जनानां । पंच । क्षितीः ।
मानुषीः । बोधयंती ।
सुसंदृक्ऽभिः । उक्षऽभिः । भानुं । अश्रेत् । वि । सूर्यः ॥
रोदसी इति । चक्षसा । आवरित्यावः ॥ १

जनानां सर्वप्राणिनां पथ्या पथि हितोषा व्यावः । व्यौच्छत् । यद्वा जनानां हिताय व्यौच्छदिति योज्यं । किं कुर्वती । मानुषीर्मनुष्यरूपाः पंच क्षितीर्निषाद-पंचमांश्चतुरो वर्णान्बोधयंती । ईदृश्युषाः सुसंदृग्भिः । संदृश्यते संदर्शयंतीति वा संदृक् तेजः । सुतेजोभिरुक्षभिर्गोभिर्भानुमश्रेत् । अरुणरूपा आजिमधावत् । ऐ० ब्रा० ४. २. । इति हि श्रुतिः । अरुण्यो गाव उषसामिति निरुक्तं । सूर्यश्च रोदसी द्यावापृथिव्यौ तमोयुक्ते चक्षसा प्रकाशकेन तेजसा व्यावः । विवृणोति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

व्यंजते दिवो अंतेष्वक्तून्विशो न युक्ता उषसो यतंते ।
सं ते गावस्तम आ वर्तयंति ज्योतिर्यच्छंति सवितेव बाहू ॥ २

वि । अंजते । दिवः । अंतेषु । अक्तून् । विशः । न । युक्ताः ।

उषसः । यतंते ।

सं । ते । गावः । तमः । आ । वर्तयंति । ज्योतिः । यच्छंति ।

सविताऽइव । बाहू इति ॥ २

उषसोऽक्तून् तेजांसि दिवोऽन्तरिक्षस्यांतेषु पर्यंतप्रदेशेषु व्यंजते । व्यक्तीकुर्वंती-त्यर्थः । युक्ताः परस्परं संयुक्ता विशो न प्रजा इव सेना इव यतंते । प्रयटंते तमो-नाशनायात्र गमनाय वा । अथ प्रत्यक्षवादः । हे उषस्ते तव गावो रश्मयस्तमोऽन्धकारं समावर्तयंति । नाशयंति । ज्योतिस्तेजो यच्छंति प्रयच्छंति सविता सूर्यो बाहू इव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभूदुषा इंद्रतमा मघोन्यजीजनत्सुविताय श्रवांसि ।

वि दिवो देवी दुहिता दधात्यंगिरस्तमा सुकृते वसूनि ॥ ३

अभूत् । उषाः । इंद्रऽतमा । मघोनी । अजीजनत् ।

सुविताय । श्रवांसि ।

वि । दिवः । देवी । दुहिता । दधाति । अंगिरःऽतमा ।

सुऽकृते । वसूनि ॥ ३

इंद्रतमा सर्वैश्वर्यतमा मघोनी धनवत्युषा अभूत् । प्रादुरभूत् । सुविताय कल्याणाय श्रवांस्यन्नान्यजीजनत् । उदपादयत् । प्रकाशितवतीत्यर्थः । दिवो दुहितां-गिरस्तमा अंगतमा । यद्वांगिरोगोत्रैर्भारद्वाजैः सह रात्रेरप्युत्पत्ते रात्र्यवसानरूपोषा-रूपत्वादंगिरस्तमेत्युच्यते । भारद्वाजे रात्रेः सूक्तोत्पत्तिरनुक्रमण्यामुक्ता । रात्री कुशिकः सौभरो रात्रिर्वा भारद्वाजी । ऋग्वे० १०. १२९. । इति । तादृश्युषाः सुकृते यजमानाय वसूनि धनानि विदधाति । करोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तावदुषो राधो अस्मभ्यं रास्व यावत्स्तोतृभ्यो अरदो गृणाना।

यां त्वा जज्ञुर्वृषभस्या रवेण वि दृळ्हस्य दुरो अद्रेरौर्णोः॥ ४

तावत्। उषः। राधः। अस्मभ्यं। रास्व। यावत्।

स्तोतृऽभ्यः। अरदः। गृणाना।

यां। त्वा। जज्ञुः। वृषभस्य। रवेण। वि। दृळ्हस्य।

दुरः। अद्रेः। और्णोः॥ ४

हे उषो यावद्राधो धनं स्तोतृभ्यः पूर्वमरदो दत्तवत्यसि तावद्राधो धनं गृणाना स्तूयमानाऽस्मभ्यमपि रास्व। देहि। यां त्वा त्वां वृषभस्य रवेण। लुप्तोपमैषा॥ वृषभस्येति कर्मणि षष्ठी॥ वृषभं रवेणेव त्वां प्रकाशेन जज्ञुः जानंति प्राणिनः। अथवा वृषभस्य प्रवृद्धस्य स्तोतृस्य रवेण शब्देन जज्ञुः ज्ञापयंति। दृळ्हस्य दृढस्याद्रेर्दुरो द्वाराणि पणिभिर्गा प्रक्षिप्य पिहितानि व्यौर्णोः विवृतान्यकरोः॥

॥ अथ पंचमी ॥

देवंदेवं राधसे चोदयंत्यस्मद्र्यक्सूनृता ईरयंती।

व्युच्छंती नः सनये धियो धा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

देवंऽदेवं। राधसे। चोदयंती। अस्मद्र्यक्। सूनृताः। ईरयंती।

विऽउच्छंती। नः। सनये धियः। धाः। यूयं। पात।

स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ५

देवं देवं सर्वमपि स्तोतारं राधसे धनाय चोदयंती प्रेरयंत्यस्मद्र्यक् अस्मदभिमुखं सूनृता वचांसीरयंती प्रेरयंती व्युच्छंती व्युच्छनं कुर्वंती नोऽस्माकं सनये दानाय धनलाभाय धियो बुद्धीर्धाः। धेहि। शिष्टं स्पष्टं॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षड्विंशो वर्गः॥

प्रति स्तोमेभिरिति तृचात्मकं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमुषस्यं । प्रति त्र्युषमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति स्तोमेभिरुषसं वसिष्ठा गीर्भिर्विप्रासः प्रथमा अबुध्रन् ।

विवर्तयन्ती रजसी समन्ते आविष्कृण्वती भुवनानि विश्वा ॥ १

प्रति । स्तोमेभिः । उषसं । वसिष्ठाः । गीःऽभिः । विप्रासः ।

प्रथमाः । अबुध्रन् ।

विऽवर्तयन्ती । रजसी इति । समन्ते इति संऽअन्ते ।

आविःऽकृण्वती । भुवनानि । विश्वा ॥ १

विप्रासो मेधाविनो वसिष्ठा वसिष्ठगोत्राः स्तोमेभिः स्तोतृभिः प्रयुज्यमाना गीर्भिः स्तुतिभिः प्रथमा इतरयजमानेभ्यः पूर्वभूताः संत उषसं प्रत्यबुध्रन् । प्रतिबोधयंति । कीदृशीमुषसं च । रजसी द्यावापृथिव्यौ समंते समानपर्यंते एकीभूतप्रांते विवर्तयंती व्यावर्तयंती विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्याविष्कृण्वती प्रकटीकुर्वंती स्वभासा ।

॥ अथ द्वितीया ॥

एषा स्या नव्यमायुर्दधाना गूढ्वी तमो ज्योतिषोषा अबोधि ।

अग्र एति युवतिरह्रयाणा प्राचिकितत्सूर्यं यज्ञमग्निं ॥ २

एषा । स्या । नव्यं । आयुः । दधाना । गूढ्वी । तमः ।

ज्योतिषा । उषाः । अबोधि ।

अग्रे । एति । युवतिः । अह्रयाणा । प्र । अचिकितत् ।

सूर्यं । यज्ञं । अग्निं ॥ २

एषोषाः स्वा सा गतदिवसेषु प्रतिदिनं दृश्यमानैषा नव्यं नवतरमायुरायुष्यं। यौवनमित्यर्थः। तादृशं दधाना धारयंती गूढं गूढं तमोऽधकारं ज्योतिषा स्वतेजसा निवारयंत्यशोचि। बुध्यते। अग्रे पुरोदेशे सूर्यस्य पुरस्तात् देवानामग्रे वा। इतरदेवेभ्यः पूर्वमित्यर्थः। युवतिर्नित्यतरुणी सर्वत्र मिश्रयंती वा ह्वयाणा। लुप्तोपमैषा। अलज्जा युवतिरिव। सा यथा पत्युरग्रे संचरति तद्वत् सूर्यस्य पुरस्तादेति। एवंभूता सती सूर्यं यज्ञमग्निं च प्राचिकितत्। प्रज्ञापयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छंतु भद्राः।
घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३

अश्वऽवतीः। गोऽमतीः। नः। उषसः। वीरऽवतीः। सदं।
उच्छंतु। भद्राः।
घृतं। दुहानाः। विश्वतः। प्रऽपीताः। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥

अश्वावतीर्बहुभिरश्वैः प्रदेयैरश्वैर्युक्ता इत्यर्थस्तथा गोमतीर्गोमत्यो गोप्रदा वीरवतीर्वीरवत्यः पुत्रदा अत एव भद्रा स्तुत्या उषास उषसः सदं सर्वदोच्छंतु। पुनः कीदृश्यः। घृतमुदकं दुहाना दोग्ध्र्यो विश्वतः प्रपीताः सर्वतः प्रवृद्धाः। यूयं पातेति गतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन्।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पंचमाष्टके पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ षष्ठो व्याख्यायते। सप्तमे मंडले पंचमेऽनुवाके दश सूक्तानि व्याख्यातानि। प्रत्यु अदर्शीति षड्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमुषस्यं। प्रथमाद्या अयुजो बृहत्यो द्वितीयाद्या युजः सतोबृहत्यः। तथा चानुक्रांतं। प्रत्यु षट् प्रागाथमिति॥ नातः रनुवाक उषस्ये क्रतौ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं। सूत्रितं च। प्रत्यु अदर्शि सह वामेनेति प्रातरनुवाके। आ० ४. १४. । इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रत्यु अदर्श्यायत्युऽच्छंती दुहिता दिवः ।
अपो महि व्ययति चक्षसे तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी ॥ १

प्रति । ऊं इति । अदर्शि । आऽयती । उच्छंती । दुहिता ।
दिवः ।
अपो इति । महि । व्ययति । चक्षसे । तमः । ज्योतिः ।
कृणोति । सूनरी ॥ १

आयत्यागच्छंती व्युच्छंती तमांसि विवासयंती वर्जयंती दिवो द्युलोकस्य सूर्यस्य वा दुहिता पुत्री। एवंभूतोषाः प्रत्यदर्शि। सर्वैः प्रतिदृश्यते। उ इति पूरकः सैषा महि महत्तमो नैशमंधकारं। अप उ इति निपातद्वयसमुदायोऽपेत्यस्यार्थे। अपो व्ययति : अपवृणोति। किमर्थं। चक्षसे दर्शनार्थं। एवं कृत्वा सूनरी जनानां सुष्टु नेत्र्युषा ज्योतिः प्रकाशं कृणोति। करोति॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदुस्रियाः सृजते सूर्यः सचाँ उद्यन्नक्षत्रमर्चिवत् ।
तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च सं भक्तेन गमेमहि ॥ २

उत् । उस्रियाः । सृजते । सूर्यः । सचा । उत्ऽयत् । नक्षत्रं ।

अर्चिऽवत् ।

तव । इत् । उषः । विऽउषि । सूर्यस्य । च । सं । भक्तेन ।

गमेमहि ॥ २

सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्य उस्रिया रश्मीन् सचा सह युगपदेवोत्सृजते । उद्गमयति । तथोद्यदुच्छत् प्रादुर्भवं नक्षत्रं नभसि दृश्यमानं ग्रहनक्षत्रादिकमर्चिं-षद्दीप्तिमत्करोति । सौरेण तेजसा हि नक्तं चंद्रप्रभृतीनि नक्षत्राणि भासंते । सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चंद्रमा गंधर्वः । वा० सं० १८.४०. । इति हि निगमः । एवं च सति हे उष उषोदेवते तव सूर्यस्य च व्युषि विवासने प्रकाशने सति भक्तेनान्नेन संगमेमहि । वयं संगच्छेमहि । इच्छन्दः पूरकः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रति त्वा दुहितर्दिव उषो जीरा अभुत्स्महि ।

या वहसि पुरु स्पार्हं वनन्वति रत्नं न दाशुषे मयः ॥ ३

प्रति । त्वा । दुहितः । दिवः । उषः । जीराः । अभुत्स्महि ।

या । वहसि । पुरु । स्पार्हं ॥ वनन्ऽवति । रत्नं । न ।

दाशुषे । मयः ॥ ३

हे दिवो दुहितर्दिवोऽन्तरिक्षाज्जायमाने हे उष उषोदेवते त्वा त्वां जीराः क्षिप्रकारिणो वयं प्रत्यभुत्स्महि । प्रतिबोद्धारो भवेम । हे वनन्वति । वननं संभजनं संभक्तव्यं धनं वा । तद्वति या त्वं पुरु बहु स्पार्हं स्पृहणीयं धनं वहसि प्रापयसि दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय रत्नं रमणीयं धनमिव मयः सुखं च या त्वं वहसि तां त्वां प्रत्यभुत्स्महीत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उच्छंती या कृणोषि मंहना महि। प्रख्यै देवि स्वर्दृशे।

तस्यांस्ते रत्नभाज ईमहे वयं स्याम मातुर्न सूनवः ॥ ४

उच्छंती। या। कृणोषि। मंहना। महि। प्रऽख्यै। देवि।

स्वः। दृशे।

तस्याः। ते। रत्नऽभाजः। ईमहे। वयं। स्याम। मातुः।

न। सूनवः ॥ ४

हे महि महति देव दानादिगुणयुक्त उषोदेवते व्युच्छंती तमांसि वर्जयंती मंहना महिम्ना युक्ता। यद्वा मंहतिर्दानकर्मा। दानयुक्ता या त्वं स्वः सर्वं जगत् प्रख्यै प्रबोधनार्थं दृशे दर्शनार्थं च कृणोषि करोमि तस्यास्तादृश्या रत्नभाजो रत्नानां रमणीयानां धनानां भाजयित्र्याः सेवयित्र्या ईमहे। याचामहे। किं। रत्नभाज इति समभिव्याहाराद्रत्नानीति गम्यते। अपि च वयं प्रियतमाः स्याम भवेम मातुर्न सूनवः। यथा मातुर्जनन्या सूनवः पुत्राः प्रियतमा भवंति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तच्चित्रं राध आ भरोषो यद्दीर्घश्रुत्तमं।

यत्ते दिवो दुहितर्मर्तभोजनं तद्रास्व भुनजामहै ॥ ५

तत्। चित्रं। राधः। आ। भर। उषः। यत्।

दीर्घश्रुत्ऽतमं।

यत्। ते। दिवः। दुहितः। मर्तऽभोजनं। तत्। रास्व।

भुनजामहै ॥ ५

हे उषस्त्वं चित्रं चायनीयं राधो धनमाभर। आहर। अस्मभ्यं प्रयच्छ। यद्धनं दीर्घश्रुत्तमं देशकालयोर्विप्रकर्षेऽप्यतिशयेन श्रोतव्यं। अपि च हे दिवो दुहितस्ते तव त्वया देयं मर्तभोजनं मर्तानां मनुष्याणां भोगयोग्यं यदन्नमस्ति तद्दास्व। देह्यस्मभ्यं। वयं च तद्दत्तं धनमन्नं च भुनजामहै। अभ्यवहरेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अश्वं सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनं वाजाँ अस्मभ्यं गोमतः ।

चोदयित्री मघोनः सूनृतावत्युषा उच्छदप स्रिधः ॥ ६

अश्वं । सूरिऽभ्यः । अमृतं । वसुऽत्वनं । वाजान् । अस्मभ्यं ।

गोऽमतः ।

चोदयित्री । मघोनः । सूनृताऽवती । उषाः । उच्छत् ।

अप । स्रिधः ॥ ६

हे उषः सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यममृतं मरणरहितं नित्यं वसुत्वनं वासकं वसुत्वयुक्तं वा अश्वः अश्वनीयं यशो राधेत्यनुषंगः। तथा गोमतो बहुभिर्गोभिर्युक्तान्वाजानन्नानि चास्मभ्यं राध। शिष्टः परोक्षकृतः। मघोना हविष्मतो यजमानस्य चोदयित्री प्रेरयित्री सूनृतावती। प्रियसत्यात्मिका वाक् सूनृता। तद्वत्युषाः स्रिधः शोषकान् शत्रूनपोच्छतु। अपगमयतु ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

इंद्रावरुणेति दशर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं जागतं। इदमादीनि चत्वारि सूक्तानींद्रावरुणदेवतानि। तथा चानुक्रांतं। इंद्रावरुणा दशैंद्रावरुणं तु जागतं त्विति ॥ तृतीये सवन उक्थ्ये प्रशास्तुः शस्त्र एतत्सूक्तं। सूत्रितं च। इंद्रावरुणा युवमा वां राजानौ। आ० ६. १.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रावरुणा युवमध्वराय नो विशे जनाय महि शर्म यच्छतं ।

दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः ॥ १

इंद्रावरुणा । युवं । अध्वराय । नः । विशे । जनाय । महि ।
शर्म । यच्छतं ।
दीर्घऽप्रयज्युं । अति । यः । वनुष्यति । वयं । जयेम ।
पृतनासु । दुःऽध्यः ॥ १

हे इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ युवं युवां नोऽस्माकं विशे निवेशयित्रे परिचारकाय जनाय पुत्रपौत्रादिलक्षणायाध्वराय यज्ञानुष्ठानार्थं महि महच्छर्म गृहं सुखं वा यच्छतं । प्रयच्छतं । अपि च दीर्घप्रयज्युं दीर्घप्रततयज्ञमस्मदीयं जनं यः शत्रुरतिवनुष्यति अतिजिघांसति पृतनासु संग्रामेषु दूढ्यो दुर्धियो दुष्टाभिसंधीन् ताञ्छत्रून्वयं जयेम । अभिभवेम ॥

। अथ द्वितीया ॥

सम्राळन्य: स्वराळन्य उच्यते वां महांताविंद्रावरुणा महावसू ।
विश्वे देवासः परमे व्योमनि सं वामोजो वृषणा सं बलं दधुः ॥ २
संऽराट् । अन्यः । स्वऽराट् । अन्यः । उच्यते । वां । महांतौ ।
इंद्रावरुणा । महावसू इति महाऽवसू ।
विश्वे । देवासः । परमे । विऽओमनि । सं । वां । ओजः ।
वृषणा । सं । बलं । दधुः ॥ २

द्वितीयः पादः परोक्षकृतः शिष्टाः प्रत्यक्षकृताः । हे इंद्रावरुणौ वां युवयोर्मध्येऽन्य एको वरुणः सम्राट् सम्यक् राजमान इत्युच्यते । ता सम्राजा घृतासुती । ऋग्वे० २. ४१. ६. । इत्यादिषु कीर्त्यते । अन्य इंद्रः स्वराट् स्वयमेवान्यनिरपेक्षयैव राजमान इत्युच्यते । स्वराळिंद्रो दमे । ऋग्वे० १. ६१. ९ । इत्यादिषु कीर्त्यते । तथाविधा-विंद्रावरुणेंद्रावरुणौ महांतौ गुणैरधिकौ महावसू महाधनौ च भवतः । हे वृषणा कामानां वर्षिताराविंद्रावरुणौ वां युवां परमे व्योमन्युत्कृष्ट आकाशे विश्वे देवासः

सर्वे देवा ओजः संदधुः । समयोजयन् शरीरदार्ढ्याय । तद्धेतुभूतं तदोज इत्युच्यते । अर्यते च । ओजः काष्टमो दशेति । तथा बलं वृत्रवधादेः कार्यस्य हेतुभूतं सामर्थ्यं च युवाभ्यां संदधुः । समयोजयन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अन्वपां खान्यतृंतमोजसा सूर्यमैरयतं दिवि प्रभुं ।
इंद्रावरुणा मदे अस्य मायिनोऽपिन्वतमपितः पिन्वतं धियः ॥ ३

अनु । अपां । खानि । अतृंतं । ओजसा । आ । सूर्यं ।
ऐरयतं । दिवि । प्रऽभुं ।
इंद्रावरुणा । मदे । अस्य । मायिनः । अपिन्वतं । अपितः ।
पिन्वतं । धियः ॥ ३

हे इंद्रावरुणावपामुदकानां खानि द्वाराणि वृत्रेण पिहितान्योजसा बलेनान्वतृंतं । अन्वविध्यतं । आवरकस्य वृत्रस्य वधेन वृष्टिप्रतिबंधं निराकृतवंतावित्यर्थः । तथा सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यं दिव्यंतरिक्षे प्रभुं प्रभूतं संतमैरयतं । अभ्यगमयतं । स्वर्भानुनावृतं सूर्यं तद्वधेन प्रकाशितवंतावित्यर्थः । हे इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ मायिनः प्रज्ञाकरस्यास्य सोमस्य पानेन मदे हर्षे सत्यपितो जलरहिता नदीरपिन्वतं । जलेनापूरयतं । तथा च निवित्पदमाम्नायते । अस्य मदे जरितरिंद्रोऽजिन्वदजुषोऽपिन्वदपित इति । अपि च धियः कर्माण्यस्माभिरनुष्ठितानि कर्माणि पिन्वतं । सिंचतं । फलेन पूरयतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवामिद्युत्सु पृतनासु वह्नयो युवां क्षेमस्य प्रसवे मितज्ञवः ।
ईशाना वस्व उभयस्य कारव इंद्रावरुणा सुहवा हवामहे ॥ ४

युवां । इत् । युत्ऽसु । पृतनासु । वह्नयः । युवां । क्षेमस्य ।
प्रऽसवे । मितऽज्ञवः ।

ईशाना । वस्वः । उभयस्य । कारवः । इंद्रावरुणा । सुऽहवा ।

हवामहे ॥ ४

हे इंद्रावरुणौ वह्नयो हविषां स्तोत्राणां वा वोढार ऋत्विजो युत्सु युद्धेषु पृतनासु शत्रुसेनासु रक्षणार्थं युवामित् युवामेव हवंते । आह्वयंति । मितज्ञवः संकुचितजानुका अंगिरसोऽपि क्षेमस्य रक्षणस्य प्रसव उत्पादने निमित्तभूते सति युवामेव हवंते । अतः कारणात् हे इंद्रावरुणौ कारवः स्तोतारो वयमप्युभयस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य च वस्वो वसुनो धनस्येशाना ईश्वरौ सुहवा सुखेन ह्वातव्यौ युवामेव हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रावरुणा यदिमानि चक्रथुर्विश्वा जातानि भुवनस्य मज्मना ।

क्षेमेण मित्रो वरुणं दुवस्यति मरुद्भिरुग्रः शुभमन्य ईयते ॥ ५

इंद्रावरुणा । यत् । इमानि । चक्रथुः । विश्वा । जातानि ।

भुवनस्य । मज्मना ।

क्षेमेण । मित्रः । वरुणं । दुवस्यति । मरुत्ऽभिः । उग्रः ।

शुभं । अन्यः । ईयते ॥ ५

हे इंद्रावरुणौ यत् यौ युवां भुवनस्य लोकस्य संबंधीनीमानि परिदृश्यमानानि विश्वा सर्वाणि जातानि जातिमंति भूतजातानि मज्मनात्मीयेन बलेन चक्रथुः कृतवंतौ तयोर्युवयोर्मध्य एकं वरुणं क्षेमेण रक्षणहेतुना मित्रो देवो दुवस्यति । परिचरति । मित्रावरुणौ हि परस्परं प्राप्तसख्यौ । अत एव सहचरौ दृश्येते । अन्य एक इंद्रो मरुद्भिर्मरुद्गणैरुग्र उग्रः प्रबलः सन् शुभं शोभनमलंकारमीयते । प्राप्नोति । यद्वा मरुद्भिर्मध्यस्थानैर्देवगणैः सार्धंमुग्र ओजस्वींद्रः शुभमुदकमीयते । प्रेरयति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

महे शुल्काय वरुणस्य नु त्विष ओजो मिमाते ध्रुवमस्य यत्स्वं ।

अजामिमन्यः श्नथयंतमातिरद्दभ्रेभिरन्यः प्र वृणोति भूयसः ॥ ६

महे । शुल्कायं । वरुणस्य । नु । त्विषे । ओजः । मिमाते इति ।

ध्रुवं । अस्य । यत् । स्वं ।

अजामिं । अन्यः । श्नथयंतं । आ । अतिरत् । दभ्रेभिः ।

अन्यः । प्र । वृणोति । भूयसः ॥ ६

वरुणस्य । उपलक्षणमेतत् । इंद्रस्य वरुणस्य च त्विषे दीप्त्यर्थमोजो बलं नु क्षिप्रं मिमाते । स्तोत्रेण निर्मिमाते यजमानपत्न्यौ । स्तोत्रेण हि बलं जायते । किमर्थं । महे महते शुल्काय धनाय । ईदृशस्य धनस्य लाभार्थं । अस्येंद्रस्य वरुणस्य च ध्रुवं नित्यं स्वं स्वकीयमसाधारणं यदोजो विद्यते तदोजो मिमाते इत्यन्वयः । तयोरिंद्रावरुणयोरन्य एको वरुणोऽजामिमबंधुमस्तुवंतं श्नथयंतं हिंसंतं कर्माण्यकुर्वंतमस्तोतारमयजमानं चातिरत् । अभिभवति । अन्य एक इंद्रो दभ्रेभिरल्पैरेवोपायैर्भूयसो बहुतरान्शत्रून्प्र वृणोति । प्रकर्षेणावृतान् बाधितान् करोति । यद्वा भूयसो यजमानान्प्र वृणोति । प्रवरानुत्कृष्टान्करोति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न तमंहो न दुरितानि मर्त्यमिंद्रावरुणा न तपः कुतश्चन ।

यस्य देवा गच्छथो वीथो अध्वरं न तं मर्तस्य नशते

परिह्वृतिः ॥ ७

न । तं । अंहः । न । दुःऽइतानि । मर्त्यं । इंद्रावरुणा । न ।

तपः । कुतः । चन ।

यस्यं । देवा । गच्छंथः । वीथः । अध्वरं । न । तं । मर्तस्य ।

नशते । परिंऽह्वृतिः ॥ ७

हे इंद्रावरुणाविंद्रावरुणौ तं मर्त्यं मनुष्यमंहः पापं न नशते । न व्याप्नोति । न च दुरितानि दुर्गमनानि पापफलानि च प्राप्नुवंति । कुतश्चन कस्मादपि निमित्तात्तपः संतापश्च तं न प्राप्नोति । हे देवा देवौ दानादिगुणयुक्ताविंद्रावरुणौ यस्य मर्त्यस्य मनुष्यस्याध्वरं यज्ञं गच्छथः प्राप्नुथो युवां वीथः कामयेथे च यस्य हवींषि तं मनुष्यं परिह्वृतिः परिबाधा न नशते । उक्तप्रकारेण न प्राप्नोति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अर्वाङ्नरा दैव्येनावसा गतं शृणुतं हवं यदि मे जुजोषथः ।

युवोर्हि सख्यमुत वा यदाप्यं मार्डीकमिंद्रावरुणा नि यच्छतं ॥ ८

अर्वाक् । नरा । दैव्येन । अवसा । आ । गतं ॥ शृणुतं ।

हवं । यदि । मे । जुजोषथः ।

युवोः । हि । सख्यं । उत । वा । यत् । आप्यं । मार्डीकं ।

इंद्रावरुणा ॥ नि । यच्छतं ॥ ८

हे नरा नेताराविंद्रावरुणौ दैव्येन देवसंबंधिनावसा रक्षणेन सहार्वागस्मदभिमुखमागतं । आगच्छतं । आगत्य च मदीयं हवं स्तोत्रं शृणुतं । यदि मे मम जुजोषथः प्रीयेथे । मयि प्रीतिरस्ति चेत् युवाभ्यामागंतव्यं मदीयं स्तोत्रं श्रोतव्यं च भवतीत्यर्थः । युवोर्हि युवयोः खलु यत्सख्यं सखित्वमुत वापि च यदाप्यमापित्वं बांधवं मार्डीकं मृडीकस्य सुखस्य साधनं तदुभयं हे इंद्रावरुणौ नियच्छतं । अस्मभ्यं प्रयच्छतं ॥

अथ नवमी ॥

अस्माकमिंद्रावरुणा भरेभरे पुरोयोधा भवतं कृष्ट्योजसा ।

यद्वां हवंत उभये अध स्पृधि नरस्तोकस्य तनयस्य सातिषु ॥ ९

अस्माकं । इंद्रावरुणा । भरेऽभरे । पुरःऽयोधा । भवतं ।

कृष्टिऽओजसा ।

यत् । वां । हवंते । उभये । अध । स्पृधि । नरः । तोकस्य ।

तनयस्य । सातिषु ॥ ९

हे कृष्टोजसा । मनुष्याणां कर्षकबलौ बलं ययोस्तादृशौ । हे इंद्रावरुणौ भरेभरे संग्रामे संग्रामेऽस्माकं पुरोयोधा पुरस्ताद्योद्धारौ भवतं । यत् यौ वामुभय उभयविधा पूर्वकालीना इदानीतनाश्च नरो नेतारः स्तोतारः स्पृधि युद्धे यौ युवां हवंते । अधापि च तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्य सातिषु संभजनीयेषु निमित्तभूतेषु च यौ युवां हवंते तावस्माकं पुरोयोधा भवतमित्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्मे इंद्रो वरुणो मित्रो अर्यमा द्युम्नं यच्छंतु महि शर्म

सप्रथः ।

अवध्रं ज्योतिरदितेर्ऋतावृधो देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥ १०

अस्मे इति । इंद्रः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । द्युम्नं ।

यच्छंतु । महि । शर्म । सऽप्रथः ।

अवध्रं । ज्योतिः । अदितेः । ऋतऽवृधः । देवस्य । श्लोकं ।

सवितुः । मनामहे ॥ १०

अस्मे अस्मभ्यमिंद्रादयो द्युम्नं द्योतमानं धनं यच्छंतु । प्रयच्छंतु । तथा महि महत्सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं शर्म गृहं च प्रयच्छंतु । अपि च ऋतावृधः ऋतस्य यज्ञस्य वर्धयित्र्या अदितेरदीनाया देवमातुर्ज्योतिस्तेजश्च नोऽस्माकमवध्रमहिंसकमस्तु । वयं च देवस्य दानादिगुणयुक्तस्य सवितुः सर्वस्य प्रेरकस्य श्लोकं स्तवं मनामहे ।

जानीमः । कुर्म इत्यर्थः । यद्वा देवेन सवित्रास्मभ्यं देयं स्तौकं यशो मनामहे । याचामहे ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥

युवां नरेति दशर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं जागतं मैत्रावरुणं । युवां नरेत्यनुक्रांतं ॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु स्तोमवृद्धौ प्रगास्त्विदं सूक्तमावापार्थं । सूत्रितं च । युवां नरा पुनीषे वां । आ० ७. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युवां नरा पश्यमानास आप्यं प्राचा गव्यंतः पृथुपर्शवो ययुः ।
दासा च वृत्रा हतमार्याणि च सुदासमिंद्रावरुणावसावतं ॥ १

युवां । नरा । पश्यमानासः । आप्यं । प्राचा । गव्यंतः ।
पृथुऽपर्शवः । ययुः

दासा । च । वृत्रा । हतं । आर्याणि । च । सुऽदासं ।
इंद्रावरुणा । अवसा । अवतं ॥ १

हे नरा नेताराविंद्रावरुणौ युवां ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ युवयोराप्यं बंधुभावं पश्यमानासः पश्यंतो युष्मद्बांधवलाभार्थिनो गव्यंतो गा आत्मन इच्छंतो यजमानाः पृथुपर्शवः । पृथुविस्तीर्णः पर्शुः । पार्श्वास्थि येषां ते तथोक्ताः । विस्तीर्णाश्वपर्शुहस्ताः संतः प्राचा प्राचीनं ययुः बर्हिराहरणार्थं गच्छंति । पर्शुना हि बर्हिराच्छिद्यते । तथा च तैत्तिरीयकं । अश्वपर्शुना बर्हिराच्छ्यतीति । हे इंद्रावरुणौ युवां दासा दासान्युपक्षपयितॄणि च वृत्रावरकाणि शत्रुजातान्यार्याणि च कर्मानुष्ठानपराणि च शत्रुजातानि हतं । हिंस्तं । अपि च सुदासमस्मद्याज्यमेतत्संज्ञं राजानमवसा रक्षणेन सार्धमवतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यत्रा नरः समयंते कृतध्वजो यस्मिन्नाजा भवति किं चन प्रियं।
यत्रा भयंते भुवना स्वर्दृशस्तत्रा न इंद्रावरुणाधि वोचतं ॥ २

यत्र। नरः। संऽअयंते। कृतऽध्वजः। यस्मिन्। आजा। भवति। किं। चन। प्रियं।
यत्र। भयंते। भुवना। स्वःऽदृशः। तत्र। नः। इंद्रावरुणा। अधि। वोचतं ॥ २

यत्र यस्मिन् संग्रामे नरो मनुष्याः कृतध्वजा उच्छ्रितध्वजाः समयंते युद्धार्थं संगच्छंते। यस्मिंश्चाजाजौ युद्धे। चनेति निपातद्वयसमुदायो विभज्य योजनीयः। किंच किमपि प्रियमनुकूलं न भवति। अपि तु सर्वं दुष्करं भवति। यत्र च युद्धे भुवना भुवनानि भूतजातानि स्वर्दृशः शरीरपातादूर्ध्वं स्वर्गस्य द्रष्टारो वीताश्च भयंते बिभ्यति तत्र तादृशे संग्रामे हे इंद्रावरुणौ नोऽस्मानधिवोचतं। अस्मत्पक्षपातवचनौ भवतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सं भूम्या अंता ध्वसिरा अदृक्षतेंद्रावरुणा दिवि घोष आरुहत्।
अस्थुर्जनानामुप मामरातयोऽर्वागवसा हवनश्रुता गतं ॥ ३

सं। भूम्याः। अंताः। ध्वसिराः। अदृक्षत। इंद्रावरुणा। दिवि। घोषः। आ। अरुहत्।

अस्थुः । जनानां । उप । मा । अरातयः । अर्वाक् । अवसा ।

हवनऽश्रुता । आ । गतं ॥ ३

हे इंद्रावरुणौ भूम्या अंताः पर्यंता ध्वसिराः सैनिकैर्ध्वस्ताः अदृक्षत । संदृश्यंते । तथा दिवि द्युलोके घोषः सैनिकानां शब्दश्चारुहत् । आरूढोऽभूत् । जनानामस्मदीयानां भटानामरातयः शत्रवो मामुपास्थुः । उपस्थिताः । एवं प्रवर्तमानेऽस्मिन्युद्धे हे हवनश्रुताह्वानशीलाविंद्रावरुणावर्वागस्मदभिमुखमवसा रक्षणेन सहागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रावरुणा वधनाभिरप्रति भेदं वन्वंता प्र सुदासमावतं ।

ब्रह्माण्येषां शृणुतं हवीमनि सत्या तृत्सूनामभवत्पुरोहितिः ॥ ४

इंद्रावरुणा । वधनाभिः । अप्रति । भेदं । वन्वंता । प्र ।

सुऽदासं । आवतं ।

ब्रह्माणि । एषां । शृणुतं । हवीमनि । सत्या । तृत्सूनां ।

अभवत् । पुरःऽहितिः ॥ ४

हे इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ वधनाभिर्वधकरैरायुधैरप्रतिगतमप्राप्तं भेदमेतन्नामकं सुदासः शत्रुं वन्वंता हिंसंतौ युवां सुदासं । शोभनं ददातीति सुदाः । एतत्संज्ञं मम याज्यं राजानं प्रावतं । प्रकर्षेणारक्षतं । एषां तृत्सूनां मम याज्यानां ब्रह्माणि स्तोत्राणि शृणुतं । अशृणुतं । कदा । हवीमनि । आहूयंतेऽस्मिन्युद्धार्थं परस्परमिति हवीमा संग्रामः । तस्मिन् । यस्मादेवं तस्मात्तृत्सूनामेतत्संज्ञानां मम याज्यानां पुरोहितिरस्मत्पुरोधानं सत्या सत्यफलमभवत् । तेषु यन्मम पौरोहित्यं तत्सफलं जातमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रावरुणावश्या तपंति माघान्यर्यो वनुषामरातयः ।

युवं हि वस्व उभयस्य राजथोऽध स्मा नोऽवतं पार्ये दिवि ॥ ५

इंद्रावरुणौ । अभि । आ । तपंति । मा । अघानि । अर्यः ।

वनुषां । अरातयः ।

युवं । हि । वस्वः । उभयस्य । राजथः । अध । स्म । नः ।

अवतं । पार्ये । दिवि ॥ ५

हे इंद्रावरुणावर्योऽरेः शत्रोः संबंधीन्यघान्याहंतॄन्यायुधानि मा मामभ्यातपंति । अभितो बाधंते । अपि च वनुषां हिंसकानां संघेऽरातयोऽभिगमनशीलाः शत्रवश्च मामभितपंति । युवं हि युवां खलूभयस्य पार्थिवस्य दिव्यस्य वस्वो वसुनो धनस्य राजथः । ईशाथे । राजतिरैश्वर्यकर्मा । अध अस्मात् कारणात् पार्ये तरणीये दिवि दिवसे युद्धदिने नोऽस्मानवतं । रक्षतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युवां हवंत उभयास आजिष्विंद्रं च वस्वो वरुणं च सातये ।

यत्र राजभिर्दशभिर्निबाधितं प्र सुदासमावतं तृत्सुभिः सह ॥ ६

युवां । हवंते । उभयासः । आजिषु । इंद्रं । च । वस्वः ।

वरुणं । च । सातये ।

यत्र । राजऽभिः । दशऽभिः । निऽबाधितं । प्र । सुऽदासं ।

आवतं । तृत्सुऽभिः सह ॥ ६

उभयास उभयविधाः सुदाःसंज्ञो राजा तत्सहायभूतास्तृत्सवश्चैवं द्विप्रकारा जना आजिषु संग्रामेष्विंद्रं च वरुणं च युवां हवंते । आह्वयंते । किमर्थं । वस्वो धनस्य सातये संभजनार्थं । यत्र येष्वाजिषु दशभिर्दशसंख्याकै राजभिः शत्रुभूतैर्नृपैर्नि-बाधितं नितरां हिंसितं सुदासं तृत्सुभिः सह वर्तमानं प्रावतं युवां प्रकर्षेणारक्षतं तेष्वाजिष्वित्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दश राजानः समिता अयज्यवः सुदासमिंद्रावरुणा न युयुधुः ।

सत्या नृणामद्मसदामुपस्तुतिर्देवा एषामभवन्देवहूतिषु ॥ ७

दश । राजानः । संऽइताः । अयज्यवः । सुऽदासं ।

इंद्रावरुणा । न । युयुधुः ।

सत्या । नृणां । अद्मऽसदां । उपऽस्तुतिः । देवाः । एषां ।

अभवन् । देवऽहूतिषु ॥ ७

हे इंद्रावरुणौ दशसंख्याका राजानः सुदासः शत्रवः समिताः संगताः परस्परं समवेता अयज्यवोऽयजमाना एवंभूतास्ते सुदासमेतत्संज्ञमेकमपि राजानं न युयुधुः । न संप्रजह्रुः । युवाभ्यामनुगृहीतं तं प्रहर्तुं न शेकुः । तदानीमद्मसदां । अद्मान्यन्नं हवींषि सीदंतीत्यद्मसद ऋत्विजः । हविर्भिर्युक्तानां नृणां यज्ञस्य नेतृणामृत्विजा-मुपस्तुतिः स्तोत्रं सत्या सफलभूत् । अपि चैषां देवहूतिषु । देवा हूयंत एष्विति देवहूतयो यज्ञाः । तेषु सर्वे च देवा अभवन् । युष्मदनुग्रहात्प्रादुर्भवंति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दाशराज्ञे परियत्ताय विश्वतः सुदास इंद्रावरुणावशिक्षतं ।

श्वित्यंचो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवंतो असपंत

तृत्सवः ॥ ८

दाशऽराज्ञे। परिऽयत्ताय। विश्वतः। सुऽदासे।

इंद्रावरुणौ। अशिक्षतं।

श्वित्यंचः। यत्र। नमसा। कपर्दिनः। धिया। धीऽवंतः।

असंपंत। तृत्सवः॥ ८

हे इंद्रावरुणौ दाशराज्ञे। दशशब्दस्य छांदसो दीर्घः। विभक्तिव्यत्ययः॥ दशभी राजभिः शत्रुभूतैर्विश्वतः सर्वतः परियत्ताय परिवेष्टिताय सुदासे राज्ञेऽशिक्षतं। बलं प्रायच्छतं। यत्र यस्मिन्देशे श्वित्यंचः श्वितं श्वैत्यं नैर्मल्यमंचंतो गच्छंतः कपर्दिनो जटिला धीवंतः कर्मभिर्युक्तास्तृत्सवो वसिष्ठशिष्या एतत्संज्ञा ऋत्विजो नमसा हविर्लक्षणेनान्नेन धिया स्तुत्यासपंत पर्यचरन् तस्मिन्देशे युवां तस्मै राज्ञे बलं प्रायच्छतमित्यर्थः॥

॥ अथ नवमी ॥

वृत्राण्यन्यः समिथेषु जिघ्नते व्रतान्यन्यो अभि रक्षते सदा।

हवामहे वां वृषणा सुवृक्तिभिरस्मे इंद्रावरुणा शर्म यच्छतं॥ ९

वृत्राणि। अन्यः। संऽइथेषु। जिघ्नते। व्रतानि। अन्यः।

अभि। रक्षते। सदा।

हवामहे। वां। वृषणा। सुवृक्तिऽभिः। अस्मे इति।

इंद्रावरुणा। शर्म। यच्छतं॥ ९

हे इंद्रावरुणौ युवयोरन्य एक इंद्रो वृत्राणि शत्रून् समिथेषु संग्रामेषु जिघ्नते। हंति। अन्य एको वरुणः सदा सर्वदा व्रतानि कर्माण्यभि रक्षते। अभितः सर्वतो रक्षति। हे वृषणा कामानां वर्षिताराविंद्रावरुणौ तथाविधौ वां युवां सुवृक्तिभिः सुप्रवृत्ताभिः स्तुतिभिर्हवामहे। आह्वयामहे। आहूतौ च युवामस्मे अस्मभ्यं शर्म सुखं यच्छतं। दत्तं॥

उभयास उभयविधाः सुदाःसंज्ञो राजा तत्सहायभूतास्तृत्सवश्चैवं द्विप्रकारा जना आजिषु संग्रामेष्विंद्रं च वरुणं च युवां हवंते । आह्वयंते । किमर्थं । वस्वो धनस्य सातये संभजनार्थं । यत्र येष्वाजिषु दशभिर्दशसंख्याकैः राजभिः शत्रुभूतैर्नृपैर्निबाधितं नितरां हिंसितं सुदासं तृत्सुभिः सह वर्तमानं प्रावतं युवां प्रकर्षेणारक्षतं तेष्वाजिष्वित्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दश राजानः समिता अयज्यवः सुदासमिंद्रावरुणा न युयुधुः ।

सत्या नृणामद्मसदामुपस्तुतिर्देवा एषामभवन्देवहूतिषु ॥ ७

दश । राजानः । संऽइताः । अयज्यवः । सुऽदासं ।

इंद्रावरुणा । न । युयुधुः ।

सत्या । नृणां । अद्मऽसदां । उपऽस्तुतिः । देवाः । एषां ।

अभवन् । देवऽहूतिषु ॥ ७

हे इंद्रावरुणौ दशसंख्याका राजानः सुदासः शत्रवः समिताः संगताः परस्परं समवेता अयज्यवोऽयजमाना एवंभूतास्ते सुदासमेतत्संज्ञमेकमपि राजानं न युयुधुः । न संप्रजह्रुः । युवाभ्यामनुगृहीतं तं प्रहर्तुं न शेकुः । तदानीमद्मसदां । अद्मन्यन्ने हविषि सीदंतीत्यद्मसद ऋत्विजः । हविर्भिर्यज्ञानां नृणां यज्ञस्य नेतॄणामृत्विजामुपस्तुतिः स्तोत्रं सत्या सफलभूत् । अपि चैषां देवहूतिषु । देवा ह्वयंत एष्विति देवहूतयो यज्ञाः । तेषु सर्वे च देवा अभवन् । युष्मदनुग्रहात्प्रादुर्भवंति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दाशराज्ञे परियत्ताय विश्वतः सुदास इंद्रावरुणावशिक्षतं ।

श्वित्यंचो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवंतो असपंत

तृत्सवः ॥ ८

प्र। वां। घृताची। बाह्वोः। दधाना। परि। त्मना।

विषुऽरूपा। जिगाति॥ १

हे राजानौ राजमानावीश्वरौ वेंद्रावरुणावध्वरे हिंसारहितेऽस्मिन्यागे वां युवां हव्येभिर्हविर्भिर्नमोभिः स्तोत्रैश्चाववृत्यां। आवर्तयामि। अपि च बाह्वोर्हस्तयोर्दधाना धार्यमाणा विषुरूपा। रूपम इति रूपं हविः। विविधहविर्युक्ता घृताची घृतं गच्छंती जुहूस्त्मनात्मना स्वयमेव वां युवां परिप्रजिगाति। अभिप्रगच्छति। यद्वा विषुरूपा नानाविधरूपो वामिति योज्यं॥

अथ द्वितीया॥

युवो राष्ट्रं बृहदिन्वति द्यौर्यौ सेतृभिररज्जुभिः सिनीथः।

परि नो हेळो वरुणस्य वृज्या उरुं न इंद्रः कृणवदु लोकं॥ २

युवोः। राष्ट्रं। बृहत्। इन्वति। द्यौः। यौ। सेतृऽभिः।

अरज्जुऽभिः। सिनीथः।

परि। नः। हेळः। वरुणस्य। वृज्याः। उरुं। नः। इंद्रः।

कृणवत्। ऊं इति। लोकं॥ २

हे इंद्रावरुणौ युवोर्युवयोर्बृहन्महद्राष्ट्रं राज्यं द्यौर्द्युलोकरूपमिन्वति। इष्या सर्वान् प्रीणयति। यौ युवां सेतृभिर्बंधकैररज्जुभी रज्जुरहितै रोगादिभिः सिनीथः पापकृतो बध्नीथः॥ षिञ् बंधन इति धातुः॥ तयोर्मध्ये वरुणस्य वारयितुर्देवस्य हेडः क्रोधो नोऽस्मान्परिवृज्याः। परिहरतु। परित्यज्यान्यत्र गच्छतु। इंद्र उ इंद्रश्चोरुं विस्तीर्णं लोकं स्थानं कृणवत्। करोतु॥

॥ अथ तृतीया॥

कृतं नो यज्ञं विदथेषु चारुं कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता।

उपो रयिर्देवजूतो न एतु प्र णः स्पार्हाभिरूतिभिस्तिरेतं॥ ३

कृतं । नः । यज्ञं । विदथेषु । चारुं । कृतं । ब्रह्माणि ।

सूरिषु । प्रऽशस्ता ।

उपो इति । रयिः । देवऽजूतः । नः । एतु । प्र । नः ।

स्पार्हाभिः । ऊतिऽभिः । तिरेतं ॥ ३

हे इंद्रावरुणौ नोऽस्माकं विदथेषु यज्ञेषु क्रियमाणं यज्ञं चारुं शोभनं फलसहितं कृतं । कुरुतं । तथा सूरिषु स्तोतृष्वस्मासु विद्यमानानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि प्रशस्ता प्रशस्तान्युत्कृष्टानि फलभांजि कृतं । कुरुतं । अपि च देवजूतो देवाभ्यां युवाभ्यां प्रेरितो रयिर्धनं नोऽस्मानुपैतु । प्राप्नोतु । तथा स्पार्हाभि स्पृहणीयाभिरूतिभी रक्षाभिर्नोऽस्मान् प्रतिरेतं युवां वर्धयेथां । प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्मे इंद्रावरुणा विश्ववारं रयिं धत्तं वसुमंतं पुरुक्षुं ।

प्र य आदित्यो अनृता मिनात्यमिता शूरो दयते वसूनि ॥ ४

अस्मे इति । इंद्रावरुणा । विश्वऽवारं । रयिं । धत्तं ।

वसुऽमंतं । पुरुऽक्षुं ।

प्र । यः । आदित्यः । अनृता । मिनाति । अमिता ।

शूरः । दयते वसूनि ॥ ४

हे इंद्रावरुणावस्मे अस्मभ्यं रयिं धनं धत्तं । प्रयच्छतं । कीदृशं । विश्ववारं विश्वै सर्वैर्वरणीयं संभजनीयं वसुमंतं निवासयुक्तं पुरुक्षुं बहुवं पुरुभिर्बहुभिः प्रशस्यं वा । आदित्योऽदितेः पुत्रो यो वरुणोऽनृतान्यनृतानि सत्यरहितानि भूतानि प्रमिनाति प्रहिनस्ति ॥ मीङ् हिंसायामिति धातुः ॥ शूरः शौर्यवान् स वरुणोऽमितामितान्यपरिमितानि वसूनि धनानि दयते । स्तोतृभ्यो ददाति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत्तोके तनये तूतुजाना।

सुरत्नासो देववीतिं गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

इयं। इन्द्रं। वरुणं। अष्ट। मे। गीः। प्र। आवत्।

तोके। तनये। तूतुजाना।

सुऽरत्नासः। देवऽवीतिं। गमेम। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः।

सदा। नः॥ ५

मे मदीयेयं गीः स्तुतिरिन्द्रं वरुणं चाष्ट। अश्नुतां। व्याप्नोतु। तथा तूतुजाना त्वरमाणा सा तोके पुत्रे तनये पौत्रे च विषये प्रावत्। प्ररक्षत्वस्मान्। वयं च सुरत्नासः शोभनधनाः संतो देववीतिं देवैः कामयितव्यं यज्ञं गमेम। प्राप्नुयाम। हे इंद्रावरुणादयः सर्वे देवा यूयं स्वस्तिभिः कल्याणैर्नोऽस्मान् सदा सर्वदा पात रक्षत॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः॥

पुनीषे वामिति पंचर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रावरुणं। पुनीषे इत्यनुक्रांतं॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धौ प्रशास्तुरिदमावापार्थं सूक्तं च। युवां नरा पुनीषे वां। आ० ७. ९.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पुनीषे वामरक्षसं मनीषां सोममिंद्राय वरुणाय जुह्वत्।

घृतप्रतीकामुषसं न देवीं ता नो यामन्नुरुष्यतामभीके॥ १

पुनीषे। वां। अरक्षसं। मनीषां। सोमं। इंद्राय।

वरुणाय। जुह्वत्।

घृतऽप्रतीकां। उषसं। न। देवीं। ता। नः। यामन्।

उरुष्यतां। अभीके॥ १

इंद्रावरुणौ वां युवाभ्यां युवयोरर्थमरपसं रक्षोरहितां राक्षसैरसंस्पृष्टां मनीषां स्तुतिं पुनीषे । शोधयामि । किं कुर्वन् । इंद्राय वरुणाय च सोमं जुह्वत् इंद्रं वरुणं चोद्दिश्य सोममग्नौ प्रक्षिपन् । कीदृशीं मनीषां । देवीं द्योतमानामपसं न उपसमिव घृतप्रतीकां दीप्तावयवां । शिष्टा परोक्षकृतः । ता ताविंद्रावरुणावस्मीकोऽभिगते युद्धे यामन् यामनि युद्धार्थं गमने सति नोऽस्मानुरुष्यतां । रक्षतां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्पर्धंते वा उ देवहूये अत्र येषु ध्वजेषु दिद्यवः पतंति ।

युवं ताँ इंद्रावरुणावमित्रान्हतं पराचः शर्वा विषूचः ॥ २

स्पर्धंते । वै । ऊं इति । देवऽहूये । अत्र । येषु । ध्वजेषु ।

दिद्यवः । पतंति ।

युवं । तान् । इंद्रावरुणौ । अमित्रान् । हतं । पराचः ।

शर्वा । विषूचः ॥ २

देवहूये । देवा विजिगीषवो योद्धारो हूयंते युद्धाय परस्परमाह्वयंत इति देवहूयः संग्रामः । अत्रास्मिन्देवहूये संग्रामे स्पर्धंते वै शत्रवोऽस्माभिः स्पर्धंते खलु । उ इति पूरकः । येषु संग्रामेषु ध्वजेषु पताकासु दिद्यवः शत्रुक्षिप्तान्यायुधानि पतंति तान् तेषु संग्रामेषु विद्यमानानमित्रान् शत्रून् हे इंद्रावरुणौ युवं युवां शर्वा शरणा हिंसकेनायुधेन पराचः पराङ्मुखान् विषूचो विविधगतींश्च हतं । हिंस्तं । यथा ते शत्रवः पराङ्मुखा इतस्ततः पलायमानाश्च भवंति तथा तान्बाधेथामित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आपश्चिद्धि स्वयशसः सदःसु देवीरिंद्रं वरुणं देवता धुः ।

कृष्टीरन्यो धारयति प्रविक्ता वृत्राण्यन्यो अप्रतीनि हंति ॥ ३

आपः । चित् । हि । स्वऽयशसः । सदःऽसु । देवीः । इंद्रं ।

वरुणं । देवता । धुरिति धुः ।

कृष्टीः। अन्यः। धारयंति। प्रऽविक्ताः। वृत्राणि। अन्य।

अप्रतीनि। हंति॥ ३

आपश्चिद्विकाराः सोमाख्या आयजस्त्रयज्ञा देवीर्द्योतमाना संतः सदासु सदनेषु आसनेष्विंद्रं वरुणं च देवतेते द्वे देवते धुः। धारयंति। अवस्थापयंति। सोमेनाप्यायिता हि देवताः स्वे स्वे स्थानेऽवतिष्ठंते। यद्वा वसतीवर्याख्या आप एव सोमाभिषवद्वारा सदनेष्विंद्रं वरुणं च धारयंति। तयोरिंद्रावरुणयोरन्य एकः प्रविक्ताः पृथक्कृताः पुण्यापुण्यविवेकेन विचित्रफलभोक्त्रीः कृष्टीः प्रजा असांकर्येण धारयति। अन्य इंद्रो वृत्राणि शत्रुजातान्यप्रतीन्यन्यैरप्रतिगतानि हंति। छिनत्ति॥

॥ अथ चतुर्थी॥

स सुक्रतुर्ऋतचिदस्तु होता य आदित्य शवसा वां नमस्वान्।
आववर्तदवसे वां हविष्मानसदित्स सुविताय प्रयस्वान्॥ ४

सः। सुऽक्रतुः। ऋतऽचित्। अस्तु। होता। यः।
आदित्या। शवसा। वां। नमस्वान्।
आऽववर्तत्। अवसे। वां। हविष्मान्। असत्। इत्। सः।
सुविताय। प्रयस्वान्॥ ४

सुक्रतुः शोभनकर्मा शोभनप्रज्ञो वा स होता स्तोता ऋतचिदृतस्योदकस्य यज्ञस्य वा चेता निचेतास्तु। भवतु। हे आदित्यावदितेः पुत्राविंद्रावरुणौ॥ छांदसः सांहितिको ह्रस्वः॥ यो नमस्वान् नमसा नमस्कारेण स्तोत्रेण वा युक्तः सन् शवसा बलेन युक्तो वां युवां। परिचरतीति शेषः। स सुक्रतुरित्यन्वयः। अपि च यो हविष्मान् हविर्भिर्युक्तः सन् अवसे तर्पणाय वां युवामाववर्तत् आवर्तयेत् स यजमानः प्रयस्वानन्नवान् भूत्वा सुविताय सुष्ठु प्राप्तव्याय फलायासदित्। भवेदेव॥

॥ अथ पंचमी॥

इयमिंद्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत्तोके तनये तूतुजाना।
सुरत्नासो देववीतिं गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ५

इयं । इंद्रं । वरुणं । अष्ट । मे । गीः । प्र । आवत् ।

तोके । तनये । तूतुजाना ।

सुऽरत्नासः । देवऽवीतिं । गमेम । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

व्याख्यातेयं । मदीया स्तुतिरिंद्रं वरुणं चाश्नुतां । यथा प्रेर्यमाणा सा पुत्रे पौत्रे च विषयेऽस्मान् प्ररक्षतु । वयं शोभनधनाः संत उत्तरोत्तरं यागं प्राप्नुयाम । हे इंद्रावरुणादयो देवा अस्मान् सर्वदा कल्याणै रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

धीरा त्वस्येत्यष्टर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वरुणदेवत्यं । तथा चानुक्रांतं । धीराष्टौ वारुणं हैति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

धीरा त्वस्य महिना जनूंषि वि यस्तस्तंभ रोदसी चिदुर्वी ।

प्र नाकमृष्वं नुनुदे बृहंतं द्विता नक्षत्रं पप्रथच्च भूम ॥ १

धीरा । तु । अस्य । महिना । जनूंषि । वि । यः । तस्तंभ ।

रोदसी इति । चित् । उर्वी इति ।

प्र । नाकं । ऋष्वं । नुनुदे । बृहंतं । द्विता । नक्षत्रं ।

पप्रथत् । च । भूम ॥ १

अस्य वरुणस्य जनूंषि जन्मानि महिना महिम्ना तु क्षिप्रं धीरा धीराणि धैर्यवंति भवंति । यो वरुण उर्वी विस्तीर्णे रोदसी चित् द्यावापृथिव्यावपि वितस्तंभ विविधं स्तब्धे स्वकीये स्थाने स्थिते अकरोत् । यश्च बृहंतं महांतं नाकमादित्यं नक्षत्रं च ऋष्वं दर्शनीयं द्विता द्वैधं प्रणुनुदे प्रेरयति स्म । अहनि सूर्यं दर्शनीयं प्रेरयति रात्रौ नक्षत्रं तथेति द्विप्रकारः । भूम भूमिं च यः पप्रथत् अप्रथयत् विस्तारितवान् तस्यास्य वरुणस्येत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत स्वया तन्वा३ सं वदे तत्कदा न्व१न्तर्वरुणे भुवानि ।

किं मे हव्यमहृणानो जुषेत कदा मृळीकं सुमना अभि ख्यं ॥२

उत । स्वया । तन्वा । सं । वदे । तत् । कदा । नु । अंतः ।

वरुणे । भुवानि ।

किं । मे । हव्यं । अहृणानः । जुषेत । कदा । मृळीकं ।

सुऽमनाः । अभि । ख्यं ॥ २

वरुणं धीमं दिदृक्षमाण ऋषिरनया वितर्कयति । उतेति विचिकित्सायां । उत किं स्वया तन्वा स्वीयेनात्मीयेन शरीरेण संवदे । संवदनं करोमि आहो स्वित् तत्तेन वरुणेन सह संवदे । कदा नु कदा खलु वरुणे देवेऽंतर्भुवानि । अंतर्भूतो भवानि । वरुणस्य चित्ते संलग्नो भवानीत्यर्थः । अपि च मे मदीयं हव्यं स्तोत्रं हविर्वाहृणानोऽक्रुध्यन् वरुणः किं केन हेतुना जुषेत । सेवेत । सुमनाः शोभनमनस्कः सन्नहं कदा कस्मिन्काले मृळीकं सुखयितारं वरुणमभिख्यं । अभिपश्येयं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पृच्छे तदेनो वरुण दिदृक्षूपो एमि चिकितुषो विपृच्छं ।

समानमिन्मे कवयश्चिदाहुरयं ह तुभ्यं वरुणो हृणीते ॥ ३

पृच्छे । तत् । एनः । वरुण । दिदृक्षु । उपो इति । एमि ।

चिकितुषः । विऽपृच्छं ।

समानं । इत् । मे । कवयः । चित् । आहुः । अयं । ह ।

तुभ्यं । वरुणः । हृणीते ॥ ३

हे वरुण तदेनः पापं पृच्छे । त्वां पृच्छामि । दिदृक्षु ॥ छांदसः सुलोपः ॥ द्रष्टुमिच्छन्नहं । येन पापेन हेतुना त्वदीयैः पाशैर्बद्धोऽस्मि । पृष्टः सन् तत्पापं

कथय। अहं विपृच्छं विविधं प्रष्टुं चिकितुषो विदुषो जनानुपो एमि। उपागां। ते कवयश्चित् क्रान्तदर्शिनो जनाश्च मे मह्यं समानमित् समानमेवैकरूपमेवाहुः। अकथयन्। यदाहुस्तदाह। हे स्तोतस्त्वामयमेव वरुणो हृणीते क्रुध्यतीति। अतः क्रोधं परित्यज्यास्मानागोभ्यो मोचय॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

किमाग आस वरुण ज्येष्ठं यत्स्तोतारं जिघांससि सखायं।

प्र तन्मे वोचो दूळभ स्वधावोऽव त्वानेना नमसा तुर इयां॥ ४

किं। आगः। आस। वरुण। ज्येष्ठं। यत्। स्तोतारं।

जिघांससि। सखायं।

प्र। तत्। मे। वोचः। दूळभ। स्वधाऽवः। अव। त्वा।

अनेनाः। नमसा। तुरः। इयां॥ ४

हे वरुण ज्येष्ठमधिकं किमाग आस। कोऽपराधो मया कृतो बभूव। यद्येनागसा सखायं मित्रभूतं सन्तं स्तोतारं जिघांससि हन्तुमिच्छसि। हे दूळभ दुर्दभ अन्यैरबाधितुमशक्य स्वधावस्तेजस्विन् हे वरुण तदागो मे मह्यं प्रवोचः। प्रब्रूहि। एवं सति तस्य प्रायश्चित्तं कृत्वानेना अपापः सन्नहं तुरस्त्वरमाणः शीघ्रो नमसा नमस्कारेण हविषा वा त्वामवेयां। उपगच्छेयं॥

॥ अथ पंचमी ॥

अव द्रुग्धानि पित्र्या सृजा नोऽव या वयं चकृमा तनूभिः।

अव राजन्पशुतृपं न तायुं सृजा वत्सं न दाम्नो वसिष्ठं॥ ५

अव। द्रुग्धानि। पित्र्या। सृज। नः। अव। या। वयं।

चकृम। तनूभिः।

अव। राजन्। पशुऽतृपं। न। तायुं। सृज। वत्सं। न।

दाम्नः। वसिष्ठं॥ ५

हे वरुण पित्र्या पितृतः प्राप्तानि नोऽस्मदीयानि द्रुग्धानि द्रोहान् बंधनहेतुभूतानवसृज। विमुंच। अस्मत्तो विश्लेषय। वयं च या यानि द्रोहजातानि तनूभिः शरीरैश्चकृम कृतवंतः स्म तानि चावसृज। हे राजन् राजमान वरुण पशुतृपं न तायुं स्तैन्यप्रायश्चित्तं कृत्वावसाने ग्रासादिभिः पशूनां तर्पयितारं स्तेनमिव दाम्नो रज्जोर्वत्सं न वत्समिव च वसिष्ठं मां बंधकात्पापादवसृज। विमुंच॥

॥ अथ षष्ठी ॥

न स स्वो दक्षो वरुण ध्रुतिः सा सुरा मन्युर्विभीदको अचित्तिः।
अस्ति ज्यायान्कनीयस उपारे स्वप्नश्चनेदनृतस्य प्रयोता॥ ६॥

न। सः। स्वः। दक्षः। वरुण। ध्रुतिः। सा। सुरा। मन्युः। विऽभीदकः। अचित्तिः।
अस्ति। ज्यायान्। कनीयसः। उपऽअरे। स्वप्नः। चन। इत्। अनृतस्य। प्रऽयोता॥ ६॥

हे वरुण स स्वो दक्षः पुरुषस्य स्वभूतं बलं पापप्रवृत्तौ कारणं न भवति। किंतर्हि ध्रुतिः स्थिरोत्पत्तिसमय एव निर्मिता दैवगतिः कारणं॥ ध्रु गतिस्थैर्ययोरिति धातुः॥ सा च ध्रुतिर्वक्ष्यमाणरूपा। सुरा प्रमादकारिणी मन्युः क्रोधश्च क्षुधादिर्विभ्रमः सन् अनर्थहेतुः। विभीदको द्यूतसाधनोऽक्षः। स च द्यूतेषु पुरुषं प्रेरयन्ननर्थहेतुर्भवति। अचित्तिरज्ञानमविवेककारणं। अत ईदृशी दैवकॢप्तिरेव पुरुषस्य पापप्रवृत्तौ कारणं। अपि च कनीयसोऽल्पस्य हीनस्य पुरुषस्य पापप्रवृत्तावुपार उपागते समीपे नियंतृत्वेन स्थितो ज्यायानधिक ईश्वरोऽस्ति। स एव तं पापे प्रवर्तयति। तथा चाम्नातं। एष ह्येवासाधु कर्म कारयति तं यमधो निनीषत इति। एवं च सति स्वप्नश्चन स्वप्नोऽप्यनृतस्य पापस्य प्रयोता प्रकर्षेण मिश्रयिता भवति। इदिति पूरकः। स्वप्ने कृतैरपि कर्मभिर्बहूनि पापानि जायंते। किंतु वक्तव्यं जाग्रति कृतैः कर्मभिः पापान्युत्पद्यंत इति। अतो ममापराधो दैवागत इति हे वरुण त्वया क्षंतव्य इति भावः॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अरं दासो न मीळ्हुषे कराण्यहं देवाय भूर्णयेऽनागाः ।

अचेतयदचितो देवो अर्यो गृत्सं राये कवितरो जुनाति ॥ ७

अरं ॥ दासः । न । मीळ्हुषे । कराणि । अहं । देवाय ।

भूर्णये । अनागाः ।

अचेतयत् । अचितः । देवः । अर्यः । गृत्सं । राये ।

कविऽतरः । जुनाति ॥ ७

मीळ्हुषे सेक्त्रे कामानां वर्षित्रे भूर्णये जगतो भर्त्रे देवाय दानादिगुणयुक्ताय वरुणायानागास्त्वत्प्रसादादपापः सन्नहमरमलं पर्याप्तं कराणि। परिचरणं करवाणि। दासो न। यथा भृत्यः स्वामिने सम्यक् परिचरति तद्वत्। अयं स्वामी स च देवोऽचितोऽज्ञानतोऽस्मानचेतयत्। चेतयतु। प्रज्ञापयतु। गृत्सं स्तोतारं च कवितरः प्राज्ञतरो देवो राये धनाय धनप्राप्त्यर्थं जुनाति जुनातु। प्रेरयतु ॥

एकादशिने वारुणे पशावयमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या। सूत्रितं च। अयं सु तुभ्यं वरुण स्वधाव एवा वंदस्व वरुणं बृहंतं। आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

अयं सु तुभ्यं वरुण स्वधावो हृदि स्तोम उपश्रितश्चिदस्तु ।

शं नः क्षेमे शमु योगे नो अस्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८

अयं । सु । तुभ्यं । वरुण । स्वधाऽवः । हृदि । स्तोमः ।

उपऽश्रितः । चित् । अस्तु ।

शं । नः । क्षेमे । शं । ऊं इति । योगे । नः । अस्तु ।

यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८

हे स्वधावोऽन्नवन्वरुण तुभ्यं त्वदर्थं क्रियमाणोऽयमेतत्सूक्तात्मकः स्तोमः स्तोत्रं हृदि त्वदीये हृदये सु सुष्ठूपश्रितः उपगतः समवेतोऽस्तु । चिदिति पूरकः । अप्राप्तस्य प्रापणं योगः प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमः । नोऽस्मदीये क्षेमे रक्षणे शमुपद्रवाणां शमनमस्तु । योगे च नोऽस्मदीये प्रापणे शमस्तु शमनमेवास्तूपद्रवाणां । हे वरुणादयो देवा मोऽस्मान् सर्वदा स्वस्तिभिरविनाशैः पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठेऽष्टमो वर्गः ॥

रदत्पथ इति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वारुणं । अनुक्रांतं च । रदत्सप्तेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

रदत्पथो वरुणः सूर्याय प्रार्णांसि समुद्रिया नदीनां ।

सर्गो न सृष्टो अर्वतीर्ऋतायञ्चकार महीरवनीरहभ्यः ॥ १

रदत् । पथः । वरुणः । सूर्याय । प्र । अर्णांसि । समुद्रिया ।

नदीनां ।

सर्गः । न । सृष्टः । अर्वतीः । ऋतऽयन् । चकार । महीः ।

अवनीः । अहऽभ्यः ॥ १

अयं वरुणो देवः सूर्याय सर्वस्य प्रेरकायादित्याय पथो मार्गानंतरिक्षप्रदेशान्प्रारदत् । प्रायच्छत् । समुद्रिया समुद्र उदधौ भवानि । यद्वा समुद्द्रवंत्यस्मादाप इति समुद्रमंतरिक्षं । तत्र भवान्यर्णांस्युदकानि नदीनां प्रासृजत् । सर्गो न । सृज्यते युद्धभूमौ सादिना प्रेर्यत इति सर्गोऽश्वः । स यथार्वतीर्वडवाः प्रति शीघ्रं गच्छति तद्वदृतायन् ऋतं शीघ्रं गमनमात्मन इच्छन् महीर्महतीरवनी रात्रीरहभ्योऽहोभ्यः सकाशाच्चकार । भेदेन कृतवान् । अस्तं गच्छन् सूर्य एव वरुण इत्युच्यते । स हि स्वगमनेन रात्रीर्जनयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आत्मा ते वातो रज आ नवीनोत्पशुर्न भूर्णिर्यवसे ससवान्।

अंतर्मही बृहती रोदसीमे विश्वा ते धाम वरुण प्रियाणि॥ २

आत्मा। ते। वातः। रजः। आ। नवीनोत्। पशुः। न।

भूर्णिः। यवसे। ससऽवान्।

अंतः॥ मही इति। बृहती इति। रोदसी इति। इमे इति।

विश्वा॥ ते। धाम। वरुण। प्रियाणि॥ २

हे वरुण ते त्वदीयस्त्वयांतरिक्षे प्रेर्यमाणो वातो वायुरात्मा सर्वस्य प्राणिजातस्य प्राणरूपेण धारयिता। स च रज उदकमा नवीनोत्। समंतात् प्रेरयति। वातेन हि वृष्टिर्जायते। भूर्णिर्जगतो भर्ता स वायुर्यवसे घासे प्रक्षिप्ते सति यथा पशुरन्नवान् भवति तद्वत्ससवान्। ससमित्यन्ननाम। तद्वान् भवति। हविर्लक्षणमन्नमपि तस्मै प्रयच्छंतीत्यर्थः। यद्वा सनोतेः क्वसौ रूपं। ततः ससवान् संभक्तवान्वातो घासे सति पशुर्यथा भारवाही भवति तद्वज्जगतो भर्ता। हे वरुण मही महत्यौ बृहती परिवृढे इमे रोदसी द्यावापृथिव्यावंतर्मध्ये। द्यावापृथिव्योर्मध्य इत्यर्थः। ते तव विश्वा सर्वाणि धाम धामानि स्थानानि तेजांसि वा प्रियाणि सर्वेषां प्रीतिकराणि भवंति॥

॥ अथ तृतीया ॥

परि स्पशो वरुणस्य स्मदिष्टा उभे पश्यंति रोदसी सुमेके।

ऋतावानः कवयो यज्ञधीराः प्रचेतसो य इषयंत मन्म॥ ३

परि। स्पशः। वरुणस्य। स्मत्ऽइष्टाः। उभे इति। पश्यंति।

रोदसी इति। सुमेके इति सुऽमेके।

ऋतऽवानः। कवयः। यज्ञऽधीराः। प्रऽचेतसः। ये।

इषयंत। मन्म॥ ३

स्पर्शंति स्पृशंतीति स्पशश्चराः। वरुणस्य देवस्य स्पशश्चराः स्मदिष्टाः। स्मदित्येतत् प्रशस्तार्थे सहार्थे च वर्तते। प्रशस्तगतयः। यद्वा सह प्रेषिताः संतः सुमेके शोभनमेहने सुरूपे वोभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ परि पश्यंति। परित ईक्षंते। उभयोर्लोकयोर्वर्तमानान्पुण्यापुण्यकारिणो जनान्पश्यंतीत्यर्थः। यस्मादेवं तस्मात्तद्भीत्या ऋतावानः कर्मवंतो यज्ञधीरा यज्ञेषु कृतबुद्धयः प्रचेतसः प्राज्ञाः कवयः क्रांतदर्शिनो ये जना अस्य मन्मानि स्तोत्राणीषयंत गमयंति वरुणं प्रापयंति तानपि परिपश्यंतीत्यर्थः॥ अतोऽस्मानपि स्तोतॄञ्ज्ञात्वा पापान्मुंचंत्वित्यृषिराशास्ते॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उवाच मे वरुणो मेधिराय त्रिः सप्त नामाघ्न्या बिभर्ति।
विद्वान्पदस्य गुह्या न वोचद्युगाय विप्र उपराय शिक्षन्॥ ४

उवाच॥ मे। वरुणः। मेधिराय। त्रिः। सप्त। नाम।
अघ्न्या। बिभर्ति।
विद्वान्। पदस्य। गुह्या। न। वोचत्। युगाय। विप्रः।
उपराय। शिक्षन्॥ ४

मेधिराय मेधाविने मे मह्यं वरुण उवाच। उक्तवान्। किमुक्तवान् तदाह। त्रिः सप्तैकविंशतिसंख्यकानि नामान्यघ्न्या गौर्बिभर्ति। धारयतीति। वागत्र गौरुच्यते। सा चोरसि कंठे शिरसि च बद्धानि गायत्र्यादीनि सप्त छंदसां नामानि बिभर्ति। यद्वा वेदात्मिका वागेकविंशतिसंख्यानां यज्ञानां नामानि बिभर्ति धारयति। अपर आह। गौः पृथिवी। तस्याश्च गौर्ग्मा ज्मेति पठितान्येकविंशति नामानीति। अपि च विद्वान् जानन् विप्रो मेधावी स वरुणो युगाय युक्तायोपरायोप समीपे रममाणायांतेवासिने मह्यं शिक्षन् उपदिशन् पदस्योत्कृष्टस्य स्थानस्य ब्रह्मलोकलक्षणस्य संबंधीनि गुह्या गुह्यानि रहस्यान्युपदेशे गम्यानि। नशब्दश्चार्थे। इमानि च वोचत्। उक्तवान्। अतोऽहं वरुणस्य शिष्योऽस्मि। तस्मात् वरुणोऽस्मान् पापान्मोचयत्वित्यर्थः॥

॥ अथ पंचमी ॥

तिस्रो द्यावो निहिता अंतरस्मिन्तिस्रो भूमीरुपराः
षड्विधानाः।
गृत्सो राजा वरुणश्चक्र एतं दिवि प्रेंखं हिरण्ययं शुभे कं ॥५॥

तिस्रः। द्यावः। निऽहिताः। अंतः। अस्मिन्। तिस्रः।
भूमीः। उपराः। षट्ऽविधानाः।
गृत्सः। राजा। वरुणः। चक्रे। एतं। दिवि। प्रऽइंखं।
हिरण्ययं। शुभे। कं॥ ५

तिस्रस्त्रिप्रकारा उत्तममध्यमाधमभावेन त्रिविधा द्यावो द्युलोका अस्मिन्वरुणेऽन्तर्मध्ये निहिताः। तिस्रः पूर्ववत्त्रिविधा भूमीर्भूम्यश्च षड्विधानाः। विधानं विधा। वसंताद्यृतुभेदेन षड्विधाः प्रकारा यासु तादृश्यः। उपरा अस्मिन्नेव वरुण उप्ता अंतर्भूताः। लोकानां त्रित्वं च त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका इत्यादिना ब्राह्मणेनावगम्यते। तिस्रो भूमीर्धारयन्। ऋग्वे० २, २७, ८. । इति निगमश्च भवति। इमौ लोकावावृत्य वरुणस्तिष्ठतीत्यर्थः। अपि च गृत्सः स्तुत्यो राजेश्वरः स वरुणो दिव्यंतरिक्षे हिरण्ययं हिरण्मयं सुवर्णमयं हितरमणीयं वा प्रेंखं दोलावत् दिग्द्वयसंसर्पिणमेतं सूर्यं शुभे कं दीप्त्यर्थं चक्रे। कृतवान्। दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ। ऋग्वे० ५, ८५, २.। इति हि श्रूयते॥

वारुणे पशाववसिंधुमिति वपाया अनुवाक्या। सूत्रितं च। अव सिंधुं वरुणो द्यौरिव स्यादयं सु तुभ्यं वरुण स्वधावः। आ० ३, ७.। इति॥

॥ सा षष्ठी ॥

अव सिंधुं वरुणो द्यौरिव स्याद्द्रप्सो न श्वेतो मृगस्तुविष्मान्।
गंभीरशंसो रजसो विमानः सुपारक्षत्रः सतो अस्य
राजा॥ ६

अवं । सिंधुं । वरुणः । द्यौःऽइव । स्यात् । द्रप्सः । न ।

श्वेतः । मृगः । तुविंऽस्मान् ।

गंभीरऽशंसः । रजसः । विऽमानः । सुपारऽक्षत्रः । सतः ।

अस्य । राजा ॥ ६

द्यौरिव सूर्य इव दीप्तो वरुणः सिंधुं समुद्रमवस्यात् । वेलायामवस्थापयति । यथा वेलां नातिक्रामति तथा करोतीत्यर्थः । कीदृशो वरुणः । द्रप्सो न द्रवणशील उदबिंदुरिव श्वेतः शुभ्रवर्णो मृगः । लुप्तोपमैतत् । गौरमृग इव तुविस्मान् बलवान् प्रवृद्धो वा गंभीरशंसः । गंभीरो महान् शंसः स्तोत्रं यस्य स तथोक्तः । रजस उदकस्य विमानो निर्माता । सुपारक्षत्रः सुष्ठु दुःखात्पारकं क्षत्रं बलं धनं वा यस्य तादृशो वरुणः सतो विद्यमानस्यास्य जगतो राजेश्वरो भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यो मृळयाति चक्रुषे चिदागो वयं स्याम वरुणे अनागाः ।

अनु व्रतान्यदितेर्ऋधंतो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

यः । मृळयाति । चक्रुषे । चित् । आगः । वयं । स्याम ।

वरुणे । अनागाः ।

अनु । व्रतानि । अदितेः । ऋधंतः । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

आगोऽपराधं चक्रुषे चित्कृतवतेऽपि स्तोत्रे यो वरुणो मृळयाति उपदयां करोति तस्मिन्वरुणेऽनागा अनागसोऽनपराधाः संतो वयं स्याम । वर्तमाना भवेम । किं कुर्वंतः । अदितेरदीनस्य वरुणस्य संबंधीनि व्रतानि कर्माण्यनु आनुपूर्व्येण ऋधंतः समर्धयंतः । हे वरुणादयो देवा यूयमस्मान् सर्वदा कल्याणैः पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

प्र शुंध्युवमिति सप्तर्चमष्टादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वारुणं प्र शुंध्युवमित्यनुक्रांतं ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र शुंध्युवं वरुणाय प्रेष्ठां मतिं वसिष्ठ मीड़्हुषे भरस्व ।

य ईमर्वाचं करते यजत्रं सहस्रामघं वृषणं बृहंतं ॥ १

प्र । शुंध्युवं । वरुणाय । प्रेष्ठां । मतिं । वसिष्ठ ।

मीड़्हुषे । भरस्व ।

यः । ईं । अर्वांचं । करते । यजत्रं । सहस्रऽमघं । वृषणं ।

बृहंतं ॥ १

ऋषिरात्मानमेव प्रत्यक्षीकृत्य स्तुतौ नियुंक्ते। हे वसिष्ठ त्वं मीड़्हुषे सेक्त्रे वरुणाय शुंध्युवं शोधयित्रीं यद्वा स्वत एव शुद्धां प्रेष्ठां प्रियतमां मतिं मननीयामीदृशीं स्तुतिं प्रभरस्व। प्रहर। प्रापय। यो वरुण ईमेनं सूर्यं सर्वांचमस्मदभिमुखं करते अंतरिक्षे करोति तस्मै वरुणायेत्यन्वयः। कीदृशं सूर्यं। यजत्रं यष्टव्यं सहस्रामघं बहुधनं वृषणं कामानां वर्षकं बृहंतं महांतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अधा न्वस्य संदृशं जगन्वानग्नेरनीकं वरुणस्य मंसि ।

स्वर्यदश्मन्नधिपा उ अंधोऽभि मा वपुर्दृशये निनीयात् ॥ २

अध । नु । अस्य । संऽदृशं । जगन्वान् । अग्नेः । अनीकं ।

वरुणस्य । मंसि ।

स्वः । यत् । अश्मन् । अधिऽपाः । ऊं इति । अंधः ।

अभि । मा । वपुः । दृशये । निनीयात् । २

अधाधुनास्य वरुणस्य संदृशं संदर्शनं नु क्षिप्रं जगन्वान् गतवानहमग्नेरनीकं ज्वालासंघं मंसि । स्तवानि । तं वरुणं यष्टुमिति शेषः । यद्यदा वरुणः स्वः सुखकरमश्मन्नश्मन्यभिषवार्थं पाषाणेषवस्थितं । अभिषुतमित्यर्थः । ईदृशमंधः सोमलक्षणमन्नमधिपा अधिकं पाता भवेत् । छांदसः षष्ठ्यभावः । उ इति पूरकः ॥ तदानीं मा मां वपुः शरीरं स्वकीयं । वपुरिति रूपनाम । प्रशस्तं रूपं वा दृशये दर्शनार्थमभिनिनीयात् । अभिप्रापयेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यद्रुहाव वरुणश्च नावं प्र यत्समुद्रमीरयाव मध्यं

अधि यदपां स्नुभिश्चराव प्र प्रेंख ईंखयावहै शुभे कं ॥ ३

आ । यत् । रुहाव । वरुणः । च । नावं । प्र । यत् ।

समुद्रं । ईरयाव । मध्यं ।

अधि । यत् । अपां । स्नुऽभिः । चराव । प्र । प्रऽईंखे ।

ईंखयावहै । शुभे । कं ॥ ३

यद्यदा वरुणे प्रसन्ने सत्यहं वरुणश्चोभौ नावं द्रुममयीं तरणसाधनभूतामारुहाव उभावारूढौ बभूविव । तां च नावं यद्यदा समुद्रं मध्यं समुद्रस्य मध्यं प्रति प्रेरयाव प्रकर्षेण गमयाव । यद्यदा चापामुदकानामधि उपरि स्नुभिर्गंतृभिरन्याभिरपि नौभिश्चराव वर्तावहै तदानीं शुभे शोभार्थं प्रेंखे नौरूपायां दोलायामिव प्रेंखयावहै । निम्नोन्नतैस्तरंगैरितस्ततश्च प्रविचलंतौ संक्रीडावहै । कमिति पूरकः । यद्वा क्रियाविशेषणं । कं सुखं यथा भवति तथेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वसिष्ठं ह वरुणो नाव्याधादृषिं चकार स्वपा महोभिः ।

स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अह्नां यान्नु द्यावस्ततनन्यादुषासः ॥ ४

वसिष्ठं । ह । वरुणः । नावि । आ । अधात् । ऋषिं ।

चकार । सुऽअपाः । महःऽभिः ।

स्तोतारं । विप्रः । सुदिनऽत्वे । अह्नां । यात् । नु ।

द्यावः । ततनन् । यात् । उषसः ॥ ४

एवं वसिष्ठेनात्मनोक्तं यद्वरुणेन कृतं तद्दर्शयति। वसिष्ठं ह वसिष्ठं खलु वरुणो नावि स्वकीयायामाधात्। आरोहयत्। तथा तमृषिं महोभी रत्नैः स्वपां स्वपसं शोभनकर्माणं चकार। वरुणः कृतवान्। अपि च विप्रो मेधावी वरुणोऽह्नां दिवसानां मध्ये सुदिनत्वे यत्फलत्वेन शोभनदिनत्वं तत्र स्तोतारमस्थापयदिति शेषः। किं कुर्वन्। यात् यातो गच्छतो द्यावो दिवसान् यातीरुषास उषसोपलक्षिता रात्रीश्च नु क्षिप्रं ततनन् सूर्यात्मना विस्तारयन्॥

॥ अथ पंचमी ॥

क्व त्यानि नौ सख्या बभूवुः सचावहे यदवृकं पुरा चित्।

बृहन्तं मानं वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृहं ते ॥ ५

क्व । त्यानि । नौ । सख्या । बभूवुः । सचावहे इति ।

यत् । अवृकं । पुरा । चित् ।

बृहन्तं । मानं । वरुण । स्वधाऽवः । सहस्रऽद्वारं ।

जगम । गृहं । ते ॥ ५

हे वरुण त्यानि तानि पुरातनानि नावावयोः सख्या सख्यानि सखित्वानि क्व कुत्र बभूवुः। पुरा पूर्वस्मिन् कालेऽवृकमहिंस्यमात्यन्तिकं यत्सख्यमस्ति तत्सचावहे। आवां सेवामहे। चिदिति पूरकः। अपि च हे स्वधावोऽन्नवन्वरुण ते त्वदीयं गृहं जगम। गच्छानि॥ लोडर्थे लिट्॥ कीदृशं गृहं। बृहन्तं महान्तं मानं। मान्त्यस्मिन् सर्वाणि भूतानीति मानं। सर्वस्य भूतजातस्य परिच्छेदकमित्यर्थः। सहस्रद्वारं बहुद्वारं॥

॥ अथ षष्ठी ॥

य आपिर्नित्यो वरुण प्रियः सन्त्वामागांसि कृणवत्सखा ते ।

मा त एनस्वन्तो यक्षिन्भुजेम यन्धि ष्मा विप्रः स्तुवते वरूथं ॥ ६

यः । आपिः । नित्यः । वरुण । प्रियः । सन् । त्वां ।

आगांसि । कृणवत् । सखा । ते ।

मा । ते । एनस्वंतः । यक्षिन् । भुजेम । यंधि । स्म । विप्रः ।

स्तुवते । वरूथं ॥ ६

हे वरुण यो वसिष्ठो नित्य ध्रुव आपिर्बंधुः । औरसः पुत्र इत्यर्थः । यः पूर्वं प्रियः सन् त्वां प्रत्यागांस्यपराधान् कृणवत् अकारीत् स इदानीं ते तव सखा समानख्यानः प्रियोऽस्तु । हे यक्षिन्पूजनीय वरुण ते तव स्वभूता वयमेनस्वंत एनसा पापेन युक्ताः संतो मा भुजेम । मा भुञ्ज्महि । त्वत्प्रसादात्पापरहिता एव संतो भोगान् भुनज्महै । विप्रो मेधावी त्वं च स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते वसिष्ठाय तद्वरूथमनिष्टनिवारकं वरणीयं वा गृहं यंधि । प्रयच्छ । स्मेति पूरकः ॥

अत्र ऋग्विधानं । ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु जपन् बंधात्प्रमुच्यते । तिष्ठन्रात्रौ जपेदेतां पिशाचस्तं न गच्छति । ऋग्वि० २, २६. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु क्षियंतो व्यस्मत्पाशं वरुणो मुमोचत् ।

अवो वन्वाना अदितेरुपस्थाद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

ध्रुवासु । त्वा । आसु । क्षितिषु । क्षियंतः । वि । अस्मत् ।

पाशं । वरुणः । मुमोचत् ।

अवः । वन्वानाः । अदितेः । उपऽस्थात् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

भिः ध्रुवासु नित्यासु त्वा, उक्ष्यमाणासु क्षितिषु भूमिषु क्षियंतो निवसंतो वयं हे वरुण त्वा त्वां स्तुम इति शेषः। स च वरुणोऽस्मदस्मत्तः पाशं बंधकं पापं विमुमोचतु। मोचयेत्। तथादितेरखंडनीयायाः पृथिव्या उपस्थादुपस्थानाद्यो रक्षणं वरुणेन दत्तं वन्वानाः संभजमाना वयं स्याम। अन्यद्गतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

मो षु वरुणेति पंचर्चमेकविंशं सूक्तं वारुणं। अंत्या जगती शिष्टास्तिस्रो गायत्र्यः। तथा चानुक्रांतं। मो षु पंच गायत्रं जगत्यंतमिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मो षु वरुण मृन्मयं गृहं राजन्नहं गमं।

मृड़ा सुक्षत्र मृड़य ॥ १

मो इति। सु। वरुण। मृत्ऽमयं। गृहं। राजन्।

अहं। गमं।

मृड़। सुऽक्षत्र। मृड़य ॥ १

हे राजन्नीश्वर वरुण त्वदीयं मृन्मयं मृदादिभिर्निर्मितं गृहं मो मा सु नैवाहं गमं। गतोऽस्मि। अपि तु सुशोभनं सुवर्णमयमेव त्वदीयं गृहं प्राप्नवानि। स त्वं मां मृड़। सुखय। हे सुक्षत्र शोभनधन वरुण मृड़य। उपदयां च कुरु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदेमि प्रस्फुरन्निव दृतिर्न ध्मातो अद्रिवः।

मृड़ा सुक्षत्र मृड़य ॥ २

यत्। एमि। प्रस्फुरन्ऽइव। दृतिः। न। ध्मातः। अद्रिऽवः।

मृड़। सुऽक्षत्र। मृड़य ॥ २

हे अद्रिवः आयुधवन्वरुण यद्यदा प्रस्फुरन्निव शैत्येन प्रविचलन्निव त्वङ्गयाद्वेपमानो दृतिर्न दृतिरिव ध्मातो वायुना पूर्णः सन् त्वया बद्धोऽहमेमि गच्छामि तदानीं मृड़। सुखय। हे सुक्षत्र सुधन मृड़य। उपदयां कुरु॥

॥ अथ तृतीया ॥

क्रत्वः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे।

मृड़ा सुक्षत्र मृड़यं॥ ३

क्रत्वः। समह। दीनता। प्रतिऽईपं। जगम। शुचे।

मृड़। सुऽक्षत्र। मृड़यं॥ ३

हे समह सधन शुचे स्वभावतो निर्मल वरुण दीनता दीनतयाशक्ततया क्रत्वः कर्मणः कर्तव्यत्वेन विहितस्य श्रौतस्मार्तादिलक्षणस्य प्रतीपं प्रतिकूलमननुष्ठानं जगम प्राप्तवानस्मि। अत एव त्वया बद्धः। तादृशं मां मृड़। सुखय। अन्यद्गतं॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपां मध्ये तस्थिवांसं तृष्णाविदज्जरितारं।

मृड़ा सुक्षत्र मृड़यं॥ ४

अपां। मध्ये। तस्थिऽवांसं। तृष्णा। अविदत्। जरितारं।

मृड़। सुऽक्षत्र। मृड़यं॥ ४

अपां समुद्रियाणामुदकानां मध्ये तस्थिवांसं स्थितवन्तमपि जरितारं तव स्तोतारं मां तृष्णा पिपासा विदत्। आप्नवती। लवणोत्कटस्य सामुद्रजलस्य पानानर्हत्वात्। अतस्तादृशं मां मृड़। सुखय। अन्यद्गतं॥

दैवसुवां हविःषु वारुणस्य हविषो यत्किं चेदमिति याज्या। सूत्रितं च। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जन उप ते स्तोमाग्रपुपा इत्याकारमिति द्वे। आ० ४. ११। इति ॥

॥ सैषाव पंचमी ॥

यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।

अचित्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव

रीरिषः ॥ ५

यत् । किं । च । इदं । वरुण । दैव्ये । जने । अभिऽद्रोहं ।

मनुष्याः । चरामसि ।

अचित्ती । यत् । तव । धर्म । युयोपिम । मा । नः ।

तस्मात् । एनसः । देव । रिरिषः ॥ ५

हे वरुण दैव्ये देवसमूहरूपे जने यदिदं किंचनाभिद्रोहमपकारजातं मनुष्या वयं चरामसि चरामः निवर्तयामः । यथाचित्ती अचित्तयाज्ञानेन तव त्वदीयं यद्धर्मं धारकं कर्म युयोपिम वयं विमोहितवंतः हे देव तस्मादेनसः पापान्नोस्मान्मा रीरिषः । माहिंसीः ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे एकादशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥

षष्ठेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र प्र वीरयेति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वायव्यं । यासु पंचस्याद्यासु द्विवचनमस्ति ता ऐंद्रवायव्यः । तथा चानुक्रांतं । प्र वीरया सप्त वायव्यं ह्यैंद्र्यश्च या द्विवदुक्ता इति ॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र वीरयेति वायव्यस्तृचः । सूत्रितं च । प्र वीरया शुचयो दद्रिरे वां ते सत्येन मनसा दीध्यानाः । आ० ८. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वीरया शुचयो दद्रिरे वामध्वर्युभिर्मधुमंतः सुतासः ।

वह वायो नियुतो याह्यच्छा पिबा सुतस्यांधसो मदाय ॥ १

प्र । वीरऽया । शुचंयः । दद्रिरे । वां । अध्वर्युऽभिः ।

मधुंऽमंतः । सुतासंः ।

वहं । वायो इति । निऽयुतंः । याहि । अच्छं पिबं ।

सुतस्यं । अंधंसः । मदाय ॥ १

हे वायो वीरया वीराय विविधमीरयित्रे ॥ सुपां सुलुगिति चतुर्थ्या याजादेशः ॥ वां ते ॥ व्यत्ययेन द्विवचनं ॥ तुभ्यं शुचयः शुद्धा मधुमंतो माधुर्योपेताः सुतासोऽभिषुताः सोमा ऐतरेयिभिर्नवमेऽहनि प्रयोगेऽध्वर्युभिरध्वरस्य नेतृभिर्ऋत्विग्भिः प्रदद्रिरे प्रदीयंते ॥ दद दान इत्यस्यैतद्रूपं ॥ यत एवमतः कारणात् हे वायो नियुतो वडवा वह । रथं प्रापय । तेन च रथेनाच्छ याहि । अस्मद्यज्ञमभिगच्छ । अभिगत्य च सुतस्याभिषुतस्यांधसोऽन्नस्य सोमलक्षणस्य स्वकीयं भागं पिब । किमर्थं । मदाय मोत्पत्त्यर्थं ॥

शुनासीरीये पर्वणि वायव्यस्य हविष ईशानयेति याज्या । सूत्रितं च । स त्वं नो देव मनसेशानाय प्रहुतिं यस्त आनट् । आ० २. २० । इति ॥ वायव्ये पशावेषैव पशुपुरोडाशस्य याज्या । सूत्रितं च । ईशानाय प्रहुतिं यस्त आनट् प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वं । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषात्र द्वितीया ॥

ईशानाय प्रहुतिं यस्त आनट् शुचिं सोमं शुचिपास्तुभ्यं वायो ।

कृणोषि तं मर्त्येषु प्रशस्तं जातोजातो जायते वाज्यस्य ॥ २

ईशानायं । प्रऽहुंतिं । यः । ते । आनट् । शुचिं । सोमं ।

शुचिऽपाः । तुभ्यं । वायो इति ।

कृणोषि । तं । मर्त्येषु । प्रऽशस्तं । जातःऽजातः । जायते ।

वाजी । अस्य ॥ २

हे वायो ईशानायेश्वराय ते तुभ्यं त्वदर्थं प्रहुतिं प्रकृष्टामाहुतिं चरुपुरोडाशादिलक्षणां यो यजमान आनट् प्राप्नोत्। ददातीत्यर्थः। तथा हे शुचिपाः शुद्धस्य सोमस्य पातर्वायो तुभ्यं शुचिं शुद्धं सोमं च यः प्रयच्छति मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये तं यजमानं प्रशस्तं मुख्यं कृणोषि। करोषि। स च जातो जातः सर्वत्र प्रादुर्भूतः प्रख्यातः सन् वाजस्य प्राप्तव्यस्य धनस्य प्राप्तये जायते। समर्थो भवति। सर्वं धनं लभत इत्यर्थः॥

नियुत्वद्गवेष्टिषु वायुदेवताकौ पशौ राये नु यमिति पुरोडाशस्य याज्या। सूत्रितं च। राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा। आ० ३. ८। इति॥

॥ सैषाव तृतीया॥

राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे राये देवी धिषणा धाति देवं।

अधं वायुं नियुतः सश्चत स्वा उत श्वेतं वसुधितिं निरेके॥ ४

राये। नु। यं। जज्ञतुः रोदसी इति। इमे इति। राये।

देवी। धिषणा। धाति। देवं।

अध। वायुं। निऽयुतः। सश्चत। स्वाः। उत। श्वेतं।

वसुऽधितिं। निऽरेके॥ ३

इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यं वायुं राये धनार्थं नु क्षिप्रं जज्ञतुर्जनयामासतुः तं देवं दानादिगुणयुक्तं वायुं देवी द्योतमाना धिषणा स्तुती राये धनाय धाति। धारयति। धनं यथा लभ्यते तथा प्रेरयतीत्यर्थः। अधाधुनैवं स्तुतौ प्रवृत्तायां स्वाः स्वकीया नियुतो वडवा रथवाहा वायुं सश्चत। सचन्ते। सेवन्ते। उतापि च श्वेतं शुभ्रवर्णं निरेके। नितरां रेको रिक्तता निरेकः। दारिद्र्यमित्यर्थः। तस्मिन् सति वसुधितिं वसूनां धातारं प्रदातारं तं वायुं नियुतोऽस्मत्समीपं प्रापयन्तीति शेषः॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्योष्णुक्छ इति तृतीया। सूत्रितं च। उष्णुक्छः सुदिमा अग्निः इत्येकपातिन्यः। आ० ८. १०. । इति॥

॥ सैषाष्ट चतुर्थी ॥

उच्छन्नुषसः सुदिना अरिप्रा उरु ज्योतिर्विविदुर्दीध्यानाः।

गव्यं चिदूर्वमुशिजो वि वव्रुस्तेषामनु प्रदिवः सस्रुरापः॥ ४

उच्छन्। उषसः। सुऽदिनाः। अरिप्राः। उरु। ज्योतिः।

विविदुः। दीध्यानाः।

गव्यं। चित्। ऊर्वं। उशिजः। वि। वव्रुः। तेषां। अनु।

प्रऽदिवः। सस्रुः। आपः॥ ४

येऽंगिरसो वायुमस्तोषत तेषामरिप्राः पापरहिता उषसः सुदिनाः शोभनदिनस्य हेतुभूताः सत्य उच्छन्। औच्छन्। व्यभासयन्। ते च दीध्याना दीप्यमानाः संत उरु विस्तीर्णं ज्योतिः सूर्याख्यं विविदुः। वायोः प्रसादादलभंत। अपि चोशिजः कामयमानास्तेऽंगिरसो गव्यं चित् गोसंघरूपमप्यूर्वं घनं पणिभिरपहृतं विवव्रुः। व्यवृण्वन्। अलभंत। तथा तेषामंगिरसामर्थाय प्रदिवः पुराण्य आपोऽनुसस्रुः। अन्वसरन्। अन्वगच्छन्। हिताहिताचरणपरा आसन्नित्यर्थः। आवरकस्यासुरस्य वायुना हननादसुरेणापहृतानुषःप्रभृतीन् पुनर्लब्धवंत इत्यर्थः॥

तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे ते सत्येनेत्यैंद्रवायवस्तृचः। सूत्रितं च। ते सत्येन मनसा दीध्याना दिवि क्षयंता रजसः पृथिव्यां। आ० ८. ११. । इति॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहंति।

इंद्रवायू वीरवाहं रथं वामीशानयोरभि पृक्षः सचंते॥ ५

ते। सत्येन। मनसा। दीध्यानाः। स्वेन। युक्तासः॥

क्रतुना। वहंति।

इंद्रवायू इति। वीरऽवाहं। रथं। वां। ईशानयोः। अभि।

पृक्षः। सचंते॥ ५

ते प्रसिद्धाः सत्येन यथार्थेन मनसा मननीयेन स्तोत्रेण युक्ता दीध्याना दीप्यमानाः स्वेन स्वकीयत्वे विहितेन क्रतुना कर्मणा नित्यनैमित्तिकात्मना युक्तासो युक्ता एवंभूता यजमाना हे इंद्रवायू वीरवाहं वीरैर्विशेषेणेरयितृभिः स्तोतृभिर्वहनीयं प्रापणीयं। यद्वा वीरैरश्वैर्वहनीयमोशानयोरीश्वरयोर्वां युवयोः स्वभूतं रथं वहंति स्वं स्वं यज्ञं प्रापयंति। तत्र च छंदोऽन्यानि हविर्लक्षणान्यभिसचंते। युवामभिसेवंते ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ईशानासो ये दधते स्वर्णो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्हिरण्यैः ।

इंद्रवायू सूरयो विश्वमायुरर्वद्भिर्वीरैः पृतनासु सह्युः ॥ ६

ईशानासः । ये । दधते । स्वः । नः । गोभिः । अश्वेभिः ।

वसुऽभिः । हिरण्यैः ।

इंद्रवायू इति । सूरयः । विश्वं । आयुः । अर्वत्ऽभिः । वीरैः ।

पृतनासु । सह्युः ॥ ६

इंद्रवायू ईशानास ईश्वराः प्रभवो ये जना नोऽस्मभ्यं गोभिरश्वेभिरश्वैर्वसुभिर्निवासकैर्हिरण्यैश्च सहितं स्वः सुष्ठरणीयं सुखं दधते ददति प्रयच्छंति। यद्वा हिरण्यव्यतिरिक्तानि धनानि वसूनि। तैर्हिरण्यैश्च सहेत्यर्थः। ते सूरयो दातारो विश्वं व्याप्तमायुरन्नं जीवनं वा शत्रूणां स्वभूतं पृतनासु संग्रामेष्वर्वद्भिरश्वैर्वीरैः शूरभटैश्च साधनभूतैः सह्युः। अभिभवेयुः। यद्वा सहार्थे तृतीया। अर्वद्भिर्वीरैः पुत्रैश्च सहितं शत्रूणामायुरभिभवेयुरित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अर्वंतो न श्रवसो भिक्षमाणा इंद्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।

वाजयंतः स्ववसे हुवेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

अर्वंतः । न । श्रवसः । भिक्षमाणाः । इंद्रवायू इति ।

सुस्तुतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

वाजऽयंतः। सु। अवसे। हुवेम। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ७

अर्वंतो न अश्वा इव हविषां वोढारः स्तवन्तोऽस्माकं॥ द्वितीयार्थे षष्ठी॥ अन्नं भिक्षमाणा याचमाना वाजयंतो वाजं बलमात्मन इच्छंतो वसिष्ठा वयं स्ववसे शोभनरक्षणाय सुष्ठु तर्पणाय वा सुष्टुतिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिरिंद्रवायू इंद्रं वायुं च हुवेम। आह्वयेमहि। अन्यद्गतं॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः॥

कुविदंगेति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वायव्यं। कुविदंगेत्यनुक्रांतं॥ गतः सूक्तविनियोगः। वायव्ये पशौ कुविदंगेति वपाया। याज्या। सूत्रितं च। कुविदंग नमसा ये वृधास इशानाय प्रहुतिं यस्त आनट्। आ० ३, ८॥ इति॥

॥ तत्राद्या प्रथमा॥

कुविदंग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन्।
ते वायवे मनवे बाधितायावासयन्नुषसं सूर्येण॥ १

कुवित्। अंग। नमसा। ये। वृधासः। पुरा। देवाः। अनवद्यासः। आसन्।
ते। वायवे। मनवे। बाधिताय। अवासयन्। उषसं। सूर्येण॥ १

दीव्यंति स्तुवंतीति देवाः स्तोतारः। पुरा पूर्वस्मिन्काले ये वृधासो वृद्धा देवाः स्तोतारः। कुविदिति बहुनाम। अंगेति क्षिप्रनाम। कुविद्बहवोऽग क्षिप्रं स्तेन नमसा वायुविषयेण स्तोत्रेण नमस्कारेण वानवद्यासोऽवद्यरहिता आसन् तेऽद्यापि वायवे हवींषि दातुं सूर्येण सहोषसमवासयन्। उषसो व्युष्टिं सूर्योदयं च वायुयागार्थं कुर्वंतीत्यर्थः। किमर्थं। मनवे मनुष्याणां बाधिताय बाधितानां पुत्रादीनां रक्षणार्थमित्यर्थः। यद्वा मनवे बाधितायेति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी। बाधितस्य मनोः प्रजापतेर्यागे वायवे हवींषि दातुमित्यन्वयः॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्योशंतेत्येषा प्रथमा । सूत्रितं च । उशंता दूता न दभाय गोपा यावत्तरस्तन्वो यावदोज इत्येका द्वे च । आ० ८, १०, । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

उशंता दूता न दभाय गोपा मासश्च पाथः शरदश्च पूर्वीः ।

इंद्रवायू सुष्टुतिर्वामियाना मार्डीकमीट्टे सुवितं च नव्यं ॥ २

उशंता । दूता । न । दभाय । गोपा । मासः । च ।

पाथः । शरदः । च । पूर्वीः ।

इंद्रवायू इति । सुऽस्तुतिः । वां । इयाना । मार्डीकं ।

ईट्टे । सुवितं । च । नव्यं ॥ २

हे इंद्रवायू उशंतोशंतौ कामयमानौ दूतौ । देवतेर्गतिकर्मणो दूतशब्दः ॥ गंतारौ गोपौ गोपायितारावेतौ युवां दभाय हिंसायै न भवतं । अपि तु मासो मासांश्च पूर्वीर्बह्वीः शरदः संवत्सरांश्च चिरकालमस्मान् पाथः । रक्षतं । अपि च इंद्रवायू सुष्टुतिरस्मदीया शोभना स्तुतिर्वां युवामियाना गच्छंती प्राप्नुवंती मार्डीकं सुखमीट्टे । याचते । यद्वा सुखं यथा भवति तथा युवामीट्टे । स्तौति । तथा नव्यं प्रशस्यं सुवितं सुष्ठु प्राप्यं धनं चेट्टे ॥

नियुत्वद्वायुदेवताके पशौ पीवोअन्नानिति वपाया याज्या । सूत्रितं च पीवोअन्नान्रयिवृधः सुमेधा राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे । आ० ३, ८, । इति ॥ तथा द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैषैव द्वितीया । सूत्रितं च । पीवोअन्नान्रयिवृधः सुमेधा उच्छन्नुषसः सुदिना अरिप्राः । आ० ८, १०, । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

पीवोअन्नाँ रयिवृधः सुमेधाः श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिश्रीः ।

ते वायवे समनसो वि तस्थुर्विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥ ३

पीवःऽअन्नान्। रयिऽवृधः। सुऽमेधाः। श्वेतः। सिसक्ति।
नियुतां। अभिऽश्रीः।
ते। वायवे। सऽमनसः। वि। तस्थुः। विश्वा। इत्।
नरः। सुऽअपत्यानि। चक्रुः॥ ३

पीवोअन्नान्। पीवांसि स्थूलानि प्रभूतान्यन्नानि येषां तान्। रयिवृधो रय्या धनेन वृद्धान् एवंभूतानाढ्यजनान् सुमेधाः शोभनप्रज्ञो नियुतां वडवानां स्वाश्वानामभिश्रीरभिश्रयणीयः श्वेतः श्वेतवर्णो वायुः सिषक्ति। सेवते। ते च जनाः समनसः समानमनस्काः संतो वायवे वायुसद्भिश्च यष्टुं वि तस्थुः। विविधमवतिष्ठंते। स्थित्वा च ते नरः कर्मणां नेतारो जना विश्वेत् विश्वानि सर्वाण्येव स्वपत्यानि शोभनापत्यहेतूनि। यद्वा सुष्ठ्वपतनकारणानि वायुदेवत्यानि कर्माणि चक्रुः कुर्वंति॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य यावत्तर इत्यादिके द्वे ऋचौ सूत्रं तु पूर्वमेवोदाहृतं॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्थी॥

यावत्तरस्तन्वो३ यावदोजो यावन्नरश्चक्षसा दीध्यानाः।
शुचिं सोमं शुचिपा पातमस्मे इंद्रवायू सदतं बर्हिरेदं॥ ४

यावत्। तरः। तन्वः। यावत्। ओजः। यावत्। नरः।
चक्षसा। दीध्यानाः।
शुचिं। सोमं। शुचिऽपा। पातं। अस्मे इति। इंद्रवायू इति। सदतं। बर्हिः। आ। इदं॥ ४

हे इंद्रवायू युवयोस्तन्वः शरीरस्य तरो वेगो यावदस्ति। यावचौजो बलं। यावच्च नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजश्चक्षसा ज्ञानेन दीध्याना दीप्यमाना भवंति तस्य सर्वस्यानुरूपं शुचिपा शुचेः सोमस्य पाताराविंद्रवायू शुचिं शुद्धं सोममस्मे अस्मदीयं पातं पिबतं। इदं वेद्यां स्तीर्णं बर्हिरासदतं। पानार्थमासीदतं। बर्हिष्युपविशतमित्यर्थः॥

॥ अथ पंचमी ॥

नियुवाना नियुतः स्पार्हवीरा इंद्रवायू सरथं यातमर्वाक् ।
इदं हि वां प्रभृतं मध्वो अग्रमध प्रीणाना वि मुमुक्तमस्मे ॥ ५

नि॒ऽयुवाना । निऽयुतः । स्पार्हऽवीरा । इंद्रवायू इति ।
सऽरथं । यातं । अर्वाक् ।
इदं । हि । वां । प्रऽभृतं । मध्वः । अग्रं । अध ।
प्रीणाना । वि । मुमुक्तं । अस्मे इति ॥ ५

हे इंद्रवायू स्पार्हवीराः स्पृहणीयस्तोतृकावियुत आत्मीयानश्वान् सरथमुभयोः समानमेकं रथं नियुवाना निमिश्रयंतौ युवामर्वागस्मदभिमुखं यातं गच्छतं । इदं हीदं खलु मध्वो मधुरस्य सोमस्याग्रं मुख्यमिंद्रवायवाख्यं ग्रहं वां युवयोरर्थं प्रभृतं प्रकर्षेण हृतं होमार्थमुत्तरवेदिं प्रति नीतं । अधाथ तादृशस्य सोमस्य पानानंतरं प्रीणाना प्रीयमाणौ युवामस्मानस्मान् विमुमुक्तं । पापाद्विमोचयतं ॥

प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य या वां शतमिति तृतीया ॥ सूत्रितं च । या वां शतं नियुतो याः सहस्रमित्येकपातिन्यः । आ० ८. ७. । इति ॥

॥ सैषाल षष्ठी ॥

या वां शतं नियुतो याः सहस्रमिंद्रवायू विश्ववाराः सचंते ।
आभिर्यातं सुविदत्राभिरर्वाक्पातं नरा प्रतिभृतस्य मध्वः ॥ ६

याः । वां । शतं । निऽयुतः । याः । सहस्रं । इंद्रवायू इति ।
विश्वऽवाराः । सचंते ।
आ । आभिः । यातं । सुऽविदत्राभिः । अर्वाक् । पातं ।
नरा । प्रतिऽभृतस्य । मध्वः ॥ ६

हे इंद्रवायू या नियुतः शतं शतसंख्याकाः सत्यो वां युवां सचंते सेवंते । याश्च विश्ववारा विश्वैर्वरणीया नियुतः सहस्रं सहस्रसंख्याकाः सत्यो युवां सचंते सुविदत्राभिः शोभनधनप्रदाभिराभिर्नियुद्भिरर्वांगस्मदभिमुखमायातं । आगच्छतं । नरा नेतारौ प्रतिभूतस्योत्तरवेदिं प्रति नीतस्य मध्वो मधुरस्य सोमस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ ईदृशं सोमं पातं । पिबतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अवंतो न श्रवसो भिक्षमाणा इंद्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।

वाजयंतः स्ववसे हुवेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

अवंतः । न । श्रवसः । भिक्षमाणाः । इंद्रवायू इति ।

सुस्तुतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

वाजऽयंतः । सु । अवसे । हुवेम । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः ।

सदा । नः ॥ ७

व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । अश्वा इव हविषां वोढारोऽन्नं याचमाना बलं कामयमाना वसिष्ठा वयं शोभनरक्षणाय शोभनैः स्तोत्रैरिंद्रवायू आह्वयेमहीति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥

आ वायो इति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वायव्यं । अनुक्रांतं च । आ वायो पंचेति ॥ शुनासीरीये पर्वणि वायोर्नियुत्वतो यागस्या वायो इत्यनुवाक्या । सूत्रितं च । आ वायो भूष शुचिपा उप नः प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छ । आ० २, २०, । इति ॥ नियुत्वद्वायुदेवताके पशावेषैव वपाया अनुवाक्या । आ० ३, ८, ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैषैवाद्या । सूत्रितं च । समुद्रादूर्मिरित्याद्यमा वायो भूष शुचिपाः । आ० ८, ६, । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अंधो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयं ॥ १

आ । वायो इति । भूष । शुचिऽपाः । उप । नः । सहस्रं ।

ते । निऽयुतः । विश्वऽवार ।

उपो इति । ते । अंधः । मद्यं । अयामि । यस्य । देव ।

दधिषे । पूर्वऽपेयं ॥ १

हे शुचिपाः शुचेः शुद्धस्य सोमस्य पातर्वायो नोऽस्माकमुप समीप आभूष । आगच्छ ॥ भू प्राप्तावित्यस्यैतद्रूपं ॥ हे विश्ववार विश्वैर्वरणीय ते तव वाहनभूता नियुतो वडवाः सहस्रं सहस्रसंख्याका विद्यंते । अत एवमतः शीघ्रमागच्छ । ते तव मद्यं मदकरं सोमलक्षणमंधोऽन्नमुपो उप उ उपायामि । उपयतं पात्रे गृहीतमासीत् । हे देव वायो यस्य सोमस्य पूर्वपेयं प्रथमपानं दधिषे दधासि धारयसि । ऐंद्रवायवग्रहे प्रथमे वषट्कारे केवलाय वायवे हूयते द्वितीये त्विंद्रवायुभ्यामिति वायोः प्रथमपानं । तादृशमंध उपायामीत्यन्वयः ॥

प्रथमे छंदसे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य प्र सोतेत्याद्या । सूत्रितं च । प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्थाद्यो वायव इंद्रमादनासः । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्थात्सोममिंद्राय वायवे पिबध्यै ।

प्र यद्वां मध्वो अग्रियं भरंत्यध्वर्यवो देवयंतः शचीभिः ॥ २

प्र । सोता । जीरः । अध्वरेषु । अस्थात् । सोमं । इंद्राय ।

वायवे । पिबध्यै ।

प्र । यत् । वां । मध्वः । अग्रियं । भरंति । अध्वर्यवः ।

देवऽयंतः । शचीभिः ॥ २

ओरः क्षिप्रकारी सोमाभिषोताध्वर्युरिंद्राय वायवे च पिबध्यै पानार्थमध्वरेषु यागेषु सोमं प्रास्थात् । प्रातिष्ठिपत् । पुरस्तादुत्तरवेदिं प्रापितवान् । हे इंद्रवायू यद् येषु यज्ञेषु मध्वः सोमाख्यात्मियगप्रभवं प्रथमभागं देवयंतो देवकामा अध्वर्यवः शचीभिः कर्मभिरभिषवादिलक्षणैर्वां युवयोरर्थं प्र भरंति प्रकर्षेण भरंति संपादयंति तेष्वध्वरेष्वित्यन्वयः ॥

शुनासीरीये पर्वणि नियुत्वद्वायोर्यागस्य प्र याभिरिति याज्या । सूत्रितं च । प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा स त्वं नो देव मनसा । आ० २. २०. । इति ॥ तद्देवत्ये पशावेषैव पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितं च । प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नो नियुद्भिः शतिनीभिः । आ० ३. ८. । इति ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र एषैव वायव्यस्तृचस्य तृतीया । सूत्रितं च । आ वायो भूष शुचिपा उप नः प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा । आ० ८. ६. । इति ॥

॥ सैषात्र तृतीया ॥

प्र याभिर्यासिं दाश्वांसमच्छां नियुद्भिर्वायविष्टयें दुरोणे ।

नि नों रयिं सुभोजसं युवस्व नि वीरं गव्यमश्व्यं च राधः ॥ ३

प्र । याभिः । यासिं । दाश्वांसं । अच्छं । नियुत्ऽभिः ।

वायो इति । इष्टयें । दुरोणे ।

नि । नः । रयिं । सुऽभोजसं । युवस्व । नि । वीरं ।

गव्यं । अश्व्यं । च । राधः ॥

हे वायो दुरोणे यज्ञगृहे स्थितं दाश्वांसं हविषां दातारं यजमानमिष्टये यागाय याभिर्नियुद्भिर्वडवाभिरच्छ यासि अभिगच्छसि ताभिरस्मान्प्रत्यागच्छेति शेषः । आगत्य च नोऽस्मभ्यं सुभोजसं शोभनाशयुक्तं रयिं धनं नि युवस्व । नितरां मिश्रय । प्रयच्छ । तथा वीरं पुत्रं गव्यं गोसंघमश्व्यमश्वसंघमेतदुभयात्मकं राधो धनं च नि युवस्व । प्रयच्छ ॥

प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य ये वायव इंद्रेति द्वितीया । सूत्रितं च । ये वायव इंद्रमादनास आ वां शतं नियुतो या सहस्रं । आ० ८. ६. । इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

ये वायव इन्द्रमादनास आदेवासो नितोशनासो अर्यः ।

घ्नन्तो वृत्राणि सूरिभिः ष्याम सासह्वांसो युधा नृभिरमित्रान् ॥

ये । वायवे । इन्द्रऽमादनासः । आऽदेवासः । निऽतोशनासः ।

अर्यः ।

घ्नन्तः । वृत्राणि । सूरिऽभिः । स्याम । ससह्वांसः । युधा

नृऽभिः । अमित्रान् ॥ ४

ये सूरयः स्तोतार इन्द्रमादनास स्तोत्रैरिन्द्रस्य तर्पयितारः । तथा वायवे वायोश्च मादनास्तर्पका भवन्ति । ये चादेवासो जागतैरुपेता अत एवार्योऽरेः शत्रो-र्नितोशनासो निहन्तारः तैरस्मदीयैः सूरिभिः स्तोतृभिर्वृत्राणि शत्रून् घ्नन्तो हिंसन्तः ष्याम । भवेम । किं कुर्वन्तः । अमित्रान् शत्रुभटान् नृभिरस्मदीयैः पुरुषैर्युधा युद्धेन सासह्वांसोऽभिभवन्तः ॥

नियुत्वद्वायुदेवताके पशावा नो नियुद्भिरिति हविषोऽनुवाक्या । सूत्रितं च । आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं पीवोअन्नाँ रयिवृधः सुमेधाः । आ० ३. ८. । इति ॥ प्रथमे छन्दोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैषैव तृतीया । सूत्रितं च । आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्थात् । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते पञ्चमी ॥

आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम् ।

वायो अस्मिन्त्सवने मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । नः । नियुत्ऽभिः । शतिनीभिः । अध्वरं ।

सहस्रिणीभिः । उप । याहि । यज्ञं ।

वायो इति । अस्मिन् । सवने । मादयस्व । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ५

हे वायो नोऽस्माकमध्वरं हिंसारहितं यज्ञं शतिनीभिः शतसंख्यावतीभिः सहस्रिणीभिः सहस्रसंख्यावतीभिश्च नियुद्भिरश्वाभिरुपायाहि। उपागच्छ। मद-स्वास्मिन् सवने प्रातःसवने मादयस्व। सोमेन तर्पयस्व। अन्यद्गतं॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्दशो वर्गः ॥

शुचिं न्वित्यष्टर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्राग्नं। अनुक्रम्यते हि। शुचिं न्वष्टावैंद्राग्नं त्विति॥ गतः सूक्तविनियोगः। ऐंद्राग्नस्य पशोर्वपायाः शुचिमित्येषा याज्या। सूत्रितं च। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्या गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। आ० ३. ७.। इति॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्येंद्राग्नी वृत्रहणा जुषेथां।
उभा हि वां सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उशते धेष्ठा ॥ १

शुचिं। नु। स्तोमं। नवऽजातं। अद्य। इंद्राग्नी इति।
वृत्रऽहना। जुषेथां।
उभा। हि। वां। सुऽहवा। जोहवीमि। ता। वाजं।
सद्यः। उशते। धेष्ठा ॥ १

हे वृत्रहणा वृत्राणां शत्रूणां हंताराविंद्राग्नी शुचिं शुद्धं निरवद्यं नवजातमिदानीमुत्पन्नं स्तोममस्मदीयं स्तोत्रमद्यास्मिन्काले नु क्षिप्रं जुषेथां। सेवेथां। हि यस्मात्सुहवा सुखमाह्वातुं शक्यावुभावुभौ वां युवां जोहवीमि पुनः पुनराह्वयामि अत आगत्य सेवेथामित्यर्थः। किंच ता तौ तथाविधौ युवामुशते कामयमानाय यजमानाय वाजमन्नं बलं वा सद्यस्तदानीमेव शीघ्रं धेष्ठा धातृतमौ भवतं॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता सानसी शवसाना हि भूतं साकंवृधा शवसा शूशुवांसा।
क्षयंतौ रायो यवसस्य भूरेः पृंक्तं वाजस्य स्थविरस्य घृष्वेः ॥ २

ता। सानसी इति। शवसाना। हि। भूतं। साकंऽवृधा।

शवसा। शूशुऽवांसा।

क्षयंतौ। रायः। यवसस्य। भूरेः। पृंक्तं। वाजस्य।

स्थविरस्य। घृष्वेः॥ २

हे इंद्राग्नी ता तौ तादृशौ सानसी सर्वैः संभजनीयौ युवां शवसाना। शव इति बलं। तद्वदाचरंतौ हि खलु भूतं। बलमिव शत्रूणां भंजकावास्तामित्यर्थः। कीदृशौ संतौ। साकंवृधा सह प्रवृद्धौ शवसा बलेन शूशुवांसा वर्धमानौ तथा रायो धनस्य भूरेर्बहुलस्य यवसस्यान्नस्य क्षयंतावीश्वरौ। एवंविधौ युवं युवां स्थविरस्य स्थूलस्य घृष्वेः शत्रूणां घर्षकस्य वाजस्यान्नस्य। क्रियाग्रहणमपि कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी॥ ईदृशमन्नं पृंक्तं। संयोजयतं। अस्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः॥

॥ अथ तृतीया॥

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गुर्धीभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः।
अर्वंतो न काष्ठां नक्षमाणा इंद्राग्नी जोहुवतो नरस्ते॥ ३

उपो इति। ह। यत्। विदथं। वाजिनः। गुः। धीभिः।

विप्राः। प्रऽमतिं। इच्छमानाः।

अर्वंतः। न। काष्ठां। नक्षमाणाः। इंद्राग्नी इति।

जोहुवतः। नरः। ते॥ ३

वाजिनो हविष्मंतो विप्रा मेधाविनः प्रमतिं प्रकृष्टां मतिमिंद्राग्न्योरनुग्रहबुद्धिमिच्छमाना आत्मन इच्छंतो यत् ये यजमाना विदथं। विदंति जानंति देवांस्तत्र यष्टव्यत्वेनेति विदथो यज्ञः। तं धीभिः कर्मभिः स्तुतिभिर्वोपो गुः। उप गच्छंति। ह इति पूरकः। ते नरः कर्मणां नेतारो जना अर्वंतो न काष्ठां यथाश्वाः शीघ्रं युद्धभूमिं व्याप्नुवंति तथा नक्षमाणा ऐंद्राग्नानि कर्माणि व्याप्नुवंत इंद्राग्नी इंद्रमग्निं च जोहुवतः। पुनः पुनराह्वयंतः भवंति॥

अमावास्यायामैंद्राग्नस्य हविषो गीर्भिर्विप्र इत्येषा याज्या। सूत्रितं च। इंद्राग्नी अवसा गतं गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। आ० २. ६.। इति॥ ऐंद्राग्ने पशौ पुरोडाशस्यैषैव याज्या। सूत्रं तूदाहृतं॥

॥ सैषा चतुर्थी॥

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान ईट्टे रयिं यशसं पूर्वभाजं।

इंद्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा प्र नो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः॥ ४

गीःऽभिः। विप्रः। प्रऽमतिं। इच्छमानः। ईट्टे। रयिं।

यशसं। पूर्वऽभाजं।

इंद्राग्नी इति। वृत्रऽहना। सुऽवज्रा। प्र। नः। नव्येभिः।

तिरतं। देष्णैः॥ ४

हे इंद्राग्नी प्रमतिं युवयोरनुग्रहबुद्धिमिच्छमान इच्छन् विप्रो मेधावी वसिष्ठो यशसं यशसा युक्तं पूर्वभाजं पूर्वमेव संभजनीयं रयिं धनमुद्दिश्य गीर्भिः स्तुतिभिरीट्टे। युवां स्तौति। हे वृत्रहणा वृत्रस्य हंतारौ सुवज्रा शोभनायुधाविंद्राग्नी नव्येभिर्नवतरैः प्रशस्तैर्देष्णैर्दातव्यैर्धनैर्नोऽस्मान् प्रतिरतं। प्रवर्धयतं॥

॥ अथ पंचमी॥

सं यन्मही मिथती स्पर्धमाने तनूरुचा शूरसाता यतैते।

अदेवयुं विदथे देवयुभिः सत्रा हतं सोमसुता जनेन॥ ५

सं। यत्। मही इति। मिथती इति। स्पर्धमाने इति।

तनूऽरुचा। शूरऽसाता। यतैते इति।

अदेवऽयुं। विदथे। देवयुऽभिः। सत्रा। हतं। सोमऽसुता।

जनेन॥ ५

मही महत्यौ मिथती परस्परं हिंसंत्यौ । यद्वा मेधातिराक्रोशककर्मा । परस्पराक्रोशंत्यौ स्पर्धमाने स्पर्धां कुर्वंत्यौ सनूरुवा --- हतं । हिंस्तं । तथा सोमसुता सोममभि सुन्वता जनेन यजमानसंघेन। सोमसुतं जनं हिंस्तं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे पंचदशोवर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इमामु षु सोमसुतिमुप न एंद्राग्नी सौमनसाय यातं ।

नू चिद्धि परिमम्नाथे अस्माना वां शश्वद्भिर्ववृतीय वाजैः ॥ ६

इमां । ऊं इति । सु । सोमऽसुतिं । उप । नः । आ ।

इंद्राग्नी इति । सौमनसाय । यातं ।

नु । चित् । हि । परिमम्नाथे इति परिऽमम्नाथे । अस्मान् ।

आ । वां । शश्वत्ऽभिः । ववृतीय । वाजैः । ६

हे इंद्राग्नी इमामु इमामेव नोऽस्मदीयां सोमसुतिं सोमाभिषवक्रियां सौमनसाय सुमनसो भावाय सु सुष्ठूपयातं । उपागच्छतं । अपि च युवामस्मान् परित्यज्य नू चित् नैव मम्नाथे । अन्यान् न मन्येथे । अस्मानेव सर्वदा बुध्येथे । हि यस्मादेवं तस्माद्वां युवां शश्वद्भिर्बहुभिर्वाजैरन्नैर्हविर्लक्षणैः ववृतीय । आवर्तयामि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सो अग्न एना नमसा समिद्धोऽच्छा मित्रं वरुणमिंद्रं वोचेः ।

यत्सीमागश्चकृमा यत्सु तं मृळ तदर्यमादितिः शिश्रथंतु ॥ ७

सः । अग्ने । एना । नमसा । संऽइद्धः । अच्छ । मित्रं ।

वरुणं । इंद्रं । वोचेः ।

यत् । सीं । आगः । चकृम । तत् । सु । मृळ । तत् ।

अर्यमा । अदितिः । शिश्रथंतु ॥ ७

हे अग्ने स त्वमनेनैतेन नमसान्नेनास्मदीयेन हविषा समिद्धः संदीप्तः सन् मित्रं वरुणमिंद्रं चास्य वोचेः । अभिब्रूयाः । अयमस्मदीयो रक्षणीय इति कथय । वयं यदागोऽपराधं । सीमिति परिग्रहार्थीयः । सीं सर्वतो वाङ्मनःकायैस्तत्कर्म कृतवंतो वयं तत्तस्मादागसः सु मृळ । अस्मान् सुष्टु रक्ष । तच्चागोऽर्यमादितिरित्यादयश्च शिश्रथंतु । असक्तौ वियोजयंतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एता अग्न आशुषाणास इष्टीर्युवोः सचाभ्यश्याम वाजान् ।
मेन्द्रो नो विष्णुर्मरुतः परि ख्यन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८

एता । अग्ने । आशुषाणासः । इष्टीः । युवोः । सचा । अभि ।
अश्याम । वाजान् ।
मा । इंद्रः । नः । विष्णुः । मरुतः । परि । ख्यन् ।
यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८

हे अग्ने । उपलक्षणमेतत् । हे इंद्राग्नी एता इष्टीरिमान्यज्ञानाशुषाणास आशु शीघ्रं संभजमाना वयं युवोर्युवयोः प्रभूतान्वाजानन्नानि सचा सह युगपदेवाभ्यश्याम । अभिप्राप्नुयाम । अपि चेंद्रो विष्णुर्मरुतश्च नोऽस्मान् मा परि ख्यन् । स्वामापरित्यज्यान्यान् मा द्राक्षुः । सर्वदास्मानेव पश्यंतु ॥ अन्यद्गतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥

इयं वामिति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमैंद्राग्नं । द्वादश्यनुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । इयं वां द्वादश गायत्रमंत्यानुष्टुबिति ॥ ज्योतिष्टोमे प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्र आदितो नवर्चः शस्यंते । सूत्र्यते हि । इयं वामस्य मन्मन इति नव । आ० ५. १०. । इति ॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु स्तोमेषु तृतीयाच्छावाकस्य प्रातःसवन इदं सूक्तमावापार्थमुक्तमावर्जं । सूत्रितं च । इयं वामस्य मन्मन इत्येकाहश । आ० ७. ५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने तस्यैवाद्यस्तृचः । सूत्रितं च । इयं वामस्य मन्मन इंद्राग्नी युवामिमे । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इयं वामस्य मन्मन इंद्राग्नी पूर्व्यस्तुतिः ।

अभ्राद्वृष्टिरिवाजनि ॥ १

इय । वां । अस्य । मन्मनः । इंद्राग्नी इति । पूर्व्यऽस्तुतिः ।

अभ्रात् । वृष्टिःऽइव । अजनि ॥ १

हे इंद्राग्नी इयं पूर्व्यस्तुतिः पूर्व्यां मुख्या स्तुतिरस्य मन्मन स्तोतुरस्माद्वसिष्ठाद्वां युवाभ्यां युवयोरर्थमभ्रान्मेघाद्वृष्टिरिव यद्वा सत्यजनि । प्रादुर्भूता । तां शृणुतमित्युत्तरत्र संबंध ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शृणुतं जरितुर्हवमिंद्राग्नी वनतं गिरः ।

ईशाना पिप्यतं धियः ॥ २

शृणुत । जरितुः । हवं । इंद्राग्नी इति । वनतं । गिरः ।

ईशाना । पिप्यतं । धियः ॥ २

हे इंद्राग्नी जरितुः स्तोतुर्हवमाह्वानं युवां शृणुतं । श्रुत्वा च गिरस्तदीयाः स्तुतीर्वनतं । संभजतं । तथेशानेश्वरौ युवां धियोऽनुष्ठितानि कर्माणि पिप्यतं । तत्स्यैः फलैः पूरयतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मा पापत्वाय नो नरेंद्राग्नी माभिशस्तये ।

मा नो रीरधतं निदे ॥ ३

मा । पापऽत्वाय । नः । नरा । इंद्राग्नी इति । मा ।
अभिऽशस्तये ।

मा । नः । रीरधतं । निदे ॥ ३

हे नरा नेतारश्चिंद्राग्नि नोऽस्मान् पापत्वाय हीनभावाय मा रीरधतं । तथा-भिशस्तये मत्सूभिः क्रताचाभिशंसनाय मा रीरधतं । तथा निदे निंदकाय जनाय नोऽस्मान् मा रीरधतं । मा वशीकुरुतं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्रे अग्नेत्र्यं षडृचस्तोत्रियसंज्ञकस्तृचः । सूत्रितं च । इंद्रे अग्ना नमो बृहत्ता हुवे यद्योरिदं । ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

इंद्रे॑ अ॒ग्ना नमो॑ बृ॒हत्सु॑वृ॒क्तिमेर॑यामहे ।

धि॒या धेना॑ अव॒स्यवः॑ ॥ ४

इंद्रे॑ । अ॒ग्ना । नमः॑ । बृ॒हत् । सु॒ऽवृ॒क्तिं । आ । ई॒र॒या॒म॒हे॒ ।

धि॒या । धेनाः॑ । अ॒व॒स्यवः॑ ॥ ४

अवस्यवो रक्षणकामा वयमिंद्रे देवेऽग्नावग्नौ चोद्दिश्य बृहत् प्रभूतं नमो हविर्लक्षणमन्नं सुवृक्तिं सुप्रवृत्तां स्तुतिं चेरयामहे । अभिप्रेरयामः । तथा धिया कर्मणा युक्ता धेनाः । वाङ्नामैतत् । अभंगीराः स्तुतिवाचश्चाभिप्रेरयामः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता हि शश्वं॑त ईळ॑त इ॒त्था विप्रा॑स ऊ॒तये॑ ।

स॒बाधो॒ वाज॑सातये ॥ ५

ता । हि । शश्वं॑तः । ईळ॑ते । इ॒त्था । विप्रा॑सः । ऊ॒तये॑ ।

स॒ऽबाधः॑ । वाज॑ऽसातये ॥ ५

ता हि तौ खल्विंद्राग्नी शश्वंतो बहवो विप्रासो मेधाविनो जना ऊतये रक्षणायेत्थमनेन प्रकारेणेळते । स्तुवंति । तथा सबाधः समानं बाधमानाः परस्परं बाध्यमाना जना वाजसातयेऽन्नलाभाय ताविंद्राग्नी ईळते । स्तुवंति । यद्वा वाजसातिरिति संग्रामनाम । संग्रामार्थं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता वां गीर्भिर्विपन्यवः प्रयस्वंतो हवामहे ।

मेधसाता सनिष्यवः ॥ ६

ता । वां । गीःऽभिः । विपन्यवः । प्रयस्वंतः । हवामहे ।

मेधऽसाता । सनिष्यवः ॥ ६

विपन्यवः स्तोत्रमिच्छंतः प्रयस्वंतो हविर्लक्षणेनान्नेनोपेताः सनिष्यवः सनि धनि॰ मात्मन इच्छंतो वयं मेधसाता मेधानां यागानां सातौ संभजने निमित्तभूते सति हे इंद्राग्नी ता तौ वां युवां गीर्भिः स्तुतिभिर्हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥

अमावास्यायामैंद्राग्नस्य हविष इंद्राग्नी अवसेत्यनुवाक्या । सूत्रितं च । इंद्राग्नी अवसा गतं गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः । आ० २, ६, । इति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इंद्राग्नी अवसा गतमस्मभ्यं चर्षणीसहा ।

मा नो दुःशंस ईशत ॥ ७

इंद्राग्नी इति । अवसा । आ । गतं । अस्मभ्यं ।

चर्षणिऽसहा ।

मा । नः । दुःऽशंसः । ईशत ॥ ७

हे चर्षणिसहा चर्षणीनां मनुष्याणां शत्रुभूतानामभिभवितारौ हे इंद्राग्नी अस्मभ्यं स्तोतृभ्यो देयेनावसान्नेन सहागतं । आगच्छतं । दुःशंसो दुष्टाभिशंसनः पापप्रवादी शत्रुर्नोऽस्मान्मेशत । ईशिष्ट । अस्मान्वाधितुं मा शक्नोतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा कस्यं नो अरंरुषो धूर्तिः प्रणङ्मर्त्यस्य ।

इंद्राग्नी शर्म यच्छतं ॥ ८

मा । कस्यं । नः । अरंरुषः । धूर्तिः ॥ प्र । नक् । मर्त्यस्य ।

इंद्राग्नी । शर्म । यच्छतं ॥ ८

हे इंद्राग्नी कस्य कस्य चिदप्यररुषोऽरेगंत्यस्य मनुष्यस्य संबंधिनी धूर्तिर्हिंसा नोऽस्मान्मा प्रणक्। मा प्राप्नोतु। शर्म। सुखं चास्मभ्यं प्रयच्छतं। दत्तं ॥

॥ अथ नवमी ॥

गोमद्धिरंण्यवद्वसु यद्वामश्वावदीमहे ।

इंद्राग्नी तद्वनेमहि ॥ ९

गोऽमंत् । हिरंण्यऽवत् । वसुं । यत् । वां । अश्वंऽवत् ।

ईमंहे ।

इंद्राग्नी इति । तत् । वनेमहि ॥ ९

हे इंद्राग्नी गोमद्गोभिर्युक्तं हिरण्यवद्धिरण्यैः सुवर्णैर्युक्तमश्वावदश्वैश्चोपेतं यद्वसु वां युवामीमहे याचामहे तद्वसु युवयोः प्रसादाद्वयं वनेमहि। संभजेमहि ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्रे यत्सोम आ सुत इत्यारंभणीयाहर्गणेषु च द्वितीयादिष्वहःस्वेषा प्रातःसवने तेनैव शंसनीया। सूत्रितं च। यत्सोम आ सुते नर इत्यारंभणीयाः शस्त्वा। आ० ७. २. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

यत्सोम आ सुते नर इंद्राग्नी अजोहवुः ॥

सप्तीवंता सपर्यवः ॥ १०

यत् । सोमे । आ । सुते । नरः । इन्द्राग्नी इति । अजोहवुः ।

सप्तिऽवन्ता । सपर्यवः ॥ १०

सोमे सुतेऽभिषुते सति नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजः सपर्यवः परिचरणकामाः सन्तः सप्तीवन्ता प्रशस्ताश्वाविन्द्राग्नी इन्द्रमग्निं च यदा यदा जोहुवुः अभिह्वयन्ते तदा युवामागच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा या मन्दाना चिदा गिरा ।

आङ्गूषैराविवासतः ॥ ११

उक्थेभिः । वृत्रहन्ऽतमा । या । मन्दाना । चित् । आ ।

गिरा ।

आङ्गूषैः । आऽविवासतः ॥ ११

वृत्रहन्तमा वृत्राणामावरकाणां हन्तृतमौ मन्दाना मोदमानौ या याविन्द्राग्नी उक्थेभिः शस्त्रैर्गिरा च स्तुत्या चाविवासतः परिचर्येते ॥ व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ आङ्गूषैराघोषैरन्यैश्च स्तोत्रैर्यावाविवासतः परिचर्येते तौ युवामागच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ताविद्दुःशंसं मर्त्यं दुर्विद्वांसं रक्षस्विनं ।

आभोगं हन्मना हतमुदधिं हन्मना हतं ॥ १२

तौ । इत् । दुःऽशंसं । मर्त्यं । दुःऽविद्वांसं । रक्षस्विनं ।

आऽभोगं । हन्मना । हतं । उदऽधिं । हन्मना । हतं ॥ १२

हे इन्द्राग्नी तौ युवां दुःशंसं दुष्टाभिशंसनं दुर्विद्वांसं दुर्विज्ञानं रक्षस्विनं बलवन्तमाभोगमाहृत्यास्मत्तोऽपहृत्य भोक्तारं मर्त्यं मनुष्यं यद्वा हन्मना हननसाधनेना-

सुखेन हतं । हिंस्तं । उक्तमेवार्थं दृष्टांतेन दृढयति । उदधिं । लुप्तोपमसेतत् । उदधानं कुंभमिव । यथा कुंभोऽनायासेन भिद्यत एवमनायासेनैव मलनासुखेन युधां हिंसा ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

प्र क्षोदसेति पडृचं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं सरस्वतीदेवताकं । तृतीया तु सरस्वद्देवताका । अनुक्रम्यते च । प्र क्षोदसा षट् सारस्वतं तु तृतीया सरस्वत इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र क्षोदसा धायसा सस्त्र एषेति प्रउगं । आ० ८. ६. । इति ॥ सारस्वते पशौ प्र क्षोदसेति वपाया याज्या । सूत्रितं च । प्र क्षोदसा धयसा सस्र एषा पावीरवी कन्या चित्रायुः । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र क्षोदसा धायसा सस्र एषा सरस्वती धरुणमायसी पूः ।
प्रबाबधाना रथ्येव याति विश्वा अपो महिना सिंधुरन्याः ॥ १

प्र । क्षोदसा । धायसा । सस्रे । एषा । सरस्वती ।
धरुणं । आयसी । पूः ।
प्रऽबाबधाना । रथ्याऽइव । याति । विश्वाः । अपः ।
महिना । सिंधुः । अन्याः ॥ १

सरस्वत्या एषा नदीरूपिणमा । एषा दृश्यमाना नदीरूपा सरस्वत्यायसयसा निर्मिता पूः पुरीव धरुणं ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ धरुणा धारयित्री धायसा धारकेण क्षोदसोदकेन प्रसस्रे । प्रधावति । शीघ्रं गच्छति । सिंधुः स्यंदनशीला नदीरूपा सान्या विश्वाः सर्वा अप आपगा महिना महिम्ना प्रबाबधाना भृशं बाधमाना रथ्येव प्रतीलीव विलोमा सती याति । गच्छति । यद्वा रथ्येव रथिनेव यथा रथी रथेन मार्गस्थं तरुगुल्मादिकं चूर्णीकृत्य गच्छति तद्वत् स्वकीयेन वेगेन सर्वं संपिंषती गच्छतीत्यर्थः ॥

सारस्वत एव पशौ वपाया एकाचेतदित्यनुवाक्या । सूत्रितं च । एकाचेतत्सरस्वती नदीनामुत स्या नः सरस्वती जुषाणा । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

एकाचेतत्सरस्वती नदीनां शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात् ।
रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरेर्घृतं पयो दुदुहे नाहुषाय ॥ २

एका । अचेतत् । सरस्वती । नदीनाम् । शुचिः । यती ।
गिरिऽभ्यः । आ । समुद्रात् ।
रायः । चेतन्ती । भुवनस्य । भूरेः । घृतम् । पयः । दुदुहे ।
नाहुषाय ॥ २

सहस्रवत्सरेण क्रतुना यक्ष्यमाणो नाहुषो नाम राजा सारस्वतीं नदीं प्रार्थयामास सा च तस्मै सहस्रसंवत्सरपर्याप्तं पयो घृतं च प्रददौ । अयमर्थोऽत्र प्रतिपाद्यते । नदीनामन्यासां मध्ये शुचिः शुद्धा गिरिभ्यः सकाशादा समुद्रात्समुद्रपर्यन्तं यती गच्छन्त्येका सरस्वती नद्यचेतत् । नाहुषस्य प्रार्थनामज्ञासीत् । तथा भुवनस्य भूतजातस्य भूरेर्बहुलस्य रायो धनानि चेतन्ती प्रज्ञापयन्ती प्रयच्छन्ती नाहुषाय राज्ञे घृतं पयश्च सहस्रसंवत्सरक्रतोः पर्याप्तं दुदुहे । दुग्धवती । दत्तवती ॥

सरस्वद्देवताके पशौ स वावृध इति पुरोडाशस्य याज्या । सूत्रितं च । स वावृधे नर्यो योषणासु वसु व्रतं पशवो यन्ति सर्वे । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

स वावृधे नर्यो योषणासु वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञियासु ।
स वाजिनं मघवद्भ्यो दधाति वि सातये तन्वं मामृजीत ॥ ३

सः । ववृधे । नर्यः । योषणासु । वृषा । शिशुः । वृषभः ।
यज्ञियासु ।
सः । वाजिनम् । मघवत्ऽभ्यः । दधाति । वि । सातये ।
तन्वम् । ममृजीत ॥ ३

मध्यस्थाने वायुः सरस्वान्। नर्यो नृभ्यो हितो वृषा सेचनसमर्थः विद्युदल्पः प्रादुर्भावसमयेऽल्पतया दृश्यमानो वृषभो वर्षिता। एवंभूतः स सरस्वान् यज्ञियासु यज्ञार्हासु योषणासु योषित्स्वात्मनः कलत्रभूतासु मध्यमस्थानासु मध्ये वर्धते। वर्धते। स तादृशः सरस्वान् मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो यजमानेभ्यो वाजिनं बलिनं पुत्रं दधाति। ददाति। तथा सातये लाभार्थं तन्वं तेषां शरीरं बिभात्वजीत। बिभार्ष्टि। लाभार्थं संस्करोतीत्यर्थः। यद्यप्येषा सरस्वतः स्तुतिस्तथापि सरस्वत्याः प्रीणनार्थं तत्स्तवनमिति छांदोमिके सारस्वते तृचेऽस्या उक्तो विनियोगो न विरुध्यते॥

दशरात्रेऽष्टमेऽहनि प्रउग उत स्या न इति सारस्वतः सप्तमस्तृचः। सूत्रितं च। उत स्या नः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं। आ० ८, १०,। इति॥ सारस्वते पशौ पुरोडाशस्यैत स्या न इत्यनुवाक्या। सूत्रितं च। उत स्या नः सरस्वती जुषाणा सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यः। आ० ३, ७,। इति॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्थी ॥

उत स्या नः सरस्वती जुषाणोप श्रवत्सुभगा यज्ञे अस्मिन्।
मितज्ञुभिर्नमस्यैरियाना राया युजा चिदुत्तरा सखिभ्यः॥ ४

उत। स्या। नः। सरस्वती। जुषाणा। उप। श्रवत्।
सुऽभगा। यज्ञे। अस्मिन्।
मितज्ञुऽभिः। नमस्यैः। इयाना। राया। युजा। चित्।
उत्ऽतरा। सखिऽभ्यः॥ ४

उतापि च जुषाणा प्रीयमाना सुभगा शोभनधना स्या सा सरस्वती नोऽस्माकमस्मिन्यज्ञ उपश्रवत्। अस्मदीयाः स्तुतीरुपशृणोतु। कीदृशी सा। मितज्ञुभिः प्रह्वैर्जानुभिर्नमस्यैर्नमस्कारैर्दैवैरियानोपगम्यमाना। चिच्छब्दश्चार्थे। युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन च संगता सखिभ्य उत्तरोत्कृष्टतरा। ईदृश्यस्मदीयाः स्तुतिरुपशृणोत्विति त्यन्वयः॥

पवित्रेष्ट्यां सारस्वतस्य हविष इमा जुह्वाना इति याज्या। सूत्रितं च। इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिर्दधिक्राव्णो अकारिषं। आ० २, १२,। इति॥

॥ सैषा पंचमी ॥

इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व ।

तव शर्मन्प्रियतमे दधाना उप स्थेयाम शरणं न वृक्षं ॥ ५

इमा । जुह्वानाः । युष्मत् । आ । नमःऽभिः । प्रति । स्तोमं ।

सरस्वति । जुषस्व ।

तव । शर्मन् । प्रियऽतमे । दधानाः । उप । स्थेयाम ।

शरणं । न । वृक्षं ॥ ५

हे सरस्वति इमेमान्यस्मदीयानि हवींषि जुह्वानास्तुभ्यं जुह्वतो वयं नमोभिस्त्वद्विषयैर्नमस्कारैर्युष्मत्त्वत्सकाशादा ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ आददीमहि धनानीति शेषः । स्तोमं चास्मदीयं स्तोत्रं प्रतिजुषस्व । प्रतिसेवस्व । वयं च प्रियतमेऽतिशयेनऽ प्रिये तव त्वदीये शर्मन् शर्मणि सुखे दधाना निधयमानाः संतः शरणं न वृक्षमाश्रयभूतं वृक्षमिवोपस्थेयाम । त्वामुपतिष्ठेम । संगच्छेमहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो द्वारावृतस्य सुभगे व्यावः ।

वर्ध शुभ्रे स्तुवते रासि वाजान्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

अयं । ऊं इति । ते । सरस्वति । वसिष्ठः । द्वारौ ।

ऋतस्य । सुऽभगे । वि । आवरित्यावः ।

वर्ध । शुभ्रे । स्तुवते । रासि । वाजान् । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६

हे सुभगे शोभनधने सरस्वति अयं वसिष्ठस्ते त्वां यंतुष्टं तस्य यज्ञस्य संबंधिन्यौ द्वारौ पूर्वापरे व्यासः । विवृणोति । उ इति पूरकः । हे शुभ्रे शुभ्रवर्णे देवि वर्धं ॥ वर्धस्व । तथा स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते वसिष्ठाय वाजानन्नानि ;रासि । प्रदेहि अन्यद्गतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

बृहदु गायिष इति षडृचं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं । आद्या बृहती द्वितीया सतोबृहती तृतीया प्रस्तारपंक्तिः शिष्टास्तिस्रो गायत्र्यः । आद्यस्तृचः सरस्वतीदेवताकोऽंत्यश्च सरस्वद्देवताकः । तथा चानुक्रांतं । बृहदु प्रगाथः प्रस्तारपंक्तिः परास्तिस्रो गायत्र्यः सरस्वत इति ॥ पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्र आद्यः प्रगाथः सरस्वतस्तृचः । सूत्रितं च । बृहदु गायिष इति वार्हतं प्रउगं प्रगाथानेके ॥ आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

बृहदु गायिषे वचोऽसुर्या नदीनां ।
सरस्वतीमिन्महया सुवृक्तिभिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी ॥ १

बृहत् । ऊं इति । गायिषे । वचः । असुर्या । नदीनां ।
सरस्वतीं । इत् । महय । सुवृक्तिऽभिः । स्तोमैः । वसिष्ठ ।
रोदसी इति ॥ १

अनया ऋषिरात्मानं संबोध्य सरस्वत्याः स्तुतौ प्रेरयति । हे वसिष्ठ त्वं बृहद् बृहदेव महदेव वचः स्तोत्रं गायिषे । गायसि । किमर्थं । नदीनां मध्येऽसुर्या ॥ असुराया बलवत्यै नदीरूपायै सरस्वत्यै । असुराच्छब्दाच्चतुर्थ्येकवचनस्य ड्यादेशः ॥ अस्याः प्रीणनार्थमित्यर्थः । तथा रोदसी द्यावापृथिव्योः स्थितां दिवि देवतारूपेण भूम्यां वाग्रूपेण निवसंतीं सरस्वतीमित् सरस्वतीमेव सुवृक्तिभिः सुष्ठु दोषवर्जितैः स्तोमैः स्तोत्रैर्महय । पूजय । सर्वदा सरस्वतीमेव स्तुहि नान्यां देवतामिति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उभे यत्ते महिना शुभ्रे अंधसी अधिक्षियंति पूरवः ।
सा नो बोध्यवित्री मरुत्सखा चोद राधो मघोनां ॥

अभि इति । यत् । ते । महिना । शुभ्रे । अंधसी इति ।

अधिऽक्षियंति । पूरवः ।

सा । नः । बोधि । अवित्री । मरुत्ऽसखा । चोदं ।

राधः । मघोनां ॥ २

हे शुभ्रे शुभ्रवर्णे सरस्वति यद् यस्मात्ते तव महिना महिम्नोभे अंधसी उभय-विधं दिव्यं पार्थिवं चान्नं धान्यगारस्थं वा पूरवः पूरयितव्या मनुष्या अधिक्षियंति अधिगच्छंति सा त्वमवित्री रक्षित्री सती नोऽस्मान्बोधि । बुध्यस्व । अपि च मरुत्सखा । मरुतो माध्यमिका देवगणाः । ते सखायो यस्या माध्यमिकाया वाचस्ताद्दशी त्वं मघोन हविर्लक्षणधनोपेतानामस्माकं राधो धनं चोद । प्रेरय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

भद्रमिद्भद्रा कृणवत्सरस्वत्यकवारी चेतति वाजिनीवती ।

गृणाना जमदग्निवत्स्तुवाना च वसिष्ठवत् ॥ ३

भद्रं । इत् । भद्रा । कृणवत् । सरस्वती ॥ अकवऽअरी ।

चेतति । वाजिनीऽवती ।

गृणाना । जमदग्निऽवत् । स्तुवाना । च । वसिष्ठऽवत् ॥ ३

भद्रा कल्याणी भजनीया वा सरस्वती भद्रमिद्भद्रमेव कल्याणमेव कृणवत् । अस्माकं करोतु । तथाकवारीकुत्सितगमना वाजिनीवत्यन्नवती चेतति । चेतयतु । अस्मान् प्रज्ञापयतु । यद्वा मदीयं स्तोत्रं चेतति । जानातु । तथा जमदग्निवत् जमदग्निना ऋषिणेव मया गृणाना स्तूयमाना वसिष्ठवत् ॥ षष्ठ्यर्थे वतिप्रत्ययः ॥ वसिष्ठार्हं वसिष्ठस्यानुरूपं स्तुवाना स्तूयमाना च भव ॥

सरस्वद्देवताके पशौ जनीयंत इति तिस्रः पुरोडाशहविषां क्रमेणानुवाक्या । सूक्तितं च । जनीयंतो ध्न्यव इति तिस्रो दिव्यं सुपर्णं वायसं बृहंतं । आ०, ३, ८, ।

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

जनीयंतो न्वग्रंवः पुत्रीयंतः सुदानंवः ।

सरंस्वंतं हवामहे ॥ ४

जनिऽयंतः । नु । अग्रंवः । पुत्रऽयंतः । सुऽदानंवः ।

सरंस्वंतं । हवामहे ॥ ४

जनीयंतः । जायंत आत्मपत्यामीति जनयो जायाः । ता इच्छंतः पुत्रीयंतः पुत्रानिच्छामयमानाः सुदानवः शोभनदाना अग्रव उपगंतारो वयं नु क्षिप्रं सरस्वंतं देवं हवामहे । स्तुमहे । आह्वयामहे वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमंतो घृतश्चुतः ।

तेभिर्नोऽविता भंव ॥ ५

ये । ते । सरस्वः । ऊर्मयः । मधुऽमंतः । घृतऽश्चुतः ।

तेभिः । नः । अविता । भंव ॥ ५

हे सरस्वः सरस्वन् देव ते त्वदीया य ऊर्मयो जलसंघा मधुमंतो रसवंतो घृतश्चुतो घृतस्य उदकस्य क्षारिणो भवंति तेभिस्तैरूर्मिभिर्नोऽस्माकमविता रक्षिता भव ॥

अन्वारंभणीयायां सारस्वतयागस्य पीपिवांसमित्यनुवाक्या । सूत्रितं च । पीपिवांसं सरस्वतो दिव्यं सुपर्णं वायसं बृहंतं । आ० २. ८. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

पीपिवांसं सरंस्वतः स्तनं यो विश्वदंर्शतः ।

भक्षीमहिं प्रजामिषं ॥ ६

पीपिऽवांसं । सरंस्वतः । स्तनं । यः । विश्वऽदंर्शतः ।

भक्षीमहिं । प्रऽजां । इषं ॥ ६

पीपिवांसं प्रवृद्धं सरस्वतो देवस्य स्तनं शब्दायमानं स्तनयद्रसाधारं वा मेघं भक्षीमहि। भजेमहि। प्राप्नुयाम। यो विश्वदर्शतो विश्वैः सर्वैर्दर्शतो भवति दृश्यमानो भवति तं स्तनं मेघमित्यर्थः। तथा प्रजां पुत्रादिरूपामिषमन्नं च सरस्वतः प्रसादाद्भक्षीमहि ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥

यज्ञे दिव इति दशर्चमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं। प्रथमैंद्री तृतीयानवम्योरिंद्राब्रह्मणस्पती देवता दशम्या इंद्राबृहस्पती शिष्टानां तु बृहस्पतिः। तथा चानुक्रांतं। यज्ञे दशैंद्र्यादि बार्हस्पत्यमंत्यैंद्री च तृतीयानवम्यावैंद्राब्रह्मणस्पत्ये इति॥ आभिप्लविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिन इदमुक्तं च सूक्तमावापार्थं। सूत्रितं च। यज्ञे दिवः। आ० ७. ९.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यज्ञे दिवो नृषदने पृथिव्या नरो यत्र देवयवो मदन्ति।

इंद्राय यत्र सवनानि सुन्वे गमन्मदाय प्रथमं वयश्च ॥ १

यज्ञे। दिवः। नृऽसदने। पृथिव्याः। नरः। यत्र। देवऽयवः।

मदन्ति।

इंद्राय। यत्र। सवनानि। सुन्वे। गमत्। मदाय। प्रथमं।

वयः। च॥ १

यत्र यस्मिन्यज्ञे देवयवो देवान्कामयमाना नरो नेतार ऋत्विजो मदंति हृष्यंति। यत्र यस्मिंश्च सवनान्यभिषोतव्याः सोमा इंद्रायेंद्रार्थं सुन्वेऽभिषूयंते पृथिव्याः संबंधिनि नृषदने नृणां नेतॄणां सदनभूते तस्मिन्यज्ञे प्रथमं सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं दिवो द्युलोकाद्गमत्। आगच्छतु। किमर्थं। मदाय मदार्थं। सोमं पातुमित्यर्थः। तथा वयश्च गंतारस्तदीया अश्वाश्च गमत्। आगच्छंतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ दैव्या वृणीमहेऽवांसि बृहस्पतिर्नो मह आ सखायः।

यथा भवेम मीळ्हुषे अनागा यो नो दाता परावतः पितेव ॥ २

आ । दैव्या । वृणीमहे । अवांसि । बृहस्पतिः । नः ।

महे । आ । सखायः ॥

यथा । भवेम । मीळ्हुषे । अनागाः । यः । नः ॥ दाता ।

पराऽवतः । पिताऽइव ॥ २

हे सखायः समानख्यानाः स्तोतारो वयं दैव्या दैव्यानि देवसंबंधीन्यवांसि रक्षणान्यावृणीमहे । अभिभजामहे । प्रार्थयामहे । नोऽस्माकं बृहस्पतिर्बृहतां पालयिता देव आमहे । महतिदानार्थः । आमहते । आदत्ते ॥ लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ यो बृहस्पतिः परावतो दूरदेशाद्धनान्याहृत्य पुत्रेभ्यः पितेव नोऽस्मभ्यं दाता भवति तस्मै मीळ्हुषे सेक्त्रे बृहस्पतयेऽनागा अनागसोऽनपराधा यथा वयं भवेम हे सखायस्तथा यूयं परिचरतेति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तमु ज्येष्ठं नमसा हविर्भिः सुशेवं ब्रह्मणस्पतिं गृणीषे ।

इंद्रं श्लोको महि दैव्यः सिषक्तु यो ब्रह्मणो देवकृतस्य

राजा ॥ ३

तं । ऊं इति । ज्येष्ठं । नमसा । हविःऽभिः । सुऽशेवं ।

ब्रह्मणः । पतिं । गृणीषे ।

इंद्रं । श्लोकः । महि । दैव्यः । सिसक्तु । यः । ब्रह्मणः ।

देवऽकृतस्य । राजा ॥ ३

ज्येष्ठं प्रशस्यतमं सुशेवं सुसुखं ब्रह्मणो मंत्रस्य पतिं पालयितारमेतन्नामकं तमु तमेव देवं नमसा । नमस्कारेण हविर्भिश्चरुपुरोडाशादिभिश्च सार्धं गृणीषे । गृणे । स्तुवे । अपि च महि महांतमिंद्रं दैव्यो देवार्हः श्लोकोऽस्मदीयः स्तावको मंत्रः सिषक्तु । सेवतां । ब्रह्मणोऽन्नस्य मंत्रस्य वा देवकृतस्य देवैः स्तोतृभिः कृतस्य य इंद्रो ब्रह्मणस्पतिर्वा राजेश्वरो भवति तमिंद्रं तं ब्रह्मणस्पतिमिति संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स आ नो योनिं सदतु प्रेष्ठो बृहस्पतिर्विश्ववारो यो अस्ति ।

कामो रायः सुवीर्यस्य तं दात्पर्षन्नो अति सश्चतो अरिष्टान् ॥ ४

सः । आ । नः । योनिं । सदतु । प्रेष्ठः । बृहस्पतिः ।

विश्वऽवारः । यः । अस्ति ।

कामः । रायः । सुऽवीर्यस्य । तं । दात् । पर्षत् । नः ।

अति । सश्चतः । अरिष्टान् ॥ ४

प्रेष्ठः प्रियतमः स बृहस्पतिर्नोऽस्माकं योनिं स्थानं वेदिलक्षणमासदतु । आसीदतु । आगत्योपविशतु । यो बृहस्पतिर्विश्ववारो विश्वैर्वरणीयोऽस्ति भवति । अपि च रायो धनस्य सुवीर्यस्य शोभनवीर्यस्य च यः कामोऽस्माकमभिलाषोऽस्ति तं काममस्मभ्यं दात् । ददातु । काम्यमानं प्रयच्छत्वित्यर्थः । तथा सश्चत उपद्रवैः संसक्तान्नोऽस्मानरिष्टानहिंसितान् कृत्वातिपर्षत् । अतिपारयत्वति पापम् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमा नो अर्कममृताय जुष्टमिमे धासुरमृतासः पुराजाः ।

शुचिक्रन्दं यजतं पस्त्यानां बृहस्पतिमनर्वाणं हुवेम ॥ ५

तं । आ । नः । अर्कं । अमृताय । जुष्टं । इमे । धासुः ।

अमृतासः । पुराऽजाः ।

शुचिऽक्रन्दं । यजतं । पस्त्यानां । बृहस्पतिं । अनर्वाणं ।

हुवेम ॥ ५

तं सर्वत्र भोक्तव्यतया प्रसिद्धमस्मतायामरणत्वाय जीवनाय जुष्टं पर्याप्तमर्कं- अर्चनसाधनमन्नं पुराजाः पुरा जाता इमेऽस्मतासोऽमरणा देवा बृहस्पतेराशया नोऽस्मभ्यमाधाद्युः । प्रदद्युः । वयं च शुचिक्रंदं शुद्धस्तोत्रं पस्त्यावो । पस्त्यमिति गृहनाम । तेन तद्वंतो लक्ष्यंते ः ऋत्विग्भिर्यजतं यष्टव्यमनर्वाणमप्रत्यृतं येनान्य- प्रतिगतं बृहस्पतिं इहतां पावक देवं हुवेम । आह्वयाम । स्तुवेम वा ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठ ऐकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तं शग्मासो अरुषासो अश्वा बृहस्पतिं सहवाहो वहंति ।

सहश्चिद्यस्य नीळवत्सधस्थं नभो न रूपमरुषं वसानाः ॥ ६

तं । शग्मासः । अरुषासः । अश्वाः । बृहस्पतिं । सहऽवाहः ।

वहंति ।

सहः । चित् । यस्य । नीळऽवत् । सधऽस्थं । नभः । न ।

रूपं । अरुषं । वसानाः ॥ ६

शग्मासः शग्माः सुखकराः अरुषास आरोचमानाः सहवाहः संहत्य वाहका अश्वास्तं बृहस्पतिं वहंति । वहंतु । यस्य बृहस्पतेः सहश्चित् बलं च भवति । नीळवत् । नीळं निलयो निवासः । तद्युक्तं सधस्थं सहस्थानं च यस्य तं बृहस्पतिमित्यन्वयः । कीदृशा अश्वाः । नभो नादित्यमिवारुषमारोचमानं रूपं वसाना धारयंतः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स हि शुचिः शतपत्रः स शुंध्युर्हिरण्यवाशीरिषिरः स्वर्षाः ।

बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वः पुरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः ॥ ७

सः। हि। शुचिः। शतऽपत्रः। सः। शुन्ध्युः।

हिरण्यऽवाशीः। इषिरः। स्वःऽसाः।

बृहस्पतिः। सः। सुऽआवेशः। ऋष्वः। पुरु। सखिऽभ्यः।

आऽसुतिं। करिष्ठः॥ ७

स हि स खलु बृहस्पतिः शुचिः शुद्धः शतपत्रो बहुविधवाहनः। स एव शुन्ध्युः सर्वेषां शोधयिता हिरण्यवाशीः। वाशीति वाङ्नाम। हितरमणीयवाक्। यद्वा वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः। ऋग्वे० १०, १०१ ६.। इति निगमाद्वाश्यायुधं। स्वर्णमयायुध इषिरो गंताभ्येषणीयो वा स्वर्षाः स्वर्गस्य संभक्ता। यद्वा सरणशीलस्योदकस्य सनिता दाता स एव बृहस्पतिः स्वावेशः सुनिवास ऋष्वो दर्शनीयः। ईदृशो देवः सखिभ्यः स्तोतृभ्यः पुरु बहुलमासुतिमन्नं करिष्ठः कर्तृतमो दातृतमो भवति॥

॥ अथाष्टमी॥

देवी देवस्य रोदसी जनित्री बृहस्पतिं वावृधतुर्महित्वा।
दक्षाय्याय दक्षता सखायः करद्ब्रह्मणे सुतरा सुगाधा॥ ८

देवी इति। देवस्य। रोदसी इति। जनित्री इति।

बृहस्पतिं। ववृधतुः। महिऽत्वा।

दक्षाय्याय। दक्षत। सखायः। करत्। ब्रह्मणे। सुऽतरा।

सुऽगाधा॥ ८

देवी देव्यौ दानादिगुणयुक्ते देवस्य बृहस्पतेर्जनित्री जनयित्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ महित्वा महत्त्वेन युक्तं बृहस्पतिः ववृधतुः। वर्धयामासतुः। हे सखायो यूयमपि दक्षाय्याय वर्धनीयाय॥ द्वितीयार्थे चतुर्थी॥ वर्धनीयं तं बृहस्पतिं दक्षत। वर्धयत। स च बृहस्पतिर्ब्रह्मणे बृंहिताय प्रभूताय ब्राह्मणाय तदर्थं सुतरा सुतरणानि सुखेन तरणीयानि सुगाधा सुखेनावगाहनीयान्युदकानि करत्। करोतु॥

॥ अथ नवमी ॥

इयं वां ब्रह्मणस्पते सुवृक्तिर्ब्रह्मेंद्राय वज्रिणे अकारि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जजस्तमर्यो वनुषामरातीः ॥ ९

इयं । वां । ब्रह्मणः । पते । सुऽवृक्तिः । ब्रह्म । इंद्राय । वज्रिणे । अकारि ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । जजस्तं । अर्यः । वनुषां । अरातीः ॥ ९

हे ब्रह्मणस्पते तुभ्यं वज्रिणे वज्रवत इंद्राय च वां युवाभ्यां ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ ब्रह्म मंत्ररूपेयं सुवृक्तिः सुप्रवृत्ता स्तुतिरकारि । मया कृताभूत् । तौ युवां धियोऽस्मदीयानि कर्माण्यविष्टं । रक्षतं । तथा पुरंधीः पुरुधीर्बह्वीः स्तुतीर्जिगृतं । निगिरतं इष्णुतमिति यावत् । अर्योऽरीरभिगंत्रीर्वनुषां संभक्तॄणामस्माकमरातीः शत्रुसेना जजस्तं । उपक्षपयतं ॥

तृतीयसवन उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिनो बृहस्पते युवमिति यस्ययाज्या । सूत्रितं च । बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्व इति याज्या । आ० ६. १. । इति ॥ वाजपेयेऽतिरिक्तोक्थ्ये सैषेव परिधानीया । सूत्रितं च । बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्व इति परिधानीया । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।

धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १०

बृहस्पते । युवं । इंद्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य । ईशाथे इति । उत पार्थिवस्य ।

धत्तं । रयिं । स्तुवते । कीरये । चित् । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १०

पू०२

हे बृहस्पते त्वं चेंद्रश्च युवां दिव्यस्य दिवि भवस्य वस्वो वसुनो धनस्येशाथे। अतः कारणात् स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते कीरये। स्तोतृनामैतत्। स्तोत्रे रयिं धनं धत्तं। दत्तं। चिदिति पूरणः। अन्यद्गतं॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः॥

अध्वर्यव इति सप्तर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं सप्तम्यैंद्राबार्हस्पत्या। तथा चानुक्रांतं। अध्वर्यवः सप्तोन्त्यैंद्राबार्हस्पत्येति। पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः॥

॥ अथ प्रथमा॥

अध्वर्यवोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभाय क्षितीनां।

गौराद्वेदीयाँ अवपानमिंद्रो विश्वाहेद्याति सुतसोममिच्छन्॥१

अध्वर्यवः। अरुणं। दुग्धं। अंशुं। जुहोतन। वृषभाय।

क्षितीनां।

गौरात्। वेदीयान्। अवऽपानं। इंद्रः। विश्वाहा। इत्।

याति। सुतऽसोमं। इच्छन्॥१

हे अध्वर्यवोऽध्वरस्य नेतार ऋत्विजः क्षितीनां जनानां मध्ये वृषभाय श्रेष्ठाय इंद्रायारुणमारोचमानं दुग्धमभिषुतमंशुं सोमं जुहोतन। जुहुत। अवपानमवक्रम्य स्थितं दूरस्थं पातव्यं सोमं गौरात् गौरमृगादपि वेदीयानतिशयेन विद्वानिंद्रः सुतसोममभिषुतसोमं यजमानमिच्छन् अन्विच्छन् विश्वाहा विश्वान्यहानीदेव सर्वदैव याति। गच्छति। अतस्तस्मा इंद्राय सोमं जुहुतेत्यन्वयः॥

॥ अथ द्वितीया॥

यद्दधिषे प्रदिवि चार्वन्नं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि।

उत हृदोत मनसा जुषाण उशन्निंद्र प्रस्थितान्पाहि सोमान्॥२

यत्। दधिषे। प्रऽदिवि। चारु। अन्नं। दिवेऽदिवे। पीतिं।
इत्। अस्य। वक्षि।
उत। हृदा। उत। मनसा। जुषाणः। उशन्। इंद्र।
प्रऽस्थितान्। पाहि। सोमान्॥ २

हे इंद्र प्रदिवि प्रगतेषु दिवसेषु पूर्वस्मिन्काले चारु शोभनं यत्सोमलक्षणमन्नं दधिषे पानेनोदरे धारयसि अस्य सोमस्य पीतिमित् पानमेव दिवे दिवे प्रतिदिवसमिदानीमपि वक्षि। कामयसे॥ वश कांतावित्यस्य लटि शपो लुकि षत्वकत्वषत्वेष्विष्टरूपं॥ उतापि च हे इंद्र हृदा हृदयेन। उतशब्दश्चार्थे। मनसा च जुषाणः सेवमान उशन् अस्मान्कामयमानस्त्वं प्रस्थितान् पुरस्तात्स्थितानुत्तरवेदिस्थान् सोमान्पाहि। पिब॥

॥ अथ तृतीया॥

जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच।
एंद्र पप्राथोर्वंतरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकर्थ॥ ३

जज्ञानः। सोमं। सहसे। पपाथ। प्र। ते। माता।
महिमानं। उवाच।
आ। इंद्र। पप्राथ। उरु। अंतरिक्षं। युधा। देवेभ्यः।
वरिवः। चकर्थ॥ ३

हे इंद्र त्वं जज्ञानो जायमान एव सहसे बलाय सोमं प्रपाथ। पीतवानसि ते तव महिमानं माहात्म्यं माता त्वदीया अनन्यदितिः प्रोवाच। प्रोक्तवती। संवादसूक्ते ऽयं पंथा इत्यादिके महती व्यक्तम्। ऋग्वे० ४. १८. ४. । इत्यत्र वामदेवस्यादितींद्र-महत्त्वस्योक्तत्वात्। अतः कारणात् हे इंद्र त्वमुरु विस्तीर्णमंतरिक्षमापप्राथ। स्वतेजसापूरितवानसि। अपि च युधा युद्धेन देवेभ्यः स्तोतृभ्यो देवेभ्य एव वा वरिवो धनं चकर्थ। कृतवानसि॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यद्योधया महतो मन्यमानान्त्साक्षाम तान्बाहुभिः शाशदानान् ।
यद्वा नृभिर्वृत इंद्राभियुध्यास्तं त्वयाजिं सौश्रवसं जयेम ॥ ४

यत् । योधयाः । महतः । मन्यमानान् । साक्षाम । तान् ।
बाहुऽभिः । शाशदानान् ।
यत् । वा । नृऽभिः । वृतः । इंद्र । अभिऽयुध्याः । तं ।
त्वया । आजिं । सौश्रवसं । जयेम ॥ ४

हे इंद्र महतः प्रभूतान् मन्यमानाञ्छत्रून्यद्यदा योधयाः अस्माभिर्योधयेः । तैः सह योद्धुं बलं प्रयच्छेरित्यर्थः । तदानीं शाशदानान् हिंसतस्ताञ्छत्रून्बाहुभिरायुधनिरपेक्षैर्हस्तैरेव त्वत्प्रसादात्साक्षाम । सहेम । अभिभवेम । यद्वा यदि वा हे इंद्र त्वमिन्द्रैर्मरुद्भिर्वृतः परिवृतस्त्वमेवाभियुध्याः अस्मदीयाञ्छत्रूनभियुध्येः सौश्रवसं । श्रवोऽन्नं यशो वा । शोभनस्य श्रवसो हेतुं तमाजिं संग्रामं त्वया सहायेन वयं जयेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रेंद्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मघवा या चकार ।
यदेददेवीरसहिष्ट माया अथाभवत्केवलः सोमो अस्य ॥ ५

प्र । इंद्रस्य । वोचं । प्रथमा । कृतानि । प्र । नूतना ।
मघऽवा । या । चकार ।
यदा । इत् । अदेवीः । असहिष्ट । मायाः । अथ ।
अभवत् । केवलः । सोमः । अस्य ॥ ५

इंद्रस्य कृतानि वीर्यकर्माणि प्रथमा प्रथमानि पुरातनानि प्रवोचं । प्रब्रवीमि । मघवा मघवानिंद्रो वा यानि चकार कृतवान् नूतना नूतनान्यभिनवानि च तानि

प्रवोचं। यदेत् यद्देवाद्देवीरासुरीर्मायास्तैः कृतान्यसृजिए अभ्यभूत् अथानंतरमेषा-सेंद्रस्य सोमः केवलोःसाधारणोऽभवत्। तदाप्रभृत्येव सोमस्येंद्रस्य चासाधारणः संबंधो जात इत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गवेदं विश्वमभितः पशव्यं१ यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य।
गवामसि गोपतिरेक इंद्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६

गवं। इदं। विश्वं। अभितः। पशव्यं। यत्। पश्यसि।
चक्षसा। सूर्यस्य।
गवां। असि। गोऽपतिः। एकः। इंद्र। भक्षीमहि। ते।
प्रऽयतस्य। वस्वः ॥ ६

हे इंद्र पशव्यं। पशवो द्विविधा द्विपादश्चतुष्पादश्च। तेभ्यो हितमभितः सर्वतो विद्यमानमिदं विश्वं सर्वं जगत्तदेत् तवैव स्वभूतं। सूर्यस्य प्रेरकस्यादित्यस्य चक्षसा तेजसा यद्विश्वं पश्यसि त्वं प्रकाशयसि। अपि च हे इंद्र एक एव त्वं गोपतिरसि। न केवलमेकस्या एव गोपतिरपि तु सर्वासामित्याह। गवामिति। अतो कारणात्ते त्वया प्रयतस्य प्रत्तस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ प्रत्तं वस्वो धनं भक्षीमहि। भजेमहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

बृहस्पते युवमिंद्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य।
धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

बृहस्पते। युवं। इंद्रः। च। वस्वः। दिव्यस्य। ईशाथे इति।
उत। पार्थिवस्य।
धत्तं। रयिं। स्तुवते। कीरये। चित्। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥ ७

व्याख्यातैव । अक्षरार्थस्तु । हे बृहस्पते त्वं चेंद्रश्च युवां दिव्यस्य पार्थिवस्य चोभयविधस्य धनस्येश्वरौ भवथः । तौ युवां स्तुवते स्तोत्रे धनं दत्तमिति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

परो मात्रयेति सप्तचमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं । उरुं यज्ञायेत्याद्यास्तिस्र ऐंद्रावैष्णव्यः शिष्टाः केवलविष्णुदेवताकाः । तथा चानुक्रांतं । परो वैष्णवं तूरुमित्यैंद्राश्च तिस्र इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ विष्णुदेवताके पशौ परो मात्रयेति पुरोडाशस्य याज्या । सूत्रितं च । परो मात्रया तन्वा वृधानेरावती धेनुमती हि भूतं । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ अथ प्रथमा ॥

परो मात्रया तन्वा वृधान न ते महित्वमन्वश्नुवंति ।
उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वं परमस्य वित्से ॥ १

परः । मात्रया । तन्वा । वृधान । न । ते । महिऽत्वं ।
अनुं । अश्नुवंति ।
उभे इति । ते । विद्म । रजसी इति । पृथिव्याः ।
विष्णो इति । देव । त्वं । परमस्य । वित्से ॥ १

पर इति सकारांतं परस्तादित्यस्यार्थे । परश्चव्दाच्छांदसोऽसिप्रत्ययः । परो दिवा पर एना पृथिव्या । ऋग्वे० १०. ८२. ५. । इति यथा । मात्रयेति व्यत्ययेन तृतीया । मात्रया परः स्वपरमाद्वर्तमानयापरिमितया तन्वा शरीरेण वृधान वर्धमान हे विष्णो ते तव महित्वं महत्त्वं नान्वश्नुवंति । नानुव्याप्नुवंति । त्रिविक्रमसमये यत्तव माहात्म्यं तत्सर्वैरपि जनैर्ज्ञातुं न शक्यत इत्यर्थः । ते तवांशे रजसी उभौ लोकौ पृथिव्या आरभ्य पृथिवीमंतरिक्षं च विद्म । जानीमः । वयं चक्षुषोपलभामहे नान्यत । हे देव द्योतमान विष्णो त्वमेव परमस्य स्वर्गादेरुत्कृष्टलोकस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ परमं लोकं वित्से । जानासि । अतस्तव महत्त्वं न केनापि ज्ञातुं शक्यमिति भावः ॥

पूर्वोक्त एव पशौ न ते विष्णो इति वपाया अनुवाक्या । सूत्रितं च । न ते विष्णो जायमानो न जातः स्तं विष्णो सुमतिं विश्वजन्यां । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

न ते विष्णो जायमानो न जातो देव महिम्नः परमन्तमाप ।

उदस्तभ्ना नाकमृष्वं बृहन्तं दाधर्थ प्राचीं ककुभं पृथिव्याः ॥२

न । ते । विष्णो इति । जायमानः । न । जातः । देव ।

महिम्नः । परं । अन्तं । आप ।

उत् । अस्तभ्नाः । नाकं । ऋष्वं । बृहन्तं । दाधर्थ । प्राचीं ।

ककुभं । पृथिव्याः ॥ २

हे देव दानादिगुणयुक्त विष्णो ते तव महिम्नो महत्त्वस्य परं विप्रकृष्टमन्तमवसानं जायमानः प्रादुर्भवन् जनो नाप । न प्राप्नोति । तथा जातः प्रादुर्भूतोऽपि जनो नैव प्राप्नोति । तव महत्त्वस्यावसानं नास्ति । अत एव सर्वैर्न ज्ञायत इति भावः । कोऽसौ त्वमूर्ध्व- महिम्ना समाप्त । ऋष्वं दर्शनीयं बृहन्तं महान्तं नाकं द्युलोकमुदस्तभ्नाः । यथाधो न पतति तथा । पृथिव्या भूमेः संबंधिनीं प्राचीं ककुभं च मधारयः । दाधर्थ । धारितवानसि । उपलक्षणमेतत् सर्वस्य भूतजातस्य । तथा च मंत्रांतरं । य उ त्रिधातु पृथिवीमुत द्यामेको दाधार भुवनानि विश्वा । ऋग्वे० १.१५४.४. । इति ॥

पूर्वोक्त एव पशाविरावती इति हविषो याज्या । सूत्रितं च । इरावती धेनुमती हि भूतं विश्वकर्मन्हविषा वावृधान इति द्वे । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

इरावती धेनुमती हि भूतं सूयवसिनी मनुषे दशस्या ।

व्यस्तभ्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः ॥ ३

इरावती इतीराऽवती । धेनुमती इति धेनुऽमती । हि ।

भूतं । सुयवसिनी इति सुऽयवसिनी । मनुषे । दशस्या ।

वि । अस्तभ्नाः । रोदसी इति । विष्णो इति । एते इति ।

दाधर्थ । पृथिवीं । अभितः । मयूखैः ॥ ३

हे द्यावापृथिव्यौ मनुषे स्तुवते मनुष्याय दशस्या दित्सया युक्ते युवामिरावती अन्नवत्यौ धेनुमती गोमत्यौ सूयवसिनौ शोभनयवसे च भूतं । अभूतं । किंच एतौ प्रसिद्धौ । विष्णुना विक्रांतत्वाद्युवामेवमेव खलु पूर्वमभूतमित्यर्थः । हे विष्णो एते इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्नाः । विविधमधारयः पृथिवीमूर्ध्वं सुखत्वेन द्यामधो-सुखत्वेनेति विविधत्वं । अपि च पृथिवीं प्रथितामिमां भूमिमभितः सर्वत्र स्थितैर्मयूखैः पर्वतैर्दाधर्थ । धारितवानसि । यथा न चलति तथा दृढीकृतवानित्यर्थः । पर्वता हि विष्णोः स्वभूताः । विष्णुः पर्वतानामधिपतिरिति श्रुतेः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकं जनयंता सूर्यमुषासमग्निं ।

दासस्य चिद्वृषशिप्रस्य माया जघ्नथुर्नरा पृतनाज्येषु ॥ ४

उरुं । यज्ञाय । चक्रथुः । उं इति । लोकं । जनयंता ।

सूर्यं । उषसं । अग्निं ।

दासस्य । चित् । वृषऽशिप्रस्य । मायाः । जघ्नथुः । नरा ।

पृतनाज्येषु ॥ ४

हे इंद्राविष्णू यज्ञाय यजमानायोरुं विस्तीर्णं लोकं स्वर्गाख्यं चक्रथुरु । कृतवंतौ खलु युवां । किं कुर्वंतौ । सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यमुषसं तमोनिवारकमुषःकालमग्निं चाहुतेराहर्तं जनयंतौ पुनः प्रादुर्भावयंतौ । हे नरा नेताराविंद्राविष्णू वृषशिप्र-स्यैतत्संज्ञक दासस्य चिदुपक्षपयितुरसुरस्य मायाः पृतनाज्येषु संग्रामेषु जघ्नथुः । निहिंसथुः युवां सूर्यादिकं जनयंतावित्युच्यते ॥

बृहती महतीयं मनीषा मननीया स्तुतिर्नृहंता इहंतौ महांतावुरुक्रमा विस्तीर्णनिक्रमौ। विष्णुना सहैकार्यभावादिंद्रस्याप्युरुक्रमत्वं। दवसा। तव इति बलस्य हुद्देषी नामधेयं। तद्वंतौ। एवंभूतौ युवां वर्धयंतौ प्रवक्तौ कुर्वस्त्राभिः कृता। हे विष्णो हे इंद्र विदथेषु यज्ञेषु वां युवाभ्यां सोमस्त्वत्वचार्य स्तोत्रं ररे ददे॥ रा दान इति धातुः॥ तौ युवां हवनेष्विषोऽन्नानि पिन्वतं। वर्धयतं॥

अभ्युदयेष्टौ विष्णोः शिपिविष्टस्य वषट् त इत्येषानुवाक्या। सूत्रितं च। मह्रा ते विष्णा सुक्षितोत पाथो वषट् ते विष्णवास आ कृणोमि। आ० २, १३, । इति॥

॥ सैषा सप्तमी॥

वषट् ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यं ।

वर्धंतु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७

वषट् । ते । विष्णो इति । आसः । आ । कृणोमि । तत् ।

मे । जुषस्व । शिपिऽविष्ट । हव्यं ।

वर्धंतु । त्वा । सुऽस्तुतयः । गिरः । मे । यूयं । पात ।

स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७

हे विष्णो ते तुभ्यमास आस्यादा अभिमुखं वषट् कृणोमि। करोमि। वषट्कारेण हविः प्रयच्छामि। हे शिपिविष्ट। शिपयो रश्मयः। तैराविष्ट विष्णो तद्वषट्कृतं मे हव्यं हविर्जुषस्व। सेवस्व। सुष्टुतयः शोभनस्तुत्यात्मिका गिरो वाचश्च त्वां वर्धयंतु। [illegible]।

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः॥

नू मर्त इति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं वैष्णवं। नू मर्त इत्यनुक्रांतं॥ उक्थ्ये ऽच्छावाकशस्त्र इदं शंसनीयं। सूत्रितं च। परिजनित्वी नू मर्तो दयते सनिष्यन्। आ० ६, १, १, । इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

नू मर्तो दयते सनिष्यन्यो विष्णव उरुगायाय दाशत्।

प्र यः सत्राचा मनसा यजात एतावन्तं नर्यमाविवासात्॥ १

नु। मर्तः। दयते। सनिष्यन्। यः। विष्णवे। उरुऽगायाय।

दाशत्।

प्र॥ यः। सत्राचा। मनसा। यजाते। एतावन्तं। नर्यं।

आऽविवासात्॥ १

स मर्तो मनुष्यः सनिष्यन् धनमिच्छन् नु क्षिप्रं दयते। धनमादत्ते॥ दयतिराङ्पूर्वार्थे द्रष्टव्यः॥ यो मनुष्य उरुगायाय बहुभिः कीर्तनीयाय विष्णवे दाशत् हवींषि दद्यात्। यश्च सत्राचा सहाञ्चता मनसा मननेन स्तोत्रेण प्र यजाते प्रकर्षेण पूजयेत्। एतावन्तमेतावत्परिमाणं महान्तं नर्यं नरेभ्यो हितं विष्णुमाविवासात् नमस्कारादिभिः परिचरेत् स मर्तो दयत इत्यन्वयः। यद्वा सनिष्यन्निति सनतेर्लाभार्थस्य लटि रूपं। स मर्तः सनिष्यन् धनादीनि लभमानो भवन्नेव हविरादिकं नु क्षिप्रं दयते विष्णवे ददातीति योज्यं॥

विष्णुदेवत्ये पशौ पुरोडाशस्य त्वं विष्णो इत्यनुवाक्या। सूत्रितं च। त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्यां वि चक्रमे पृथिवीमेष एतां। आ० ३. ८.। इति॥

॥ सेषा द्वितीया ॥

त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्यामप्रयुतामेवयावो मतिं दाः।

पर्चो यथा नः सुवितस्य भूरेरश्वावतः पुरुश्चन्द्रस्य रायः॥ २

त्वं। विष्णो इति। सुऽमतिं। विश्वऽजन्यां। अप्रऽयुतां।

एवऽयावः। मतिं। दाः।

प्र। तत्। ते। अद्य। शिपिऽविष्ट। नाम। अर्यः। शंसामि।

वयुनानि विद्वान्।

तं। त्वा। गृणामि। तवसं। अतव्यान्। क्षयन्तं। अस्य।

रजसः। पराके॥ ४

हे शिपिविष्ट रश्मिभिराविष्ट विष्णो ते तव तत्प्रसिद्धं विष्णुरिति प्रख्यातं नामार्यः स्वामी स्तुतीनां हविषां वा तथा वयुनानि ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान् जानन्नहमद्येदानीं प्र शंसामि। प्रकर्षेण स्तौमि। तवसं प्रवृद्धं तं त्वा त्वां विष्णुमतव्यानवीयानदुर्बलतरोऽहं गृणामि। स्तौमि। कीदृशं। अस्य रजसो लोकस्य पराके दूरदेशे क्षयन्तं निवसन्तं॥

॥ अथ षष्ठी॥

किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत्प्र यद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि।

मा वर्पो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ॥ ६

किं। इत्। ते। विष्णो इति। परिऽचक्ष्यं। भूत्। प्र।

यत्। ववक्षे। शिपिऽविष्टः। अस्मि।

मा। वर्पः। अस्मत्। अप। गूहः। एतत्। यत्।

अन्यऽरूपः। संऽइथे। बभूथ॥ ६

पुरा खलु विष्णुः स्वं रूपं परित्यज्य कृत्रिमं रूपान्तरं धारयन् संग्रामे वसिष्ठस्य साहाय्यं चकार। तं जानन्नृषिरनया प्रत्याचष्टे॥ अत्र निरुक्तं। शिपिविष्टो विष्णुरिति विष्णोर्द्वे नामनी भवतः। कुत्सितार्थीयं पूर्वं भवतीत्यौपमन्यवः। किं ते विष्णोऽप्रख्यातमेतद्भवत्यप्रख्यापनीयं यन्नः प्रब्रूषे शेप इव निर्वेष्टितोऽस्मीत्यप्रति-पन्नरश्मिः। अपि वा प्रशंसानामैवाभिप्रेतं स्यात्। किं ते विष्णो प्रख्यातमेतद्भवति

प्रख्यापनीयं यदुत प्रब्रूषे शिपिविष्टोऽस्मीति प्रतिपन्नरश्मिः। शिपयोऽत्र रश्मय उच्यंते तैराविष्टो भवसि। मा वर्पो अस्मदपगूह एतत्। वर्प इति रूपनाम वृणोतीति सतः। यदन्यरूपः समिथे संग्रामे भवसि संयतरश्मिः। ५. ८.। इति॥ तत्र कुत्सितार्थपक्षे योजना। हे विष्णो ते तव तन्नाम किं परिचक्ष्यं प्रख्यापनीयं भूत्। भवति। किंशब्दः क्षेपे। अप्रख्यापनीयमेव तद्भवति। यन्नामास्मभ्यं प्रववक्षे प्रब्रूषे शिपिविष्टोऽस्मीति। अंतर्णीतोपमानमेतत्। शेप इव निर्वेष्टितस्तेजसानाच्छादितो भवामीति। तदश्लीलार्थत्वादिदं नाम न प्रशस्तमित्यर्थः। तन्नाम किं परिचक्ष्यं वर्जनीयं परित्याज्यं। विरुद्धार्थप्रतिपादकत्वात्स्वत एव परित्यक्तं हि तत्। शिष्टं समानं पूर्वेण। अत उक्तरूपविलक्षणं यद्वैष्णवरूपमस्त्येतद्वर्पो रूपमस्मदस्माकं मापगूहः। अपगूढं संवृतं मा कुरु॥ गुहू संवरणे॥ अपि तु तदेव रूपं प्रकटय। वैष्णवस्य रूपस्य गूहने का प्रसक्तिरिति चेत्। यद्यस्मादन्यरूपो रूपांतरमेव धारयन् समिथे संग्रामे बभूथ अस्माकं सहायो भवसि तस्मादिदं गूहनं न कार्यमिति॥ प्रशंसापक्षे तु हे विष्णो ते तव तन्नाम किं परिचक्ष्यं भूत्। किं प्रख्यापनीयं भवति। न प्रख्यापनीयं। किं तन्नाम। शिपिविष्टो रश्मिभिराविष्टोऽस्मीति यन्नाम प्रब्रूषे। यत एवं प्रख्यातरूपस्त्वमतोऽस्माकमेतद्वैष्णवं रूपं संवृतं मा कार्षीः। इदानीं गूढरूपोऽपि यद्यस्मात्त्वं समिथे संग्रामेऽन्यरूपः कल्पितरूपं यदन्यद्वैष्णवं रूपं शौर्यादिलक्षणं तादृग्रूप एव बभूथ भवसि तस्मात्त्वं गूढोऽपि ज्ञायस एवेति व्यर्थमेव तस्य रूपस्य गूहनं। अतो बहुतेजस्कं यद्वैष्णवं रूपं तदस्माकं प्रदर्शयेति तात्पर्यार्थः॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वषट्ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यं।
वर्धंतु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ ७

वषट्। ते। विष्णो इति। आसः। आ। कृणोमि। तत्।
मे। जुषस्व। शिपिऽविष्ट। हव्यं।
वर्धंतु। त्वा। सुऽस्तुतयः। गिरः। मे। यूयं। पात।
स्वस्तिऽभिः। सदा। नः॥ ७

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत्।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं॥

अथ सप्तमो व्याख्यास्यते। सप्तममंडलस्य षष्ठेऽनुवाक एकादश सूक्तानि व्याख्यातानि। तिस्रो वाच इति षड्विंशं द्वादशं सूक्तं। अत्रानुक्रम्यते। तिस्रः षट् पार्जन्यं त्विति। एते कुमार आग्नेयोऽपश्यद्वसिष्ठ एव वेति वक्ष्यमाणत्वादग्निपुत्रः कुमार ऋषिर्वसिष्ठो वा। अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप्। इदमुत्तरं च पर्जन्यदेवत्यं। अत्र शौनकः। आसुदन्न विगाह्यापः प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः। सूक्ताभ्यां तिसृभ्यादिभ्यामुपतिष्ठेत भास्करं। अनस्नंस्तत्त्र्यहमव्यं वृष्टिकामेन यत्नतः। पंचरात्रेऽप्यतिक्रांते महतीं वृष्टिमाप्नुयात्। ऋग्वि० २. ३०. । इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

तिस्रो वाचः प्र वंद ज्योतिरग्रा या एतद् दुह्रे मधुदोघमूधः।
स वत्सं कृण्वन्गर्भमोषधीनां सद्यो जातो वृषभो रोरवीति॥ १

तिस्रः। वाचः। प्र। वद। ज्योतिःऽअग्राः। याः। एतत्।
दुह्रे। मधुऽदोघं। ऊधः।
सः। वत्सं। कृण्वन्। गर्भं। ओषधीनां। सद्यः। जातः।
वृषभः। रोरवीति॥ १

ऋषिरात्मानं स्तुतौ प्रेरयति। हे ऋषे तिस्रस्त्रिविधा ऋग्यजुःसामात्मिकाः स्तुतिरूपा वाचः प्रवद। प्रब्रूहि। कीदृश्यो वाचः। ज्योतिरग्राः। ज्योतिर्द्योतमानः प्रणवोऽग्रे प्रमुखो यासां तादृशीः। या वाचो मधुदोघं मधुन उदकस्य दोहकं दोग्धारं उदकस्य कर्तारमेतच्चभसि दृश्यमानमूध ऊधस्थानीयं मेघं। यद्वा लुप्तोपमसेतत्। ऊध इव पयस आश्रयभूतं मेघं दुह्रे दुहते॥ दुहेर्लटि लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः। बाहुलको रुट्॥ स्तोत्रैः प्रीतो हि पर्जन्यो मेघैर्वर्षति। अतो वाच एव दुहंतीत्यु-

प्रवर्तते। यद्वा वदेति व्यत्ययेन मध्यमः । तिस्रः इति द्रुतविलंबितमध्यमभदेन त्रिविधा ज्योतिरग्रा विद्युत्प्रमुखा वाचः प्रवदतेति । या गर्जितध्वन्यात्मका वाचो वृष्टिप्रदमेतं मेघं दुह्रे उदकानि दुहंति । एवंभूतः स च पर्जन्यो वत्सं सह निवर्तं वैद्युताग्निं क्षयन् प्रादुष्कुर्वन् तमेवौषधीनां व्रीह्यादीनां च गर्भं कुर्वन् सद्यः शीघ्रं जातः प्रादुर्भूतो वृषभो वर्षिता सन् रोरवीति । भृशं शब्दायते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो वर्धन ओषधीनां यो अपां यो विश्वस्य जगतो देव ईशे।

स त्रिधातु शरणं शर्म यंसत्त्रिवर्तु ज्योतिः स्वभिष्ट्य१स्मे ॥ २

यः । वर्धनः । ओषधीनां । यः । अपां । यः । विश्वस्य ।

जगतः । देवः । ईशे ।

सः । त्रिऽधातु । शरणं । शर्म । यंसत् । त्रिऽवर्तु । ज्योतिः ।

सुऽअभिष्टि । अस्मे इति ॥ २

यः पर्जन्य ओषधीनां वर्धनो वर्धयिता । यश्चापामुदकानां वर्धकः । यश्च देवो द्योतमानः पर्जन्यो विश्वस्य सर्वस्य जगतश्चेशे ईष्टे ॥ लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । अधीगर्थेति कर्मणि शेषत्वेन विवक्षिते षष्ठी । अनुदात्तत्वात्सार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥ स पर्जन्यस्त्रिधातु त्रिभूमिकं शरणं गृहं शर्म सुखं च यंसत् । यच्छतु । अस्मभ्यं ददात्वित्यर्थः ॥ यमेर्लेट्यडागमः । सिब्बहुलमिति सिप् । इतश्च लोप इतीकारलोपः ॥ तथा त्रिवर्तु त्रिप्रवृत्तियोगेन वर्तमानं । श्रूयते हि । त्रीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसंते प्रातर्ग्रीष्मे मध्यंदिने शरद्यपराह्ण इति । एवंविधं स्वभिष्टि स्वभ्यषणं ज्योतिस्तेजश्चास्मे अस्मभ्यं प्रयच्छतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्तरीरु त्वद्भवति सूत उ त्वद्यथावशं तन्वं चक्र एषः ।

पितुः पयः प्रति गृभ्णाति माता तेन पिता वर्धते तेन पुत्रः ॥ ३

स्तरीः । ऊं इति । त्वत् । भवति । सूते । ऊं इति । त्वत् ।

यथाऽवशं । तन्वं । चक्रे । एषः ।

पितुः । पयः । प्रति । गृभ्णाति । माता । तेन । पिता ।

वर्धते । तेन । पुत्रः ॥ ३

त्वदिति तकारांतोऽन्यशब्दपर्यायोऽनुदात्तः सर्वनामसु पठितः ॥ अस्य पर्जन्यस्य त्वदन्यद्रूपं स्तरीर्निवृत्तप्रसवा गौः । सा यथा न दोग्ध्री तद्वद्वर्षुकं न भवति । उ इति पूरकः । द्वितीय उशब्दश्चार्थे । त्वदन्यच्च रूपं सूते । धेनुवत्सं सूते । उदकानि प्रवर्षति । एष पर्जन्यस्तन्वं स्वकीयं शरीरं यथावशं यथाकामं स्तरीत्वेन धेनुत्वेन च चक्रे । करोति । अपि च पितुर्दिवः सकाशात्पयो दृष्ट्युदकं माता पृथिवी प्रतिगृभ्णाति । प्रतिगृह्णाति ॥ हृग्रहोर्भ इति भत्वं ॥ प्रतिगृहीतेन तेन हविरात्मना परिणतेन पिता द्युलोको वर्धते । तेनैवोदकेन पुत्रः पृथिव्यां भवः प्राणिसंघोऽपि वर्धते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्मिन्विश्वानि भुवनानि तस्थुस्तिस्रो द्यावस्त्रेधा सस्रुरापः ।

त्रयः कोशास उपसेचनासो मध्वः श्चोतंत्यभितो विरप्शं ॥ ४

यस्मिन् । विश्वानि । भुवनानि । तस्थुः । तिस्रः । द्यावः ।

त्रेधा । सस्रुः । आपः ।

त्रयः । कोशासः । उपऽसेचनासः । मध्वः । श्चोतंति ।

अभितः । विऽरप्शं ॥ ४

यस्मिन्पर्जन्ये विश्वानि भुवनानि सर्वाणि भूतजातानि तस्थुः तिष्ठंति । तदधीनवृत्तीनि भवंतीत्यर्थः । यस्मिंश्च द्यावो द्युप्रभृतयो लोका अवतिष्ठंते । यस्माच्चापस्त्रेधा सस्रु प्राच्यः प्रतीच्योऽवाच्यश्च सत्यो निर्गच्छंति उपसेचनास उपसेक्तारस्त्रयः पौरस्त्य प्रतीच्य उदीच्यश्चेति त्रिप्रकाराः कोशासो मेघा विरप्शं महांतं [illegible] परितो [illegible] ॥ कर्माणि [illegible] ॥ मधूदकं श्चोतंति । [illegible] । [illegible]

॥ अथ पंचमी ॥

इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे हृदो अस्त्वंतरं तज्जुजोषत् ।
मयोभुवो वृष्टयः संत्वस्मे सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः ॥ ५

इदं । वचः । पर्जन्याय । स्वऽराजे । हृदः । अस्तु । अंतरं ।
तत् । जुजोषत् ।
मयःऽभुवः । वृष्टयः । संतु । अस्मे इति । सुऽपिप्पलाः ।
ओषधीः । देवऽगोपाः ॥ ५

इदं वचो वचनं स्तोत्रं स्वराजे स्वायत्तदीप्तये पर्जन्याय क्रियते । एतच्च हृदस्तदीयस्य हृदयस्यांतरमंतर्गतमस्तु । स च तत्स्तोत्रं जुजोषत् । सेवतां ॥ जुषी प्रीतिसेवनयोः ॥ लेट्यडागमश्छंदसः । मयः सु: ॥ मयोभुवः सुखस्य भावयित्र्यो वृष्टयोऽस्मे अस्माकं तत्प्रसादात्संतु । भवंतु । तथा देवगोपा देवः पर्जन्यो गोपा रक्षिता रक्षिता यासां तथाविधा ओषधीरोषधयश्च सुपिप्पलाः सुफला अस्माकं भवंतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगतस्तस्थुषश्च ।
तन्म ऋतं पातु शतशारदाय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६

स । रेतःऽधा । वृषभः । शश्वतीनां । तस्मिन् । आत्मा ॥
जगतः । तस्थुषः । च ।
तत् । मा । ऋतं । पातु । शतऽशारदाय । यूयं । पात ।
स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ।

स पर्जन्यः शश्वतीनां बह्वीनामोषधीनां रेतोधा रेतस उदकस्य बीजभूतस्य धाता विनिधाता भवति । वृषभ इत्युपमा । यथा कश्चिद्वृषभो बह्वीनां गवां गर्भस्याधाता

भवति तद्वत् । अतस्तस्मिन् पर्जन्ये जगतो जंगमस्य तस्थुषः स्थावरस्य चात्मा देहो वर्तते । तत्पर्जन्येन दत्तस्वरूपमुदकं मा मां शतशारदाय शतसंवत्सरजीवनार्थं पातु रक्षतु ॥ शारदस्य छन्दसि द्विपि प्रकृतिभावो ह्रस्वत्वं च ॥ अनन्तरं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

पर्जन्यायेति तृचं त्रयोदशं सूक्तं गायत्रं । पूर्ववदृषिर्देवते । तथा चानुक्रांतं । पर्जन्याय तृचं गायत्रमिति ॥ वैश्वानरपार्जन्यायासन्वारंभणीयायां पार्जन्यस्य चरोः पर्जन्यायेत्यनुवाक्या । सूत्र्यते हि । पर्जन्याय प्र गायत प्र वाता वांति पतयंति विद्युतः । आ० २. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पर्जन्याय प्र गायत दिवस्पुत्राय मीळ्हुषे ।
स नो यवसमिच्छतु ॥ १

पर्जन्याय । प्र । गायत । दिवः । पुत्राय । मीळ्हुषे ।
सः । नः । यवसं । इच्छतु ॥ १

हे स्तोतारः पर्जन्याय देवाय प्र गायत । प्रकर्षेण स्तोत्रमुच्चारयत । कीदृशाय । दिवोऽन्तरिक्षस्य पुत्राय । तत्र हि पर्जन्यः प्रादुर्भवति । मीळ्हुषे सेक्त्रे । स तादृशः पर्जन्यो नोऽस्मभ्यं यवसमोषध्यादिलक्षणमन्नं दातुमिच्छतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो गर्भमोषधीनां गवां कृणोत्यर्वतां ।
पर्जन्यः पुरुषीणां ॥ २

यः । गर्भं । ओषधीनां । गवां । कृणोति । अर्वतां ।
पर्जन्यः । पुरुषीणां ॥ २

यः पर्जन्य ओषधीनां व्रीह्यादीनां गवां सर्वतामर्वतीनां पुरुषीणां नारीणां च यः पर्जन्यो गर्भं प्रसूतिहेतुं बीजमुदकरूपं कृणोति करोति तस्मै पर्जन्यायेत्युत्तरत्र संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तस्मा इदास्ये हविर्जुहोता मधुमत्तमं ।

इड़ां नः संयतं करत् ॥ ३

तस्मै । इत् । आस्ये । हविः । जुहोत । मधुमत्ऽतमं ।

इड़ां । नः । संऽयतं । करत् ॥ ३

तस्मा इत् तस्मा एव पर्जन्यायास्ये देवानामास्यभूतेऽग्नौ मधुमत्तमं रसवत्तमं हविर्जुहोत । जुहुत हे ऋत्विजः । स च पर्जन्यो नोऽस्मभ्यमिड़ामन्नं संयतं सम्यक् नियतं यथा भवति तथा करत् । करोतु । ददात्विति यावत् ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

संवत्सरमिति दशर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं । आद्या त्वनुष्टुप् । मंडूका देवता । तथा चानुक्रांतं । संवत्सरं दश पर्जन्यस्तुतिः संहृष्टान्मंडूकांस्तुष्टावाद्यानुष्टुबिति ॥ वृष्टिकामेनेतत्सूक्तं जप्यं ॥

॥ तत्राद्या ॥

संवत्सरं शशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः ।

वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मंडूका अवादिषुः ॥ १

संवत्सरं । शशयानाः । ब्राह्मणाः । व्रतऽचारिणः ।

वाचं । पर्जन्यऽजिन्वितां । प्र । मंडूकाः । अवादिषुः ॥ १

अत्र निरुक्तं । वसिष्ठो वर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव तं मंडूका अन्वमोदंत स मंडूकाननुमोदमानान् दृष्ट्वा तुष्टाव । नि० ९. ६. । इति ॥ मंडूका मज्जूका मज्जनान्मदतेर्वा मोदतिकर्मणो मंदतेर्वा तृप्तिकर्मणो मंडयतेरिति वैयाकरणा मंड एषामोक इति वा मंडो मदेर्वा मुदेर्वा तेषामेषा भवति । नि० ९. ५. । इति ॥ व्रतचारिणो व्रतं संवत्सरसत्रात्मकं कर्म चरंतो ब्राह्मणाः । लुप्तोपमेतत् । एवंभूता

ब्राह्मणा इव संवत्सरं शरत्प्रभृत्या वर्षर्तोरेकं संवत्सरं शशयानाः शिष्याना वर्षणार्थं तपश्चरंत इव बिल एव संत एते मंडूकाः पर्यत्वेन प्रीतां यथा वाचा पर्जन्यः प्रीतो भवति तादृशीं वाचं प्रावादिषुः । प्रवदंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दिव्या आपो अभि यदेनमायन्दृतिं न शुष्कं सरसी शयानं ।

गवामह न मायुर्वत्सिनीनां मंडूकानां वग्नुरत्रा समेति ॥ २

दिव्याः । आपः । अभि । यत् । एनं । आयन् । दृतिं । न ।

शुष्कं । सरसी इति । शयानं ।

गवां । अह । न । मायुः । वत्सिनीनां । मंडूकानां । वग्नुः ।

अत्र । सं । एति ॥ २

दिव्या दिवि भवा आपो दृतिं न दृतिमिव शुष्कं नीरसं सरसी ॥ महत्सरः सरसी । गौरादिलक्षणो ङीष् । सरस्यां । सुपां सुलुगिति सप्तम्या लुक् ईदूतौ च सप्तम्यर्थे इति प्रगृह्यसंज्ञा ॥ महति सरसि निर्जले वर्षकाले शयानं निवसंतमेनं मंडूकगणं यद्यदायन् अभिगच्छंति तदाशास्मिन्वर्षणे पर्जन्ये वा सति वत्सिनीनां वत्सयुक्तानां गवां न मायुर्गवां शब्द इव मंडूकानां वग्नुः शब्दः समेति । संगच्छते । यथा वत्सैः संगतासु गोषु महान् घोषो जायते तद्वद्वृष्टे पर्जन्ये महान् कलकलशब्दो जायत इत्यर्थः । अहेति पूरकः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यदीमेनाँ उशतो अभ्यवर्षीत्तृष्यावतः प्रावृष्यागतायां ।

अख्खलीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदंतमेति ॥ ३

यत् । ईं । एनान् । उशतः । अभि । अवर्षीत् । तृष्याऽवतः ।

प्रावृषि । आऽगतायां ।

अख्खलीऽकृत्य । पितरं । न । पुत्रः । अन्यः । अन्यं । उप ।

वदंतं । एति ॥ ३

उषतः कामयमानान् तृष्यावतस्तृष्णावत एनान्मंडूकान् प्रावृषि वर्षर्तावागता-यामागते सति यद्यदाभ्यवर्षीत् पर्जन्यो जलैरभिषिंचति। ईमिति पूरणः। तदानीमक्खलीकृत्य। अक्खल इति शब्दानुकरणं। अक्खलशब्दं कृत्वा पुत्रः पितरं न पितरमिवान्यो मंडूको वदंतं शब्दं कुर्वंतमन्यं मंडूकमुपैति। प्राप्नोति॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अन्यो अन्यमनु गृभ्णात्येनोरपां प्रसर्गे यदमंदिषातां।

मंडूको यदभिवृष्टः कनिष्कन्पृश्निः संपृंक्ते हरितेन वाचं ॥ ४

अन्यः। अन्यं। अनु। गृभ्णाति। एनोः। अपां। प्रऽसर्गे।

यत्। अमंदिषातां।

मंडूकः। यत्। अभिऽवृष्टः। कनिस्कन्। पृश्निः। संऽपृंक्ते।

हरितेन। वाचं ॥ ४

एनोरेनयोर्द्वयोर्मंडूकयोरन्यो मंडूकोऽन्यं मंडूकमनुगम्य गृभ्णाति। गृह्णाति। अपामुदकानां प्रसर्गे प्रसर्जने वर्षणे सति यद्यदामंदिषातां हृष्टौ बभूतां। यद्यदा याभिवृष्टः पर्जन्येनाभिषिक्तः कनिष्कन्॥ स्कंदतेर्यङ्लुगंतस्य रूपं॥ भृशं स्कंदन् उत्प्लवं कुर्वन् पृश्निः पृश्निवर्णो मंडूको हरितेन हरितवर्णेनान्येन मंडूकेन वाचं संपृंक्ते संयोजयति। उभावप्येकविधं शब्दं कुर्वाते। तदानीमन्योऽन्यमनुगृभ्णातीत्यन्वयः॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदेषामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्येव वदति शिक्षमाणः।

सर्वं तदेषां समृधेव पर्व यत्सुवाचो वदथनाध्यप्सु ॥ ५

यत्। एषां। अन्यः। अन्यस्य। वाचं। शाक्तस्यऽइव।

वदति। शिक्षमाणः।

सर्वं। तत्। एषां। समृधाऽइव। पर्व। यत्। सुऽवाचः।

वदथन। अधि। अप्ऽसु ॥ ५

हे मंडूका यद्यदेषां युष्माकं मध्येऽन्यो मंडूकोऽन्यस्य मंडूकस्य वाचं वदति अनुवदति अनुकरोति शिक्षमाणः शिक्ष्यमाणः शिष्यः शाक्तस्येव शक्तिमतः शिक्षकस्य वाचं यथानुवदति तद्वत् । यद्यदा च सुवाचः शोभनवाचो यूयं सर्वेऽप्सु हृष्टेषूदकेष्वध्युपरि प्लवंतो वदथन वदत शब्दं कुरुत तत्तदेषां युष्माकं सर्वं पर्व परुवत् शरीरं सम्पूर्णं समृद्धमेवाविकलावयवमेव भवति । इवशब्दोऽवधारणे । घर्मकाले स्तब्धावस्थामापन्ना मंडूकाः पुनर्वर्षणे सत्यविकलांगाः प्रादुर्भवंतीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गोमायुरेको अजमायुरेकः पृश्निरेको हरित एको एषां ।

समानं नाम बिभ्रतो विरूपाः पुरुत्रा वाचं पिपिशुर्वदंतः ॥ ६

गोऽमायुः । एकः । अजऽमायुः । एकः । पृश्निः । एकः ।

हरितः । एकः । एषां ।

समानं । नाम । बिभ्रतः । विऽरूपाः । पुरुऽत्रा । वाचं ।

पिपिशुः । वदंत ॥ ६

एषां मंडूकानां मध्य एको मंडूको गोमायुर्गोमायुरिव मायु शब्दो यस्य तादृशो भवति । एकोऽन्यो मंडूकोऽजमायुरजस्य मायुरिव मायुर्यस्य तादृशो भवति । एकः पृश्निः पृश्निवर्णः । एकोऽपरो हरितो हरितवर्णः । एवं विरूपा नानारूपा अपि समानमेकं मंडूका इति नाम बिभ्रतो धारयंतः पुरुत्रा बहुषु देशेषु वाचं वदंतः शब्दं कुर्वंतः पिपिशुः । अवयवीभवंति ॥ प्रादुर्भवंति ॥ पिश अवयवे । पुरुशब्दाद्देवमनुष्येत्यादिना त्राप्रत्ययः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ब्राह्मणासो अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदंतः ।

संवत्सरस्य तदहः परि ष्ठ यन्मंडूकाः प्रावृषीणं बभूव ॥ ७

ब्राह्मणासः । अतिऽरात्रे । न । सोमे । सरः । पूर्णम् ।

अभितः । वदंतः ।

संवत्सरस्य । तत् । अहः । परि । स्थ । यत् । मंडूकाः ।

प्रावृषीणम् । बभूव ॥ ७

रात्रिमतीत्य वर्तत इत्यतिरात्रः । अतिरात्रे न सोमे । यथातिरात्राख्ये सोमयागे ब्राह्मणासो ब्राह्मणा रात्रौ स्तुतशस्त्राणि पर्यायेण शंसंति हे मंडूकाः द्वितीयो नशब्दः संप्रत्यर्थे । न संप्रति पूर्णं सरोऽभितः सर्वतो वदंतो रात्रौ शब्दं कुर्वाणा यूयं तदहस्तद्दिनं परि ष्ट । परितः सर्वतो भवथ । यदहः प्रावृषीणं प्रावृषेण्यं प्रावृषि भवं बभूव तस्मिन्नहनि सर्वतो वर्तमाना भवथेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ब्राह्मणासः सोमिनो वाचमक्रत ब्रह्म कृण्वंतः परिवत्सरीणम् ।

अध्वर्यवो घर्मिणः सिष्विदाना आविर्भवंति गुह्या न के चित् ॥ ८

ब्राह्मणासः । सोमिनः । वाचम् । अक्रत । ब्रह्म । कृण्वंतः ।

परिवत्सरीणम् ।

अध्वर्यवः । घर्मिणः । सिष्विदानाः । आविः । भवंति ।

गुह्याः । न । के । चित् ॥ ८

सोमिनः सोमयुक्ताः परिवत्सरीणं सांवत्सरिकं गवामयनिकं ब्रह्म स्तुतशस्त्रात्मकं कृण्वंतः कुर्वंतो ब्राह्मणासः । लुप्तोपममेतत् । ब्राह्मणा इव वाचं शब्दमक्रत । कल्पतेमे मंडूकाः । अपि च घर्मिणो घर्मेण प्रवर्ग्येण चरंतोऽध्वर्यवोऽध्वरस्य नेतार ऋत्विज इव सिष्विदानाः स्विद्यद्गात्रा गुह्या घर्मकाले बिलेऽभिगूढाः के चित् केचन मंडूका न संप्रति दृष्टौ सत्यामाविर्भवंति । जायंते ॥

॥ अथ नवमी ॥

देवहितिं जुगुपुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न प्र मिनंत्येते ।

संवत्सरे प्रावृष्यागतायां तप्ता घर्मा अश्नुवते विसर्गं ॥ ९

देवऽहितिं । जुगुपुः । द्वादशस्य । ऋतुं । नरः । न । प्र ।

मिनंति । एते ।

संवत्सरे । प्रावृषि । आऽगतायां । तप्ताः । घर्माः । अश्नुवते ।

विऽसर्गं ॥ ९

नरो नेतार एते मंडूका देवहितिं देवैः कृतं विधानमस्यर्तोरयं धर्म इत्येवंरूपं जुगुपुः । गोपायंति । काले काले रक्षंति । एत एव द्वादशस्य द्वादशमासात्मकस्य संवत्सरस्य ऋतुं तं तं वसंतादिकं न प्रमिनंति । न हिंसंति । पर्जन्यस्तुतेरनुमोदनेन तत्तत्काले वृष्टिहेतवो भवंतीत्यर्थः । संवत्सरे संपूर्णे प्रावृषि वर्षर्तावागतायामागते सति घर्माः पूर्वं घर्मकाले वर्तमानास्तप्तास्तापेन पीडिताः संप्रति विसर्गं विसर्जनं बिलान्मोचनमश्नुवते । प्राप्नुवंति ॥

॥ अथ दशमी ॥

गोमायुरदादजमायुरदात्पृश्निरदाद्धरितो नो वसूनि ।

गवां मंडूका ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरंत आयुः ॥ १०

गोऽमायुः । अदात् । अजऽमायुः । अदात् । पृश्निः । अदात् ।

हरितः । नः । वसूनि ।

गवां । मंडूकाः । ददतः । शतानि । सहस्रऽसावे । प्र ।

तिरंते । आयुः ॥ १०

गोमायुर्गौरिव मायुः शब्दो यस्य तादृशो मंडूको वसूनि धनानि नोऽस्मभ्यमदात् । ददातु । अजमायुश्चादात् । ददातु । हरितो हरितवर्णश्चादात् । ददातु । पृश्निः पृश्निवर्णश्चादात् । ददातु । तथा सहस्रसावे सहस्रसंख्याका ओषधयः सूयंत उत्पाद्यंत इति वर्षतुः सहस्रसावः । तस्मिन् सति सर्वे मंडूका गवां शतान्यपरिमिता गा ददतोऽस्मभ्यं प्रयच्छंत आयुर्जीवनं प्रतिरंते । प्रवर्धयंतु ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

इंद्रासोमेति पंचविंशत्यृचं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं । आद्याः षट् जगत्यः सप्तमी जगती त्रिष्टुप् वाष्टादश्येकविंशीत्रयोविंश्यो जगत्योंऽत्या प्रति चक्ष्वेत्यनुष्टुप् शिष्टास्त्वष्टौ त्रिष्टुभः । नवमीद्वादशीत्रयोदश्यः सोमदेवत्या एकादशी देवदेवत्याष्टमीषोडश्याविंद्रदेवताके सप्तदशी ग्रावदेवत्याष्टदशी मरुद्देवताका दशमी- चतुर्दश्यावग्निदेवताके प्र वर्तयेत्याद्याः पंचचं इंद्रदेवताकाः । मा नो रक्ष इति त्रयोविंश्याः पूर्वोऽर्धचौ वसिष्ठस्य प्रार्थनापरः । अतस्तद्देवताकः । उत्तरोऽर्धचः पृथिव्यंतरिक्षदेवत्यः शिष्टानां रक्षोहणाविंद्रासोमौ देवता । तथा चानुक्रांतं । इंद्रासोमा पंचाधिपैंद्रासोमं राक्षोघ्नं शापाभिशापप्रायं षट् सप्त वाद्या जगत्य एकविंशीत्रयोविंश्यौ त्वाष्टादशी मारुती च दशमीचतुर्दश्यावाग्नेय्यौ देव्येकादश्यं- त्यानुष्टुप् नवमी द्वादशी त्रयोदशी सौम्यः सप्तदशी ग्राव्ण्यष्टमीषोडश्याविंद्र्यौ प्र वर्तयेति पंचैंद्र्यो मा नो रक्ष इत्यर्ध आत्मन आशीरुत्तरोऽर्धचः पृथिव्यंतरिक्षदेवत इति ॥ अत्र वृहद्देवतायामनुक्रम्यते । संवत्सरं तु मंडूकानिंद्रासोमं परं तु यत् । ऋषिर्ददर्श रक्षोघ्नं पुत्रशोकपरिप्लुतः । हते पुत्रशते क्रुद्धः सौदासैर्दुःखितस्तदेति ॥ अतो रक्षोनिवर्हणार्थमेतत्सूक्तं जाप्यं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रासोमा तपतं रक्ष उब्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृधः ।
परा शृणीतमचितो न्योषतं हतं नुदेथां नि शिशीतमत्रिणः ॥

इंद्रासोमा । तपतं । रक्षः । उब्जतं । नि । अर्पयतं ।
वृषणा । तमःऽवृधः ।

परा । शृणीतं । अचितः । नि । ओषतं । हतं । नुदेथां ।

नि । शिशीतं । अत्रिणः ॥ १

हे इंद्रासोमा । इंद्रश्च सोमश्चेंद्रासोमौ ॥ देवताद्वंद्वे चेति पूर्वपदस्यानङ् । आमंत्रिताद्युदात्तत्वं ॥ रक्षो रक्षांसि ॥ जातावेकवचनं ॥ युवां तपतं । संतापयतं ॥ आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदित्यविद्यमानवत्त्वात् तपतमिति तिङंतस्य निघाताभावः ॥ तथोब्जतं । हिंस्तं ॥ उब्जतिर्हिंसाकर्मा । तिङः परत्वन्निघाताभावः ॥ हे वृषणा वृषणौ कामानां वर्षितारौ न्यर्पयतं । रक्षांसि नीचैस्त्वं प्रापयतं । तमोवृधस्तमसावरकेणांधकारेण मायारूपेण वर्धमानान् तमसि रात्रौ वर्धमानान्वाचितो ज्ञानरहितान्मूढानाक्षसान् परा शृणीतं । पराङ्मुखा यथा भवंति तथा हिंस्तं । तथा न्योषतं । नितरां दहतं ॥ उष दाहे ॥ हतं । तान्मारयतं । नुदेथां । अस्मत्तो हतांस्तान् प्रेरयेथां । अत्रिणोऽदनशीलांस्तान्राक्षसान्नि शिशीतं । नितरां तनूकुरुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रासोमा समघशंसमभ्य१घं तपुर्ययस्तु चरुरग्निवाँ इव ।

ब्रह्मद्विषे क्रव्यादे घोरचक्षसे द्वेषो धत्तमनवायं किमीदिने ॥ २

इंद्रासोमा । सं । अघऽशंसं । अभि । अघं । तपुः । ययस्तु ।

चरुः । अग्निवान्ऽइव ।

ब्रह्मऽद्विषे । क्रव्यऽअदे । घोरऽचक्षसे । द्वेषः । धत्तं ।

अनवायं । किमीदिने ॥ २

हे इंद्रासोमावघशंसमघस्यानर्थस्य शंसितारमघमागत्य हंतारं राक्षसं सं सर्वैरंगैः अभीति श्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । अभिभवतं । स च तपुर्युवयोस्तेजसा तप्यमानो राक्षसोऽग्निवानिवाग्नियुक्तोऽग्नौ पच्यमानश्चरुरिव ययस्तु ॥ यसु प्रयत्ने । केवलाऽत्यय-माङ्पूर्वार्थो द्रष्टव्यः ॥ आयस्यतु । आयासं प्राप्नोतु । पक्षीवतापितसर्वांगः । अपि च ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणेभ्योऽभ्यं द्वेष्ट्रे क्रव्यादे क्रव्यं मांसं भक्षयित्रे घोरचक्षसे घोरदर्शनाय

तद्रूपभाषिणे वा किमीदिने किमिदानीमिति चरते पिशुनाय द्वेषो द्वेष्यभावमन्‌- यायमव्यवायमनवयवं नैरंतर्येण यथा भवति तथा धत्तं । दत्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रासोमा दुष्कृतो वव्रे अंतरनारंभणे तमसि प्र विध्यतं ।

यथा नातः पुनरेकश्चनोदयत्तद्वामस्तु सहसे मन्युमच्छवः ॥ ३

इंद्रासोमा । दुःऽकृतः । वव्रे । अंतः । अनारंभणे । तमसि ।

प्र । विध्यतं ।

यथा । न । अतः । पुनः । एकः । चन । उत्ऽअयत् । तत् ।

वां । अस्तु । सहसे । मन्युऽमत् । शवः ॥ ३

हे इंद्रासोमौ दुष्कृतो दुष्कर्मकारिणो राक्षसान् वव्रे वारकेऽतर्मध्येऽनारंभण आलंबनरहिते तमस्यंधकारे प्रविध्यतं । प्रवेश्य ताडयपं । यथा येन प्रकारेणैषां मध्य एकश्चनैकोऽपि राक्षसोऽतोऽस्मात्तमसः पुनर्नोदयत् उद्गच्छेत् तथा विध्यतमित्यर्थः ॥ एतेर्लंड्यडागमः । इतश्च लोप इतीकारलोपः । गुणायादेशौ ॥ तत्प्रसिद्धं मन्युमत्क्रोधयुक्तं वां युवयोः शवो बलं सहसे रक्षसामभिभवनायास्तु । भवतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रासोमा वर्तयतं दिवो वधं सं पृथिव्या अघशंसाय तर्हणं ।

उत्तक्षतं स्वर्यं पर्वतेभ्यो येन रक्षो वावृधानं निजूर्वथः ॥ ४

इंद्रासोमा । वर्तयतं । दिवः । वधं । सं । पृथिव्याः ।

अघऽशंसाय । तर्हणं ।

उत् । तक्षतं । स्वर्यं । पर्वतेभ्यः । येन । रक्षः । वावृधानं ।

निऽजूर्वथः ॥ ४

हे इंद्रासोमौ दिवोऽंतरिक्षात् द्युलोकाद्वा वधं हननसाधनमायुधं संवर्तयतं। उत्पादयतं। पृथिव्या अस्मादपि लोकात्तर्हणं हिंसकमायुधमघशंसायावशंसमनर्थ-स्यायंसकं राक्षसं हंतुमुत्पादयतं। तथा पर्वतेभ्यः पर्ववद्भ्यो मेघेभ्यः सकाशात्स्वर्यं॥ स्वृ शब्दोपतापयोः॥ उपतापकमशनिमुत्तवतं। उद्धृतं कुरुतं। येनाशनिना वावृधानं वर्धमानं प्रवृद्धं वा रक्षो राक्षसं निजूर्वथः निहथः। जुर्वी हिंसायां॥ तमशनिमुत्त-मित्यर्थः॥

॥ अथ पंचमी॥

इंद्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्नितप्तेभिर्युवमश्महन्मभिः।
तपुर्वधेभिरजरेभिरत्रिणो नि पर्शाने विध्यतं यंतु निस्वरं॥ ५

इंद्रासोमा। वर्तयतं। दिवः। परि। अग्निऽतप्तेभिः। युवं। अश्महन्मऽभिः।
तपुःऽवधेभिः। अजरेभिः। अत्रिणः। नि। पर्शाने। विध्यतं। यंतु। निःऽस्वरं॥ ५

हे इंद्रासोमौ दिवोऽंतरिक्षात्परितः सर्वतो वर्धयतं। आयुधानि प्रेरयतं। युवं तौ युवामग्नितप्तेभिरग्निना संतप्तैस्तपुर्वधेभिस्तापकप्रहारैरजरैभिर्जरारहितैर्दृढै-रश्महन्मभिरश्मसारभूतस्यायसो विकारैर्हननसाधनैस्तैरायुधैरत्रिणो राक्षसस्य पर्शाने पार्श्वस्थाने निविध्यतं। निहतं। ते च राक्षसा निःस्वरं निःशब्दं यंतु। अपयंतु। निर्गच्छंतु॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचमो वर्गः॥

॥ अथ षष्ठी॥

इंद्रासोमा परि वां भूतु विश्वतं इयं मतिः कक्ष्याश्वेव वाजिना।
यां वां होत्रां परिहिनोमि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपतीव जिन्वतं॥ ६

इंद्रासोमा । परि । वां । भूतु । विश्वतः । इयं । मतिः ।

कक्ष्या । अश्वाऽइव । वाजिना ।

यां । वां । होत्रां । परिऽहिनोमि । मेधया । इमा ।

ब्रह्माणि । नृपती इवेति नृपतीऽइव । जिन्वतं ॥ ६

हे इंद्रासोमावियमस्माभि क्रियमाणा मतिर्मननीया स्तुतिर्वाजिना वाजिनौ बलवंतौ वां युवां विश्वतः सर्वतः परिभूतु । परिगृह्णातु । व्याप्नोतु वा । तत्र दृष्टांतः । कक्ष्या । कक्षं बंधनी रज्जुरश्वेव यथाश्वं परिगृह्णाति तद्वत् । यां होत्रां वाचं वां युवाभ्यां मेधया परिहिनोमि प्रेरयामि सेयं मतिरिति संबंधः । अपि चेमेमान्यस्माभिः कृतानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि – – – यथा धनैः पूरयंति तथा जिन्वतं । फलैः पूरयतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रति स्मरेथां तुजयद्भिरेवैर्हतं द्रुहो रक्षसो भंगुरावतः ।

इंद्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूद्यो नः कदा चिदभिदासति

द्रुहा ॥ ७

प्रति । स्मरेथां । तुजयत्ऽभिः । एवैः । हतं । द्रुहः । रक्षसः ।

भंगुरऽवतः ।

इंद्रासोमा । दुःऽकृते । मा । सुऽगं । भूत् । यः । नः ।

कदा । चित् । अभिऽदासति । द्रुहा ॥ ७

हे इंद्रासोमौ तुजयद्भिस्त्वरमाणैरेवैर्गंतृभिरश्वैः प्रतिस्मरेथां । अभिगच्छतं ॥ उपसर्गवशेन स्मरतिरत्रार्थांतरे वर्तते । यथा प्रस्मरणं प्रस्थानमिति ॥ अभिगम्य च द्रुहो द्रोग्धॄन् भंगुरावतो भंजनकर्मवतो रक्षसो राक्षसान् हतं । हिंस्तं । हे इंद्रासोमौ दुष्कृते पापकारिणे राक्षसाय सुगं सुखं मा भूत् । मा भवतु । द्रुहा द्रोहेण युक्तो यो नोऽस्मान् कदाचिदप्यभिदासति अभिहंति तस्मै दुष्कृत इत्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो मा पाकेन मनसा चरंतमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः ।

आप इव काशिना संगृभीता असन्नस्त्वासत इंद्र वक्ता ॥ ८

यः । मा । पाकेन । मनसा । चरंतं । अभिऽचष्टे ।

अनृतेभिः । वचःऽभिः ।
आपःऽइव । काशिना । संऽगृभीताः । असन् । अस्तु ।

असतः । इंद्र । वक्ता ॥ ८

पाकेन पक्वेन शुद्धेन मनसा चरंतं वर्तमानं सत्यवादिनं यो मां राक्षसोऽनृतेभिरनृतैरसत्यैर्वचनैरभिचष्टे अभिशंसति असत्यवचनमारोपयति हे इंद्र काशिना मुष्टिना संगृभीता सम्यक् गृहीता आप इव यथापो विशीर्णा भवंति तथासतोऽसत्यस्य वक्ता स राक्षसोऽसन्नस्तु । अविद्यमानो भवतु । नश्यत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये पाकशंसं विहरंत एवैर्ये वा भद्रं दूषयंति स्वधाभिः ।

अहये वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्ऋतेरुपस्थे ॥ ९

ये । पाकऽशंसं । विऽहरंते । एवैः । ये । वा । भद्रं ।

दूषयंति । स्वधाभिः ।

अहये । वा । तान् । प्रऽददातु । सोमः । आ । वा । दधातु ।

निःऽऋतेः । उपऽस्थे ॥ ९

ये राक्षसाः पाकशंसं परिपक्ववचनं सत्यभाषिणं मामेवैरेतव्यैः प्राप्तव्यैरात्मीयैः कामैर्हेतुभूतैर्विहरंते विशेषेण हरंति उपक्षपयंति । यथाकामं परिवदंतीत्यर्थः । ये वा स्वधाभिर्बलैर्युक्ता भद्रं कल्याणवर्तनं मां दूषयंति दुष्टं कुर्वंति तान् सर्वान् सोमोऽहये वा सर्पाय वा प्रददातु । निर्ऋतेः पापदेवताया उपस्थ उत्संगे वादधातु । प्रक्षिपतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

यो नो रसं दिप्सति पित्वो अग्ने यो अश्वानां यो गवां यस्तनूनां ।
रिपुः स्तेनः स्तेयकृद्दभ्रमेतु नि ष हीयतां तन्वा३ तना च ॥ १०

यः । नः । रसं । दिप्सति । पित्वः । अग्ने । यः । अश्वानां ।
यः । गवां । यः । तनूनां ।
रिपुः । स्तेनः । स्तेयऽकृत् । दभ्रं । एतु । नि । सः ।
हीयतां । तन्वा । तना । च ॥ १०

हे अग्ने यो राक्षसो नोऽस्माकं पित्वोऽन्नस्य रसं सारं दिप्सति जिघांसति । यश्चाश्वानामस्मदीयानां रसं दिप्सति । यश्च गवां रसं दिप्सति । यश्च तनूनामस्मदीयानां शरीराणां रसं दिप्सति रिपुर्बाधकः स्तेनश्चोरः स्तेयकृदपहर्ता स सर्वो जनो दभ्रं हिंसामेतु । प्राप्नोतु । अपि च स बाधकस्तन्वा स्वकीयेन शरीरेण तना च तनयेन च निहीयतां । निहीनो भवतु ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

परः सो अस्तु तन्वा३ तना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः ।
प्रति शुष्यतु यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सति यश्च नक्तं ॥ ११

परः । सः । अस्तु । तन्वा । तना । च । तिस्रः । पृथिवीः ।
अधः । अस्तु । विश्वाः ।
प्रति । शुष्यतु । यशः । अस्य । देवाः । यः । नः । दिवा ।
दिप्सति । यः । च । नक्तं ॥ ११

च राक्षसस्तन्वा तना च ॥ व्यत्ययेन तृतीया ॥ तन्वाः शरीरस्य तनयस्य च परः परस्तादस्तु । वर्तमानो भवतु । उभाभ्यां वियुक्तो भवत्वित्यर्थः । विश्वा व्याप्तास्तिस्रः पृथिवीस्त्रीन् लोकानधोऽस्तु । अधस्ताद्भवतु । लोकत्रयादपि प्रच्युतो भवत्वित्यर्थः । हे देवा अस्य यशोऽन्नमयं कीर्तिर्वा प्रतिशुष्यतु । यो राक्षसो नोऽस्मान्दिवाहनि दिवसे जिघांसति यश्च नक्तं रात्रौ जिघांसति तस्योभयविधस्य यशः प्रतिशुष्यत्विति संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासच्च वचसी पस्पृधाते ।

तयोर्यत्सत्यं यतरदृजीयस्तदित्सोमोऽवति हंत्यासत् ॥ १२

सुऽविज्ञानं । चिकितुषे । जनाय । सत् । च । असत् । च ।

वचसी इति । पस्पृधाते इति ।

तयोः । यत् । सत्यं । यतरत् । ऋजीयः । तत् । इत् ।

सोमः । अवति । हंति । असत् ॥ १२

प्राचेथेदमादिक्षिपन्त्यो राक्षसेन सह ऋषिणा शपथः क्रियते । अत्र केचिदाहुः ।

हत्वा पुत्रशतं पूर्वं वसिष्ठस्य महात्मनः । वसिष्ठं राक्षसोऽस्मि त्वं वासिष्ठं रूपमास्थितः ॥ अहं वसिष्ठ इत्येवं जिघांसू राक्षसोऽब्रवीत् । अत्रोत्तरा ऋचो दृष्टा वसिष्ठेनेति नः श्रुतमिति ॥ चिकितुषे विदुषे जनायेदं सुविज्ञानं विज्ञातुं सुशकं भवति । किं तत् । सच्चासच्च सत्यं चासत्यं च । वचसी सत्यासत्यरूपे वचने पस्पृधाते । मिथः स्पर्धेते । तयोः सदसतोर्मध्ये यत्सत्यं यथार्थं वचनं । यतरद्यच्च ऋजीय ऋजुतममकुटिलं तदित्तदेवाकुटिलं सत्यभाषणं सोमोऽवति । रक्षति । असदुक्तविलक्षणमसत्यं हंति । हिनस्ति । एवं सत्यासत्ययोर्मध्ये कतरोऽनृतभाषीति विद्वद्भिः सुविज्ञानमित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयंतं ।

हंति रक्षो हंत्यासद्वदंतमुभाविंद्रस्य प्रसितौ शयाते ॥ १३

न: वै। ऊं इति। सोम:। वृजिनं। हिनोति। न।

क्षत्रियं। मिथुया। धारयंतं।

हंति। रक्ष:। हंति। असंत्। वदंतं। उभौ। इंद्रस्य।

प्रऽसितौ। शयाते। इति॥ १३

वृजिनं पापकारिणं राक्षसं सोमो देवो न वा उ न खलु हिनोति। प्रेरयति। गच्छ त्वमिति न संचरति। तथा क्षत्रियं। क्षत्रं बलं। तद्वंतं मिथुया मिथ्याभूतं वचनं धारयंतं बिभ्रतमसत्यवादिनं पुरुषं न च हिनोति। न विसृजति। अपि तु रक्षो राक्षसं हंति। असदसत्यं वदंतं च हंति। हिनस्ति। उभौ राक्षसान्तवादिनौ तौ सोमेन हताविंद्रस्य संबंधिनि प्रसितौ बंधने शयाते। निवसतः। यद्वेंद्रस्येति तृतीयार्थे षष्ठी। इंद्रेणेश्वरेण सोमेन प्रसितौ बद्धौ॥ षिञ् बंधने। अस्मात्कर्मणि निष्ठा। गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यदि वाहमनृतदेव आस मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने।

किमस्मभ्यं जातवेदो हृणीषे द्रोघवाचस्ते निर्ऋथं सचंतां॥ १४

यदि। वा। अहं। अनृतऽदेवः। आस। मोघं। वा।

देवान्। अपि। ऊहे। अग्ने।

किं। अस्मभ्यं। जातऽवेदः। हृणीषे। द्रोघऽवाचः। ते।

निःऽऋथं। सचंतां॥ १४

यदि वाहमनृतदेवः। अनृता असत्यभूता देवा यस्य तादृशो यद्यहमास अस्मि। अथवा मोघं वा निष्फलं वा देवानप्यूहे उपगच्छामि। अहं यद्यनृतरूपोऽस्मि हे अग्ने तर्हि मां बाधस्व। न ह्यहं तथाविधोऽस्मि। एवं सति हे जातवेदो जातानां वेदितरग्ने अस्मभ्यं किंकारणं हृणीषे। क्रुध्यसि। तव क्रोधोऽस्मासु न वाचयितव्यः।

क्रोधवाचोऽनृतवाचो राक्षसास्ते तत्र निस्वर्वं ॥ निःपूर्वोऽर्तिर्हिंसायां वर्तते ॥ निर्ऋथं निःशेषेणार्तिं हिंसां ऋच्छतां । सेवतां ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्ततप पूरुषस्य ।

अधा स वीरैर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह ॥ १५

अद्य । मुरीय । यदि । यातुऽधानः । अस्मि । यदि । वा ।

आयुः । ततप । पुरुषस्य ।

अध । सः । वीरैः । दशऽभिः । वि । यूयाः । यः । मा ।

मोघं । यातुऽधान । इति । आह ॥ १५

इयमपि शपथरूपैव । यद्यहं वसिष्ठो यातुधानो राक्षसोऽस्मि अद्यास्मिन्नेव दिने मुरीय । म्रियेय । अपि वा पुरुषस्य मनुष्यस्यायुर्जीवितं यद्यहं राक्षसो भूत्वा ततप हिंसितवानस्मि तर्ह्यप्यहमद्य म्रियेयेत्यन्वयः । अथायैवं स्यात् अहं वसिष्ठस्त्वं राक्षस इति मह्यं स त्वं दशभिर्वीरैः पुत्रैः । उपलक्षणमेतत् । सर्वैर्बंधुजनैर्वियूयाः । वियुक्तो भवेः । यो राक्षसो मा मां मोघं मृषैव हे यातुधान हे राक्षसेति संबोधयाह ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यो मायातुं यातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह ।

इंद्रस्तं हंतु महता वधेन विश्वस्य जंतोरधमस्पदीष्ट ॥ १६

यः । मा । अयातुं । यातुऽधान । इति । आह । यः । वा ।

रक्षाः । शुचिः । अस्मि । इति । आह ।

इंद्रः । तं । हंतु । महता । वधेन । विश्वस्य । जंतोः ।

अधमः । पदीष्ट ॥ १६

यो राक्षसो मामयातुमराक्षसं संतं हे यातुधान हे राक्षसेति संबोध्याह ब्रूते। यो वा यश्च रक्षा राक्षसः शुचिरस्मि शुद्धो भवामि न राक्षसोऽस्मीत्याह ब्रूते तमुभयविधं राक्षसमिंद्रो महता प्रौढेन वधेनायुधेन वज्रेण हंतु। हिनस्तु। स च विश्वस्य सर्वस्य जंतोर्जनस्याधमो निकृष्टः सन् पदीष्ट। पततु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

प्र या जिगाति खर्गलेव नक्तमप द्रुहा तन्वं१ गूहमाना।

वव्राँ अनंताँ अव सा पदीष्ट ग्रावाणो घ्नंतु रक्षस उपब्दैः ॥१७

प्र। या। जिगाति। खर्गलाऽइव। नक्तं। अप। द्रुहा। तन्वं।

गूहमाना।

वव्रान्। अनंतान्। अव। सा। पदीष्ट। ग्रावाणः। घ्नंतु।

रक्षसः। उपब्दैः ॥ १७

या राक्षसी नक्तं रात्रौ द्रुहा द्रोहेण युक्ता खर्गलेवोलूकीव प्रजिगाति प्रगच्छति। किं कुर्वती। तन्वं स्वकीयं शरीरमपगूहमानापह्नुवती प्रकाशयंती सा राक्षस्यनंतानपर्यंतान्वव्रान् गर्तानवपदीष्ट। अवाङ्मुखी पततु। ग्रावाणः सोमाभिषवार्थाः पाषाणाश्चोपब्दैरभिषवशब्दै रक्षसो राक्षसान् घ्नंतु। हिंसंतु ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

वि तिष्ठध्वं मरुतो विक्ष्वि१च्छत गृभायत रक्षसः सं पिनष्टन।

वयो ये भूत्वी पतयंति नक्तभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अध्वरे ॥१८

वि। तिष्ठध्वं। मरुतः। विक्षु। इच्छत। गृभायत।

रक्षसः। सं। पिनष्टन।

वयः। ये। भूत्वी। पतयंति। नक्तऽभिः। ये। वा। रिपः।

दधिरे। देवे। अध्वरे ॥ १८

हे मरुतो यूयं विक्षु प्रजासु वि तिष्ठध्वं। विविधं तिष्ठत। तत्र गूढान्राक्षसान् इच्छतमिच्छत। अन्विच्छत। तदनंतरं रक्षस्त्वान्राक्षसान् गृभायत। गृह्णीत। प्रगृह्णीत। गृहीत्वा च संपिनष्टन। चूर्णयत। ये राक्षसा वयः पक्षिणो भूत्वी भूत्वा नक्तभी रात्रिभी रात्रिषु पतयंति आगच्छंति। ये वा ये च देवे दीप्तेऽध्वरे यागे रिपो हिंसा दधिरे विदधिरे तान्राक्षसान् संपिनष्टनेत्यन्वयः॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्र वर्तय दिवो अश्मानमिंद्र सोमशितं मघवन्त्सं शिशाधि।
प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादभि जहि रक्षसः पर्वतेन॥ १९

प्र। वर्तय। दिवः। अश्मानं। इंद्र। सोमऽशितं। मघऽवन्।
सं। शिशाधि।
प्राक्तात्। अपाक्तात्। अधरात्। उदक्तात्। अभि। जहि।
रक्षसः। पर्वतेन॥ १९

हे इंद्र दिवोऽतरिक्षादश्मानमशनिं प्रवर्तय। प्रेरय राक्षसान् हंतुं। तथा सोमशितं सोमेन तीक्ष्णीकृतं यजमानं हे मघवन् धनवन्निंद्र संशिशाधि। संस्कुरु। अपि च प्राक्तात् प्राच्या अपाक्तात् प्रतीच्या अधरादवाच्या उदक्तादुत्तरतः सर्वस्मादपि दिग्भागाद्रक्षसो राक्षसान् पर्वतेन पर्ववता वज्रेणाभिजहि। मारय॥

॥ अथ विंशी ॥

एत उ त्ये पतयंति श्वयातव इंद्रं दिप्संति दिप्सवोऽदाभ्यं।
शिशीते शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदशनिं यातुमद्भ्यः॥ २०

एते। ऊं इति। त्ये। पतयंति। श्वऽयातवः। इंद्रं।
दिप्संति। दिप्सवः। अदाभ्यं।

शिशीते । शक्रः । पिशुनेभ्यः । वधं । नूनं । सृजत् । अशनिं ।

यातुमत्ऽभ्यः ॥ २०

त्ये त एते राक्षसाः श्वयातवः श्वभिः परिकरभूतैर्हिंसंतः श्वभिः सह यांतो वा पतयंति । पतंति । ये दिप्सवो जिघांसवः संतोऽदाभ्यमहिंस्यमिंद्रं दिप्संति जिघांसंति तेभ्यः पिशुनेभ्यः पिशुनान् कपटान् चंतुं शक्रः शक्तः इंद्रो वधनायुधमशनिरूपं शिशीते । तीक्ष्णीकरोति । यातुमद्भ्यो राक्षसेभ्यो नूनं क्षिप्रमशनिं सृजतु । विसृजतु हननार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

इंद्रो यातूनामभवत्पराशरो हविर्मथीनामभ्याऽविवासतां ।

अभीदु शक्रः परशुर्यथा वनं पात्रेव भिंदन्त्सत एति रक्षसः ॥ २१

इंद्रः । यातूनां । अभवत् । पराऽशरः । हविःऽमथीनां ।

अभि । आऽविवासतां ।

अभि । इत् । ऊं इति । शक्रः । परशुः । यथा । वनं ।

पात्राऽइव । भिंदन् । सतः । एति । रक्षसः ॥ २१

यातूनां हिंसकानां रक्षसामयमिंद्रः पराशरः परातयिता हिंसिताभवत् । कीदृशानां । हविर्मथीनां हवींषि मथ्नतामभिमुखमाविवासतामागच्छतां । अपि चायं शक्र इंद्रो वनं वृक्षजातं परशुर्यथा छिंदन् कुठार इव पात्रेव मृण्मयानि पात्राणि भिंदन् मुद्गर इव च सतः । प्राप्तनामैतत् । यदाह यास्कः । सतः सत इति प्राप्तस्येति । प्राप्तान्रक्षसो राक्षसान् भिंदन् हिंसन् अभ्येति । अभिगच्छति । इदु पूरणे ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

उलूकयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्वयातुमुत कोकयातुं ।

सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृषदेव प्र मृण रक्ष इंद्र ॥ २२

उलूकऽयातुं । शुशुलूकऽयातुं । जहि । श्वऽयातुं । उत ।

कोकऽयातुं ।

सुपर्णऽयातुं । उत । गृध्रऽयातुं । दृषदाऽइव । प्र । मृण ।

रक्षः । इंद्र ॥ २२

उलूकयातुं । उलूकैः परिवारभूतैः सह यातयति हिनस्तीति याति गच्छतीति वोलूकयातुः । यद्वोलूकरूपी यातीत्युलूकयातुः । हे इंद्र तादृशं राक्षसं जहि । विनाशय ॥ तथा च बृहद्देवतायामुक्तं । उलूकययातुं जह्येतान् नानारूपान् निशाचरान् । स्त्रीपुंरूपांश्च तिर्यंचो जिघांसूनिंद्र मे जहीति ॥ एवमुत्तरत्रापि योज्यं । शुशुलूकयातुं । उलूका द्विविधाः । बृहदुलूका अल्पोलुकाश्चेति तत्रोलूकयातुमिति बृहदुलूकाभिप्रायेणोक्तं । शिशुरल्प उलूकः शुशुलूकः । तद्रूपेण वर्तमानं राक्षसं श्वयातुं श्वरूपेण वर्तमानं राक्षसमुतापि च कोकयातुं । कोकश्चक्रवाकः । तद्रूपेण वर्तमानं राक्षसं सुपर्णयातुं । श्येनः । तदाकारं यातुधानमुतापि च गृध्रयातुं गृध्ररूपं च यातुधानं । एतान् सर्वान्नानाकारान् हे इंद्र जहि । किं बहुना दृषदेव पाषाणेनेव वज्रेण रक्षो राक्षसमात्रं प्रमृण । मारय ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

मा नो रक्षो अभि नड्यातुमावतामपोच्छतु मिथुना या

किमीदिना ।

पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽंतरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् ॥ २३

मा । नः । रक्षः । अभि । नट् । यातुऽमावतां । अप । उच्छतु । मिथुना । या । किमीदिना ।
पृथिवी । नः । पार्थिवात् । पातु । अंहसः । अंतरिक्षं । दिव्यात् । पातु । अस्मान् ॥ २३

रक्षो राक्षजातिर्नोऽस्मान् माभिनट् । माभिव्याप्नोतु ॥ नशतेर्व्याप्तिकर्मणो लुङि मंत्रे घसेति च्लेर्लुक् । न माङ्योग इत्यडभावः । तथा यातुमावतां यातनावतां राक्षसानां मिथुना मिथुनानि स्त्रीपुंरूपाणि युगलान्यपोच्छतु । उषा अपि विनाशयतु । अपवर्जयतु । या यानि मिथुनानि किमीदिना किमीदिनानि किमिदं किमिदमिति जिघांसया वर्तमानानि भवंति । अपि च पृथिवी प्रथितेयं भूमिरस्मानोऽस्मान् पार्थिवात्पृथिव्या अंतरिक्षस्य संबंधिनोऽंहसः पापात्पातु । रक्षतु । अंतरिक्षं च दिव्याद्दिवि भवात्पापादस्मान् पातु । रक्षतु ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

इंद्र जहि पुमांसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शाशदानां ।
विग्रीवासो मूरदेवा ऋदंतु मा ते दृशंत्सूर्यमुच्चरंतं ॥ २४

इंद्र । जहि । पुमांसं । यातुऽधानं । उत । स्त्रियं । मायया । शाशदानां ।
विऽग्रीवासः । मूरऽदेवाः । ऋदंतु । मा । ते । दृशन् । सूर्यं । उतऽचरंतं ॥ २४

हे इंद्र पुमांसं पुंरूपधारिणं यातुधानं राक्षसं जहि । मारय । उतापि च मायया वंचनया शाशदानां हिंसंतीं स्त्रियं राक्षसीं च जहि । अपि च मूरदेवा मारणक्रीडा राक्षसा विग्रीवासो विच्छिन्नग्रीवाः संत ऋदंतु । नश्यंतु । ते तथाविधा राक्षसा उच्चरंतमुद्यंतं सूर्यमादित्यं मा दृशन् । मा द्राक्षुः ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यंतसूक्ते प्रति चक्ष्वेत्येषा । सूत्रितं च । यो नः स्रोऽग्निं नरः प्रति चक्ष्व । आ० गृ० ३, ५, । इति ॥

॥ एषा पंचविंशी ॥

प्रति चक्ष्व वि चक्ष्वेंद्रश्च सोम जागृतं।

रक्षोभ्यो वधमस्यतमशनिं यातुमद्भ्यः॥ २५

प्रति। चक्ष्व। वि। चक्ष्व। इंद्रः। च। सोम। जागृतं।

रक्षःऽभ्यः। वधं। अस्यतं। अशनिं। यातुमत्ऽभ्यः॥ २५

हे सोम त्वमिंद्रश्च प्रतिचक्ष्व। प्रत्येकं पश्य राक्षसान्। तथा वि चक्ष्व। विविधं पश्य। यथास्मान्न बाधेरन् तथा पश्येत्यर्थः। युवां च संहतौ जागृतं। जागरूकौ रक्षोवधोद्युक्तौ भवतं। यातुमद्भ्यो हिंसावद्भ्यो रक्षोभ्यो राक्षसेभ्योऽशनिमशनिरूपं वधमायुधमस्यतं। क्षिपतं॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे नवमो वर्गः॥

॥ इति सप्तमे मंडले षष्ठोऽनुवाकः। सप्तमं मंडलं समाप्तं॥

अथाष्टमं मंडलं ।

अष्टमे मंडले दशानुवाकाः । तत्र प्रथमेनुवाके पंच सूक्तानि । तेषु मा चिदन्य-
दिति चतुस्त्रिंशदृचं प्रथमं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते । मा चिच्चतुस्त्रिंशन्मेधातिथिमे-
ध्यातिथी ऐंद्रं बार्हतं द्विप्रगाथादि द्विनिष्टुबंतमाद्यं द्वृचं प्रगाथोऽपश्यत् स घौरः
सन् भ्रातुः कण्वस्य पुत्रतामगात् प्लायोगिश्चासंगो यः स्त्रीभूत्वा पुमानभूत् स
मेध्यातिथये दानं दत्वा स्तुहि स्तुहीति चतसृभिरात्मानं तुष्टाव पत्नी चास्यांगिरसी
शश्वती पुंस्त्वमुपलभ्यैनं प्रीतांत्यया तुष्टावेति । अस्यायमर्थः । अस्य सूक्तस्य मेधा-
तिथिमेध्यातिथिनामानौ द्वावृषी तौ च कण्वगोत्रौ । ऋषिश्चानुक्तगोत्रः प्राङ्मत्या-
त्काण्व इति परिभाषितत्वात् । आद्यस्य द्वृचस्य तु घोरस्य पुत्रः स्वकीयभ्रातुः
कण्वस्य पुत्रतां प्राप्तत्वात्काण्वः प्रगाथाख्य ऋषिः । प्लयोगनाम्नो राज्ञः पुत्र आसं-
गाभिधानो राजा देवशापात् स्त्रीत्वमनुभूय पश्चात्तपोबलेन मेधातिथेः प्रसादात्पुमान्
भूत्वा तस्मै बहु धनं दत्वा स्वकीयमंतरात्मानं दत्तदानं स्तुहि स्तुहीत्यादिभिश्चतसृभि-
रंगिरस्तौत् । अतश्चासावासंगाख्यो राजा ऋषिः । अस्यासंगस्य भार्यांगिरसः
सुता शश्वत्याख्या भर्तुः पुंस्त्वमुपलभ्य प्रीता पत्नी स्यसर्तारमन्वस्य स्थूरमित्यनया
स्तुतवती । अतस्तस्या ऋचः शश्वत्यृषीका । अंत्ये द्वे त्रिष्टुभौ द्वितीयाचतुर्थ्यौ
सतोबृहत्यौ शिष्टा बृहत्यः । कृत्स्नस्य सूक्तस्येंद्रो देवता । स्तुहि स्तुहीत्याद्याश्चतस्र
आत्मकृतस्य दानस्य स्तूयमानत्वात्तद्देवताकाः । अन्वस्येत्यस्या आसंगाख्यो राजा
देवता । या तेनोच्यते सा देवतेति सा देवतेति न्यायात् ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हत-
तृचाशीतावादित एकोनत्रिंशद्विनियुक्ताः । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं । मा चिदन्यद्वि
शंसत मा चिदन्यद्वि शंसतेत्येकया न त्रिंशत् । ऐ० आ० ५. १०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽ-
हनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्य मा चिदन्यदिति वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः ।
सूत्रितं च । मा चिदन्यद्वि शंसत यच्चिद्धि त्वा जना इम इति स्तोत्रियानुरूपौ ।
आ० ७. ४. । इति ॥ आद्यस्तोत्रेऽप्याद्या विनियुक्ता । सूत्रितं च । आ तू न इंद्र
क्षुमंतं मा चिदन्यद्वि शंसत । आ० ५. १२. । इति ॥ उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलादि-
होमेऽप्येषा । सूत्र्यते हि । मा चिदन्यदाग्ने याहि अग्निमीळ इत्येकैकेति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मा चिदन्यद्वि शंसत सखायो मा रिषण्यत ।

इंद्रमित्स्तोता वृषणं सचा सुते मुहुरुक्था च शंसत ॥ १

मा । चित् । अन्यत् । वि । शंसत । सखायः । मा ।

रिषण्यत ।

इंद्रं । इत् । स्तोत । वृषणं । सचा । सुते । मुहुः । उक्था ।

च । शंसत ॥ १

हे सखायः समानख्यानाः स्तोतार इंद्रस्तोत्रादन्यत्स्तोत्रं मा चिद्विशंसत । मैवोच्चारयत । मा रिषण्यत । मा हिंसितारो भवत । अन्यदीयस्तोत्रोच्चारणेन वृथोपक्षीणा मा भवत । सुतेऽभिषुते सोमे वृषणं कामानां वर्षितारमिंद्रमिदिंद्रमेव हे प्रस्तोत्रादयः सचा सह संघीभूय स्तोत । स्तुत । हे प्रशस्त्रादय उक्था चोक्थानि शस्त्राणि चेंद्रविषयाणि यूयं मुहुः पुनः पुनः शंसत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अवक्रक्षिणं वृषभं यथाजुरं गां न चर्षणीसहं ।

विद्वेषणं संवननोभयंकरं मंहिष्ठमुभयाविनं ॥ २

अवऽक्रक्षिणं । वृषभं । यथा । अजुरं । गां । न ।

चर्षणिऽसहं ।

विऽद्वेषणं । संऽवनना । उभयंऽकरं । मंहिष्ठं । उभयाविनं ॥ २

वृषभं यथा वृषभमिवावक्रक्षिणमवकर्षणशीलं शत्रूणां हिंसितारमजुरं जरारहित-महिंसितं वा गां न गामिव वृषभमिव चर्षणीसहं चर्षणीनां मनुष्याणां शत्रुभूता-नामभिभवितारं विद्वेषणं विद्वेष्टारं शत्रूणां संवनना संवननं सम्यक् संभजनीयं स्तोतृभिरुभयंकरं विग्रहानुग्रहयं उभयोः कर्तारं मंहिष्ठं दातृतममुभयाविनं

द्दिव्यपार्थिवलक्षणेनोभयविधधनेनोपेतं । यद्वा स्थावरजंगमरूपेण द्विप्रकारेण रक्षितव्येनोपेतं । अथवोभयविधैः स्तोतृभिर्यष्टृभिश्चोपेतं । एवंविधमिंद्रमित् स्तोतेत्यन्वयः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने यच्चिद्धि त्वेति प्रगाथस्तुवैकल्पिकोऽनुरूपः प्रगाथः । सूत्रं तूदाहृतं ॥

॥ तत्राद्या सूक्ते तृतीया ॥

यच्चिद्धि त्वा जना॑ इ॒मे नाना॒ हव॑न्त ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माकं॒ ब्रह्मे॒दमिं॑द्र भूतु॒ तेऽहा॒ विश्वा॑ च॒ वर्ध॑नं ॥ ३

यत् । चित् । हि । त्वा॒ । जना॑: । इ॒मे । नाना॑ । हव॑न्ते ।

ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माकं॑ । ब्रह्म॑ । इ॒दं । इं॒द्र॒ । भू॒तु॒ । ते॒ । अहा॑ । विश्वा॑ ।

च॒ । वर्ध॑नं ॥ ३

इमे दृश्यमानाः सर्वे जना हे इंद्र त्वामूतये रक्षणाय तर्पणाय वा नाना पृथक् पृथक् यच्चित् यद्यपि हवंते स्तुवंति । हीति पूरणः । तथाप्यस्माकमिदं ब्रह्म स्तोत्रमेव हे इंद्र ते तव वर्धनं वर्धकं भूतु । भवतु । न केवलमिदानीमेवापि तु विश्वाहा सर्वाण्यहानि सर्वेष्वहःसु चेदमेव स्तोत्रं त्वां वर्धयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि त॑र्तूर्यन्ते मघवन्विप॒श्चितो॒ऽर्यो वि॒पो जना॑नां ।

उप॑ क्रमस्व पुरु॒रूप॒मा भ॑र॒ वाजं॒ नेदि॑ष्ठमू॒तये॑ ॥ ४

वि । त॒र्तू॒र्य॒न्ते॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । वि॒पः॒ऽचितः॑ । अ॒र्यः । वि॒पः॑ ।

जना॑नां ।

उप॑ । क्र॒म॒स्व॒ । पु॒रु॒ऽरूप॑ं । आ । भ॒र॒ । वाजं॑ । नेदि॑ष्ठं ।

ऊ॒तये॑ ॥ ४

हे मघवन् धनवन्निंद्र विपश्चितो विद्वांसस्त्वदीयाः स्तोतारोऽर्योऽभिगंतारो जनानां शत्रूणां विपो वेपयितारः संतो यितर्गृंते। ऋशंगापदो वितरंति। अतिक्रामंति। तादृशस्त्वमुपक्रमस्व। उपगच्छाधाव्। पुरुरूपं बहुरूपं नेदिष्ठ मंतिकतमं वाजमन्नसूनये तर्पणायाभराहरास्य ॥

॥ अथ पंचमी ॥

महे चन त्वामद्रिवः परा शुल्काय देयां ।

न सहस्राय नायुताय वज्रिवो न शताय शतामघ ॥ ५

महे। चन। त्वा। अद्रिऽवः। परा। शुल्काय। देयां।

न। सहस्राय। न। अयुताय। वज्रिऽवः। न। शताय।

शतऽमघ ॥ ५

हे अद्रिवो वज्रवन्निंद्र त्वा त्वां। चनेति निपातद्वयसमुदायो विभज्य योजनीयः। महे च महतेऽपि शुल्काय मूल्याय न परादेयां। न विक्रीणानि। हे वज्रिवो वज्रहस्तेंद्र सहस्राय सहस्रसंख्याय च धनाय न परादेयां। अयुताय दशसहस्राय च शुल्काय न परादेयां। हे शतामघ बहुधनेंद्र शताय। बहुनामैतत्। अपरिमिताय च धनाय न परादेयां। न विक्रीणानि। उक्तसंख्याधनादपि त्वं मम प्रियतमोऽसीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वस्याँ इंद्रासि मे पितुरुत भ्रातुरभुंजतः ।

माता च मे छदयथः समा वसो वसुत्वनाय राधसे ॥ ६

वस्यान्। इंद्र। असि। मे। पितुः। उत। भ्रातुः।

अभुंजतः।

माता। च। मे। छदयथः। समा। वसो इति। वसुऽत्वनाय।

राधसे ॥ ६

हे इंद्र त्वं मे मदीयात्पितुर्जनकादपि बखात् वसीयान् वसुमत्तरोऽसि। उतापि च आभुंजतोऽपालयतो मम भ्रातुरपि वसीयान् त्वमधिकोऽसि। हे वसो वासकेंद्र मे मदीया माता च त्वं च समा समौ समानौ संतौ॥ पुमान् स्त्रियेति पुंसः शेषः॥ छदयथः। अर्चतिकर्मायं। मां पूजित कुरुथः। किमर्थं। वसुत्वनाय व्यापनाय राधसे धनाय च। उभयोर्लाभायेत्यर्थः॥

॥ अथ सप्तमी॥

क्वे॑यथ क्वेद॑सि पुरुत्रा चि॒द्धि ते॒ मनः॑।

अल॑र्षि युध्म खजकृत्पुरंदर॒ प्र गा॑यत्रा अगासिषुः॥ ७

क्व॑। इ॒यथ। क्व॑। इत्। अ॒सि। पु॒रु॒ऽत्रा। चि॒त्। हि। ते॒।

मनः॑।

अल॑र्षि। युध्म॒। खज॒ऽकृत्। पु॒रं॒ऽद॒र। प्र। गा॒य॒त्राः।

अ॒गा॒सि॒षुः॥ ७

हे इंद्र क्व कुत्र देश इयथ। गतवानसि पुरा। क्वेत् कुत्र चासि। भवसि। इदानीं वर्तसे। पुरुत्रा चिद्धि बहुषु हि यजमानेषु ते त्वदीयं मनः संचरति। हे युध्म युद्धकुशल खजकृत् युद्धस्य कर्तः हे पुरंदरासुरीणां पुरां दारयितः हे इंद्र अलर्षि। आगच्छ। गानत्रा गानकुशला अस्मदीयाः स्तोतारः प्रागासिषुः। प्रगायंति। स्तुवंति॥ अलर्षीत्येतत् दाधर्त्यादौ। पा० ७. ४. ६५.। इयर्तेर्निपात्यते॥

॥ अथाष्टमी॥

प्रास्मै॑ गायत्रमर्चत वा॒वातु॒र्यः पु॑रंद॒रः।

याभि॑ः का॒ण्वस्योप॑ ब॒र्हिरा॒सदं॒ यास॑द्व॒ज्री भि॒नत्पुरः॑॥ ८

प्र। अ॒स्मै॒। गा॒य॒त्रम्। अ॒र्च॒त॒। व॒वातुः॑। यः। पु॒रं॒ऽद॒रः।

याभिः॑। का॒ण्वस्य॑। उप॑। ब॒र्हिः। आ॒ऽसद॑म्। यास॑त्।

व॒ज्री। भि॒नत्। पुरः॑॥ ८

अच्छा इंद्राय गायत्रं गातव्यं साम गायत्रसंज्ञं वा प्रार्चत । प्रगायत पुरंदरः पुरां दारयिता य इंद्रो वावातुर्वननीयः संभजनीयः । यद्वा वावातुः संभक्तुः स्तोतुर्यं इंद्र पुरंदरः शत्रुपुराणां दारयिता । याभिर्ऋग्भिः कण्वस्य कण्वपुत्रस्य मेधातिथेर्मेध्यातिथेश्च बर्हिर्यज्ञमुपासदमुपासत्तुमुपगंतुं यासत् गच्छेत् वज्री वज्रयुक्तः सन् । याभिश्च ऋग्भिः स्तूयमानः सन् पुरः शात्रवीर्भिनत् भिंद्यात् तास्तु गायत्रं साम गायतेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये ते संति दशग्विनः शतिनो ये सहस्रिणः ।

अश्वासो ये ते वृषणो रघुद्रुवस्तेभिर्नस्तूयमा गहि ॥ ९

ये । ते । संति । दशऽग्विनः । शतिनः । ये । सहस्रिणः ।

अश्वासः । ये । ते । वृषणः । रघुऽद्रुवः । तेभिः । नः । तूयं ।

आ । गहि ॥ ९

हे इंद्र दशग्विनो दशयोजनगामिनो येऽश्वास्ते तव संति विद्यंते ये चान्ये शतिनः शतसंख्याकाः सहस्रिणः सहस्रसंख्याकाः संति । ये ते त्वदीया अश्वासोऽश्वा वृषणः सेचनसमर्था युवानो रघुद्रुवः शीघ्रगामिनश्च तेभिस्तैः सर्वैरश्वैर्नोऽस्मान् तूयं क्षिप्रमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ त्व१द्य सबर्दुघां हुवे गायत्रवेपसं ।

इंद्रं । धेनुं सुदुघामन्यामिषमुरुधारामरंकृतं ॥ १०

आ । तु । अद्य । सबःऽदुघां । हुवे । गायत्रऽवेपसं ।

इंद्रं । धेनुं । सुऽदुघां । अन्यां । इषं । उरुऽधारां ।

अरंऽकृतं ॥ १०

जनयेंद्रं धेनुरूपेण तद्दिरूपेण च निरूपयन् स्तौति । अद्येदानीं धेनुं धेनुरूपमिंद्रं तु चिपयाह्ववे । आह्वये । कीदृशीं धेनुं । सबर्दुघां पयसो दोग्ध्रीं गायत्रवेपसं प्रशस्यवेगां सुदुघां सुखेन दोग्धुं शक्यां । अन्यानुक्तविलक्षणामसृधारां बहूदकधारामिषमेषणीयां वृष्टिं । एतद्रूपेण वर्तमानमरं तमलंकर्तारं पर्याप्तकारिणं वेंद्रं चाह्वये ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यत्तुदत्सूर एतंशं वंकू वातस्य पर्णिना ।

वहत्कुत्समार्जुनेयं शतक्रतुस्त्सरद्गंधर्वमस्तृतं ॥ ११

यत् । तुदत् । सूरः । एतंशं । वंकू इति । वातस्य । पर्णिना ।

वहत् । कुत्सं । आर्जुनेयं । शत क्रतुः । त्सरत् । गंधर्वं ।

अस्तृतं ॥ ११

सूरः सूर्य एतशमेतन्नामकं राजर्षिं यद्यदा तुदत् अव्यथयत तदानीमेतशं रक्षितुं वंकू वक्रगामिनौ वातस्य वायोः सदृशौ पर्णिना पर्णिनौ पतनवंतावीदृशावश्वौ शतक्रतुर्बहुविधकर्मेंद्र आर्जुनेयमर्जुन्याः पुत्रं कुत्समृषिं वहत् । अवहत् । अनयत् । कुत्सेन सार्धं समानं रथमारुह्यैतशरक्षणायागच्छदित्यर्थः । तथा च निगमांतरं । प्रैतशं सूर्ये पस्पृधानं सौवश्व्ये सुष्विमावदिंद्रः । ऋग्वे० १. ६१. १५. । इति । गंधर्वं गवां रश्मीनां धर्तारं सूर्यमस्तृतं केनाप्यहिंसितं त्सरत् । अत्सरत् । छद्मगत्यागच्छत् । सूर्येण योद्धुं गतवानित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

य ऋते चिदभिश्रिषः पुरा जत्रुभ्य आतृदः ।

संधाता संधिं मघवा पुरूवसुरिष्कर्ता विह्रुतं पुनः ॥ १२

यः । ऋते । चित् । अभिऽश्रिषः । पुरा । जत्रुऽभ्यः ।

आऽतृदः ।

संऽधाता । संऽधिं । मघऽवा । पुरुऽवसुः । इष्कर्ता ।

विऽह्रुतं । पुनरिति ॥ १२

य इंद्रोऽभिश्रिषोऽभिश्लेषणात्संधानद्रव्यादृते चित् विनापि जत्रुभ्यो ग्रीवास्थः सकाशादातृद आतर्दनात् आ रुधिरनिःस्रवणात् पुरा पूर्वमेव संधिं संधातव्यं तं संधाता संयोजयिता भवति मघवा धनवान् पुरूवसुर्बहुधनः स इंद्रो विह्रुतं विच्छिन्नं पुनरिष्कर्ता संस्कर्ता भवति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मा भूम निष्ट्या इवेंद्र त्वदरणा इव ।

वनानि न प्रजहितान्यद्रिवो दुरोषासो अमन्महि ॥ १३

मा । भूम । निष्ट्याःऽइव । इंद्र । त्वत् । अरणाःऽइव ।

वनानि । न । प्रऽजहितानि । अद्रिऽवः । दुरोषासः ।

अमन्महि ॥ १३

हे इंद्र त्वत्तस्त्वत्प्रसादात् निष्ट्या इव। नीचैर्भूता हीना निष्ट्याः । त इव वयं मा भूम । तथारणा इवारणा दुःखिन इव वयं मा भूम । अपि च प्रजहितानि प्रक्षीणानि शाखादिभिर्वियुक्तानि वनानि न वृक्षजातानीव वयं पुत्रादिभिर्वियुक्ता मा भूम । हे अद्रिवो वज्रवन्निंद्र दुरोषास आधितुमन्यैर्दुर्धर्षसमर्थाः दुर्गेषु गृहेषु निवसंतो वा वयममन्महि । त्वां स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अमन्महीदनाशवो नुग्रासश्च वृत्रहन् ।

सकृत्सु ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ १४

अमन्महि। इत्। अनाशवः। अनुग्रासः। च। वृत्रऽहन्।

सकृत्। सु। ते। महता। शूर। राधसा। अनु। स्तोमं।

मुदीमहि॥ १४

हे वृत्रहन् वृत्रस्यासुरस्य हंतरिंद्र अनाशवोऽशीघ्रा अत्वरमाणा अनुग्रासोऽनुग्रा अनुद्गूर्णाश्च संतो वयं भक्तिश्रद्धापुरःसरं शनैस्त्वाममन्महीत्। स्तुम एव। हे शूर वीर्यवन्निंद्र ते त्वदर्थं सकृदेकवारमपि महता प्रभूतेन राधसा धनेन हविर्लक्षणेन सह सु शोभनं स्तोमं स्तोत्रमनुमुदीमहि। अनुमोदेमहि। अनुब्रवामेत्यर्थः॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यदि स्तोमं मम श्रवदस्माकमिंद्रमिंदवः।

तिरः पवित्रं ससृवांस आशवो मंदंतु तुग्र्यावृधः॥ १५

यदि। स्तोमं। मम। श्रवत्। अस्माकं। इंद्रं। इंदवः।

तिरः। पवित्रं। ससृऽवांसः। आशवः। मंदंतु।

तुग्र्याऽवृधः॥ १५

अयमिंद्रो मम मदीयं स्तोत्रं यदि श्रवत् शृणुयात् तदानीं तमिंद्रमस्माकमस्मदीया इंदवः सोमा मदंतु। मादयंतु। हर्षयंतु। कीदृशाः सोमाः तिरस्तिर्यगवस्थितं पवित्रं पवनसाधनं दशापवित्रं ससृवांसः प्राप्नुवंतः। दशापवित्रेण पूता इत्यर्थः। आशवः शीघ्रं मदजनकास्तुग्र्यावृधस्तुग्र्याभिः सतीवर्यैकधनाख्याभिरद्भिर्वर्धमानाः॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः॥

॥ अथ षोडशी ॥

आ त्व१द्य सधस्तुतिं वावातुः सख्युरा गहि।

उपस्तुतिर्मघोनां प्र त्वावत्वधा ते वश्मि सुष्टुतिं॥ १६

आ । तु । अद्य । सधऽस्तुतिं । ववातुः । सख्युः । आ । गहि ।

उपऽस्तुतः । मघोनां । प्र । त्वा । अवतु । अधं । ते । वश्मि ।

सुऽस्तुतिं ॥ १६

हे इंद्र ववातुः सं भक्तुः त्वां सेवमानस्य सख्युः स्तोतुः सधस्तुतिमन्यैः ऋत्विग्भिः सह क्रियमाणां स्तुतिमद्येदानीं तु क्षिप्रमागहि । आगच्छ । मघोनां हविष्मता- मन्येषामपि यजमानानामुपस्तुभिः स्तोतं त्वा त्वां प्रावतु । प्रगच्छतु । प्रतर्पयतु वा । अधाधुना सुष्टुतिं द्विषयां शोभनां स्तुतिमहमपि वश्मि । कामये ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

सोता हि सोममद्रिभिरेमेनमप्सु धावत ।

गव्या वस्त्रेव वासयंत इन्नरो निर्धुक्षन्वक्षणाभ्यः ॥ १७

सोत । हि । सोमं । अद्रिऽभिः । आ । ईं । एनं । अप्ऽसु । धावत ।

गव्या । वस्त्राऽइव । वासयंत । इत् । नरः । निः । धुक्षन् । वक्षणाभ्यः ॥ १७

हे अध्वर्यवोऽद्रिभिर्ग्रावभिः सोमं सोत । हिरवधारणे । अभिषुणुतैव ॥ एन- मिममप्सु वसतीवरीष्वाधावत । कर्म्मसोमस्य शवनं कुरुत । अद्याप्यग्रहे हिंगादाहुत इत्यादिभिर्मंत्रैर्वसतीवरीष्वाधवनं सोमस्य क्रियते । नतत्कुरुतेत्यर्थः । गव्या गवि भवानि वस्त्रेव वस्त्राण्याच्छादकानि चर्माणीव मेषान् वासयंत इवाच्छादयंत एव नरो नेतार इंद्रस्यानुचरा मरुतो वक्षणाभ्यो नदीभ्यो नदीनामर्थाय निर्धुक्षन् उदकानि निर्दुहंति । क्षारयंति । यत एवमतः कारणादिंद्रयागाय सोममद्रि- भिरभिषुणुतैव । मोदासिष्टेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अध ज्मो अधं वा दिवो बृहतो रोचनादधि ।

अया वर्धस्व तन्वा गिरा ममा जाता सुक्रतो पृण ॥ १८

अध । ज्मः । अध । वा । दिवः । बृहतः । रोचनात् । अधि ।

अया । वर्धस्व । तन्वा । गिरा । मम । आ । जाता ।

सुक्रतो इति सुऽक्रतो । पृण ॥ १८

हे इंद्र अधाधुना ज्मः । जमंति गच्छंत्यस्यामिति ज्मा पृथिवी । तस्याः सकाशादध वापि वा दिवोऽन्तरिक्षाद्बृहतो महतो रोचनात् नक्षत्रैर्दीप्यमानात्स्वर्गाद्वागत्य । अधिः पंचम्यर्थानुवादी । अयानया तन्वा ततया विस्तृतया मम मदीयया गिरा स्तुत्या वर्धस्व । वृद्धो भव । हे सुक्रतो शोभनकर्मवन्निंद्र जाता जातानस्मदीयान् जनानापृण । अभिलषितैः फलैरापूरय ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इंद्राय सु मदिन्तमं सोमं सोता वरेण्यं ।

शक्र एनं पीपयद्विश्वया धिया हिन्वानं न वाजयुं ॥ १९

इंद्राय । सु । मदिन्ऽतमं । सोमं । सोत । वरेण्यं ।

शक्रः । एनं । पीपयत् । विश्वया । धिया । हिन्वानं । न ।

वाजऽयुं ॥ १९

हे अध्वर्यव इंद्रायेंद्रार्थं मदिन्तमं मादयितृतमं वरेण्यं वरणीयं यं भजनीयं सोमं सु सोत । अभिषुत । कुत इत्यत आह । शक्र इंद्रो विश्वया धिया सर्वया क्रिययाग्निष्टोमादिलक्षणया हिन्वानं प्रीणयंतं वाजयुमन्नमात्मन इच्छंतमेनं यजमानं । नेति संप्रत्यर्थीयः संप्रति पीपयत् । वर्धयति । अतः कारणात्तस्मा इंद्राय सोमं सुनुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

मा त्वा सोमस्य गल्दया सदा याचन्नहं गिरा ।

भूर्णिं मृगं न सवनेषु चुक्रुधं क ईशानं न याचिषत् ॥ २०

मा । त्वा । सोमस्य । गल्दया । सदा । याचन् । अहं । गिरा ।

भूर्णिं । मृगं । न । सवनेषु । चुक्रुधं । कः । ईशानं । न ।

याचिषत् ॥ २०

हे इंद्र त्वां सवनेषु यज्ञेषु सोमस्य गल्दया गालनेनास्रावणेन गिरा स्तुत्या च युक्तोऽहं सदा सर्वदा याचन् याचमानः सन् मा चुक्रुधं मा क्रोधयानि। बहुशो याच्यमाने त्वयि क्रोधो जायते तं सोमस्य गालनेन स्तुत्या चापनयामीत्यर्थः। कीदृशं त्वां। भूर्णिं भर्तारं मृगं न सिंहमिव भीमं। स्वामिन इंद्रस्य याचने लौकिकन्यायं दर्शयति। लोके को वा पुरुष ईशानमीश्वरं स्वामिनं न याचिषत्। न याचेत। सर्व एव हि याचते। अतोऽहमपि त्वां स्वामिनं याच इति भावः॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मदेनेषितं मदमुग्रमुग्रेण शवसा ।

विश्वेषां तरुतारं मदच्युतं मदे हि ष्मा ददाति नः ॥ २१

मदेन । इषितं । मदं । उग्रं । उग्रेण । शवसा ।

विश्वेषां । तरुतारं । मदऽच्युतं । मदे । हि । स्म ।

ददाति । नः ॥ २१

मदेन मादयित्वा स्तोत्रेषितं प्रेषितं मद मदकरं सोमसुग्रमुद्गूर्णं रसमुग्रेणोद्गूर्णेनाधिकेन शवसा बलेन युक्त इंद्रः पिबत्विति शेषः। पीत्वा च विश्वेषां सर्वेषां शत्रूणां तरुतारं तरीतारं जेतारं मदच्युतं मदस्य शत्रूणां गर्वस्य च्यावयितारं पुत्रं मदे सोमपानेन जनिते हर्षे सति नोऽस्माभ्यं ददाति खलु। अतः सोमं पिबत्वित्यर्थः॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

शेवारे वार्या पुरु देवो मर्ताय दाशुषे ।

स सुन्वते च स्तुवते च रासते विश्वगूर्तो अरिष्टुतः ॥ २२

शेवारे । वार्या । पुरु । देवः । मर्ताय । दाशुषे ।

सः । सुन्वते । च । स्तुवते । च । रासते । विश्वऽगूर्तः ।

अरिऽस्तुतः ॥ २२

शेवारे । शेवं सुखं । तस्य गमके यज्ञे दाशुषे चरुपुरोडाशादीनि दत्तवते यजमानाय पुरु पुरूणि बहूनि वार्याणि वरणीयानि धनानि देवो दानादिगुणयुक्त इंद्रो रासते । ददाति । स एव सुन्वते च सोमाभिषवं कुर्वते व स्तुवते च स्तोत्रं कुर्वते च धनानि रासते । कीदृशः सः । विश्वगूर्तो विश्वेषु सर्वेषु कार्येषूद्यतः अतः प्रवृत्तोऽरिष्टुतोऽरिभिः प्रेरयितृभिः प्रशस्तः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

एंद्र याहि मत्स्व चित्रेण देव राधसा ।

सरो न प्रास्युदरं सपीतिभिरा सोमेभिरुरु स्फिरं ॥ २३

आ । इंद्र । याहि । मत्स्व । चित्रेण । देव । राधसा ।

सरः । न । प्रासि । उदरं । सपीतिऽभिः । आ । सोमेभिः ।

उरु । स्फिरं ॥ २३

हे इंद्र आयाहि । आगच्छ । हे देव द्योतमान चित्रेण दर्शनीयेन राधसा धनेन सोमलक्षणेन मत्स्व । माद्य । सपीतिभिर्ऋत्विग्भिः सह पीयमानैः सोमेभिः सोमैरुरु विस्तीर्णं स्फिरं प्रवृद्धमुदरमात्मीयं जठरं सरो न सर इवाप्रासि । आपूरय ॥ प्रा पूरणेऽदादिकः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिने ब्रह्मशस्त्र आ त्वेति सैकत्रिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूत्यते हि । आ त्वा सहस्रमा शतं मम त्वा सूर उदित इति ब्राह्मणाच्छंसिनः । आ० ७, ४, । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्विंशी ॥

आ त्वा सहस्रमा शतं युक्ता रथे हिरण्यये ।
ब्रह्मयुजो हरय इंद्र केशिनो वहंतु सोमपीतये ॥ २४

आ । त्वा । सहस्रं । आ । शतं । युक्ताः । रथे । हिरण्यये ।
ब्रह्मऽयुजः । हरयः । इंद्र । केशिनः । वहंतु । सोमऽपीतये ॥ २४

हे इंद्र त्वा त्वां सहस्रं सहस्रसंख्याका हरयस्त्वदीया अश्वा आवहंतु । आनयंतु-
स्मद्यज्ञं । तथा शतं शतसंख्याकाश्च भवदीया अश्वास्त्वामावहंतु । यद्यपि द्वावेवास्य
हरी तथापि तद्विभूतयोऽन्येऽपि बहवोऽश्वाः संति : ननु युगपदनेकैरश्वैः कथं यातुं
शक्यत इत्यत आह युक्ता इति । हिरण्मये स्वर्णविकारे ॥ हिरण्यशब्दाद्विकारार्थे
विहितस्य मयट ऋत्व्यवास्त्व्येत्यादौ मलोपो निपात्यते ॥ तादृशे रथे युक्ताः संबद्धाः ।
संबद्धाः । बहूनामश्वानां शीघ्रगमनाय रथे नियुक्तत्वाद्युगपदेव सर्वैरश्वैर्गंतुं शक्यत
इति भावः । कीदृशा हरयः । ब्रह्मयुजा ब्रह्मणा परिदृढेनेंद्रेण युक्ताः । यद्वा
ब्रह्मणास्मदीयेन स्तोत्रेणास्माभिर्दत्तेन हविषा वा युक्ताः केशिनः । केशाः केसराः ।
तैर्युक्ताः । किमर्थमिंद्रस्य वहनं तत्राह । सोमपीतये सोमस्य पानाय । यथास्मदीयं
सोमं पिबेदत आवहंत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

आ त्वा रथे हिरण्यये हरी मयूरशेप्या ।
शितिपृष्ठा वहतां मध्वो अंधसो विवक्षणस्य पीतये ॥ २५

आ । त्वा । रथे । हिरण्यये । हरी इति । मयूरऽशेप्या ।
शितिऽपृष्ठा । वहतां । मध्वः । अंधसः । विवक्षणस्य ।
पीतये ॥ २५

पूर्वं हर्योर्विभूतिरूपा अश्वा इंद्रमावहंत्विति प्रार्थितं । अधुना तावेवेंद्रमावह-
तामिति प्रार्थ्यंते । हिरण्यये हिरण्मये रथे युक्तौ मयूरशेप्या मयूरशेपौ । मयूर-

वर्णलोपो यद्योस्तौ ॥ सुपां सुलुगिति विभक्तेर्ड्यादेशः ॥ शितिपृष्ठा श्वेतपृष्ठौ । एवं-भूतावश्वौ हे इंद्र त्वामावहतां । किमर्थं । मध्वो मधुरस्यान्यविषयांधसो वस्तुमिष्टस्य स्तुत्यस्य । यद्वा वोढव्यस्य प्राप्तव्यस्यांधसोऽन्नस्य सोमरूपस्य पीतये पानार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

पिबा त्व१स्य गिर्वणः सुतस्य पूर्वपा इव ।

परिष्कृतस्य रसिन इयमासुतिश्चारुर्मदाय पत्यते ॥ २६

पिब । तु । अस्य । गिर्वणः । सुतस्य । पूर्वपाःऽइव ।

परिऽकृतस्य । रसिनः । इयं । आऽसुतिः । चारुः । मदाय ।

पत्यते ॥ २६

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीय स्तुतिभिः संभजनीयेंद्र सुतस्याभिषुतस्यास्य सोमस्य ॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ इममभिषुतं सोमं तु क्षिप्रं पिब । तत्र दृष्टांतः । पूर्वपा इव । पूर्वः सर्वेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यः प्रथमभाक्षी सन् पिबतीति पूर्वपा वायुः । स इवेंद्रवायवे मुख्ये ग्रहे सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं पिबेत्यर्थः । कीदृशस्य सोमस्य । परिष्कृतस्याभिषवादिभिः संस्कृतस्य ॥ संपर्युपेभ्य इति करोते-र्भूषणे सुट् । परिनिविभ्य इति सुटः षत्वं ॥ रसिनो रसवतः । अपि चेयमासुति-रयमासवो मदकरस्याकः शोभनः सोमरसो मदाय हर्षाय हर्षजननाय पत्यते । संवद्यते ॥ पतल्ट गतौ ॥ यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा ॥ मदाय मदस्य पत्यते । ईष्टे । मदोत्पादने शक्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

य एको अस्ति दंसना महाँ उग्रो अभि व्रतैः ।

गमत्स शिप्री न स योषदा गमद्धवं न परि वर्जति ॥ २७

यः । एकः । अस्ति । दंसना । महान् । उग्रः । अभि । व्रतैः ।

गमंत् । सः । शिप्री । न । सः । योषत् । आ । गमत् ।

हवं । न । परि । वर्जति ॥ २७

य इंद्र एकः केवलोऽसहाय एव व्रतैरात्मीयैः कर्मभिरभ्यस्ति शत्रूनभिभवति । अथ दंसना कर्मणा महानधिकोऽन एवोग्र उद्गूर्णबलः शिप्री । शिप्रं शिरस्त्राणं ॥ प्रशंसायामिनिः ॥ शोभनशिरस्त्राणः । यद्वा शिप्रे हनू नासिके वा । तद्वान् स इंद्रो गमत् । गच्छतु । प्राप्नोतु सर्वदा । स नाहयो न योषत् । न पृथग्भवतु । न वियुक्तो भवतु ॥ गमेर्यौतेश्च लेट्यडागमः । इतश्चलोप इतीकारलोपः । गमेर्बहुलं छंदसीति शपो लुक् । यौतेः सिब्बहुलमिति सिप् ॥ हवमस्मदीयं स्तोत्रं चागमत् । अभिगच्छतु । प्राप्नोतु । न परिवर्जति । न परिवर्जयतु । न परित्यजतु । सर्वदास्मदीयं स्तोत्रं चेंद्रः प्राप्नोत्विति यावत् ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

त्वं पुरं चरिष्णवं वधैः शुष्णस्य सं पिणक् ।

त्वं भा अनु चरो अध द्विता यदिंद्र हव्यो भुवः ॥ २८

त्वं । पुरं । चरिष्णवं । वधैः । शुष्णस्य । सं । पिणक् ।

त्वं । भाः । अनु । चरः । अध । द्विता । यत् । इंद्र ।

हव्यः । भुवः ॥ २८

हे इंद्र त्वं शुष्णस्य शोषकस्यासुरस्य चरिष्णुं चरणशीलं ॥ वा छंदसीत्यमि पूर्वत्वस्य विकल्पितत्वाद्यणादेशः ॥ पुरं निवासस्थानं वधैर्वज्रादिभिरायुधैः सं पिणक् । समचूर्णयः । अभांक्षीरित्यर्थः ॥ पिनष्टेर्लङि मध्यमैकवचने रूपमेतत् ॥ अथापि च भा भासमानस्त्वमनुचरः । तं शुष्णं हंतुमन्वगच्छः । यद्वाथ शुष्णस्य पुरभेदननानंतरं भा दीप्तीस्त्यमनु चरः । अन्वगच्छः । प्राप्तवानित्यर्थः । हे इंद्र त्वं यद्यदा द्विता द्विधा द्विविधैः स्तोतृभिर्यष्टृभिश्च हव्यो ह्वातव्यो भुवः भवेः तदानीं त्वं शुष्णस्य पुरं सं पिणगित्यन्वयः ॥ भवतेर्लेटि सिप्यडागमः । छंदसः शपो लुक् । भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधादुवङ् ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे मम त्वेति वैकल्पिकोऽनुरूपस्तृचः ॥ सूत्रं तु पूर्वमुदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्त एकोनत्रिंशी ॥

अमं त्वा सूर उद्दिते मम मध्यंदिने दिवः।

अमं प्रपित्वे अपिशर्वरे वसवा स्तोमासो अवृत्सत ॥ २९

अमं। त्वा। सूरे। उत्ऽइते। मम। मध्यंदिने। दिवः।

अमं। प्रऽपित्वे। अपिऽशर्वरे। वसो इति। आ। स्तोमासः॥

अवृत्सत ॥ २९

सूरे सूर्ये उदित उदयं प्राप्ते पूर्वाह्णसमये मम स्तोमासः स्तोत्राणि हे वसो वासकेन्द्र त्वामावृत्सत। आवर्तयंतु। अस्मदभिमुख्यं गमयंतु। तथा दिवो दिवसस्य मध्यंदिने मध्याह्नेऽपि मदीया स्तोमास्त्वामावर्तयंतु। तथा प्रपित्वे प्राप्ते दिवसस्यावसाने सायाह्नेऽपि मदीयाः स्तोमास्त्वामावर्तयंतु। अपिशर्वरे। शर्वरो रात्रिर्णप्तः कालोऽपिशर्वरः। शार्वरे कालेपि मदीयाः स्तोमास्त्वामावर्तयंतु॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

स्तुहि स्तुहीदेते घा ते मंहिष्ठासो मघोनां ॥

निंदिताश्वः प्रपथी परमज्या मघस्य मेध्यातिथे ॥ ३०

स्तुहि। स्तुहि। इत्। एते। घ। ते। मंहिष्ठासः। मघोनां॥

निंदितऽअश्वः। प्रऽपथी। परमऽज्याः। मघस्य।

मेध्यऽअतिथे ॥ ३०

आसंगो राजर्षिर्मेध्यातिथये बहु धनं दत्वा तमृषिं दत्तदानस्य स्वस्य स्तुतौ प्रेरयति। हे मेध्यातिथे यतःहोऽतिथ एनत्संतं वरं स्तुहि स्तुहीत्। पुनः पुनरस्मान् प्रशंसैव। मोदास्व। औदासीन्यं मा कार्षीः। एते घ एते खलु वयं मघोनां धनवतां मध्ये ते तुभ्यं मघस्य धनस्य मंहिष्ठासो दातृतमाः। अतोऽस्मान् स्तुहीत्यर्थः। कास्तौ स्तुतिः तामाह। निंदिताश्वः: यस्य वीर्येण परेषामश्वा निंदिताः कुत्सिता भवंति

ताद्दशः । प्रपथी । प्रकृष्टः पंथाः प्रपथः । तद्वान् सन् । मार्गवर्तीत्यर्थः । परमज्याः उत्कृष्टज्यः । अनेन धनुरादिकं लक्ष्यते । उत्कृष्टायुधयुक्त इत्यर्थः । यद्वा परमानुत्कृष्टाञ्छत्रूञ्जिनाति हिनस्तीति परमज्याः ॥ ज्या वयोहानौ । अस्मादातो मनिन्क्विब्विच् ॥ एवंभूतोऽस्वनासंग इति स्तुहीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

आ यदश्वान्वनन्वतः श्रद्धयाहं रथं रुहं ।

उत वामस्य वसुनश्चिकेतति यो अस्ति याद्वः पशुः ॥ ३१

आ । यत् । अश्वान् । वनन्ऽवतः । श्रद्धया । अहं ।

रथं । रुहं ।

उत । वामस्य । वसुनः । चिकेतति । यः । अस्ति । याद्वः ।

पशुः ॥ ३१

वनन्वतो वननवतः संभक्तवतोऽश्वांस्तुरगानहं प्रायोगिः श्रद्धयादरातिशयेन युक्तः सन् यद्यदा हे मेध्यातिथे त्वदीये रथ आरुहं आरोहयं ॥ रुहेरंतर्भावितण्यर्थात् लिङि लृटहरुहिभ्य इति च्लेरङादेशः ॥ तदानीं मामेवं स्तुहि । उतापि च । प्रकृतस्तुत्यपेक्ष एष समुच्चयः । वामस्य वननीयस्य वसुनो धनस्य ॥ पूर्ववत्कर्मणि षष्ठी । ईदृशं धनं चिकेतति । एष आसंगो दातुं जानाति । याद्वो यदोर्वंशभवः । यद्वा यदवो मनुष्याः । तेषु प्रसिद्धः पशुः ॥ लुप्तमत्वर्थमेतत् ॥ पशुमान् । यद्वा पशुः पश्यतेः । सूक्ष्मस्य द्रष्टा य आसंगोऽस्ति विद्वत् एष चिकेततीत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

य ऋज्रा मह्यं मामहे सह त्वचा हिरण्यया ।

एष विश्वान्यभ्यस्तु सौभगासंगस्य स्वनद्रथः ॥ ३२

यः। ऋज्रा। मह्यं। ममहे। सह। त्वचा। हिरण्ययां।

एषः। विश्वानि। अभि। अस्तु। सौभंगा। आऽसंगस्यं।

स्वनत्ऽरंथः ॥ ३२

एषमेवं मां स्तुहीत्यासंगो मेध्यातिथिं ब्रूते। य आसंगस्तात्मा ऋज्रा गमनशीलानि धनानि हिरण्मया हिरण्मय्या त्वचा चर्मणास्तरणेन सह सहितानि मह्यं मेध्यातिथये ममहे ददौ॥ मंहतिर्दानकर्मा॥ एष आसंगस्तात्मा स्वनद्रथः शब्दायमानरथः सन् विश्वानि व्याप्तानि सौभगानि धनानि शत्रूणां स्वभूतान्यभ्यस्तु। अभिभवतु ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

अध प्लायोगिरति दासदन्यानासंगो अग्ने दशभिः सहस्रैः।

अधोक्षणो दश मह्यं रुशंतो नळा इव सरसो निरंतिष्ठन् ॥ ३३

अधं। प्लायोगिः। अति। दासत्। अन्यान्। आऽसंगः।

अग्ने। दशऽभिः। सहस्रैः।

अधं। उक्षणः। दशं। मह्यं। रुशंतः। नळाःऽइंव। सरंसः।

निः। अतिष्ठन् ॥ ३३

अधापि च प्लायोगिः प्रयोगनाम्नः पुत्र आसंगा नाम राजा दशभिर्दशगुणितैः सहस्रैः सहस्रसंख्याकैर्गवादिभिरन्यान्दातॄनतिदासत्। अतिक्रम्य ददाति। अधानंतरमुक्षणः सेचनसमर्था मह्यमासंगेन दत्ता रुशंतो दीप्यमाना दश दशगुणितसहस्रसंख्याकास्ते गवादयो नळा इव। नळास्तटाकोद्भवास्तृणविशेषाः। ते यथा सरसस्तटाकात्संघशो निर्गच्छंति तथैव मह्यं दत्ता गवादयोऽस्मादासंगान्निरतिष्ठन्। निर्गत्यावास्थिषत। एवमेवंप्रकारेण मां स्तुहीति मेध्यातिथिं प्रत्युक्तत्वाद्देवतासां चक्षणान्दवां प्रायोगिरासंग ऋषिः स एव देवतेत्येतदुपपन्नं भवति ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

अन्वस्य स्थूरं ददृशे पुरस्तादनस्थ ऊरुरवरंबमाणः ।

शश्वती नार्यभिचक्ष्याह सुभद्रमर्य भोजनं बिभर्षि ॥ ३४

अनु । अस्य । स्थूरं । ददृशे । पुरस्तात् । अनस्थः । ऊरुः ।

अवऽरंबमाणः ।

शश्वती । नारी । अभिऽचक्ष्य । आह । सुऽभद्रं । अर्य ।

भोजनं । बिभर्षि ॥ २४

असमासंगो राजा कदाचिद्देवशापेन नपुंसको बभूव । तस्य पत्नी शश्वती अतर्नं पुंसकत्वेन खिन्ना सती महत्तपस्तेपे । तेन च तपसा स च पुंस्त्वं प्राप । प्राप्त-पुंव्यंजनं तं रात्रावुपलभ्य प्रीता शश्वत्यनया तमस्तौत् ॥ अस्यासंगस्य पुरस्तात्पुरो-भागे गुह्यदेशे स्थूरं स्थूलं वृत्तं सत्पुंव्यंजनमनुददृशे । अनुदृश्यते । अनस्थोऽस्थिरहितश्च स चावयव ऊरुरूर्विस्तीर्णोऽवरंबमाणोऽतिदीर्घत्वेनाधोमुखं लवमानः ॥ यद्वा ऊरुः सुपां सुलुगिति द्विवचनस्य सुः ॥ ऊरू प्रत्यवलंबमानो भवति । शश्वती नामांगिरसः सुता नारी तस्यासंगस्य भार्याभिचक्ष्य संभूतमवयवं निशि दृष्ट्वा हे अर्य स्वामिन् भर्तः सुभद्रमतिशयेन कल्याणं भोजनं भोगसाधनं बिभर्षि धारयसीत्याह । ब्रूते ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षोडशो वर्गः ॥

इदं वसो इति द्विचत्वारिंशदृचं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य मेधातिथेरांगिरसस्य च प्रियमेधस्यार्षं । मिन्धि विश्वा इत्यादिके द्वे मेधातिथेरेव । स्वादवः सोमा इत्येषानुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । इंद्रो देवता । अंत्ये द्वे ऋचौ विभिंदोर्दानस्तुतित्वात्तद्देवताके । तथा चानुक्रांतं । इदं वसो द्विचत्वारिंशन्मेधातिथ्यांगिरसौ प्रियमेधः स्वादवोऽनुष्टबंत्याभ्यां मेधातिथिर्विभिंदोर्दानं तुष्टावेति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ ज्योतिष्टोमे मरुत्वतीय आद्यस्तृचोऽनुचरः । सूत्रितं हि । इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ५. १४. । इति ॥ द्वितीये रात्रिपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिन एष स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रितं च । इदं वसो सुतमंध इंद्रेहि मत्स्यंधसः । आ० ६. ४. । इति ॥ प्रथमे चतुर्थेऽहन्यपि मरुत्वतीयस्यानुचरस्तृचः । सूत्रितं च । तं त्वा यज्ञेभिरीमह इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदं वसो सुतमंधः पिबा सुपूर्णमुदरं ।

अनाभयिन्ररिमा ते ॥ १

इदं । वसो इति । सुतं । अंधः । पिब । सुऽपूर्णं । उदरं ।

अनाभयिन् । ररिम । ते ॥ १

हे वसो वासयितरिंद्र इदं पुरो वर्तमानं सुतमभिषुतमंधोऽन्नं सोमलक्षणं पिब । अथोदरं त्वदीयं जठरं सुपूर्णमतिशयेन सुपूर्णं भवति तथेत्यर्थः । हे अनाभयिन् । आ समंताद्बिभेतीत्याभयी ॥ बिभेतेरौणादिक इनिः ॥ नाभयत्यनाभयी । तादृश हे इंद्र ते तुभ्यं त्वदर्थं ररिम । अन्नलक्षणं सोमं दद्मः ॥ रा दाने । छांदसो लिट् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नृभिर्धूतः सुतो अश्नैरव्यो वारैः परिपूतः ।

अश्वो न निक्तो नदीषु ॥ २

नृऽभिः । धूतः । सुतः । अश्नैः । अव्यः । वारैः । परिऽपूतः ।

अश्वः । न । निक्तः । नदीषु ॥ २

नृभिरध्वर्युभिर्नेतृभिरृत्विग्भिर्धूत आधूतोऽदाभ्यग्रह आधवनेन संस्कृतोऽश्नैरश्मभिर्ग्रावभिः करणभूतैः सुतोऽध्वर्युभिरभिषुतोऽव्योऽवेर्मेषस्य वारैर्वालैः परिपूतः । दशापवित्रस्य नाभिं कुरुते शुक्लं वलव्याः पवित्रमशोतं भवतीति । नदीषु नदनशीलास्वप्स्वश्वो न अश्व इव निक्तो निर्णिक्तः शोधितः । यथाश्वः स्नातोऽश्वोऽपगतमलः सन् दीप्तो भवत्येवं वसतीवर्याख्याभिरद्भिरभिषुतः सोमो दीप्तो भवतीत्यर्थः । ईदृशो यः सोमस्तं ते पिबामित्युत्तरया संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं ते यवं यथा गोभिः स्वादुमकर्म श्रीणंतः ।

इंद्र त्वास्मिन्त्सधमादे ॥ ३

तं । ते । यवं । यथा । गोभिः । स्वादुं । अकर्म । श्रीणंतः ।

इंद्र । त्वा । अस्मिन् । सधऽमादे ॥ ३

तं पूर्वोक्तगुणं सोमं हे इंद्र ते त्वदर्थं यवं यथा यवमयं सवनीयपुरोडाशमिव गोभिर्गविभवैः क्षीरादिभिः श्रयणद्रव्यैः श्रीणंतो मिश्रीकुर्वंतः स्वादुं रसत्वेन स्वादनीयमकर्म । अकार्ष्म ॥ कृञो मंत्रे घसेति च्लेर्लुक् ॥ यस्मादेवं तस्मात् हे इंद्र त्वा त्वां तादृशं सोमं पातुमस्मिन्वर्तमाने सधमादे सहसदने यज्ञ आह्वयामीति शेषः ॥

महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशीताविंद्र इत्सोमपा इत्येतदादिसूक्तशेषः शंसनीयः अंत्यास्तिस्रो वर्जयित्वा तत्रापि स्वादव इत्येतां परित्यज्य तत्स्थाने न ह्यन्यं बळाकरमित्येतामावपेत् । तदेव पंचमारण्यके सूत्रितं । इंद्र इत्सोमपा एक इत्येतत्प्रभृतीनां तिस्र उत्तमा उद्धरति । तासां स्वादवः सोमा आ याहीत्येतामुद्धृत्य न ह्यन्यं बळाकरमित्येतां प्रत्यवदधाति । ऐ० आ० ५. ६. । इति ॥ पंचमेऽहनि मरुत्वतीय इंद्र इदित्यनुचरस्तृचः । सूत्र्यते हि । इंद्र इत्सोमपा एक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. १२. । इति॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

इंद्र इत्सोमपा एक इंद्रः सुतपा विश्वायुः ।

अंतर्देवान्मर्त्यांश्च ॥ ४

इंद्रः । इत् । सोमऽपाः । एकः । इंद्रः । सुतऽपाः ।

विश्वऽआयुः ।

अंतः । देवान् । मर्त्यान् । च ॥ ४

इंद्र इदिंद्र एव एवे देवान् मर्त्यान् मनुष्यांश्चांतर्मध्ये देवेषु च मध्ये सोमपाः कृत्स्नस्य सोमस्य पाता । नान्ये । ते ह्येकदेशभाजः । अत एव सुतपाः सुतस्याभिषुतस्यास्मदीयस्य सोमस्य कार्त्स्न्येन पाता । इंद्र एक एव विश्वायुः । स चेंद्रः सर्वाचो भवति । धानाकरंभादिरूपाण्यपि सवनेष्विंद्रायैव हूयंते तदभिप्रायेणेदमुच्यते ॥ अत एवंविध इंद्रोऽस्मदीयं हविः स्वीकरोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न यं शुक्रो न दुराशीर्न तृप्रा उरुव्यचसं ।

अपस्पृण्वते सुहार्दं ॥ ५

न । यं । शुक्रः । न । दुःऽआशीः । न । तृप्राः । उरुऽव्यचसं ।

अपऽस्पृण्वते । सुऽहार्दं ॥ ५

उरुव्यचसं विस्तीर्णव्यापनं सुहार्दं सुहृदयं यमिंद्रं शुक्रो रसाधिक्येन दीप्तः सोमो नापस्पृणुते ॥ स्पृ प्रीतिबलयोरपोपसर्गवशात् प्रीत्यभावे वर्तते ॥ तस्मा च प्रीत्यभावो निवार्यते । न प्रीणयतीति न अपि तु प्रीणयत्येव । तथा दुराशीर्दुःखेन निष्पाद्याशीराश्रयणद्रव्यं यस्य तार्तीयसवनिकस्य सोमस्य सोऽपि यमिंद्रं नापस्पृणुते प्रीणयत्येव । तृप्रास्तर्पका अन्ये चरुपुरोडाशादयश्च यमिंद्रं नापस्पृण्वते न न प्रीण-अपि तु प्रीणयंत्येव तमिंद्रं स्तुम इति शेषः । यद्वापेत्युपसर्गो धात्वर्थानुवादकः । त्वमिंद्रं शुक्रादयो नापस्पृण्वते न प्रीणयंति । उरुव्यचसमिति हेतुगर्भं विशेषणं ॥ यतोऽयमिंद्र उरुव्यचा विस्तीर्णव्याप्तिकोऽतः कारणादपर्याप्ताः संतः शुक्रादयः प्रीणयितुं न शक्नुवंतीति भावः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गोभिर्यदीमन्ये अस्मन्मृगं न व्रा मृगयंते ॥

अभित्सरंति धेनुभिः ॥ ६

गोभिः । यत् । ईं । अन्ये । अस्मत् । मृगं । न । व्राः ।

मृगयंते ।

अभिऽक्षरंति । धेनुऽभिः ॥ ६

यत् येऽस्मदस्मत्तोऽन्य ऋत्विग्यजमाना ईमेनमिंद्रं गोभिर्गवि अवैः क्षीरादिभिः संस्कृतैः सोमैः सहिताः संतो मृगयंते अन्विष्यंते । तत्र दृष्टांतः । व्रा वरीतारो जालादिभिरावारयैर्निरुंधाना व्याधा मृगं न । यथा मृगमन्विष्यंति तद्वदनधिकारिण एव बलादिंद्रस्यान्वेषणे वर्तंत इत्यर्थः ॥ मृग अन्वेषण इति धातुः ॥ ये च जना धेनुभिः । धेनुरिति वाङ्नाम । वाग्भिः स्तुतिभिरप्यभिक्षरंति अभिमुखं कुत्सितं गच्छंति । सम्यक् स्तोतुं न शक्नुवंतीत्यर्थं ॥ क्षर कद्यगतौ ॥ तथाविधा जना इंद्रं नोपलभंत इत्यर्थः ॥

दशरात्रे तृतीयेऽहनि मरुत्वतीयस्य त्वय इंद्रस्येति तृचोऽनुचरः । सूत्रितं हि । तं तमिद्राधसे मह त्वय इंद्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आश्व ७, १०, । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

त्वय इंद्रस्य सोमाः सुतासः संतु देवस्य ।

स्वे क्षये सुतपाव्नः ॥ ७

त्वयः । इंद्रस्य । सोमाः । सुतासः । संतु । देवस्य ।

स्वे । क्षये । सुतऽपाव्नः ॥ ७

देवस्य दानादिगुणयुक्तस्येंद्रस्य पानार्थं त्वयः सवनत्रयरूपेण त्रिधा वर्तमानाः स्वे क्षये स्वकीये यज्ञगृहे सुतासोऽभिषुताः संतु । भवंतु । सुतपाव्नः । हेतुगर्भं विशेषणमेतत् । यस्मादयमिंद्रोऽभिषुतस्यैव सोमस्य पाता तस्मादभिषुताः संत्वित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्रयः कोशासः श्चोतंति तिस्रश्चम्वः सुपूर्णाः ।

समाने अधि भार्मन् ।

त्रयः । कोशासः । श्चोतंति । तिस्रः । चम्वः । सुऽपूर्णाः ।

समाने । अधि । भार्मन् ॥ ८

त्रयस्त्रिसंख्याकाः कोशासः कोशाः सोमस्याश्रयभूता द्रोणकलशपूतभृदाधवनीयाख्याः श्चोतंति । क्षरंति । इंद्रार्थं सोमं स्रावयंति । तिस्रस्त्रिविधाः सवनत्रयेवर्तमानाश्चम्वश्चमसाश्च सुपूर्णा इंद्रयागाय सोमैः सुपूरिता आसन् । एतत्सर्वं कुत्रेति चेत् उच्यते । समान एकस्मिन्नेव भार्मन् भर्मणि भरे ऋत्विग्भिर्भ्रियमाणे यज्ञे । अधि सप्तम्यर्थानुवादी ॥

॥ अथ नवमी ॥

शुचिरसि पुरुनिःष्ठाः क्षीरैर्मध्यत आशीर्तः ।

दध्ना मंदिष्ठः शूरस्य ॥ ९

शुचिः । असि । पुरुनिःऽस्थाः । क्षीरैः । मध्यतः । आऽशीर्तः ।

दध्ना । मंदिष्ठः । शूरस्य ॥ ९

हे सोम त्वं शुचिरसि । दशापवित्रेण शोधितो भवसि । स त्वं पुरुनिःष्ठा पुरुषु बहुषु पात्रेषु ग्रहचमसादिषु निःशेषेण स्थाता गच्छतो मध्ये मैत्रावरुणग्रहादौ क्षीरैः पयःप्रभृतिभिः स्रतपाद्रव्यैराशीर्तो मिश्रणेन संस्कृतया । तृतीये सवने दध्ना आशीर्तः । एवंभूतस्त्वं शूरस्य विक्रांतस्येंद्रस्य मंदिष्ठो मादयितृतमो भव ॥

॥ अथ दशमी ॥

इमे त इंद्र सोमास्तीव्रा अस्मे सुतासः ।

शुक्रा आशिरं याचंते ॥ १०

इमे । ते । इंद्र । सोमाः । तीव्राः । अस्मे इति । सुतासः ।

शुक्राः । आऽशिरं । याचंते ॥ १०

हे इंद्र ते त्वदीया इमे सोमास्तीव्रास्तीव्रमदा अस्मे अस्माभिरध्वर्युभिः सुतासोऽभिषुताः शुक्राः शुद्धाः संत आशिरं क्षीरादिकं श्रयणद्रव्यं त्वां याचंते । तान् श्रीणीहीत्युत्तरत्रान्वयः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ताँ आशिर पुरोळाशमिंद्रेमं सोमं श्रीणीहि ।

रेवंतं हि त्वा शृणोमि ॥ ११

तान् । आऽशिरं । पुरोळाशं । इंद्र । इमं । सोमं ।

श्रीणीहि ।

रेवंतं । हि । त्वा । शृणोमि ॥ ११

हे इंद्र तान् पूर्वोक्तान् सोमानाशिरं श्रयणद्रव्यं च क्षीरादिकं श्रीणीहि मिश्रय यागार्थं । तदनंतरं पुरोळाशं धानाकरंभादिलक्षणं सवनीयपुरोडाशमिमममदीयं सोमं च श्रीणीहि । मिश्रय । प्रथमं भक्षितं पुरोळाशं पश्चात्पीतेन सोमेन संयोजयेत्यर्थः । तत्र प्रार्थने को हेतुरिति चेत् । हि यस्माद्रेवंतं रयिमंतं । रयेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणं ॥ बहुलधनं त्वां शृणोमि त्वं बहुधन इति सर्वत्र श्रूयसे अतः कारणात् त्वामेव प्रार्थयामहे ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

हृत्सु पीतासो युध्यंते दुर्मदासो न सुरायां ।

ऊधर्न नग्ना जरंते ॥ १२

हृत्ऽसु । पीतासः । युध्यंते । दुःऽमदासः । न । सुरायां ।

ऊधः । न । नग्नाः । जरंते ॥ १२

हे इंद्र पीतासस्त्वया पीताः सोमा हृत्सु हृदयेषु त्वदीयेषु युध्यंते । परस्परं संप्रहारं कुर्वंते । तत्र दृष्टांतः । सुरायां पीतायां जायमाना दुर्मदासो न दुष्टमदा यथा पातारं मादयंति तद्वत्वां मादयितुं परस्परं युध्यंत इत्यर्थः । अपि च नग्नाः । छंदांसि तानि न जहतीति नग्ना स्तोतारः । ते चोधनं पयसा पूर्णं गवादेरूध इव संपूर्णं त्वां जरंते । स्तुवंति ॥ जरतिः स्तुतिकर्मा ॥

षष्ठेऽहनि यदि रैवतसामसाध्यं पृष्ठस्तोत्रं तदा निष्केवल्ये रेवाँ इदित्यनुरूपस्तृचः । सूत्रितं हि । रेवतीर्नः सधमादे रेवाँ इद्रेवतः स्तोतेति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८. १. । इति ॥

॥ तत्रे प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥

रेवाँ इद्रेवतः स्तोता स्यात्त्वावतो मघोनः ।

प्रेदु हरिवः श्रुतस्य ॥ १३

रेवान् । इत् । रेवतः । स्तोता स्यात् । त्वाऽवतः । मघोनः ।

प्र । इत् । ऊं इति । हरिऽवः । श्रुतस्य ॥ १३

हे हरिवो हरिवन् ॥ मतुवसो रुरिति नकारस्य रुत्वं ॥ हरी अश्वौ । तद्वंश्चिंद्र रेवतो रयिमतो बहुधनोपेतस्य तव स्तोता रेवान् स्यात् । रयिमान् भवेत् । इच्छब्दोऽवधारणे । धनवान् भवेदेव न तु दारिद्र्यं प्राप्नोति । उक्तमेवार्थं कैमुतिकन्यायेन द्रढयति । त्वावतस्त्वत्सदृशस्य ॥ युष्मदस्मद्भ्यां छंदसि सादृश्य उपसंख्यानमिति वतुप् ॥ मघोनो मघवतो धनाढ्यस्य श्रुतस्य विश्रुतस्य सर्वत्र प्रख्यातस्यान्यस्यापि स्तोता प्रेदु स्यादित्यनुषज्यते । प्रस्यात् । प्रभवेदेव न तु जिहीयते । किमु वक्तव्यं तव स्तोता धनवान् भवेदेवेति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उक्थं चन शस्यमानमगोररिरा चिकेत ।

न गायत्रं गीयमानं ॥ १४

उक्थं । च॒न । श॒स्यमा॑नं । अगोः॑ । अ॒रिः । आ । चि॒केत॒ ।

न । गा॒यत्रं॑ । गी॒यमा॑नं ॥ १४

गायतेर्गीः । अगोरस्तोतुररिः शत्रुरिंद्रः शस्यमानं होत्रा पठ्यमानमुक्थं चन शस्त्रमप्या चिकेत । अभिजानाति ॥ कित ज्ञाने । छांदसो लिट् ॥ नेति संप्रत्यर्थे । न संप्रति प्रस्तोत्रादिभिर्गीयमानं गायत्रं गातव्यं साम यद्वा गायत्राख्यमपि चिकेते-त्येव । अतः कारणाद्वयमपि तमिंद्रं स्तुम इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मा न॑ इंद्र पीय॒त्नवे॒ मा शर्ध॑ते॒ परा॑ दाः ।

शिक्षा॑ शचीवः॒ शची॑भिः ॥ १५

मा । नः॒ । इं॒द्र॒ । पी॒य॒त्नवे॑ । मा । शर्ध॑ते । परा॑ । दाः॒ ।

शिक्ष॑ । श॒ची॒ऽवः॒ । शची॑भिः ॥ १५

हे इंद्र त्वं पीयत्नवे॥ पीयतिर्वधकर्मा ॥ वधशीलाय हिंसाकारिणे शत्रवे नोऽस्मान्मा परादाः। मा परित्याक्षीः। मा च शर्धतेऽभिभवित्रेऽस्मान्मा परादाः ॥ शृधु प्रसहन इति धातुः ॥ अपि तु हे शचीवः शक्तिमन्निंद्र शचीभिरात्मीयैः कर्मभिः शिक्ष। अस्माननुशाधि। यद्वा शिक्षतिर्दानकर्मा। अभीष्टं धनमस्मभ्यं देहि। यद्वा शत्रून् जेतुं शिक्ष। शक्तान् कर्तुमिच्छ ॥ शकेः सनंतस्य सनि मीमेती-त्यादेशेऽभ्यासलोपे च कृते लोटि रूपमेतत् ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

प्रथमे रात्रिपर्याये ब्राह्मणस्ये वयमु त्वेति स्तोत्रियस्तृचः। सूत्रितं च। वयमु त्वा तदिदर्था वयमिंद्र त्वायवोऽभि। आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते षोडशी ॥

व॒यमु॑ त्वा त॒दिद॑र्था॒ इंद्र॑ त्वा॒यंतः॒ सखा॑यः ।

कण्वा॑ उ॒क्थेभि॑र्जरंते ॥ १६

वयं । ऊं इति । त्वा । तदित्ऽअर्थाः । इंद्र । त्वाऽयंतः ।

सखायः ।

कण्वाः । उकथेभिः । जरंते ॥ १६

हे इंद्र त्वायवस्त्वामात्मन इच्छंतः सखायः समानख्याना वयं तदिदर्थाः यस्त्वद्विषयं स्तोत्रं तदिदस्तदेवार्थः प्रयोजनं येषां तादृशाः संतस्त्वा त्वां जरामहे । स्तुमहे । उ इति पूरणः । कण्वाः कण्वगोत्रोत्पन्ना अस्मदीयाः पुत्रादयस्तोकथेभिरुक्थैः शस्त्रैर्जरंते । त्वां स्तुवंति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

न घेमन्यदा पपन वज्रिन्नपसो नविष्टौ ।

तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ १७

न । घ । इ । अन्यत् । आ । पपन । वज्रिन् । अपसः ।

नविष्टौ ।

तव । इत् । ऊं इति । स्तोमं । चिकेत ॥ १७

हे वज्रिन् वज्रवन्निंद्र अपसोऽपस्विनः कर्मवतस्तव संबंधिनि नविष्टावभिनवे यागे वर्तमानोऽहमन्यत् त्वद्विषयादन्यत्स्तोत्र न घें नैवापपन । अभिष्टौमि ॥ पनतेः स्तुतिकर्मण उत्तमे णलि लिटि रूपं ॥ अपि तु तवेदु तवैव स्तोमं स्तोत्रं चिकेत । अभिजानामि । त्वामेव सर्वदा स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इच्छंति देवाः सुन्वंतं न स्वप्नाय स्पृहयंति ।

यंति प्रमादमतंद्राः ॥ १८

इच्छंति । देवाः । सुन्वंतं । न । स्वप्नाय । स्पृहयंति ।

यंति । प्रऽमादं । अतंद्राः ॥ १८

सुन्वंतं सोमाभिषवं कुर्वंतं यजमानं देवा इंद्रादयः सर्वं इच्छंति रचितुं । स्वप्नाय न स्पृहयंति । स्वप्नावस्थां तस्य सुन्वतो नघ्नंति । सर्वदा प्रबुद्धमेव कुर्वंतीत्यर्थः ॥ स्पृहेरीप्सित इति कर्मणि चतुर्थी । स्पृह ईप्सायां चुरादिरदंतः ॥ यत एवमतः कारणादतंद्रा अनालसा देवाः प्रमादं प्रकर्षेण मदकरं तदीयं सोमं यंति । प्राप्नुवंति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

ओ षु प्र याहि वाजेभिर्मा हृणीथा अभ्य१स्मान् ।

महाँ इव युवजानिः ॥ १९

ओ इति । सु । प्र । याहि । वाजेभिः । मा । हृणीथाः ।

अभि । अस्मान् ।

महान्ऽइव । युवऽजानिः ॥ १९

हे इंद्र वाजेभिर्वाजैरस्मभ्यं दातव्यैरन्नैः साकमस्मानभि आभिमुख्येन सु सुष्ठु प्र प्रकर्षेण ओ आ उ याहि । शीघ्रमायाह्येव ॥ आगच्छेव । मा हृणीथाः । मा क्रुध्यस्व ॥ हृणीयतिः क्रुध्यतिकर्मा । यद्वा मा लज्जां प्राप्नुहि ॥ हृणीङ् लज्जायामिति कण्ड्वादौ पठ्यते ॥ तत्र दृष्टांतः । महानिव युवजानिः । युवतिर्जाया यस्य स तथोक्तः । जायाया निङिति समासांतो निङादेशः ॥ ईदृशो महान् गुणैरधिकोऽपि यथा स्वभार्यां प्रति निर्लज्जः सन् शीघ्रं गच्छति तद्वत् ॥

॥ अथ विंशी ॥

मो ष्व१द्य दुर्हणावांत्सायं करदारे अस्मत् ।

अश्रीर इव जामाता ॥ २०

मो इति । सु । अद्य । दुःऽहनावात् । सायं । करत् ।

आरे । अस्मत् ।

अश्रीरःऽइव । जामाता ॥ २०

दुर्हणावान्। परैर्दुःसहनं दुर्हणं। महानिंद्रोऽद्येदानीमस्मदारेऽस्माकं समीप आगच्छतु। स सुष्टुतिशयेन सार्धं दिवसस्यावसानं सायंकालं मो करत्। मा कार्षीत्॥ करोतेर्माङि लुङि कृमृदृरुहिभ्य इति च्लेरङादेशः॥ जामाता। जायन्ते इति जा अपत्यं। तस्य निर्माता दुहितुःपतिः। अभ्मीर इव। न भीरभीः। तदस्यास्तीत्यभीरः॥ मत्वर्थीयो रः॥ गुणैर्विहीनः कुत्सितो जामाता यथा दारहरणसा-नोऽप्यासायंकालं विलंबते। तद्वत् कालविलंबं मा कृथा इत्यर्थः॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रिंशो वर्गः॥

॥ अथैकविंशी॥

विद्मा ह्यस्य वीरस्य भूरिदावरीं सुमतिं।

त्रिषु जातस्य मनांसि॥ २१

विद्म। हि। अस्य। वीरस्य। भूरिऽदावरीं। सुऽमतिं।

त्रिषु। जातस्य। मनांसि॥ २१

अस्येंद्रस्य वीरस्य विक्रांतस्य भूरिदावरीं बहुधनस्य दात्रीं सुमतिं कल्याणीं मतिमनुग्रहबुद्धिं विद्मा हि। जानीमः खलु। तथा त्रिषु पृथ्व्यादिषु त्रिषु लोकेषु जातस्य तत्कार्यार्थं प्रादुर्भूतस्य मनांसि हृदयानि च जानीमः। अतस्तस्येंद्रस्य यथा प्रीतिर्जनिष्यते तथा स्तोत्रं कुर्म इत्यर्थः॥

॥ अथ द्वाविंशी॥

आ तू षिंच कण्वमंतं न घा विद्म शवसानात्।

यशस्तरं शतमूतेः॥ २२

आ। तु। सिंच। कण्वऽमंतं। न। घ। विद्म। शवसानात्।

यशःऽतरं। शतऽऊतेः॥ २२

हे अध्वर्यो कण्वमंतं ॥ कणतिः शब्दकर्मा ॥ कण्वाः स्तोतारः । यद्वा कण्वगोत्रा ऋषयः तैर्युक्तमिंद्रमुद्दिश्य तु चिद्रमासिंच । सोमं जुहुधि । शयशानात् । शवो बलं । तद्दिवावरतोऽतिबलात् शतमूतेः । शतं बहुनामैतत् । बह्व्य ऊतयो रक्षा यस्मिन् स शतमूतिः । तादृशादस्मादिंद्रादन्यमन्यतरं शविष्ठतरं पुरुं न कं नैव विद्म । जानीमः । अतस्तमेवोद्दिश्य सोमं जुहुधीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

ज्येष्ठेन सोतरिंद्राय सोमं वीराय शक्राय ।

भरा पिबन्नर्याय ॥ २३

ज्येष्ठेन । सोतः । इंद्राय । सोमं । वीराय । शक्राय ।

भर । पिबत् । नर्याय ॥ २३

हे सोतरभिषोतरध्वर्यो वीराय विक्रांताय शक्राय शक्तियुक्ताय नर्याय नृभ्यो हितायेंद्राय ज्येष्ठेन मुख्येनैंद्रवायवग्रहेण । स हि धाराग्रहाणां मध्ये ज्येष्ठः । तेन सोमं भर । हर । आहर । वीर्यं प्रापय । स चेंद्रः पिबतु । तं सोमं पिबतु ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

यो वेदिष्ठो अव्यथिष्वश्वावंतं जरितृभ्यः ।

वाजं स्तोतृभ्यो गोमंतं ॥ २४

यः । वेदिष्ठः । अव्यथिषु । अश्वऽवंतं । जरितृऽभ्यः ।

वाजं । स्तोतृऽभ्यः । गोऽमंतं ॥ २४

य इंद्रोऽव्यथिष्वव्यथयितृषु सुखकरेषु स्तोतृषु वेदिष्ठोऽतिशयेन वेदिता लब्धा स्तोत्रस्य ज्ञाता स इंद्रो जरितृभ्यः शंसितृभ्यः होत्रादिभ्यः स्तोतृभ्यः प्रस्तोत्रादिभ्यश्चाश्वावंतं बहुभिरश्वैरुपेतं गोमंतं बहुभिर्गोभिरुपेतं संतं वाजमन्नं बलं वा ददातीति शेषः ॥

अभीमांसमंतेऽनिरात्रे प्रथमे पर्याये होतुः शस्त्रे परार्थं पन्यमिति स्तोत्रियस्तृचः ॥ छंदोगैरस्य तृचस्य सूत्रगानत्वात् छंदोगानां प्रथमं साम स्तोत्रिय इति हि सूत्रं ॥

॥ तत्राद्या सप्तमे पंचविंशी ॥

पन्यंपन्यमित्सोतार आ धावत मद्याय ।

सोमं वीराय शूराय ॥ २५

पन्यंऽपन्यं । इत् । सोतारः । आ । धावत । मद्याय ।

सोमं । वीराय । शूराय ॥ २५

हे सोतारोऽभिषोतारोऽध्वर्यवो मद्याय मादयितव्याय वीराय विक्रांताय शूराय शौर्यवत इंद्राय पन्यं पन्यमित् सर्वत्र स्तुत्यमेव सोममाधावत । अभिगमयत । प्रयच्छतेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

पाता वृत्रहा सुतमा घा गमन्नारे अस्मत् ।

नि यंसते शतमूतिः ॥ २६

पाता । वृत्रऽहा । सुतं । आ । घ । गमत् । न । आरे ।

अस्मत् ।

नि । यंसते । शतंऽऊतिः ॥ २६

सुतमभिषुतं सोमं पाता पानशीलः ॥ ताच्छीलिकस्तृन् । न लोकाव्ययेति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥ वृत्रहा वृत्रस्यासुरस्य हंतेंद्र आगमत् । घेत्यवधारणे । आगच्छत्वेव । अस्मदस्मत्त आरे दूरदेशे मा भवतु । आगत्य च शतमूतिर्बहुविधरक्षण इंद्रो नियंसते । अस्मदीयान् शत्रून्नियच्छतु । तिरस्करोतु । यद्वा धनान्यस्मभ्यं नियच्छतु । ददातु ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

एह हरी ब्रह्मयुजा शग्मा वक्षतः सखायं ।

गीर्भिः श्रुतं गिर्वणसं ॥ २७

आ । इह । हरी इति । ब्रह्मऽयुजा । शग्मा । वक्षतः ।

सखायं ।

गीःऽभिः । श्रुतं । गिर्वणसं ॥ २७

(ब्रह्मयुजा ब्रह्मणा मंत्रेण स्तोत्रेण हविषा वा युज्यमानौ शग्मौ सुखकरौ यक्तौ वा ईदृशौ हरी अश्वाविंद्राख्यं सखायं समानख्यानं मित्रभूतमिंद्रमावक्षतः । आवहतां । कीदृशमिंद्रं । गीर्भिः स्तुतिभिः श्रुतं प्रापितगांभीर्यं गिर्वणसं गिरां संभक्तारं स्तुतिभिः संभजनीयं वा ॥)

॥ अथाष्टाविंशी ॥

स्वादवः सोमा आ याहि श्रीताः सोमा आ याहि ।

शिप्रिन्नृषीवः शचीवो नायमच्छा सधमादं ॥ २८

स्वादवः । सोमाः । आ । याहि । श्रीताः । सोमाः ।

आ । याहि ।

शिप्रिन् । ऋषिऽवः । शचीऽवः । न । अयं । अच्छ ।

सधऽमादं ॥ २८

हे शिप्रिन् । शिप्रं शिरस्त्राणं । यद्वा शिप्रे हनू नासिके वा । तद्वन् हे ऋषीवः ऋषिभिः स्तोतृभिर्युक्त शचीवः शक्तिमन् । एवंभूत हे इंद्र अस्मदीया इमे सोमाः स्वादवः । अभिषवादिभिः संस्कृतत्वेनास्वादनार्हा जाताः । अतस्त्वमायाहि । आगच्छ । तथा ते सोमाः श्रीताः । पयआदिभिः श्रयणद्रव्यैर्मिश्रिताः संस्कृताः । अतोऽप्यायाहि । आगच्छ । नेति संप्रत्यर्थे । न संप्रत्ययं स्तोमा सधमादं सह मादयितव्यं त्वामच्छाभिमुखं स्तौतीति शेषः । अतोऽप्यायाहीत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनत्रिंशी ॥

स्तुतश्च यास्त्वा वर्धंति महे राधसे नृम्णाय ।

इंद्र कारिणं वृधंतः ॥ २९

स्तुतः । च । याः । त्वा । वर्धंति । महे । राधसे । नृम्णाय ।

इंद्र । कारिणं । वृधंतः ॥ २९

हे इंद्र कारिणं कर्मणां कर्तारं वृधंतो वर्धयंतो ये स्तुतः स्तोतारः । याश्च त्वदीया स्तुतयस्ता त्वां वर्धंति । किमर्थं । महे महते राधसे धनाय नृम्णाय बलाय च । उभयोर्लाभार्थं । ते तदुभयं लभंत इत्यध्याहारः । यद्वोत्तरत्र ते सत्रा दधिरे शवांसीति संबंधः ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

गिरश्च यास्ते गिर्वाह उक्था च तुभ्यं तानि ।

सत्रा दधिरे शवांसि ॥ ३०

गिरः । च । याः । ते । गिर्वाहः । उक्था । च । तुभ्यं । तानि ।

सत्रा । दधिरे । शवांसि ॥ ३०

हे गिर्वाहो गीर्भिः स्तुतिभिर्वहनीयेंद्र ते तुभ्यं क्रियमाणा गिरश्च स्तुतिरूपाश्च वाचो याः संति । उक्था चोक्थानि च शस्त्ररूपाणि च वचांसि तुभ्यं त्वदर्थं क्रियमाणानि यानि संति तानि सर्वाणि सत्रा सहैव शवांसि बलानि दधिरे । तव विदधिरे ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

एवेदेष तुविकूर्मिर्वाजाँ एको वज्रहस्तः ।

सनादमृक्तो दयते ॥ ३१

एव । इत् । एषः । तुविऽकूर्मिः । वाजान् । एकः ।

वज्रऽहस्तः ।

सनात् । अमृक्तः । दयते ॥ ३१

एष एवेंद्रस्तुविकूर्मिर्बहुकर्मा । इदिति पूरकः । एकः सर्वेषु देवेषु मुख्यो वज्रहस्तो वज्रबाहुः सनात् चिरकालादारभ्याष्टृतः शत्रुभिरबाधितः । एवंभूतः स इंद्रो वाजानन्नानि बलानि वा दयते । स्तोतृभ्यो ददाति ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

हंता वृत्रं दक्षिणेनेंद्रः पुरू पुरुहूतः ।

महान्महीभिः शचीभिः ॥ ३२

हंता । वृत्रं । दक्षिणेन । इंद्रः । पुरु । पुरुऽहूतः ।

महान् । महीभिः । शचीभिः ॥ ३२

अयमिंद्रो दक्षिणेन हस्तेनैकेनैव वृत्रमावरकमसुरं हंता साधु हतवान् ॥ हंतेः साधुकारिणि तृन् । न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ पुरु पुरुषु ॥ सुपां सुलुगिति विभक्तेर्लुक् ॥ बहुषु देशेषु पुरुहूतो महीभिर्महतीभिः शचीभिः क्रियाभिः शक्तिभिर्वा महान् सर्वस्य उत्कृष्टः । एवंभूत इंद्रोऽस्मान्रक्षत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

यस्मिन्विश्वाश्चर्षणय उत च्यौत्ना ज्रयांसि च ।

अनु घेन्मंदी मघोनः ॥ ३३

यस्मिन् । विश्वाः । चर्षणयः । उत । च्यौत्ना । ज्रयांसि । च ।

अनु । घ । इत् । मंदी । मघोनः ॥ ३…

विश्वाः सर्वाश्चर्षणयः प्रजा यस्मिन्निंद्रे वर्तंते मदधीना भवंति । उतापि च च्यौत्ना च्यौत्नानि । बलनामैतत् । प्रच्युतिसाधनानि बलानि च ज्रयांसि शत्रुविषयाण्यभिभवनानि यस्मिन्निंद्रे वर्तंते ॥ ज्रि अभिभवन इति धातुः ॥ स इंद्रो मघोनः । मघं हविर्लक्षणं धनं । तद्वतो यजमानाननु मंद्यनुमोदको भवति । घेदिति पूरकौ । यद्वा मंदी स्तुत्यः स इंद्रस्तानतुरक्षतीति शेषः । अथवा अस्य मघोनो धनवत इंद्रस्य मंदी स्तोतानुकूलो भवति एष एतानीत्युत्तरत्रैकवाक्यता ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

एष एतानि चकारेंद्रो विश्वा योऽति शृण्वे ।

वाजदावा मघोनां ॥ ३४

एषः । एतानि । चकार । इंद्रः । विश्वा । यः । अति । शृण्वे ।

वाजऽदावा । मघोनां ॥ ३४

एष इंद्रो विश्वा विश्वानि च्यौत्न्यैतानि वृत्रवधादीनि वीर्याणि । यद्वा पृथिव्यादीनि भूतजातानि तानि चकार । कृतवान् । य इंद्रो बलैरतिशयितः शृण्वे श्रूयते सर्वत्र श्रूयते । अपि च स इंद्रो मघोनां हविष्मतां यजमानानां वाजदावा वाजस्यान्नस्य दाता भवति ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

प्रभर्ता रथं गव्यंतमपाकाच्चिद्यमवंति ।

इनो वसु स हि वोड्हा ॥ ३५

प्रऽभर्ता । रथं । गव्यंतं । अपाकात् । चित् । यं । अवति ।

इनः । वसु । सः । हि । वोड्हा ॥ ३५

प्रभर्ता प्रहर्ता प्रकर्षेण भरणीय इंद्रो रथं रंहणं गव्यंतं गा इच्छंतं यं स्तोतारमपाकाद्विप्रकृष्टाच्छत्रोः । चिच्छब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । विप्रकृष्टादप्यवति रक्षति स हि स खलु लोकेन ईश्वरः सन् वसु धनं वोड्हा साधुवाही भवति ॥ वहेः साधुकारिणि तृन् । अतो न लोकाव्ययेति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

सनिता विप्रो अर्वद्भिर्हंता वृत्रं नृभिः शूरः ।

सत्योऽविता विधंतं ॥ ३६

स॒निता । विप्रः॑ । अर्व॑त्ऽभिः । हन्ता॑ । वृ॒त्रम् । नृऽभिः॑ । शूरः॑ ।

स॒त्यः । अ॒वि॒ता । वि॒धन्त॑म् ॥ ३६

विप्रो मेधावी इंद्रोऽर्वद्भिरश्वैर्वाहनभूतैः सनिता गंतव्यं संभक्ता । तथा शूरः शौर्योपेतः सन् नृभिर्नेतृभिर्मरुद्भिः सार्धं वृत्रमावरकमसुरं हंता साधुघाती । अपि च विधंतं परिचरंतं यजमानं सत्यः साधुरवितथस्वभावो वा स इंद्रोऽविता परिचरतो यजमानस्य रक्षिता भवति ॥ सर्वविधीनां छंदसि विकल्पितत्वादत्र कस्यचिद्यष्ठो न प्रवर्तते ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

यज॑ध्वैनं प्रियमेधा॒ इन्द्रं॑ स॒त्राचा॒ मन॑सा ।

यो भू॒त्सोमैः॑ स॒त्यम॑द्वा ॥ ३७

यज॑ध्व । ए॒न॒म् । प्रि॒य॒ऽमे॒धाः॒ । इन्द्र॑म् । स॒त्राचा॑ । मन॑सा ।

यः । भूत् । सोमैः॑ । स॒त्यऽम॑द्वा ॥ ३७

हे प्रियमेधाः । प्रियोऽनुकूलो मेधो यज्ञो येषां ते तथोक्ताः । आत्मनि पूजार्थं बहुवचनं । प्रियमेधा ऋषिः स्वात्मानं संबोध्य ब्रूते । हे प्रियमेधाः सत्राचा सहांचता व्याप्तव्येनेंद्रेण सह वर्तमानेन मनसा चित्तेनैनमिंद्रं यजध्व । यजध्वं । बुद्धिपूर्वकं यजेत्यर्थः ॥ यजध्वैनमिति निपातेनाद्वर्णलोपः ॥ य इंद्रः सोमैः करणभूतैः सत्यमद्वा भूत् सत्यमदोऽवितथमदो भवति ॥

॥ अथाष्टात्रिंशी ॥

गा॒थश्र॑वसं॒ सत्प॑तिं॒ श्रव॑स्कामं पुरु॒त्मान॑म् ।

कण्वा॑सो गा॒त वा॒जिन॑म् ॥ ३८

गा॒थऽश्र॑वसम् । सत्ऽप॑तिम् । श्रवः॑ऽकामम् । पु॒रु॒ऽत्मान॑म् ।

कण्वा॑सः । गा॒त । वा॒जिन॑म् ॥ ३८

हे कण्वासः कण्वपुत्रा मेधातिथयः। पूर्वमृक्षु वचनमात्मनः संबोधनं च। हे कण्वस्य पुत्रा मेधातिथयो यूयं गायत्रवसं गातव्ययशसं सत्पतिं सतां पालयितारं श्रवस्कामं। श्रवःस्तवेषु हविःषु कामोऽभिलाषो यस्य तादृशं। पुरुतमं बहुतमं यद्वा पुरुषु पुरुषु प्रदेशेष्वसंतं अततं गच्छंतं वाजिनं वेगवंतं। एवंगुणकमिंद्रं गात। गायत। स्तुध्वं॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

य ऋते चिद्गास्पदेभ्यो दात्सखा नृभ्यः शचीवान्।

ये अस्मिन्काममश्रियन्॥ ३९

यः। ऋते। चित्। गाः। पदेभ्यः। दात्। सखा। नृभ्यः। शचीऽवान्।

ये। अस्मिन्। कामं। अश्रियन्॥ ३९

पणिभिर्देवगवीष्वपहृतासु पदेभ्यो गमनानां गवां पादानां संबंधिभ्योऽन्वेषणसाधनभूतेभ्य ऋते चित् ऋतेऽपि विनापि सखा मित्रभूतः शचीवान् कर्मवान् प्रशस्तकर्मा य इंद्रो नृभ्यो नेतृभ्यो देवेभ्यो गाः पणिभिरपहृता दात् पुनर्दत्तवान्। ये वा अस्मिन्निंद्रे काममभिलाषमश्रियन् आश्रितवंत प्रापयन्। तेभ्यो नृभ्य इत्यन्वयः। तमिंद्रं गातेति पूर्वेण सहैकवाक्यता॥

॥ अथ चत्वारिंशी ॥

इत्था धीवंतमद्रिवः काण्वं मेध्यातिथिं।

मेषो भूतोऽभि यन्नयः॥ ४०

इत्था। धीऽवंतं। अद्रिऽवः। काण्वं। मेध्यऽअतिथिं।

मेषः। भूतः। अभि। यन्। अयः॥ ४०

इत्थेत्यमनेनोक्तेन प्रकारेण धीवंतं स्तुतिमंतं काण्वं कण्वपुत्रं मेध्यातिथिं यज्ञातिथिमेतत्संज्ञमृषिं हे अद्रिवो वज्रिवन्निंद्र मेषो भूतो मेषरूपतां प्राप्तो अभियन् अभिगच्छन् अयः॥ य इत्यनुवर्तते। तद्योगाच्च तिङो निघाताभावः॥ [illegible]

भगवन्तः तं त्वा स्तुम इत्यर्थः। मेधातिथिं मेषेति सुब्रह्मण्यायां तैत्तिरीयस्य व्याख्यान-रूपं ब्राह्मणं छंदोगैरेवमाम्नायते। मेधातिथिं ह काण्वायनिं मेषो भूत्वा जहार॥ षड्विं० ब्रा० १, १। इति। तदभिप्रायेणेवं स्तुतिः कृता॥

॥ अथैकचत्वारिंशी॥

शिक्षा विभिंदो अस्मै चत्वार्ययुता ददत्।

अष्टा परः सहस्रा॥ ४१

शिक्ष। विभिंदो इति विऽभिंदो। अस्मै। चत्वारि॥

अयुता। ददत्॥

अष्ट। परः। सहस्रा॥ ४१

विभिंदुनाम्नो राज्ञः सकाशाद्बहु धनं लब्ध्वा तदीयं दानमिदमादिभिस्तृचेन प्रशंसति। हे विभिंदो राजन् ददत् दाता त्वमस्मै मह्यमृषये चत्वार्ययुतायुतानि दशसहस्राणि चत्वारिंशत्सहस्राणि शिक्ष। अशिक्षः। दत्तवानसि। परः पर-स्तादूर्ध्वं अष्टसंख्याकानि सहस्रा सहस्राणि च दत्तवानसि॥

॥ अथ द्वाचत्वारिंशी॥

उत सु त्ये पयोवृधा माकी रणस्य नप्त्या।

जनित्वनाय मामहे॥

उत। सु। त्ये इति। पयःऽवृधा। माकी इति। रणस्य॥

नप्त्या॥

जनिऽत्वनाय। ममहे॥ ४२

अपि च सु सुष्ठु ये ते रणस्य प्रसिद्धे पयोवृधा पयस उदकस्य वर्धयित्र्यौ माकी निर्मात्र्यौ भूतस्यास्य रणस्य स्तोतव्यस्य तव। कीर्तनीया नप्त्यो न पातयित्र्यौ

सर्वदा तदुपजीवित्वे द्यावापृथिव्यौ अनिवनाय पूर्वोक्तधनस्य जमनाय प्रादुर्भावाय लोभाय च भवेते। स्तुतवानस्मि द्यावापृथिव्योः प्रथमयोरेवेदं दानं लभ्यते नान्यत्रेति दानमाहात्म्यप्रशंसाधिगंतव्या॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः॥

पिबा सुतस्येति चतुर्विंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं काण्वस्य मेध्यातिथेरार्षं। अयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्य एकविंश्यनुष्टुप् द्वाविंशीत्रयोविंश्यौ गायत्र्यौ चतुर्विंशी बृहती। एताश्चतस्रः कुरयाणस्य पुत्रस्य पाकस्थाम्नो राज्ञो दानस्तुतिप्रतिपादिकाः। अतस्तद्देवताकाः। शिष्टा ऐंद्र्यः। तथा चानुक्रांतं। पिबा चतुर्विंशतिर्मेध्यातिथिः प्रागाथं त्वनुष्टुप् गायत्र्यौ बृहती चांत्याः कौरयाणस्य पाकस्थाम्नो दानस्तुतिरिति॥ चतुर्थेऽहनि निष्केवल्ये वार्हतप्रगाथेतो दानस्तुतीर्विनेदं सूक्तं सप्तम्यष्टम्योश्चोद्धारः। तच्च पंचमारण्यके सूत्रितं। पिबा सुतस्य रसिन इति विंशतिः सप्तमीं चाष्टमीं चोद्धरति। ऐ० आ० ५. १०.। इति॥ ज्योतिष्टोमे निष्केवल्यस्य बार्हतो रथंतरस्थानप्रगाथः पंचमोऽयः। सूत्र्यते हि। पिबा सुतस्य रसिन इति बार्हतप्रगाथः। आ० ५. १५.। इति॥ चातुर्विंशिकेऽहनि निष्केवल्येऽप्ययं प्रगाथः सूत्र्यते हि। उक्तो रथंतरस्योभयं पृष्ठमन्न न इति दृष्टतः। आ० ७. २.। इति॥ एवमन्यत्रापि यदि रथंतरं पृष्ठं भवति तत्र सर्वत्रायं प्रगाथो द्रष्टव्यः॥ पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रे पिबा सुतस्येत्यैन्द्रः प्रगाथः। सूत्रितं च। पिबा सुतस्य रसिनो देव देव योऽस्ति। आ० ७. १२.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा॥

पिबा सुतस्य रसिनो मत्स्वा न इंद्र गोमतः।

आपिर्नो बोधि सधमाद्यो वृधे३स्माँ अवंतु ते धियः॥ १

पिब। सुतस्य। रसिनः। मत्स्व। नः। इंद्र। गोऽमतः।

आपिः। नः। बोधि। सधऽमाद्यः। वृधे। अस्मान्।

अवंतु। ते। धियः॥ १

हे इंद्र रसिनो रसवतो गोमतो गोविकारैः पयःप्रभृतिभिः संयुक्तद्रव्यैर्युक्तस्य नोऽस्मदीयस्य सुतस्याभिषुतस्य॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी॥ ईदृशं सोमं पिब। पीत्वा च मत्स्व। तृप्तो भव। अपि च सधमाद्यः सह मादयितव्यः संहतैरस्माभिस्तर्पयितव्यस्त्वमापिरापयिता बंधुः सन् नोऽस्माकं वृधे वर्धनाय बोधि। बुध्यस्व। ते त्वदीया धियो बुद्धयोऽनुग्रहात्मिका अस्मान् स्तोतॄनवंतु। रक्षंतु॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भूयाम ते सुमतौ वाजिनो वयं मा नः स्तरभिमातये।

अस्मान् चित्राभिरवतादभिष्टिभिरा नः सुम्नेषु यामय॥ २

भूयाम। ते। सुऽमतौ। वाजिनः। वयं। मा। नः। स्तः।

अभिऽमातये।

अस्मान्। चित्राभिः। अवतात्। अभिष्टिऽभिः। आ। नः।

सुम्नेषु। यमय॥ २

हे इंद्र ते तव सुमतौ शोभनायां मतावनुग्रहबुद्धौ वाजिनो हविष्मंतो वयं भूयाम। वर्तमाना भवाम। अभिमातये। अभिमन्यत इत्यभिमातिः शत्रुः। तस्मै तदर्थं नोऽस्मान्मा स्तः। मा हिंसीः॥ स्तृङ् हिंसायां। माङि लुङि छांदसो लुक्॥ अपि च त्वमिष्टिभिरन्वेषणीयाभिः प्रार्थनीयाभिश्चित्राभिश्चायनीयाभिर्बहुविधाभिर्वा त्वदीयाभिरूतिभिरस्मानवतात्। अव। रक्ष। तथा नोऽस्मान् सुम्नेषु सुखेष्वायामय। आयतान् कुरु। सर्वदा सुखिन एव कुरु॥

॥ अथ तृतीया ॥

इमा उ त्वा पुरूवसो गिरो वर्धंतु या मम।

पावकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत॥ ३

इमाः । ऊं इति । त्वा । पुरुवसो इति पुरुऽवसो । गिरः ।

वर्धंतु । याः । मम ।

पावकऽवर्णाः । शुचयः । विपःऽचितः । अभि । स्तोमैः ।

अनूषत ॥ ३

हे पुरूवसो बहुधनेंद्र मम मदीया इमा गिरः शस्त्ररूपा वाचस्त्वा त्वां वर्धंतु । वर्धयंतु । तथा पावकवर्णा अग्निसमानतेजस्का अत एव शुचयः शुद्धा विपश्चितो विद्वांस उद्गातारश्च स्तोमैः स्तोत्रैर्बहिःपवमानादिभिरभ्यनूषत । त्वामभिष्टुवंति ॥ नू स्तुतौ कुटादिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे ।

सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ ४

अयं । सहस्रं । ऋषिऽभिः । सहःऽकृतः । समुद्रःऽइव । पप्रथे ।

सत्यः । सः । अस्य । महिमा । गृणे । शवः । यज्ञेषु ।

विप्रऽराज्ये ॥ ४

अयमिंद्रः सहस्रं सहस्रसंख्याकैरृषिभिरतींद्रियार्थदर्शिभिः स्तोतृभिः सहस्कृतः सहसा बलेन युक्तः कृतः । स्तुत्या हि देवताया बलं वर्धते । स चैवंभूतः सन् समुद्र इवोदधिरिव पप्रथे । प्रथितो विस्तीर्णो बभूव । अस्य चेंद्रस्य सत्योऽवितथः स प्रसिद्धो महिमा महत्त्वं शवो बलं च यज्ञेषु यागेषु विप्रराज्ये । राज्ञः कर्म राज्यं । विप्राणां स्तोतॄणां राज्ये स्तुतशस्त्रसंघे गृणे । स्तूयते ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि निष्केवल्ये इंद्रमिद्देवतातय इति रैवतसामप्रगाथः शंसनीयः पृष्ठ्येऽहनि निष्केवल्ये त्वयं प्रगाथः । सूत्रितं हि । इंद्रमिद्देवतातय इतीतरेषां पृष्ठ्य एषैकैकमन्वहं । आ० ७. ३. । इति ॥

॥ तत्रे प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

इन्द्रमिद्देवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे ।

इन्द्रं समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनस्य सातये ॥ ५

इन्द्रं । इत् । देवऽतातये । इन्द्रं । प्रऽयति । अध्वरे ।

इन्द्रं । सम्ऽईके । वनिनः । हवामहे । इन्द्रं । धनस्य । सातये ॥ ५

देवतातये । देवैः स्तोतृभिस्तायते विस्तार्यत इति देवतातिर्यज्ञः । तदर्थमिन्द्रमित् देवेषु मध्ये इन्द्रमेवाह्वयामहे । अध्वरे यज्ञे प्रयति प्रगच्छत्युपक्रान्ते सतीन्द्रं हवामहे । तथा समीके समागते संपूर्णे च यागे वनिनः संभजमाना वयमिन्द्रमेवाह्वयामहे । यद्वा समीकमिति संग्रामनाम । समीके संग्रामे इन्द्रमाह्वयामहे । धनस्य सातये लाभायेन्द्रमेवाह्वयामहे । अतः सोऽयमिन्द्र आगच्छत्विति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रो मह्ना रोदसी पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।

इन्द्रे ह विश्वा भुवनानि येमिर इन्द्रे सुवानास इन्दवः ॥ ६

इन्द्रः । मह्ना । रोदसी इति । पप्रथत् । शवः । इन्द्रः ।

सूर्यं । अरोचयत् ।

इन्द्रे । ह । विश्वा । भुवनानि । येमिरे । इन्द्रे । सुवानासः ।

इन्दवः ॥ ६

अयमिन्द्रः शवः शवस आत्मीयस्य बलस्य मह्ना महिम्ना महत्त्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ पप्रथत् । अप्रथयत् । विस्तारितवान् । तथा सर्वोत्कृष्टं सूर्यमप्येवेन्द्रोऽरोचयत् । अदीपयत् । तमसावृतस्य वधेन प्रकाशितवान् । अपि चेन्द्रे स्थितेवेन्द्रे विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनानि भूतजातानि येमिरे । उपरमन्ते । इन्द्रेण नियम्यन्त इत्यर्थः । तथा सुवानासः सूयमाना अभिषूयमाणा इन्दवः सोमाश्चापि चेन्द्रे नियम्यन्ते । अन्तर्भावितण्यर्थः ॥

ज्योतिष्टोमो यदि रथंतरपृष्ठस्तदा निष्केवल्येऽभि त्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथोऽनुरूपः । सूत्र्यते हि । अभि त्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. १५. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्ये दक्षिणपक्षेऽयमेव प्रगाथः । सूत्रितं च । अभि त्वा पूर्वपीतय इति रथंतरस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

अभि त्वां पूर्वपीतय इंद्र स्तोमेभिरायवः ।

समीचीनास ऋभवः समस्वरन्रुद्रा गृणंत पूर्व्यं ॥ ७

अभि । त्वा । पूर्वऽपीतये । इंद्र । स्तोमेभिः । आयवः ।

संऽईचीनासः । ऋभवः । सं । अस्वरन् । रुद्राः । गृणंत ।

पूर्व्यं ॥ ७

हे इंद्र आयवो मनुष्याः स्तोतारः स्तोमेभिः स्तोत्रैस्त्वामभिष्टुवंति । किमर्थं । पूर्वपीतये सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं प्रथमत एव सोमस्य पानाय । सवनमुखे हि चमसगणैरिंद्रस्यैव सोमो हूयते । तथा समीचीनासः संगता ऋभवः । प्रथमवाचकेन शब्देन तयोऽप्युपलक्ष्यंते । ऋभुर्विभ्वा वाज इत्येते च समस्वरन् । त्वामेव सम्यगस्तुवन् ॥ स्वृ शब्दोपतापयोः ॥ रुद्रा रुद्रपुत्रा मरुतश्च पूर्व्यं पुरातनं इंद्रं त्वामेव गृणंत । अभ्यष्टुवन् । वृत्रवधसमये प्रहर भगवो जहि वीरयस्वेत्येवंरूपया वाचा त्वां स्तुतवंत इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अस्येदिंद्रो वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे सुतस्य विष्णवि ।

अद्या तमस्य महिमानमायवोऽनु ष्टुवंति पूर्वथा ॥ ८

अस्य । इत् । इंद्रः । ववृधे । वृष्ण्यं । शवः । मदे । सुतस्य ।

विष्णवि ।

अद्य । तं । अस्य । महिमानं । आयवः । अनु । स्तुवंति ।

पूर्वऽथा ॥ ८

अस्येदस्यैव यजमानस्य हर्षाय प्रथमं वीर्यं भवौ बलं चेंद्रो वावृधे । वर्धयति । सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पानेन विष्णुवि कात्स्न्येनेंद्रस्य व्यापके मदे हर्षे सति तस्यैव यजमानस्य बलं वर्धयतीत्यर्थः । अद्यास्मिन् कालेऽस्येंद्रस्य तमुक्तगुणं महिमानं महत्त्वमायवो मनुष्या अनुष्टुवंति । आनुपूर्व्येण स्तुवंति । पूर्वथा ॥ पूर्वशब्दादिवार्थे प्रत्नपूर्वेत्यादिना थाल्प्रत्ययः ॥ यथा पूर्वस्मिन् कालेऽस्तुवन् एवमिदानीमपि तेनैव क्रमेण स्तुवंतीत्यर्थः ॥

ज्योतिष्टोमे माध्यंदिनसवने ब्रह्मसाम्न तत्त्वा यामीति प्रगाथोऽनुरूपः । सूत्रितं च । तत्त्वा यामि सुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५ १६ । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेप्ययं प्रगाथस्तस्यैवानुरूपः । सूत्रितं च । तत्त्वा यामि सुवीर्यमभि प्र वः सुराधसं । आ० ७ . ४ . । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते नवमी ॥

तत्त्वा॑ यामि सु॒वीर्यं॒ तद्ब्रह्म॑ पू॒र्वचि॑त्तये ।

येना॑ य॒तिभ्यो॒ भृग॑वे॒ धने॑ हि॒ते येन॒ प्रस्क॑ण्व॒मावि॑थ ॥ ९

तत् । त्वा॒ । या॒मि॒ । सु॒ऽवीर्यं॑ । तत् । ब्रह्म॑ । पू॒र्वऽचि॑त्तये ।

येन॑ । य॒तिऽभ्यः॑ । भृग॑वे । धने॑ । हि॒ते । येन॑ । प्रस्क॑ण्वं ।

आ॒वि॑थ ॥ ९

हे इंद्र तत्सुवीर्यं शोभनवीर्यं त्वा त्वां यामि । याचामि ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥ तथा तद्ब्रह्म परिवृढमन्नं पूर्वचित्तये पूर्वप्रज्ञानायान्येभ्यः पूर्वमेव लाभाय त्वां याचामि । धने हितेऽभीष्टे सति येन सुवीर्येण यतिभ्यः कर्मस्वुपरतेभ्योऽयष्टृभ्यो जनेभ्यः सकाशाद्धनमाहृत्य भृगवे महर्षये प्रयच्छसि । यद्वा कर्मसु नियता भृगवस्सो यतयः । तेषामर्थं धनं प्रयच्छसि ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ येन च ब्रह्मणा प्रस्कण्वं कण्वप्रभवं कण्वस्य पुत्रमृषिमाविथ ररक्षिथ तदुभयं याचामीत्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

येना॑ समु॒द्रमसृ॑जो म॒हीर॒पस्तदि॑न्द्र॒ वृष्णि॑ ते॒ शवः॑ ।

स॒द्यः सो अ॑स्य महि॒मा न सं॒नशे॒ यं क्षो॒णीर॑नुचक्र॒दे ॥ १०

येन । समुद्रं । असृजः । मही: । अपः । तत् । इंद्र ।

वृष्णि । ते । शवः ।

सद्यः । सः । अस्य । महिमा । न । संऽनशे । यं । क्षोणीः ।

अनु । चक्रदे ॥ १०

हे इंद्र येनात्मीयेन बलेन समुद्रमब्धिं प्रति महीर्महतीरप उदकान्यसृजः व्यसृजः । महान् समुद्रो याभिरद्भिर्जलैः पूर्यते तावंति जलानि पुरा त्वं सृष्टवानित्यर्थः ॥ ते त्वदीयं तच्छवो बलं वृष्णि वर्षकं । कामोष्टफलद इत्यर्थः । अस्येंद्रस्य स महिमा न संनशे । न सम्यगापनीयः । परैरप्राप्य इत्यर्थः ॥ नशेः कृत्यार्थे केन्यः ॥ यं महिमानं क्षोणीः क्षोणी पृथिव्यनुचक्रदे अनुगच्छति । क्रंदिरत्र गत्यर्थः । तदधीना वर्तत इत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शग्धी न इंद्र यत्त्वा रयिं यामि सुवीर्यं ।

शग्धि वाजाय प्रथमं सिषासते शग्धि स्तोमाय पूर्व्य ॥ ११

शग्धि । नः । इंद्र । यत् । त्वा । रयिं । यामि । सुऽवीर्यं ।

शग्धि । वाजाय । प्रथमं । सिसासते । शग्धि । स्तोमाय ।

पूर्व्य ॥ ११

हे इंद्र सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं ॥ बहुव्रीहौ वीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ यद्रयिं धनं त्वां यामि याचामि ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥ नोऽस्मभ्यं तद्धनं शग्धि । देहि ॥ शकिरत्र दानार्थः । तस्माल्लोटि शपो छांदसः । विकरणस्य लुक् । हुझल्भ्यो हेर्धिरिति हेर्धित्वं ॥ तथा सिषासते संभक्तुमिच्छते ॥ सनतेः सनि सनीवंतर्धेति विकल्पनादिडभावे जनसनखनामित्यात्वं ॥ वाजाय । वाज इत्यन्ननाम । तेन च तद्वान्
लक्ष्यते । हविष्मते यजमानाय प्रथमं मुख्यः पूर्वमेव शग्धि । धनं देहि ॥

वाजायेति द्वितीयार्थे चतुर्थी॥ कर्मभिस्त्वां संभक्तुमिच्छते जनाय प्रथमं वाजाय वाजमन्नं शग्धि। देहि। पूर्व्याय स्तोत्रे हे पूर्व्य पूर्वस्मिन् काले अत्र चिरंतनेंद्र शग्धि। देहि॥ स्तौतेः कर्तर्यौणादिकस्तृन्नित्यादिना तन्प्रत्ययः॥

॥ अथ द्वादशी॥

शग्धी नो अस्य यद्ध पौरमाविथ धिय इंद्र सिषासतः।

शग्धि यथा रुशमं श्यावकं कृपमिंद्र प्रावः स्वर्णरं॥ १२

शग्धि। नः। अस्य। यत्। ह। पौरं। आविथ। धियः।

इंद्र। सिसासतः।

शग्धि। यथा। रुशमं। श्यावकं। कृपं। इंद्र। प्र। आवः।

स्वःऽनरं॥ १२

हे इंद्र धियः कर्माणि स्तोत्राणि वा सिषासतः संभक्तुमिच्छतो नोऽस्माकं संबंधिनोऽस्य यजमानस्य तद्धनं शग्धि प्रदेहि यद्ध येन खलु धनेन पौरं। पुरुनाम राजा। तस्य पुत्रमाविथ ररक्षिथ। अपि च हे इंद्र रुशमं श्यावकं कृपं चैतत्संज्ञकान् राजर्षीन् यथा येन प्रकारेण प्रावः प्रारक्षः तथा स्वर्णरं सर्वस्य प्राणिनो नेतारं प्रापयितारं। यद्वा स्वः स्वर्गं प्रति नेतव्यमिमं यजमानं शग्धि। शक्तं कुरु। धनादिसंपन्नो यागानुष्ठानाय यथा शक्तो भवति तथा कुर्वित्यर्थः। इंद्रेत्यामंत्रितस्य पादादित्वेनाष्टमिकनिघाताभावे षाष्ठिकमामंत्रिताद्युदात्तत्वं॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः कन्नव्य इति कद्वान्प्रगाथः। सूत्रितं च। कन्नव्यो अतसीनां कद्रू न्वस्य कृतमिति कद्वंतः प्रगाथाः। आ० ७. ४.। इति॥ अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःसु तस्मिन् शस्त्रे तस्यैवायं प्रगाथः सूत्रितं हि। आरंभणीयाः पर्यासान् कद्वतोऽहरहःशस्यानीति होत्रका द्वितीयादिष्वेव। आ० ७. १. इति॥

॥ तत्राद्या सूक्ते त्रयोदशी॥

कन्नव्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः।

नही न्वस्य महिमानमिंद्रियं स्वर्गृणंत आनशुः॥ १३

कत्। नव्यः। अतसीनां। तुरः। गृणीत। मर्त्यः।

नहि। नु। अस्य। महिमानं। इंद्रियं। स्वः। गृणंतः।

आनशुः॥ १३

अतसीनामतंतीनां सततगामिनीनां स्तुतीनां तुरः प्रेरयिता मर्त्यो मरणधर्मा नव्योऽभिनव इदानींतनः कत् को नाम स्तोता गृणीत। स्तुयात्। इंद्रं स्तुयात्। अल्पप्रज्ञैरिनानामर्मरिंद्रः स्तोतुं न शक्यत इत्यर्थः। गॄ शब्दे। क्र्यादिकः। प्वादीनां ह्रस्व इति ह्रस्वत्वं॥ नु पुरा पूर्वस्मिन्नपि काले विद्यमानाः स्वः सर्वे गृणंतः स्तोतारः। यद्वा स्वः सुष्ठुरणीयं प्राप्तव्यमिंद्रं स्तुवंतः स्तुवंतो अस्य इंद्रियं। इंद्रियमिंद्रस्य लिंगमिंद्रस्यैवासाधारणं। अस्येंद्रस्य महिमानं महत्त्वं न ह्यानशुः। न खलु प्राप्नुवन्॥ अश्नोतेर्लिटि व्यत्ययेन परस्मैपदं। अत आदेरित्यभ्यासस्य दीर्घत्वं। अश्नोतेश्चेति नुट्। हि चेति निघातप्रतिषेधः॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

कदु स्तुवंत ऋतयंत देवत ऋषिः को विप्र ओहते।

कदा हवं मघवन्निंद्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः॥ १४

कत्। ऊं इति। स्तुवंतः। ऋतऽयंत। देवता। ऋषिः।

कः। विप्रः। ओहते।

कदा। हवं। मघऽवन्। इंद्र। सुन्वतः। कत्। ऊं इति।

स्तुवतः। आ। गमः॥ १४

हे इंद्र स्तुवंतः स्तोत्रं कुर्वंतः कदु को खलु अत्र देवता॥ देवात्तल्लिति स्वार्थिकस्तल्प्रत्ययः। व्यत्ययेन प्रथमा॥ देवं त्वामुद्दिश्य ऋतयंत। ऋतं यज्ञमैच्छन्। त्वदीययागेच्छापि दुर्लभा दूरे त्वद्यागकथा। ऋषिर्द्रष्टा विप्रो मेधावी कः स्तोतोहते। वहति। त्वां स्तुतीः प्रापयति। न कश्चिदपि त्वां स्तोतुं शक्नोतीत्यर्थः। यत एवमतः कारणात् हे मघवन् धनवन्निंद्रानुग्रहीत्रा त्वयैवागंतव्यं॥ स त्वं कदा कस्मिन्काले सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य हवमाह्वानं प्रत्यागमः। आगच्छः। कदु कदा

च कस्मिंश्च काले स्तुवतः केवलं स्तोत्रं कुर्वतो यजमानस्य हवम् आह्वानमभ्यगच्छः ॥ सुन्वतः स्तुवत इत्युभयत्र गतरनुम इति विभक्त्युदात्त‍त्वं । गमञ्च् छि-च्छादित्वात् प्रत्ययः ॥

ज्योतिष्टोमे माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्र उदु त्य इति प्रगाथोऽनुरूपानंतरं शंसनीयः । सूत्रितं च । उदु त्ये मधुमत्तमा इंद्रः पूर्भित् । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्विंशिके माध्यंदिनसवने तस्मिन्नेव शस्त्रेऽयं प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूत्रितं च । उदु त्ये मधुमत्तमास्तमिंद्र प्रतिंभु । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्राद्या ऋक् पंचदशी ॥

उदु त्ये मधुमत्तमा गिरः स्तोमास ईरते ।

सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयंतो रथा इव ॥ १५

उत् । ऊं इति । त्ये । मधुमत्ऽतमाः । गिरः । स्तोमासः । ईरते ।

सत्राऽजितः । धनऽसाः । अक्षितऽऊतयः । वाजऽयंतः । रथाःऽइव ॥ १५

त्ये ते प्रसिद्धा मधुमत्तमा अतिशयेन मधुरा गिरोऽप्रगीताः शस्त्ररूपा वाचः स्तोमासः प्रगीतानि बहिःपवमानादीनि स्तोत्राणि चोदीरते । हे इंद्र त्वामुद्दिश्योद्गच्छंति । ऊर्ध्वं प्रसरंति ॥ ईर गतौ । अदादिकः ॥ तत्र दृष्टांतः । सत्राजितः सहैव शत्रून् जयंतोऽत एव धनसाः धनानि संभजंतः ॥ वन षण संभक्तौ । जनसनखनक्रमगमो विट् । विड्वनोरनुनासिकस्यात् इत्यात्वं ॥ अक्षितोतयः । अक्षितः अपरिहिता ऊतयो रक्षा येषां ते तथोक्ताः ॥ क्षियो भावे निष्ठा । निष्ठायामण्यदर्थे इति पर्युदासः द्दीर्घाभावः । अत एव क्षियो दीर्घादिति नत्वाभावश्च । वाजयंतो वाजमन्नमिच्छंतः ॥ क्यचि न छंदस्यपुत्रस्येतीत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः ॥ एवंगुणविशिष्टा रथा इव । ते यथा विविधमितस्ततः उच्चरंति तद्वदीरत इत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

कण्वा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः ।

इन्द्रं स्तोमेभिर्महयन्त आयवः प्रियमेधासो अस्वरन् ॥ १६

कण्वाःऽइव । भृगवः । सूर्याःऽइव । विश्वं । इत् । धीतं ।

आनशुः ।

इन्द्रं । स्तोमेभिः । महयन्तः । आयवः । प्रियऽमेधासः ।

अस्वरन् ॥ १६

कण्वा इव कण्वगोत्रोत्पन्ना ऋषय इव स्तुवंतो भृगवो भृगुगोत्रोत्पन्ना ऋषयो धीतमाध्यातं विश्वमित् व्याप्तं तमेवेंद्रमानशुः । व्यापुः । सूर्या इव । यथा सूर्यरश्मयः सर्वं जगद्व्याप्नुवंति तद्वत् । अपि च प्रियमेधासः प्रियमेधा एतत्संज्ञा गायत्रो मनुष्यास्तमेवेंद्रं महयंतः पूजयंतः स्तोमेभिः स्तोत्रैरस्वरन् । अस्तुवन् ॥ स्वृ शब्दोपतापयोः । भौवादिकः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

युक्ष्वा हि वृत्रहंतम हरी इंद्र परावतः ।

अर्वाचीनो मघवन्त्सोमपीतय उग्र ऋष्वेभिरा गहि ॥ १७

युक्ष्व । हि । वृत्रहन्ऽतम । हरी इति । इंद्र । पराऽवतः ।

अर्वाचीनः । मघऽवन् । सोमऽपीतये । उग्रः । ऋष्वेभिः ।

आ । गहि ॥ १७

हे वृत्रहंतम । वृत्रं हतवान् वृत्रहा अतिशयेन हतवान् वृत्रहंतमः । यथा पुनर्नोत्तिष्ठति तथा हतवानित्यर्थः ॥ अनो नुडिति तमपो नुट् ॥ हे साहयेंद्र हरी त्वदीयावश्वौ युक्ष्व । हिरवधारणे । आत्मीय रथे योजयैव । हे मघवन् धनवन् उग्र उद्गूर्णस्त्वं सोमपीतये सोमपानार्थं ॥ दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ अर्वा-

वीनःस्मदं गहुत्व रूपेभिस्त्वं विदेशनोसंम रुद्भिः मार्डं परावतः । दूरनामैतत् । दूरे वर्तमानाद्युलोकादपि । आगच्छ ॥ गमेर्लोटः सेर्हिः । छांदसः शपो लुक् । अनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकलोपः । तस्यासिद्धवत्त्वा ल्लादित्यसिद्धत्वाद्धेर्लुगभावः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इमे हि ते कारवो वावशुर्धिया विप्रासो मेधसातये ।

स त्वं नो मघवन्निंद्र गिर्वणो वेनो न शृणुधी हवं ॥ १८

इमे । हि । ते । कारवः । वावशुः । धिया । विप्रासः ।

मेधऽसातये ।

सः । त्वं । नः । मघऽवन् । इंद्र । गिर्वणः । वेनः । न ।

न । शृणुधि । हवं ॥ १८

कारवः कर्मणां कर्तारो विप्रासो मेधाविन इमे खलु यजमाना धिया स्तुत्या हे इंद्र ते त्वां वावशुः । पुनरकामयन् ॥ वाशृ शब्द इत्यस्माद्यङ्लुगंताद्रूपमेतत् ॥ यद्वा वावशुः पुनः पुनरकामयंत ॥ वश कांतौ । अस्माद्यङ्लुगंताल्लिटि उसि अभ्यस्तेति झेर्जुस् । वाङ्कलकोऽडभावः । लिटि वा तुजादित्वादभ्यासदीर्घत्वं । हि चेति निघातप्रतिषेधः ॥ किमर्थं । मेधसातये मेधस्य यागस्य संभजनार्थं ॥ सनोतेः क्तिनि जनसनखनामित्यात्वं । दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ हे मघवन् धनवन् गिर्वणो गोर्भिर्वननीय नोऽस्माकं हवं स्तोत्रं स त्वं पूर्वोक्तगुणकस्त्वं शृणुधि । श्रृणु । बुध्यस्व । वेनो न ॥ वेनतिः कांतिकर्मा ॥ यथा कांतो जातभिलाषः पुरुषः कामयितव्यस्यैकाग्र्येण शृणोति तद्वत् ॥ श्रुशृणुपृकृवृभ्य इति हेर्धित्वं । अन्येषामपीति सांहितिको दीर्घः ॥

॥ अथैकोनविंशी ।

निरिंद्र बृहतीभ्यो वृत्रं धनुभ्यो अस्फुरः ।

निरर्बुदस्य मृगयस्य मायिनो निः पर्वतस्य गा आजः ॥ १९

निः । इंद्र । बृहतीभ्यः । वृत्रं । धनुऽभ्यः । अस्फुरः ।

निः । अर्बुदस्य । मृगयस्य । मायिनः । निः । पर्वतस्य ।

गाः । आजः ॥ १९

हे इंद्र वृत्रमावरकमसुरं बृहतीभ्यो महद्भ्यः । लिंगव्यत्ययः ॥ धनुभ्यो धनुस्थ्यः फोटंकेभ्यः ॥ छांदसो रेफलोपः । हेतौ पंचमी ॥ महद्भिर्धनुर्भिर्हेतुभिर्निरस्फुरः ॥ स्फुरतिर्वधकर्मा ॥ निरवधीः । निःशेषेण हतवानसि । यद्वा वृत्रमावरकं मेघं धनुभ्यः । धन्वंति गच्छंतीति धनव आपः । महतीभ्योऽद्भ्यः ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ वृष्टीनामपां लाभार्थं निरवधीः । अपि च मायिनो मायाविनोऽर्बुदस्यैतत्संज्ञकस्यासुरस्य मृगयस्यैतत्संज्ञकस्य च ॥ उभयत्र कर्मणि षष्ठी ॥ एतावसुरौ निरस्फुरः । निःशेषेणावधीः ॥ मायाशब्दस्य व्रीह्यादिषु पाठात् व्रीह्यादिभ्यश्चेति मत्वर्थीय इनिः ॥ तथा पर्वतस्य बलनाम्नासुरेण गवामदर्शनाय निहितस्य गिरेः संबंधिनीर्गा अनेनापहृता निराजः । निरगमयः ॥ अज गतिक्षेपणयोः ॥

॥ अथ विंशी ॥

निरग्नयो रुरुचुर्निरु सूर्यो निः सोम इंद्रियो रसः ।

निरंतरिक्षादधमो महामहिं कृषे तदिंद्र पौंस्यं ॥ २०

निः । अग्नयः । रुरुचुः । निः । ऊं इति । सूर्यः । निः ।

सोमः । इंद्रियः । रसः ।

निः । अंतरिक्षात् । अधमः । महां । अहिं । कृषे । तत् ।

इंद्र । पौंस्यं ॥ २०

हे इंद्र महां महांतं कृत्स्नस्य जगतो व्यापकमहिमाहननशीलं वृत्रं यदा त्वमंतरिक्षादाकाशादधमः निरगमयः ॥ धमतिर्गतिकर्मा । तत्तदानीं पौंस्यं वृत्रहननहेतुभूतं बलं कृषे । कुरुषे । पुरस्कुरुषे ॥ करोतेश्छांदसो विकरणस्य लुक् ॥ अग्नयश्च त्विस्यानगाता नो रुरुचुः । निःशेषेण दिदीपिरे । सूर्यः प्रेरक आदित्योऽपि

निःशेषेण दिदीपे । इंद्रिय इंद्रेण सेव्यो रसो रसा(स्त्र)कोऽन्नमयः सोमश्च निःशेषेण दिदीपे । अग्न्यादयः सर्वे पूर्वं हविषाद्यलाभात्प्रभाः संत इदानीं तस्मिन्यागे रक्षो-हते सम्यक् प्रकाशिषतेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यं मे दुरिंद्रो मरुतः पाकस्थामा कौरयाणः ।

विश्वेषां त्मना शोभिष्ठमुपेव दिवि धावमानं ॥ २१

यं । मे । दुः । इंद्रः । मरुतः । पाकऽस्थामा । कौरयाणः ।

विश्वेषां । त्मना । शोभिष्ठं । उपऽइव । दिवि । धावमानं ॥ २१

इदमादिकेन चतुर्ऋचेन कुरयाणपुत्रस्य पाकस्थामनाम्नो राज्ञो दानं लब्ध्वा मेध्यातिथिस्तदीयं दानं स्तौति । यं यादृशं धनसंघं मह्यमिंद्रो मरुतश्च दुः दत्तवंतः तादृशमेव धनसमूहं कौरयाणः । यत्कृत् प्रति युद्धाभियुक्तस्य न हतं यानं हस्त्यश्वादिकं येनासौ कुरयाणः । तस्य पुत्रः कौरयाणः । पाकस्थामा । तिष्ठत्यनेनेति स्थाम बलं । परिपक्वबलः । एतत्संज्ञो राजा मह्यं प्रादात् ॥ ददातेर्लुङि गातिस्थेति सिचो लुक् । बहुलं छंदसि ॥ कीदृशं धनसंघं । विश्वेषां सर्वेषां धनानां मध्ये त्मनात्मना स्वत एव शोभिष्ठमतिशयेन शोभावंतं ॥ मंत्रेष्वाङ्यादेरित्यात्मन आकारलोपः । शोभा-वच्छब्दादातिशायनिक इष्ठन् । विन्मतोर्लुक् । यस्येति लोपः ॥ अतिशयेन शोभावच्छो दृष्टांतः । दिव्याकाश उपेव धावमानं प्रभाभिरुपेतं शीघ्रगामिनं सूर्यमिव । शोभावत्तममित्यर्थः

॥ अथ द्वाविंशी ॥

रोहितं मे पाकस्थामा सुधुरं कक्ष्यप्रां ।

अदाद्रायो विबोधनं ॥ २२

रोहितं । मे । पाकऽस्थामा । सुऽधुरं । कक्ष्यऽप्रां ।

अदात् । रायः । विऽबोधनं ॥ २२

पाकस्थामा राजा रोहितं लोहितवर्णं वृषभमश्वं वा मे मह्यमदात् । दत्तवान् । कीदृशं । सुधुरं शोभनधुरं शोभनवहनधर्माणं ॥ ऋक्पूरब्धूः । पा० ५. ४. ७४. । इत्यकारः समासांतः । नञ्सुभ्यामिति बहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ कक्ष्यप्रां । कक्ष्या कक्षयोर्बाहुमूलयोर्बध्यमाना रज्जुः तस्याः प्रातारं पूरयितारं । पीवरमित्यर्थः ॥ प्रा पूरणे ॥ रायो धनस्य विबोधनं विशेषेण बोधकं । बहुधनप्राप्तिहेतुमित्यर्थः ऊडिदमित्यादिना रायो विभक्तिरुदात्ता ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

यस्मा अन्ये दश प्रति धुरं वहन्ति वह्नयः ।

अस्तं वयो न तुग्र्यं ॥ २३

यस्मै । अन्ये । दश । प्रति । धुरं । वहन्ति । वह्नयः ।

अस्तं । वयः । न । तुग्र्यं ॥ २३

पूर्वोक्त एवाश्वो विशेष्यते । यस्मै ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ यस्याश्वस्य वृषभस्य वा धुरं वोढव्यं युगधुरमन्ये प्रकृताद्व्यतिरिक्ता दशसंख्याका वह्नयो वोढारोऽश्वा बलीवर्दा वा प्रतिनिधयः संतो धां वोढुं वहंति बिभ्रति । वह्नावेकत्व वहने दृष्टांतः । अस्तं । अस्यते क्षिप्यते सखिलपदार्थजातमित्यस्तं गृहं । प्रति वयो न गंतारोऽश्वा यथा तुग्र्यं तुग्रपुत्रं भुज्युं समुद्रतीरदवहन् तद्वत् । तादृशमश्वं मह्यं प्रादादिति पूर्वस्यामृच्यन्वयः ॥ तुग्र्योऽर्णसि च नावत्या भुज्युमूहथुः । ऋग्वे० १. ११६. ४. । इत्याद्यवगंतव्यं । यद्वा यस्मा इति कर्मणि चतुर्थी । यं रथमन्ये दशसंख्याका वह्नयो वोढारोऽश्वा धुरं वहनप्रदेशं प्रति गताः संतो वहंति तादृशं रथमपि मह्यं दत्तवानित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

आत्मा पितुस्तनूर्वास ओजोदा अभ्यंजनं ।

तुरीयमिद्रोहितस्य पाकस्थामानं भोजं दातारमब्रवं ॥ २४

आत्मा । पितुः । तनूः । वासः । ओजःऽदाः । अभिऽअंजनं ।

तुरीयं । इत् । रोहितस्य । पाकऽस्थामानं । भोजं ।

दातारं । अब्रवं ॥ २४

अयं पाकस्थामा त्वा त्वं पितुर्जनकस्य तनूस्तनयः । पिता यथा सन्तानं वर्त्तितवा प्रयस्त एकमयपोत्यर्थः । यथा वासो वासयिता निवासयिता ॥ वासयतेरौणादिकोऽसुन् ॥ अभ्यंजनमभिव्यंजनं यया अर्जति तथोजो दा । ओजसो बलस्य दाता धारयिता वा । यद्वा त्वा सततगामी । पितुरित्यन्ननाम । व्याप्तमन्नं येन दत्तं । तनूर्विस्तृतं वासो वस्त्रमभ्यंजनमभ्यंजनसाधनं तैलादिकं च येन दत्तं । यद्वा ओजोदा बलस्य दातारं पाकस्थामानं तुरीयं कौरयाणपिताकरोपिच्छया वा । यद्वा तुरीयं शत्रूणां तूर्वकं हिंसितारं ओजो बलं शत्रूणां भंजयितारं रोहितस्य लोहितवर्णस्य पूर्वोक्तस्याश्वस्य दातारं । एवंगुणकं पाकस्थामानमस्तवं । उक्तेन प्रकारेणास्तौषं । इदिति पूरकः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

यदिंद्रेत्येकविंशत्यृचं चतुर्थं सूक्तं काण्वगोत्रस्य देवातिथेरार्षं । हचाद्विन्ना इत्येषा पुरउष्णिक् शिष्टास्त्वयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः । स्थूरं राध इत्यादिभिस्तिसृभिः कुरुंगदानस्य स्तूयमानत्वात्तद्देवताकाः । तत्पूर्वाः पंचदश्याद्याश्चतस्रः पूषदेवताका इंद्रदेवताका वा शिष्टा ऐंद्रः । तथा चानुक्रांतं । यदिंद्र सैका देवातिथिस्त्र्यंत्योऽत्यः पुरउष्णिगंतः कुरुंगस्य दानस्तुतिस्तत्पूर्वाश्चतस्रः पौष्ण्यो वेति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावाद्यावृतुर्दशर्चः शंसनीयाः । तथैव पंचमारण्यके । यदिंद्र प्रागपागुदगिति चतुर्दश । ऐ० आ० ५. १० । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिने सवनेऽच्छावाकशस्त्र आद्यः प्रगाथो वैकल्पिकस्तोत्रियः । सूत्रितं हि । यदिंद्र प्रागपागुदङ्न्यग्वा गौरो अया क्षतं । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदिंद्र प्रागपागुदङ्न्यग्वा हूयसे नृभिः ।

सिमा पुरू नृषूतो अस्यानवेऽसि प्रशर्ध तुर्वशे ॥ १

यत् । इंद्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा । हूयसे । नृभिः ।

सिम । पुरु । नृऽसूतः । असि । आनवे । असि । प्रऽशर्ध । तुर्वशे ॥ १

हे इंद्र यत् यदि प्राक् प्राच्यां दिशि वर्तमानैः ॥ सप्तम्यंताद्दिग्देशकालवाचिभ्यः स्वार्थेऽस्तातिः । अस्तातेरंचेर्लुक् । पा० ५. ३. ३०. । इति लुक् ॥ अपाक् प्रतीच्यां दिशि वर्तमानैः । यदि वोदक् उदीच्यां दिशि वर्तमानैः । यद्वा न्यक् नीच्यां दिश्यधस्ताद्वर्तमानैः ॥ न्यधी इति नेः प्रकृतिस्वरत्वं । उदात्तस्वरितयोर्यण इति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वं ॥ एवंभूतैर्नृभिः स्तोतृभिस्त्वं हूयसे स्वरक्षार्थमाहूयसे हे सिम श्रेष्ठेंद्र । सिम इति वै श्रेष्ठमाचक्षत इति वाजसनेयकं । यद्यप्येवं बहुभिराहूयसे तथाप्यानवे । आनुनाम राजा । तस्य पुत्रे राजर्षौ पुरु बहुलं नृषूतो नृभिस्तदीयैः स्तोतृभिः प्रेरितोऽसि भवसि । राज्ञो हितकरणे त्वां स्तोतारः प्रेरयंतीत्यर्थः ॥ षू प्रेरणे । अस्य त्क्रमणि निष्ठा । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ अपि च हे शर्ध प्रकर्षेण शत्रूणां धर्षयितरभिभवितरिंद्र तुर्वशे एतन्नामके च राजनि नृषूतोऽसि । नृभिः नेरितो भवसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इंद्र मादयसे सचा ।

कण्वासस्त्वा ब्रह्मभिः स्तोमवाहस इंद्रा यच्छंत्या गहि ॥ २

यत् । वा । रुमे । रुशमे । श्यावके । कृपे । इंद्र । मादयसे ॥

सचा ।

कण्वासः । त्वा । ब्रह्मऽभिः । स्तोमऽवाहसः । इंद्र । आ ।

यच्छंति । आ । गहि ॥ २

यद्वा यद्यपि रुमादिषु चतुर्षु राजसु हे इंद्र त्वं सचा सह मादयसे माद्यसि तथापि स्तोमवाहसः स्तोमानां स्तोत्राणां वोढारः कण्वासः कण्वगोत्रा ऋषयो ब्रह्मभिः परिवृढैस्तैर्हविर्भिर्वा हे इंद्र त्वामायच्छंति । आगमयंति । यद्वा द्वितीयार्थे तृतीया । ब्रह्माणि हवींषि त्वदीयाभिमुख्येन प्रयच्छंति । ददति ॥ दाण् दाने ॥ पाघ्रा इत्यादिना यच्छादेशः ॥ अतस्त्वमागहि । शीघ्रमागच्छ ॥ गमेर्लोटि छांदसः शपो लुक् ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे यद्वेति प्रगाथोऽनुरूपः । सूत्रितं च । यथा गौरो अपा कृतमित्यच्छावाकस्य । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमसूक्ते तृतीया ॥

यथा गौरो अपा कृतं तृष्यन्नेत्यवेरिणं ।

आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कण्वेषु सु सचा पिब ॥ ३

यथा । गौरः । अपा । कृतं । तृष्यन् । एति । अव । इरिणं ।

आऽपित्वे । नः । प्रऽपित्वे । तूयं । आ । गहि । कण्वेषु ।

सु । सचा । पिब ॥ ३

गौरो गौरमृगस्तृष्यन् पिपासन् अपाद्भिरुदकैः ॥ व्यत्ययेनैकवचनं । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं ॥ कृतं संपूर्णं इतविरिणं निकृष्टं तटाकदेशं यथा येन प्रकारेणावैति अवगच्छति । अवयव्दीऽधिपव्दस्यार्थे । अभिमुखः सन् शीघ्रं गच्छति तथापित्वे बंधुत्वे प्रपित्वे प्राप्ते सति हे इंद्र त्वं नोऽस्मान् तूयं क्षिप्रनामैतत् । शीघ्रमागहि । आगच्छ । आगत्य च कण्वेषु कण्वपुत्रेष्वस्मासु सचा सहैकत्रत्वेनैव विद्यमानं सवं सोमं सु सुष्ठु पिब ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मंदंतु त्वा मघवन्निंद्रेंदवो राधोदेयाय सुन्वते ।

आमुष्या सोममपिबश्चमू सुतं ज्येष्ठं तद्दधिषे सहः ॥ ४

मंदंतु । त्वा । मघऽवन् । इंद्र । इंदवः । राधःऽदेयाय ।

सुन्वते ।

आऽमुष्य । सोमं । अपिबः । चमू इति । सुतं । ज्येष्ठं ।

तत् । दधिषे । सहः ॥ ४

हे मघवन् धनवन्निंद्र इंदवः क्लेदनाः सोमास्त्वां मंदंतु । मादयंतु हर्षयंतु ॥ मदेर्व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ किमर्थं । सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय राधोदेयाय राधसो धनस्य दानार्थं ॥ ददातेरचो यदिति भावे यत् । ईद्यतीतीकारः । सर्वोऽस्य

इत्याद्युदात्तत्वे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । शतुरनुम इति सुपश्चत्वात्पराविभक्ति-रुदात्ता ॥ अपि च त्वं सोमस्याशुभ्याभिषवं कृत्वा यद्दिनमपि बलादपहृत्यापिबः । पीतवानसि । त्वं यज्ञवैशसं तथा प्रासहा सोममपिबदिति श्रुतेः । कीदृशं सोमं । चमू । चम्वोरधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतं । यद्वा चमूभ्यां चमसाभ्यां सोतृ-भिरानद्धस्य च संबंधिभ्यां धंसनाभिर्वसतीवरीभिः सुतमभिषुतं । यस्मादेवं तस्मात्कारणात् ज्येष्ठं प्रशस्यतमं वृद्धतमं वा सहो बलं दधिषे । हे इंद्र त्वं धारयसि । अतो मदीया अपि सोमास्त्वां मादयंत्विति प्रार्थ्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र चंक्रे सहंसा सहो बभंजं मन्युमोजंसा ।

विश्वे त इंद्र पृतनायवो यहो नि वृक्षा इंव येमिरे ॥ ५

प्र । चक्रे । सहंसा । सहंः । बभंजं । मन्युं । ओजंसा ।

विश्वे । ते । इंद्र । पृतनाऽयवः । यहो इति । नि ।

वृक्षाःऽइंव । येमिरे ॥ ५

स इंद्रः सहस्रात्मीयेनाभिभवेन वीर्यकर्मणा सहः शत्रूणामभिभवनं प्रचक्रे । प्रकर्षेण कृतवान् । तथौजसा बलेन मन्युं परकीयं क्रोधं बभंज । भग्नवान् । उत्तरोऽर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । हे यहो । महन्नामैतत् । हे महन्निंद्र विश्वे सर्वे पृतनायवो युद्धकामाः शत्रवस्ते त्वया वृक्षा इव महीरुहा इव नियेमिरे । नियता आसन् । यथा वृक्षा निश्चलास्तिष्ठंति तद्वन्निर्व्यापारा अभूवन्नित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सहस्रेणेव सचते यवीयुधा यस्त आनळुपंस्तुतिं ।

पुत्रं प्रांवर्गं कृंणुते सुवीर्ये दाश्नोति नमंउक्तिभिः ॥ ६

स स्वःऽइव । सचते । शावऽसुधा । यः । ते । आनट् ।

उपऽस्तुतिं ।

पुत्रं । प्रावर्गं । कृणुते । सुऽवीर्ये । दाश्नोति । नमःउक्तिऽभिः ॥ ६

हे इंद्र ते तवोपस्तुतिं स्तोत्रं यः पुरुष आनट् प्राप्नोति त्वां प्रापयति ॥ अश्नोतेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ स सचते । सचतिः सेवतिः ॥ षच समवाये ॥ सहस्रेणेव तेन यथा सहस्रसंख्येन बलेन तद्वेत्यर्थः । यश्च यजमानो नमउक्तिभिर्नमस्कारवचनैः स्तोत्रैः सार्धं दाश्नोति हवींषि तुभ्यं ददाति ॥ दाश्ट दाने । स यजमानं सुवीर्ये शोभनवीर्ययुक्ते संग्रामे प्रावर्गं प्रकर्षेण शत्रूणां वर्जयितारं पुत्रं कृणुते । करोति । उत्पादयति । त्वत्प्रसादाल्लभत इत्यर्थः ॥ प्रपूर्वाद्वृजेः कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्तरि घञ् । उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये इति दीर्घः । थाथादिनोत्तरपदांतोदात्तत्वं ॥ यद्वा सुवीर्य इत्येतत्पुत्रस्य विशेषणं ॥ द्वितीयार्थे सप्तमी ॥ शोभनवीर्यं पुत्रं ॥ बहुव्रीहौ वीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा भेम मा श्रमिष्मोग्रस्य सख्ये तव ।

महत्ते वृष्णो अभिचक्ष्यं कृतं पश्येम तुर्वशं यदुं ॥ ७

मा । भेम । मा । श्रमिष्म । उग्रस्य । सख्ये । तव ।

महत् । ते । वृष्णः । अभिऽचक्ष्यं । कृतं । पश्येम । तुर्वशं ।

यदुं ॥ ७

हे इंद्र उग्रस्योद्गूर्णबलस्य तव सख्ये सखित्वे सति वयं मा भेम । मा भैष्म । कुतश्चिदपि शत्रोर्भीता मा भूम । मा श्रमिष्म । श्रांताः पीडिताश्च मा भूम । वृष्णः कामानां वर्षितुस्ते तव संबंधि महत्प्रभूतं कृतं वृत्रवधादिलक्षणं कर्माभिचक्ष्यं । अभितः ख्यापनीयं स्तोतव्यं । अतो महानुभावस्य तव सख्यं प्राप्तानां भीतिश्रमौ न जायेते इत्यर्थः । तत्कथमवगम्यत इति चेदुच्यते । तुर्वशनामकं तत्संज्ञं राजानं यदुमेतत्संज्ञं च त्वत्प्रसादात्सुखेन जीवंतौ पश्येम । दृष्टवंतः खलु वयं । अतः कारणात्त्वत्सख्यं प्राप्तस्य भयादिकं न जायत इत्येतदुपपन्नमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सव्यामनु स्फिग्यं वावसे वृषा न दानो अस्य रोषति ।

मध्वा संपृक्ताः सारघेण धेनवस्तूयमेहि द्रवा पिब ॥ ८

सव्यां । अनु । स्फिग्यं । वावसे । वृषा । न । दानः । अस्य । रोषति ।

मध्वा । संऽपृक्ताः । सारघेण । धेनवः । तूयं । आ । इहि । द्रव । पिब ॥ ८

वृषा कामानां वर्षितेंद्रः सव्यां दक्षिणेतरां स्फिग्यं कटिप्रदेशमनु ॥ तृतीयार्थेऽनोः कर्मप्रवचनीयत्वं ॥ सव्यया स्फिग्या शरीरैकदेशेनैव वावसे। वस्ते। सर्वभूतजातमाच्छादयति। स्वयं सर्वं जगदतीत्य वर्तत इत्यर्थः। निगमांतरं च भवति। यदन्यया स्फिग्या क्षामवस्थाः। ऋग्वे० ३. ३२. ११. । इति। अपि च दानोऽवखंडयिता ॥ दान अवखंडने ॥ पचाद्यच् ॥ स चास्मिंद्रं न रोषति। न छिनत्ति ॥ रिष रुष हिंसायां ॥ इंद्रं हिंसितुं शक्तः कश्चिदपि नास्तीत्यर्थः। यद्वा दानो हविषां दाता यजमानस्त्विंद्रस्य न रोषति। रोषं न जनयति। सर्वदा हवींषि परिचरतीत्यर्थः। उत्तरोऽर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः। सारघेण। सरघा मधुमक्षिका। तत्संबंधिना मध्वा मधुना। लुप्तोपममेतत्। मधुनेव स्वदता क्षीरादिना अन्यद्रव्येण संपृक्ताः संसृष्टाः संस्कृता धेनवो धेनुवत् प्रीतिजनका अस्मदीयाः सोमाः। यद्वा धिवेः प्रीणनार्थाद्धेनवः। प्रीणयितार इत्यर्थः। यत एवमतः कारणात् हे इंद्र तूयं क्षिप्रमेहि। अस्मत्समीपमागच्छ। आगत्य च द्रव। सोमा यस्मिन्नुत्तरवेदिलक्षणे स्थाने वर्तंते तं देशं शीघ्रं गच्छ ॥ द्रु गताविति धातुः। द्व्यचोऽतस्तिङ इति सांहितिको दीर्घः ॥ तदनंतरमध्वर्युणा दत्तं सोमं पिब। तेन सोमेन स्वक् खोदरं पूरयेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अश्वी रथी सुरूप इद्गोमाँ इदिंद्र ते सखा ।

श्वात्रभाजा वयसा सचते सदा चंद्रो याति सभामुप ॥ ९

अश्वी । रथी । सुऽरूपः । इत् । गोऽमान् । इत् । इंद्र । ते ।
सखा ।
श्वात्रऽभाजा । वयसा । सचते । सदा । चंद्रः । याति । सभाम् ।
उप ॥ ९

हे इंद्र ते तव सखा मित्रभूतः पुरुषोऽश्वादिगुणविशिष्ट एव भवति । इच्छब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते । अश्वीत् बहुभिरश्वैर्युक्त एव भवति । न कदाचिदश्वैर्वियुज्यते । रथी रथवानेव स भवति । सुरूप इत् शोभनरूपः शोभनावयव एव स भवति । गोमा इत् बह्वीभिर्गोभिर्युक्त एव स भवति । न कदाचिदेतैर्वियुज्यत इत्यर्थः । अपि च श्वात्रभाजा । श्वात्रमिति धननाम । आश्वननीयं शीघ्रं प्राप्तव्यं शोभनं धनं येन भजते तेन धनसंयुक्तेन वयसा । अन्ननामैतत् । अन्नेन स सर्वदा सचते । समवैति । संगच्छते ॥ षच समवाये ॥ अत एव चंद्रः सर्वेषामाह्लादकः सन् सभां जनसंसदमुपयाति । उपगच्छति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋश्यो न तृष्यन्नवपानमा गहि पिबा सोमं वशाँ अनु ।
निमेघमानो मघवन्दिवेदिव ओजिष्ठं दधिषे सहः ॥ १०

ऋश्यः । न । तृष्यन् । अवऽपानम् । आ । गहि । पिब ।
सोमम् । वशान् । अनु ।
निऽमेघमानः । मघऽवन् । दिवेऽदिवे । ओजिष्ठम् । दधिषे ।
सहः ॥ १०

हे इंद्र ऋश्यो न ऋश्याख्यो मृग इव तृष्यन् पिपासन्संस्त्वमवपानमवनीतं चमसादिषु पात्रेष्वानीतं पातव्यं सोममागहि । अभिगच्छ । गत्वा च तमस्मदीयं सोमं वशाँ अनु अनुकामं यथाकामं पिब । यावता पीतेन पर्याप्तिर्जायते तावता सोमेन स्वोदरं पूरयेत्यर्थः । अत एव सोमपानात् प्राप्तबलस्त्वं दिवे दिवे प्रतिदिवसं निमेघमानो यजमानेभ्यः सुखानि वृष्ट्युदकानि सिंचन् हे मघवन्निंद्र ओजिष्ठमोजस्वित-

असद्गृ पंतमं सद्धो बलं दधिषे । धारयसि ॥ ओजस्विमद्यादिष्ठनि विमतोर्लुगिति विनो लुक् । टेरिति टिलोपः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अध्व॑र्यो द्रा॒वया॒ त्वं सोम॒मिंद्रः॑ पिपासति ।

उप॑ नू॒नं यु॑युजे॒ वृष॑णा॒ हरी॒ आ च॑ जगाम वृत्र॒हा ॥ ११

अध्व॑र्यो॒ इति॑ । द्र॒वय॑ । त्वं । सोम॑ । इं॒द्रः॑ । पि॒पा॒स॒ति॒ ।

उप॑ । नू॒नं । यु॒यु॒जे॒ । वृष॑णा । हरी॒ इति॑ । आ । च॒ ।

ज॒गा॒म॒ । वृ॒त्र॒ऽहा ॥ ११

हे अध्वर्यो अध्वरस्य नेतस्त्वं सोमं द्रावय । उत्तरवेदिलक्षणं स्थानं प्रापय । यद्वा रसात्मना द्रवणशीलं कुरु । अभिषुणुदित्यर्थः । किं कारणमिति चेत् । इंद्रः पिपासति । इदं सोमं पातुमिच्छति । तथैतत्कथमवगतमिति चेत् तत्राह । वृषणा वर्षितारौ युवानौ वा हरी अश्वौ नूनमद्य युयुजे । अपगस्य सारथिर्योजितवानुथे । वृत्रहा इंद्रस्य इंतेंद्रस्याजगाम । आगतवान् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स्वयं चित्स मन्यते दाशु॑रि॒र्जनो॒ यत्रा॒ सोम॑स्य तृ॒म्पसि॑ ।

इ॒दं ते॒ अन्नं॒ युज्यं॒ समु॑क्षितं॒ तस्येहि॒ प्र द्र॑वा॒ पिब॑ ॥ १२

स्व॒यं । चि॒त् । सः । म॒न्य॒ते॒ । दाशु॑रिः । जनः॑ । यत्र॑ ।

सोम॑स्य । तृ॒म्पसि॑ ।

इ॒दं । ते॒ । अन्न॑ । युज्य॑ । संऽउ॑क्षितं । तस्य॑ । आ । इ॒हि॒ ।

प्र । द्र॒व॒ । पिब॑ ॥ १२

दाशुरिदाश्वान्॥ दाशतेरौणादिक उरिन्॥ हविषां दाता स यजमानलक्षणो जनः स्वयं पिब स्वयमेवात्मनैव मन्यते। सर्वं जानाति। परायत्तप्रज्ञो न भवतीत्यर्थः। यत्र यस्मिन्ननेसोमस्य पानेन हे इन्द्र त्वं हंपसि तृप्य स॥ तृप तृम्प तृप्तौ। तौदादिकः। शे तृम्फादीनां। पा० ७. १. ५९. १। इति नुम्॥ ते त्वदीयं युज्यं योग्यमिदमस्मदीयं सोमलक्षणमन्नं मधुचितं मध्यक पात्रेष्वासिक्तं॥ षिच क्षरणे। कर्मणि निष्ठा। गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं॥ अतस्त्वं तादृशं सोममेहि। अभिगच्छ। प्रद्रव। शीघ्रं आगच्छ। तदनंतरं पिब। पानं कुरु॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

रथेष्ठायाध्वर्यवः सोममिंद्राय सोतन।

अधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वंतो दाश्वध्वरं ॥ १३

रथेऽस्थाय। अध्वर्यवः। सोमं। इंद्राय। सोतन।

अधि। ब्रध्नस्य। अद्रयः। वि। चक्षते। सुन्वंतः।

दाशुऽअध्वरं ॥ १३

रथेष्ठाय। रथे तिष्ठतीति रथेष्ठः॥ सुपि स्थ इति कप्रत्ययः। तत्पुरुषे कृति बहुलमिति सप्तम्या अलुक्॥ एवंलक्षणायेंद्राय हे अध्वर्यवः सोमं सोतन। अभिषुणुत॥ षुञ् अभिषवे। तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः॥ ब्रध्नस्य वृद्धस्य मूलस्याभिषवार्थं चर्मणि स्थापितस्योपरावस्य विस्तृतस्याद्गसनोऽध्युपर्यद्रयोऽन्ये पाषाणास्तस्मिन् दिक्षु वर्तमाना दाश्वध्वरं दाशोदाशुर्यजमानस्याध्वरो यागो येन निष्पद्यते तादृशं सोमं सुन्वत ऋत्विग्भिश्चीर्णं स्वयमेवाभिषुण्वंतो वि चक्षते। विशेषेण प्रकाशंते। सोमाभिषवेऽतिशयेनानुकूला वर्तंत इत्यर्थः। अथवाद्रयस्त्वद्रिभिर्हे अध्वर्यवः सोममभिषुणुतेति योज्यं॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इंद्रमपसु वक्षतः।

अर्वाचं त्वा सप्तयोऽध्वरश्रियो वहंतु सवनेदुप ॥ १४

उप । ब्रध्न । ववाता । वृषणा । हरी इति । इंद्र । अपऽसुं ।

वक्षतः ।

अर्वाचं । त्वा । सप्तयः । अध्वरऽश्रियः । वहंतु । सवना ।

इत् । उपं १४

वध्नमंतरिक्षं ववाता संभजमानौ ॥ वननेनिष्ठायां छांदसं द्विर्वचनमिडभाव आत्वं धातुखरस्य । अन्येषामपि दृश्यत इति सांहितिकोऽभ्यासदीर्घः । यद्वा वावाता पुनःपुनर्गंतौ ॥ वा गतिगंधनयोः । यङ्लुगंतात्कर्तरि निष्ठा ॥ वृषणा वृषणौ सेक्तारौ हरी हरणशीलावश्वावुभयुग्मौ संतावपसुं दोर्येषु कर्मसु ॥ अपस्शब्दः सकारांतः कर्मवचनः । यीवोपवसनानां छंदसि लोपो वक्तव्य इतीह सकारो लुप्यते ॥ तत्वेमसिंद्रमुपवक्षतः । उपवहतां । उपानयतां ॥ वहतेर्लेट्यडागमः । सिब्बहुलमिति सिप् ॥ अपि चाध्वरश्रियोऽध्वरं श्रयमाणाः सप्तयः सर्पणशीला अन्येऽपि त्वदीया अश्वाः सवना सवनानि प्रातःसवनादीन्यभ्यागसंबंधीनि प्रति हे इंद्र त्वामर्वाक् अस्मत् सुखमुपवहंतु । उपगमयंतु । इदिति पूरणः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

प्र पूषणं वृणीमहे युज्याय पुरूवसुं ।

स शक्र शिक्ष पुरुहूत नो धिया तुजे राये विमोचन ॥ १५

प्र । पूषणं । वृणीमहे । युज्याय । पुरुऽवसुं ।

सः । शक्र । शिक्ष । पुरुऽहूत । नः । धिया । तुजे । राये ।

विऽमोचन ॥ १५

इदमादयस्त्रयस्तृचः पूष्ण इंद्रस्य च लिंगसद्भावादेता उभयथा व्याख्यायंते । पुरूवसुं बहुधनं पूषणं पोषकमिंद्रं यद्वै तत्संज्ञं देवं प्र वृणीमहे । प्रकर्षेण संभजामहे । किमर्थं । युज्याय । युंक्त इति युङ् सखा । तस्य भावाय । सखित्वायेत्यर्थः । हे शक्र शक्त पुरुहूत बहुभिराहुत हे विमोचन पापाद्विमोचयितरिंद्र पूषन्वा स त्वं नोऽस्मान् धियास्मदीयया बुद्ध्या शिक्ष । शक्तान् कर्तुमिच्छ । किमर्थं । राये धनाय

धनप्राप्त्यर्थं आजे शत्रून् तोजयितुं हिंसितुं ॥ तुज हिंसायां अस्मात्कृत्यार्थे केन्प्रत्ययः ॥ यद्वा राय इति क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी । जातायेकवचनं रायो धनानि धिया स्तुत्या प्रीतः सन् नोऽस्मभ्यं । धिष्व । देहि ॥ धिष्वति- दानकर्मा । ऊडिदमिति रायो विभक्तिरुदात्ता ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वात्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

सं नः शिशीहि भुरिजोरिव क्षुरं रास्व रायो विमोचन ।

त्वे तन्नः सुवेदमुस्रियं वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यं ॥ १६

सं । नः । शिशीहि । भुरिजोःऽइव । क्षुरं । रास्व । रायः । विऽमोचन ।

त्वे इति । तत् । नः । सुऽवेदं । उस्रियं । वसु । यं । त्वं । हिनोषि । मर्त्यं ॥ १६

हे इंद्र पूषन्वा नोऽस्मान् सं शिशीहि । सम्यक् निशय । तीक्ष्णबुद्धीन् कुरु । भुरिजोरिव । बाहुनामैतत् । नापितस्य बाह्वोरिव स्थितं क्षुरमिव । अपि च हे विमोचन पापाद्विमोचन पापाद्विमोचयितः रायो धनानि रास्व । अस्मभ्यं देहि ॥ रा दाने ॥ तत्कस्य हेतोः । त्वे त्वयि खलु खिलं । उस्रा गावः । तत्संबद्धं तद्वद्वा निवासकं धनं नोऽस्माकं सुवेदं सुलभं नान्येषु देवेषु । यं धनसमूहं मर्त्यं मनुष्यं स्तोतारं प्रति त्वं हिनोषि प्रेरयति तद्वसु त्वयीत्यन्वयः । यत एवं तस्माद्रास्वेति योज्यं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

वेमि त्वा पूषन्नृंजसे वेमि स्तोतव आघृणे ।

न तस्य वेम्यरणं हि तद्वसो स्तुषे पज्राय साम्ने ॥ १७

वेमि । त्वा । पूषन् । ऋंजसे । वेमि । स्तोतवे । आघृणे ।

न । तस्य । वेमि । अरणं । हि । तत् । वसो इति । स्तुषे ।

पज्राय । साम्ने ॥ १७

हे पूषन् पोषकेंद्र एतन्नामक वा देव त्वा त्वामृंजसे प्रसाधयितुं वेमि । कामये । आघृणे आगतदीप्ते स्तोतवे त्वां स्तोतुं वेमि । कामये । यत्त्वद्व्यतिरिक्तं देवतांतरं तस्य स्तोत्रं न वेमि । न कामये । कुत इति चेत् । हि यस्मादरणमरमणमसुखकरं । अतस्त्वामेव स्तोतुं कामय इत्यर्थः । हे वसो वासक स्तुषे स्तुवते पज्राय प्रार्जकाय स्तोतॄणां साम्ने । साम स्तोत्रं । सामर्थ्यादत तद्वान् लक्ष्यते । तद्वते । यद्वा पज्र इति कक्षीवत आख्या । आम्नातं हि । यद्वां पज्रासो अश्विना हवंते । ऋग्वे० १, ११७, १०, । इति । तस्मै कक्षीवत इव मह्यं । सामर्थ्यादुपमार्थो लभ्यते । अपेक्षितं धनं देहीति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

परा गावो यवसं कच्चिदाघृणे नित्यं रेक्णो अमर्त्य ।

अस्माकं पूषन्नविता शिवो भव मंहिष्ठो वाजसातये ॥ १८

परा । गावः । यवसं । कत् । चित् । आघृणे । नित्यं ।

रेक्णः । अमर्त्य ।

अस्माकं । पूषन् । अविता । शिवः । भव । मंहिष्ठः ।

वाजऽसातये ॥ १८

हे आघृणे आगतदीप्ते पूषन्निंद्र वा कच्चित् कस्मिंश्चित्कालेऽस्मदीया गावो यवसं तृणं भक्षितुं परा गच्छंति । हे अमर्त्य अमरण देव तदानीं रेक्णस्तद्रूपं धनं नित्यमस्माकं ध्रुवमस्तु । चोरव्याघ्रादिभिर्हिंसितं मा भूत् । अपि च हे पूषन् पोषयितरस्माकमविता रक्षिता भूत्वा शिवः सुखकरो भव । तथा वाजसातये वाजस्यान्नस्य बलस्य वा संभजनार्थं मंहिष्ठो दातृतमो भव ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स्थूरं राधः शताश्वं कुरुङ्गस्य दिविष्टिषु।

राज्ञस्त्वेषस्य सुभगस्य रातिषु तुर्वशेष्वमन्महि॥ १९

स्थूरं। राधः। शतऽअश्वं। कुरुङ्गस्य। दिविष्टिषु।

राज्ञः। त्वेषस्य। सुऽभगस्य। रातिषु। तुर्वशेषु।

अमन्महि॥ १९

इदमादिकेन तृचेन देवातिथिः कुरुङ्गनाम्नो राज्ञो दानं स्तौति। कुरुङ्गस्य। कुरून् जेतुं गच्छति कुरुं गच्छतीति वा कुरुङ्गः॥ डोऽन्यत्रापि दृश्यत इति गमेर्डः। पृषोदरादिः॥ एवंभूतस्य त्वेषस्य दीप्तस्य सुभगस्य शोभनधनस्यैवंभूतस्य राज्ञः संबन्धिनीषु दिविष्टिषु दिवः स्वर्गस्यैषणीषु प्राप्तिहेतुभूतासु यागक्रियासु रातिषु दानेषु दक्षिणारूपेषु सत्सु तुर्वशेषु। मनुष्यनामैतत्॥ निर्धारणे सप्तमी। मनुष्येषु मध्ये वयं स्थूरं स्थूलं प्रभूतं शताश्वमश्वानां शतेन युक्तं राधो धनमगन्महि। प्राप्ताः स्म। अलभामहीत्यर्थः॥

॥ अथ विंशी ॥

धीभिः सातानि काण्वस्य वाजिनः प्रियमेधैरभिद्युभिः।

षष्टिं सहस्रानु निर्मजामजे निर्यूथानि गवामृषिः॥ २०

धीभिः। सातानि। काण्वस्य। वाजिनः। प्रियऽमेधैः।

अभिद्युऽभिः।

षष्टिं। सहस्रा। अनु। निःऽमजां। अजे। निः। यूथानि।

गवां। ऋषिः॥ २०

काण्वस्य कण्वपुत्रस्य वाजिनो हविष्मतो मेधातिथेः संबंधिभिर्धीभिर्व्याप्तिभिः स्तोतृभिः सातानि संभक्तान्यभिद्युभिरभिगतदीप्तिभिः प्रियमेधैरेतत्संज्ञैश्च ऋषिभिः सेवितानि निरजां निःशेषेण मुक्तानां गवां षष्टिं सहस्रा षष्टिसंख्याकानि सहस्राणि यूथान्यृषिर्देशातिथिरहमनु पश्चात् निरजे। निःशेषेणागच्छं। साकल्येन प्राप्त-वानस्मि ॥ अज गतिक्षेपणयोः ॥ यथा प्रियमेधानां काण्वानां च गवां यूथानि राज्ञा दत्तानि तत्प्रतिगृहीतं एवं तेन दत्तानि मया प्रतिगृह्यंत इत्यर्थः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

हृचाश्चिन्मे अभिपित्वे 'परारणुः ।

गां भजंत मेहनाश्वं भजंत मेहना ॥ २१

हृचाः । चित् । मे । अभिऽपित्वे । अररणुः ।

गां । भजंत । मेहना । अश्वं । भजंत । मेहना ॥ २१

मे ममाभिपित्वे पूर्वोक्ते धनेऽभिप्राप्ते सति हृचाश्चित् हृचा अप्यरारणुः । अशब्द-यन् । कथमिति तदाह । इम ऋषयो मेहना मंहनीयां प्रशस्यां गां भजंतः । अगुंग । अलभंत । मेहना मंहनीयमश्वं च भजंत । अलभंतेति ॥ गामश्वमिति जात्यभिप्रायमेकवचनं ॥ यद्वा मेहनेति म इह नेति पदत्रयात्मकमेकं पदं । यदाह यास्कः । यदिंद्र चित्रं चायनीयं मंहनीयं धनमस्ति । यन्म इह नास्तीति वा त्रीणि मध्यमानि पदानि ॥ तदेवं व्याख्यायं । इव ऋषयो गामश्वं चाभजंत । इदानीमाजनि प्रशस्तस्य धनस्य तद्दानं मम गतोऽन्यस्य नासीदिति हृचप्रमुखा सर्वेऽपि जनाः प्रोचुरित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण

सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये

पंचमाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथाष्टमो व्याख्यातमारभ्यते । अष्टमे मंडले प्रथमेऽनुवाके चत्वारि सूक्तानि व्याकृतानि । दूरादित्येकोनचत्वारिंशदृचं पंचमं सूक्तं काण्वगोत्रस्य ब्रह्मातिथेरार्षं । आदितः षट्त्रिंशद्गायत्र्यः । ततो द्वे बृहत्यौ । अंतिमानुष्टुप् । अंत्येषु पंचस्वर्द्धर्चेषु चैद्यस्य कशुनाम्नो राज्ञो दानं स्तूयते । अतस्तद्देवताकाः । शिष्टा आश्विन्यः । तथा चानुक्रांतं । दूरादेकाद्नचत्वारिंशद्ब्रह्मातिथिराश्विनं द्विबृहत्यनुष्टुबंतमंत्याः पंचार्द्धर्चाश्चैद्यस्य कशोर्दानस्तुतिरिति ॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रयोराश्विने क्रतौ गायत्रे छंदस्यंत्यतृचवर्जमिदं सूक्तं । सूत्र्यते हि । दूरादिहेवेति तिस्र उत्तमा उद्धरेत् । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दूरादिहेव यत्सत्यरुणप्सुरशिश्वितत् ।

वि भानुं विश्वधातनत् ॥ १

दूरात् । इहऽइव । यत् । सती । अरुणऽप्सुः । अशिश्वितत् ।

वि । भानुं । विश्वधा । अतनत् ॥ १

दूरात् दूरत एवविप्रकृष्ट एव नभसः प्राक्प्रदेशे वर्तमानेहेव सतीह समीपे विद्यमानेव ॥ अस्तेः शतरि अस्तोरल्लोप उगितश्चेति ङीप् । शतुरनुम इति नद्या उदात्तत्वं ॥ अरुणप्सुः आरोचमानरूपा । ईदृश्युषा यद्यदाशिश्वितत् अश्वेतयत् ॥ श्विता वर्णे । अस्माण्ण्यंतात् लुङि चङि रूपं । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥ तदा भानुं दीप्तिं विश्वधा बहुविधं व्यतनत् । विस्तारितवती ॥ तनोतेर्व्यत्ययेन शप् ॥ ईदृशीमुषसं हे अश्विनौ सचेथे इत्युत्तरयैकवाक्यता । यद्वा प्रातरनुवाक्य उषस्येन कांडेनोषा स्तुता सती प्रादुरभूत् । हे अश्विनौ शंसिष्यमाणमाश्विनं क्रतुं श्रोतुं युवामपि प्रादुर्भवतमित्यध्याहारेण वाक्यं पूरणीयं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नृवद्दस्रा मनोयुजा रथेन पृथुपाजसा ।

सचेथे अश्विनोषसं ॥ २

नृऽवत् । दस्रा । मनःऽयुजा । रथेन । पृथुऽपाजसा ।

सचेथे इति । अश्विना । उषसं ॥ २

हे दस्रा दस्रौ दर्शनीयौ शत्रूणामुपक्षपयितारौ वा ॥ सुपां सुलुगित्याकारः ॥ ईदृशौ हे अश्विनाश्विनौ नृवत् नृभिर्नेतृभिस्तुल्यं वर्तमानौ युवां ॥ तेन तुल्यमिति प्रथमार्थे वतिः ॥ यद्वा नृवंतौ ॥ नृशब्दान्मतुपश्छांदसत्वं । रन्तुतिसामान्याद्वा छंदसीर इति वत्वं । ङीपश्छांदसो लुक् । पद्मनुड्भ्यां मतुबिति मतुप उदात्तत्वं ॥ ईदृशीमुषसं रथेनात्मीयेन वाहनेन सचेथे । सम्यगागच्छथः ॥ सच समवाये ॥ यद्वा सचतिः सेवनार्थः । सचेथे । सेवेथे । तदाह यास्कः । सचस्वा नः स्वस्तये सेवस्व नः स्वस्तय इति । कीदृशेन रथेन । मनोयुजा मनसैव व्यापारांतरनिरपेक्षेण आरणमात्रेणाश्वैर्युज्यमानेन पृथुपाजसा विस्तीर्णबलेन बहुजेन वा उषसोऽनंतरमश्विनोः स्तूयमानत्वात्तावश्विनौ गच्छत इत्युच्यते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युवाभ्यां वाजिनीवसू प्रति स्तोमा अदृक्षत ।

वाचं दूतो यथोहिषे ॥ ३

युवाभ्यां । वाजिनीवसू इति । वाजिनीऽवसू । प्रति ।

स्तोमाः । अदृक्षत ।

वाचं । दूतः । यथा । ओहिषे ॥ ३

हे वाजिनीवसू । वाजो हविर्लक्षणमन्नं । तद्युक्ता यागक्रिया वाजिनी । तस्यां वसु धनं ययोरस्ति तौ तथोक्तौ । यद्वान्नयुक्तं स्तोतृभ्यो देयं वसु धनं ययोरस्ति तादृशौ । हे अश्विनौ युवाभ्यां स्तोमा अस्माभिः कृतानि स्तोत्राणि प्रत्यदृक्षत ।

प्रतिहर्य्यतां॥ हर्यतेश्छांदसः कर्मणि लुङ्। लिङ्सिचावात्मनेपदेष्विति कित्त्वात्तृज्-द्ध्योरित्यभावः। षत्वकत्वषत्वानि॥ अहं च सद्य येन प्रकारेण दूतः प्रेष्टो वाचं स्वामिनो वाक्यं याचते तथा युवयोः प्रीतिपूर्वं वां वाचमीहिषे॥ पुरुषव्यत्ययः॥ याचे॥ ईहिरत्र याचन इत्यर्थः। व्यत्ययेनात्मनेपदं॥ यद्वा दूतो यथा स्वामिनोक्तां वाचं विदेशस्थमन्यं प्रापयति एवमहमपि स्तुतिरूपां वाचमोहिषे। वहे। युवां प्रापयामि॥ वहेर्व्यत्ययेन मध्यमः छांदसं संप्रसारणं। छंदस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वादि-डागमः। यवभावो लघूपधगुणश्च। एङि पररूपमिति पररूपत्वं॥

॥ अथ चतुर्थी॥

पुरुप्रिया ण ऊतये पुरुमंद्रा पुरूवसू।

स्तुषे कण्वासो अश्विना॥ ४

पुरुऽप्रिया। नः। ऊतये। पुरुऽमंद्रा। पुरूवसू इति पुरुऽवसू।

स्तुषे। कण्वासः। अश्विना॥ ४

पुरुप्रिया बहूनां प्रियौ पुरुमंद्रा बहुमदौ बहूनां मादयितारौ वा। यद्वा पुरु बहुलं माद्यंतौ पुरूवसू बहुधनौ। ईदृशावश्विनावश्विनौ नोऽस्माकमूतये रक्षणाय कण्वासः कण्वगोत्रा वयं स्तुषे। स्तुमहे॥ पुरुषवचनयोर्व्यत्ययः॥ यद्वा कण्वास इति पूजार्थं बहुवचनं। ऋषिरात्मानं संबोध्य ब्रूते। हे अंतरात्मन् कण्वासः कण्वगोत्रस्त्वं स्तुषे। अश्विनौ स्तुहि॥

॥ अथ पंचमी॥

मंहिष्ठा वाजसातमेषयंता शुभस्पती।

गंतारा दाशुषो गृहं॥ ५

मंहिष्ठा। वाजऽसातमा। इषयंता। शुभः। पती इति।

गंतारा। दाशुषः। गृहं॥ ५

अंहिष्ठा अंहिष्ठौ मंहनीयौ पूजनीयौ अत्यन्तं दातारौ वा वाजसातमा। वाजोऽन्नं बलं वा। तस्यातिशयेन दातारौ। यद्वा वाजो हविर्लक्षणमन्नं तस्य संभक्तृतमौ॥ सनोतेः सनतेर्वा जनसनेति विट्। विड्वनोरनुनासिकस्यात्त्वं॥ दूषयंता शत्रूणां दूषणं कुर्वंतौ॥ दूषणं तत्करोतीति णिच्। णेरनिट्त्वेन टिलोपे प्राप्ते प्रकृत्यैकाजिति प्रकृतिभावः॥ यद्वा इषयंता इषयंतौ अन्नानि प्रापयंतौ॥ इष गतौ। अस्माद्धेतुमति णिच्। इच्छापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः॥ शुभः शोभनस्य धनस्य उदकस्य वा पती स्वामिनौ॥ षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वं॥ दाशुषः हविष्पुरोडाशादीनि दत्तवतो यजमानस्य गृहं गंतारा गमनशीला॥ गमेस्ताच्छीलिकस्तृन्। अतो न लोकाव्ययेति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः॥ ईदृशावश्विनौ स्तुम इति शेषः॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे प्रथमो वर्गः॥

॥ अथ षष्ठी॥

ता सुदेवाय दाशुषे सुमेधामवितारिणीं।

घृतैर्गव्यूतिमुक्षतं॥ ६

ता। सुऽदेवाय। दाशुषे। सुऽमेधां। अविऽतारिणीं।

घृतैः। गव्यूतिं। उक्षतं॥ ६

हे अश्विनौ ता तौ तादृशौ युवां सुदेवाय। शोभना देवा येन यष्टव्याः स तथोक्तः॥ बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं॥ तस्मै दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय॥ तादर्थ्ये चतुर्थी॥ ईदृग्यजमानार्थं सुमेधां शोभनयज्ञामवितारिणीं॥ वितरणं विगमनमपायः। अनपायिनीं॥ नञ्समासेऽव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं॥ ईदृशीं गव्यूतिं। गावो यूयंते संयुज्यंतेऽत्रेति गव्यूतिर्गोसंचारभूमिः॥ गोर्यूतौ छंदसीत्यवादेशः॥ तां घृतैः क्षरणशीलैरुदकैरुक्षतं। सिंचतं उक्ष सेचने॥

॥ अथ सप्तमी॥

आ नः स्तोममुप द्रवत्तूयं श्येनेभिराशुभिः।

यातमश्वेभिरश्विना॥ ७

आ। नः। स्तोमं। उपं। द्रवत्। तूयं। श्येनेभिः। आशुऽभिः।

यातं। अश्वेभिः अश्विना ॥ ७

हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्माकं स्तोमं स्तोत्रमश्वेभिरश्वैः। द्रवत् तूयमित्युभे चिप्र॰नामनी। एकः पूरकः। तूयं चिप्रमुपायातं। उपगच्छतं। यद्वा द्रवदिति स्तोम॰विशेषणं। द्रवत् शीघ्रं प्रवर्तमानं स्तोममित्यर्थः। कीदृशैरश्वैः। श्येनेभिः शंसनीय॰गामिभिः प्रशस्यगमनैराशुभिः शीघ्रगैः॥

॥ अथाष्टमी ॥

येभिस्तिस्रः परावतो दिवो विश्वानि रोचना।

त्रीँरक्तून्परिदीयथः ॥ ८

येभिः। तिस्रः। पराऽवतः। दिवः। विश्वानि। रोचना।

त्रीन्। अक्तून्। परिऽदीयथः ॥ ८

हे अश्विनौ तिस्रो दिवस्त्रीन्दिवसान् त्रीनक्तून् तिस्रो रात्रीश्च॥ अत्यंतसंयोगे द्वितीया॥ एतावंतं कालं विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि या रोचना रोचमानानि नक्षत्राणि देवगृहाणि परावतो दूरदेशाद्येभिर्यैरश्वैः परिदीयथः परिगच्छथः। दीयतिर्गतिकर्मा॥ तैरस्मत् स्तोत्रमुपयातमिति पूर्वत्रान्वयः॥

॥ अथ नवमी ॥

उत नो गोमतीरिष उत सातीरहर्विदा।

वि पथः सातये सितं ॥ ९

उत। नः। गोऽमतीः। इषः। उत। सातीः। अहःऽविदा।

वि। पथः। सातये। सितं ॥ ९

उतापि च हे अहर्विदा अह्नो लंभयितारौ। यद्वाऽह्नि प्रभातसमये वेदितव्यौ स्तोतव्यौ नोऽस्मभ्यं गोमतीर्बह्वीभिर्गोभिर्युक्ता इषोऽन्नानि दत्तमिति शेषः। उतापि च सातौ संभजनीया दातव्या वा रायस्मभ्यं दत्तं॥ सनतेः सनं नेर्वा कर्मणि क्तिन्। जनसनखनामित्यात्वं। ऊतियूतीत्यादिना क्तिन उदात्तत्वं निपात्यते॥ अपि चास्माकं सातय उक्तानां गवादीनां लाभाय संभजनाय वा पथस्तदुपायरूपा-न्मार्गान् वि षितं। विशेषेण बध्नीतं। यथान्ये न प्रविशंति तथा कुरुतमित्यर्थः॥ षिञ् बंधने। छांदसो विकरणस्य लुक्। यद्वोपसर्गवशादयं धातुः स्वार्थविपरीते बंधनाभावे वर्तते। प्रकरणं प्रस्थानमिति यथा॥ पथो मार्गान् विषितं। विमुंचतं। प्रदर्शयतमित्यर्थः॥ पथिन्शब्दोऽंतोदात्तः। तस्य भस्य टिलोप उदात्तनिवृत्ति-स्वरेण शस उदात्तत्वं॥

॥ अथ दशमी ॥

आ नो गोमंतमश्विना सुवीरं सुरथं रयिं।

वोळ्हमश्वावतीरिषं॥ १०

आ। नः। गोऽमंतं। अश्विना। सुऽवीरं। सुऽरथं। रयिं।

वोळ्हं। अश्वंऽवतीः। इषः॥ १०

हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्मभ्यं रयिं धनमावोळ्हं। आवहतं। आहरतं वहेर्लोटि छांदसः शपो लुक्। ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपेषु कृतेषु सहिवहोरोदवर्णस्येत्योत्वं॥ कीदृशं रयिं। गोमंतं बह्वीभिर्गोभिर्युक्तं सुवीरं। वीर्यात्जाय इति वीराः पुत्राः। शोभ-नैस्तैरुपेतं। विविधमीरयंति शत्रूनिति वा वीराः शूराः। तैरुपेतं। सुरथं शोभन-रथेन युक्तं। अपि चाश्वावतीरश्वयुक्ताः॥ मंत्रे सोमाश्वेति मतौ दीर्घः॥ इषः इष्यमाणान्यन्नानि चास्मभ्यमावहतं॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वितीयो वर्गः॥

द्विदेवत्यस्याश्विनग्रहस्य वाहधानेत्येषा याज्या। सूत्रितं हि। होता यक्षदश्विना नासत्या वाहधाना शुभस्पती। आ० ५, ५, । इति॥

॥ सैकादशी ॥

वावृधाना शुभस्पती दस्रा हिरण्यवर्तनी।
पिबतं सोम्यं मधु ॥ ११

वावृधाना। शुभः। पती इति। दस्रा।
हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यऽवर्तनी।
पिबतं। सोम्यं। मधु ॥ ११

हे शुभस्पती शुभः शोभनस्यालंकारस्योदकस्य वा पती स्वामिनौ हे अश्विनौ॥ सुबामन्त्रित इति षष्ठ्यन्तस्य पराङ्गवद्भावात् षष्ठ्यामन्त्रितसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं॥ दस्रा दर्शनीयौ शत्रूणामुपक्षपयितारौ वा हिरण्यवर्तनी हिरण्मयमार्गौ। यद्वा वर्ततेऽस्मिन्निति वर्तनी रथः। हिरण्मयो रथो ययोस्तौ। यद्वा वर्तनि वर्तनमाचरणं। हितरमणीयाचरणौ। वावृधाना प्रवृद्धौ॥ वृधेर्लिटः कानच्॥ ईदृशौ युवां सोम्यं सोममयं मधु माधुर्योपेतं मदकरं वा रसं पिबतं॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्मभ्यं वाजिनीवसू मघवद्भ्यश्च सप्रथः।
छर्दिर्यंतमदाभ्यं ॥ १२

अस्मभ्यं। वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू। मघवत्ऽभ्यः।
च। सऽप्रथः।
छर्दिः। यंतं। अदाभ्यं ॥ १२

हे वाजिनीवसू। वाजिनी हविर्युक्ता यागक्रिया। तस्यां वसु धनं हविर्भागलक्षणं ययोस्तथाविधौ हे अश्विनावस्मभ्यं स्तोतृभ्यो मघवद्भ्यः। मघं धनं हविर्लक्षणं। तद्वद्भ्यो यजमानेभ्यश्च सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णमदाभ्यं केनाप्यहिंस्यं छर्दिः। गृहनामैतत्। गृहं यंतं। नियच्छतं दत्तमिति यावत्। यमेश्छांदसः शपो लुक्। छंदस्युभयथेत्यार्द्धधातुकत्वेन ङित्त्वाभावादनुनासिकलोपाभावः॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

नि षु ब्रह्म जनानां याविष्टं तूयमा गतं ।

मो ष्व१न्याँ उपारतं ॥ १३

नि । सु । ब्रह्म । जनानां । या । अविष्टं । तूयं । आ । गतं ।

मो इति । सु । अन्यान् । उप । अरतं ॥ १३

हे अश्विनौ या यौ युवां जनानां प्राणिनां मध्ये ब्रह्म ब्राह्मणजातिं सु सुष्टु नितरामविष्टं अरक्षिष्टं । यद्वा जनानां यजमानानां ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं हविर्लक्षणमन्नं वा यौ युवां न्यविष्टं न्यगच्छतं ॥ अवतिर्गत्यर्थः ॥ तौ युवां तूयं क्षिप्रमागतं । अस्मानभ्यागच्छतं । अन्यानस्मद्व्यतिरिक्तान्यागानान् मो मैव सूपारतं । उपगमतं । कदाचिदपि मैव प्राप्नुतमित्यर्थः ॥ अर्तेर्माङि लुङि सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेति च्लेरङादेशः ॥

आपराह्णिके प्रवर्ग्ये समंस्य हविषोऽस्य पिबतमिति द्वितीया याज्या । सूत्रितं च । अस्य पिबतमाश्विनेति वा प्रेषितो होता । आ० ४. ७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

अस्य पिबतमश्विना युवं मदस्य चारुणः ।

मध्वो रातस्य धिष्ण्या ॥ १४

अस्य । पिबतं । अश्विना । युवं । मदस्य । चारुणः ।

मध्वः । रातस्य । धिष्ण्या ॥ १४

हे अश्विनाश्विनौ हे धिष्ण्या । धिषणा स्तुतिः । तदर्हौ युवं युवां मदस्य मदकरस्य चारुणः शोभनस्य रातस्यास्माभिर्दत्तस्यास्य मध्वो मधुरस्य सोमस्य स्वांशलक्षणं भागं पिबतं ॥ यद्वा द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ इमं सोमं पिबतं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अस्मे आ वहतं रयिं शतवंतं सहस्रिणं ।

पुरुक्षुं विश्वधायसं ॥ १५

अस्मे इति । आ । वहतं । रयिं । शतऽवंतं । सहस्रिणं ।

पुरुऽक्षुं । विश्वधायसं ॥ १५

हे अश्विनावस्मे अस्मभ्यं रयिं धनमावहतं । आनयतं । कथंभूतं । शतवंतं शतसंख्योपेतं सहस्रिणं सहस्रसंख्योपेतं च पुरुक्षुं बहुनिवासं यद्वा पुरुभिर्बहुभिः स्तुत्यं विश्वधायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारकं ॥ क्षियो वाक्षु अस्मक्षुं दसीति इधातेरसुन् । णिदित्यनुवृत्तेर्णिद्वद्भावेन युगागमः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

पुरुत्रा चिद्धि वां नरा विह्वयंते मनीषिणः ।

वाघद्भिरश्विना गतं ॥ १६

पुरुऽत्रा । चित् । हि । वां । नरा । विऽह्वयंते । मनीषिणः ।

वाघत्ऽभिः । अश्विना । आ । गतं ॥

हे नरा नरौ स्तोतॄणां धर्मस्य नेताराविश्विनौ मनीषिणो मनस ईशितारः स्तोतारो वां युवां पुरुत्रा चिद्धि बहुषु हि देशेषु विह्वयंते । विविधमाह्वयंति । तथा सति हे अश्विनौ वाघद्भिर्वाहकैरश्वैरागतं । अस्मानेवागच्छतं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

जनासो वृक्तबर्हिषो हविष्मंतो अरंकृतः ।

युवां हवंते अश्विना ॥ १७

जनासः। वृक्तऽबर्हिषः। हविष्मन्तः। अरंऽकृतः।

युवां। हवंते। अश्विना ॥ १७

वृक्तबर्हिषः। वृक्तं छिन्नं बर्हिर्यैस्ते तथोक्ताः। हविष्मंतो हविर्भिर्युक्ता अरंकृतः पर्याप्तकारिणः। यद्वा हविरादीनामलंकर्तारो जनास ऋत्विग्लक्षणा जना हे अश्विनाश्विनौ युवां हवंते। आह्वयंति। अत आगच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अस्माकमद्य वामयं स्तोमो वाहिष्ठो अंतमः।

युवाभ्यां भूत्वश्विना ॥ १८

अस्माकं। अद्य। वां। अयं। स्तोमः। वाहिष्ठः। अंतमः।

युवाभ्यां। भूतु। अश्विना ॥ १८

अद्येदानीमस्माकमयं स्तोमोऽस्मदीयं स्तोत्रं हे अश्विनौ वां युवयोर्वाहिष्ठो वाढृवितृतमः प्रापयितृतमः सन् युवाभ्यामंतमोंऽतिकतमोऽतिशयेन समीपवर्ती भूतु। भवतु ॥ तमे तादेश्चेत्यंतिकशब्दस्य तादिलोपः। भवतेश्छांदसः शपो लुक् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यो ह वां मधुनो दृतिराहितो रथचर्षणे।

ततः पिबतमश्विना ॥ १९

यः। ह। वां। मधुनः। दृतिः। आऽहितः। रथऽचर्षणे।

ततः। पिबतं। अश्विना ॥ १९

हे अश्विनाश्विनौ रथचर्षणे रथस्य वर्षणि दृष्टव्ये मध्ये देशे यो दृतिर्मधुनो मधुरस्याभिर्दंतस्य सोमस्य संबंधी तेन मधुना पूर्ण आहितः स्थापितो वर्तते तस्माद् दृतेः सकाशात्सोमं पिबतं ॥

॥ अथ विंशी ॥

तेनं नो वाजिनीवसू पश्वे तोकाय शं गवें ।

वहंतं पीवरीरिषः ॥ २०

तेनं । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । पश्वे । तोकाय ।

शं । गवें ।

वहंतं । पीवरीः । इषः ॥ २०

हे वाजिनीवसू । वाजोऽन्नं बलं वा । तद्युक्तधनौ नोऽस्माकं पश्वे पशवेऽस्थ्यादिष्वचनाय ॥ जस्यादिषु छंदसि वावचनमिति घेर्ङितीति गुणस्य विकल्पितत्वाद्यण् ॥ तोकाय पुत्राय गवे च ॥ जात्यभिप्रायं सर्वत्रैकवचनं ॥ पशुपुत्रगवां शं सुखं यथा भवति तथा पीवरीः प्रवृद्धानीषोऽन्नानि तेन भवदीयेन रथेन वहतं । आवहतं । प्रापयतं । दत्तमित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

उत नो दिव्या इषं उत सिंधूँरहर्विदा ।

अप द्वारेव वर्षथः ॥ २१

उत । नः । दिव्याः । इषः । उत । सिंधून् । अहःऽविदा ॥

अपं । द्वाराऽइव । वर्षथः ॥ २१

उतापि च हे अहर्विदा अह्नां लंभयितारौ । यद्वाह्निः प्रभातसमये वेदितव्यौ स्तोतव्यावश्विनौ दिव्या दिवि भवा इष इष्यमाणा अपो नोऽस्मदर्थं द्वारेव द्वारैरिव छिद्रैर्वापवर्षथः । मेघादपवर्ष्य युवां सिंचथः । उतापि च सिंधून् स्यंदनशीला नदीर्वृष्टैस्तैरुदकैरस्माकं स्नानपानादिकार्याय कृतवंताविस्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

कदा वां तौग्र्यो विधत्समुद्रे जहितो नरा ।

यद्वां रथो विभिष्पतात् ॥ २२

कदा । वां । तौग्र्यः । विधत् । समुद्रे । जहितः । नरा ।

यत् । वां । रथः । विऽभिः । पतात् ॥ २२

हे नरा नरौ नेतारावश्विनौ तौग्र्यस्तुग्रपुत्रो भुज्युः समुद्रे जले जहितोऽसुरैः प्रक्षिप्तः सन् कदा कस्मिन्काले वां युवां विधत् । अविधत् । स्तुतिभिः पर्यचरत् ॥ यद्यदा वां युवयोर्विभिर्गन्तृभिरश्वैरुपेतो रथः पतात् तं भुज्युमानेतुं पतेत् गच्छेत् तदानीं भुज्युरस्तौदिति पूर्वपादेन दृष्टस्य प्रतिवचनं ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

युवं कण्वाय नासत्यापिरिप्ताय हर्म्ये ।

शश्वदूतीर्दशस्यथः ॥ २३

युवं । कण्वाय । नासत्या । अपिऽरिप्ताय । हर्म्ये ।

शश्वत् । ऊतीः । दशस्यथः ॥ २३

हे नासत्या सत्यौ साधू सत्यौ । न सत्यावसत्यौ । न असत्यौ नासत्यौ ॥ नभ्राण्नपादिति नञः प्रकृतिभावः ॥ यद्वा सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा । उक्तं च भगवता यास्केन । सत्यावेव नासत्यावित्यौर्णवाभः । सत्यस्य प्रणेतारावित्याग्रायणः । नासिकाप्रभवौ वेति । तौ युवां कण्वायैतत्संज्ञाय ऋषये हर्म्ये हर्म्यस्थलेऽपिरिप्तायाबाधिताय शश्वत् शश्वतीर्बह्वीरूतीः रक्षा दशस्यथः । दत्तवन्तौ । युवं कण्वायापिरिप्ताय चक्षुः प्रत्यधत्तं । ऋग्वे० १. ११८. ७. । इत्यत्रेतिहासः उक्तः । सोऽत्र द्रष्टव्यः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

ताभिरा यातमूतिभिर्नव्यसीभिः सुशस्तिभिः ।

यद्वां वृषण्वसू हुवे ॥ २४

ताभिः । आ । यातं । ऊतिऽभिः । नव्यसीभिः । सुशस्तिऽभिः ॥

यत् । वां । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । हुवे ॥ २४

हे वृषण्वसू वर्षणधनौ ॥ वृषण्वस्वश्वयोरुपसंख्यानमिति णत्वाभावो निपात्यते ॥ तदानीं ताभिः पूर्वोक्ताभिर्नव्यसीभिर्नवतराभिः सुवृक्तिभि सुप्रशस्ताभिरूतिभी रक्षाभिः सार्धं सायातं । आ गच्छतं यद्वा वां हुवे स्तुतिभिराह्वयामि ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

यथा॑ चित्कण्वमाव॑तं प्रियमे॑धमुपस्तुतं ।

अत्रिं॑ शिंजार॑मश्विना ॥ २५

यथा॑ । चित् । कण्व । आव॑तं । प्रियऽमे॑धं । उपऽस्तुतं ।

अत्रिं॑ । शिंजारं॑ । अश्विना ॥ २५

हे अश्विनाश्विनौ यथा चिद्येन खलु प्रकारेण कण्वमेतन्नामानमृषिमावतं अरक्षतं । प्रियमेधं प्रिययज्ञमेतन्नामानं चोपस्तुतमेवनामानं च शिंजारं शब्दयंतं स्तुवंतमत्रिमेतन्नामानमृषींश्च येन प्रकारेणारक्षतं तथास्मानपि रक्षतमिति शेषः । यद्वैताभ्यां वृषण्वसू इत्यनयैकवाक्यता ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यथोत कृत्व्ये धने॑ऽंशुं गोष्वगस्त्यं॑ ।

यथा वाजे॑षु सोभ॑रिं ॥ २६

यथा॑ । उत । कृत्व्ये॑ । धने॑ । अंशुं । गोषु॑ । अगस्त्यं॑ ।

यथा॑ । वाजे॑षु । सोभ॑रिं ॥ २६

उतापि च यथा येन प्रकारेण धने लब्धे कर्तव्ये प्राप्तव्ये सत्यंशुमेतन्नामानं स्तोतारमावतं अरक्षतं । गोषु च लब्धव्यासु यथागस्त्यमृषिमरक्षतं । वाजेष्वन्नेषु लब्धव्येषु यथा येन प्रकारेण सोभरिमेतन्नामानमृषिं चारक्षतं अत्रापि पूर्ववद्वाक्यशेषेण उत्तरयैकवाक्यता वा ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

एतावद्वां वृषण्वसू अतो वा भूयो अश्विना ।

गृणन्तः सुम्नमीमहे ॥ २७

एतावत् । वां । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । अतः । वा ।

भूयः । अश्विना ।

गृणन्तः । सुम्नं । ईमहे ॥ २७

हे वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनाश्विनौ गृणन्तः स्तुवन्तो वयमेतावत् यथा चित् कण्वमित्यादिना यावदनुक्रान्तमेतत्परिमाणं सुम्नं सुखमतो वास्माद्वा भूयो बहुतरमधिकं सुम्नं वा युवामीमहे । याचामहे ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

रथं हिरण्यवन्धुरं हिरण्याभीशुमश्विना ।

आ हि स्थाथो दिविस्पृशं ॥ २८

रथं । हिरण्यऽवन्धुरं । हिरण्यऽअभीशुं । अश्विना ।

आ । हि । स्थाथः । दिविऽस्पृशं ॥ २८

हे अश्विनाश्विनौ हिरण्यवन्धुरं । सारथिस्थानं वन्धुरं हिरण्मयसारथिस्थानं हिरण्याभीशुं हिरण्मयप्रग्रहं दिविस्पृशमत्युन्नतत्वाद्दिवं स्पृशन्तं ॥ स्पृशेः क्विन् । दिव्शब्दात् द्वितीयार्थे सप्तमी हृद्द्युभ्यां ङेरुपसंख्यानमित्यलुक् ॥ ईदृशं रथमा हि स्थाथः । युवामातिष्ठथ एव । हिरवधारणे । अस्मदीयां स्तुतिं श्रोतुं शीघ्रं रथमास्थायागतमिति भावः ॥ ष्ठा गतिनिवृत्तौ । लटि छान्दसः शपो लुक् ॥

॥ अथैकोनत्रिंशी ॥

हिरण्ययी वां रभिरीषा अक्षो हिरण्ययः ।

उभा चक्रा हिरण्यया ॥ २९

हिरण्ययी । वां । रभिः । ईषा । अक्षः । हिरण्ययः ॥
उभा । चक्रा । हिरण्यया ॥ २९

हे अश्विनौ वां युवयो रभिः रथस्यालंभनभूता रथस्येषा हिरण्ययी हिरण्मयी हिरण्यविकारा । अक्षश्च हिरण्ययो हिरण्मयो हिरण्यनिर्मितः । ईषा अक्षादिषु छंदसीति प्रकृतिभावः ॥ अपि चोभाभे द्वे अपि चक्रा चक्रे रथचरणे हिरण्यया हिरण्मये सुवर्णनिर्मिते ॥ सुपां सुलुगिति द्विवचनस्याकारः । ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्व इत्यादिना हिरण्मयशब्दान्मयटो मलोपो निपात्यते ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

तेन नो वाजिनीवसू परावतश्चिदा गतं ।
उपेमां सुष्टुतिं मम ॥ ३०

तेन । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । पराऽवतः ।
चित् । आ । गतं ।
उप । इमां । सुऽस्तुतिं । मम ॥ ३०

हे वाजिनीवसू अन्नवन्तावश्विनौ य उक्तो हिरण्मयसर्वावयवो रथः तेन रथेन नोऽस्मान् परावतश्चित् दूरदेशादप्यागतं । आगच्छतं ॥ गतमिति छांदसः शपो लुक् । अनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकलोपः ॥ इदानीमृषिरेकवदाह । मम मदीयामिमामिदानीं क्रियमाणां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं चोपगच्छतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

आ वहेथे पराकात्पूर्वीरश्नंतावश्विना ।
इषो दासीरमर्त्या ॥ ३१

आ । वहेथे इति । पराकात् । पूर्वीः । अश्नंतौ । अश्विना ।
इषः । दासीः । अमर्त्या ॥ ३१

हे अमर्त्यौ मरणवर्जितावश्विनावश्विनौ दासोः । दासा उपक्षपयितारोऽसुराः । तत्संबंधिनीः पूर्वीः पुरीरघ्नंतौ अश्नथयंतौ भंजंतौ युवामिषोऽन्नानि पराकात् परागताद्दूरदेशादव हेथे । अस्मान्प्रापयथः । यद्वाघ्नंतौ व्याप्नुवंतौ ॥ अश्नू व्याप्तौ । अस्माद्व्यत्ययेन शप् परस्मैपदं च ॥ पूर्वीर्बह्वीर्दासीर्दासस्योपक्षपयितुः शत्रोः संबंधिनीरिषोऽन्नानि शत्रुभ्योऽपहृत्यास्मान्प्रापयथः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

आ नो द्युम्नैरा श्रवोभिरा राया यातमश्विना ।

पुरुश्चंद्रा नासत्या ॥ ३२

आ । नः । द्युम्नैः । आ । श्रवःऽभिः । आ । राया ॥ यातं । अश्विना ।

पुरुऽचंद्रा । नासत्या ॥ ३२

हे पुरुश्चंद्रा बहुहिरण्यौ । यद्वा पुरूणां बहूनामाह्लादकौ ह्रस्वाच्चंद्रोत्तरपदे मंत्र इति सुट् । पादादित्वात् षाष्ठिकमामंत्रिताद्युदात्तत्वं ॥ हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा ॥ आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्यामंत्रितस्याविद्यमानवद्भावादिदमप्यामंत्रितमाद्युदात्तं । न च नामंत्रिते समानाधिकरण इत्यविद्यमानवत्त्वनिषेधः पुरुश्चंद्रेत्यस्य विशेषवचनत्वात् ॥ ईदृशौ हे अश्विनावश्विनौ द्युम्नैर्द्योतमानैरदातव्यैः सार्धं नोऽस्मानायातं । आगच्छतं । तथा श्रवोभिः श्रवणीयैर्यशोभिरस्मानागच्छतं । तथा राया धनेन चास्मानागच्छतं ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

एह वां प्रुषितप्सवो वयो वहंतु पर्णिनः ।

अच्छा स्वध्वरं जनं ॥ ३३

आ । इह । वां । प्रुषितऽप्सवः । वयः । वहंतु । पर्णिनः ।

अच्छ । सुऽअध्वरं । जनं ॥ ३३

हे अश्विनाविहास्मिन्यागे वा युवां प्रुषितप्सवः ॥ प्रुषिः स्नेहनकर्मा ॥ स्निग्धरूपाः पर्णिनः पक्षोपेताः । यद्वा लुप्तोपममेतत् । पक्षिण इव शीघ्रगामिनो वयो गंतारोऽश्वाः स्वध्वरं शोभनयागं यजमानलक्षणं जनमच्छाभिमुख्येनावहंतु । आनयंतु ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

रथं वामनुगायसं य इषा वर्तते सह ।

न चक्रमभि बाधते ॥ ३४

रथं । वां । अनुऽगायसं । यः । इषा । वर्तते । सह ।

न । चक्रं । अभि । बाधते ॥ ३४

हे अश्विनौ यो रथोऽस्मभ्यं देयेनान्नेन सह वर्तते वां युवयोः स्वभूतमनुगायसं स्तोतृभिरनुगातव्यं तं रथं चक्रं परसैन्यं नाभिबाधते । नाभिहंति । यद्वा चक्रं वीर्यकर्मसाधनं ॥ घञर्थे कविधानमिति कः । कृञादीनां क इति द्विर्वचनं । अस्मिन्पक्षेऽन्य शत्रुरिति कर्तृपदमध्याहर्तव्यं ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

हिरण्ययेन रथेन द्रवत्पाणिभिरश्वैः ।

धीजवना नासत्या ॥ ३५

हिरण्ययेन । रथेन । द्रवत्पाणिऽभिः । अश्वैः ।

धीऽजवना । नासत्या ॥ ३५

हे धीजवना मनोवेगवंतौ ॥ आमंत्रिताद्युदात्तत्वं ॥ हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ वा ॥ आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदादपरत्वादाष्टमिकनिघाताभावः । न च नामंत्रितविद्यमानवचनिषेधो धीजवनेत्यस्य विशेषणत्वेन सामान्यवचनत्वाभावात् । व्यावर्तकं हि विशेषणं ॥ ईदृशौ युवां द्रवत्पाणिभिः शीघ्रगमनपदैरश्वैर्युक्तेन हिरण्ययेन हिरण्मयेन स्वर्णमयेन रथेनागतमिति शेषः । यद्वा धीजवना नासत्येत्येतद्द्वयमपि प्रथमांतमेव नामंत्रितं । धियो जव इव जवो ययोस्तौ । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ईदृशेन रथेन शीघ्रगमनौ नासत्यावश्विनावागच्छतमिति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

युवं मृगं जागृवांसं स्वदथो वा वृषण्वसू ।

ता नः पृङ्क्तमिषा रयिं ॥ ३६

युवं । मृगं । जागृऽवांसं । स्वदथः । वा ।

वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू ।

ता । नः । पृङ्क्तं । इषा । रयिं ॥ ३६

वाशब्दः समुच्चये । अपि च हे वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनौ युवं युवां जागृवांसं जागरणशीलं स्वकार्ये सावधानं मृगं मृग्यमन्वेषणीयं सोमं स्वदथः । आस्वादयथः । यद्वा जागृवांसं जाग्रतं मृगं मृगनामानमसुरं स्वदथः । स्वादयथः । हिंस्थ इत्यर्थः । ता तौ युवां नोऽस्मदर्थमिषान्नेन रयिं धनं पृङ्क्तं । संपृङ्क्तं । कुरुतं ईदृशं धनमस्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

ता मे अश्विना सनीनां विद्यातं नवानां ।

यथा चिच्चैद्यः कशुः शतमुष्ट्राणां ददत्सहस्रा दश गोनां ॥ ३७

ता । मे । अश्विना । सनीनां । विद्यातं । नवानां ।

यथा । चित् । चैद्यः । कशुः । शतं । उष्ट्राणां । ददत् ।

सहस्रा । दश । गोनां ॥ ३७

हे अश्विनाश्विनौ ता तादृशौ युवां नवानामभिनवानां श्रेष्ठानां सनीनां संभजनीयानां धनानां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ ईदृशानि धनानि मे मह्यं दापयितुं विद्यातं । जानीतं । यथा चित् येन खलु प्रकारेण चैद्यश्चेदिपुत्रः कशुरेतत्संज्ञो राजोष्ट्राणां शतं तथा गोनां गवां दश सहस्रा दशसंख्यानि सहस्राणि ददत् दद्यात् तथा विद्यातमिति पूर्वत्रान्वयः ॥

॥ अथाष्टात्रिंशी ॥

यो मे हिरण्यसंदृशो दश राज्ञो अमंहत ।

अधस्पदा इच्चैद्यस्य कृष्टयश्चर्मम्ना अभितो जनाः ॥ ३८

यः । मे । हिरण्यऽसंदृशः । दश । राज्ञः । अमंहत ।

अधःऽपदाः । इत् । चैद्यस्य । कृष्टयः । चर्मऽम्नाः । अभितः ।

जनाः ॥ ३८

यः कशुश्चैद्यो राजा मे मह्यं हिरण्यसंदृशो हिरण्यसंदर्शनान् हिरण्यसमान-तेजस्कान् दश राज्ञोऽमंहत परिचरणार्थं दत्तवान् । दशसंख्याकान् राज्ञो युद्धे परा-जितान् गृहीत्वा दासत्वेनास्मै दत्तवानित्यर्थः । नन्वीदृशानां बहुविधानां राज्ञां दान एकः कथं शक्नुयादिति तत्राह । कृष्टयः सर्वाः प्रजाश्चास्य चैद्यस्य चेदिपुत्रस्य कशोरधस्पदा इत् पादयोरधस्तादेव वर्तन्ते । न कश्चिदपि तत्समानस्तदधिको वा विद्यते । अभितः सर्वतो वर्तमाना जनाश्चर्मम्नाश्चर्मणयस्य कवचादेर्धारणे कृता-भ्यासाः । यद्वा चर्माणि चरणत्राणान्यश्वादीनि वाहनानि । तेषु गमनाभ्यस्यन्तीति चर्मम्नाः ॥ म्ना अभ्यासे । आतो मनिन्निति विच् ॥ सर्वे मनुष्यास्तस्य भृत्या इत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

माकिरेना पथा गाद्येनेमे यन्ति चेदयः ।

अन्यो नेत्सूरिरोहते भूरिदावत्तरो जनः ॥ ३९

माकिः । एना । पथा । गात् । येन । इमे । यन्ति । चेदयः ।

अन्यः । न । इत् । सूरिः । ओहते । भूरिदावत्ऽतरः ।

जनः ॥ ३९

येन मार्गेण इमे चेदयोऽस्य राज्ञः पितृपितामहादयो यन्ति गच्छन्ति एनानेन पथा मार्गेण माकिर्गात् । अन्यो न गन्तुं शक्नोति । अपि चास्माद्राज्ञोऽन्यो भूरिदावत्तरो बहुदातृतमः सूरिर्विद्वान् नृन् जनो नेत् नैवोहते । वहति । स्तोतृभ्यो धनं

प्रापयति। यद्वा वसुदातृजनो य जनः कशुर्नाम अस्मादरायः॥ व्यत्ययेन प्रथमा॥ न्यग्वं सूरिः स्तोता नेदीयते। नैव याचते॥ ओहियांचञाः कर्गा॥ यथान्यं न याचते तथा वसु धनं प्रयच्छतीत्यर्थः॥

॥ इति पंचमस्याष्टमेऽष्टमो वर्गः॥

॥ इत्यष्टमे मंडले प्रथमोऽनुवाकः॥

द्वितीयेऽनुवाके सप्त सूक्तानि। तत्र महाँ इंद्र इत्यष्टाचत्वारिंशदृचं प्रथमं सूक्तं काण्वस्य वत्सस्यार्षं गायत्रं। अंत्यतृचवर्जमैंद्रं। तस्मिन्परशुनाम्नो राज्ञः पुत्रस्य तिरिंदिरस्य दानं स्तूयते। अतः स तृचस्तद्देवताकः। तथा चानुक्रांतं। महाँ इंद्रोऽष्टाचत्वारिंशद्वत्सस्तृचोंऽत्यस्तिरिंदिरस्य पारशव्यस्य दानस्तुतिरिति। महाव्रते गायत्रतृचाशीतावंत्यतृचवर्जमिदं सूक्तं। तथैव पंचमारण्यके सूत्र्यते। महाँ इंद्रो य ओजसेति तिस्र उत्तमा उद्धरति। ऐ० आ० ५. ९.। इति॥ प्रातःसवने सोमातिरेके महानित्यादिकाः स्तोमातिशंसनार्थाः। सूत्रितं च। महाँ इंद्रो य ओजसा तो देवा अवंतु न इत्यैंद्रीभिर्वैश्वीभिश्च स्तोमातिशस्य। आ० ६. ७.। इति॥ तृतीये पर्याये होतुः शस्त्रे महाँ इंद्र इति तृचोऽनुरूपः। सूत्रितं च। महाँ इंद्रो य ओजसा जगस्य मन्यवे विश इति। आ० ६. ४.। इति॥ अप्तोर्यामे ब्राह्मणोऽतिरिक्तोक्थ्य अयमेव तृचोऽनुरूपः। सूत्र्यते हि। महाँ इंद्रो य ओजसा बृहन्नस्विनैः। आ० ९. ११.। इति॥ दर्शयागे महेंद्रयाजिनः सान्नाय्यस्य महानित्येषानुवाक्या। सूत्र्यते हि। महाँ इंद्रो य ओजसा त्वमस्य मिंद्र ब्राह्मणा महान्। आ० १. ६.। इति॥

॥ सैषा प्रथमा॥

महाँ इंद्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव।

स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे॥ १

महान्। इंद्रः। यः। ओजसा। पर्जन्यः। वृष्टिमान्ऽइव॥

स्तोमैः। वत्सस्य। ववृधे॥ १

य इंद्र ओजसा बलेन महान् सर्वेभ्योऽधिकः। क इव। वृष्टिमानिव। यथा वृष्ट्या युक्तः पर्जन्यो रसानां पाजयिता देवो महान् स इवेत्यर्थः। स इंद्रो वत्सस्य पुत्रस्यानीयस्य काण्ववंशनाम्न एव ऋषेः स्तोत्रैर्ववृधे। प्रवर्धते॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यद्भरन्त वह्नयः ।

विप्रा ऋतस्य वाहसा ॥ २

प्रऽजाम् । ऋतस्य । पिप्रतः । प्र । यत् । भरन्त । वह्नयः ।

विप्राः । ऋतस्य । वाहसा ॥ २

ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा प्रजां प्रकर्षेण जातमिन्द्रं पिप्रतो नभसः प्रदेशान् पूरयन्तो वह्नयो वाहका अश्वा यद्यदा प्र भरन्त प्रकर्षेण भरन्ति वहन्ति तदा विप्रा मेधाविन ऋतस्य यज्ञस्य वाहसा प्रापकेण स्तोत्रेण तमिन्द्रं स्तुवन्तीति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कण्वा इन्द्रं यदक्रत स्तोमैर्यज्ञस्य साधनं ।

जामि ब्रुवत आयुधं ॥ ३

कण्वाः । इन्द्रं । यत् । अक्रत । स्तोमैः । यज्ञस्य । साधनं ।

जामि । ब्रुवते । आयुधं ॥ ३

कण्वाः । स्तोतृनामैतत् । स्तोतारः कण्वगोत्रा वेन्द्रं स्तोमैः स्तोत्रैर्यज्ञस्य यागस्य साधनं साधयितारं निष्पादकं यद्यदाक्रत अकुर्वत ॥ करोतेर्लुङि मन्त्रे घसेति च्लेर्लुक् ॥ तदानीमायुधं शत्रूणां हिंसकं वाणादिकं जामि । अतिरेकनामैतत् । अतिरिक्तमहितं प्रयोजनरहितं ब्रुवते । कथयन्ति । आयुधसाध्यस्य सर्वकार्यस्येन्द्रेण कृतत्वादायुधं निष्प्रयोजनमित्यर्थः । यद्वायुधमायोधनशीलमिन्द्रं जामि जामिं भ्रातरं ब्रुवते । वदन्ति । सर्वकार्येषु भ्रातृवद्वर्तत इत्यर्थः ॥

तृतीये पर्याये होतुः शस्त्रे संस्थे मन्यव इत्याद्या द्विचत्वारिंशदृचः । सूत्र्यते हि । समस्य मन्यवे विश इति द्विचत्वारिंशद्विमुज्यते । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

समस्य मन्यवे विशो विश्वा नमंत कृष्टयः।
समुद्रायेव सिंधवः ॥

सं। अस्य। मन्यवे। विशः। विश्वाः। नमंत। कृष्टयः।
समुद्रायऽइव। सिंधवः ॥ ४

विशो निविशंत्यो विश्वाः सर्वाः कृष्टयः प्रजा अस्येंद्रस्य मन्यवे क्रोधाय। यद्वा मन्युर्मननसाधनं स्तोत्रं। तदर्थं संनमंत। सम्यक् स्वत एव नमंति॥ नमतेः कर्मकर्तरि छांदसो लङ्। न दुहस्नुनमामिति यक्चिणोः प्रतिषेधः॥ प्रह्वीभवंति। तत्र दृष्टांतः। समुद्रायेव। यथा समुद्रमब्धिं प्रति सिंधवः स्यंदनशीला नद्यः स्वयमेव नमंते तद्वत्॥

॥ अथ पंचमी ॥

ओजस्तदस्य तित्विष उभे यत्समवर्तयत्।
इंद्रश्चर्मेव रोदसी ॥ ५

ओजः। तत्। अस्य। तित्विषे। उभे। इति। यत्।
संऽअवर्तयत्।
इंद्रः। चर्मऽइव। रोदसी इति ॥ ५

अस्येंद्रस्य तदोजो बलं तित्विषे। दिदीपे॥ त्विष दीप्तौ॥ यत् येनौजसायमिंद्र उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ चर्मेव समवर्तयत् सम्यग्वर्तयति। यथा कश्चित्किंचिच्चर्म कदाचिद्विस्तारयति कदाचित्संकोचयति एवं तदधीने अभूतामित्यर्थः॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे नवमो वर्गः॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि चिद्वृत्रस्य दोधतो वज्रेण शतपर्वणा।
शिरो बिभेद वृष्णिना ॥ ६

वि । चित् । वृत्रस्य । दोधतः । वज्रेण । शतऽपर्वणा ।

शिरः । बिभेद । वृष्णिना ॥ ६

चिच्छब्दोऽप्यर्थे। स च भिन्नक्रमः। वृत्रस्य चिदावरकस्यापि दोधतोऽत्यर्थं जगत्कंपयतोऽसुरस्य शिरो मूर्धानं शतपर्वणा शतसंख्यापर्वोपेता धारा यस्य तादृशेन वृष्णिना वीर्यवता वज्रेणेन्द्रो विबिभेद। विचिच्छेद ॥

आभिप्लविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्त्र इमा अभीति तृचो वैकल्पिकोऽनुरूपः। सूत्रितं च। इमा अभि प्र णोनुम इत्यय ब्राह्मणाच्छंसिनः। आ० ७. ८.। इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

इमा अभि प्र णोनुमो विपामग्रेषु धीतयः ।

अग्नेः शोचिर्न दिद्युतः ॥ ७

इमाः । अभि । प्र । नोनुमः । विपां । अग्रेषु । धीतयः ।

अग्नेः । शोचिः । न । दिद्युतः ॥ ७

विपां स्तोतॄणामग्रेषु पुरस्तादिमा अस्मदीया धीतयो धियः स्तोत्राण्यभि प्र णोनुमः। आभिमुख्येन पुनः पुनः शब्दायामः ॥ णु शब्दे ॥ कीदृशीः स्तुतीः। अग्नेः शोचिर्न दीप्तिरिव दिद्युतो दीप्यमाना वेदरूपाः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

गुहा सतीरुप त्मना प्र यच्छोचन्त धीतयः ।

कण्वा ऋतस्य धारया ॥ ८

गुहा । सतीः । उप । त्मना । प्र । यत् । शोचन्त । धीतयः ।

कण्वाः । ऋतस्य । धारया ॥ ८

गुहा गुहायां सतीः सत्यो भवंत्यो यत् या धीतयः स्तुतयः कर्माणि वाऽऽत्मनाऽऽत्मना स्वेनेंद्रेणोपगम्यमानाः प्रशोचंत प्रादीप्यंत । यद्वात्मना स्वत एवेंद्रमुपगच्छंतः प्रदीप्यंते ताः स्तुतीः कण्वाः कण्वगोत्रा ऋषयः ऋतस्योदकस्य सोमात्मकस्य धारया सहिताः कुर्वंतीति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र तमिंद्र नशीमहि रयिं गोमंतमश्विनं ।

प्र ब्रह्म पूर्वचित्तये ॥ ९

प्र । तं । इंद्र । नशीमहि । रयिं । गोऽमंतं । अश्विनं ।

प्र । ब्रह्म । पूर्वऽचित्तये ॥ ९

हे इंद्र गोमंतं गोभिर्युक्तमश्विनमश्वैरुपेतं तं प्रसिद्धं रयिं त्वदीयं धनं प्रनशीमहि । प्राप्नुयाम । तथा ब्रह्म परिवृढमन्नं च पूर्वचित्तयेऽन्येभ्यः पूर्वमेव ज्ञानाय प्राप्नवाम ॥

॥ अथ दशमी ॥

अहमिद्धि पितुष्परि मेधामृतस्य जग्रभं ।

अहं सूर्य इवाजनि ॥ १०

अहं । इत् । हि । पितुः । परि । मेधां । ऋतस्य । जग्रभं ।

अहं । सूर्यःऽइव । अजनि ॥ १०

पितुः पालकस्य ऋतस्य सत्यस्याबितथस्येंद्रस्य मेधामनुग्रहात्मिकां बुद्धिमहमित् अहमेव परिजग्रभ । परिगृहीतवानस्मि नान्ये । हि यस्मादेवं तस्मादहं सूर्य इवाजनि सूर्यो यथा प्रकाशमानः सन् प्रादुर्भवति तथाजनिषं । प्रादुरभूवं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टके दशमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अहं प्रत्नेन मन्मना गिरः शुंभामि कण्ववत् ।

येनेंद्रः शुष्ममिद्दधे ॥ ११

अहं । प्रत्नेन । मन्मना । गिरः शुंभामि । कण्वऽवत् ।

येन । इंद्रः । शुष्मं । इत् । दधे ॥ ११

कण्ववत् मम जनकः कण्व इवाहं प्रत्नेन नित्येन वेदरूपेण मन्मना मननसाधनेनेंद्रविषयेण स्तोत्रेण गिरो वाचः शुंभामि । अलंकरोमि यदा ह्यींद्रविषये प्रयुज्यंते तदानीं यथार्थत्वाद्वाचोऽलंकृता भवंति । येन खलु स्तोत्रेणेंद्रः शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलं दधे इत् धत्त एव धारयत्येव । यत्स्तोत्रमिंद्र ईदृशं बलमसाध्यं जनयति तेन मन्मनेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ये त्वामिंद्र न तुष्टुवुरृषयो ये च तुष्टुवुः ।

ममेद्वर्धस्व सुष्टुतः ॥ १२

ये । त्वां । इंद्र । न । तुस्तुवुः । ऋषयः । ये । च । तुस्तुवुः ।

मम । इत् : वर्धस्व । सुऽस्तुतः ॥ १२

हे इंद्र ये जनास्त्वां न तुष्टुवुः न स्तुवंति । ये च ऋषयो मंत्राणां द्रष्टारो जनास्तुष्टुवुः त्वां स्तुवंति उभयेषां मध्ये ममेत् ममैव स्तोत्रेण सुष्टुतः शोभनं स्तुतः सन् वर्धस्व । वृद्धो भव ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यदस्य मन्युरध्वनीद्वि वृत्रं पर्वशो रुजन् ।

अपः समुद्रमैरयत् ॥ १३

यत्। अस्य। मन्युः। अध्वनीत्। वि। वृत्रं। पर्वऽशः।
रुजन्।
अपः। समुद्रं। ऐरयत्॥ १२

अस्येंद्रस्य मन्युः क्रोधो वृत्रमाहत्य तिष्ठंतमसुरं मेघं वा पर्वशः पर्वणि पर्वणि परुषि परुषि विरुजन् विभंजन् यद्यदाध्वनीत् स्तनयित्नुलक्षणं शब्दमकरोत् तदानीं समुद्रं समुंदनीयमुदधिं मत्यपा वृष्ट्युदकान्यैरयत्। स इंद्रः प्रेरितवान्॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नि शुष्ण इंद्र धर्णसिं वज्रं जघंथ दस्यवि।
वृषा ह्युग्र शृण्विषे॥ १४

नि। शुष्णे। इंद्र। धर्णसिं। वज्रं। जघंथ। दस्यवि।
वृषा। हि। उग्र। शृण्विषे॥ १४

हे इंद्र शुष्णे शोषक एतन्नामके दस्यावुपक्षपयितर्यसुरे धर्णसिं धारयितव्यं वज्रं कुलिशं त्वं निजघंथ। निहतवानसि। वज्रेण तमसुरं न्यवधीरित्यर्थः। हे उग्रोद्गूर्णबलेंद्र वृषा कामानां वर्षितेति हि शृण्विषे श्रूयसे। अतोऽस्मदपेक्षितं धनं देहीति शेषः॥

॥ अथ पंचदशी ॥

न द्याव इंद्रमोजसा नांतरिक्षाणि वज्रिणं।
न विव्यचंत भूमयः॥ १५

न। द्यावः। इंद्रं। ओजसा। न। अंतरिक्षाणि। वज्रिणं।
न। विव्यचंत। भूमयः॥ १५

द्यावो द्युलोका इममिंद्रमोजसा बलेन न विव्यचंत। न व्याप्नुवंति। द्युलोकेभ्योऽप्यस्य बलमधिकमित्यर्थः। तथांतरिक्षाण्यंतराः क्षांतानि द्यावापृथिव्योर्मध्ये वर्तमाना लोका वज्रिणं वज्रवंतमिमं न व्याप्नुवंति। तथा भूमयो भूलोकाश्च तमिंद्रं व्याप्नुवंति। त्रयो वा इमा त्रिवृतो लोका इति ब्राह्मणादेकैकस्य लोकस्य त्रित्वं। तिस्रो भूमीः। ऋग्वे० २. २७. ८.। इत्यादिनिगमाच्च॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकादशो वर्गः॥

॥ अथ षोडशी ॥

यस्त इंद्र महीरपः स्तंभूयमान आशयत्।

नि तं पद्यासु शिश्नथः॥ १६

यः। ते। इंद्र। महीः। अपः। स्तभुऽयमानः। आ।

अशयत्।

नि। तं। पद्यासु। शिश्नथः॥ १६

हे इंद्र ते तव संबंधिनीर्मंहीर्महतीरप आंतरिक्ष्याण्युदकानि यो वृत्रः स्तभूयमानः स्तंभयन् यथाधो न पतंति तथा कुर्वन् आशयत् आवृत्याशेत तमसुरं पद्यासु गमनशीलास्वप्सु मध्ये निशिश्नथः। न्यहिंसीः॥ श्नथिर्हिंसार्थः॥ वज्रेण तमसुरं हत्वा नदीषु पातितवानित्यर्थः॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

य इमे रोदसी मही समीची समजग्रभीत्।

तमोभिरिंद्र तं गुहः॥ १७

यः। इमे इति। रोदसी इति। मही इति।

समीची इति समऽईची। संऽअजग्रभीत्।

तमःऽभिः। इंद्र। तं। गुहः॥ १७

ये इमे महती महत्यौ विस्तीर्णे समीची संगते इमे प्रत्यक्षत उपलभ्यमाने रोदसी द्यावापृथिव्यौ समजग्रभीत् सम्यगग्रहीत्। आवृणोदित्यर्थः। तमसुरं हे इंद्र त्वं तमोभिरंधकारैर्गूढः। संवृतमकरोः। अनाद्यनंतं मरणलक्षणं तमः प्रावेशय इत्यर्थः॥

॥ अथाष्टादशी ॥

य इंद्र यतंयस्त्वा भृगंवो ये चं तुष्टुवुः।

ममेदुग्र श्रुधी हवं॥ १८

ये। इंद्र। यतंयः। त्वा भृगंवः। ये। च। तुस्तुवुः।

मम। इत्। उग्र। श्रुधि। हवं॥ १८

हे इंद्र ये यतयो नियता अंगिरसस्त्वां तुष्टुवुः। ये च भृगवो भृगुगोत्रास्त्वां तुष्टुवुः स्तुवंति तेषु मध्ये ममेत् ममैव हवं स्तोत्रं हे उग्रौजस्विन्निंद्र श्रुधि। शृणु॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमास्तं इंद्र पृश्नंयो घृतं दुंहत आशिरं।

एनामृतस्य पिप्युषीः॥ १९

इमाः। ते। इंद्र। पृश्नंयः। घृतं। दुहते। आऽशिरं।

एनां। ऋतस्यं। पिप्युषीः॥ १९

हे इंद्र ते त्वदीया इमाः पृश्नयः प्राष्टवर्णा गावो घृतं क्षरणशीलमेनामाशिरमा-श्रयणद्रव्यं पयो दुहते दुहंति धारयंति। कीदृश्यः पृश्नयः। ऋतस्य सत्यस्याविनश्व-रस्येंद्रस्य यज्ञस्य वा पिप्युषीर्वर्धयित्र्यः।

॥ अथ विंशी ॥

या इंद्र प्रसंस्त्वासा गर्भमचंक्रिरन्।

परि धर्मेव सूर्यं॥ २०

याः । इंद्र । प्रऽस्वः । त्वा । आसा । गर्भं । अचक्रिरन् ।

परि । घर्मऽइव । सूर्यं ॥ २०

हे इंद्र प्रस्वः । प्रस्नुवते गर्भं विमुंचंतीति प्रस्वः ॥ स्नातेः सत्सूद्विषेति क्विप् । इंद्रस्य या गाव आसाऽऽस्येन त्वा त्वदीयं वीर्यं वृत्रवधानंतरमोषध्यादिरूपेण परिणतं भक्षयित्वा गर्भमचक्रिरन् अकुर्वन् त्वदीयं वीर्यमंतरधारयन् । तत्र दृष्टांतः । सूर्यं परितः सूर्यमंडलस्योपरि घर्मेव धारकं पोषकमुदकं यथा रश्मयो गर्भरूपेण बिभ्रति तद्वत् । यद्वा पति घर्मेव परितो धारयितारं सूर्यमिव । यथा सूर्यः परितः सर्वं जगद्धत्ते तद्वत् । कृत्स्नस्य जगतो धारकमिंद्रस्य वीर्यमित्यर्थः । ओषध्यादिरूपेण परिणतस्येंद्रवीर्यस्य गोभिरात्मनि धारणमिंद्रस्य वृत्रं जघ्नुष इत्यारभ्य तैत्तिरीयके विस्पष्टमाम्नातं । तत्पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन समनयन् तत्प्रत्यदुहन्निति । पयोरूपेण परिणतं तद्वीर्यमिमा गाव आशिरार्थं दुहंत इति पूर्वस्यामृच्यन्वयः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वादशो वर्गः ॥

वाजपेयेऽतिरिक्तोक्थे त्वामिच्छवसस्पत इत्येषा । सूत्रितं च । त्वामिच्छवसस्पत इति संप्रतया । आ० ६. ६. । इति ॥

॥ सैषैकविंशी ॥

त्वामिच्छवसस्पते कण्वा उक्थेन वावृधुः ।

त्वां सुतास इंदवः ॥ २१

त्वां । इत् । शवसः । पते । कण्वाः । उक्थेन । ववृधुः ।

त्वां । सुतासः । इंदवः ॥ २१

हे शवसस्पते बलस्य स्वामिन्निंद्र त्वामेव कण्वाः स्तोतारः कण्वगोत्रा वा ऋषय उक्थेन शस्त्रेण ववृधुः । वर्धयंति । सुतासोऽध्वर्युभिरभिषुता इंदवः सोमाश्च त्वामेव वर्धयंति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

त्वेदिंद्र प्रणीतिषूत प्रशंस्तिरद्रिवः ।

यज्ञो वितंतसाय्यः ॥ २२

त्वे । इत् । इंद्र । प्रऽनीतिषु । उत । प्रऽशंस्तिः । अद्रिऽवः ।

यज्ञः । विऽतंतसाय्यः ॥ २२

उतापि च हे अद्रिवः । आहणात्यनेनेत्यद्रिर्वज्रः । तद्वन्निंद्र त्वेत् त्वेव प्रणीतिषु प्रकृष्टेषु नयनेषु धनप्रदानेषु खलु प्रशस्ति प्रकृष्टा स्तुतिः क्रियते। तथा वितंतसाय्यो विस्तृततमः॥ तनोतेर्म्कादसःसमतद्रूपं । यद्वा तंतसिः कंड्वादिर्यक्प्रत्ययः । तस्मादौणादिक आय्यप्रत्ययः ॥ महान् यज्ञश्च त्वेव क्रियते ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

आ नं इंद्र महीमिषं पुरं न दर्षि गोमंतीं ।

उत प्रजां सुवीर्यं ॥ २३

आ । नः । इंद्र ॥ महीं । इषं । पुरं । न । दर्षि । गोऽमंतीं ।

उत । प्रऽजां । सुऽवीर्यं ॥ २३

हे इंद्र नोऽस्मभ्यमस्मदर्थं महीं महतीं गोमतीं गोभिर्युक्तामिषमन्नमादर्षि । आदियस्व । दातुं कामयस्व । नशब्दस्यार्थे । पुरं न । पालनं पूः । पालनं रक्षणं चास्मभ्यं कर्तुमाद्रियस्व ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

उत त्यदाश्वश्व्यं यदिंद्र नाहुषीष्वा ।

अग्रे विक्षु प्रदीदयत् ॥ २४

उत । त्यत् । आशुऽअश्व्यं । यत् । इंद्र । नाहुषीषु । आ ।

ऋग्रे । विक्षु । प्रऽदीदयत् ॥ २४

हे इंद्र नाहुषीषु । नहुषा इति मनुष्यनाम । तत्संबंधिनीषु । यद्वा नाहुषो नाम कश्चिद्राजा । तदीयासु विक्षु प्रजासु अग्रे पुरस्ताद्यदाशुअश्व्यं शीघ्रगाम्यश्वसंघात्मकं बलं प्रदीदयत् प्रादीप्यत उतापि च त्यत्तदप्यस्मभ्यं देहीति शेषः । आकारः पूरकः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

अभि व्रजं न तत्निषे सूर उपाकचक्षसं ।

यदिंद्र मृळयासि नः ॥ २५

अभि । व्रजं । न । तत्निषे । सूरः । उपाकऽचक्षसं ।

यत् । इंद्र । मृळयासि । नः ॥ २५

न संप्रत्यर्थे । न संप्रतीदानीं हे इंद्र सूरः प्राज्ञस्त्वं व्रजं गोष्ठमुपाकचक्षसं । उपाक इत्यंतिकनाम । अंतिके द्रष्टव्यमभितत्निषे । अभितनोषि । अभिविस्तारयसि । गोभिः पूर्णं करोषीत्यर्थः ॥ तनोतेश्छांदसे लिटि तिनिपत्योश्छंदसीत्युपधालोपः । यद्यदा हे इंद्र त्वं नोऽस्मान् मृळयासि मृळयसि सुखयसि ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यदंग तविषीयस इंद्रं प्रराजसि क्षितीः ।

महाँ अपार ओजसा ॥ २६

यत् । अंग । तविषीऽयसे । इंद्र । प्रऽराजसि । क्षितीः ।

महान् । अपारः । ओजसा ॥ २६

अंगेत्यभिमुखीकरणे। हे इंद्र यत् यस्त्वं तविषीयसे। तविषीति बलनाम। बलमिवाचरसि। इत्यत्र त्वयादिकं बलं यथासीं बलज तं भनक्ति तद्वत्तमसह्या एव सन् सर्वमेव बलजातं भारयसीत्यर्थः। यस्त्वं चितीः मनुष्यनामैतत्। मनुष्यान् पराभवसि प्रकर्षेणाभिभवसि॥ राजसिद्व्यवंकर्मा॥ अत्रापि यद्वृत्तयोगादनिघातः॥ स इंद्र ओजसा बलेन महान् सर्वेभ्योऽधिकः। अत एवापारः पाररहितः केनाप्यवसानं प्रापयितुमशक्य इत्यर्थः॥

॥ अथ सप्तविंशी॥

तं त्वा हविष्मतीर्विश उपं ब्रुवत ऊतयें।

उरुज्रयसमिंदुभिः॥ २७

तं। त्वा। हविष्मतीः। विशः। उपं। ब्रुवते। ऊतयें।

उरुऽज्रयसं। इंदुऽभिः॥ २७

हे इंद्र तं पूर्वोक्तगुणमुरुज्रयसं विस्तीर्णवेगं त्वा हविष्मतीर्हविर्भिश्चरुपुरोडाशादिभिर्युक्ता विशः प्रजा उप ब्रुवते। उपेत्य स्तुवंति। किमर्थं। इंदुभिः सोमै-रूतये तर्पणाय। यद्वेंदुभिः सोमैरुरुज्रयसं त्वा ...भूतये रक्षणाय स्तुवंति॥

॥ अथाष्टाविंशी॥

उपह्वरे गिरीणां संगथे च नदीनां।

धिया विप्रो अजायत॥ २८

उपऽह्वरे। गिरीणां। संऽगथे। च। नदीनां।

धिया। विप्रः। अजायत॥ २८

गिरीणां पर्वतानामुपह्वरे उपह्वर्तव्ये प्रांते नदीनां सरितां संगने संगमे च। ईदृग्विधे देशे क्रियमाणया धिया यागक्रियया स्तुत्या वा विप्रो मेधावींद्रोऽजायत। प्रादुर्भवति। अतो वयमपि तादृशे देशे यजामः स्तुमो वेति भावः॥ गिरीणामित्यत्र नामन्यतरस्यामिति नाम उदात्तत्वं॥

॥ अथैकोनत्रिंशी ॥

अतः समुद्रमुद्वतश्चिकित्वाँ अव पश्यति ।

यतो विपान एजति ॥ २९

अतः । समुद्रं । उत्ऽवतः । चिकित्वान् । अव । पश्यति ।

यतः । विपानः । एजति ॥ २९

यतो यस्मिन् द्युलोके विपानो व्याप्नुवन् विशिष्टपानयुक्तो वेंद्र एजति चेष्टते उद्वत उद्गतात् ॥ उपसर्गाच्छंदसि धात्वर्थे इति वतिः ॥ अतोऽस्माद्युलोकात् चिकित्वान् जानन् स इंद्रः समुद्रं समुंदनशीलं यजमानैर्दीयमानं सोममवपश्यति । अवाङ्मुखः सन् ईक्षते । यद्वा सूर्यात्मनेंद्रः स्तूयते । यस्मिन्नभसि विपानो व्याप्नुवन् सूर्यात्मेंद्र एजति वर्तते चिकित्वान् जानन् विद्वान्वा स इंद्र उद्वत उद्गतादतोऽस्मा-दंतरिक्षात्समुद्रं । उपलक्षणमेतत् । समुद्रोपलक्षितं सर्वं जगदवपश्यति । अवाङ्मुखं प्रसृतैः किरणैः प्रकाशयति ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

आदित्प्रत्नस्य रेतसो ज्योतिष्पश्यंति वासरं ।

परो यदिध्यते दिवा ॥ ३०

आत् । इत् । प्रत्नस्य । रेतसः । ज्योतिः । पश्यंति । वासरं ।

परः । यत् । इध्यते । दिवा ॥ ३०

परो दिवा दिवः परस्तात् द्युलोकस्योपरि यद्यदायमिंद्रः सूर्यात्मनेध्यते दीप्यते आदिदनंतरमेव प्रत्नस्य चिरंतनस्य रेतसो गंतुः ॥ री गतिरेषणयोः । अस्मात् सुरीभ्यां तुट् चेत्यसुन् तुडागमश्च ॥ यद्वा रेत इत्युदकनाम । रेतस्विन उदकवतः । सोमस्यान्न त्वर्थो लक्ष्यते । ईदृशस्येंद्रस्य सूर्यात्मनो वासरं निवासकं वासरस्य निवासस्य हेतुभूतं वा ज्योतिर्द्योतमानं तेजः पश्यंति सर्वे जनाः । यद्वा वासरमित्यत्यंतसंयोगे द्वितीया । अहस्समग्रमुदयप्रत्यस्तमयनं यावत् ज्योतिष्पश्यंतीत्यर्थः ॥ इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्येति विसर्जनीयस्य षत्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

कण्वास इंद्र ते मतिं विश्वे वर्धंति पौंस्यं ।

उतो शविष्ठ वृष्ण्यं ॥ ३१

कण्वासः । इंद्र । ते । मतिं । विश्वे । वर्धंति । पौंस्य ॥

उतो इति । शविष्ठ । वृष्ण्यं ॥ ३१

हे इंद्र ते त्वदीयां मतिं बुद्धिं पौंस्यं । बलनामैतत् । बलं च विश्वे सर्वे कण्वासः कण्वाः स्तोतारः कण्वगोत्रा वा ऋषयो वर्धति । वर्धयंति ॥ छंदस्युभयथेति शप आर्धधातुकत्वात् णेरनिटीति णिलोपः ॥ उतो अपि च हे शविष्ठ अतिशयेन बलवत्तम ॥ विन्मतोर्लुक् । टेरिति टिलोपः ॥ हे इंद्र वृष्ण्यं त्वदीयं वीर्यं बलकर्म च कण्वास्ते वर्धयंत्येव ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

इमां म इंद्र सुष्टुतिं जुषस्व प्र सु मामव ।

उत प्र वर्धया मतिं ॥ ३२

इमां । मे । इंद्र । सुऽस्तुतिं । जुषस्व । प्र । सु । मां । अव ।

उत । प्र । वर्धय । मतिं ॥ ३२

हे इंद्र इमां पुरोवर्तिनीं मे मदीयां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं जुषस्व । सेवस्व । सेवित्वा च स्तोतारं मां सु शोभनं प्राव । प्रकर्षेण रक्ष । उतापि च मतिमस्मदीयां बुद्धिं प्रवर्धय । प्रवृद्धां कुरु । यथा वह्वर्थदर्शिनी भवति तथा कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

उत ब्रह्मण्या वयं तुभ्यं प्रवृद्ध वज्रिवः ।

विप्रा अतक्ष्म जीवसे ॥ ३३

उत । ब्रह्मण्या । वयं । तुभ्यं । प्रऽवृद्ध । वज्रिऽवः ।

विप्राः । अतक्ष्म । जीवसे ॥ ३३

उतापि च हे प्रवृद्ध स्तुतिभिः प्रवृद्धिं प्राप्त हे वज्रिवो वज्रवन्निन्द्र ॥ रुको मत्वर्थीयोऽनुवादः । यद्वा वज्रोऽस्यास्तीति वज्री इन्द्रः । तद्वान् । छंदसीर इति मतुपो वत्वं । मतुवसो रुरिति मकारस्य रुत्वं ॥ हे इन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं विप्रा मेधाविनो ब्रह्मण्या ब्रह्माणि स्तोत्राणि हविर्लक्षणान्यन्नानि वा ॥ सुपां सुलुगिति सुपो याजादेशः ॥ जीवसे जीवनार्थमतक्ष्म । अकार्ष्म ॥ तक्षू तनूकरणे लङि छांदसः शपो लुक् ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

अभि कण्वा अनूषतापो न प्रवता यतीः ।

इन्द्रं वनन्वती मतिः ॥ ३४

अभि । कण्वाः । अनूषत । आपः । न । प्रऽवता । यतीः ।

इन्द्रं । वनन्ऽवती । मतिः ॥ ३४

कण्वाः कण्वगोत्रा ऋषयोऽभ्यनूषत । इन्द्रमभिष्टुवंति ॥ नू स्तुतौ । कुटादिः ॥ प्रवता प्रवणेन मार्गेण यतीर्गच्छंत्य आपो न आप इव वतिर्मननीया कण्वैः क्रियमाणा स्तुतिः स्तुत्यमिन्द्रं वनन्वती संभजनवती भवति ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

इन्द्रमुक्थानि वावृधुः समुद्रमिव सिंधवः ।

अनुत्तमन्युमजरं ॥ ३५

इन्द्रं । उक्थानि । ववृधुः । समुद्रंऽइव । सिंधवः ।

अनुत्तऽमन्युं । अजरं ॥ ३५

उक्थानि शस्त्राण्युक्थशस्त्राभिः शस्यमानानींद्रं कामाः । वर्धयंति । सिंधवः स्यंदनशीला नद्यः समुद्रमिव समुद्रं जलधिं यथा वर्धयंति तद्वत् । कीदृशमिंद्रं । अनुत्तमन्युं । अनुत्तोऽप्रेरितः परैरनभिभूतो मन्युः क्रोधो यस्य तादृशं ॥ नुदविदोन्देत्यादिना । पा० ८. २. ५६. । विकल्पितत्वान्निष्ठानत्वाभावः ॥ अजरं जरारहितं ॥ बहुव्रीहौ नञो जरमरमित्रमृता इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

आ नो याहि परावतो हरिभ्यां हर्यताभ्यां ।

इममिंद्र सुतं पिब ॥ ३६

आ । नः । याहि । पराऽवतः । हरिऽभ्यां । हर्यताभ्यां ।

इमं । इंद्र । सुतं । पिब ॥ ३६

हे इंद्र परावतः परागतात् दूरे वर्तमानात् द्युलोकाद्धर्यताभ्यां कांताभ्यां हरिभ्यामश्वाभ्यां नोऽस्माना याहि । आगच्छ । आगत्य चेममस्मदीयं सुतमभिषुतं सोमं पिब ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

त्वामिद्वृत्रहंतम जनासो वृक्तबर्हिषः ।

हवंते वाजसातये ॥ ३७

त्वां । इत् । वृत्रहन्ऽतम । जनासः । वृक्तऽबर्हिषः ।

हवंते । वाजऽसातये ॥ ३७

हे वृत्रहंतम अतिशयेन वृत्राणामसुराणां शत्रूणां हंतस्त्वामित्त्वामेव वृक्तबर्हिषः । वृक्तं यागार्थं छिन्नं बर्हिर्यैस्तथाविधोक्ताः प्रवृत्तयज्ञा जनासो जना ऋत्विजस्तथा हवंते । आह्वयंति ॥ ह्वेञः । बहुलं छंदसीति संप्रसारणं ॥ किमर्थं । वाजसातये वाजस्यान्नस्य बलस्य वा सातये लाभाय । यद्वा संग्रामनाम वा । वाजस्य सातिर्यस्मिन् संग्रामे तत्र साहाय्याय त्वामाह्वयंतीत्यर्थः ॥

॥ अष्टात्रिंशी ॥

अनु त्वा रोदसी उभे चक्रं न वर्त्येतशं ।

अनु सुवानास इंदवः ॥ ३८

अनु । त्वा । रोदसी इति । उभे इति । चक्रं । न । वर्ति ।

एतशं ।

अनु । सुवानासः । इंदवः ॥ ३८

हे इंद्र त्वा त्वाहुते रोदसी द्यावापृथिव्यावनुवर्तेते । त्वदधीने भवत इत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । चक्रं न । यथा रथचक्रमेतशं । अश्वनामैतत् । पुरो गच्छंतमश्वमनुवर्ति अनुवर्तते तद्वत् । अपि च सुवानास ऋत्विग्भिरभिषूयमाणा इंदवः सोमाश्च त्वामनुवर्तंते ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

मंदस्वा सु स्वर्णर उतेंद्र शर्यणावति ।

मत्स्वा विवस्वतो मती ॥ ३९

मंदस्व । सु । स्वऽनरे । उत । इंद्र । शर्यणाऽवति । मत्स्व ।

विवस्वतः । मती ॥ ३९

उतापि च हे इंद्र शर्यणावति । शर्यणा नाम कुरुक्षेत्रवर्तिनो देशाः । तेषामदूरभवः सरः शर्यणावत् । मध्वादिभ्यश्चेति चातुरर्थिको मतुप् । मतौ बह्वच इति दीर्घः । संज्ञायामिति वत्वं ॥ तस्मिन् सरसि विद्यमाने स्वर्णरे स्वैः ऋत्विग्भिर्नेतव्ये यज्ञे सु सुष्टु मंदस्व माद्य । तृप्तो भव । अपि च विवस्वतः परिचरणवतो यजमानस्य मती मत्या च मत्स्व । मदं प्राप्नुहि ॥ मतिशब्दात्तृतीयायाः सुपां सुलुगिति लुक् । सवर्णदीर्घः ॥

॥ अथ चत्वारिंशी ॥

वावृधान उप द्यवि वृषा वज्र्यरोरवीत् ।

वृत्रहा सोमपातमः ॥ ४०

वावृधानः । उप । द्यवि । वृषा । वज्री । अरोरवीत् ।

वृत्रऽहा । सोमऽपातमः ॥ ४०

वावृधानो वृद्धो वज्री वज्रवान् स एव वृत्रहा वृत्रस्य मेघस्यासुरस्य वा हंता सोमपातमोऽतिशयेन सोमस्य पातेंद्रो वृषोदकानां वर्षिता द्यवि द्युलोकेंऽतरिक्ष उप समीपे यथास्माभिः श्रूयते तथारोरवीत् । भृशं स्तनयित्नु लक्षणं शब्दमकरोत् ।
उप समीपे यथास्माभिः श्रूयते तथारोरवीत् । भृशं स्तनयित्नु लक्षणं शब्दमकरोत् ।
अनेन वज्रहस्तेनेदृशं शब्दमचीकरदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथैकचत्वारिंशी ॥

ऋषिर्हि पूर्वजा अस्येक ईशान ओजसा ।

इंद्र चोष्कूयसे वसु ॥ ४१

ऋषिः । हि । पूर्वऽजाः । असि । एकः । ईशानः । ओजसा ।

इंद्र । चोष्कूयसे । वसु ॥ ४१

हे इंद्र पूर्वजाः सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं जात उत्पन्नः । यद्वा यज्ञेषु प्रथममेव प्रादुर्भूतस्त्वमृषिरतींद्रियद्रष्टा सर्वज्ञः खल्वसि । भवसि । अपि च सर्वेषु देवेषु मध्य एको मुख्य ओजसा बलेनेशान ईश्वरो भवसि । यद्वैकोऽसहाय एव सन् ओजसात्मीयेनैव बलेनेशानः सर्वस्य जगत ईश्वरो भवसि । स त्वं वसु धनं चोष्कूयसे । पुनः पुनः स्तोतृभ्यो ददासि ॥ स्कूञ् आप्रवण इह दानार्थः ॥ तथा चोक्तं चोष्कूयमाण इंद्र भूरि वामं ददर्दिद्र वसु वननीयं । नि० ६, २२, । इति ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशी ॥

अस्माकं त्वा सुताँ उप वीतपृष्ठा अभि प्रयः।

शतं वहंतु हरयः॥ ४२

अस्माकं। त्वा। सुतान्। उप। वीतऽपृष्ठाः। अभि। प्रयः।

शतं। वहंतु। हरयः॥ ४२

हे इंद्र अस्माकमस्मदीयान् सुतानुपलक्ष्य प्रयः। अन्ननामैतत्। धानाकरंभादि-दिहविर्लक्षणमन्नं चाभिलक्ष्य वीतपृष्ठाः प्रयत्नपरिमाणाः शतं शतसंख्याका हरयोऽश्वास्त्वां वहंतु। प्रापयंतु॥

अथ त्रिचत्वारिंशी ॥

इमां सु पूर्व्यां धियं मधोर्घृतस्य पिप्युषीं।

कण्वा उक्थेन वावृधुः॥ ४३

इमां। सु। पूर्व्यां। धियं। मधोः। घृतस्य। पिप्युषीं।

कण्वाः।

उक्थेन। ववृधुः॥ ४३

इमामिदानीं क्रियमाणां सु सुष्ठु पूर्व्यां पूर्वैः पित्रादिभिः कृतां मधोर्मधुरस्य घृतस्य चरणशीलस्योदकस्य पिप्युषीं वर्धयित्रीं। यद्वा मधुरेण घृतेनाज्येन प्रवृद्धां धियं यागक्रियां कण्वाः कण्वगोत्रा ऋषय उक्थेन शस्त्रेण वावृधुः। ऐंद्रीं वर्धयंति। कण्वैर्हि यागो वर्धते। अग्निष्टोमादिषूत्तरासु संख्यासु शस्त्रवृद्धेर्दृष्टत्वात्। यद्वा पूर्व्यां चिरंतनामिमामिंद्रस्य प्रियमनुष्ठानबुद्धिं चरणशीलेन मधुरेण सोमेन पिप्युषीं वर्धनीयामुक्थेन स्तोत्रेण वावृधुः। वर्धयंति॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशी ॥

इंद्रमिद्विमहीनां मेधे वृणीत मर्त्यः।

इंद्रं सनिष्युरूतये॥ ४४

इंद्रं । इत् । विऽमंहीनां । मेधे । वृणीत । मर्त्यः ।

इंद्रं । सनिष्युः । ऊतये ॥ ४४

विमंहीनां विशेषेण महतां देवानां मध्ये इंद्रमिदिंद्रमेव मेधे यज्ञे मर्त्यो मनुष्यो स्तोता वृणीत। स्तुतिभिः संभजते। तथा सनिष्युर्धनकामश्च स्तोतोतये रक्षणायेंद्रमेव वृणीते। स्तुत्या संभजते॥

॥ अथ पंचचत्वारिंशी ॥

अर्वांचं त्वा पुरुष्टुत प्रियमेधस्तुता हरी ।

सोमपेयाय वक्षतः ॥ ४५

अर्वांचं । त्वा । पुरुऽस्तुत । प्रियमेधऽस्तुता । हरी इति ।

सोमऽपेयाय । वक्षतः ॥ ४५

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेंद्र प्रियमेधस्तुता प्रियमेधैः प्रिययज्ञैर्ऋषिभिः स्तुतौ॥ तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं। सुपां सुलुगित्याकारः॥ ईदृशौ हरी अश्वौ सोमपेयाय सोमपानार्थं त्वामर्वांचमस्मदभिमुखं वक्षतः। वहतां॥

॥ अथ षट्चत्वारिंशी ॥

शतमहं तिरिंदिरे सहस्रं पर्शावा ददे ।

राधांसि याद्वानां ॥ ४६

शतं । अहं । तिरिंदिरे । सहस्रं । पर्शौ । आ । ददे ।

राधांसि । याद्वानां ॥ ४६

शतमादिकेन तृचेन तिरिंदिरस्य राज्ञो दानं स्तूयते। पर्शौ पर्शुनाम्नः पुत्रे॥ उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः॥ तिरिंदिर एतत्संज्ञे राजनि याद्वानां। यदुरिति मनुष्यनाम। यदव एव याद्वाः॥ स्वार्थिकस्तद्धितः॥ तेषां मध्येऽहं शतं शतसंख्याकानि सहस्रं सहस्रसंख्याकानि च राधांसि धनान्याददे। स्वीकरोमि। यद्वा याद्वानां यदुकुलजानामन्येषां राज्ञां स्वभूतानि राधांसि बलादपहृतानि तिरिंदिरे वर्तमानान्यहं प्राप्नोमि॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशी ॥

त्रीणि॑ श॒तान्यर्व॑तां स॒हस्रा॒ दश॒ गोना॑म् ।

द॒दुष्प॒ज्राय॒ साम्ने॑ ॥ ४७

त्रीणि॑ । श॒तानि॑ । अर्व॑ताम् । स॒हस्रा॑ । दश॑ । गोना॑म् ।

द॒दुः । प॒ज्राय॑ । साम्ने॑ ॥ ४७

पूर्वस्यामृचि स्वप्रदानकं दानमुक्तं। अधुनान्येभ्योऽप्यृषिभ्यस्तिरिंदिरी बहु दानं दत्तवानित्याह। अर्वतां गंतॄणामश्वानां त्रीणि शतानि गोनां गवां दश दश॰ गुणितानि सहस्रा सहस्राणि च पज्राय स्तुतीनां पार्जकाय साम्न एतत्संज्ञाय ऋषये। यद्वा साम्ने। साम स्तोत्रं। तद्वते पज्राय पज्रकुलजाताय कक्षीवते ददुः। तिरिंदिराख्या राजानो दत्तवंतः॥

॥ अथाष्टाचत्वारिंशी ॥

उदा॑नट्क॒कुहो॒ दिव॒मुष्ट्रा॑ञ्चतु॒र्युजो॒ दद॑त् ।

श्रव॑सा॒ याद्वं॒ जन॑म् ॥ ४८

उत् । आ॒न॒ट् । क॒कुहः॑ । दिव॑म् । उष्ट्रा॑न् । च॒तुः॒ऽयुजः॑ । दद॑त् ।

श्रव॑सा । याद्व॑म् । जन॑म् ॥ ४८

अयं राजा ककुह उच्छ्रितः सन् श्रवसा कीर्त्या दिवं स्वर्गमुदानट्। उत्कृष्टतरं व्याप्नोत्। किं कुर्वन्। चतुर्भुजश्चतुर्भिः स्वर्णभारैर्युक्तानुष्ट्रान् ददत् प्रयच्छन्। तथा याद्वं जनं च दासत्वेन प्रयच्छन्॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे सप्तदशो वर्गः ॥

प्र यद्व इति षट्त्रिंशदृचं द्वितीयं सूक्तं कण्वगोत्रस्य पुनर्वत्सस्यार्षं मारुतं गायत्रं। तथा चानुक्रांतं। प्र यद्वः षट्त्रिंशत्पुनर्वत्सो मारुतमिति॥ व्यूढे दशरात्रे प्रथमे छंदोम आग्निमारुतशस्त्र इदं सूक्तं मारुतनिविद्धानं। सूत्रितं च। प्र यद्वस्त्रिष्टुभं दूतं व इत्याग्निमारुतं। आ० ८. ९.। इति॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र यद्वस्त्रिष्टुभमिषं मरुतो विप्रो अक्षरत्।

वि पर्वतेषु राजथ ॥ १

प्र। यत्। वः। त्रिऽस्तुभं। इषं। मरुतः। विप्रः। अक्षरत्।

वि। पर्वतेषु। राजथ ॥ १

हे मरुतो मितराविणो मितरोचिनो वा एतत्संज्ञा माध्यमिका देवगणाः ॥ पादादित्वादपादादाविति पैयुंदाम्रादाष्टमिकनिघाताभावे षाष्ठिकमामंत्रिताद्युदात्तत्वं ॥ वो युष्मभ्यं विप्रो मेधावी स्तोता त्रिष्टुभं त्रिषु सवनेषु प्रशस्यां त्रिभिर्देवैः स्तुतां वा। यद्वा त्रिष्टुप्छंदसा संबद्धा माध्यंदिनसवनिकीमिषं सोमलक्षणमन्नं यद्यदा प्राक्षरत् प्रासिंचत् अग्नौ प्राक्षिपत्। यद्वा त्रिष्टुभं त्रिष्टुप्छंदस्कं स्तोत्रमिषं सोमं चेति योज्यं। तदानीं यूयं पर्वतेषु पर्ववत्सु शिलोच्चयेषु वि राजथ। तेन सोमेन लब्धबलाः संतो विशेषेण दीप्ता भवथ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदंग तविषीयवो यामं शुभ्रा अचिध्वं।

नि पर्वता अहासत ॥ २

यत्। अंग। तविषीऽयवः। यामं। शुभ्राः। अचिध्वं।

नि। पर्वताः। अहासत ॥ २

हे तविषीयवः। तविषीति बलनाम। तां कामयमानाः। यद्वा बलयुक्ता हे शुभ्राः शोभमाना अंग हे मरुतो यामं। याति गच्छतीति यामो रथः। तं यद्यदाचिध्वं समचिनुध्वं अश्वादिभिः साधनैः संचितं संश्लिष्टं कुरुथ गमनार्थं तदानीं पर्वता गिरयोऽपि न्यहासत। नितरां गच्छंति। युष्मद्रथवेगाद्भीताः संतः स्वस्थानात्प्रचलंति ॥ ओहाङ् गतौ। छांदसो लुङ् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदीरयंत वायुभिर्वाश्रासः पृश्निमातरः ।

धुक्षंत पिप्युषीमिषं ॥ ३

उत् । ईरयंत । वायुऽभिः । वाश्रासः । पृश्निऽमातरः ।

धुक्षंत । पिप्युषीं । इषं ॥ ३

वाश्रासो वासनशीलाः शब्दकारिणः पृश्निमातरः । पृश्निर्माध्यमिका वाक् । सा माता जननी येषां ते तथोक्ताः ॥ ऋतम्छंदसीति कपः प्रतिषेधः ॥ ईदृशा मरुतो वायुभिः । वांति गच्छंतीति वायवः पृषत्यः । पृषतीभिर्वाहनभूताभिः स्वावयवभूतैर्वायुभिरेव वोदीरयंत । उद्गमयंति मेघादिकं । तथा पिप्युषीं वर्धयित्रीमिषमन्नं च स्तोतृभ्यो धुक्षंत । दुहंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वपंति मरुतो मिहं प्र वेपयंति पर्वतान् ।

यद्यामं यांति वायुभिः ॥ ४

वपंति । मरुतः । मिहं । प्र । वेपयंति । पर्वतान् ।

यत् । यामं । यांति । वायुऽभिः ॥ ४

मरुत एतत्संज्ञा देवा मिहं वृष्टिं वपंति । विकिरंति । विक्षिपंति । तथा पर्वतान् गिरीन् प्रवेपयंति । प्रकंपयंति । अवसरं कुर्वंति चेत् । यद्यदा वायुभिः सार्धं यामं रथं गमनं वा यांति प्राप्नुवंति तदानीमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नि यद्यामाय वो गिरिर्नि सिंधवो विधर्मणे ।

महे शुष्माय येमिरे ॥ ५

नि । यत् । यामाय । वः । गिरिः । नि । सिंधवः । विऽधर्मणे ।

महे । शुष्माय । येमिरे ॥ ५

हे मरुतो वो युष्माकं यामाय रथाय गमनाय वा गिरिः ॥ सुपां सुलुगिति जसः सुः ॥ गिरयः पर्वता यद्यदा नियेमिरे स्वयमेव नियम्यन्ते । तथा सिंधवः स्यंदनशीलाः समुद्रा नद्यो वा विधर्मणे विधरणाय महे महते शुष्माय शोषकाय युष्मदीयाय बलाय नियेमिरे स्वयमेव नियम्यन्ते । गिरयो नद्यश्च युष्मद्यामाद्बलाच्च भीत्यैकत्रैकस्थाने नियता वर्तंत इत्यर्थः । तदानीं वर्षंति मरुतो मिहमिति शेषः ॥ यमेः कर्मकर्तरि लिट् यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टकस्याष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युष्माँ उ नक्तमूतये युष्मान्दिवा हवामहे ।

युष्मान्प्रयत्यध्वरे ॥ ६

युष्मान् । ऊं इति । नक्तं । ऊतये । युष्मान् । दिवा । हवामहे ।

युष्मान् । प्रऽयति । अध्वरे ॥ ६

हे मरुतो युष्माँ उ युष्मानेव नक्तं रात्रावूतये रक्षणार्थं हवामहे । दिवाह्नि च युष्मानेवाह्वयामहे । अध्वरे । ध्वरो नास्त्यत्रेत्यध्वरो यागः ॥ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं । यागे प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमाने सति रक्षणार्थं युष्मानेवाह्वयामहे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उदु त्ये अरुणप्सवश्चित्रा यामेभिरीरते ।

वाश्रा अधि ष्णुना दिवः ॥ ७

उत् । ऊं इति । त्ये । अरुणऽप्सवः । चित्राः । यामेभिः ।

ईरते ।

वाश्राः । अधि । स्नुना । दिवः ॥ ७

त्ये ते पूर्वोक्तगुणा अरुणप्सवोऽरुणवर्णरूपाश्चित्राश्चायनीया आश्चर्यभूता वा वाश्राः शब्दकारिण एवंभूता मरुतो यामेभिर्यामैर्यानैर्दिवोऽधि द्युलोकस्योपरि स्नुना सानुना समुच्छ्रितप्रदेशेनोदीरते । उद्गच्छंति । उ इति पूरणः ॥ पदादिषु मांस्पृत्स्नूनामुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्नु भावः ॥

कारीर्यां सौर्यस्य हविषः सृजंति रश्मिमित्येषानुवाक्या । सूत्र्यते हि । सृजंति रश्मिमोजसा वह्निष्टेभिर्विहरन्यासि तंतुं । आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

सृजंति रश्मिमोजसा पंथां सूर्याय यातवे ।

ते भानुभिर्वि तस्थिरे ॥ ८

सृजंति । रश्मिं । ओजसा । पंथां । सूर्याय । यातवे ।

ते । भानुऽभिः । वि । तस्थिरे ॥ ८

तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः । ये मरुतः सूर्याय सूर्यस्य ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी ॥ यातवे गंतुं रश्मिं व्याप्तं ॥ अशे रश चेत्यस्मोतेरौणादिको मिप्रत्ययो रशादेशश्च ॥ यद्वा रश्मिभिस्तेजोभिर्युक्तं पंथां पंथानमोजसा बलेन सृजंति उत्पादयंति । वृत्रादिभिरावृतं सूर्यपथमावरकस्य वृत्रादेरपनयनेन जनयंतीत्यर्थः । ते मरुतो भानुभिस्तेजोभिर्वितस्थिरे । कृत्स्नं जगद्व्याप्यावतिष्ठंते ॥

॥ अथ नवमी ॥

इमां मे मरुतो गिरमिमं स्तोमंमृभुक्षणः ।

इमं मे वनता हवं ॥ ९

इमां । मे । मरुतः । गिरं । इमं । स्तोमं । ऋभुक्षणः ।

इमं । मे । वनत । हवं ॥ ९

हे मरुत इमां पुरो वर्तिनीं मे मम गिरं शस्त्ररूपां वाचं वनत । संभजत । हे ऋभुक्षणः । महन्नामैतत् । महांतः ॥ असीतोऽसर्वनामस्थान इत्यकारः । वा षपूर्वस्य निगम इति दीर्घाभावः ॥ ते यूयमिमं स्तोमं स्तोत्रं प्रगीतमंत्रसाध्यं । मे ममेमं पुरो वर्तिनं हवमाह्वानरूपं च याजुषं मंत्रं वनत । संभजत । सेवध्वं ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्रीणि सरांसि पृश्नयो दुदुह्रे वज्रिणे मधु ।

उत्सं कवंधमुद्रिणं ॥ १०

त्रीणि । सरांसि । पृश्नयः । दुदुह्रे । वज्रिणे । मधु ।

उत्सं । कवंधं । उद्रिणं ॥ १०

पृश्नयो मरुन्मातृभूता गावो वज्रिणे वज्रवत इंद्राय ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ इंद्रार्थं मधु मधुरं क्षीरादिकमाश्रयणद्रव्यं त्रीणि सरांसि सर इव सोमैः पूरितानि त्रीणि सवनानि त्रिष्वपि सवनेषु श्रयणार्थं दुदुह्रे । दुदुहिरे । यद्वा मधु मधुरं सोमं वज्रिणे वज्रयुक्ताय मरुद्गणाय त्रीणि सरांसि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृल्लक्षणानि प्रति पृश्नयो माध्यमिका वाचो दुदुह्रे । वृष्टिद्वारा दुहंति । यद्वा पृश्नत इति मातृवाचिना शब्देन पुत्रा उच्यंते । पृश्निमातरो मरुत इंद्रार्थं त्रीणि सरांसि द्रोणकलशादीनि मधु मधुना सोमेन पूरयितुमुत्सं उत्स्रवणशीलं कवंधमुदकमुद्रिण-मुदकवंतं मेघं दुदुह्रे । दुहते ॥ दुहेश्छांदसो लिट् । इरयो रे इति रेभावः । पादादित्वादनिघातः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायंतो हवामहे ।

आ तू न उप गंतन ॥ ११

मरु॑तः । यत् । ह । वः॒ । दि॒वः । सु॒म्न॒ऽयन्तः॑ । हवा॑महे ।

आ । तु । नः॒ । उप॑ । गं॒त॒न॒ ॥ ११

हे मरुतो यद्ध यदा खलु वो युष्मान् सुम्नायंतः सुम्नं सुखमात्मन इच्छंतो वयं दिवो द्युलोकाद्धवामहे स्तुतिभिराह्वयामहे आ तु अनंतरमेव शीघ्रं नोऽस्मानुपगंतन । उपगच्छत ॥ गमेर्लोटि तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यू॒यं हि ष्ठा सु॑दानवो रु॒द्रा॑ ऋभुक्षणो॒ दमे॑ ।

उ॒त प्रचे॑तसो॒ मदे॑ ॥ १२

यू॒यं । हि । स्थ । सु॒ऽदा॒न॒वः॒ । रु॒द्राः॑ । ऋ॒भु॒क्ष॒णः॒ । दमे॑ ।

उ॒त । प्रऽचे॑तसः । मदे॑ ॥ १२

उतापि च हे सुदानवः शोभनदाना हे रुद्रा रुद्रपुत्राः ॥ पादादित्वादामंत्रितनिघाताभावः ॥ हे ऋभुक्षणो महांत उरुतेजस्का वा । ईदृशा हे मरुतो यूयं हि खलु दमे यज्ञगृहे मदे मदकरे सोमे पीते सति प्रचेतसः स्थ । प्रकृष्टज्ञाना भवथ ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ नो॑ र॒यिं म॑द॒च्युतं॑ पुरु॒क्षुं॑ वि॒श्वधा॑यसम् ।

इय॑र्ता मरुतो दि॒वः ॥ १३

आ । नः॒ । र॒यिं । म॒द॒ऽच्युत॑म् । पु॒रु॒ऽक्षुम् । वि॒श्वऽधा॑यसम् ।

इय॑र्त । म॒रु॒तः॒ । दि॒वः ॥ १३

हे मरुतो नोऽस्माकं रयिं धनं दिवो द्युलोकादियर्त । आगमयत ॥ ऋ गतावित्यस्माद्व्यत्ययेन श्लुः । अर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्त्वं ॥ लोटि तस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तबादेशः । अनुदात्ते चेत्यभ्यस्तस्याद्युदात्तत्वं ॥ कीदृशं रयिं । मदच्युतं मदं स्रवंतं । यद्वा शत्रूणां मदस्य च्यावयितारं पुरुक्षुं बहुनिवासं बहुभिः स्तूयमानं वा विश्वधायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारणाय पोषणाय पर्याप्तं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अधीव यद्गिरीणां यामं शुभ्रा अचिध्वं ।

सुवानैर्मंदध्व इंदुभिः ॥ १४

अधिऽइव । यत् । गिरीणां । यामं । शुभ्राः । अचिध्वं ।

सुवानैः । मंदध्वे । इंदुऽभिः ॥ १४

हे शुभ्राः शोभमाना मरुतो गिरीणां पर्वतानामधीवोपरीव यद्यदा यामं युष्मदीयं रथमचिध्वं गमनसाधनैरश्वादिभिरुपचितं कुरुथ तदानीं सुवानैरभिषूयमाणैरिंदुभिः सोमैर्मंदध्वे। मादयध्वे ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एतावतश्चिदेषां सुम्नं भिक्षेत मर्त्यः ।

अदाभ्यस्य मन्मभिः ॥ १५

एतावतः । चित् । एषां । सुम्नं । भिक्षेत । मर्त्यः ।

अदाभ्यस्य । मन्मऽभिः ॥ १५

मर्त्यो मनुष्यः स्तोता मन्मभिः स्तोत्रैः सुम्नं सुखं धनं वैषां मरुतां स्वभूतं भिक्षेत। याचेत। इदानीं गणाभिप्रायेणैकवदाह। एतावतश्चित् यत्परिमाणस्य चादाभ्यस्य केनापि हिंसितुमशक्यस्य मरुद्गणस्य सुम्नं भिक्षेत ॥ एतच्छब्दात् यत्तदेतेभ्य इति परिमाणेऽर्थे वतुप् । आ सर्वनाम्न इत्यात्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ये द्रप्सा इव रोदसी धमंत्यनु वृष्टिभिः ।

उत्सं दुहंतो अक्षितं ॥ १६

ये। द्रप्साःऽइव। रोदसी इति। धमन्ति। अनु। वृष्टिऽभिः।

उत्सं। दुहन्तः। अक्षितं॥ १६

ये मरुतो द्रप्सा इवोदबिंदव इव रोदसी द्यावापृथिव्यौ वृष्टिभिर्वर्षणैरनुधमंति अनुगच्छंति साकल्येन व्याप्नुवंति। यद्वानुध्माने उच्छूसितावयवे कुर्वति। किं कुर्वंतः। अक्षितमक्षीणमुदकमुत्सं मेघं दुहंतः पूरयंतो मेघादधोमुखं पातयंतः॥ दुहेर्लटः शतृ। लक्षणहेत्वोः। पा० ३. २. १२६.। इति हेतौ शतृप्रत्ययः॥ यत एवं दुहंति अतो रोदसी अनुधमंतीत्यर्थः॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उदु स्वानेभिरीरत उद्रथैरुदु वायुभिः।

उत्स्तोमैः पृश्निमातरः॥ १७

उत्। ऊं इति। स्वानेभिः। ईरते। उत्। रथैः। उत्।

ऊं इति। वायुऽभिः।

उत्। स्तोमैः। पृश्निऽमातरः॥ १७

स्वानेभिः स्वानैः शब्दैर्मरुत उदीरते। उद्गच्छंति॥ स्वन शब्दे। स्वनहसोर्वा। पा० ३. ३. ६२.। इत्यपो विकल्पितत्वात्पक्षे घञ्। कर्षात्वत इत्यंतोदात्तत्वं। बहुलं छंदसीति भिस ऐसभावः। उ इति पूरणः। तथा रथै रथप्रमुखैर्वायुभिश्चो-दीरते। पृश्निमातरः – – –॥

॥ अथाष्टादशी ॥

येनाव तुर्वशं यदुं येन कण्वं धनस्पृतं।

राये सु तस्य धीमहि॥ १८

येन। आव। तुर्वशं। यदुं। येन। कण्वं। धनऽस्पृतं।

राये। सु। तस्य। धीमहि॥ १८

येनात्मीयेन रक्षणेन तुग्रं यमेतस्य त्रं यदुमेतस्य त्रं च राजर्षिणाव यूयं रक्षितवंतः स्थ॥ अवतेर्लिटि मध्यमबहुवचने रूपमेतत्॥ येन च धनस्पृतं धनकामं कण्वस्यर्षिं रक्षितवंतः स्थ तस्य युष्मदीयं रक्षणं राये धनार्थं हु धीमहि। योमनं ध्यायाम॥

॥ अथैकोनविंशी॥

इमा उ वः सुदानवो घृतं न पिप्युषीरिषः।
वर्धान्काण्वस्य मन्मभिः। १९

इमाः। ऊं इति। वः। सुऽदानवः। घृतं। न।
पिप्युषीः। इषः।
वर्धान्। काण्वस्य। मन्मऽभिः॥ १९

हे सुदानवः शोभनदाना मरुतो घृतं न घृतमिव पिप्युषीर्वर्धयित्र्यः शरीरपुष्टिहेतुभूता इमा इदानीं प्रदीयमाना इषोऽन्नानि शोभनलक्षणानि काण्वस्य कण्वगोत्रस्य मम संबंधिभिर्मन्मभिः स्तोत्रैः सार्धं वो युष्मान् वर्धान् वर्धयंतु॥ वृधेर्लेटि रूपमेतत्। उ इति पूरणः॥

॥ अथ विंशी॥

क्व नूनं सुदानवो मदथा वृक्तबर्हिषः।
ब्रह्मा को वः सपर्यति॥ २०

क्व। नूनं। सुऽदानवः। मदथ। वृक्तऽबर्हिषः।
ब्रह्मा। कः। वः। सपर्यति॥ २०

मरुदागमनस्य विलंबमसहमान ऋषिरनया वितर्कयति। सुदानवः शोभनदाना हे वृक्तबर्हिषः। वृक्तं छिन्नं बर्हिर्यैर्यागाय। यद्वा बर्हिरिति जलनाम। वृक्तः प्रवृक्तो यज्ञो येषां ते तथोक्ताः। हे ईदृशा मरुतः क्व कुत्र देशे

नूनमिदानीं मदथ। माद्यथ ॥ मदी हर्षे। व्यत्ययेन शप् ॥ कश्च ब्रह्मा ब्राह्मणः स्तोता वो युष्मान् सपर्यति। परिचरति। किंकारणं यूयं स्तुतैरपि अर्वाङ्गुखा इदानीं नागच्छत इति न जानीमः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

नहि ष्म यद्ध वः पुरा स्तोमेभिर्वृक्तबर्हिषः ।

शर्धाँ ऋतस्य जिन्वथ ॥ २१

नहि । स्म । यत् । ह । वः । पुरा । स्तोमेभिः । वृक्तऽबर्हिषः ।

शर्धान् । ऋतस्य । जिन्वथ ॥ २१

पूर्वया वितर्क्येदानीं निश्चिनोति। हे वृक्तबर्हिषः प्रवृक्तयज्ञका मरुतो नहि स्म तत्र खलु संभवति। वो यूयं पुराऽत्तः पूर्वमेव कृतैः स्तोमैरन्यदीयैः स्तोत्रैर्ऋतस्योदकस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा संबंधिनः शर्धानात्मीयानि बलानि जिन्वथ प्रीणयथेति यद्ध यत्खलु तत्र संभवत्येव। अतः शीघ्रमागच्छतेत्यर्थः। यद्वा वृक्तबर्हिष इत्यृत्विङ्नाम। हे ऋत्विजः वो युष्माकं संबंधिभिः स्तोमेभिः स्तोत्रैर्ऋतस्य यज्ञस्य संबंधिनो यागार्हान् शर्धान् मारुतानि बलानि पुराऽन्येभ्यः स्तोतृभ्यः पूर्वं नहि स्म न खलु यद्यस्मात्कारणात् जिन्वथ यूयं प्रीणयथ ॥ जिविः प्रीणनार्थः ॥ तस्मादन्यदीयैः स्तोत्रैस्ते मरुतो वशीभवंतीत्यर्थः ॥

प्रवर्ग्ये महावीरे पयसोरासिक्तयोः सतोः समु त्ये महतीरप इत्येषानुवक्तव्या सूत्रितं हि। आसिक्तयोः समु त्ये महतीरप इति महावीरमादायोत्तिष्ठन्तु। आ० ४. ७. । इति ॥

॥ सैषा द्वाविंशी ॥

समु त्ये महतीरपः सं क्षोणी समु सूर्यम् ।

सं वज्रं पर्वशो दधुः ॥ २२

सं। ऊं इति। त्ये। मरुतीः। अपः। सं। क्षोणी इति।

सं। ऊं इति। सूर्यं।

सं। वज्रं। पर्वऽशः। दधुः॥ २२

त्ये ते पूर्वोक्तगुणा मरुतो मरुत्वतीर्बह्वीरपो वृष्ट्युदकानि समु दधुः संदधति। ओषध्यादिभिः संयोजयंति। यद्वा घर्मकाले सूर्यरश्मिभिराहृता उपरि सम्यग्धारयंति॥ इडन्मरुतोरुपसंख्यानमिति मरुतः परस्य ङीप उदात्तत्वं। ऊडिदमित्यादिनाप्शब्दात्परः शस उदात्तः॥ तथा क्षोणी क्षोण्यौ द्यावापृथिव्यौ च ते मरुतः संदधुः। यथा स्वे स्वे स्थानेऽवतिष्ठेते तथा धारयंति। सूत्रात्मना वायुना सर्वं जगद्धार्यते। तथा च श्रूयते। वायुर्वै गौतम तत्सूत्रं वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः सर्वाणि च भूतानि संदृब्धानि भवंति। बृहदा० उ० ६. ७. २.। इति। तथा सूर्यं सर्वस्य प्रेरकमादित्यं चांतरिक्षे सं दधुः। सम्यग्धारयंति। उशब्दः समुच्चये। ईदृशास्ते मरुतो वज्रमात्मीयमायुधं पर्वशः पर्वणि पर्वणि वृत्रस्य सर्वेष्ववयवसंबंधिषु हननार्थं संदधुः। समयूयुजन्॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

वि वृत्रं पर्वशो ययुर्वि पर्वताँ अराजिनः।

चक्राणा वृष्णि पौंस्यं॥ २३

वि। वृत्रं। पर्वऽशः। ययुः। वि। पर्वतान्। अराजिनः।

चक्राणाः। वृष्णि। पौंस्यं॥ २३

अराजिनो राज्ञा केनचित्स्वामिनानधिष्ठिताः। यद्वा राजा स्वाम्यस्य न विद्यत इत्यराजेंद्रः। तद्युक्ता वृष्णि वीर्यवत्पौंस्यं बलं चक्राणाः कुर्वाणा मरुतो वृत्रमावरकमसुरं मेघं वा पर्वशः पर्वणि पर्वणि भेदेन वि ययुः। विशिष्टं वधम- अगमयन्। तथा पर्वतान् गिरींश्च विशिष्टं वधं प्रापयन्॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अनु त्रितस्य युध्यतः शुष्ममावन्नुत क्रतुम् ।
अन्विंद्रं वृत्रतूर्ये ॥ २४

अनु । त्रितस्य । युध्यतः । शुष्मम् । आवन् । उत । क्रतुम् ।
अनु । इंद्रं । वृत्रऽतूर्ये ॥ २४

त्रितस्याप्यस्यैतत्संज्ञस्य युध्यतः शत्रून् संप्रहरतो राजर्षेः शुष्मं परेषां शोषकं बलं मरुतोऽन्वावन् । आप्याय्यार्थमन्वगच्छन् । अद्यानुगुणमरचन् । उतापि च क्रतुं मदीयं कर्म चारयन् । अपि च वृत्रतूर्ये वृत्रवधार्थे संग्रामे इंद्रं चाप्यायन् । अरचन् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

विद्युद्धस्ता अभिद्यवः शिप्राः शीर्षन्हिरण्ययीः ।
शुभ्रा व्यंजत श्रिये ॥ २५

विद्युत्ऽहस्ताः । अभिऽद्यवः । शिप्राः । शीर्षन् । हिरण्ययीः ।
शुभ्राः । वि । अंजत । श्रिये ॥ २५

विद्युद्धस्ता विद्योतमानायुधवाहवोऽभिद्यवोऽभिगतदीप्तयः शुभ्रा शोभमाना मरुतः शीर्षन् शीर्षणि शिरस्यात्मीयेषु शिरःसु हिरण्ययीर्हिरण्मयीः स्वर्णमयानि शिप्राः शिरस्त्राणानि श्रिये शोभार्थं व्यंजत । व्यंजयंति । व्यक्तीकुर्वंति । धारयंतीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

उशना यत्परावत उक्ष्णो रंध्रमयातन ।
द्यौर्न चक्रदद्भिया ॥ २६

उशना॑ । यत् । प॒रा॒ऽवतः॑ । उ॒क्ष्णः । रंध्र॑म् । अया॑तन ।

द्यौः । न । च॒क्र॒द॒त् । भि॒या ॥ २६

हे मरुत उशनाः ॥ व्यत्ययेन प्रथमा ॥ उशनसा काव्येन ऋषिणा स्तूयमाना यूयं ॥ यद्वोशनस शब्दात्सुपां सुलुगिति जसः सुः ॥ उशनसः स्तोतॄन् कामयमाना यूयमसक्ता सन्तः कामानां वर्षितुरात्मीयस्य रथस्य दक्षिणतोरंतरिक्षस्य वा रंध्रं श्रेष्ठं परावतो दूरदेशाद्यद्यदायातन आगच्छत ॥ यातेर्लङि मध्यमबहुवचनस्य तप्तनप्तनथनाश्चेति तनादेशः ॥ तदानीं द्यौर्न । अत्र द्युशब्देन नत्रत्यो जनसंघो लक्ष्यते । द्युलोके वर्तमानो जनसंघ इव पार्थिवमपि सर्वं भूतातं भिया युष्मदेगजनितया भीत्या चक्रदत् । अशब्दयत् अकंपत वा ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

आ नो॑ म॒खस्य॑ दा॒वनेऽश्वै॒र्हिर॑ण्यपाणिभिः ।

देवा॑स॒ उप॑ गंतन ॥ २७

आ । न॒ । म॒खस्य॑ । दा॒वने॑ । अश्वैः॑ । हिर॑ण्यपाणि॒ऽभिः ।

देवा॑सः । उप॑ । गं॒त॒न ॥ २७

हे देवासो दानादिगुणयुक्ता मरुतो नोऽस्माकं मखस्य यज्ञस्य दावने दानाय ॥ ददातेरौणादिको भावे वनिः ॥ हिरण्यपाणिभिः स्वर्णमयपादैः स्वर्णालंकृतैर्हिंसर-हणीयपादैर्वाश्वैरोपगंतन । उपागच्छत । प्राप्नुत ॥ गमेर्लोटि छांदसः शपो लुक् । तप्तनप्तनथनाश्चेति तनबादेशः । अत एव ङित्त्वाभावादनुनासिकलोपो न क्रियते ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

यदे॑षां॒ पृष॑ती॒ रथे॒ प्रष्टि॒र्वह॑ति॒ रोहि॑तः ।

यांति॑ शु॒भ्रा रि॒णन्न॒पः ॥ २८

यत् । ए॒षा॒म् । पृष॑तीः । रथे॑ । प्रष्टिः॑ । वह॑ति । रोहि॑तः ।

यांति॑ । शु॒भ्राः । रि॒णन् । अ॒पः ॥ २८

एषां मरुतां रथे पृषतीः पृषद्भिः श्वेतबिंदुभिर्युक्ता मृग्यो यदा पर्यंति । द्वा च प्रष्टिः प्राशुः शीघ्रगामी । यद्वा प्रमुखे युज्यमानः सन् रोहितः पृषतः पृषद्भि-र्युक्तो मृगो वहति तदनीं शुभ्राः शोभमाना मरुतो यांति । गच्छंति । तेषां गमने च सत्यप उदकानि वृष्टिलक्षणानि रिणन् । अरिणन् । अगच्छन् । सर्वत्र प्रवहंति ॥ री गतिरेषणयोः । क्र्यादिकः । प्वादीनां ह्रस्वः । छांदसोऽडभावः । समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्या इति वचनादत्र पूर्वपदस्य वाक्यांतर-गतत्वात्तिङ्ङतिङ इति निघाताभावः ॥

॥ अथैकानत्रिंशी ॥

सुषोमे शर्यणावत्यार्जीके पस्त्यावति ।

ययुर्निचक्रया नरः ॥ २९

सुऽसोमे । शर्यणाऽवति । आर्जीके । पस्त्यऽवति ।

ययुः । निऽचक्रया । नरः ॥ २९

सुषोमे शोभनसोमयुक्ते आर्जीके । ऋजीका नाम देशः । तत्संबंधिनि शर्यणावति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे शर्यणावत् सरसि पस्त्यावति । गन्तव्यकं गृहनाम । यज्ञगृहोपेते सोमपानाय नरो नेतारो मरुतो निचक्रया नीचीनचक्रयावाङ्मुखं प्रवर्तमानया रथकक्ष्यया ययुः । यांति । गच्छंति ॥ यातेश्छांदसो लिट् ॥ यद्वा नरो नेतार ऋत्विज उक्तगुणविशिष्टे शर्यणावति मरुद्यागाय सोमभाहर्तुं निचक्रया नीचीनचक्रया शकट्या ययुः । गच्छंति ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

कदा गच्छाथ मरुत इत्था विप्रं हवमानं ।

मार्डीकेभिर्नाधमानं ॥ ३०

कदा । गच्छाथ । मरुतः । इत्था । विप्रं । हवमानं ।

मार्डीकेभिः । नाधमानं ॥ ३०